HISTORIA DE CATALUNYA

A. de Bofarull

California
Regional
Facility

Digitized by Google

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA
LOS ANGELES

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Historia de Catalunya

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Reservats los drets de propietat

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA
PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTÁDÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XXI

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1909

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Continuació del anterior

Dés del any 1483 al 1485

Lo comte de Cardóna lloch-tinent a Aragó: contra-furs en aquest reyalme y a Catalunya. Durant la conquesta de Granada, prenen grans proporcions los remences: gestions per que desapareguessen, y obgécte que tenía En Ferran en la llur rehemçó. Nova dinastía a Navarra: aferrament dels francesos a que no sia Espanyola. Volenterositat en congregar córts generals de la Coróna llà ón no correspondía, les quals se transformen en generals de quiscun Estat: passatgers resultats de les metéxes. Sometent contra los remences al Empordá: campanya contra los metéixs dés de Barcelona. Lo cap dels remences, Joan Sala, assetja lo castéll de Sent-menat. Altres setges per los remences, batalla ón són vençuts y ajusticiament del capdill Sala a Barcelona. Persecució dels remences al Empordá y altres comarques. ¿Què-s féu del Vern-tallat? *Los remences.* Idea de la composta definitiva ab los pagesos: quin fóu lo llur móvil. Estudi sóbre los mal nomenats *Mals usos.* Senyors y pagesos considerats com a parts pledejants, alegats d'uns y altres, y sentencia arbitral de Guadalupe. Substitució en compte d'abolició absoluta. Eczámen de la senteneia. Abusions no compreses en los *Mals usos*: denominacions singulars d'aquells. Los remences tractats de criminals per En Ferran, y egoisme d'aquest al rehembre la culpa per diner. Quantitats que reb lo Rey y mala distribució de les metéxes. Tres menes de criminals. Llista dels condemnats.

CONTINUÉM los féts de la Historia de Catalunya, que hahavèm interromputs per deturar-nos, com convenía, en un subject de tanta trascendencia com és la Inquisició. Al anar a empendre aquest treball, ja indicarem quins seríen

1259644
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los assumptes qui aniríen descapdellant-se en los anys seqüents al 1483, alguns dels quals no-s podrà donar per acabat, a conseqüencia de ses alternatives, fins a les darreries del segle: d'aquells, donchs, anam a ocupar-nos, seguint l'orde fins ací establert.

Ans, emperò, y com a preliminar indispensable d'un de élls, qui correspon als anys referits, apuntarèm lléument lo resultat d'una disposició d'En Ferran en l'any anterior, lo 1482, com fóu lo nomenament de lloch-tinent general del reyalme d'Aragò a favor d'En Joan Ramon Folch, comte de Cardona y de Prades, conestable del reyalme, qui éra casat ab dona Alonça Enríquez, tía del Rey, essent aquesta una altra de les proves de la privadesa que anaven assolint los Cardona. Segóns los Furs, la persóna qui exercís tan alt càrrech calía que fos natural del reyalme, y los Deputats féren-se fórts en no admetre-l com a virrey: van retraure-s per part del Rey exemples d'altres qui no havíen tingut aquesta circumstancia en regnats anteriors; emperò los aragonesos van recórrer al Justicia, presentaren inhibició o signatura de dret, y lo Rey hagué de desistir, axicom hagué de desistir també d'altres pretensions: éra una d'élles la de valdre-s de una butlla donada per lo papa Sist, per que pogués ésser servit, per la guerra de Granada, de les ciutats y viles enfora de les córts, novitat ridícola qui no dexà de produhir alguna alteració en lo reyalme. La manéra de resoldre la questió fóu tan estranya per la una part com per la altra, puix ab escahent gracia refereix lo Zurita «que lo Rey no s'hi féu gayre fórt, car deliberà provehir-ne (en la lloch-tinença) a don Alonço d'Aragó arquebisbe de Çaragoça, fill séu, com axí ho féu lo qual per son naximent, que fóu a la vila de Cervera, y per part de la mare, qui éra catalana, fóu tan foraster com lo comte de Cardóna.» No és aquesta la primera vegada que hi hà justs planyiments de contra-fur, celebram les rauxes de nacionalitat antiga cada vegada que trobam a Aragó cassos pareguts al de Cardona. Emperó si lo Cardona no pogué ostentar la preeminencia a Aragó, en cambi ocasió tenía be

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

prou a Catalunya de prestar un altre servey al seu favorejador en la questió dels remences, de què anam a tractar.

Té lo llegidor conegut de témps quin estament éra lo dels remences, en que consistíen llurs pretensions, còm començà a encoratjar-los lo rey En Joan, la hora que no èra sinó lloch-tinent, en témps del rey Alfons, com los afalagà y espletà despres la reyna Na Joana en les guerres de Catalunya, y essent aquestes apaybegades, y regint un nou sobirà, tornàm altre colp renovellats los llurs planys y menaçada la terra ab temibles trastorns. Molt s'ha parlat d'aquests féts que·s són mirats com a causa de la famosa sentencia de Guadalupe, de què parlarem al seu témps, y gran diversitat de opinions s'és emesa, totes d'acort no obstant, en quant a pintar com a sumament trista la situació dels atropellats rústechs, y a senyalar com un gran pas en la Civilització, lo donat per lo Rey Catòlich ab la estinció dels mals usos: la nostra podrà semblar molt nova, emperò no dexara d'ésser fonamentada. Preguntam, per declarar-la ¿tenía la importancia que li atribuexen lo plany dels perjudicats? ¿qui-ls conduhía novament al estat d'insurrecció menaçant? ¿fóu tot virtut la generositat que ab ells tinguéren més tart? Los documents parlen, y, per la veu llur, contestarèm, afegint-hi les rahonades congectures de les quals fins are s'és prescindit.

Conseqüencia del regiment feudal éren tots los usos o abusos qui procehíen d'un pacte entre senyors, qui tenien jurisdicció y mer y miste imperi y llurs vassalls, y l'únich que are, ab ulls moderns, podríem condemnar fóra la perpetuitat de la servitut en la familia del vassall: emperó traslladant-nos a aquells témps, havèm de veure que al cap y a la fí los nomenats mals usos no serien ni sis ni nou, ni quinze, sinó tants com la voluntarietat senyorial volgnés inventar o introduhir, y totes les terres los tenien a llur faysó y ab noms més o menys pareguts: donchs puix nos havèm de fer càrrech de la atmòsfera feudal ón vivíen vassalls y senyors natural és que aquests volguéssen conservar un costum qui-ls éra profitos, posat que, lo pacte, a una època en que la jurisdicció estava arbitrariament repartida, éra la lley, y sols

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per certes generalitats podía intervenir entre lo senyor y lo vassall lo sobirà imperant

Sóts aquest supòsit, si rahó tenía de doldre-s lo vassall per la aplicació d'un mal us, la tenía aximeteix per rebujar totes los greujors que séns nomenar-se mals usos, comportaven personalment del senyor, y puix començà a limitar-se lo plany a cert nómbre d'aquests, no éra per tant la emanicipació de la esclavitut, que la han volguda fer sinònima de la servitut personal constituida, adhuch sens los mals usos, per lo vassallatge feudal. Tan degradat e ínfim com volen suposar l'estament, és de concebre que suspiras, en alternats y humils planys, per sa milloría, desijant que anas desaparexent tot quant l'abus pogué introduhir y que generacions anteriors acceptaren; emperò perçò meteix que éra infim y enjovat, no és comprenedor que tingués força per cambiar son desig en eczistencia imperiosa contra los qui teníen dret de vida y mort sóbre élls; car bé és sabut que la necessitat ariba a fer-se costum, y que l'esclau fins canta devegades al compas de sa cadena. De manéra que lo mal estar dels remences no passaría per ventura, a la primería, d'una pretensió modesta que podría remeyar-se parcial y gradualment, cada vegada que aquests sabéssen profitar-se dels bons sentiments d'algun senyor just y compassiu, y qui sap si ab aquest exemple arribas a gorir-se de tót-en-tót, axí com s'és esdevingut ab altres abusos qui han corrogut la societat. Emperò ja havèm dit còm y per què prengué proporcions, y féta ja gayre-bé questió d'Estat, als governs tocava la gorisó radical, y dihèm govern per compendre axí als reys com als representants y encarregats de la pública administració.

Los Diputats de Catalunya, per la part llur, ans que la reyna Joana no-s tancas a Giróna cridant en valiment séu los remences, teníen ja molt avançat lo negoci, com tindrà pressent lo llegidor y de no ésser esdevinguda aquexa infancia, podíen molt ben ésser aquells nobles magistrats del nostre sol los qui se-n duguéssen la gloria d'estíngir los mals usos, o almenys d'ordenar un conveni entre senyors y vassalls, per lo qual restassen abdós en perpetua armonía, y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'estament dels remences lliure de tota prestació repugnant puix en la situació ón éren arribats, tenien ja los mals usos seduhits a sis, qui són los més coneguts, y lo rey Alfons havía consentit en la rehemçò pagant la Diputació la quantitat que estipulassen.

Aquest fóu lo primer pas en fals donat per los reys, y qui inicià una tanda d'irregularitat que-n fóren culpables sols los reys, car al llur egoisme és degut que aquesta questió gonyas importancia, que s'enorgullissen los remences y que arribas lo pahis a témer lo conflicte que are y adés lo menaçava. Si En Alfons, freturant contínues scismes per acórrer a les seues empreses, no hagués comès la baxesa de eczigir una quantitat per la estinció dels mals usos, sinó que-ls estingis per humanitat o clemencia, cosa que l'honraría, per més que fós ilegal, acabava la questió en lo seu témps: emperò tras lo progécte, difícil de complir ab promptitut, vingué lo destorb ocasionat per Na Joana, tras lo recóbre de Giróna per les armes del rey En Joan, axí aquest monarca com sa muller, aprés d'espletar los remences, no-s recordaren pas de les llurs clamors, limitant-se a favorejar los cabdills o més ben dit lo principal dels pobres pagesos, En Francesch Vern-tallat, fent-lo En Joan comte d'Hostols, conceller Reyal y tot quant podia enlayrar-lo a la més alta categoría; no servint ja los remences, car molts dels llurs senyors seguiren la causa del Rey, se plantejà la nulitat conseguida anteriorment en corts del primer decrét d'En Alfons, y reclamant de nou los senyors lo compliment del costum, profitaren los remences la ocupació del Rey en les guerres de Granada y la suspensió d'hostilitats en Catalunya ab los francesos, per negar-se novament a prestar vassallatge, no tan solament en los mals usos, mas en lo compliment d'altres devèrs lledesmes, car bé-s recordarà lo llegidor que, en témps del rey En Joan, se negaren los remences a satisfer los censos, les tasques y altres prestacions a les quals, adhuc séns ésser vassallls, estaven obligats. ¿Qué féu al arribar a aquest punt lo rey En Ferran, fill de la reyna Joana y nebot dal rey Alfons? Si, volía esmenar quant dexa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ren de complir sa mare y son oncle) podia suprimir los mals usos per rahó d'Estat, com diriem are; emperò trobant-se En Ferran en igual cas que En Alfons, freturós de diner per les seues empreses, tornà amanyagar los remences y procurà traure-n alguna quantitat, en paga de la estinció o rehemçó.

La veritat d'açò sobressurt en la lletra que-ls escriguè dés de Còrdoba lo 23 d'Agost, ab l'obgécte de que li pagassen sexanta-sis mil florins d'or que restaren a pagar al rey Alfons, havènt-los-hi promesos, estant axí en descobert de quant restava, y com los fóu bon xich difícil podèr aplegar aquella quantitat de prompte, per conseguir-ho los facultava lo Rey per que poguéssen tenir congregacions o juntes, qui no passassen de tres-cents homens, aplegant-s a sò de campana o trompetes, y allà tractar y deliberar quant tinguéssen per convinent, y nomenar llurs síndichs y colectors, per fer la distribució y recapte, séns més intervenció de part del Rey que uns comissionats séus, a sabèr, Bartoméu Burro y Francesch de Vila-nova, o los oficials del lloch ón se tingués la reunió (1). L'egoisme feya ací ésser esplèndit En Ferran, y ni cal suposar si ell veya en los remences quelcom més d'açò que éren, car ses paraules descóbren, d'una hora lluny, lo concepte en què-ls tenia y còm estimava la questió dels mals usos: *possitisque etiam alias habere quantitates vobis ad infrascripta necessarias, agereque, tractare et concludere de servitutibus illis vulgariter dictes mals usos et decendentibus ab eis et quo pacto itlis quibus ut pretenditis injuste oppressi debite redimamini sen liberemini etcetera*; y per que hom veja si creya En Ferran tractar ab miserables esclaus, n'hi hà prou ab recordar que a la clàusula o fórmula de incompliment, commina quiscun dels qui dexassen de complir ab la pena de cinch mil florins, aplicadors als cofrens Reyals.

Los historiadors han presentat En Burro y En Vila-nova com a mijancers per part del Rey ab la fí d'establir concordia entre senyors y vassalls, y han callat, per convinença, l'egoisme d'En Ferran, afegint en cambi la nova, que no ha-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 3548, foli 152 revers.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vèm pogut veure confermada, malgrat totes les nostres investigacions, de que, per fer exir los remences de llur condició, fóssen armats tots cavallers per lo llur antich cabdill Vern-tallat o per En Miquel de Gualbes. Si açò darrer fós cert, bastaría a provar quant poch En Ferran presava la honra de sa patria; emperò sía o no cert, podèm assegurar que en lo 1492 seguíen los remencès tan plebeyans com en lo 1483, ab los metéixs fums de inobediencia, y que a-les-hores hagué de concedir-los altre colp En Ferran, ab igual mira que a la primería, nova facultat de reunió, si bé limitant-ne lo nómbre, que no passassen de vint-y-cinch homens en quiscuna, y no gayre aprés li calgué anular la concessió que féta havía, per donar tant imprudent facultat lo resultat que donà aquesta vegada y que anam a descriure per justa aclaració d'aquest emboyrat afer. Tinguéren-se les reunions, van nomenar-se efectivament sindichs y colectors, començà a ecżigir-se lo pagament, y lo resultat fóu retenir-se los darrers quantitats séns donar compte de quant recolliren, y aquells maltractats, perseguits y llurs cases y béns saquejats, ab universal escàndel (1). Tantost veurém com los remences demanavèn més de quant los corresponía demanar, y que ab élls n'hi anaven d'altres qui no éren remences, és a dir, que aquella multitut tan prompte afalagada com oblidada, y tolerada per egoisme, vingué a raure o degenerar en un organitzat bandolerisme qui pertorbava la terra en general, ajudat fins per gascons y altres forasters, axí que, en tal batibull, y méntre estava lo Rey ocupat a Granada, arribaren los remences a organitzar-se en veritable estol, nomenant general o cap sobirà de llurs armes un tal Joan Sala, y donant principi a una campanya de destrucció, no contra senyors, mas contra aquells que lo cor los deya.

Lo Feliu copía rutinariament quant ne diguéren altres abans d'éll, séns veure sinó pietat y magnanimitat de part del Rey; «qui-ls favorejava, diu, semblant-li que sobrerament havíen pagat la errada dels seus majors en tants d'anys d'es-

(1) *Arxiu de la Corónа d'Aragó*, registre 3551. folis 81 y 91.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

clavitut, y que éra indigne aquella subgecció entre cristians y fora de rahó que a una metéxa terra hi haguésssen alguns llochs esclaus entre tants de lliures y de privilegiats.»

Al punt ón som arribats, puix éra encare en l'any 1483, recompta aquest Annalista, y abans l'aragonès, que s'encarregà aquest afer, o sía la volença de procurar la libertat als pagesos, al infant don Enrich, lloch-tinent de Catalunya, que los barons se resistíen per lo fruyt que conseguíen del treball d'aquests homens, que tantost se confià l'encàrrech al baró de Cruilles, *qui-s conformava ab la voluntat del Rey*, lo qui res no pogué tampoch conseguir, y que llavors van recórrer al camí, ja indicat, de comissionar al efécte En Vern-tallat y En Gualbes, per que armassen cavallers los remences, romanent axí rehemuts, «ab pacte (espréssa lo Feliu) que pagassen sexanta mil florins per cent mil que aquests vassalls ne havíen oferts al rey Alfons IV per la exempció dels Mals Usos, llevat los coranta mil que tocaven als llochs de Rosselló y Cerdanya, qui éren en part ocupats, y en part manteníen la guerra ab França;» cosa que no és certa, per quant en los documents de què-ns valèm consta que al donar facultat de reunió En Feran, ón ja entrevinguéren los dits Burro y Vila-nova, no-s tracta de concordar, sinó de rehembre en paga d'una quantitat, que es deguda, séns espréssar que la quantitat rebaxada correspongués a aquells comtats, ans bé se deduheix que la quantitat reclamada és la resta d'una altra de major que ja començarem a satisfer. Lo metéix autor, qui no estaría gayre informat d'aquesta puntualitat, y no sabría còm esplicar los tràmits per ón passà l'afer fins arribar al escàndel d'organitzar-se los remences y nomenar general, resum lo fét d'una manéra ambígua, dihent «que-s féren indignes de les favors Reyals, no volènt deposar les armes;» y en corroboració d'açò, proporciona la nova de que los remences mataren un tal N. d'Aymerich, y que volent venjarlo sos parents, se posaren los altres en armes, y fóu con nomenaren En Sala y formaren estol, no podènt ja contrastarlos llurs senyors.

Lo primer encàrrech fét al infant don Enrich ni caldría

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mencionar-lo, car en un afer que promovía lo Rey per son profit ¿qui havía de representar lo monarca, absent com estava aquest del Principat, sinó son lloch-tinent, de la metéxa sanch Reyal? Per tal rahó sorprèn-nos tantost la delegació, féta per lo lloch-tinent o per lo Rey, al Cruilles, y sols una fonamentada congectura nos fa traslluhir lo motiu d'aquest acte, que ab tót no gosam interpretar y comentar; y és, que pot-ser don Enrich no éra lo personatge més apropòsit per assolir la transacció suposada, car, apart d'ésser lloch-tinent de Catalunya, éra també y tot-d'una comte d'Empuries, çò és, l'un dels magnats en los dominis del qual precisament abundaven los pagesos de remença, no romanent dupte de que, d'ésser perjudici per los senyors feudals la estinció dels mals usos, fóra don Enrich un dels més perjudicats, y la circumstancia que-s marca al nomenar-se lo Cruilles *que-s conformava ab la voluntat del Rey*, nos faría sospitar quant menys si aquest segon encarregat se conformava més que no lo primer. No passa açò, com dihèm de congectura: en los Dietaris de la Deputació hi consten viatges de don Enrich a Castélla, per veure lo Rey, y al Empordà, séns espressar-s'hi l'obgécte, aprés dels quals, ja entrat lo nou any del 1484, vehèm actes qui abonen la armonía entre totes les autoritats axi eclesiàstiques com civils, anant plegats contra la bandolería remença tant lo lloch-tinent y endemés oficials Reyals, com los Diputats y Concellers de Barcelona, actes dels quals nos ocuparèm tan prést en lo 1484, en acabat de donar comte d'un altre, de diversa mena, qui pertany encare al que-ns ocupam.

Fóu l'acte al qual nos referim resultat del cambi de successió a França. Lo 39 d'Agost del 1483, morí Lluis XI, bé prou conegut dels nostres llegidors, y recompten les Histories que a les seues darreríes ordenà que fóssen restituits al rey Ferran los comtats de Rosselló y de Cerdanya, vehent les messions que ccasionava a la nació lo defensar-los, y que a aytal fí comissionà lc senyor Dunoys per que lliures lo castéll de Perpinyà; y que, séns arribar a complir lo manament lo dit senyor, se-n tornà a Paris de la meytat del camí

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que tenía fét, cridat per lo Concell del nou rey de França, car en tal ocasió fóu con morí Lluis, y entra a regir aquella nació Carles VIII, qui, ben segur, no estaría gayre disposat a cedir territoris al fill d'En Joan II, entant que la seua ambició lo portava a voler usurpar los dominis d'Italia que possehíen los successors d'En Alfons, nova questió e important qui ha de contribuir a que En Ferran gir un xich los ulls dés los camps de Granada envers la desgraciada Catalunya, y ha d'esser lo camí pot-ser per que la dinastía de Ferran y Elisabet conseguesca. témps a venir, succehir en Nàpols, on per simple y legal dret li fóra molt difícil.

Complicà aquesta novitat la situació ón s'éra colocat En Ferran respécte de Navarra, a la frontera de la qual havía arrimat trópes, per esquivar la pressió que hi poguéssen fer los francesos; car essent mort Francesch Febo (besnét d'En Joan II d'Aragó), qui éra estat en tudoria de sa mare Magdalena, la qual éra tía de Carles VIII de França, les mires ambicioses d'En Ferran—mires que los esclusivistes solen nomenar sémpre grans, per no veure-hi sinó l'engrandiment de domini malgrat de tot,—se dreçaven a casar lo seu fill l'infant En Joan, ab la germana de Febo, Na Catarina, que com a immediata successora d'aquest, acabava d'ésser admesa per reyna de Navarra. Lo perill de veure-s burlada aquesta ambició, regnant a França Carles VIII, féu redoblar los esforços a En Ferran, perçò com cuydava la casa de França que la de Navarra fós més francesa, que no espanyola, y de aquestes distinctes opinions participaven los diferents bàndóls d'aqueix reyalme, aferrant-se alguns en que axò ho resolguéssen les córts, decantant-s'hi aparentment lo rey Ferran, méntre per los seus diplomàtichs procurava renovellar paus y aliances ab lo nou govern de França; y de fét la seua temor éra fonamentada, puix al cap-devall maridà-s Caterina ab Joan de Labrit, qui éra francès, d'ilustre familia, fill del Cabdal del Buch y parent de la casa de Foix.

Méntre que axò tractaven o temíen, per resoldre-ho En Ferran, çò és, per veure si entre lo perill del casori de la reyna de Navarra ab un francès o la necessitat de reclamar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

formalment lo retórn dels Comtats, més estimarien aquell afer sóbre aquest o aquest sóbre aquell, li vingué en cor de convocar córts als Estats constitutius de la Coróna d'Aragó, séns aténdre per açò la lley, fur o costum, puix convenint-li la ajuda de tots, aragonesos, catalans, mallorquins y valencians, espatxar prompte y no llunyar-se gayre de Castélla, per sa sola voluntat espedí de Vitoria estant, lo 24 de Desémbre, la circular o convocatoria cridant als espressats reyalmes per que-s trobassen aplegats lo dïe 15 de Janer del 1484, a la ciutat de Taraçona.

Recompta lo Zurita que, rebujant los aragonesos la llochtinença de la infanta dona Beatriu, mare del infant don Enrich, que En Ferran s'entoçudía en substituir al arquebisbe fill séu, qui exercía aquell cárrech, trametéren a suplicar lo Rey que-ls tingués córts a Taraçona, cosa molt posada en rahó, car éra lo millor camí de resoldre aquell contra-fur, y aprés de tót proposar aquella ciutat per la reunió, apart de ésser molt regular, fins éra tenir deferencia ab lo Rey, per que no hagués d'internar-se tant en Aragó: emperò no era tot hu convoçar en Taraçona los aragonesos, o cridar tots los demés Estats, és a dir, celebrar córts generals, de tota la Coróna d'Aragó a un lloch impropri, car, com a córts generals, no podien celebrar-se sinó a un punt céntrich y entremijà dels tres reyalmes, axicom Monçò, y no a una ciutat que adhuc per los metéixs aragonesos éra desacostada, y com a córts de quiscun dels Estats, sabut éra que havía d'ésser dins lo districte respectiu. No duptam que los aragonesos, tan amadors del llur fur y tan respectuosos com nosaltres del costum, se meravellarien de la irregularitat, y sentirien lo desafur d'aplegar catalans dins Aragó, tant més que per la metéxa rahó de contra-fur acabaven de rebujar la llochtinença del Cardona perçò com éra català, o millor per tal que no éra aragonès; emperò lo Zurita res no obsérva de quant nosaltres congecturam, y fins s'espréssa en térmens qui fan pensar si reprovava lo procehir dels nostres representants. Donchs, aprés de recomptar-nos que estaven a la dita ciutat lo Rey, la Reyna y les infantes llurs filles, que-s

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

prorrogaren les córts per lo viç-canciller d'Aragó, per ésser entrat lo Rey lo 19 de Janer, y que lo 12 de Febrer féu En Ferran la proposició *en la congregació general dels Estats dels Reyalmes*, declarant les causes per què-ls havía féts cridar, axí s'espréssa: «Se deturà lo Rey en aquestes Córts més témps que no-n tenía en pensament, car los catalans defugíen de venir-hi, dihent que éra contra llurs constitucions que isquéssen a Corts enfora dels limits del Principat, y los síndichs de la ciutat de Barcelona protestaren que traure-ls-ne éra contra Constitucións de Catalunya.»

Repassada la llista de catalans concorrents a les córts de Taraçona que proporciona l'Annalista aragonès, y que acceptam com a molt certa, podèm preguntar ¿quina conseqüencia se-n trau d'aquesta nova? No s'hi nomena sinó un indivíduu del braç eclesiàstich de Catalunya, l'arquebisbe de Tarragona don Pére d'Urrea, y encare aquest éra representat per procurador, devent noresmenys tenir-se present que éra lo prelat de nació aragonès, y fóu lo famós cabdill militar del témps d'En Joan II y l'un dels seus més lleyals servidors: del braç Reyal o de les ciutats no-més s'hi mencionen dos síndichs, lo de Barcelona y lo de Vila-franca, emperò ab la circumstancia de que aquests hi anaren per protestar «que aquella convocació del Principat no tenía lloch, en perjuhí tan manifést de llurs constitucions y libertats:» y finalment del braç militar, çò és, de cavallers, que d'aquests vé a compondre-s lo total de la llista, car entre élls calía naturalment cercar los cortesans y sémpre disposats a seguir lo poderós en ses fantasíes, hi hà vint-y-tres individuus, dels quals los uns pertanyen a la més entonada noblesa, y los altres a la més obscura e insignificant, essent d'annotar que-s dónen com a catalans (perçò com fóren heretats a Catalunya en paga de llurs *serveys* d'altres jórns), los Villa-hermosa (1) y Re-

(1) Lo duch de Villa-hermosa, don Alfons d'Aragó, se morí l'any següent 1485, a Linares, y fóu soterrat a Baeza, de ón lo traslladaren a Poblet, com a princep de la sanch Reyal. Citam lo seu nom solament per recordar que podía semblar català per lo gran profit que los séus traguéren de Catalunya, puix al donar compte lo Zurita de qui éra aquest senyor *qui tanta honor féu a la Coróna Reyal d'Aragó* y de sa numerosa successió natural, tinguda ab diverses dames y vidues reposa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

bolledo, que no hi manquen alguns dels Cardona, que encare dels metéixs que-s nomenen n'hi há qui fóren represetats per procurador, qne hi hà procuradors representants a més d'una persóna, y finalment que no s'hi espréssa si los metéixs que-s nomenen o llurs representants hi anaren respectant la voluntat d'En Eerran, o per fer, com lo sindich de Barcelona, protésta del acte, que bé podía açò fer-se almenys per part d'alguns indivíduus, ja que no del estament o de tot lo braç.

Fóu lo resultat d'aquesta irregular congregació de córts generals açò que éra d'esperar, y lo metéix Zurita nos proporciona les noves per calcular-lo: no fóren sols los catalans los qui protestaren, car altretant ne féren los valencians, «que no-ls ne reexis perjudici, per venir a les córts a Taraçona, y lo Rey de voluntat dels tres Estats de la córt de Valencia, prorrogà les córts d'aquell reyalme per la ciutat de Valencia; per ésser tinguts fer cap a la guerra dels maures.» No podènt, per aquest motiu, acórrer En Ferran a la prorrogació, d'acort ab los valencians, habilità persónes per que, en sa absença, poguéssen prossegüir y acabar les córts a Valencia y altretant ne féu ab los aragonesos per Çaragoça, ab data respectivament del primer al 13 de Maig; de manéra que, al cap-devall, les córts generals de la Coróna aplegades per primera vegada a una ciutat fronteriça a Castélla se transformaren en córts generals de quiscun dels reyalmes, que podíen prorrogar comissionats del Rey, y duraren quatre mesos séns donar resultat, confórme fa a deduhir de les darreres paraules que posa lo Zurita per esplicar-ho; « *Pretengué* lo Rey en aquestes córts que provehíssen a la defensa del reyalme, y féssen algun nómbre de gent de cavall per que estigués a les fronteres,» emperò séns afegir si la seua *pretensió*

des, diu que fóu pare de Na Lionor, qui-s maridà ab En Jaume del Milà, primer comte d'Albayda, fill del cardinal don Lluis Joan del Milà, qui fóu bisbe de Segorb y després de Lleyda, nebot del papa Calist, y que també li éren fills don Alonso, bisbe de Tortosa, després arquebisbe de Tarragona, y don Hernando prior de Catalunya. Sinó per la relació que téñen ab la nostra terra, ometriem tals noves, que sols servexen per demostrar la asquerositat dels costums qui envoltava los estaments enlayrats en aquell segle.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tingué *resolució*. Lo darrer de Maig isqué En Ferran de Taraçona y se-n anà a Córdoba.

Tornèm als remences. Als Dietaris de la Deputació se consigna que lo díe 7 d'Octubre anà lo lloch-tinent don Enrich al Empordà, per alçar lo somatent contra alguns pagesos de remença, y que al tornar-ne, lo díe 27 del metéix mes, passà per Vich, y no-res més tórna a annotar-se sóbre aquest subject fins al 2 de Janer del següent any 1485, en lo qual «lo magnífich mossèm Antoni Pedro de Roca-crespa, veguer de Barcelona, acompanyat de molts nobles, cavallers y gentils-homens, a cavall, armats, uns sexanta en nómbre, y algunes altres persones, partint de Granollers y fent la vía del castèll de Montornés, per apaybegar alguns pagesos de la companyía d'En Pére Joan Sala, qui s'hi éren aplegats, encontraren prop lo dit castéll un escamot dels referits pagesos, y cuydant castigar-los, aquells, qui estaven fortificats a un turó, despararen les llurs ballestes contra lo veguer y demés de sa companyia, y mataren mossèn Galderich Pagès, fill del magnifich mossén Joan Pagès, en altre témps viç-canciller del senyor Rey, y nou cavalls, entre los quals hi havía lo del referit veguer.»

D'aquesta data en avant, tant los Dietaris de la Deputació, com lo *Llibre de coses assenyalades* d'En Comes, dónen engrunada noticia de la campanya contra los remences, que crehèm esplicar millor reproduhint les notes corresponents a la una y la altra font històrica, séns altra diferencia sinó que ajustar-les y allogar-les per orde cronològich.

—Dijous 20 de Janer del 1485: Fóu deliberat per lo Concell de cent jurats que fós tréta en públich la bandéra de la ciutat, e allogada a la finestra de Casa la ciutat, la qual cosa executà lo magnífiech mossèn Jaume Des-torrent, conceller en cap, per anar ab lo sometent contra P. Joan Sala e sos adeptes.

—Dijous 3 de Febrer. Aquest díe, Pére Joan Sala, qui s'intitula capità dels pagesos de remença, e sos sequaces, entraren cautelosament en la vila de Granollers, hic movent conténda ab los cavallers e homens d'honor infra-scrits, e ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

diferents altres, e incendiaren les portes d'un portal, e svahiren-la lo dit Sala e molts altres pagesos, a mà armada, e ab gran crueltat e inhumanament mataren mossen Francesch de Montany y de Tagamanent, cavallér, e un gentil-hom, parent séu, apellat Francesch de Mont-buy, e l'honorable mossèn Pére de Bosch, ciutadà de Barcelona, gendre de mossèn Manel de Corbera.

Espréssa En Comes que-ls mataren dins les llurs cases, degollant-los y que aquelles fóren saquejades.

—Dilluns 7 de Febrer. Aquest díe aprés dinar, entraren en la ciutat de Barcelona los molt egregis e respectables senyors lo comte de Cardona e de Prades e son fill En Joan de Cardona, codestable d'Aragó, cridats per l'ilustre senyor Infant, lloch-tinent general, ab motiu de les commocions e altres actes facinerosos dels pagesos de remença, e entraren en Barcelona ab gran tríumfe, amenant ab sí vuytanta homens de cavall entre armats e genets, exint a rebrels molta gent, e portants trompetes e dos parells d'atabals.

Hi afig lo Comes que, en aquest díe, la Ciutat començà a pagar sòu a la gent d'armes qui vingué ab lo Comte.

—Dimecres 16 de Febrer. Los honorables Concellers e lo concell ordinari elegiren en capità de la ciutat lo magnífich mossèn Jaume Des-torrent, conceller en cap, per contrastar al moviment d'En Pére Joan Sala y demés qui ab éll se són alçats.

—Dissapte 26 de Febrer. Los metéixs deliberaren fer a mans del magnífich mossèn Jaume Des-torrent, capità, doscents florins, qui valen cent-setanta lliures, per la compra de cavalls, armes e endemés que li fés mester; e senyalaren-li de sou; mentre estigués absent y durant la jornada, cinquanta sous diaris.

—Dilluns 28 de Febrer. Arribà nova certa de que alguns pagesos, dels quals éra capità... Sala del castéll de Montornés, tenien assetjat mossén Jofre de Sent-menat e sa muller e fills e demés familia, en sa casa o castéll, qui stà prop de la vila de Terrasa. E tost al punt lo senyor Infant, lloch-tinent general, convocà a concell, al qual con-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

correguéren lo Reverent Patriarca d'Alexaudría e arquebisbe de Tarragona, l'egregi senyor comte de Cardona y de Prades, son fill lo Conestable, los bisbes d'Urgell e de Vich, lo vescomte d'Evol, e molts nobles e cavallers, e dos concellers de Barcelona, e fóu deliberat que lo dit mossèn Sentmenat fós socorregut.

—Dimars 1.er de Març, Aquest díe partiren de Barcelona, a hora tarda, lo senyor don Joan de Cardona, conestable d'Aragó, fill del egregi comte de Cardona e de Prades, com a capità, e los revereudíssims bisbes d'Urgell e de Vich, e molts nobles, cavallers e gentils-homens, tots ben armats, a cavall, anant com una vuytantena de cavalls encobertats, e los cavalcadors anaven a la bastarda, llança en puny, e cent-vint ginetaris molt ben disposts, e quatre-cents peons ab pavesos, llances e ballestes. E tóts, ab gran alegría e ardor, féren la vía de Sant-Andréu del Palomar, sóbre lo qual lloch, envers la móntanya, éren vinguts com uns cinch-cents pagesos dels metéixs qui tenien assetjada la casa de mossèn Jofre de Sent-menat. E com lo dit senyor Conestable, ab la gent sus-are referida: arribà a Sant-Andréu éra ja de nit, e allà pernuytà, per podèr gitar-se, l'endemà, demunt los pagesos, los quals féu vigilar e espiar: emperò al ésser l'endemà de matí, los pagesos se traslladaren al turó de Rexach, enfront de Mont-cada, e lo dit senyor Conestable, ab tota sa gent, se-n anà a la vila de Sabadell, ón fóu eb los séus molt ben rebut ab gran obediencia e voluntat.

—Dijous 4 de Març. Vingué nova de que los pagesos, qui tenien la vila de Granollers, per pahor o dupte de la sus dita gent, desempararen la vila, e sos habítants féren dir al Conestable, que si hí volía anar, li obririen les portes, e-l rebríen de molt bona voluntat, com axí ho féu.

Los Dietaris consignen la arribada del Conestable ab sa gent a Granollers lo díe 5, y que los pagesos se féren forts en la vila de Caldes de Mont-buy.

—Dimécres 9 de Març. Aquest díe lo senyor Conestable, los senyors bisbes d'Urgell e de Vich e gran part de la gent de cavall qui éren anats a Granollers, tornaren en la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ciutat de Barcelona per convocar a concell e celobrar-lo ab l'Ilustríssim senyor Infant lloch-tinent e lo senyor comte de Cardona, per tractar de quant s'esdevenía ab los pagesos de remença.

—Dijous 10 de Març. Aquest díe la gent de cavall e de peu qui éra romasa a Granollers, tingué un conflicte fóra de la vila ab uns dos-cent cinquanta pagesos qui s'hi éren allogats, e hi moriren vint pagesos e apresonaren-ne divuyt, dels quals ne penjaren quatre dins de Granollers e entórn de la casa de mossèn Tagamanent, defunct, restant los altres desbaratats e fugitius,

—Diumenge 13 de Març. Aquest die los magnífichs concellers de Barcelona; acompanyats de molts cavallers, ciutadans e gentils-homens e de molta altra gent, traguéren la bandèra de la ciutat, que alguns díes feya apatía en una de les finestres de la casa Consistorial, e acompanyada de totes les demés banderes e oficis, jatsía séns portar armes los acompanyants, fóu amenada el portal Nou e allà colocada, ab l'obgécte d'acompanyar l'Ilustríssim senyor Infant lloch-tinent qui és tengut anar sossegar e sofrenar la gosadía dels pagesos. E portava la dita bandéra mossèn F. Grau de Vallsecca, ciutadà, armat de punto en blanch e muntat en un gentil cavall encobertat.

En Comes ofer sols la diferencia de que porta la dita bandéra (pot-ser pretenent dir que conduhí o guià la comitiva qui la traslladà) mossèn Jaume Des-torrent, capità de la metéxa; y afegint que formaven també part de la comitiva los Cònsols de la Llotja.

—Dimars 22 de Març. Aquest díe lo senyor Conestable, e los senyors bisbes d'Urgell e de Vich, ensémps ab lo magnífich mossèn Jaume Des-torrent, conceller en cap de Barcelona, acompanyats de molts cavallers, gentils-homens, ciutadans e altres, en nómbre d'uns dos-cents de cavall, entre homens d'armes e genets, e tres-cents peons, partiren de Barcelona per anar a Mataró a deslliurar los homens de la dita vila y a altres qui allá éren, los quals En Pére Joan Sala ab los seus coparticipants los pagesos de remença e d'altres qui-l

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

seguíen, en nómbre de vuyt-cents o més, tenien assetjats dins la esglesia. Havíen los primers demanat socórs al Ilustríssim senyor Infant lloch-tinent e a la ciutat de Barcelona, e en arribant los nostres a Badalona, tinguéren nova de que la dessus dita esglesia s'éra retuda als pagesos.

—Dimécres 23 de Març. Aquest díe a hora foscant, los dessus dits pagesos, partint de Mataró, anaren a la esglesia de Llerona, prop de Granollers, e la assetjaren.

Lo Comes dóna algunes minucies sobre la actitut de les forces comanades per lo Conceller, qui, sabènt que En Sala y los pagesos estaven a Llerona, prescindí de les forces del Conestable, qui éren a Ayga-freda, prop de Mont-cada, y-s dreçà contra aquells, ab banderes desplegades y fent sonar les trompetes; de ón les forces del Conestable y dels bisbes acuytaren lo pas, y conseguiren encalçar-los.

—Dijous 24 de Març. Aquest díe, aprés de dinar, tota la gent de cavall e de peu del senyor Conestable e dels bisbes e lo Conceller féren la via de Granollers, e essent ja hora tarda, e procurant no ésser vists, arribaren a Llerona, ja lo sol post, e encontrant-se ab En Pére Joan Sala e los pagesos, qui seríen de vuyt-cents a un miler, van los acometre de tal manéra que, ab la ajuda de Déu, vencéren-los tóts; e entre morts e presoners que féren n'hi hagué dos-cents deu, poch més o menys, restant també presoner lo dessus dit Pére Joan Sala, capità: axí que alegres per la victoria que conseguida havíen, entraren encontinent dins Granollers.

—Dissapte 26 de Març. Aquest díe, lo referit Pére Joan Sala fóu amenat a Barcelona, acompanyat de gent de cavall e de peu del senyor Conestable, muntat en una mula baxa, e lligat de peus e mans: romangué sémpre immutable, e isquéren a veure-l defora lo Portal-Nou gran nómbre de dones e infants. En axí fóu entrat dins la ciutat, passant carrers fins a la plaça del Blat, e d'aquí reculant per la Argentería e següint per tots los punts qui fórmen la carrera per la processó del Còrpus, a la fí anà raure a la posada del senyor Infant lloch-tinent, al qual besà la mâ demanant mercè, e tantost

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

fóu tancat a la presó de la Córt o tribunal del veguer de Barcelona.

Lo Comes, al donar també semblant nova, nomena al Sala *lo mal hom.*

—Dilluns 28 de Març. Aquest díe lo dessus dit Pére Joan Sala fóu sentenciat a mort, e fóu portat rocegat per tres asens, dés de la córt del veguer fins a la plaça de Sant-Jaume, e d'aquí per lo Regomir avall envers la mar, fins a arribar dejus les forques que-y hà detras la casa del General, ón fóu degollat e escortarat, e son cap penjat dalt de la tórra que-y hà a mà esquerra del Portal-Nou per eterna memoria.

—Dilluns 4 d'Abril. Aquest día l'Ilustríssim senyor Infant don Enrich, lloch-tinent general, ab certa gent de cavall e peons, ben disposts, partí de Barcelona, per anar a la vila de Granollers, ón estaven los senyors Conestable e bisbes de Urgell e de Vich, e lo conceller de Barcelona ab sa gent de cavall e de peu, ab l'obgécte de castigar e sossegar los féts dels pagesos, e per tenir allà concell sóbre los procehiments que calía seguir.

—Dimars 7 d'Abril. Aquest díe, parti de Granollers lo Ilustrissim senyor Infant lloch-tinent, ab certa gent de cavall e de peu, endret Hostal-rich, per los afers dels dessus dits pagesos, e per anar-se-n a la provincia del Empordà e a les montanyes del bisbat de Giróna.

—Divendres 8 d'Abril. Aquest díe los reverents bisbes d'Urgell e de Vich e lo magnífich Conceller de Barcelona, ab llur gent pagada de cavall e de peu, partiren de Granollers, per ajustar-se al senyor Infant, qui estava en Hostal-rich, per los afers demunt dits.

Lo Dietari d'En Comes, ab la metéxa data, hi afig aquesta nova:

—Lo dit ilustre senyor Infant, prosseguint e continuant lo sometent contra los pagesos, qui havíen féts los dessus dits ultratges, partí de Granollers, fent la vía del Empordà, ensémps ab la bandéra de la Ciutat e gent d'armes de cavall e de peu, entre los quals hi havía cent cavalls encobertats e

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

molts peons, pagats per la Ciutat e per los Eclesiàstichs e Militars.

—Dimars 3 de Maig. Aquest díe, aprés de dinar, entraren en Barcelona los Reverents bisbes d'Urgell e de Vich, e lo magnífich Jaume Des-torrent, conceller en cap e capità de la ciutat de Barcelona, ab tota sa gent, qui éren anats ab lo Ilustríssim senyor Infant lloch-tinent general al Empordá e al bisbat de Giróna, per mor dels féts dels pagesos.

Lo Comes esplica la entrada del Conceller ab sa gent en aquests térmens:—Lo magnífich mossèn Des-torrent, Conceller en cap, capità de la bandéra, entrà en la present ciutat: e isquéren los Concellers a rebre-l fins al Coll de la Creu, e anch isquéren les confraries ab llurs penons; e' lo dimécres següent entrà l'Ilustre Infant, vinent de la part del Empordà.

Al parlar de la entrada del Infant lloch-tinent, lo Dietari de la Deputació consigna, que isquéren a rebre-lo senyor comte de Cardona los Deputats, los Concellers, lo vescomte d'Evol, molts nobles, cavallers, ciutadans, gentils-homens y una gran multitut de gent.

– Dijous 19 de Maig. Aquest aprés-mig díe, lo noble mossèn Requesens Soler, Portant-veus de Governador, parti séns amenar gent d'armes de cavall ni de peu, al Empordà, al obgécte d'apaybegar los pagesos de remençà, e açò fóu per deliberació e manament del Ilustre senyor Infont lloch-tinent general.

—Dimars 24 de Maig. Aquest díe, venent la honorable muller de mossèn Martí Joan de Torrelles, cavaller; a Barcelona, dés de son castéll de la Roca, li isqué al encontre, prop del lloch de Mont-meló, una brigada de pagesos, qui la apresonaren, e la robaren, tolent-li l'equipatge e les edzembles, e endreçant-li paraules molt injurioses per élla e per son marit.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

No debèm passar al eczamen de la questió dels remences, séns declarar una cogitació qui-ns és vinguda a mida que anam trelladant les anteriors apuntacions sóbre la campanya contra los pagesos rebetles: ón rauría, o en què s'entretíndría lo primer y més culpable cabdill dels remences, lo célebre Vern-tallat, del témps d'En Joan II y la reyna Joana Enriquez, mentre l'infant don Enrich, personatge de sanch reyal, los Cardona, los bisbes, los concellers en cap, y tots los estaments populars aplegats en lo sometent acoltellejaven los qui fóren dòcils instruments de la tiranía, de bell començament, y després per la metéxa abandonats y perseguits? y ab quins ulls no miraría, si és que arribà a veureho, lo terrible escorterament d'En Joan Sala, lo qual senyalava la opinió pública com a *mal hom* y causa de tots los desastres de la terra? Lo nom del cèlebre Vern-tallat no sona en ningun d'aquests féts, y, ja comte d'Hortols y Conceller Reyal, enlayrat ja a la categoría dels senyors de remença, per ventura hagué d'anar-se-n al seu feudal castéll per dosar-lo en estat de defensa, ab la fí d'esquivar una acomesa d'aquells insubordinats qui fóren abans los seus companyons, del llur metéix estament, y fins podríem dir-ne llurs dexebles, en l'ofici que tenía, per ventura s'escondí, méntre passava la tempestat, en algun racó de sas possessions, per rumiar sóbre lo curs incert de les vicissituts humanes, que bé podría fer-ho, si calculava de quant diversa manéra no resplendía la estela d'En Joan Sala, si en comte d'ésser lo darrer general dels remences fós estat lo primer, y quant distincta no fóra la situació del Vern-tallat, si en compte d'ésser lo primer cabdill, favorejat de la madrastra del de Viana, estigués lo perseguit a Granollers y ajusticiat a Barcelòna per orde del rey Ferran. ¡Exemples són aquests de totes èpoques y per tots los témps!

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

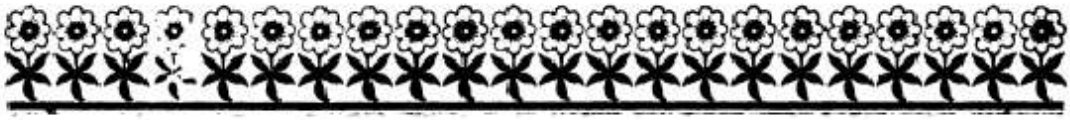

LOS REMENCES

TRAS aquesta campanya contra los pagesos de remença que no essent-ho acompanyaven-los, aprés del triumfe conseguit per les armes que trameteren les autoritats de tots estaments de Barcelona contra los rebetles, y del escarment fét per les metèxes en les persones dels cabdills y principals culpables; vehent que plegats anaren los entonats cavallers y los populars concellers al encalç d'aquells qui per tot-arreu sembraven l'incendi: la rapinya, l'assassinat y tota mena de desolució, parant esment que la ciutat, capital de Catalunya, se prefereix a pagar lo sou a la gent d'armes qui entraren ab los Cardona: tras la desaparició, si axí pot dir-se, de la causa qui privava de tant témps hà la pau y tranquilitat de Catalunya, qual-se-vol creurà que fineix per sémpre més la furor dels remence, que convençut tot-hom de la falsedat y dels ponderats planys dels apressos remences, posat que no duptaren en oprèmer los demés, va romandre semblant estament oblidat, y que regonegut lo profit que del just escarment n'ha de resultar, és de mirar com a justa necessitat també que aquella multitut pertorbadora pach les seues sobergueries, ee castich, tornant al jou del qual cuydava sots-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

traures y complint ço que dexà de complir mancant als seus pactes y al restant que la lley los imposava com a vassalls feudals. Axí crehém que degué pensar-ho la generalitat dels catalans assenyats d'aquella època; y dihèm assenyats per comptar en aquest nómbre a quants desijaven veritable pau y-s recordassen que aquells metéixs remences fóren, pochs anys abans, instrument venal qui serví a la tiranía per oprèmer Catalunya y burlar-se de ses lleys y libertats.

Dominat lo dit estament, disseminats los seus indivíduus entre los diversos sols o territoris ón los corresponía viure, y enderrerits per quant dexaren de fer y de pagar, apar que los remences are menys que may podríen oferír ninguna quantitat per la llur rehemçó: emperò no fóu axí, y açò és lo principal punt d'aquexa maltractada questió, puix com se podía conseguir que més o menys tart facilitas l'estament vençut alguna quantitat, aquella éra la gran ocasió de fer sobressortir la magnanimitat del Rey, promovent de nou no la questió sinó la composta definitiva, de ón certes se-n han d'alegrar tots amadors de la dignitat humana, per més que la causa o mòvil sía estat un egoisme tardà. No hi hà grans indicis per esplicar cóm reaparegué, aprés del exemplar escarment fét en los remences per autoritats oficials y populars plegades, la idea de celebrar perdurable concordia entre los que-n podríem dir vencedors y vençuts: fós qui fós lo qui la va concebre, per los avantatges que hagué de reportar, pot nomenar-se patriòtica, y la prova de la fatlera que hi hagués en dur-la a fí és que no-s cenyí lo Rey a una consulta de jurisconsuls per que sentenciassen la questió de dret feudal aprés d'estudiada, sinó que fe semblant que amolas de la abgecció en què parexía que ses armes havíen colocat de fresch tos pagesos bandolers, y retornant-los de nou la facultat d'associació, va admetre de part del estament en general, com axi ho admeté encare de part dels senyors; la honra d'érigir-se en àrbitre y jutge sobirà, y en conseqüencia va permetre que davant lo seu trònus concorreguéssen los delegats d'una y altra part, y que, alhora dels senyors, qui alegaríen llurs titols, pactes y costums, retra-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

guéssen los sindichs o representants dels descontents pagesos los abusos que los senyors havíen anat introduhint, los mals usos que de llurs persónes eczigíen profitant los lligams de vassallatge; y ab tanta libertat axò hagué de verificar-se, que portaren al Rey los pagesos, segóns consta en la sentencia de Guadalupe, apuntacions y notes engrunades dels llurs planys, notes que-n fóra altament curiós inspeccionar lo contingut, per veure-s'hi referits per menut los abusos, y adhuc la manéra cam s'eczigíen, méntre que 'are sols nos ha conservat la historia, a tot estirar, lo nom de quiscun, prestant-se devegades, tant aquest com alguna referencia que de les abusions se fa en la sentencia, a interpretació equívoca.

Poch témps hagué de mijançar dés lo venciment dels remences a la composta o sentencia Reyal de qui parlarem, puix porta aquesta la data del 21 d'Abril del 1495, y suposant lo llarch treball que calía pendre-s per ohir de cada part les seues rahons y alegats; díscutir-los, combinar-los y reduhir-los al cap-devall a formal concordia, podrà un hom compendre quant propera als escarments militars o judicia havía d'ésser la promoció d'aquesta composta, y fins pot-ser la anada dels comissionats d'abdues parts a Castélla, a Guadalupe, ón sojornava llavors lo jutge àrbitre, lo monarca, per la veu del qual calía derimir totes les questions y havíen de ésser inhabilitades per l'esdevenidor tots los pretésts de rebelió dels vassalls feudals.

La veu pública, la general crehença, per efécte de quant poch se síen ocupats d'aquest afer los historiadors, és que los mals usos éren barbres reminiscencies d'altres témps menys civilitzats y que llur conservació éra la major vergónya per una terra cristiana, en la qual de tanta libertat gaudíen los seus habitants, que sa estinció tornà la felicitat a un estament abgécte y envilit, comparable sòls a antichs esclauç, als qui no éren sinó *coses* per los llurs senyors, y que pertant vingué-ren a ésser aquests opremuts, semblant axí que ab la sentencia de Guadalupe restaren ans bé castigats los metéixs qui pochs mesos abans en nom del Rey, acalse-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

llejaren los darrement favorejats, los vassalls de remença, als camps de Granollers. ¡Quanta error! Ni los denominats mals usos éren solament sis, sinó que éren infinits com a abusos, ni éren los sis en rigor mals usos, der ésser alguns d'élls prestacions legals consignades en lo més antich còdech escrit, en los Usatges de Barcelona, ni-s favorejaven esclusivament los remences, puix quelcom restà en peus de quant aquests pretenien estingir, ni eczisteix la ponderada esclavitut, que ninguna semblança no té lo pagès de remença ab lo sirvent de la gleva, ni hi hà la magnanimitat que volen atribuir a En Ferran ab la estinció dels mals usos dés lo moment que aquests no són dèl tót estingits sinó condicionalment y trau lo monarca un benifét pecuniari de la gracia que dispensa o de la sentencia que pronuncia,

No sía lo llegidor sobre-près qe la nostra seguretat, y tinga paciencia per escoltar los nostres arguments, que convençut haurà de romandre davant les proves que li dongam. Ningú duptar no pot que en témps dels Romans éren sinónims esclau y sèrvus, car la una veu se defineix per la altra —són esclaus los quí servexen a un altre per justa servitut,— essent la servitut, com sabèm, una constitució de gents per la qual l'home se subgécta al domini d'un altre home, contra rahó de naturaleza. Los antichs còdechs amplíen lo sentit de aquestes defissions, manifestant-nos que sols ténen estat los homens qui gaudexen diferents drets, que aquest Estat, ja sía de ciutat, libertat o familia, se-n deya també cap, y que no-l tenía lo sirvent o esclau, per soferir lo *capitis disminutio*, disminució de cap, essent per tant no-més que home, emperò no persóna com éra lo lliure, y considerat com a cosa del seu senyor; de manéra que aquest podía destinar los esclaus al servey que li donas en cor y vendre-ls, legar-los, donar-los, matar-los y fer-ne talment com ne fa dels seus béns y dels animals que posseheix.

Ab sola preferencia o major ús d'un nom sóbre un altre, se perpetuen en témps molt posteriors als Romans los esclaus, apellant-los més comunament sèrvus, y en los primers segles de la Edat-mijana vehèm fins servents d'Esglesia, confórme ho esplicarem al seu témps.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ja millorats los costums en aquesta part, con la Edat-mijana toca a les acaballes se desvetlla la questió dels remences, qui éren vassalls feudals, crehent-se veure-hi, com a estament, uns sèrvus o esclaus del tót privats de llur libertat y veritables coses del llur com en la antigor. Mas, jatsía una imaginació poètica (1) haja donat una sola vegada lo nom de esclaus als remences, o que en estil figurat, per les opressions que patíen, los haja nomenats sèrvus algun historiador en segles posteriors al de llur suposada emancipació, no ténen semblants denominacions ninguna força dés lo moment que pot assegurar-se ab tota certanitat no havèr-hi la denominació de sèrvus ni d'esclaus en la legislació, en tractant d'aquells, ni en los documents públichs o particulars qui ab élls ténen relació o ab llurs drets y devers. Sols son los remences nomenats en abdos testimonis *vassalls*, denominació purament feudal, y més comunament *pagesos*, en llatí de la Edat-mijana *pagenses*, derivat del *pàgus*, sinònim de *solum*, sol o terra; y per aquesta paraula vé substituida sovintment, y fins se troba alternant ab la metéxa y usada com a sinònim en un metéix document *rústicus*, segons és de veure en los Usatges y sos comentaris. Axò per sí sol és prou a regonèxer que lo remença ni és esclau ni servu, y que no passa de ésser *sirvent* o *servidor* en la accepció que tenía la primera de aquestes dues paraules en la antigor, tractant-se de feus, y apart d'una altra que-n tenie la dita paraula en la metéxa època, aplicada als que servíen lo senyor en la guerra, y que si prestava servitut éra en la significacio que tenía aquesta

(1) L'Ausias March en un sol vers li diu al remença esclau:

Yo viu uns ulls havèr tan gran pótensa,
de dar dolor e prometre plaher;
e smaginant, viu sus mi tal poder,
qu'en mon castéll éra sclau de remença,
(Cant IV, d'Amor).

¿Emperò qui no veu ací lo llenguatge metafòrich, per espressar lo poeta la esclavitut de la passió qui-l domina, de la qual desija veure-s rehemut? Noresmenys, *remença rehemco*, en antich català, significa deslliurança, adhuc séns tractar dels *remences*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

veu adhuc en témps moderns y ón, dés de segles, no hi havía ja sèrvus. La nostra legislació particular abastaría per provar quant assentam, emperò crehèm indispensable descobrir abans que l'estament del qual tractam eczistía encare en altres terres, y les noves que aquestes nos proporcionen o la legislació general són lo primer precehent que tenim d'alegar al nostre obgécte. Axí lo Ducange, fent la paraula *Redimentia* sinònim de *Guarda*, la difineix: *Tributum annuum ab inferioris conditionis hominibus pro tutela et protectione potentioribus exsolutum: quae tributi species hic, si bene canjecto, dicitur* REDIMENTIA, *quod illud solverent inferiores, ut sese* REDIMERENT *à potentiarum vexationibus.* Ben clar és de veure ací que hi havíen uns sirvents qui gordaven quelcom per lo senyor, pagant-li un tribut annual per *rehembre-s* de llurs opressíons.

Noresmenys d'altres dos documents de la nostra legislació, que retrau lo Ducange, llà ón s'hi veu més la igualtat de estament y caràcter dels remences és en la constitució XXXV de les compilades per lo jurisconsult Pére Albert, al esplicar si lo fill del *hom propri* és home del senyor de son pare o no, y aprés de senyalar los diferents homenatges, capítol que trobarà lo curial en lo venerable còdech de les *Constitucions de Catalunya*, y que traduhim literalment a la general inteligencia: «... axí és observat a França y a moltes altres parts, emperò no a Catalunya, ón hi hà diverses manéres; car al constituir-se algú *hom del sóu*, fent homenatge a algun magnat, lo senyor li dóna en feu o cosa semblant, y en tal cas lo qui présta l'homenatge o és cavaller o és pagès; si és cavaller, may per may los fills del dit cavaller són homens del referit magnat, ni són tinguts prestar-li homenatge, sinó con arribas lo cas de que lo fill o los fills prenguéssen possessió del heretatge del pare, en vida o seguit de la mort d'aquest. Emperò si és pagès, s'observa de diferents manéres: car en la una part, que és nomenada Catalunya vélla, qui comprèn tot lo bisbat de Gióna y quasi la meytat del de Barcelona, part deçà lo riu Llobregat, envers Orient, y la major part del bisbat de Vich, los homens de sou qui no són cavallers, de tal manéra estan lligats ab llurs senyors, que llurs fills són

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

homens d'aquests, de manéra que no poden contraure matrimoni, ni anar-se-n dels masos que habiten; y si ho fan convé *que-s rehemen*: y si contrauen matrimoni, los senyors dels referits pagesos ténen quasi part (1) del laudemi de les esposalles. Y si los fills dels referits pagesos, y adhuc los metéixs pagesos se-n anassen séns voluntat dels senyors dels llurs llochs, y després habitassen en viles del Príncep, o de les Esglesies o dels nobles de Catalunya, y dins un any y un díe no-ls fós oposada contradicció alguna per part del llur senyor, ni-n fóssen requésts per que-s rehemessen dels llurs senyors, passat aquell any y un díe, poden romandre segurs y franchs, segóns antich y aprovat costum de Catalunya, y ni los cavallers ni encare les Esglesies no-ls poden reclamar.

»Tocant, emperò, a aquella part de Catalunya qui està part dellà lo riu Llobregat, envers Occident, nomenada Catalunya la Nova dés lo témps del sényor comte de Barcelona En Ramon Berenguer, allà, ni los fills dels cavallers, ni los fills dels pagesos no són homens dels magnats, per més que llurs pares o síen, sinó en la forma que s'es dita, per havèr près l'heretament feudal, ans bé poden tots los pagesos de sou anar-se-n con vullen, y aximetéix los llurs fills, en lo simple fét de dexar los heretatges; cosa que no poden fer los cavallers tocant al llur feu ni los fills dels cavallers feudataris en lo simple fét d'havèr près l'heretatge feudal, car sémpre romanen homens del llurs senyors, y són tingut segóns s'és dit, prestar-li homenatge.»

No serà sobrer citar una altra constitució o capítol, lo XXXVI, del metéix compilador sus-are referit, per la relació que té ab les vassalles, de les quals tantost havèm de parlar. L'obgécte del seu contingut és declarar que ningú no pot ésser hom de sou de dos senyors, y que en lo feu de sou pot succehir fembra, çò és, filla del hom de sou qui-l tenía, devènt aquésta per consegüent retre homenatge, y si-s maridas, cumpla son marit lo servey militar per élla, segóns fós-

(1) Socarrats traduheix: *Quartam partem* en lloch de *quasi*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sen les condicions del dot que rebut hagués, o bé-l suplesca la muller proporcionant un hom armat, etc.: emperò, que ún ferm la atenció en quant toca principalment al homenatge, «mas, aquella fémbra qui succehirà en lo feu, restarà vassalla sòlida del senyor, y fent homenatge, farà sagrament o jurament de feheltat al senyor per qui-s té lo feu; puix lo costum de Catalunya aprova que filla pot succehir en feu; emperò quant al besar, lo donarà al senyor per una altra persóna entremijana, com també per altra persóna servirà lo seu senyor, posat que lo fer ús d'armes no és ofici fembril, y axi proporcionarà un home armat, etc.»

Ab aquests antecedents résten deslindades dues diferencies entre los estaments qui depenjaven del senyoríu feudal, çò és, la que hi hà entre un vassall cavaller qui té feu per un altre; y los fills del qual no depengen del senyor fins que hereten lo feu que llur pare tenía, y lo vassall pagès qui té o guarda masos (1) per son senyor séns poder-los abandonar ni éll ni sos fills, llevat de que-s rehemen, retornant a aquell les escriptures o títols en virtut dels quals romanien en los metéixs; y la altra diferencia general qui mijança entre aquests estaments habitadors en la Catalunya vélla, tal com los acabam de descriure, y los metéixs estaments habitadors en la Catalunya nova, ón los pagesos no son tals vassalls, sinó simples masovers, axicom los actuals parces o masovers, ab facultat d'abandonar los masos, tant éll's com llurs fills tota hora que-ls placia, y séns que, per efécte d'aquesta metéxa libertat, hagen de prestar, a la llur entrada, ni may, ningun homenatge al senyor, qui en aquest cas no és senyor en sentit feudal, sinó en lo sentit de possessor.

Sabènt, donchs, què és un vassall o pagès de remença,

(1) L'usatge *Sacramenta rustici* declara bé la eczistencia dels pagesos qui guarden masíes, y per éll hom pot deduhir la d'un altre estament més infim, al qual dóna lo nom de *baccallarii*, que no-ns resolèm a definir: *Sacramenta rustici qui tenent maxsum et laboret cum pare bonum sunt credenda usque ad septem solidos platae, de aliis namque rusticis qui dicitur Baccallarii credantur sacramenta usque ad IIII mancusus auri Valentiae, de inde quicquid jurent per examen Calderiae demostrent.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

manca al present esbrinar què són los sis bescantats mals usos, y quants són entre sí los sis qui no merexen aquest nom. Los estudiarèm per l'orde ab què solen colocar-los los historiadors d'ençà del pujades: *remença personal, intestia, cugucia, exorquia, arcia y ferma de spoli forçada* (1).

Remença personal. Aprés de les noves sus-are alegades no hi haurà qui dupte mica tocant a la eczistencia de la rehemçó personal, que es axò que paga lo vassall pagès gordador de masíes y quiscun dels individuus de sa familia per jaquir lo qui està a son càrrech y restar lliure o fer-se hom de vila, de noble o d'esglesia. No és, per tant, mal ús la remença o rehemçó, posat que és la legislació feudal, y tant de Catalunya com d'altres terres, dés de témps antichs.

Intestia, que és la part que lo senyor percebía dels vassalls qui-s morien séns fer testament, és una lley feudal de les més generals, per tal que no-s limitava a percebre del vassall pagès, sinó encare del cavaller. Axí ho declaren los comentadors Mont-juhich y Vall-seca, ab referencia al usatge *De intestatis*, y, per la metéxa ràhó que la *Remença*, no pot ésser estimada mal ús.

Cugutia. Tot aximetéix que los dos anteriors és lo dret de *cugucia* de legislació feudal, y los Usatges *Similiter de rebus* y *Si autem mulieres* declaren terminantment la part que lo senyor havía de percebre de la vassalla adultra, sol o a partir ab lo marit, y la diferencia que hi havía si l'adulteri éra ab consentiment del marit. Tampoch és, donchs, mal ús aquest que acabam de nomenar.

Exorquia. Tal com dihèm del anterior, padèm dir de aquest, y l'Usatge *De trebus* ès tan espressiu tocant a la questió que esclarim, que apar escrit esclusivament per los vassalls pagesos: *De rebus et jacultatibus de pagensibus sterilibus et exorquis ab hoc seculo de cossis eorum seniores hobeant par-*

(1) Per conéxer les variants d'aquests noms en los documents y obres qui d'élls tracten, y encare més, per adquirir antecedents, espressats ab més o menys puntualitat, per diferents autors sóbre los mals usos, recomanam la lectura de lo obra del senyor Cutxet *Catalunya vindicada*; y especialment al capitol onzè de la metéxa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tem illam quam deberent habere insimul filii, si ivi remansissent ab exorquis procreati. Un altre Usatge *Item statuerum*, estableix lo dret d'*exorquia* adhuc sóbre nobles, prevenint que tots los seus alous han de passar al Príncep, y fos exorchs o estèrils sols poden disposar dels bens mobles.

Arcia, ¿Què dirèm tocant a aquest nom sóbre lo qual han discorregut séns profit historiadors y etimòlechs, menys de podér precisar a la fí son veritable significat? No passa de congectures quant s'espon en los diferents tésts que podríem citar, car los úns fan derivar la paraula d'*arx*, fortalesa, que tal vegada fóu tingut gordar o construir lo remença, los altres d'*araere*, cremar o incendiar, calculant si aquest devía pagar quelcom per lo bosch qui li prenguès foch, o d'*artigare*, artigar, per la terra d'empriu, que li-n concedien de desmunt a cambi d'alguna prestació, lo qual en tal cas no fóra mal ús: axicom l'anterior, l'*ardere*, ans que un mal ús semblaría una pena per delicte eventual: y finalment lo Pujades, séns pendre lo derivat de font alguna, assegura de son compte y séns ningun fonament ésser lo dret que lo senyor s'atribuya de pendre per dides dels seus fills les mullers dels vassalls remences.

Poch satisféts nosaltres de totes aquestes congectures, no havém volgut reçaguerar-nos tocant a etimòlogíes, y hi afegim la del verb *arcere*, qui significa apartar d'algun lloch per algun témps (*Arcebat longe Latio, multosque per annos*, ja diguè Virgili), no venint pas tan malament en parlant de remences, qui no-s podíen apartar de les llurs masíes, y donaría peu a creure si açò éra una quantitat que deguéssen pagar en castich de llur absença temporal: y finalment, en l'estudi que havèm fét dels Usatges, llegint los comentaris del Vall-seca al qui comença *Placitum mandatur*, qui té per obgécte los díes que lo senyor deu donar per que sos vassalls militars o rústechs, cómpareguen al seu *placitum* o córt, havèm observat que lo comentador assegura podèr perllongarse lo termini senyalat, y que com a sinònim d'aquest verb usa indistinctament *arctare*, dihent d'aquesta manéra: *Immo dominu Rex arstat ad XX 'alioquin ad XXX dies dilatat, prout*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sibi placet, et sic arctere et dilatare potest hunc terminum, etc. No preferim, malgrat açó, les nostres etimologíes a les anteriors, y axí restam ab lo dupte de tóts, per què-ns gordarèm d'assegurar quin sia, de cert, lo mal ús de *arcia*, si efectivament éra mal ús, o si deu encloure-s, axicom los altres, en la legislació feudal, llavors vigent.

Ferma de spoli forçada. La paraula *spoli* en català o *spolium* en llatí no significa sinó despulla; mas los histariadors la lligen, fent o no cabal de la contracció, com si digués *sposalles*, y lo Cutxet cita un sol document (que havèm comprovat), recòndit al *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 3314, fali 132, ón s'hi llig, citat entre los mals usos, *sponsaliciorum firma violenta*. Sóts aquesta interpretació, creuen alguns que éra lo dret que tenía lo senyor a una part dels béns dels vassalls qui-s casaven, per la firma que posava al contracte: y semblant violencia és la qui ha donat peu a altres interpretacions, les més repugnants que hom puga imaginar, per creure-s lo vúlgus que substituya a la percepció en diner un altre dret o abus, que a Castélla fóu conegut per dret de *pernada*, a França per *droit de cuisse*, y en lo nostre romanç ne dihèm també *dret de cuixa*. Açò darrer, que lo vúlgus refereix, no consta en lloch algun, y com a simple intervenció del senyor per la signatura en les esposalles no sona tampoch en los antichs usatges; emperò no cal duptar d'ésser un dret vigent en la legislació feudal, ateses les paraules del capítol XXXVI de les *Consuetudines Cataloniae inter dominos et vassallos*, copiat per lo Ducange, relatiu als pagesos de remença qui prenen muller: *et si contrahant matrimonia, domini ipsorum rusticorum habent quasi partem laudimii de sponsalitio*.

Resulta d'aqnestes observacions que los sis denominats mals usos éren càrregues y devèrs feudals, establerts per una legislació qne no s'éra abolída, y que, donat encare que son caràcter fós barbre y son origen no menys barbre e injust per los seus eféctes; éra sa força legal; per no havér-hi derogació de les lleys de ón provenía. En aquest concepte tenien rahó los senyors al assegurar que-ls feyen un tort si-s

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

consentía la abolició dels drets que-ls hi corresponíen; y haguéra estat una veritable revolució en les costums, y-n naxeríen complicacions y desplahers molt greus, si un Rey, per sa sola voluntat s'erigis en àrbitre per escoltar com a litigants los qui-s rebetlaven contra lleys vigents, y que no-n podía fer lo monarca la derogació; sóbre-tót en la nostra terra, séns lo concurs d'aquesta, séns les córts, com axí s'esdavingué en témps del rey En Alfons, con les córts derogaren axò metéix que aquest havía ans establert a favor dels remences? ¿Què pogué, donchs, ésser çò que induhí En Ferran, ab tót y ésser vencedor dels remences y apart de la mira egoista de què s'és parlat, a favorejar-los? ¿Què s'hi havía en aquéxes lleys, con senyors y vassalls son considerats a Guadalupe com a veritables parts oposades y pledejants, con uns y altres s'avénen a espendre llurs planys y rahons, y en virtut d'aquestes resulten abolides, derogades o nules moltes coses que no-n sabèm sinó lo nom, diferents dels sis mals usos, no mencionades en les lleys feudals ab los quals van confonguéren, y abastants per que-s dicten prohibicions d'actes que les lleys no prohibiren ni van preveure ni tan sols mencionar, segóns veurèm ben prompte?

Ací és ón, certament, podèm dir que traspunten o aparexen los mals usos; los planys dels pagesos, les questions tocades a Guadalupe no éren per la aplicació de les lleys vigents en llur estricta rigor, no seríen per la remença, exorquía o cugucia legals qui entraven en lo pacte al establir lo feu a un vassall o al donar la guarda d'un màs a un pagès, y que un y aftre acceptaven al constituir-se vassall o hom propri del seu senyor, eu cambi d'un benifét: les querelles qui-s promoguéren, les inculpacions que s'alçaren, los planys qae s'hi proferiren, resultat tot de les apuntacions y alegacions que aduhiren los pagesos, no éren pas per les lleys, mas per lo mal ús de les lleys, y d'aquí la paraula *mals usos*, o millor per los abusos que los senyors havíen inventat o introduhit; axí per exemple, tal senyor bè pogué ésser qui proposas al pagès, per no tenir aquest lo diner per satisfer lo dret de la firma d'esposalles, la equivalencia de la rebuda

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en especia, fruir de la nuvia en paga de la licencia per casar-se, mal exemple que podía tenir imitadors y qui sap si passar a ús en determinades comarques, o tal magnat, avariciós, mesqui e insensible, qui fins s'alegraría de les cugucies dels seus vassalls, y pot-ser les fomentaría, per podèr percebre major nómbre de drets o quantitats. Y poch fa a meravellar la prevenció que amostram contra l'estament dels barons fendals en general, per la llur perversió e immoralitat: car de bell principi dexarem justificat lo motiu que per axò teníem, y ben sabut és que lo dit estament no curà dels seus vicis, tant ací com a altres terres, fins que anà perdent lo podèr, axicom tot-hom qui haurà llegit la plasent, alhora que instructiva, comptalla-històrica del Manzoni *I promessi sposi*, pot recordar la degradació estréma òn arribaren los senyors de castélls a Italia, a una época molt posterior a la que-ns ocupa.

Ben esplícita és la sentencia de Guadalupe en aquesta part, y en son preliminar podrà veure-s confermada la asserció que assentam, sóbre no ésser mals usos tots los sis que-s nomenen, y tractar-se ans bé dels abusos, introduits per los senyors: «E si és cert que per Usatges de Barcelona e Constitucions de Catalunya son constituides les espressades remença personal, intestia, exorquia e cugucia, e que les referides arcia e ferma de spoli forçada són introduhides per costum, de les quals, segóns que-ns han informat, s'és féta justicia devegades en lo dit Principat; emperò, atès que los dits mals usos, per molts e diversos *abusos* qui se-n han seguits, contenen evident iniquitat, e no podríen ésser tolerats per Nós séns gran peccat e càrrech de conciencia, e atès que los dits mals usos si fóssen temprats, reduhits e limitats a alguna moderació, seríen tolerables, emperò, per quant ne són seguits de grans debats e questions, etc.»

Ans d'aclarir la abolició lo jutge àrbitre, indica còm si hagués tingut en cor de moderar y limitar solament los sis mals usus, com que suposaría lo dupte que davant tenía de si podía abolir la lley per lo mal ús que se-n feya, o revelaría la temor del incompliment, com axí s'esdevingué encare

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aprés de pronunciado la sentencia. Fonamentat en aquestn temor, lo Rey, sentencía, arbitra y declara que los dits sis mals usos no síen, ni s'observen, ni tinguen lloch, restant en conseqüencia los pagesos y llurs descendents perpètuament lliures y franchs d'aquells y de quiscun d'aquella. Mas aquesta declaració no és certa, car, tot-seguit, al vinent paragraf espon lo metéix Rey la moderació que n'és de fer; y per que puguen subsistir per poch que fós, senyala la nova obligació que son tinguts acceptar los pagesos en compensació y satisfacció d'aquells.

Per menar a fi, donques, la estinció dels nomenats mals usos, En Ferran, *sedens more judicis judicantis*, en certa cambra del monestir de Santa-María de Guadalupe: facultat com a àrbitre per podèr que li donaren los senyors en Barcelona lo díe 28 d'Octubre, y per lo dels pagesos en lo monestir de Amer lo díe 8 de Novémbre, del any 1485, pronuncià una sentencia lo día primer d'Abril del 1486; emperò semblant sentencia, lluny d'ésser la abolició absoluta y perdurable dels sis mals usos, és la substitució dels metéixs per una prestació que pot ésser rehemuda per una quantitat, prudent recurs, per conseguir per camins fàcils y dignes la estinció de les lleys vigents qui donaven preu al mal us, y no-més s'hi dóna com a abolit aquest absolutament y perdurable, çò és, l'abus ja provinga dels sis nomenats, ja de la simple fantasía del senyor o de la indiscreció o poch força de voluntat del pagès, esceptuantne sols axò que, séns ésser abus, provinga de pacte esprès per escrit o constar en confessions y capbreus. Ja veurèm tantost la llista de prohibicions fétes als senyors, per les quals lo llegidor se convencerà de que o éren molts los mals usos, o los abusos resultants dels sis nomenats entraren en la abolició ab altres no provinents sinó del volèr o la tiranía del senyor envers lo seu hom propri: mas abans convé declarar quina fóu y cóm éra de verificar la compensació o substitució indicada.

Veus-ací com açò-s declara en un paragraf del primer capítol de la sentencia—y advertim ací de passada que la primitiva sentencia no fóu escrita en català, tal com és al volum de les *Constitucions*, sinó en mal castellà mesclat quelcom de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

català, sóbre-tót quant fa a les denomiaacions dels abusos; axí que, a major autenticitat, copiarèm literalment lo dit exemplar primitiu (1):—*Pero por que a alguna moderacion se podrian reduzir y assi podrian subsistir, segund dicho es, por ende en satisfaccion e compensacion de aquella pronunciamos y declaramos los dichos pageses ser tenidos y obligados dar e pagar por cada un capmas sesenta soeldos de moneda Barchinonesa, o tanto cens quanto montaran los dichos sesenta soeldos Barchinoneses a razon de veynte mil por mil, el qual dicho cens se hoya de pagar del dia que la present nuestra sentencia se publicarà a un anya, y daquiadelante cadaun anyo en semejante dia, y aquel imposamos sobre los dichos pageses y masos que a los dichos seys malos usos eran y son tenidos y obligados mientre que luydo no serà, el qual cens declaramos se pueda por los dichos pageses luyr y quitar a la dicha razon de veynte mil por mil.»*

Clara idea de la substitució dóna aquest paragraf, deduhint-se del metéix que si los pagesos no commutaven los mals usos per lo cens, aquells romanien en llur vigor, y si acceptaven lo cens y no-l lluhíen o rehemíen restaven aximetéix obligats al senyor segóns pacte, complicació que no vehèm ben destriada, sóbre-tót en quant a la remença personal, posat que ja abans lo pagès de mas podia quasi reembre-s, puix que estava previngut que no podía jaquir lo màs ni llunyar-se del seu senyor *nisi se redimerit.*

Lo segon capitol senyala un xich més la amplitut de la nova concessió: *Item sentenciamos y declaramos que la dicha peccunia se entienda ser dada en conmutacion siquiera satisfaccion e compensacion de los dichos seys malos usos, repartida entre aquellos egualmente, affin e a effecto que el qui no será tenido a ningun de los dichos seys malos usos no pague la dicha peccunia ni cens alguno por cousa de aquella, y el que será obligado a alguno o algunos dellos en conmutacion de aquel o aquellos pague lo que montaran a la dicha razon.*

Ningun comentari no reclama aquest capitol, emperò en prova de que aquest ni l'anterior no éren prou a estirpar los

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 3549, foli 156, revers.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

abusos, restant com restaven los mals usos penjants d'un nou pacte qui estava a la voluntat o a la possibilitat del pagès lo complir-lo, que en los altres capítols següents s'hi consignen no ja solament los abusos del senyor ab lo pagès, mas los del pagès ab lo senyor; car sabut és que los pagesos, profitant la època de rebelió y alçament, havíen dexat de pagar moltes prestacions qui no provenien de ninguna lley barbra, ni de ningun mal ús, sinó de pacte lícit, decent y legalment obligatori. Fan justicia, donchs, los dits capítols a senyors y pagesos, dihent als primers que deuen conservar llur jurisdicció civil sóbre los segóns, y a aquests que hagen de prestar sagrament y homenatge als primers per les *masíes* y *cases* que per élls tinguen, y que-ls cumplen les altres servituts qui síen capbrevades y no-s comprenguen en les prohibicions que tantost se mencionen, y-ls satisfacen bé y lleyalment, *delmes*, *primícies*, *censos*, *tasques*, *quints* y altres drets Reyals que síen costumats de pagar; al-hora que als senyors vénen fétes les indicades prohibicions de moltes coses, que segons ja advertirem no tenen res que veure ab los sis nomenats mals usos, y provénen sols del abus del senyor o de la indiscreció del pagès, qui consentí per temor actes qui passaren a abusos y acabaren per semblar usos, conforme axí ho dónen a enténdre les següents paraules del capítol X: *como los dichos drechos e servitudes son stadas intruduzidas con cautela o decepcion por los dichos senyores o, en su principio, quando se principiaron fueron principiados por los dichos pageses sin causa o título precediente, sinó graciosamente e por cortesía e a ruegos de los dichos senyores, e despues con la dicha introduccion deceptiva e cautelosa o principio gracioso los dichos pageses continuaron pagar, e los dichos sennores por la dicha possession assi adquirida, los cabrevaron*, etc.

Limitant-nos, donchs, a les denominacions, les apuntarèm per llur orde, séns entrar en interpretacions que seríen molt difícils. La més notable d'aquestes prohibicions y que més ha donat peù a congectures y ponderacions és la següent espressada al capítol IX: *ni tampoco puedan la primera noche quel pages prende muger dormir con ella o en sennal de sennoria la no-*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

che de las bodas, de que la muger será echada en la cama, passar encima de aquella sobre la dicha muger, ni puedan los dichos seniores ds la fija o fijo del pages, con paga ni sin paga, servirse del, menos de su voluntat. D'açò n'hi ha hagut prou per que lo vúlgus haja cregut en la ezistencia del dret *de cuva* a Catalunya y que haja senyalat *la cambra del mal us*, en diversos castélls antichs, suposant que éra en aquesta ón lo senyor se pagava en especia; emperò lo bon sentit del llegidor serà prou a donar a aquestes apreciacions la valor que-s merexen, y per compendre que si hi pogué havèr l'abus, no arribaría may, en aquesta terra, a pendre ni tan sols proporció de costum, y no éra sobrer prohibir-lo severament, mentre que en altres terres havía près semblant abus molta estensió. Per tant, *la cambra del mal us* podía ésser molt bé l'estatge ón solíen percebre los drets dels mals usos.

Les restants prohibicions, nomenades en diferents capítols, són les següents: «—que los dichos seniores no puedan tomar por *didas* para sus hijos o otras qualesquiera criaturas las mugeres de los dichos pageses de remensa con paga ni sin paga, menos de su voluntat,—ni puedan compellir los dichos pageses a pagarles huevos llamados *de cugull*,—ni drecho *de flassada de cap-de-casa*, la qual se pretiende que, cuando moría el pages, su senyor se la prendía y no la dexava enterrar fasta que la meior flaçada de casa se havía tomado,—ni façer las prohibiciones que no vendan (los pagesos) trigo, cevada, vino y otras cosas a menudo,—que los dichos pageses no sean obligados pagar pollos de aztor, ni pan de perros, ni drecho llamado *bracadella de cavall*,—ni tampoco los dichos seniores puedan compellir los dichos pageses a usos nombrados *Eussura*, *Enterquia*, *Aeberga*, *menjar de balles*, *pernes de carn-salada*, *arages*, *moltó y anyell*, *manyench*, *porch e óvella ab llet*, *stavall de porch*, *vi de trescol*, *vi apellat den bensora*, *sistélla de rahims*, *carabassa de vi*, *fex de palla*, *cèrcolls de bota*, *molas de molins*, *ni adob de resclosas*, *blat de acapte*, *jovas*, *batudas*; *jornals*, *podades*, *femades*, *segades*, *tragines*, e otros semejantes drechos o servitudes personales, pues no sean capbrevadas, etc.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ab aquesta mostra n'hi hà prou a conèxer la multitut de mals usus y abusos que s'apuntaríen en les relacions dels pagesos davant lo tribunal del jutge àrbitre, y que restaren abolits o prohibits ensémps ab los qui provenien dels sis mals usos que llavors se commutaven; y en resultat, pot dirse que la sentencia contribuí a que aqueixs anassen desaparexent, y que moralitzà de grat o per força, en quant toca a totes les demés iniquitats nombrades, l'estament dels senyors. En los capítols restants s'hi prevehen tots los cassos eventuals qui puguen sobrevenir s'hi fan totes les interpretacions fahents a estalviar duptes y tergiversacions, y s'hi establexen les diferencies necessaries per no confóndre los vassalls feudals ab los pagesos dels masos y, d'aquests als qui seguíen séns pagar lo cens de commutació ab los qui l'havíen acceptat; y a tóts, rehemuts o no, ab los qui tenien contractes particulars ab lo senyor, y que-ls havíen de complir, fóssen o no capbrevats, per ésser cosa independent de la rehemença personal, y per ventura fins de çò que previngués la lley feudal. Emperò, per més previsió que tinguéren en aquesta part, no mancaren abusos, males girades donades al esperit de la nova lley o sentencia, y toçuderíes per seguir imposant quant directament no s'éra prohibit, per més que-s consideras ilegal, podènt retraure-s, com a exemple, les eczaccions que feyen los senyors en los díes de festa major, de un poble per la qual disposaven aquells fer un repartiment entre los pagesos, la fatlera en obligar-los a treballar en les obres de fortificacions. y açò que pijor és en fer-los pagar proporcionalment també per rahó d'obres que no-s feyen o per mantenir les de castélls y masíes qui éren transformades en ruines; noves abusions qui demanaren nous esclariments en los anys successius, motivant la sentencia arbitral de Çaragoça donada lo 9 de janer del 1488, y dues altres pragmàtiques a la metéxa fí, y ab igual data, curiosos documents qui-s troben al volum de les nostres *Constitucions*, a continuació de la referida y principal sentencia de Guadalupe, (edició de Barcelona 1588, plana 106 y següents del volum II).

Acabat l'estudi referent a la gran questió legal y al ob-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gécte que dugueren al dirimir-la, no manca al present sinó justificar, per la metéxa sentencia que-ns ocupa, la asserció assentada de bell començament, de que no fóu tot clemencia y magnanimitat d'En Ferran l'estingir los mals usos favorejant los vençuts pagesos de remença; car hi hagué en aquell acte una gran part d'egoisme, tant que fóu un negoci pecuniari d'aquell qui s'éra compromès a efectuar la conquesta de Granada. Lo capítol XX de la sentencia comença assentant una generalitat, que la crehèm certa, convençuts de que la primera idea de moure los remences no fóu sinó espletar l'odi dels estaments infims contra los demès qui no favoríen encare prou les mires del rey En Joan y de sa muller Na Joana: per tal com volent lo Rey pretestar lo motiu del càstich que progécta y de la compassió que fingeix, traça la pintura de la situació del Principat, dihent en suma: éssent públich y notori que *tóts* los pagesos de remença y molts qui no ho éren, pertanyents al metéix Rey, als prelats, barons nobles y cavallers, a gentils-homens, ciutadans y endemés del dit Principat, qui d'una manéra, qui d'una altra, post-posant tota temor a Deu y al monarca y als seus oficials, s'èren alçats en gran nómbre, y a mà armada havíen fet pública guerra, entrant dins les viles y llochs Reyals per la força, matant y degollant-ne molts y diversos, axí de generosos com d'altra condició, usurpant la bandéra Reyal, y, çò que pijor és, obrant en nom del Rey y al crit del seu nom, ocupant moltes fortaleses, robant-les y retenint-les d'una manéra violent y per força d'armes, contra la voluntat dels senyors, usurpant la Reyal jurisdicció y les preeminencies Reyals, donant segurs, rescatant y apresonant, contrastant als mencionats oficials, esvahint, ferint, mutilant y perseguint, de manéra que féu mester organitzar gent de cavall y de peu per reprimir les impetuts y furies desenfrenades dels dits pagesos, ofenents al metéix Principat, als seus habitadors y al seu Príncep, e inferint a molts particulars, intolerables danys y minves: y com ni a semblants actes no-s limitassen, fins a tractar-se del compromis. sinó que encare aprés de tractat perseveraren en llurs àvols e inichs propósits, afegint

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mals sóbre mals, actes que si restaven impunits seríen en gran desservey de Déu y ofensa de la reyal Magestat: y volent tals gosadíes castigar, de fórma de que çò que per los uns fos càstich servis als altres d'exemple y escarment, posat que entre los dits pagesos n'hi havía alguns qui éren cabdills, d'altres qui s'aplicaven a matar, robar, apresonar y destruir fortaleses, y encare més a cremar esglesies y cometre tota sort de crims, y d'altres, per fí, qui adherint-se a aquests, los hi donaven consell, favor y ajuda: per aquestes y altres rohons, més avant espressades, prenía lo Rey la resolució que tot-seguit anam a veure, justificant per élla la nostra asserció o opinió.

Aquesta aterradora pintura de la situació de la nostra terra e inculpació justa dels criminals a qui éra deguda, fóu uu magnifich preliminar per que lo representant de la justicia, lo Rey profitas la ocasió per obrar com a tal, dexant de ésser l'àrbitre y amigable componedor, lo recólze de les víctimes de la tiranía feudal, per transformar-se en jutge rigorós e implacable, en príncep zelós de la tranquilitat dels seus sotsmesos y del estricte compliment de les lleys; al qual efécte no mirava ja los pagesos com a víctimes rehemudes, sinó com a criminals dignes de castich qui servissen alhora d'exemple y escarment. Sóts aquest punt de vista, En Ferran prenía per patró, en aquest acte secundari, la metéxa fórma que adoptà per lo primer y principal acte: si los mals usos éren una mala cosa, en compte de llevar-la per aquesta gran rahó, valía més substituir-la ab un cens; y per igual sistéma, si los pagesos teníen crims, en lloch de castigar tots aquells qui-ls cometéren, n'hi havía prou en penjar-ne uns quants dels qui més figuraren, y prescindint d'esbrinar la major o menor culpa de quiscun dels restants, considerar-los tóts culpables, y commutar lo castich que tenía dret a imposar-los per llurs culpes, ab una gran quantitat que pagaríen tots los indivíduus del referit estament proporcionalment, y encare los qui no-n fóssen, çò és, pagesos séns ésser de remença, emperò qui havíen donat a aquell consell, favor o adjutori. Ni caldrà dir que aquesta resoluda equivalencia

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

reposa en mires de justicia, misericordia y clemencia, y tant és lo bé que desija lo monarca per aquells favorejats alhora que agreujats vassalls, que séns volér fer memoria de tót quant passà, los estima dignes he tot perdó, ordenant que-s cancelen tots los processos penjants, que-s desempresonen tots los pagesos que llurs senyors haguéssen empressonats, que entre aquests y aquells hi haja pau, y tréva per espay d'alguns anys, y que, per tant, no hi puga havèr entre abdós plét y juhi algun, tant que arriba a anular lo metéix Rey la audiencia que donar-los pogués.

Per l'esperit que respira la sentencia a tal fí disposta, poden ben mesurar-se los quirats de la magnanimitat d'En Ferran. En lo 1483, se proposa percebre dels remences la quantitat que aquests havíen dexat de pagar al rey Alfons, donant-los, per açò, licencia per aplegar-se y nomenar síndichs y colectors, mas havènt fracassat aquella traça, con tota la terra clama contra los pertorbadors de la pública tranquilitat, profita la ocasió ajudant en quant pogué la metéxa terra, contra los remences, y tan bell punt com romanen vençuts y enjovats, llavors los hi endreça un sots-riure de condol, accedint als llurs planys, estingeix les iniquitats provinents dels mals usos; cosa que, de no fer-se, *fóra un gran desservey a Déu y cárrech de cousciencia;* emperò en cambi, segur de que merexien castich per llurs atemptats, y de que tenia ell dret a aplicar-lo, rehèm lo càstich y-l commuta ab la important quantitat demunt indicada, o en altres términs, los condemna a pagar-la en just castich dels llurs crims, cuydant axí més avinentment percebre lo vencedor çò que havía atemptat rebre abans En Ferran com a nebot y successor del rey Alfons, valènt-se de camins no tan remeyers. Emerò dihèm malament, espréssa En Ferran al metéix capítol XX, que la quantitat deguda al oncle los la perdóna, y no-més los reclama la que novament los imposa. No és aquesta la sola fiuantitat que-ls cal pagar los exaugats pagesos dels béns llurs—y aquesta és altra de les proves de que los remences no éren un estament axí abgecte con han volgut suposar, puix teníen béns propris óltra los de remença, cosa que fóra

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

impossible si fóssen sirvents o esclaus,—sinó que, apart de les cinquanta mil lliures barcelonines per lo Rey, n'havien de satisfer sis mil dels damnatges ocasionats als senyors y altres particulars qui-ls comportaren séns culpa, y noresmenys una altra tanda de quantitats que no trobarà mencionades lo curial al llegir la sentencia en lo volum de les *Constitucions*, y la qual omissiò és mester esplicar, de tan interessant.

Es d'observar que al arribar al capítol XXV de la sentencia (que al original és XXIV), no s'hi lligen sinó aquestes paraules: *Item porque és justa cosa que los trabajos sostenidos por micer Alfonso de la Cavallería, etc.* Lo llegidor al veure etceterat lo capítol, creurà que son contingut sería d'interès secundari y que per çò va ometre-s al estampar-lo, calculant, ab rahó, que no parlaría sinó dels drets corresponents al Viç-canciller per lo trevall d'esténdre la sentencia; emperò nosaltres qui havèm tingut ocasió de veure l'original, havèm descobert que darrere aquells capítols n'hi ha altres de passats per alt, y que si bé poden semblar secundaris tocant a la questió legal dels remences, no són tals sóts lo punt de vista històrich, car per élls un hom pot deduhir quines persónes intervinguéren en aquesta composta, quant esplèndidament lo rey Ferran pagà llurs serveys, y sóbre-tót que fóren totstémps les exaugades caxes dels endarrerits y castigats pagesos les senyalades per subvenir a totes les despeses y recompenses originades de la famosa sentencia, venint ací a resultar una altra tanda de sumes afegidores a les dues demunt mencionades.

Veus-ací quant dexà d'espressar-se aprés del *etc.* del capítol XXV: a Alfonso de Cavallería, per ohir les parts, conèxer lo procès y ordenar la sentencia, mil lliures, çò és, dos-centes cinquanta per part dels pagesos, dins quatre mesos; al noble don Inyigo López de Mendoça, *por los grandes trabajos y gastos que sostuvo en la yda de Cathalunya por la firma del dicho compramis*, sis-centes lliures (1), cent-cinquanta per

(1) No s'adormi lo noble senyor de Mendoza, car ab data 28 de Novèmbre del 1486, donava orde lo rey Ferran al seu tresorer Gabriel Sànxeç, que li fós-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los senyors, y quatre-centes cinquanta per los pagesos, en igual térme; al secretari Lluis Gonzales, per rebre la sentencia, tres-centes lliures, setanta-cinch per los senyors y dues-centes vint-y-cinch per los pagesos; al escrivá de manament del Rey, Jaume Ferrer, *por los muchos y grandes trebajos y gastos que por tiempo de un anyo ha sostenido trebajando en la firma*, dues-centes lliures, cinquanta los senyors y cent-cinquanta los pagesos; al regent la Cancilleria, al advocnt fiscál y al jutge de córt cinquanta lliures a quiscun y vint-y-cinch per un cert escrivá de manament, pagadores solament per los pagesos; y a un micer Domènech Boffill, doctor de Girona, *por algnos trebajos sostenidos por nuestro mandomiento*, cinquanta lliures, pagadores també per los pagesos (1).

Per bestraure o fer efectiva los pagesos la suma de totes aquestes quantitats, no podía menys de restablir-se lo sindicat, puix mal sabrien quant per quiscú corresponía satisfer, séns delegar esperts del metéix estament y facultat, tasca difícil y, sóbre-tót, compromesa, car convenía fer llistes de tots los pagesos de remença qui incorríen en la *multitut castigada*, y aquells qui no éren de remença, emperò qui havíen donat consell, favor o ajuda, calcular sóbre llurs respectius havérs la proporció que-ls tocas, y eczigir després la quota de quiscun. Calía, donchs, renovar la derogada facultat de reunió, vehent, per los documents qve anam a retraure, que-s féren *talles* y que dels metéixs pagesos n'hi havía de delegats per eczaminar los comptes. Emperò ¿arribà En Ferran a percebre tota la quantitat imposada com a penyora als remences? No gosaríem pas assegurar-ho. Posterior a la

sen donades a compte, tres-cents lliures, les quals podía traure lo tresorer de les sis mil *tassadas y assignadas para satisfacer los dànyos a los que los recibieron* de manéra que en aquest punt pot hom veure com disposava lo Rey de ço que no éra séu. Anava lo Mendoza de virrey a Sardenya, y per les messions que devía fer, li donava lo Rey quant volía *graciosamente*.

Arx. de la Cor. d'Aragó, registre 3549, foli 197.

(1) Posteriorment havém trobat una ordinació del Rey manant donar una altra quantitat *sin embargo de no expresarse en la sentencia*, a un tal Francesch Cassell escrivà, *que tomo el inventario de los bienes de los condenados*, la qual deuen pagar aximetéix los pagesos.

Arx. de la Cor. d'Arago, registre 3549, foli 206, revers.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sentencia de Guadalupe, trobam que de fét lo Rey permet les reunions dels pagesos, en no passant de vint-y-cinch en nómbre, y en lo 1492, sis anys aprés d'aquella composta, séns constar per part de la tresorería Reyal sinó la rebuda du'na annualitat, o sía cinch mil lliures, veu-se En Ferran en la precisió de nomenar oficials o delegats seus per repassar los comptes dels síndichs, més que per improvitat de aquests per no podèr entendre-s ab los delegats dels pagesos, y encare per cosa pijor, perçò que síndichs y colectors se veyen maltractats, tenint de fugir de les ires d'aquells, qui no feyen sinó assessinar y saquejar, ab lo metéix desvergonyiment que abans, de manéra que En Ferran tórnà a derogar la facultat de reunió y a menaçar-los de nou ab altres castichs y penes.

Sols un reposat estudi de certs documents, los més difícils d'inspeccionar, per ésser d'arxius particulars, los llibres de cap-breus, podría facilitar l'esclariment dels resultats que donà la sentencia de Guadalupe. A guiar-nos per aquells pochs que havèm vists, ne deduhiríem que llur compliment no fòra de prompte tan absolut com sería de desijar; car confessions s'hi troben qui, de tan poch esplícites, dónen a enténdre si hi hauría, anys després, pagesos qui-s lligaven per pacte ab los llurs senyors, acceptant per aquest una fórma feudal, mentre que d'altres fan regoneximent de llurs pretensions y compromisos, emperó espressant èsser sóts la fórma establerta en la sentencia arbital.

Mal podía commutar lo pagès, si éra pobre y avesat la vida guerrera, y si tenint de subgectar-se novament a la vida del camp, gordant y conresant lo mas del senyor, de vía pagar a aquest quant li corresponía dels fruyts, ja dés lo primer any que tornava a complir, satisfer-li encare lo terç dels arreriatges, que li usurpà o li privà de percebre abandooant lo màs (que aquesta és una altra de les obligacions imposades en la sentencia als pagessos), satisfer aximetéix la part que li corresponguès pagar de la penyora imposada per lo Rey en castich y sóbre açò comptar encare les altres parts que li havíen senyalades per compensar los senyors en los danys

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que reberen séns culpa d'élls, y per remunerar lo Viç-canciller y endemés zelosos servidors del Rey per lo treball de portar a fí la ferma de la sentencia arbitral. No és de pensar per tant, que de bell començament fóssen gayres los pagesos qui-s rehemèssen, de la mauéra més avantatjosa que la sentencia ofería, y bon goig que poguéssen pagar lo cens: axó y les remininscencies de la vida aventurera a la qual se éren acostumats, portaríen certament lo malestar que oviram en los anys immediats al de la sentencia, y retrassaríen almenys la paga de quant devía rebre lo Fisch; emperò a força d'anys, a mida que les terres tornaven a produhir, y fentse més poderosa la autoritat Reyal ab les vicissituts que sobrevinguéren, les rehemçons seríen més freqüents, y axi, per graus, arribaría a estingir-se en Catalunya l'estament dels pagesos de remença, als quals podrèm donar nom de masovers semi-feudals, mas ja may servents ni esclaus, axicom anà estingint-se lo vassallatge feudal, a mida que los nostres pobles (y açò fóu una propensió constant de molt témps hà) compraven la jurisdicció que lo senyor exercia per fer-se vassalls de domini reyal, y axicom més avant, per cambis de costum que-s verificaven en témps més moderns, vinguéren a concentrar-se en lo cap del Estat totes les jurisdiccions que abans se repartíen los senyors feudals.

Ací fineix aquest treball sóbre la questió legal dels remences a Catalunya y per concloure-l, en quant toca als fets dels metéixs, no hi manca sinó una petita apuntació, que lo llegidor sabrà estimar com convinga. Al parlar lo Rey del càstich que imposa a la multitut, estableix, no obstant, tres menes o categoríes de criminals, a sabèr, los capdills *caporals*, los qui principalment s'aplicaven a matar y saquejar, y los qui induhien, favorejaven o ajudaven: aquests darrers entraven induptablement en la multitut. y-ls commutava la pena que pogués imposar-los, mas als de la primera mena los condemna *«a los sobredichos y a cada uno dellos o muerte corporol en esta manera, que dondequiera que fallados fueren por aquellos a quien Nos mandaremos, sean presos y publicamente enforcados e descortizados y los bienes dellos, assi mobles como inmobles, confis-*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cados a nuestro Regio Fisco, salva la propiedat de los masos al senior o senyores de los dichos pageses de remença pertenecient e todo lo que pór verdat por los dichos pageses; por razon de los dichos masos y tierras, les serà devido justamente.» Donchs bé: si fóu perdonada la multitut, y no se-n esceptuen sinó de dues menes (que vé a ésser una, prescindint de cabdills), per ésser condemnada, ab pena corporal, y-s senyala en la sentencia de quina manéra cal aplicar aquesta pena, és de creure que los esceptuats y qui no entraven en la dita multitut pagaríen ab la vida y confiscació dels llurs béns los grans crims en los quals s'éren distingits.

Nos sobrevé semblant dupte, vehent que en lo volum estampat de les *Constitucions*, al peu de la sentencia de Guadalupe, séns altra esplicació, s'hi troba una llista important de noms, entre los quals figura un criat de mossèn Vern-tallat y un fill y companyons d'En Sala, a la qual preceheix aquest títol o encapçalament: *Los condemnato per lo sentencio Reyal de sa Magestat són los següente;* lo nostre dupte reposa en lo significat de la paraula *cocdemnate*; emperò fós quina fós la pena que soferiren, apuntats los trobarà lo curiós llà ón designam.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL LIX

Dés del any 1485 al 1493

Decadencia de la dinastía de Nàpols: conjuració contra la metéxa y oferiment de la coróna a En Ferran d'Aragó. Favoreja lo Rey al de Navarra per apoderar-se de Bretanya. Progectes de matrimonis, entre altres, lo de la infanta Joana ab l'arxiduch Felip d'Austria. Mijans per que hi haja antagonisme entre En Ferran y la casa de Nàpols. Rendició de Granada: tórna nomenar-se Espanya l'agregat dels dominis de la Península. *Espulsió dels juheus.* Edictes impremeditats. Tristor dels espulsats y punts a ón se trasladaren. Protecció de les potencies y de la Santa Seu. Frase eloquent de Bajacet, Nombre dels foragitats en Catalunya. Diplomacies. Tractes per lo retórn dels comptats de Rosselló y Cerdanya. Mort d'Innocent VIII y elecció de Roderich Borja, després Alexandre VI: trascendencia d'aquest acte en la política d'En Ferran. Entrada dels reys a Barcelona, y tost després del infant En Joan com a primogènit: grans féstes. Aveniments notables durant la estada dels Reys a la capital. En Ferran reb una coltellada d'un boig: barbra execució d'aquest malaventurat, per culpa del Concell Reyal. Vindicació de Barcelona injustament calumniada. Comissions de les municipalitats de Çaragoça y Valencia. Embaxada granadina. Retórn dels Comtats, notables peripecies que esdevinguéren ans del lliurement, y anada dels reys a Perpinyá. La sort y actitut d'En Ferran desvetllen la atenció de les potencies. *Descobriment d'América.* Proves incontestables de la arribada de Colom a Barcelona y rebuda dels Reys Católichs. Part que prenguéren los catalans en los descobriments d'Amèrica: a qui son degudes pricipalment les sumes per verificar-los. Qui éra En Lluis de Santángel: origen de sa riquesa y de sés relacions ab En Ferran. Errors sobre lo cárrech d'aquest personatge. Rahó de no havér-hi documents sóbre Colom en los Arxius aragonesos.

PER esplicar les conseqüencies de la questió dels remences, havèm degut allargar-nos alguns anys més de la data a la qual érem arribats en lo recompte general dels demés féts. Tornant, donchs, per un moment al 1484 y 1485,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

podèm dir què, no complint encare En Ferran la conquesta de Granada, y distrét de més a més per les questions de Catalunya y Navarra, y per altres que costaría poch de nombrar, li calía limitar-se a romandre en espectativa respécte d'una altra questió més estesa qui, séns ningun dupte éra lo fitò de sa esperança o de sa ambició. Aludim al estat que anava oferint Italia, y més particularment lo reyalme de Nàpols: la dinastía successora del rey En Alfons en lo dit reyalme semblava condemnada al descrèdit, y si bé l'immediat hereu, Ferran, va sabèr mantindre-s ab dignitat, los restants sols treballaren per sa propria destrucció, de la qual, témps a venir, confiava traure profitós fruyt En Ferran d'Aragó. Va veure-s en aquells anys la casa de Nàpols ésser tan prest amiga com enemiga d'infinits potentats, del Papa y de la senyoria de Venecia, y jatsía lo primogènit d'aquell Ferran, lo duch de Calabria Alfons, s'esforçava duhent les seues armes fins als confins de Cremona, éren los seus esforços inutils, per la sement oculta o patent de destrucció que existía en tot quant representava lo nom de sa casa (sement que revifava l'esperit rebetle dels barons), en certes ocasions la actitut de Roma y gayre-bé sémpre la indiferencia del Rey nostre.

Morí lo 12 d'Agozt del 1485 Sist, y son suceessor Innocent VIII, genovès, no-s mostrà gayre favorable a la dinastia estrangera de Nàpols, ans bé, dés lo seu enaltiment, se mostrà inclinat al rey de França, que és com si diguéssem l'enemich d'aquella. Esclafint en lo metéix any, vers lo mes d'Octubre, una gran conjuració dels barons, les magallades de la dinastia fóren majors y més freqüents, puix que, per astucia o indiscreció, un príncep de la metéxe casa, l'infant En Frederich, ajudava y favoría los conjurats; y per més que-s combinassen casaments, recurs de monarques desesperats o ambiciosos, y que lo Rey tingués en cor de popularitzar-se, dreçant en públich parlaments a la multitut, y enaltint genis d'ínfim estament, bastava la ilusió de major seguretat, tocant a benvolences del Papa, o a vans afalachs de volubles senyors, per abocar-se a fer pressons y castichs, qui treyen més y més de tést als enemichs, en térmens qne,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ja entrat l'any 1486, aquests, ab lo Papa ensémps, arribaren a requerir lo nostre Ferran que li donaríen la investidura del reyalme si volgués seguir lo seu dret y pendre la empresa de la conquésta,

Tot seguint lo rey de Nápols en lo metéix sistéma de confiar y desconfiar, y per part dels demés, inclus lo Papa y lo nostre Rey, en lo de observar y callar per millor obrar, transcorreguéren prop de tres anys séns avançar gens ni mica respécte a veritable y sencera unió entre aquests príncaps; y debades va progectar-se, per part del primer, matrimoni del príncep de Càpua, qui éra fill del duch de Calabria, ab una filla dals nostres reys, la infnnta Na María, assegurant que fóra jurat lo dit jóve com a successor del reyalme, puix tot en axí com abans progectaren altre matrimoni del príncep ab una altra infanta, ab Na Elisabet, y a-les-hores s'anulà, éra lo nou progécte no-més que invenció per anar tirant, car segóns lo Zurita ab referencia als nostres reys «refusaren quant poguéren que s'efectuassen, o recelant açò que després esdevingué, per aquella casa, o *tenint sémpre esperança de succehir en la posseseio d'aquest reyalme, com després vs veure-s.*»

En l'any 1488, mostrant-se veritablement adicte a Ferran y Elisabet lo senyor de Labrit, pare del llavors rey de Navarra, s'esdevingué que lo rey de França insistí en apoderar-se dels estats de Bretanya, lo duch dels quals tenía per muller Na Margarida, filla de dona Lionor de Navarra, germana del nostre Rey, donant l'usurpador com a pretést la insuccessió masclina, y per tapar-ho, pretenia emmullerar-se ab una de les filles del Duch. Era lo de Labrit, en aquest afer contrari al Francès, y per tant li valgué En Ferran, proporcionant-li fins armada y gent—de la qual tenia per cap sobirà lo cavaller català Miquel Joan Gralla,—per anar a Bretanya: emperò la mira, segóns apar, fóu ajustar-se als qui defensaven, contra lo metéix rey de França qui volía intervenir en les questions de Flandes, al rey de Romans Macsimilià, y éren lo duch d'Orlians y lo referit Labrit.

No crehèm que arribassen a ésser víctimes les forces que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hi trametérem de la superioritat francesa, puix consta que l'exèrcit de França, comanat per lo senyor de la Tremouille, desbaratà, lo 26 de Juliol del metéix any 1488, les trópes dels qui seguíen lo d'Orlians: pot-ser, per no arribar a témps o per ésser forces de mar, se salvaren de la desféta: car és de creure que seguiríen allà, vehent que lo promovedor de aquesta lliga, lo de Labrit, sojornava a Bretanya molt posteriorment a la batalla (1). Emperò l'afécte d'aquesta fóu esbalahidor, y donà cor a Carles VIII da França per menar bojament a fí son propòsit, qual fóu repudiar d'una manéra indigna sa primera muller, Margarida, filla del propri emperador Macsimilià I. al qual la envià, y péndre per muller, en lo 1491, Agna de Bretanya, essent lo més notable, que aquella senyora, després reyna de França, éra tot-just maridada, per mijà de procarador, ab un fill del metéix Macsimilià, ab l'arxiduch Felip.

L'annalista Feliu (ignórant nosaltres de ón prèn la nova) diu que, en lo 1492, trameté lo Rey per son embaxador En Lluis Margarit per tractar ab lo senyor de Labrit que lliuras en resguart y tercería al metéix Margarit la ciutat de Nantes; de ón van renáxer recels, declarats desplahers, la sotsmissió de Nantes al francès, la exida de la nostra gent de Bretanya y donar lloch y témps al rey de França d'apoderar-se d'aquella provincia. casant-se ab la duquesa de Bretanya:» emperò, per axò que abans diguérem, pot compendre-s la poca fè que cal donar a aquesta relació prou confósa per la fatlera d'aglevar diferents féts en un metéix paragraf.

Revelen aquests féts que, abans o aprés dels metéixs, hi havía per part dels distincts beligerants desig d'aliar-se ab lo futur emperador, car lo metéix rey Carles pochs anys trigará a cercar sa amistat, y lo nostre Ferran, qui ja la havía abans conseguida, procura ajustar tantost sa familia ab la de

(1(Lo Zurita fa posterior la batalla, al deslliurament del rey de Romans. al qual assegnra que podía Labrit valdre-li de valent a les costes de Flandes, y ab tal motiu dóna la nova d'ésser romas primer En Miquel Joan Gralla y mort don Jaume d'Ixar.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Macsimilià ab lligams més duradors, per tal com és de sabèr que lo fill d'aquest emperador, Felip d'Austria, al qual lo rey de França li lleva la dama, és lo metéix arxiduch Felip qui ben prompte donarà la mà de marit a la filla de Ferran y Elisabet, dona Joana, apellada després *la boja*, y pare de Carles, d'aquell rey d'Espanya qui fóu nodrit dés de nin a casa son avi patern Macsimilià, al qual succehí també en lo soli del imperi d'Alemanya. Veja-s, en consequencia, per quines rutes dreçava sa ambició lo rey Ferran, entant que contemplava fret la rehexida dels fets d'Italia, y ardorós s'abocava contra los mauritans de Granada, séns amollar en tant important conquésta.

Ignoram si la casa de Nàpols desconfiava o no dels nostres reys; emperò és cosa certa que los dos anys venidors, 1489 y 1490, tót fóren embaxades per suplicar, disculpar o progectar íntima unió, y per proposar matrimonis, com éra lo de la infanta Na Joana, destinada a Felip d'Austria, ab lo príncep de Cápua; emperò no solament no-s conseguí per part de Nàpols açò que aquesta casa proposava-s, confessant que penjava de la d'Espanya sa salvació, mas encare les assentades dels embaxadors ab lo nostre Ferran no fóren sinó un encadenament de mutuals y escandeloses recriminacions, ab la qual cosa s'aplanava més y més lo camí per ón algun jórn lo fill d'En Joan II pujas a la cadira napolitana que ocupada havía lo seu parent, lo fill natural del rey Alfons.

Per la hora en que arribas aquest cas, noresmenys del pretèst per entrar lo nostre Rey a Italia, feya-li mester una porta, y en aquesta ocasió se perfería a obrir-la per si, o com a instrument del Papa, lo cardinal de Gènova, tant que proposava a En Ferran que la ciutat de Gènova li fóra lliurada en comanda, y li esplicava los camins de què li calía valdre-s, assegurant-li segóns diu lo Zurita, que «podríen les gents del Rey entrar tan planerament dins Gènova com lo qui-s passeja per sa casa; que per lo témps que concertassen ells estaríen aparellats díns la ciutat: y lo Rey, aparentant que manava armar per la mar enllà, envias En Vilamarí ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les galéres y gent que abastas, car la ciutat podía tost ésssr presa, etc.» La oferta seria inutil, car, naturalment, res no podía fer en Ferran fins al triumfe definitiu de Granada, qui éra propinch; y no-n faríem esment sinó por servir-nos a fundar una congectura, y és que con tals oferiments se feyen, senyal de que la opinió pública sospitava o endevinava los ambiciosos plans d'En Ferran, o almenys, que los enemichs de la casa de Nápols conexíen que duhent a aquell sol lo fill d'En Joan II, no podría estar-se de raure en antagonista del seu parent, y pot-ser en enemich séu que al cap-devall y çà com llà havía de donar per resultat lo desprestigi de la dinastía odiada.

Més d'un any trigà encare lo triumfe definitiu de Granada, car a les darreries del 1491, sotsmesa ja la capital, y establint-se pactes per la sotsmissió, féu-se aquesta lo díe primer de Janer del 1492, entrant-se-n ab solemne pompa lo vencedor, Ferran d'Aragó, ab lo seu estol y seguit de sa muller, la reyna Elisabet de Castélla, en lo darrer baluart de la morisma d'Espanya, en la capital de la darrerra nació infehel qui s'éra conservada a la Península Hispana; de ón pot dirse que aquesta nació, no per sa constitució, emperó sí per lo recobre total de sa independencia, tornava ésser axicom fóu ans que Roderich morís a Guadalet. De manéra que per aquesta circumstancia y per la unió personal de Ferran y Elisabet, los dominis respectius dels quals havíen de recaure tantost en un sol successor, farà de bon compendre la rahó per què, dés d'aquest moment, comença a sonar lo nom de Espanya, per mès que sa veritable unió no-s pot jutjar encare definitiva, fins que-s síen salvades imprevistes vicissituts, de les quals al seu témps nos ocuparèm.

L'efécte d'aquest triumfe arribà fins a les regions y nacions més apartades, ón s'hi comentaven les prohomenies d'En Ferran com d'un gran rey e capità: y per l'avantatge que proporcionava la adquisició del nou reyalme a la Fè Católica, no cal dir de quina manéra ressonà la anomenada del nostre rey en la Ciutat Eterna, a la córt pontificia, y còm se sxalçaría en l'íntim conclavi del pare de tota la Cristianitat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Aquesta darrera referencia la fèm per advertir lo llegidor dels nous títols ab los quals podía obrar d'aquí-avant En Ferran, si vingués lo cas de que li calgués passar a aquell estrany scl, llà ón, séns moltes potestats y senyoríes, residíen alhora lo Pontífech Romà y lo rey de Nàpols. Los venidors féts confermaran los nostres averanys.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ESPULSIÒ DELS JUHEUS

Es notable en la historia general d'Espanya l'any 1492, per lo nómbre de féts, adversos o favorables, jatsía sémpre de gran trascendencia, que durant aquell s'esdevénen. Com a primer en orde mereix citar-se la espulsió dels juheus, Ja al ocupar-nos del pontificat de Benet XIII, y després a la monografía sóbre la Inquisició, esposarem l'estat a què-s veya reduhida la raça hebrayca habitant en tots los dominis qui constituíen la península Hispana, y particularment la injustícia, sóts lo punt de vista legal, comesa per los reys y los governs: al donar per nules totes les seguretats concedides als juheus dés los més llunyadans témps. S'és dit y repetit que totes les convinences resultants del sojórn de aquells en los dominis de Ferran y Elisabet, pesaren menys per aquests cristians monarques que la de la unitat catòlica, y-s daura lo motiu ab la suposada corrupció de costums que-n naxía de viure entremesclats dos pobles de distincta religiò, car hi havía molts conversos judaitzants: equivalènt açò a dir que lo poble cristià d'Espanya perillava en ses crehences de viure a costat del poble hebreu.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Apart de fer axò molt poca favor al poble espanyol dels distíncts reyalmes, o millor diríem, apart d'ésser açò uná solemne falsedat—car si-s retrauen molts juheus convertits a la primería del XV.ên segle, y tan exemplars en llur conversió, que n'arribaren algnns a bisbes, mèntre que ni un sol cristià no-s diu que-s distingis com a rabí,—convé fermar-se en la importancia que teníen los reys, y en l'immens podèr del llur govèrn, per conèxer que una altra havía d'ésser la causa qui-ls obligas a privar-se de tan gran nómbre de sotsmesos; puix los qui teníen prou constancia per desbaratar y vèncer tot un reyalme aguerrit musulman, com éra Granada y per doblegar la diplomacia estrangera en les questions del Rosselló, de Bretanya y de Nàpols, confórme anirèm vehent, comptant, per altra part, ab lo gran element de la Inquisició, ningun treball no tinguéren per isolar los súbdits hebreus en llurs habituals calls, ón tots-témps havíen viscut, obligant-los a limitar-se per la lley o per la força, reprimint alhora en llurs propassaments los cristians que-ls poguéssen tormentar.

Lo modern historiador de la raça proscrita, l'amich nostre y respectable professor don Joseph Amador de los Ríos, consigna, ab assenyades reflecsions, los danys ocasionats, sóts diversos punts de vista, econòmich, scientífich y literari, ab la espulsió dels juheus, y en sa estimable obra pendran trobar-s'hi noves qui justifiquen la ingratitut d'En Ferran envers aquells; car si l'afiançament del soli que compartía ab la reyna de Castélla penjava de la gloria que li-n recaygués de la conquésta de Granada, molt teníen d'agrahir-ho los monarques als hebreus, qui ab esguarts més o menys usuraris (tal com los nobles ajudaven per gonyar feus o proprietats) perferiren a aquells los llurs tresors, facilitant lo gran mijancer, lo més poderós séns dupte, per que res no mancas als conqueridors espanyols, y aconseguissen axi y per tóts-témps volcar lo domini musulman de la Península no dexant de contribuir també en gran a la unitat catòlica, ¿Què pogué ésser, donchs, açò què resolgué a En Ferran a èsser ingrat e impolítich espulsant los juheus? També en la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sus-dita obra s'hi trobarà la causa, y per açò que pot havèr omès son respectable autor, la esposarèm nosaltres convençuts de là veritat que, ja dés de lluny, havèm anat descobrint: la causa no fóu altra sinó gonyar-se los reys, ab la ilegal espulsió dels juheus, les simpatíes del poble, y més que del poble que are-n dihèm espanyol, en general, del poble en lo qual residía a-les-hores la córt única, lo céntre governatiu qui tenía la gracia de fer participants de les seues reexides o errades, ab la idea d'emmotllar-ho tót al seu costum o fantasía, los diferents reyalmes y Estats qui constituíen los dominis d'En Ferran, del rey d'Aragò, y adhuch dels restants dominis qui ni éren d'aquest ni de la reyna Elisabet, emperó qui éren enclavats dins lo territori d'Espanya.

Lo fanatisme, la moda, los àvols sentiments o què-s vulla que fós engendrà dés de molt de temps l'afany de perseguir matar y robar los juheus, y ja havèm donat compte, al seu témps, de les inhumanitats comeses per la vil plebecía en diferents ciutats d'Espanya, com aytambé de que éra Castélla la qui-n donà l'exemple y que éra la nació qui més s'assenyalava per sa reconcentrada avorrició als hebreus: la molta intervenció que aquests allà teníen en tot lo relatiu a hizenda pública, estant encarregats de les rebudes dels imposts y demés eczaccions, pogué motivar, més que disculpar, aquexa antipatía del poble, y ja en lo 1460, la immoral turba de magnats rebetles al Rey llur, com a condició precisa per dexar les armes en una transacció que-s progectava, imposaren a Enrich IV la de que *foragitas del seu servey -y fins dels seus Eotolo, juheus y mauritans qui sutloven la religió y corrompien los costums.* «Cosa singular (esclama molt a témps lo senyor Amador de los Rios) éra per cert que-s mostrassen tan zelosos de la religió y dels costums uns homens qui ofeníen alhora aquella y aquests.»

Si trenta-dos anys abans, l'alt estament, la noblesa, tenía semblants eczigencies, què tal havia d'ésser per part del poble a la època ón som arribats, persistint ab la metéxa pruhija antiga, ohint nomenar los logres dels juheus en la guerra de Granada, presenciant tots-jórns autes-de-fè contra los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hebreus, que n'havíen de comentar los crims d'una manéra bé prou meravellosa, ab la omnipotencia de la Inquisició, y ab la cridoria incessant d'aquells quí, séns posar esment en ilegalitats y perjudicis nacionals, cridaven en totes les esféres que mentre hi hagués juheus hi hauría desastres per a pobles y reys. Parant orella, donchs, a aquexa cridoria Ferran y Elisabet, respectant los anti-polítichs concells del Inquisidor general, y pot-ser més probablement desijant estalviar la repetició de catástrofes més horroroses que les esdevingudes a la primeria del segle, accediren a la pública eczigencia, ben segurs de gonyar-se ab llur decret major y amor y respécte dels súbdits qui més de prop los envoltaven Que la resolució y lo decrét éren més per complaure Castélla, que no Espanya sencera, no cal duptar-ne, y apar que axí ho regonèix l'autor darrerament nomenat, con per assentar les questions que de tan gran novitat resultaven, fa les dues preguntes qui seguexen: «¿Teníen los Reys Catòlichs dret per foragitar del sol natiu tants milers de families? O *¿devíen limitar-se uuicament ál compliment de les lleys eczistente á Cástélla?* (1).» Axó és més de notar, con ne dónen la culpa de la espulsió, com de fét la tenía, a En Ferran, al rey d'Aragó en los Estats del qual los juhéus visquéren sóts les metéxes salva-guardes, o més, que en los Estats d'Elisabet. Emperò ja havèm vist en tót de quin mou tractava los seus propris dominis lo fill d'En Joan II d'Aragó d'ençà que, ajustant-se ab la futura reyna de Castélla, començà a fer ofici de rey fóra de casa, mólt abans que heretas la propria, o sía molt abans de regnar en los dominis del seu pare; axi donchs prescindint d'aquesta cogitació passatgera, y atenent-nos al fét, la realitat és que, voluntaria o involuntariament, resolguéren Ferran y Elisabet la espulsió dels juhéus; y no-ns vinguen ab que atenguéren sols ab bé de la religió, car en aquest cas n'hi

(1) A major abundor, en corraboració del nostre parèr, és de veure còm se espréssa lo metéix autor, en una nota, al consignar lo perill que corrien los juhéus si no éren llunyats del sol d'Espanya: «Los hebreus, eczaltats al més alt punt de lo fanatisme religiós dels cristians, o serien estat foragitats de les poblacions ón feyen estada per manéra tumultuosa, o haguéren perit al foch y al ferre dels *castellans*.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

havía prou ab la simple espulsió, çò és, la emigració forçosa, emperò de la manéra com la limitaren e imposaren, ans que atribuhir-ho a mires económiques en bé de la terra, és d'atribuhir a refinat egoisme y a injusta fantasía.

Abans del edicte general per tots los reyalmes, s'éra assajada la espulsió a Andalusía, per vía d'un altre edicte datat a Granada, ab lo qual obligaven a espatriar-se tots los juheus residents en aquell territori, y en un dels capítols qui-l componíen, aprés de senyalar lo termini dins lo qual devíen aquells anar-se-n, y de facultar-los per vendre, baratar y alienar tots los seus bens, mobles y sehents, seguía aquesta barrohera condició: *E asi mismo damos licencia e facultad a los dichos nuestros reynos e Señorios sus bienes e faciendas, por mar o por tierra, en tanto que non sean oro, ni plata, ni moneda amonedada, ni las otras cosas vedadas e encobiertas.* Barrohera ne dihèm d'aquesta disposició, car ¿qui privada al hebreu rich o al proprietari qui havía rebuda la valor de ses alienacions, d'esmerçar los cabals en *mercaderies que no fóssen vedades*, y se-n portas axí sa propria riquesa, qui per ventura augmentaria segons quin punt escollis per anar a véndre-les? ¿Y qui privava a aquells homens tan esperimentats en tota pràctica mercantívol de girar lletres sóbre Portogal, Navarra, Lió de França, Venecia a altres ciutats d'Italia o Constantinoble (1), traslladant allà lo diner, *los crohats d'or*, que materialment los empatxava l'edicte portar-se-n demunt en llurs propries butxaques o en llurs cofrens? Poca importancia donam, perçò, a quant recompten alguns autors de que hi hagué infortunats qui arribaren a engolir-se les monedes per podèr satisfer lo llur passatge; car ab tót que és açò massa cert, semblants particularitats no influexen en general en la immensa disminució de riquesa que havía d'esperimentar la nació en mancant-li, de sóbte, tan bella immensitat de cabals, tantes industries com éren les que exercíen los juhéus, tants braços per la agricultura, tantes inteligencies per la vida comercial.

(1) Es de veure per axó la nota posada per l'autor dels *Estudio sobre los judíos de España*, a la plana 188 de la metéxa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ab tót y la barroheria del capítol sus-are referit, aquest metéix y l'edicte d'Andalusía, del qual aquell formava part, haguéren de servir de norma l'un y l'altre per lo nou edicte ab què s'espulsava d'una vegada los juheus de tots los reyalmes d'Espanya. Portava aquest la data del 31 de Març del 1492, e imposant les metéxes obligacions o condicions. donaven per éll los reys quatre mesos de témps, termini fatal, a tots los hebréua residents en llurs reyalmes, des que lo jaquissen, sóts pena d'abraçar *sencerament* la religió cristiana; difícil senceritat, car n'hi havía prou de la més llen inadvertencia en llurs pràctiqnes cristianes per fer-se sospitosos a la vigilant Inquisició, y semblant temor, o ans bé la amor a les antigues crehences llurs, de les quals no voldríen abjurar, feya que la generalitat dels habitants hebréus d'Espanya més s'estimassen tota mena d'afliccions, ans de subgectar-se a la rigor e inhumanitat del decrét Reyal, abandonant, ab copioses llàgrimes als ulls y viva dolor dins la ánima, la dólça llar, la grata terra ón s'éren nodrits, les tómbes qui estojaven les cendres dels llurs pares,, y tot recort de tradició, costum, afecció e interès de llur veritable patria, Empesos per tot-arreu, tal com anava acostant-se lo compliment del termini, no tinguéren, donchs, altre remey los espulsats sinó embarcar-se, córrer a les fronteres, fugir per fi, fent vía aquelles diverses multituts cap a Portogal, Navarra o Africa, y principalment a Italia y a Alemanya, y endemés nacions o provincies del Nord, essent més de sentir que méntre que s'aventaven de la Peninsula, sots pretést de fomentar la *unitát religiosa*, tots los descendeuts de Judà, se dexava en libertat, preeminences y seguritats los fills de Mafomet, los maures o morischs, los qui més sanch cristiana y castellana havien escampada poch abans, y axò no-més per tal com la política consellava no usar encare contra aquest poble foraster la rigor que llavors usaven contra l'altre. devent per tant, séns perill de la religió catòlica y séns ofensa per la Inquisició, esperar-se que arribas una altra oportunitat per fer ab los mauritans axò metéix que, en aquella sahó, ab los juheus.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Si és justa o no la acusació que fem als reys, o al llur govern, per no havèr sabut refrenar o limitar legalment lo poble avorrit, en compte de foragitar-lo ignominiosament de les seues llars, servirà de sentencia favorable al nostre plany lo resultat metéix de la espatriació en les terres ón s'albergaren, fugint d'Espanya, los juheus. Los qui tant de perjudici ocasionaren a la nostra patria, per quant toca a tranquitat y benestar, los qui tanta nosa feyen per la unitat catòlica, los qui corrompíen les costums, segóns que esposaven en llurs baladronades los altament corromputs alhora que ignorants magnats del témps d'Enrich IV de Castélla, naturalment, com a fètida llebrosía, infectaríen lo nou sol ón los rebríen, allà produhiríen malestar e desorde, allà traslladaríen la corrupció de que éren ací acusats: donchs, no cal sinó seguir-los en los distincts pahissos que anaren a habitar y veure quant la Historia consigna de çò que observaren los espulsats d'Espanya en llurs estades ulteriors. Llevat de Portogal, ón un rey inhumà, don Joan II, espulsà d'una manéra violent los metéix que acòllits havía pochs anys abans, Italia contémpla la erecció d'academies literaries per los hebréus espanyols, Amsterdam, Avers y Bruseles admiran los grans establiments tipogràfichs que los metéixs axequen, y en los quals s'estampen utiloses obres espanyoles; y Paulus III y Juli III, aprés de convençuts de quant inofensius éren tals enemichs religiosos y quanta utilitat podíen aportar per la llur inteligencia y llurs industries, imitant la protecció que-ls havíen donada en llurs respectius dòminis lo gran duch de Toscana, Cosme de Mèdicis, Hèrcules de Ferrara y Manel de Savoya, no duptaren en confermar la butlla de Climent VII, per la qual los convidà a sojornar en los Estats de la Santa Seu, inclus la metéxa Roma. ¿Y per ventura Ferran y Elisabet no haguéren tingut la aptesa de aquests Príneeps y Pontífechs, per sabèr fer del poble hebrèu d'Espanya un estament util quietós, ans que foragitarlo tan inhumana y tan anticristianament com van fer-ho? Ni cal dir si a Constantinoble y endemés punts d'Orient, ón no podía havèr-hi les temors que-s retraguéren en Espanya, se

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

arrelaren avantatjosament per lo pahis los foragitats d'aquella y com a prova n'hi haurà prou reproduhint ací la encertada espréssió de Bajacet, repetida per molts autors, inclus lo nostre Feliu, y que no la rebuja lo senyor Amador: «¿Aquest lo-m dihèu lo Rey polítich qui empobreix la seua terra y enriqueix la nostra?»

Sóbre lo nómbre dels espulsats no volèm deturar-nos, car hi hà divergencia entre los escriptors, y noresmenys per confóndre-s devegades les cases o familes, ab los indivíduus, o los de determinades regions ab los de la totalitat d'Espanya: emperò çá com llà resulta aquell immens y fins podríem dir espantós. L'Abarca y los demés autors qui devíen parlar de Catalunya al donar compte de la emigració general, ometen precisament los juheus catalans, y nosaltres, per suplir la llur omissió axicom convé, reproduhirèm çò que-s desprén dels nostres Dietaris. Lo d'En Comes consigna la Reyal crida, ón s'hi donava d'ajornament per espatriar tot lo mes de Juliol, lo díe primer de Maig, afegint: «Dijous, a 2 d'Agost, arribaren a la present platja de Barcelona nou fustes de gavia, entre élles una nau del Tresor e galéra *(sic)* de França, e altres baleners e caraveles, en les quals havia ajustades, segóns deyen, passat de quatre mil ànimes de juheus, qui s'éren embarcats abans en Tarragona, en virtut de la crida, e ací desembarcaren-ne alguns per fer-se cristians.» Lo Dietari de la Deputació ofereix la variant de que entre les naus hi havía la gran nau de Rodes, que los juheus embarcats éren d'Aragó, Valencia y Catalunya, que ho fóren de primer a Tortosa y Tarragona, que los desembarcats per fer-se cristians fóren nna vintena, y que los restants féren la vía de Llevant, essent entre tóts passats de deu mil entre homens, dones y nins.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Conquerida Granada, foragitats los juheus, endegada y amiga la Navarra, y dispost granment lo camí per ajustar en íntima aliança la casa dels reys d'Espanya ab la Imperial, de pensar és que En Ferran giraría encontinent los ulls als afers que més li convenía resoldre, y açò per afermar-se encare ab més atenció en les traces de conquésta que servaría ocultes en lo seu pit. Si algun díe li calía anar a Italia, ón podría lluytar ab lo francès, no fóra en estat d'enemistat con aquest li retornas los Comtats que lí retenía: axí valía més, en bona armonía, traure-ls are de son podèr, y un colp recobrats, podría llavors tornar-se-n a la lluyta en bonhora, que no fóra tan facil perdre-ls de nou.

Les manyes íntimes de la diplomacia posades en joch per aparellar aquest afer les ignoram, y sols consignen los historiadors que durant algun témps tot fóren anades y vingudes d'embaxades a França, en térmens que donava açò lloch a murmuració y deyen si en Ferran s'ajustava ab lo francès per anar contra Nàpols. Ja diguérem que l'un y l'altre d'aquests monarques solicitava la amistat de la casa Imperial, y segóns que-s recompta, com en aquesta part En Ferran ho més avançat, puix esperava ésser sogre del Arxiduch, naturalment, la hora que lo rey de França anà al rey de Romans Macsimilià, li calgué a aquest advocar ab aparences d'indispensable concordia entre tóts, a favor de la nació que n'éra la successora en lo trònus destinada a la mà del seu fill Felip; y axí, començà en ses condicions per consellar a Carles VIII que restituis los comtats de Rosselló y Cerdanya a En Ferran d'Aragó. Es de creure que axò fóu lo mòvil d'accedir lo francès a la devolució, y ab semblants precedents obraría En Ferran, fent calcular que sa resolució de tornar-se-n al nostre pahis fóra ab la seguretat o esperança de poder enllestir més de prop, de Barcelona estant, o de un altrre punt de Gatalunya, lo negoci. Axi vehèm que, sis díes aprés d'ésser partits envers Llevant los juheus d'aquests reyalmes, arribà ja En Ferran a Borja, dihent que éra son intent prosseguir lo viatge dret a Barcelona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Per tractar de la fórma còm calía verificar-se la devolució dels Comtats, s'establí una mena de conferencia a Narbona, composta de dos bisbes francesos, d'Albi y Leytora, de diferents particulars del Rosselló, y d'uns representants del Rey, entre élls son segretari Coloma, Aquest, segóns recompten, se-n dugué l'acort, anant-se-n a Perpinyà per fer-lo a mans de la gornició francesa, confiant que fóra prompte lo desembaraç, con veus-ací que los capitans s'atascaren, dihent que no verificaríen la donació si no-ls venía ordenada personalment per los bisbes. Primera dilació fóu aquesta, puix lo governador Monsieur de Venos posà sa gent sóbre les armes y requerí los bisbes: mas de poch serví la seua anada, car lo dit cap manifestà que no permetria la execució del acort, per ésser aquella donació contraria a la voluntat del rey de França: de ón los plenipotenciaris d'En Ferran no tinguéren altre remey sinó exir del Rosselló y anar-se-n a Figuéres a fer sabidor lo Rey de tan gran novitat.

En algunes histories se declara que, certament, al concell del rey de França hi havía bon nómbre d'indivíduus qui éren contraris a la devolució, per considerar que éren los Comtats com un gran baluart per esquivar invassions deçà, y açò atribuexen la informalitat de no complir la donació, aprés d'acordada: emperò la veritat, al parèr nostre, éra la desconfiança que Carles de França tenía d'En Ferran, perçò com creuria que ab la generositat de tornar-li lo Rosselló, lo nostre Rey no-l destorbaría a Bretanya, y com que, a millor assegurar-se-n s'imposava en lo tractat o acort la obligació de que no-s verificassen matrimonis de prínceps o princeses espanyoles séns consentiment de la casa de França, pot-ser sospità Carles que resultar-ne podía del casament de Joana y Felip d'Austria, o tingué nova certa de la lliga que segretament s'aparellava per espatxar que éll emprengués la conquesta de Nàpols; y ab aquest motiu, atribuhínt-ho a causes secundaries o a concellers, pogué lo rey francès perllongar la donació, çó és, mantenir encare l'obstacle ab lo qual En Ferran no podía desembaraçadament abocar-se a ulteriors empreses.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

D'aquí podèm deduhir que ja no acuytaría tant lo Rey sa anada a Catalunya, car per més que a Aragó pogué tenir motiu d'entretenir-se, de segur que no ho faría tant, de fer-li assabèr los seus encarregats dés de Perpinyà que lo tractat s'éra complit y que lo fill d'En Joan II tornava ésser senyor de çò que aquest en malhora havía empenyorat y perdut. Ab lo rey Ferran venían la reyna Elisabet, lo príncep don Joan, les infantes ses filles y la corresponent comitiva, y essent entrat a Çaragoca lo 18 d'Agost, no se-n moguéren tóts fins lo 3 del mes d'Octubre en què isquéren cap a Barcelona, ón féren llur entrada lo 18 del propri mes. Espliquèm entretant los demés aveniments notables d'aquest any y que més corresponen especialment a la historia de Catalunya.

Semblarà que no sía d'aquest caràcter la mort d'un papa, y no obstant era aquest fét l'un dels qui mès podíen influir en la política del nostre Rey. Pochs díes aprés d'ésser arribat En Ferran a Çaragoça, tingué ardit de que la diada de Sant-Jaume, 25 de Juliol, éra mort lo papa Innocent VIII. Fós o no esperada aquèsta mort, la casualitat féu que En Ferran tingués en aquella ocasiò embaxadors en la córt Romana, y ab élls l'arquebisbe de Tarragona, Heredia; y no li vindría axò malament, calènt fer elecció del successor. Reservam ocu..ar-nos d'aquest fét dins la part eclesiàstica, y per quant toca a la historia civíl nos limitarèm per are a dir, que hi havía entre lo conclavi o lo poble italià quatre opinions sóbre aquell que havía d'ésser elegit los qui seguíen lo cardinal de Sant-Pére volíen fer papa un portogués; se separaven d'aquests un Sforcia y Roderich de Borja, lo nebot del papa Calist (del qual ja havèm parlat), per ésser oncle y nebot, valéncians, y per tant súbdits dels nostres reys, afegint ací que éra Roderich viç-canciller de la córt pontificia. Aplegat lo conclavi de Cardinals, vint en nómbre, l'endemà de la mort d'Innocent, per fer la elecció del successor, encomanaren la guarda de la porta als embaxadors d'Espanya, qui éren los bisbes de Badajoç y Astorga, ensémps ab altres embaxadors y prelats, y la guarda del palau estigué a les ordens del capità que a aytal efécte nomenaren, y no fóu al-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tre que lo nostre metropolità, l'arquebisbe de Tarragona, Heredia. No fèm sinó esposar féts, no podènt justificar intencions y entremeses, emperò lo llegidor esperimentat podrà deduhir-ne açò que li sabrà bé, atenent-se al resultat dels metéixs: ni la gran seguretat en lo napolità, ni la suposada majoría qui amparava lo portoguès serviren per que lo públich assenyats no lo vulgar qui sémpre tría lo pijor, se vehés agradablement sorprès ab quant tenía dret a esperar; car lo jahent que atribuexen al vúlgus (la volubilitat del qual no mancaría qui la aparellas y espletas per endavant), triumfà en lo cor dels electors, y al obrir-se les portes del conclavi, fóu declarat que lo papa elegit éra lo viç-canciller, Roderich Lenzuoli Borja (1), natural de Valencia, y per consegüent súbdit d'En Ferran d'Aragó: ni fóu encare obstacle per exalçar-lo a la cadira de Sant-Pére la fama d'immoral qui-l voltava, tant que de molt témps há Roma conexía son fill natural, Cèsar Borja, nomenat per son pare arquebisbe de Valencia, lo qual tantost, resignant la mitra que li designaren y lo capell, se transformà en un adreçador de torts contra Colones y Orsinis, o sía contra güelfs y gibelins, y més tert en favoridor dels francesos, lo rey dels quals lo condécorà ab lo titol de duch de Valentinois (2).

No és de meravellar semblant elecció, essent com éra ales-hores Roma, segóns asseguren los metéixs historiadors italians, un fòcus d'immoralitat, y si a aquesta corresponía la anomenada del pontífech, no calía esperar sinó noves complicacions y escàndels, sóbre-tót en la questió de Nàpols, y lo metéix Ferran, ab tót y tenir un súbdit papa y havèr contribuit per ventura al seu eualtiment, apar que estava rece-

(1) A Roma italianitzaren lo cognom patern del Borja, qui era Lençol o Lançol, propi del conyat del papa Calist, del qual éra fill Roderich, més tart Alexandre VI.

(2) Era Cèsar, com tots los del llinatge del papa Calist, valencià, y per havèr-li donat més tatr l'arquebisbat de Valencia, ab major motiu pogués donar-li nom de Valeacià o Valenti. Es molta coincidencia que al metéix donas lo rey de França lo títol de Valentinois, qui té la radical de Valenti. Lo Mariana y altres escriptors espanyols li diuen lo duch, y no li escauría malament lo renom de Valentaç, car fóu un veritable spatotxi y bronquinós.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lós, per tal com recordar-se podía l'exemple de Calist, del oncle d'aquest Roderich, lo qui, ab tót y ésser súbdit del rey Alfons V, fóu l'enemich més mortal de sa dinastía, y s'inclinà a favor dels francesos, tots-témps cobdiciosos de usurpar lo reyalme de Nàpols a catalans y aragonesos. En algunes ocasions, no dexarà de ressemblar lo nebot al oncle en un comportament consemblant ab lo nostre Rey; mas entretant vejam com van venint los perills, d'ençà que En Ferran reb la meravellosa nova.

No sabèm si aquesta pogué accelerar més o menys la vinguda del Rey a Catalunya, ón fóu molt ben rebuda la elecció d'Alexandre VI, fent-se a Barcelona lo díe 10 de Setémbre gran processò ab tal motiu, segóns consigna lo Dietari calificant la nova de *boníssima*; si solament, que, vers lo mes d'Octubre, se traslladà tota la familia Reyal y restant comitiva de nobles, dames y prelats d'Aragó al Principat, y que lo díe 23 isquéren a rebre-la fins al Hospitalet los deputats, seguits d'una gran gentada, entrant després plegats; al sò de molts atabals y trompetes y altres estruments que-ls precehíen. La veritable entrada dins la cíutat no-s verificà, emperò, fins al endemà, puix que los reys romanguéren a Vall-donzélla lo jórn de llur arribada, y al penetrar en la ciutat antiga; féren-ho per lo portal de Sant-Antoni, essent molt notable segóns les descripcions dels Dietaris, la parencería que mostraren axí los Reys com les Infantes. Cosa singular és que sojornas l'infant En Joan, fins al dijous díe 25, a Vall-donzélla; y axò fóu, segóns apar, ab la idea de que sa entrada fós de primogènit de la Coróna, car vestit lucsosament y muntat en ufanós cavall, precehit de totes les autoritats y ab gran comitiva, seguí la metèxa carrera que solíen fer los reys en la llur primera entrada com a tals y ans de jurar, deturant-se en la plaça de Sant-Francesch, ón s'hi alçaren los cadafals de costum, en los quals diuen que jurà, continuant després fins a la catedral, per fer oració com axí ho féren també los seus pares lo díe abans: y aplegant-se finalment ab aquests, qui posaven, en aquella ocasió, segóns los Dietaris, al carrer Ample, en casa del bisbe d'Urgell.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Aquexes entrades de primogénits ni éren habituals ni significaven gran cosa en la nostra terra, car la importancia del regoneximent d'aquest títol depenjava ans bé del mutual jurament que-s retéssen en córts lo pahis, per mijà dels tres Braços de la Deputació, y l'immediat successor a la Coróna, assistint personalment al acte; emperò aquesta sería una de tantes ilusions de pares que tindríen Ferran y Elisabet, y com no hi éra de massa lo jurament que lo futur successor del comte de Barcelona prestas a la capital del Principat, obsequiosos com estaven los barcelonins per la esperança de la reincorporació dels comtats de Rosselló y Cerdanya, és de concebre que lo fill d'En Ferran entras ab caràcter oficial y ab pomposes féstes y que a aquestes coadjuvassen axí les autoritats com lo poble.

Sojornaren los Reys a Barcelona tot aquell any y part del següent, deturats séns dupte ab lo propòsit d'endegar ab França l'afer de la donació, qui no acabava de definir-se per mor de inesperades camplicacions que tantost referirèm. Profitant la llur estada en la nostra capital, espatxaren diferents afers d'utilitat al pahis, que anunciarèm per llur orde; y durant la metéxa tingué lloch un dels grans aveniments que indicarem de bell començament, qual és la empresa del descobriment de les Indies per lo cèlebre navegant genovés Colombo, que ací li dihèm Colóm, lo qual, no gayre abans de passar los reys de Castèlla a Aragó, vers lo mes de Setémbre, éra exit del port de Palos de Moguer, ab tres petites naus y molt poca gent, tornant-ne en ocasió que Ferran y Elisabet no éren encare exits de Barcelona.

Ans d'esposar nosaltres tots aquests afers. devèm, no obstant, donar oompte, per sa propinquitat y per sa trascendencía, d'un cas ferést que omplí de sorpresa Barcelona, puix bé podía venir-ne compromesa la sort de tot Espanya. Com reverenciant un antich costum dels nostres monarques, qui en determinats díes de la setmana donaven audiencia pública, tenint a costat llur jutges y assessors, per resoldre instantaniament certa mena d'afers, se traslladà En Ferran de sa posada al palau major, que éra la estada preferida dels

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

antichs reys, emperò destinada llavors a un altra obgecte, a la Inquisició. Era axò un diveudres (jórn de dissort per los supersticiosos), lo 7 de Desémbre, vigilia de la Concepció, de manera que éran transcorreguts dos mesos y mig d'ença del día que arribaren los Reys, y en ocasió que En Ferran se recollía de la audiencia, exint, segóns se dòna a enténdre, de la capella Reyal qui comunicava ab aquella, al arribar a les grades, encare eczistents, per les quals ún baxa e la plaça dita del Rey, voltat de cavallers y ciutadans y endemés comitiva. al posar lo peu al segon grahó, isqué de la capella un home tapat ab una capa, dessóta la qual portava amagada una espasa curta y ampla molt afilada, y manifestant gran volença de parlar ab lo Rey, obrint-se pas ab violencia per entre la gent del seguici, s'acostà a En Ferran, qui estava d'espatlles, y donà-li una bella coltellada, entre cap y coll, y n'hi haguéra donat una altra, si no arriba a interposar-s'hi lo braç d'un dels qui anaven més acostats al monarca, y a llançar-se d'altres demunt l'assassí, al qual donaren tres punyalades, dexant-lo séns accionar. Al veure axò, apar que En Ferran digué: «*No le mateis!*» y méntre lo-se-n duyen près, se-n tornà lo Rey ab tota sa comitiva al palau, ón reposá una bréu estóna, per refer-se del esglay, interim cridaven a corre-cuyta los métges y cirurgians.

Bé és de pensar lo rebombori que axò produhiría en la ciutat, y la natural confusió que hi havía en aquell palau, ón per no habitar-lo de molt témps ha la familia Reyal, no hi havía res d'axó que en tals cassos fa mester com a immediat socórs, y aquexa confussió crexería més al veure que lo Rey, après d'havèr begut un poch de ví fort que encontinent li portaren, s'esmayà, dihent ab veu balbucejant que lo respir li mancava. En arribant la nova a ohida de la reyna Elisabet, aquesta ab la varonívol resolució qui la distingía, séns perdre un moment, se llançà al carrer, y seguida de ses dames, traversà la ciutat, fent cap allà ón éra lo seu marit, al qual no sabía si-l trobaría mort o viu. Cessà, no obstant, la angunia en la córt, no en lo poble ón anava corrent la nova ab engrossits caràcters, puix tan revifat se mostrà ben

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tost En Ferran, que, a sossegar los commoguts coratges, fins cuydà exir de prompte a cavall, resolució que li desaprovalos métges per los perjudicis que axò li podía ocasionar, los quals, per altra part declararen que no corría perill la vida del Rey; car, si bé la ferida s'estenía per un costat envers la orella y per l'altre envers lo coll, no interessava en res la arteria vital, cosa que, d'ésser estat, y per poch que fós, produhiría séns dupte la mort. Apar que los físichs donaren set punts a la ferida, y romangué En Ferran, fins al seu restabliment, al antich palau, havent cavalcat ja en públich lo die 21, acompanyat dels Concellers y de gran multitut de poble, de ón fa a deduhir lo témps que hi estigué y la poca gravitat de la ferida.

Molts díes abans d'aquesta data, lo 12, y per consegüent als cinch díes del crim, fóu ja sentenciat lo culpable, que deyen apellar-se Joan Canyamaç, o de Canyames, qui és una població del Vallès, prop del castéll de La-Roca, y la execució fóu la cosa més cruel y barbra que hom puga imaginar. Atenent la préssa que s'hi donaren, y que seria en dies ón lo Rey restava isolat de tot afer en palau, és de compendre, en honor d'En Ferran, que lo Rey no volía que castigassen lo assessí en cas que resultas ésser boig, y que la sentencia tingué compliment menys de sabèr-ho lo Rey y per volença del Concell y principalment del viç-canciller Alfons de la Cavallería perque servis d'exemple y escarment, atenent la feredat del cas.

Aquest és lo fét, axi aglevat, acomparant les relacions dels diferents historiadors, y la nova que-n dóna lo Dietari d'En Comes, no lo de la Diputació, en lo qual ¡cosa estranya! no s'hi consigna res de quant s'és referit, ni adhuc de la exida del Rey a cavall, limitant-se a apuntar en un paperet solter, lligat a la costura del llibre, que «lo díe 7 de Desémbre éra esdevingut lo cas de la ferida donada al Senyor Rey, que Déu tinga en vida.» Al acomparar les sus dites relacions havèm observat, no obstant, diverses menudencies, y n'havèm deduhit que les fonts históriques de ón aquelles procehexen són dues de distinctes: la una d'élles certa lletra

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que lo cronista Carbonell inserta en sa Crónica, donant-la com a escrita per éll al Regent la Cancillería mícer Bartomeu Verí (1), per esplicar-li lo fét, y després algunes memories particulars o lletres que pogué veure lo Zurita, perçò que si bé-s coneix que aquest autor no dexá llegir la lletra d'En Carbonell, emperò prescindeix d'algunes eczageracions que s'hi noten, y en cambi proporciona noticies que en aquesta no-s troben, tals per exemple, com los dels noms de les persones qui contribuiren a salvar la vida del Rey: «*Ferriol, que éra su trinchante, acudió luego a poner-se delante del Rey; y un Alonso de Hoyos, que se halló mas cerca, asió de aquel hombre, y cargaron luego sobre él, y comenzaron a darle de puñaladas ...y dexaronle con tres heridos.*»

Lo Carbonell, ab la constant manía de donar caràcter històrich als seus actes particulars, y ab sa propensió notariesca de donar fè de quant veya, va creure-s quasi cridat a consignar aquell fét d'un Rey al qual ab xardorós deliri compara *a un ángel*, y essent-ne estat gayre-bé testimoni de vista, diu que al sentir lo brogit que-s mogué per la catàstrofa, exí a una de les finéstres qui treyen a la plaça del Rey, e informat del fét, tractà d'internar-se per lo palau, tot cridant per que li dexassen veure son adorat monarca, cosa que, segóns se-n desprèn, no pogué conseguir, si bé tingué ocasió d'informar-se de tot lo restant qui-s relacionava ab lo fét per poder-lo descriure. Aquestes circumstancies, que seran certes, en qual-se-vol altre que no fós lo notari pseudocronista d'electritzada fantasía, abastaríen per creure en les minímes engrunes ón trascendeix al descriure lo fét; emperò deuen rebaxar-se bon xich en sortint de sa plóma, puix cortesà per instint dels reys que conéix, apar-li que una senzilla esclamació és un desesperat plany, axicom un crit una cridoria incessant.

(1) La prova de que aquesta carta no és tal, y si una relació, en fórma epistolar, escrita posteriorment, que sa data és del 8 de Desémbre, o sía l'endemá del crim, y en élla s'hi dóna ja comte de la execució de la sentencia, qui no-s verifica fins a alguns díes més tart, anacronisme que no sabría preveure l'entussiasta Arxiver al combinar la fórma, com solía esdevenir-li.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Per que ún veja com se perpetuen tals ponderacions, n'hi hà prou ab llegir lo Feliu, qui ho transcriu del Carbonell, escollint-lo ab preferencia per ésser-ne estat *tessimoni de vista*: «Isqué de sí metéxa la lleyaltat y amor catalana, y, en un instant, fét lo poble una mar de llàgrimes y furor, ab les armes cercaren los traydors, judicant ésser conspiració contra lo Rey. A la furor dels homens, seguiren los plors y alarits de dones y nins qui, semblants fora-seny, anaven arrancantse los cabells, rompent-se les toques, y tot-hom ab veus exides de dins llurs cors deyen: «que éra arribada la ruina de aquella ciutat y dels seus vehins, que d'una trista ferida perdíen la llur honor y estimació tan antiga, ja may sullada ab la sanch dels reys llurs... Barcelona tota semblava sebollír-se dins lo pregon pèlech de sa desesperació, etc.» La confusió interior del palau no sap lo Carbonell com ponderar-la (potser perçò que no-l dexaren entrar fins a la cambra ón estava lo Rey ferit), y cercant un térme de comparació, lo seu eczaltat cervell li suggereix lo més enlayrat que pogué afigurar-se, dihent que «no creya que n'hi pogués havér més en lo palau de Roma a la mort del Papa.»

La sorpresa d'un crim no esperat contra la persóna del Rey, és de compendre que ocasionàs admiració y esglay en los úns, y que d'altres fins sentissen ira per tal com no n'hi havía ningun precedent ni causa: y axó s'esplica ab la diversitat de versions que-s donaren en los uns atribuíen lo crim als francesos, per dir-se que l'assassí éra un remença fugitiu de França, los altres que éra un infehel o maurità per venjar-se de la pèrdua de Granada, repetint ací la féta qui ja tingué lloch a Màlaga, y d'altres, finalment, que éra un boig, com axí va resultar-ne. Emperò d'aquestes racionals congectures a les estremituts d'arrancar-se los cabells y esquinçar les toques, y ésser un immens pélech de desesperació, hi hà una distancia tan gran, que no ho dexarà de regonèxer lo més negat. No duraria tampoch l'estat d'inquietut que axi pondéren, tan bell punt com sabríen la poca importancia de la ferida, cosa que interessava a tot-hom lo publicar, puix diu lo Zurita, «va semblar tantost que la ferida no éra peri-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

llosa, car no hi hagué incisió d'os o vena ni de ningun nirvi, jatsía arribà a tal punt, que molt temíen per sa vida.» Ab tót y aquesta certesa que tenía l'Annalista aragonès, com també del ningun motiu que podía alegar lo poble per pendre l'acte com a efécte d'una conspiració, puix lo metéix autor la nega, substitueix, com demunt s'es dit, les eczageracions del Carbonell ab altres que ni fan favor als nostres compatricis ni encertam a capirles, car, tornant ab lo dels plors y gemechs del poble, per l'estil com ho fa lo Carbonell déxa anar expressions com les següents; «Alguns se feyen forts en llurs cases, tement-se que no fóssen acomesos ab aquella ocasió y avinentesa per llurs enemichs... y éra tan gran l'avalot e impetut de la gent armada... que parexía que la ciutat fós entrada d'enemichs..Com a gent furiosa demanaven a grans veus que-ls amostrassen lo Rey, y-ls hi diguéssen quins eren los qui aquest cas comès havíen, car pensaven que fós conspiració de gent príncipal... Començassen a jutjar contra aquells que tenien per més sospitosos; y si no provehissen ab gran diligencia per los oficials y ministres reyals, en que la gent y poble, qui anava en grans escamots; s'escampas y cadascú se recollis a câ séua, y allá esperas açò que lo Consell Reyal manaría provehir, rebría bé prou dany aquella ciutat del metéix poble.» ¿Quin podía ésser aquest dany que correría la ciutat per son metéix poble? ¿Haurèm de creure que séns més ni més, sols per excés de feheltat popular al Rey, havía d'empendre la plebecia un saqueig y una degollació contra los qui li semblassen sospitosos no essent-ho, y axó empendría un poble al qual abasta, per escampar-se o recollir-se, la simple veu dels oficials Reyals y endemés ministres de justicia? Los nostres llegidors podran respondre per nosaltres, regonexent ací lo motiu qui ens ha esperonat a entretenir-nos en l'esbrinamen d'aquests féts, a vindicar lo bon seny dels barcelonins; y puix la justicia mena-ns en aquest treball, rahó és que eczaminèm la manéra còm aplicaren lo càstich al delinqüent.

Pescindint dels distincts engrunaments qui són apuntats sóbre les respostes donades per lo delinqüent, y dels dife-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rents càlculs que-n féren, vehèm que al cap-devall resultà ésser aquell un pobre orat; qui tenía la manía d'ésser rey, y que per arribar al convenciment d'aquest malastruch estat del cupable, «fóu posat lo malfactor a questió de torment.» Con aprés de tres punyalades y d'una indagatoria a força de torment resulta la metéxa manía qui fóu causa del crim, no es estrany que los jutges se convencessen de la oradura del encarcerat, y dés d'aquest moment no eczistía ni crim ni criminal, y lo castich éra la més ferésta barbaritat que hagen registrat los annals de totes les nacions. Cuyden disculpar-se los qui dictaren la sentencia ab la necessitat d'exemple per l'esdevenidor; emperò ón no hi hà perill ni causa no hi ha necessitat d'exemple y d'escarment, com no hi cal castich llà ón no hi hà crim, ón no obren lliures ni la voluntat ni la rahó, y contradiu aquexa metéxa necessitat d'exemple y escarment la ponderada eczaltació del poble de Barcelona, induhit solament per sa feheltat. La veritat és que un tribunal ab plè convenciment d'ésser Canyamaç un desventurat fóll y no un vil críminal, dictá la més ferésta sentencia que hom puga imaginar, axí ferésta que ha d'esborronar al llegidor con la llegirà. Asseguren, com iudicarem, que res no-n sabía En Ferran, que de sabèr-ho, crebem que estalviaría tal deshonra per la seva patria, y en corroboració, assegura lo Zurita, «volía lo Rey que fós lo castich de sa follía, sa metéxa furor y bogería; emperò per la metéxa granor y feresa del delicte, fóu miserable y cruelment executada en ell la justicia, lo 12 de Desembre, per diverses víes, séns que lo Rey ho sabés donant-li a entèndre que havía espirat en los torments.» Tocant a Elisabet, diu lo metéix autor, al descriure los primers moments del desori, «y la Reyna ab la amor que al Rey tenía, s'encengué en ira, y manà que tost al punt se provehis al castich ab la rigor que requería un ultratge tan nou y tan gréu:» emperó si d'açò pot deduhir-se-n lo natural impuls de la muller al moment de sabèr lo desastre del seu marit, y con s'ignorava encare si lo criminal éra boig, no devèm creure que al descobrir-se aquesta circumstancia, y féta pública la fórma ab que calía aplicar la injusta y barbra sen-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tencia, una dama, reyna la aprovas y consentis, car faría açò molt poca favor als sentiments d'Elisabet. No obstant, la pruhija d'afalagar de certs panegiristes d'aquesta ilustre senyora pogué fer-la semblar culpable; puix un autor espanyol, parlant del fét de la execució, per rebaxar, séns fonament, la horror que consignen los documents, vingué a suposar que Elisabet ordenà que ans de la aplicació de la sentencia fós lo Canyamaç afogat en la presó, de ón ne resultaría que la Reyna no ignorava la barbaritat, que la consentía, y que sols la rebaxava aparentment, estalviant lo patir del culpable, cosa que no està consignada en ningun lloch, ni és de creure, y si ans bé, que tant a Elisabet com a Ferran los hi ocultaren lo progecte del ferést espectable, fins que fóu verificat aquells metéixs qui basquejaven per que-l presencias la ciutat de Barcelona.

Induptable és, donchs, que la barbra sentencia tingué compliment, lo díe 12, entre onze y dótze hores de mig-díe, y jatsía lo Comes se limita a dir que fóu lligat lo delinqüent demunt un cadafal y allà executaren la sentencia, séns engrunar-la, y lo Zurita que, prescindint també d'aquesta repugnant pintura, la dóna per executada confessant que ho fóu *miserable* y *molt cruelment*, en cambi Garibay y altres autors la descriuen, dels quals traslladarèm los següents paragrafs: «La sentencia fóu donada, en persóna del senyor Rey per mícer Alfons de la Cavallería, viç-canciller del dit senyor Rey. Y és estada tal y tan cruel, que han-lo amenat boy nuu demunt un castéll de fusta que construit havíen, y que un carruatge rocegava. Hi anava, lligat a un arbre o pal, lo boig» orat o forassenyat, tal com si crucificar-lo deguéssen. Lo castell y lo boig rocegat per lo càrrus, passaren per diversos llochs y carrers, seguint aquest curs: primerament per la plaça del Rey, ón éra esdevingut lo cas, y allà, séns mirament y per fer patir força lo sentenciat, li tallaren un puny y un troç de braç; continuà la comitiva per la carrera senyalada per la processó del Còrpus, y a un carrer se deturà lo castell, y fóu arrabaçat un ull al reu, a un altre carrer l'altre ull y l'altre monyó, a un altre un braç, y axí a di-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ferents carrers unaren-lo desmembrant: arrancant-li ací un membre, allà un altre, y finalment fins li traguéren lo cervell, fent-lo morir axí patint, en guisa que movía a pietat; y éll jamés no-s mogué, ni proferí una sola paraula, séns doldre-s. tal com si fós de pédra. Després, entre una fólla de gent jove y canalla traguéren-lo fóra del Portal-nou, y allà apedregaren-lo, calant fòch al castéll, que, ensémps ab los troços del home sentenciat, fóu reduhit a cendres.»

Donchs bé: lo qui sía ver amador de sa patria, lo català, lo barceloní, qui tinga nobles sentiments, endevinarà la rahó que havèm tingut al volèr traure de demunt lo nostre net blasó aquest drapot asquerós que algú pogué donar entenent com si-l cobris, car ningú no ha de volèr ni per a sí ni per al seu germe la deshonra de la qual sía sol culpable y responsable un altre. La posteritat ha referit lo fét de la ferida donada a En Ferran per un boig, y junctament la barbaritat séns exemple comesa ab aquest malaventurat en la ciutat de Barcelona: lo llegidor no curant d'esbrinar la causa d'aqueix exemplar séns exemplar, o ans bé ignorant-la, no ha sabut sinó que en aquella ciutat, tóts-témps retréta com exemple de bons costums, s'éra comès un acte per lo qual feya ha deduhir que éren aquests los més barbres de tot Europa, y fàcil éra que per aquell s'atribuissen als catalans, y més especialment als Barcelonins, sentiments més propris de selvatges, que no de gent cristiana, civilitzada y ben nascuda. La indiscreció de certs autors pogué ajudar a que axí ho creguéssen, y entre altres podèm citar lo Flòrez, fent referencia al Garibay, qui esplica la barbaritat d'aquesta manéra: «Lo infortunat agresor fóu sentenciat per la *Justicia de la ciutat*, a tallar-li la mà dreta, arrancar-li un pit ab tenalles de foch, llevar-li un ull, tatlar-li després la mà esquerra, arrancar-li l'altre ull, y estenallar-li lo véntre y còs ab les tenalles ardents. Finalment, que li tallassen los peus y li traguéssen lo cor per les espatlles, llançant lo seu còs al camp, ón los minyons l'apedregassen y cremassen, llançant les seues cendres al vent.» Lo qui-s complagué en consignar aquestes fantasioses variants de la relació del Carbonell, no podría estar-se de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

judicar mal de Barcelona, al escriure que tals barbaritats les havía fétes fer la *Justicia de la ciutat*, y aquest és lo punt principal de la nostra crítica; donchs, per acabar, anam a dir de una vegada quina *justicia* éra aquexa.

No hi hà memoria de que ningun dels nostres tribunals ni de les corporacions que ací exercíen jurisdicció hagués iamés dictat una semblant sentencia, y lo respécte a la lley y l'esperit cristià dels nostres majors fóren prou per que no,s propassassen ja may, imaginant un suplici que ni aquella consentía ni aquest toleraría, per ésser lo seu compliment un afront a la ciutat: lo malvat pensament de martiritzar un orat al cor d'una ciutat gloriosa, méntre que hi residíen los reys y la córt, no pogué tenir-lo donchs, sinó lo qui per son esperit cortesà va creure-s ab aquell ecte acreditar més la seua sotsmissió als reys, la generositat dels quals esplotava, lo qui per son voliment, pogués obrar en nom dels reys, alhora que sabía ocultar-los-hi sa mala obra, lo qui, com a foraster, no tinguès ni coneximent de les lleys patries, ni respécte a elles y als seus bons costums, essent-li per tant indidiferent que la ciutat catalana se deshonras, ab tal que als ulls dels restants Estats y provincies paregués que Barcelona estava embriaga de feheltat, o millor dirèm de servilisme, en tractant-se del seu Rey. Axò és la veritat: lo qui imaginà la cruel sentencia del boig Canyamaç no fóu altre que lo Concell Reyal, y més que lo Concell, lo célebre y ja conegut viç-canciller Alfons de la Cavallería, qui no éra de la terra, y tenía la mà en tots los afers de importancia que-s resolíen a la córt d'En Ferran y Na Elisabet, segóns que n'estan d'acort la major part de historiadors.

Ab motiu del atemptat qui havía posat en perill la vida del d'Aragó, féren cap a Barcelona comissionats de diverses ciutats, amostrant axí llur zel y feheltat. La primera embaxada qui arribà fúu lo de Çaragoça, lo díe 28 de Desémbre, y fóu albergada a cân Des-vall en lo carrer de Mont-cada, y després la de Valencia, lo díe 2 del Janer vinent; la una y la altra éren presidides per lo conceller o jurat segon de llurs respectives ciutats, y al tenir noves de la llur arribada, los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

concellers de la ciutat aparellaren pomposa rebuda, a la qual fóren élls acompanyats de molts ciutadans, constant en lo Dietari d'En Comes; entre altres obsequis, un esplèndit present que féren als aragonesos, l'endemà de llur arribada.

Afluiren, en aquesta ocasió, altres embaxades a Barcelona, la de França qui aribà lo 25 de Janer, y una altra que no n'endevinam la veritable procehencia o representació, lo díe 9 del metéix mes, puix que s'intitula *del reyalme de Granada*, y la componíen aquests tres personatges: Mafomet de Balexcar, Lussa de Móra y Alcassí de Algudix.

No hi hà dupte, confórme ja indicarem, que En Ferran, als darrers mesos del any 1492, activà còm millor pogué semblar-li lo retorn, ja una volta fracassat, dels comtats de Rosselló y Cerdanya; y ho dihèm axí per semblar impossible que accedis a les condicions a les quals lo subgectaven, si no sabés éll que aquexes havíen d'ésser tantost inutils, çò és, aprés de recobrats los dominis perduts. Lo qui, com nosaltres, ignor fins a ón arriba la moralitat de les negociacions diplomàtiques, ha de veure precisament més dolentería en aquelles de la que pot-ser tinguen en sí, y no podènt constar com may no consta, la part més íntima y segreta, que és la qui dóna un veritable tóm al afer, bé podèm ésser malpensats, tot endevinant aparences. Ja manifestarem la diversitat d'opinions que hi havía al Còncell de França tocant al setórn dels comtats, que les forces militars de Perpinyà constituíen com a una tercera potencia qui s'adhería o no a quant tractaven los reys y llurs diplomàtichs, y per fí los plans de conquésta de Nàpols que tenía lo rey Carles, y los casaments y tractes peujants que tenía En Ferran en aquella ocasió. Difícilment podía arribar-se ab tals elements a establir de bona fè una concordia, y havèm de convenir en què hi havía d'havèr sospites per part de tóts y que ún y altre havíen de tèmer enganys quant més s'accedis a mútues eczigencies, per què precisament calía que hi hagués un mijancer qui, almenys corrogués bé ab la una y la altra part. Axicom per la d'En Ferran éra En Fonsec lo qui-s movía eu totes direccions per atènyer lo designi del seu senyor, entre

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los representants de França hi havía lo bishe d'Albi, Lluis d'Amboise, qui certament féu infinits viatges a la córt del nostre Rey, y, ab rahó o séns rahó, éra tatxat a França per servidor d'En Ferran, dihent d'éll los partidaris de no retre jamés lo Rosselló, que lo nostre Rey fins l'havía afalagat ab la esperança de provehir-lo d'una molt principal esglesia d'ací. N'hi hagués què n'hi hagué, la veritat és que En Ferran arribaría a accedir no solament a les proposicions de la altra vegada tocant a matrimonis, sinó a prometre çò que tenía més lluny del pensament, no fer lliga ab aquell que fós considerat com a enemich de França, anch que fós lo metéix rey de Romans y son fill l'arxiduch, futur gendre dels nostres Reys.

La metéxa facultat d'accedir en axò éra prou a fer desconfiar, y no obstant, donades les seguretats per una y altra part, arribà a fermar-se la concordia en un metéix díe, lo 19 de Janer del 1493, a Tours per lo rey de França y a Barcelona per lo rey Ferran, Si lo primer recelà del segón, crehent o sabent que mantenía aliança y confederació ab lo rey de Romans y lo d'Anglaterra, si intrigà per sa banda lo Napolità, o si la fantasía frances usá, per les seues mires, lo sistéma de fer dissentir los soldats de çò que determenaven los Concells o los reys; ho ignoram, emperò la veritat és que vingué un nou desengany y pijor que lo primer, car trancorreguéren los quinze díes ón havíen de fer la donació, y lluny de complir-la, lo metéix governador del Rosselló per França, senyor de Venés o de Venos, reforçà ab tres-cents soldats lo castéll de Perpinyà, y manà encarar la artillería contra la vila. Avalotà-s aquesta, com éra natural, y més los habitants de les cases properes al castéll, les versions que correguéren sóbre aquell aparat anaren-se engrossint. y enfastigats los cònsols, fent compte que allò no podía ésser havent-se fermat una concordia, y per si venia lo cas de tenir-se de defensar d'aquells mals hostes; disposaren que-s fésen racers y renchs. Penseu les disputes y bregues que d'açò resultaríen, inculpant los nostres als francesos de que ho feyen per efécte de la resolució de Carles; manifestada en Con-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cell, y aquests gayre-bé corroborant-ho al dir als nostres que lo rey llur estava coligat ab lo de Nàpols, y que progectava matrimonis per més unir-se. Desvetllà aquesta situació fàcilment l'esperit català, y tant a Perpinyá com a les comarques vehines no hi veyen la hora de tornar a rompre ab lo Francès, si bé la pôr d'empendre-ho per no donar pretést a Carles per dexar de complir, y per no aventurar aquella vila a son aperduament.

No ignorava En Ferran tot açò, de Barcelona estant, y certament lo seu dupte calía que fòs immens si és que la seua segreta traça s'éra entrevista, car per a una banda no li desplauria la disposició popular del Rosselló a sots-traure-s varonívolment lo jou francès, y per la altra més s'estimaría conseguir séns rompiment, per vía dels diplomàtichs, la composta, y ab tót que no aprovà lo primer, entant que treballaven lo segón, emperò ho tolerà, axí que, dés del Empordà posaren-se en armes algunes forces, y comparegué algun cabdill, principalment un mossèn Ça-riera—que no sabèm si fóra lo metéix parent del bisbe Margarit, del qual parlarem en altra ocasió,—y alhora tot fent lo desentés, arribà a Coblliure ab tres galéres En Bernat de Vilamarí lo qual deyen que havía d'anar ab sa gent y artillería sóbre Elna y Argilers, y-s començaren tractes ab diversos capitans per retiment de fortaleses inclos lo metéix castéll de Perpinyà, cosa que no-s portà tant d'amagat que no vingués a ohida del governador, y com entre los soldats d'aquest n'hi havía de diferent nacions, bretons, italians y adhuch espanyols, li-n calgué traure-n alguns ab lo qual no gonyava res l'establiment francès qui, per altra part, estava mancat de recórsos, y per tant podía arribar a témer si los rossellonesos se alçaven tot-d'una y-ls socorríen dés de Cataluçya.

No hagué d'arribar la tremenda complicació que-s temía: no obstant de menaçar un formal conflicte, car, per rahons que lo Zurita esplica per peces menudes, hagué d'esdevenir que en aquella ocasió féssen la pau y aliança entre Carles de França y lo rey de Romans, propinch a ocupar lo soli imperial. Ab la impaciencia d'aquell per empendre la guerra de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Italia, ab la galivança de que complahent lo nostre Ferran menys lo destorbaría aquest per aquella empresa, y profitant Macsimilià la avinentesa, ¿qué té d'estrany que aquest consellas al altre generositat, posat que los avantatges que resultassen per lo rey d'Aragó, havíen de receure ab lo témps en benefici de sa filla y successora; la primera Joana, que n'havíen ja promès la mà definitivament al arxiduch Felip, fill del futur emperadur?

Dihèm més amunt que menaçava un formal conflicte, car axecant l'esperit de la terra contra los ocupadors del Rosselló, lo sistéma assajat per les forces que de Catalunya s'aglevaren sóbre la frontera d'aquest Comtat, se posà encare més per obrá activant la defensa del territori, y los castélls de Requeséns y Roca-berti, ab altre fortaleses del comtat de Empuries, y del vescomtat de Roca-bertí, axicom los pobles de la Garrilguella, Llers y Sant-Llorenç, rebéren competents establiments, fent-se tals torniments com si anas a esclatar una cruel guerra, y fins per los munts traspuntaren partides qui amostraven llur disposició bèlica. S'atraversà ací un fét qui empenyia més lo perill, puix en una de les temptatives que progectaven, los francesos s'apoderaren del segretari Colóma, essent açò fins a cert punt la senyal del inescusable rompiment; car, sabènt los de Llers lo lloch per ón l'havíen de passar, tocaren a somatent, isquéren ab lo llur capità, y allegant-se entre la Junquera y Bella-guarda, al ovirar los francesos, s'abrivaren resoluts sóbre la companyía o força, qui custodiava lo segretari, acoltellejaren-la de ferm, dexant malferit lo capità, a d'altres morts, y recobrant lo presoner Colóma.

Com un llamp se propogà la electricitat d'aquell fét per tot-arreu, y en arribant-ne la nova a Perpinyà, no hi hagué ja aturador per uns y altres, y començaren una gréu y formal batuça, con aparegué ab ayre conciliador lo bisbe d-Albi, qui casualment havía rebut en aquells moments la nova y decidida resolució del seu rey. Uns y altres sospitaren a la primería del prelat, qui arribà a córrer gréu perill, emperò ostentant la disposició sobirana, s'apeybegà lo conflicte, per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tal com lo metéix bisbe ordenà que lo senyor de Venés cessas en lo seu càrrech, cometé lo govern al cónsol primer, qui éra mossèn Pina, y fóu manifestat al rey d'Aragó lo pler que tindría lo de França de que éll anas en persóna a pendre-n possessió, ans bé que per comissaris si no hi podía anar de prompte, que fins que ho poguès fer, s'hi posaría establiment de soldats espanyols. Séns triga, donchs, van traure tota la artilletía francesa que allà hi havía, se recolliren les trópes envers Narbona, y lo 2 de Setémbre fóu lliurat lo castellet de Nostra-Dona de Perpinyà, del qual s'encarregà En Joan d'Albió, l'endemà lo castéll principal y demés forces, rebent la vila en conjunct lo segretari Coloma, y alhora un mossèn Citjar, acompanyat del capità Latier, anà a pendre possessió, en general, de totes les places y forces del territori. «Y finalment, (hi afig lo Zurita) lo 10 de Setémbre féu-se la restitució general d'aquells dominis ab la solemnitat que-s requería.»

Segóns los nostres historiadors, arribaríem a creure que en aquest solemne acte estiguéren presents lo Rey, la Reyna y restant familia, puix los dónen com a exits de Barcelona cinch díes abans d'aquella data, lo 4 (lo Dietari de la Deputació porta lo 6), dret a Perpinyà, ón fóren rebuts ab gran fésta y alegría, lo díe 13, publicant-se la pau ab França solemnement, lo díe 16, y tornan-se-n aquells a Barcelona lo 8 d'Octubre. Tan bell punt com arribà En Ferran a la recobrada capital del Rosselló donà les disposicions convinents per dexar assegurat lo govern de la terra axí en lo civil com en lo militar, elegí nou governador y capità general del Comtat, nomenant En Lluis d'Olms (cognom que no hauran oblidat los nostre llegidors, si recorden los téms del rey En Joan), y censeguit l'obgéte d'aquest venturós viatge, regressaren Ferran y Elisabet a Barcelona, aplegant la anomenada de aquest fét a diverses regions y córts d'Europa, en les quals produhí, d'una part, admiració per regonèxer la sagacitat o bonastre que tenía lo vencedor dels maures de Granada; y d'altre part, com a França y Nàpols, sospítes, desconfiances y enveges, per no sabèr-se cert fins a ón podría arribar ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

son afortunat alè lo rey d'Aragó qui dirigía també, ab sa muller ensémps la destinació de Castélla.

La favorable situació ón anava colocant-se lo nostre Rey lo posaven ja en lo cas d'esténdre son ambiciós esguart fins a més llunyans confins. Emperò no entrèm ençare en l'estudi d'aquells, séns ocupar-nos d'un fét qui correspon el metéix any ón som arribats, y, per son orde, deu ésser colocat abans del recobre definitiu del Rosselló.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

DESCOBRIMENT D'AMÉRICA

INDICAREM solament en l'any anterior la exida de Palos del gran genovès Cristòfol Colóm. Poca fovor faríem are ací al català o al espanyol si pretenguéssem esplicar-li lo gran avenimènt qui tant honra la nació de cap-a-cap y que perçò metéix coneix y recorda quiscun dels seus fills. No correspon tampoch al nostre especial obgécte apuntar ací les diverses opinions que-s són retrétes sóbre si Colóm se afarrà a la seua emnresa per coneximents propris que tenía tocants a la disposició de la esféra, si arrancava aquesta de les noves donades per Aristòtil y altres autors qui creguéren en la eczistencia d'unes illes envers la regió del altre pol del Mig-jórn, qui correspon a la part poblada Septentrional, si fóu per persuasió d'un métge florentí, nomenat Marco Polo, per l'avis que donava en sos cants un poeta famós, o finalment per la inspecció d'una carta traçada per un navegant anterior y que arribà a veure l'intrèpit genovès a Portogal. Aquestes y altres fonts ha senyalades la crítica en ses eiscordances, mas nosaltres, séns inclinar-nos a ninguna y estimant sols la granor del home abrivat qui persisti ab constancia fins a atènyer lo seu obgécte, nos donam per sa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tisfets no més recordant que la primera temptativa de descobriment facilità l'avantatge y la gloria de que ab tót y tenir sa patria l'intrèpit navegant, hagué de caure a Espanya per engrandir lo món, y finalment que fóu un rey d'Aragó qui facilità son viatge, donant-li setze mil ducats (1), lo delme de quant descobris, y licencia d'armar naus per llançar-se mars a travers.

L'esclusivisme de certs autors espanyols qui preténen donar tot lo mèrit d'aquesta favor a la reyna Elisabet cau per sí-meteix, y n'hi hà prou ab conèxer la època de què-s tracta, lo prestigi que anava cobrant lo conquerídor de Granada, y la íntima unió dels dos esposos monarques, enfortida ja ab fill majors, per que, quant menys, sía concedit a ún y altre, al rey d'Aragó y a la reyna de Castélla, lo comuna gloria d'ésser estat los favorejadors y protectors del descobridor d'Amèrica.

La primera exida de Colóm, de la qual parlarem, fóu certes la hora que abdós monarques no éren partits de Castélla vers Aragó y Catalunya en lo 1492, y en aqueix primer viatge recompten que arribà a les Lucayes o Guanahamí, entre la Florida y Cuba, y que donà la volta per Haití, ón edificà un castéll en lo qual dexà trenta dels seus companyons. Aquesta exida, per més que sía la basa de tota sa grandiosa empresa, no fà tant al nostre particular obgécte, com la tornada; car senyalant en aquesta ocasió que los reys y la córt éren a Barcelona, de pensar fóra que lo triumfant descobridor, per més desacostat que sía de les nostres costes l'estret de Gibraltar, lo passaría rebent sols ab l'afany de calcigar tan prést terra espanyola, y sabènt ón residíen llavors sos reyals protectors, no li vindría de costejar lo litoral per córrer bascós al punt ón aquells éren y rétre obsequiós a les grades del llur trònus les primicies del seu descobriment.

Emperó aquest fét, de tanta satisfacció per la nostra ciutat, ¿quín fonament històrich té per donar-li com a vertader en les planes d'una historia crítica de Catalunya? Més d'un

(2) Ja veurém tantost qui fóu lo qui prestá aquesta quantitat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

colp nos dolguérem, y sentirem com a espanyols veure-ns en semblant precisió, del esclusivisme d'una antiga nacionalitat qui pretén fer séues totes les glories d'Espanya, y per consegüent no han mostrat gran interès llurs investigadors con l'esbrinament d'una gloria recau en profit d'una altra nacionalitat qui no és élla. La vinguda de Colóm a Barcelona per l'Abril de 1493 no està consignada en los Dietaris de la antiga Deputació, y diuen que en altres documents tampoch s'hi troba; per què s'és donada com a sospitosa la asserció dels historiadors qui han esplicat lo fét.

No sabèm què passaria en la deputació a la època de què tractam, si absença o infermitat del qui tenía l'encàrrech de fer les apuntacions o una altra rahó d'oblit o indiferencia que ignoram, puix per llarch témps les planes dels seus Dietaris estan en blanch, séns annotar-se a les vores sinó entrades y exides dels Deputats; y ja consignarem còm se recorda per vía d'un paperet solter y lligat a la costura del llibre un fét tan notable com fóu lo de la ferida al rey Ferran, axicom també és de notar que la pomposa entrada dels Reys, en compte d'estar escrita a les metéxes planes del volum, ho està a una fulla solta y de paper distinct, agregada allà més o menys posteriorment, si bè de lletra de la època. Lo llibre d'En Comes, que més que Dietari fiocial és un aplech de curialitats ajustades per un particular, no-n consigna tampoch res; emperò no és d'estranyar, puix si lo curial de téms posteriors no trobà res en lo principal Dietari que moltes vegades li servía de guía per consignar féts veritablement assenyalats, per ventura no hi donaría importancia. Fóra dels Dietaris; donchs. sols manquen los documents: emperò preguntam nosaltres, ¿han inspeccionat, los qui dónen lo fét per sospitós o l'han negat, tots los documents que requería veure en distincts depòsits diplomàtichs per podèr dir d'una manéra decisiua: no hi hà més enllà? Si ho féren, ja practicant personalment investigació, ja encarregant-la a una segona o tercera má, no ho declararen certament, y ha bastat la veu de llur autoritat per que-s desanimassen los qui hagen tingut la metéxa idea de provar per documents axò

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que sols consignaren en llurs llibres los historiadors. Si nosaltres acceptam la no eczistencia de noves, serà podènt dir que hàvèm investigat personalment allà ón, ab preferencia, deurien èsser, en los registres metèixs y endemés papers del rey Ferran, corresponents a la època de la vinguda de Colóm y a la estada d'aquell a Barcelona, conservats per sort en l'Arxiu Reyal de la dinastía que representava lo protector de Colóm: mas edhuc posat que hajam de fer aquesta confessió al final, volèm abans discutir si hi hà motiu o no per negar o posar en dupte lo fét: ab tot y la falta de noves qui ho justifiquen.

Lo nostre sémpre llohable patrici y digne de venerable memoria e ilustríssim senyor En Feliu Torres Amat, entre los esforços que li calgué fer per dotar la seua benvolguda Catalunya d'un diccionari d'escriptors catalans, pogué igualment comptar l'especial esforç al qual, com a acadèmich de la Historia, véuse obligat per defensar lo fét en questió, esforç que consignà després en lo seu Diccionari, y que consistí en aplegar tot quant eczistia en diferents llibres, de tanta fè alguns d'élls com los documents qui defallen, y qui han d'ésser la nostra llum y guía en aquesta discussió. En axí revela lo modest y savi bisbe quant acabam d'indicar (1): «Lo primer qui ha tractat d'investigar quant n'hi hà sóbre aquest punt, crech que és lo meu digne amich, l'erudit e infadigable historiador del célebre Cristófol Colòm, lo senyor En Martí Fernàndez de Navarrete, director actual de la Real academia de la Historia. Y perçò metéix que ni jo ni altres amichs no poguérem a-les-hores respondre a moltes de les preguntes que-ns féu sóbre la arribada de Cristòfol Colóm a Barcelona a presentar-se als Reys Catòlichs ab los indians y demés troféus que portava d'América, me crech obligat a tractar a sí d'aquest punt tant important com ignorat en la Historia. Per ventura ab les noves adés per mi recollides facilitaré a un altre lo donar per clar aquest assumpte.»

Difícil és per nosaltres fer congectures no sabènt puntual-

(1) *Diccionario crítico de los escritores catalanes*, per lo senyor En Feliu Torres Amat, pl. 114.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment quines fóren les preguntes, per més que-s collegesquen de les respostes, emperò com-se-vulla que fós nos apar que, almenys per disculpar-nos, hauríem fét les següents congitacions:—Sóbre la data del retorn de Colom en l'Abril del 1493 no hi pot havèr dificultat, y la han acceptada y repetida quants tractaren d'aquest afer; que en aquesta metéxa data la córt de Ferran y Elisabet residía a Barcelona és induptable y la data dels innombrables documents cancillereschs y familiars exits d'aquests Reys ho acrediten: que la gratitut, la cortesía y l'afany de justificar lo triumfe de sa idea, la gloria que reportava la nació sóts l'abrich de la qual s'éra emprès lo descobriment del Nou Mon, havíen d'índuhir Colóm, tan bell punt com arribà a les platges espanyoles, a presentar se desseguida davant los seus regis protectors, és cosa, més que de suposar, de calcular com a certa, y la rahó natural y lo bon sentit concellen axí a admetre-ho: per altra banda, de la anada de Colóm a Barcelona no-n resulta ni complicació, ni contradicció, ni anacronisme; car no hi hà ciutat o port qui s'atribuesca lo que d'aquella ciutat, ón éren los Reys, se recompta; y precisament és de notar cert espay o llacuna entre les dates dels documents relatius a Colóm en la època de què tractam, de ón fa a deduhir almenys que ún no sap ón sería lo famós navegant.—Si, donchs, aquestes noves inclinen ja a admetre com a probable çò que pogué semblar tradició no justificant-ho los documents, ¿no podrà transformar-se aquella en certesa induptable dés lo moment que hi hà historiadors contemporanis al fét qui-l referexen, y qui fins diuen ésser estat testimonís de vista? ¿No equivaldran aquexes relacions o noves de tanta força com los documents?

Emperò, ans d'entrar en les respostes del senyor Amat, profitam algunes apuntacions de gran importancia que-ns proporcionen les obres y coleccions bé prou estimables del metéix senyor Navarrete. Lo nómbre XV dels documents diplomàtich que comprèn lo volum dels *Viages Ultramarinos*, és una lletra, original en l'arxiu de Veraguas, endreçada per lo Rey e la Reyna, data en Barcelona lo 30 de Març del

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

1493, a Cristòfol Colóm, complahent-se de la bona reexida del seu primer viatge, *y encargándole acelere su ida á la Corte: y porque como verdes el verano es entrado, y no se pasa el tiempo para la ida allá, ved si algo se puede aderezar en Sevilla o en otras partes para vuestra tornada á la tierra que habeis hallado; y escribidnes luego con ese correo que ha de volver presto, porque luego se provea como se haga en tanto que acá vos venis y tornais: de manera que cuando volviéredes de acá, esté todo aparejado.* Lo nómbre XXV de la metéxa tanda és una cèdula (registrada al Arxiu de Indies), ab data també de Barcelona lo 24 de Maig del metéix any, ab la qual los Reys ordenen a un tal Berardi que compre una nau, que ha d'estar aparellat per con anirà Colóm a rebre-la y ab tal motiu li fan assabèr que l'almirall *irá presto e vos llevará e págará los moravedís que costare e pagaredes.* Finalment, la darrera apuntació del llibre de *Derrotas y camino*, escrit per lo metéix Colóm en lo primer viatge, y publicat per lo senyor Navarrete al volum primer de sa obra, la qual apuntació correspon al divendres 15 de Març, està espressada en los següents térmens: *Ayer, despues del sol puesto, navegó á su camino hasta el día con poco viento, y al salir del sol se halló sobre Saltes, y a hora de medio día, con la marea de montante, entró por la barra de Saltes hasta dentro del puesto de donde habia partido el 3 de agosto del año pasado; y asi dice él que acaba agora esta escriptura, salvo que estava de propóssito de ir a Barcelona por la mar, en la cual ciudad le davan nuevas que sus Altezas estaban, y esto para hacerles relación de todo su viage, que nuestro Señor le habia dejado hacer, y le quiso iluminar en él.*

Per si no són prou, donchs, encare aquestes noves, vejam are les obres de contemporanis que l'Amat retrau. La primera relació que, com a fonament, vé copiada és d'un historiador posterior al fét, certament del prebere Jaume Ramon Vila, qui escrigué sóbre Heràldica, y vivia en lo primer terç del segle XVII: emperò tinga hom en compte que lo Vila diu que sa relació reposa en «quant referexen los escriptors d'aquell témps, en particular lo doctor Gonçau Illescas, qui a la segona part de sa *Historia Pontificial*, al llibre sisè,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

esplica la major part de les coses que fins ací síen dites.» Gonçau de Illescas, abat de Sant-Frontes, séns ningun dupte hagué de viure en témps d'En Ferran y de Colóm, car sa gran obra, que necessitava per compondre-la llarchs anys de estudi y de trevall, s'estampà per primera vegada a Salamanca, ja en lo 1574, y la paràfrasi del paragraf al qual se refereix l'autor català, escrita per aquest, és de semblant estil: «Y a Barcelona provehiren a Colóm (qui fóu lo qui descobrí aquexes Indies) de disset mil ducats qui fóren manllevats d'En Lluis de Sant-Angel, escrivà de ració del rey Catòlich, axícom consta per escriptures auténtiques recòndites en lo Racional de Barcelona; ab los quals provehí Cristòfol Colóm la armada que féu per donar principi al descobriment d'aquexa empresa, que reexi còm ell esperava, de grat y contentament dels Reys Catòlichs, los quals se trobaven a Barcelona la hora que lo dit Cristòfol Colóm tornà de la dita empresa: y portà algunes aus y fruyts molt diferents dels de ací, y mostres d'or y argent que allà hi havia, y més avant amenà deu Indians, jatsía los quatre moriren per lo camí; emperò los sis ab tot lo restant,de les mostres de la abundor y riquesa d'aquella terra, arribaren a Barcelona lo 3 del mes d'Abril del any 1493. Y los sis indians qui arribaren vius a Barcelona varen convertir-se a la nostra santa Fè Catòlica, y fóren batejats en la dita ciutat, essent los padrins en lo bateig los metéixs reys Catòlichs, y lo príncep don Joan llur fill, segóns consta tot axó (apart de les escriptures que hi hà al Racional y Reyal Arxiu de Barcelona y en lo de la Casa la Ciutat), per alguns autors d'aquell témps, en particular per lo doctor Gançau Illescas, etc.»

Si no té aquesta relació prou força, aprés de comparada ab la que li serví de mostra, no podrà estar-se lo llegidor de acceptar la que anam a traslladar, per ésser directament presa d'obra coneguda, *La historia general de Indias*, escrita per lo *testimoni de vista* al qual demunt aludirem, Gonçau Hernàndeç de Oviedo y Valdés, qui, al llibre segón, foli 9, colóna primera, comença a recitar los féts qui fèren notable l'any 1492, com son la conquésta de Granada; la espulsió dels ju-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

heus y la ferida donada per lo Canyamaç a En Ferran, aprés de que continua en semblants térmens: «Item: aquell metéix any descobrí Colóm aquexes Indies; arribà a Barcelona al següent de 1493, en lo mes d'Abril, y trobà lo Rey assats magre, emperò sens perill de sa ferida. Aquests féts son ací retrets per senyalar lo témps en què Colóm arribà a la Córt, *parlant-ne jo com a testimoni de vista*, car... estiguí a Barcelona con fóu ferit lo Rey tal com he dit, y viu allà venir l'almirall don Cristòfol Colóm ab los primers Indians qui d'aquexes parts hi anaren en lo primer viatge y descobriment; axí que no parle d'ohida.... mas de vista. Y en acabat que arribà Colóm a Barcelona ab los primers Indians.... fóu molt benigna y graciosament rebut del Rey y de la Reyna; y aprés de donat compte y molt llarga relació de tot quant en son viatge y descobriment éra passat, féren-li grans mercès aquells agrahits prínceps... Sis Indians arribaren ab lo primer almirall a Barcelona la hora que tinch dit; y élls, de llur propria voluntat o consellats, demanaren lo baptisme.... L'un dels Indians jo viu en estat que parlava ja bé la llengua castellana; y després, passats dos anys, morí. Tots los restants se-n tornaren a aquella Illa en lo segón viatge que hi féu l'Almirall. Al qual aquells agrahits prínceps catòlichs féren assenyalades mescès, y en especial li confermaren llur privilegi en la dita Barcelona lo 28 de Maig del 1494.»

Los féts engrunats d'aquesta relació bé-s troben ampliats per dos autors, ab referencia a altres d'autoritzats, y són Serra y Postuch en la seua *Historia de Mont-serrat*, retrahent la metéxa *Historia Pontifical* de Illescas, y lo francès monsieur Presust inseguint les memories d'un historiador de Santo Domingo (1).

Bé valen com a respostes autoritzades aquests fragments

(1) Veure Amat, *Diccionario de Escritores Catalanes*, pl. 115 y 657.

Posteriorment a les noves retrétes, havèm tingut la sort d'adquirir-ne una altra no menys fahedora, y és la apuntacio que-s troba a un còdech del segle XV, eczistent en la Biblioteca del Eicorial.—Q. II, foli 9 revers, concebuda ab aquestes paraules: «En lo dit any, descobri Colóm les Indies, y tornant ab la nóva en Barcelona en lo mes d'Abril del any següent .M.CCCC.LXXXXIII.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que lo Torres Amat sabè aplegar per convèncer los duptosos sóbre la vinguda de Colóm a Barcelona, emperò, segóns vehèm, no-n replegà encare altres qui éren tan importans com los transcrits: tals són los que li haguéren proporcionat les *Décades*, de Pére Màrtir d'Anglera; y perque ún veja què-n digué aquest autor y la fè que cal donar a les seues relacions, apelarèm precisament a la metéxa autoritat del senyor Navarrete, qui judica a un y altres alegant en corroboració lo parèr de fra Bartoméu de las Casas, qui diu no deu donar-se a ningun autor més fè que al referit. Axí s'espressa l'antich president de la Reyal Academia de la Historia, al volum I dels seus *Viajes*, nóm. 45 de la Introducción: «Pére Màrtir d'Angleria és altre dels escriptors coetanis qui deu conspltar-se per los successos dels primers viatges y descobriments de Colóm; car lo tractà ab intimitat adhuc abans de la conquésta de Granada, y-s trobà present a Barcelona la hora que-l rebéren los Reys de tornada del seu primer viatge. Prenía noves d'éll-metéix y d'altres qui l'acompanyaren referents a tots los aveniments: y escrivía-ho tot diariament segóns lo seu costum d'ençà que vingué a Espanya y presentat als Reys a Çaragoça a la primeria del any 1488.»

Per aquesta darrera nova és de veure que lo senyor de Navarrete no rebujava la veritat del fét tocant a la vinguda de Colóm a Barcelona, y puix ne tenía lo convenciment y conexía totes les relacions autoritzades qui precehexen, ses observacions a Torres Amat no podíen ésser altre cosa que la admiració de que a Barcelona no s'hi trobas ni ombra ni rastre del fét que recompten les histories, autoritzades, de contemporanis. Y, certes, inesplicable apar semblant carestía absoluta de noves en la terra metéxa òn tingué lloch lo fét y ún més s'hi són conservats los documents de sa passada historia. No-ns déxa a nosaltres menys meravellats: emperò nos sobrevé lo dupte de si la falta de noves és pura casualitat o és propòsit deliberat: car no és solament lo fét lo que no-s troba cunsignat en dietaris ni referit incidentalment en documents, sinó que ni tan sols consta en los regis-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tres de cancillería no-més úa que fós dels documents, qui fórmen les coleccions del senyor Navarrete, essent com són quasi tots datats en Barcelona. Encare mes: ni lo nom de Colóm no-s troba mencionat en los íudechs del Arxiu Reyal ni res d'açò que hi tinga relació, Ja esplicarèm tantost la rahó en què lo nostra sospita reposa quant al propòsit deliberat que indicam: emperò hi sia o no hi sta aquests de part dels Reys y endemés interessats en la empresa de Colóm, tocant al fét que-ns ocupa podèm dir. séns embuts, que la seua anada a Barcelona és certa y admisible, que no deu posar-se en dupte, puíx que autors comtemporanis y testimonis de vista la recompten séns contradicció entre sí, y que no mereix pas que li cerquen dificultats, ja perçó que altres fèts del metéix Colóm menys justificats fóren admesos séns observació ni controversia, ja per tal que, en negant los testimonis de llibres impresos, escrits de contemporanis, per igual rahó y sistéma caldría negar la autoritat de còdechs qui no són veritables documents y no-més se diferencíen de aquells en què no-ls donats a la estampa, y són estojats, com a preciositat, en algun arxiu particular.

Vindicat lo fét de la vinguda, toca-ns are parlar de la part que poguéren tenir los catalans en la segona espedició, o millor dirèm en la conquésta y civilització d'Amèrica. En aquest punt no és tant absolut lo silenci dels documents a honor de Catalunya, y per assentar una basa y arrancar d'élla, farèm un bréu estracte dè quant lo eostre Feliu ne refereix, prenent-ho no de documents, mas de diverses obres estampades (1). Aprés d'esposar aquest autor tot quant fins ací n'havèm dit de la vinguda de Colóm per l'Abril y lo bateig dels indians, diu que-n posaren a noves lo Papa, que los apòstols elegits per anar en lo nou viatge fóren dotze sacerdorts catalans de Mont-serrat: y que fra Bernat Boyl, del metéix convent fóu honrat ab la dignitat de Patriarca de les

(1) Les referencies marginals del Feliu, ab espressió de folis, planes, capítols o décades, que poden comprobar-se, són Illesques, Vilar en la *Historia de Santa Tecla*. Herrera en sa *Historia de Indias*. Yepes, Argayz, *Arnu. Colipeum Philosafiae* y Marsillo.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Indies y del seu legat: que s'embarcaren a Barcelona ab Colóm gran nómbre d'homens, anant-hi lo capitá Pére de Margarit, los quals arribaren a Càdiç lo 23 de Setémbre, dés de ón arrancaren vers Haití, y que d'allà passaren a Terra Ferma, a les mines de Cibas, ón bastiren una fortalesa en la qual restà per governador *primer del Perú* En Margarit. Diu encare, que espatxà Colóm vers Espanya En Antoni Torres ab molt d'or y altres coses, y dóna a enténdre que hi hagué després alguns desplahers, entre lo Patriarca y l'Almirall. recordant, per fí, que los catalans fundaren a les Indies esglesies a santa Tecla y santa Eularía.

No és de pensar que Colóm en son primer viatge no dugués algun sacerdot en ses carabeles: emperó no hi hà document ni ninguna relació autèntica qui-l nomèn, y sols una inscripció llatina (que no sabèm de quin témps sía), eczistent a un convent de Xereç de la Frontera, consigna que havía près possessió d'Amèrica fra Joan Infante. Era aquest de la religió de la Mercè, com devía esser-ho aximetéix lo dit convent, mas algun altre autor, favorable al darrer orde, cita un altre mercedari, Joan de Solorzano, y fins arriben a nomenar-se altres sis frares de cognoms verament castellans. No volèm disputar sóbre la importancia de semblants noves, mas prescindint dels esforços que han fét los cronistes de quiscun orde, per abrogar a favor del séu respectiu lo mèrit y la primacía en determinats féts, fermam la atenció en una veritable nova, com ho és lo tést de la dècada primera, llibre tercer del Anglesa, ón diu: *Quendem fratrem Ordinis Sanctae Mariae Mercedis quem secus Almirantus pro sacerdote habeat.* Aquesta nova és innegable, y per èlla podèm dir tan solament que lo primer sacerdot catòlich qui calcigà les Indies en companyía del llur descobridor éra un frare mercedari, y no cal donar més estensió a aquesta limitada nova: emperò de la valua que alla tinga a la que meresca la del veritable apoderat en aquelles terres fins a-les-hores ignorades, hi hà una gran distancia, y s'esplíca bé que aquell no començas fins a ténir la certesa del descobriment, çò és, de la adquisició de noves terres per Espanya y d'un nou camp ón s'hi

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pogués difóndre y escampar la Religió Catòlica, car (siam franchs), jatsía los Reys favorien la empresa, y que esperaven venturós resultat certes persónes ilustrades, entre élles dos frares (pot-ser fra Joan Pereç Marchena y fra Ferran de Talavera), en cambi los obtusos cortesans ne feyen burla, com axí ho declara lo metéix Colóm: *ha tanto tiempo questoy en la corte de vuestras Altezas, y con opósito y contra sentencia de tantas personas principales de vuestra casa, los cuales eran todos contra mi, poniendo este hecho que era burla*, y d'aquesta preocupació o ignorancia no sabèm si-n eran lliures tots los estaments, freturant per ventura, axicom sant Tomas, *veure y tocar*.

De tot axó n'hi haguès que n'hi hagués, lo veritable apostolat en les Indies no comença fins al segon viatge de Colóm, y vé justificat per documents, essent-ne l'encarregat lo metéix personatge català, monge ermità de Mont-serrat (1) de que parla la anterior relació. En la instrucció donada per los Reys a Colóm, datada en Barcelona lo 29 de Maig del 1493 (document nómbre XLV de la Colecció del senyor Navarrete) s'hi llig: *que por todas las vias 6 maneras que pudiere procure é trabaje atraer á los moradores de las dichas islas e tierra-firme, á que se conviertan a nuestra Santa Fé Católica, y para ayuda á ello sus Altezas envian allá al docto P. Fr. Buil, junto con otros religiosoe quel dicho Almirante consigo ha de llevar, los cuales por mano é industria de los indios que acá vinieron, procure que sean bien informados de las cosas de nuestra Santa Fé*, etc. La butlla d'Alexandre VI per la qual se concedeix als Reys lo domini de tots los territoris que aniran descobrint-se, y ón s'hi tracta de la necessitat d'establir l'apostolat en los metéixs (segóns és de veure en lo butllari estampat de Turin, al qual solèm referir-nos), la dicta lo Pontífech a conseqüuencia

(1) Era Boyl sacerdot ermità, segóns ell-metéix s'intitula en lo tractat que endreçà al arxiprest de Daroca. Cada autor l'ha volgut per sa patria; emperò lo Amat en lo seu Diccionari dexa resolt aquest punt, provant que lo monge de Mont-serrat éra cataiá, y altretant n'acredità son necròlech, lo célebre Caresmar. Se troba aquest cognom escrit indistinctament Boil y Boyl, y los castellans li diguéren ab rahó, Buil, atenent séns dupte a la pronunciació vulgar de Catalunya, ón les *o* àtones tènen lo sò fònich de *u*. Axí *bondat*, *Bofill*, se pronuncien *bundat* *Bufill*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del resultat obtingut per Colóm, çò és, aprés del seu primer viatge y con s'aparellava per lo segón. Y séns dupte a conseqüencia d'aquesta butlla ne vingué una altra, que se-n revela l'obgecte per la carta datada també en Barcelona, lo 25 de Juliol del metéix any (document nóm. LII), endreçada al personatge de qui tractam: *El Rey é la Reyna: Devoto fray Buil: agora vino de Roma la bula que enviamos á demandar, así para lo que á vos toca como lo que es menester allá en las Islas: el traslado della autorizado vos enviamos, como vereis.* La remesa del trasllat consta aximetéix per una altra carta dels Reys a fra Buil, datada en Barcelona lo 4 d'Agost (document nómbre LX). Finalment a una altra carta molt posterior, data a Medina-del-Campo, lo 13 d'Abril del 1494 (document nómbre LXXIII), endrèçada per los Reys al Almirall, responent a los que éll los trametía, s'hi dóna compte de la arribada de Antoni de Torres, de què-s parla en la relació del Feliu, y en la metéxa tracta-s del retórn de Bernat de Pisa, e incidentalment s'hi dóna a conèxer la confiança que merexia Boil, fent ja estada a les Indies: *En el primer viaje que para acá se ficiere, enviad á Bernal de Pisa, al cual Nos enviamos mandar que ponga en obra su venida, é en el cargo que llevó entienda en ello la persona que á vos é al Padre Fray Buil pareciere en tanto que de acá se provee.* La confiança que deduhim suposa ben segur la alta categoria de Boil: y axi ho dóna a enténdre lo metéix Colóm en lo memorial que escrigué en la ciutat Isabela lo 30 de Janer del 1494, *sóbre lo fét del seu segón viatge*, en lo qual parlant de la correspondencia ab los Reys a aytal fí, no nomena sinó tres persones, que és de pensar que fóssen les de major representació en la empresa: *Como quiera que por las cartas que á sus Altezas escribo, y aun el Padre Fray Buil y el Tesorero, podrán comprender todo lo que acá después de nuestra llegada se fizo, y esto harto por menudo y extensamente: con todo direis á sus Altezas* etc.

Induptable resulta, ab aquesta tanda de noves la suprema categoría eclesiàstica del monge català tramès a Amèrica per donar començ al apostolat, ja-s diga lo Boil, com algú

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pretén, *bisbe regionari*, ja tinga lo caràcter de Patriarca (1) o de legat de la Santa Seu. Si los *altres* sacerdots qui anaren ab Colóm éren los *dotze* monges de Mont-serrat qne lo Feliu retrau, no-n dónen prou per clar los documents; emperò és lo mès natural que axí sía, de primer perçò que no voldria lo elegit per la Santa Seu avant-posar als seus germans d'orde y convent individuus d'altres de distincts, y després per tal que la especial devoció de Ferran y Elisabet a Mont-serrat éra patent, tant que dés lo 4 de Febrer hi sojornaren los Reys y lo Príncep fins al 14 del matéix mes, segons consta en los Dietaris de la Deputació, y en lo Maig del 1495 ordenà En Ferran al seu Tresorer Gabriel Sànxeç pagar vint-y-dos mil sous *per la fàbrica del dit monestir*, segóns que ho havía ja ordenat *de paraula y dies abans, per amor de Déu e la gran devoció*, etc. (2) Durant aquesta estada, fa molt bon concebre que-s gonyas la benvolença dels monarques lo P. Boil. y d'ésser una metéxa persóna (puix podría ésser un altre monge d'igual cognom) la que-s menciona en unes lletres que copia lo Feliu en los seus *Anales* (1), fins deuría creure-s

(1) Veritable títol de patriarca no crehèm que-l tingués lo Boil, y ho fonamentam primer en què son necròlech Caresmar, prova que al tornar aquell de les Indies fóu abat de Cuxà, y després en què més tart solicità En Ferran de la Santa Seu, ab gran volença, la concessió d'aquella dignitat per lo bisbe Fonseca, segóns consta en un document del Navarrete.

(2) *Arxiu de la Corona d'Aragó*. registre 3616, foli 240 revers.

(3) La primera d'aquestes lletres indica ja lo propòsit de messionejar la fàbrica del monesiir, y la segóna és una simple resposta sòbre un assumpte que ell no expréssa. Fem aquesta nota per esvaneir una preocupació del Feliu, ab la qual podría donar a enténdre que no tenía gayre resseguits los registres de la Cancilleria del Rey al Arxiu; car diu que les copia per *manifestar que encare en aqueix témps los reys parlaven en catalá*, sèns veure que los Reys tenien segretaris de diversos estats y a quiscun d'élls manaven escriure en la llengua que li éra natural y oficial. En català son escrites les cartes d'En Ferran d'Antequera, ab tót que no fóu, ni sabé ésser català. Una errada porta-n un'altra: la del Feliu donà peu a una nota que hom llig al Diccionari del Amat, plana 112 (y que no podèm atribuir al autor, aprés de llegir lo pròlech de la metéxa obra), en la qual observa com a cosa *digna de notar-se* que los reys d'Aragó parlaven y escrivien en català (aludint a les dues cartes referides), *aprés de més de tres-cents anys de ésser mori lo comte de Barcelona Ramon Berenguer IV*. Lo qui açò escriguè no-s recordava de que la dinastía posterior a aquell personatge éra la metéxa catalana dels Comtes de Barcelona, sèns altra diferencia que la d'agregar als llurs títols lo de rey del reyalme d'Aragó, y que és la època dels Comtes-reys con més se perfeccionà la llenga.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que sa amistat ab En Ferran éra ja de molts anys abans que s'imaginas lo descobriment d'Amèrica, car porta la una la data del Setémbre de 1481, y la altra del Octubre de 1482. Sóbre la desavinença entre fra Boil y l'Almirall havèm de conféssar que ningun rastre no sabérem descobrir, y si solament que, si Colóm passà algun desplaher, fóu al primer viarge o ans de la anada del Boil, puix ab data d'Agost del 1493, contésten los Reys al metéix sacerdot, qui-ls ho féu assabèr; *y cerca de las cosas que nos escribisteis que allà han pasado, mucho enojo habemos habido dello, porque Nos queremos que el Almirante de las Indias sea mucho honrado y acatado*; y encare més que en lo memorial del segon viatge: sus-are referit, s'hi déxa veure la bona armonía mijancera entre abdós personatges.

Tocant a la nova del capitá Margarit, bé podèm admétrela, advertint emperò abans que ni aquest cognom ni Margarite no són castellans y si ben catalans, o millor que lo primer és català y correspondria a un indivíduu de la familia del bisbe de Girona (de qui tant havém parlat en lo regnat anterior, familia qui, axicom les de Requesens y Cardóna, s'assenyalà per lo gran valiment que-s sabé gonyar essent tots-témps al servey dels reys los seus senyors y protectors. Los castellans, per natural propensió o per no tenir en llur idioma terminacions com les del nom qui-ns ocupa, solen transformar-ne la desinencia en altre per ells més pronunciable, y axí en moltes obres, inclus los *Anales* del Zurita, ab tót y ésser aquest autor Aragonès y costumat a remenar papers de Catalunya, s'hi llig constantment Margarite, Rocaforte, Vilaragudes, en compte de Margarit. Roca-fort, Vilaragut, que és tal com se pronuncíen aquests noms en tots los territorís per ón s'estengué la llenga catalana. No faça, algú donchs, cabal del nom castellanitzat y sía admès com a català lo personatge, lo qual solen sempre nomenar precehit del *mossèn*, tan propri de la nostra terra; y quant a éll se refereix tocant al paper que féu en lo descobriment d'Amèrica y a les assercions del Feliu, poden consultar-se los següents documents: la *Instrucción que dió el Almirante a mossen Pedro*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Margarite para reconocer las provincias de la isla de Cuba (document nóm. LXXII), datada en Isabela lo 9 d'Abril de 1494; lo *Memoriál* del segon viatge, ja referit, en lo qual l'Almirall posa la següent recomanació: *Porque Mossén Pedro Margarite, criado de sus Altezas, ha bien servido, y espero que asi lo hará adelante en las cosas que le fueren encomendadas, he habido placer de su quedada aqui*, provehint a açò los Reys en aquests términs: *Sus Altezas mandan asentar á mossén Pedro treinta mil maravedis cada año*; y finalment los restants documents del curiós Aplech del senyor de Navarrete, en la qual si troben altres referencies al espressat mossen Margarit (1).

Anèm seguint investigant la part qui corresponga a altres catalans en lo decobriment d'Amèrica. Al metéix capítol del qual havèm donat un estracte, parlant lo Feliu de la arribada de Colóm a Barcelona, per fer assabèr que havía descobert les Indies, déxa assentat que axò s'éra aconseguit «per vía d'un mariner català.» Francament havèm de confessar que passaven per alt semblant dita en l'estracte, per creuré-ho més que baladronada, noticia d'origen poch autoritzat. No obstant, l'estudi que anam seguint per tractar ab fonament cert tant important afer, nos ha convençut de que aquesta dita no pot ésser sinó mala espressió d'una altra nova històrica molt més honrosa encare per la nostra patria, que no la esperiencia d'un simple mariner.

Séns negar a Colóm ni a ningú de quants s'atribuesquen la idea del descobriment de les Indies lo mèrit del propòsit, podèm calcular que aquell savi descobridor nó menyspresaría de consultar sa empresa ab homens esperimentats, ab cèlebres navegants, dels qui rebría séns dupte millors enhorabones que no dels ignorants y vanitosos cortesans. En Jaume Ferrer, natural de Vidreres (diòcesi de Girona), emperò domiciliat a Blanes, éra ún dels qui estaven a major al-

(1) Era En Margarit, axicóm Santàngel, arrendador de drets, y havia ja servit a En Ferran a la guerra de Granada, y tal serien los seus serveys con, per élls, li consignà lo Rey un vitalici de 400 sous jaquesos annuals, procehents del peatge de Çaragoça, de Granada estant, lo 7 de Juliol del 1491. *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 1648, foli 180.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

çaria entre los homens que indicam; car, noresmenys d'havèr navegat 33 anys en lo Llevant, s'éra trobat al riu del Or en la costa d'Africa, ja lo 10 d'Agost del 1346, «çò és, 29 anys abans que isqués del port de Dieppe una espedició francesa ab lo metéix obgécte, puix que no-s verificà fins al 1375,» nova que declara la inscripció posada a costat del vaxell pintat ab lo famós *Atles català* propri de tan intrèpit mariner, digne d'ésser nomenat lo primer esplorador de les costes de Guinea, atles publicat per M. J. A. Buchon a Paris en lo primer terç d'aquest segle. Lo Jaume Ferrer qui-s trobava al Africa en lo 1346, no pot ésser may per may lo qui consellas a Colóm en lo 1493: emperò lo qui sapia lo costum ja revellit que solen conservar los nostres mariners de seguir lo fill la carrera del pare, y lo qui-s recordarà quant freqüent no és a Catalunya portar lo primogènit lo nom del pare, calcularà naturalment que lo Jaume Farrer de la darrera citada data, o sìa lo contemporani de Colóm y dels Reys Catòlichs, sía fill del altre de igual nom y cognom, y tindrà major força la probabilitat, si ún observa que aquell sots-signa algunes vegades *Jaume Ferrer de Blanes*, çò és, del lloch ón lo pare estigué domiciliat y en lo qual naxería probablement lo fill.

Lo qui hereta la professió, pot heretar la afició y l'enginy, y si lo pare éra un gran home en coses de mar y tenía ansia per que son fill conegués tot quant ell sabía, de pensar és que s'esforças en fer del seu fill un complert mariner. Càlcul nostre és aquest; y posat que lo llegidor no l'admeta, ne tindrà prou ab sabèr que lo Jaume Ferrer del témps d'En Ferran y Na Elisabet éra reputat com a gran cosmograf, que possehía atles, cartes y altres instruments de cosmografía, y que, ab data de Barcelona, lo dilluns 26 d'Agost del 1493, fóu criduat a la dita capital per l'arquehisbe de Toledo, cardinal d'Espanya, don Pére de Mendoza, qui anava ab la córt, per mijà de carta, concebuda en aquestes paraules: *Jayme Ferrer, especial amigo; Nos queriamos fablar con Vos algunas cosas que cumplen: por ende rogamos vos que, vista esta letra nuestra partais y vengais aquí á Barcelona, y traed con Vos el ma-*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pamundi, y otros instrumentos si teneis tucanées á cosmografía.— El cardenal,

No fóra prou aquesta lletra per deduhir la saviesa, car saviesa acredita la nostre compatrici no sols en lo ram de cosmografía, sinó en altres coneximents de què donà prova, emperò se-n convencerà lo qui sapia que a éll acorreguéren en lo 1495, ab ocasió de les negociacions que penjaven ab Portogal tocant a la divisió del Occià entre lo dit reyalme y Espanya a Castélla; que a aytal fí envià En Ferrer als Reys la *carta* o *fórma-mundi* en figura estensa, ón s'hi veyen abdós hemisferis àrtich y antártich, que de Barcelona estant escrigué, a major ampliació, una famosa lletra als Reys, a conseqüencia de la qual fóu cridat per élls a Madrit, y que éll fóu per fí, lo qui escrigué l'altament famós dictamen o *vot y parér per trobar la fórma y fi de les tres-centes setanta lleugues, partint de les illes de Cap-Vert, per linia occidental*, confórme havía senyalat Alexandre VI per una butlla, conclohent axí tota questió ab Portogal y fermant les respectives conquéstes; los quals documents són al volum II de la Colecció del Navarrete. ¿Qui duptarà, doncbs, are que la aptesa del mariner que lo Feliu suposa pogué molt ben ésser la saviesa del mariner Jaume Ferrer (1)?

Un altre català cal mencionar encare per fer més complert lo nostre treball, En Lluis de Sant-Angel, escrivà de ració de la casa y córt del rey Ferran, establert a Barcelona. Lo Feliu y altres autors catalans, segóns ja indicarem, al parlar de la empresa del descobriment, çò és, del primer viatge, con aquell havía de semblar més difícil, asseguren que lo Rey poguè armar los primers vaxells ab la ajuda de una quantitat que li presta En Lluis de Sant-Angel, lo qual havèm de creure molt ficat en la empresa y lligat ab íntima amistat ab l'Almirall; car a éll escrigué Colóm la estesa y curiosa lletra, conservada en l'Arxiu de Simanques (publi-

(1) Ab Jaume Ferrer s'és esdevingut altretant que ab Boil; emperò també n'ha esclarit lo dupte l'Amat en son Diccienari, dexant provat que lo Ferrer éra de Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cada per lo senyor Navarrete al volum I de ses obres, plana 167), donant-li tractament de *Senyor*, y esplicant-li per peces menudes tot quant li éra esdevingut en son primer viatge y d'ençà que encontrà la primera illa a la qual posà per nom Sant-Ralvador.

La sort nos ha favorejat per descobrir la naxença de aquest català y tal vegada la causa probable de ses relacions ab l'Almirall: aquestes y lo préstech que fèu lo Rey les han preses en diferent sentit del que ténen, puix lo préstech ès aparegut com a quantitat donada per l'escrivà de ració per Reyal Orde, y les relacions són pasades, per consegüent, com a intervenció oficial. Lo senyor de Navarrete s'ha cregut que l'escrivà de ració de la casa Reyal d'Aragó equivalía a Comptador major de la Coróna de Castélla: emperò séns cor de mancar en lo més mininim a les consideracions que-s mereix tan insigne literat, y si sols moguts per esperit històrich, dirèm que lo jnhí del senyor Navarrete, en aquesta part, és una error manifésta, puix que ni hi hà paritat entre lo càrrech d'En Sant-Angel y lo de Comptador major de Castélla, ni és lo càrrech d'escrivà de ració de gran importancia en los dominis d'En Ferran, ni com a tal escrivà, y si com a particular, intervingué en la empresa la persóna a la qual aludim.

Per sabèr què éra l'escrivà de ració n'hi ha prou ab llegir lo capítol qui especialment ne tracta en les *Ordinacions de la Casa Reyal* escrites per En Pére *lo Cerimoniós*, y ún hi veurà ésser vérament un escrivà, o millor l'encarregat d'escriure y assentar los sous y racions que-s donaven als oficials de la casa Reyal, donant-ne fè ab la circumstancia, noresmenys, d'ésser dependent del Mestre Racional de Catalunya; de ón resulta ésser l'escrivà de ració un ofici molt mijà o igual en categoría a altres de diferents qui éren subalterns del dit Mestre. Bé pogué fer-se que més endavant lo Sant-Angel, per sos cabals y per lo seu esperit d'empresa qui-l distingía, obras a la úna ab oficials d'Hisenda castellans, o ans bé ab assentistes com éll, a fomentar les diverses espedicions de Colóm, emperò al nomenar lo nostre escrivà de ra-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ció, no-s tracta d'aquestes en general, mas si del primer viatge, del descobriment, dels recórses que feyen mester per armar les embarcacions especials que necessitava lo cèlebre descobridor, y aquests recórsos o sía la quantitat principal que a aytal fí aplicaren y per ventura la que, séns ninguna mena de dupte, aplicà lo Ferran al obgécte de la empresa— y dihèm séns ninguna mena de dupte, per ésser aquesta nova més històricament justificada, que no la poetitzada venda de joyes per la reyna Elisabet,—aquesta quantitat, dihem, la prestà En Sant-Angel dels seus cabals particulars y no com a escrivà de ració al seu monarca y senyor. Ans de produhir lo document qui dexa aquest fét alta y absolutament justificat, serà oportú provar la possibilitat de la riquesa del Sant-Angel, la possible eczistencia de cabals en podèr d'aquest particular, y axò ho acrediten los documents que havèm tingut la sort de trobar, per los quals, com indicarem, se descobren per primera vegada l'origen del dit personatge y pot-ser les causes de sa intervenció en la empresa del cèlebre Genovès.

Tal com observarem al parlar de la igualtat de nom y cognóm en los mariners Ferrer, podèm obsérvar ací tocant al escrivà de ració de Barcelona: En Lluis de Sant-Angel o Santangel, que d'abdues manéres se troba escrit als registres de la Cancillería, nom de fórma esencialment catalana, éra fill d'un altre d'igual nom y cognom, y tant lo fill com lo pare fóren successivament arrendadors del peatge y altres drets pagadors a Valencia, axicóm lo Margarit ho fóu dels que-s percebíen a Çaragoça; y axò podrà comprobar-ho lo qui repassarà los mencionats registres ón hi sóbren los documents qui-n fan referencia. L'un dels principals drets percebidors en la dita ciutat, y pot-ser lo de major importancia éra aquell que eczigíen als mercaders genovesos, y ja per ésser sortida sóbre açò una questió entre En Ferran y los dits forasters, com perçò que ab tal motiu intervingué per la composta En Lluis de Sant-Angel, qui éra l'únich arrendador del dret eczigit als Genovesos, podèm molt prudentment calcular que ningú com lo dit compatrici podía contraure

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

millors relacions ab los qui ho éren del intrèpit Colóm. Aventurat fóra afermar que per aquesta via abdós se coneguéssen, emperò com una amistat ne porta una altra ¿qui sap si Colóm cercant diner per la seua empresa, provingué dels metéixs genovesos lo designar com a home de cabals y en disposició de prestar-ne aquell qui de tant temps ha y succehint al seu pare en lo metéix càrrech, havía percebut tots los drets que los mercaders de Gènova pagaven en Valencia?

Pot fer-se d'aquesta congectura lo cas que-s vulga, emperò la veritat és que havènt identificada la persóna y provant com lo català Sant-Angel éra l'arrendador dels drets dels genovesos en Valencia, com axi ho prova son nomenament recóndit en lo Reyal Arxiu (registre 3547, foli 127), y que per tant podía ésser designat com a home de cabals, y, per fí, que éra lo metéix escrivà de ració de la casa y córt del rey Ferran a Barcelona, arriba la oportunitat de produhir lo document per lo qual se resol definitivament que fóu éll lo qui prestà la quantitat al Rey per la empresa, en lloch de pagar-la per orde del Rey y com a delegat séu, confórme pogué aparèxer, Proceheix aquest document de llibres vérament originals del arxiu de Simanques, y la certificació de sa copia és donada per l'acadèmich y canonge don Tomas Gonzalez, especial comissionat per l'ordenament del dit Arxiu, y un dels qui més ajudà al senyor de Navarrete per que la obra y colecció relativa als viatjes ultramarins tingués la importancia que justament s'és gonyada. Comprèn la certificació del senyor Gonzàlez la *Relación de varias cantidades de maravedis, dadas de órden de los señores Reyes á Cristóbal Colón, antes y al tiempo de su primer vioje á Indios:* són aquexes quantitats espresses y anotades en diferents llibres de comptes o de tresoreria, y en un d'élls hi hà la annotació següent *Dió y pogó mas el dich Alonso de los Cobezas* (tresorer de la Crohada, al bisbat de Badajoç), *por otro libramiento del dicho arzobispo de Gronado. fecha 5 de moyo de 92 años, á Luis de Sontongel, Escribano de Ración del Rey nuestro señor, é por él á Alonso de Anguto por virtut de un poder que del dicho Escribana de Racion mostró,*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en el cual estaba inserto dicho libramiento, doscientos mil maravedis en cuenta de cuatrocientos mil que en él, en Vases de Quiroga, le libró el dicho libramiento de dos cuentos seiscientos cuorenta mil maravedis, que hubo de haber en esta manera: un cuento y quinientos mil maravedis:para pagar a D. Isag Abraham, por otro ianto que prestó a sus Altezas para los gastos de la Guerra, é el un cuento ciento cuarenta mil maravedis restantes para pagar al dicho Escribano de Racion en cuenta de otro tanto que prestó para la paga de las carabelas que sus Altezas mandaron ir de armada a las Indias é para pagar á Cristóbal Colon que va en la dicha armada. Aquest document lo reproducix lo senyor Navarrete al segón volum de sa obra, y ensémps ab los altres que retréts havèm, podrà convèncer qual-se-vol del caràcter sóts lo qual pogué intervenir Sant-Angel en la empresa del descobriment d'Amèrica, y de la part que en la metéxa prenguéren determinats Catalans, sotsmesos del rey Ferran.

Com a historiadors de Catalunya havíem de fer l'esforç que acabam de fer per que, als ulls dels escriptors estrangers, no pareguéssem los catalans com a indiferents a aquella empresa, puix que aquells en general, y séns culpa fins a cert punt, solen atribuir-ne lo mèrit esclusivament a Castélla: emperò aquest esforç no sería complert séns aclarir, o ans bé fonamentar ací les sospites de què parlarem al començament, ab què un hom podrà compendre per quina rahó aquella antíga nació d'Espanya, de la qual éra Elisabet proprietaria, passa com a la única fomentadora del gran pensament del cèlebre genovès y ab dret a heretar y possehir ses conquéstes. Si lo fét dels preparatius per los viatges de Colóm haguéssen tingut lloch a una córt esclusivament castellana, tal com la d'Enrich IV y dels seus antecessors, o adhuc posat que fós en la de la reyna Elisabet, con lo seu marit no havía heretat encare lo setial del seu pare En Joan II d'Aragó, se compendría que la empresa del descobriment d'Amèrica pogués havèr nom de castellana, y més si los dits preparatius haguéssen estat féts en territori castellà: emperò a partir ja dés la primera nova que tenim del progécte, segóns pot comprovar-se per tots los documents de la interes-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sant Colecció del senyor Navarrete, bé sona com a fomentador y prótector En Ferran, ja rey d'Aragó, conegut en tot Europa per sa valor y son talent diplomàtich, segóns que ho acrediten lo triumfe de Granada, la composta de les questions ab França y son comportament ab lo Pontífech, lo rey de Nàpols y los restants potentats y senyorius d'Italia. No éra, donchs lo marit de la reyna Elisabet un qual-se-vol, sinó lo rey proprietari de la coróna d'Aragó, de la potencia més marítima y guerrera de la Edat Mitjana, de la dominadora de la Mediterrania, lo qui ab son esfórçat braç havía conseguit la complerta restauració del territori espanyol, disposant-lo axí de manéra que la Espanya tornas a recobrar lo nom y la importancia que al Guadalet perdé. Aquest Rey, ab tot que per aclamació a per conveni s'intitulava igualment rey de Castélla, éra monarca proprietari d'Aragó, y tots los dominis d'aquesta coróna se conservaven, malgrat la unió personal de Ferran y Elisabet, en sa veritable autonomía, y ni un sol document no pot algù citar ón aquella Reyna: com a tal, s'adreças als súbdits d'aquests Estats y reyalmes. Semblant fórma qui venia a ésser federativa, feya que En Ferran, governant aximetéix com a rey en Castélla, fós tingut acórrer per necessitat tan prést al un cap com al altre dels dominis aragonesos o castellans, y conexent uns y altres los valiments que-n podía traure per dur a cap la protecció d'una empresa qui acabaría de donar grandesa a la nació que tornava alçar-se ab lo nom d'Espanya, d'aquí vé que hi intervinguen o figuren per realzar-la súbdits d'uns y altres dominis, y s'aparellen preparatoris axí dés de Granada com dés de Barcelona. y que-s colguen en aquesta ciutat, ab tot y no depenjar de Castèlla, ni de la reyna Elisabet, ab pompa y alegría los triumfes del descobridor aprés del seu primer viatge.

General és la participació d'aquesta empresa, y la representació de Catalunya és notable per quant havèm provat: lo seu comte y rey és lo qui la protegeix y fomenta, essent lo nom d'En Ferran lo qui sobressurt en los documents públichs y coneguts, d'un català és lo prestech qui serveix

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

para la paga de las carabelas ó para pagar á Cristóbal Colon que va en la dicha armada, català és lo cabdill de les forces al qual confíen la primera fortificacióque construexen y lo regoneximent de les provincies de Cuba, català lo qui présta lo *mapamundi* y los demés instruments de cosmografía per lo descobriment, y catalans per fí, lo patriarça o legat y los dótze sacerdots qui exercexen l'apostolat en aquelles regions noves, plantant y defenent en élles per sémpre més la religió de Jesucrist. Innegables són aquests timbres que-ns corresponen en la gloria que resulta del descobriment del Nou-Món, e innegable és que la major part dels documents, y bé podèm dir tòts, provinents dels reys, tocant al primer retórn de Colóm y als preparatoris per lo segon viatge sòn datats en la ciutat de Barcelona, en la capital de Catalunya, ón per ésser la residencia preferida dels antecessors d'En Ferran, dels reys d'Aragó, se conservava, dés de llunyadans segles, y séns interrupció, lo Reyal Arxiu de la Coróna.

¿Quína esplicació té, donchs, que ningun dels referits documents no-s trop en los diversos y numerosos registres de la cancillería d-En Ferran, conservats en lo dit Arxiu? La interpretació d'aquest misteri no pot ésser més clara: de la metéxa manéra que d'ençà de la unió d'En Ferran, y Na Elisabet los qui representen llur política y los llurs actes e intencions són castellans, y són castellans los embaxadors y los cabdills militars d'Italia y fins éra castellana la Inquisició de Catalunya, per igual motíu havía d'ésser castellana la gloriosa empresa de Colóm, y perçò havèm de regonèxer una deliberada fatlera en què no puga acreditar-se ni aparentar participació alguna per los restants reyalmes que no sía Castélla, per que ningú no puga dir que tenien dret a ergullar-se ab tal grandesa. La veritable historia, la veritat documentada ha fét trahició, no obstant, als esclusivistes, car aprés de tres segles l'agregat de tots aquells documents escampats, ocultats o traslladats a altres punts y profit de tot Espanya, no d'una nacionalitat determinada. Emperò devèm preguntar ¿és culpable En Ferran en aquest esclusivisme, pot aplicar-se al rey d'Aragò quant menys la culpable tolerancia

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de que los Estats que ell representava no sonassen com a parçoners en la honra y en lo dret que-s vinculen sols per los que representen sa muller, la reyna Elisabet? Per més que apar impossible, havèm de consentir-ho, y si axí no fós no veuríem ja de lluny lo conat de sobreposar lo nom de Castélla al d'Espanya sémpre que-s tracta de la possessió y domini de les regions que-s conqueriren o anassen conquerint-se, tant més estrany quant lo segon nom que llavors reviu és aquell que van usant en l'esdevenidor y en altres negocis per ostentar la importancia d'una gran y nova nació poderosa a contrapesar les forces del major imperi; no haguéren donat, de no haver-hi semblant mira, la distinció al almirall de Indies de *poder traer en sus reposteros é Escudos de armas... demas de sus armrs, encima dellas un Castillo é un Leon*, emblemes que la heràldica féu més parlants afegint-hi aquest vers; *A Castilla y á Leon otro mundo dió Collon*,—que tant éra dir: *A Castilla y Aragon*;—ni lo papa Alexandre, ab tót y ésser súbdit, en çò del civil, d'En Ferran, al dreçar-se ab sa butlla a aquest y a sa muller indistinctament, los digués que-ls hi concedía y assignava per tóts-témps totes les illes y terres fermes, descobertes y que-s descobrissen, a élls y *als reys de Castélla y de Lleó llurs hereus y successors*, com si-s prevehés ab tal espressió la possibilitat de que ab lo témps hi hagués successors del un dels dos esposos, qui no fóssen reys de Castélla, y per tant no poguéssen ésser senyors de Amèrica, cas que s'esdevindría si no hagués mort l'infant En Joan fill del rey Ferran y de sa segona muller Germana de Fóix (1).

Culpable és En Ferran, si, per la falta que li atribuim y que no la-y perdonaría, de segur, ningun dels seus antecessors, y al consignar aquesta inculpació, ab la qual crehèm definit aquest treball, obram com a catalans y com espanyols; com a catalans; per la injusticia que féu En Ferran a tots los Estats de la Coróna que éll representava per dret

(1) Cal teuir present, per estalviar confusions, que En Ferran tingué dos fills ab lo nom de Joan, l'un ab la reyna Elisabet, qui-s morí als 19 anys, y un altra de Germana, qui visqué poch témps, y fóu soterrat a Poblet.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

preferent, tan dignes d'ésser parçoners en la gloria de Colóm com tots los restant del territori hispànich, y com a espanyols, car lluny de tenir una mira grandiosa de fer reaparèxer com nació estensa y homogenia, confórme éra estada abans de la irrupció sarrahina, lo vencedor dels darrers mauritans de Granada cometía la mesquinesa o la indiscreció ds atribuir la possessió d'Amèrica a una determinada nacionalitat espanyola, no a Espanya sencera, indiscreció de la qual séns dupte haguć de penedir-se, dins lo pregón del seu esperit, lò rey d'Aragó, la hora que ben tost, al morir la reyna Elisabet, li tocà exir poch menys que rebujat de Castèlla, y séns podèr usar lo títol de rey d'aquella nació, axicom fins aquí usat havía.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Continuació del anterior

Dés del any 1493 al 1496

Córts a Barcelona: discursos y organització de tribunals. Anada dels Reys a Çaragoça. Situació d'Italia: sinistres intencions de diferents potentats e indiferencia d'En Ferran d'Aragó ab son parent de Nápols. Trista fi d'aquest Rey: lo successor, Alfons s'uneix a la lliga del Papa. Compromisos d'En Ferran. manyes de Alfons, y actitut guerrera de França. Passeig militar de Carles de França per Italia. la seva anada a Roma, assentada ab lo Pontifech, cambis trascendentals, abdicació d'Alfons de Nàpols en son fill Ferran (lo segón), resolució bèlica d'aquest, y aparició d'una armada espanyola davant Ischia. Entra Carles a Nàpols séns oposició, y la familia reyal se tanca dins un castéll. Contrast de la Lliga, batalla de Tornova, y desprestigi de Carles. Savies disposicions d'En Ferron. Feblesa del infant Frederich. Preferencia donada per En Ferran als castellans: Gonçau de Córdova, Tornada de la familia reyal a Nàpols. Noms dels capitans castellans qui comanaven al Rosselló contra França. Córts a Tortosa: discurs del Rey, contestació eczòtica del bisbe de Giróna e imposició del bagatge per messionejar lo sou de les tropes ofertes. Escándel en la cavalcada empresa per los capitans del Rosselló. Catalans a Italia. Primera espurna de la antipatia del pahis a la soldatesca. Gran moviment a les fronteres: agitació diplomática. En Ferran espulsa los francesos residents en los seus dominis. Gonçau de Còrdoba y Francesch de Pau a Calabria. Escarment de francesos prop de Perpinyà. La mort d'En Ferran de Nápols, al qual succeheix lo seu oncle Frederieh, regonegut adhuc per Gonçau de Córdoba. Majors ambicions d'En Ferran d'Aragó, descomposició de la Lliga e immoral procehir de aquells qui la formaven. Aparences d'invasió per la nostra part, y la realitzan los francesos prenent Salses. Inculpacions al capitost Guzman y fonamentada indiferencia dels rossellonesos. Descontentament del pahis per les abusions dels soldats, y contra-rahó d'aquell qui ho censura. Tréva entre França y Aragó.

INSEGUINT are lo recompte general dels féts qui tinguéren lloch a Barcelona durant lo sojórn dels monarques, cal retraure principalment la convocació de córts generals de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Catalunya, qui encomençaren lo díe 7 de Maig del 1493, en lo refetor del monestir de Santa Agna. Hi concorregué En Ferran aquest díe, y féu sa proposició en lacònich discurs, no gens literari, per espressar tan solament que sa soptada anada la hora que-s tinguéren córts anteriors, éra estada causa de dexar alguns afers menys de resolució, y que a axò venía a-les-hores, com aytambé per altres assumptes subsegüents, que si no-s resolíen ab lo concurs de les córts, podíen ésser en ofensa de Dèu y dany de la cosa pública. Al assentar-ne vérament l'obgécte, no diu més En Ferran sinó que desija la composta del Principat en comú y en particular, axí tocant a la administració de justicia com a les monedes y a la Deputació, que és quant li convé per tractar açò atenyent als comtats de Rossellò y Cerdanya, y altres coses utils als habitants de la terra. Contésta a la proposiciò o discurs de la Coróna Berenguer bisbe de Giróna, també ab gran brevitat, acceptant los bons desigs del Rey, felicitant-lo per los seus triumfes, y fent únicament un esforç retòrich a la fí, qui no déxa de palesar l'afany del pahis per que no-s cenyesca lo Rey a fer *quelcom*, sinó *tot* quant convé; y tal esforç consisteix en comparar la vinguda d'En Ferran a la Incarnació de Jesucrist, car essent éll corporal Déu en la terra, axicom Jesucrist li calía fer, con se dignà a élla avallar y visitar-la, per rehembre-la, puix que la natura humana estava prostrada y séns forces.

Coincidexen aquestes córts ab los tan importants subjects dels quals particularment havèm tractat y que tinguè En Ferran d'espatxar durant la seua estada en la capital; no obstant açò, la concordança personal del monarca gayre-bé may no hi defall, y ab tòt que són bréus, s'hi resol veritablement no tot quant indica lo Rey en son discurs, emperò si una de les parts més principals, qual és la administració de justicia; de manéra que tots los capitols resultants d'aquesta assamblea, que en aquesta ocasió és essencialment legislativa, se decanten a la organització dels tribunals, axicom és de veure al volum de les *Constitucions de Catalunya*, y confórme ja revelà lo Feliu, al qual preferim traslladar, per com-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pendre sa relació fins modificacions posteriors: «Aquest any, a les córs, donà fórma lo Rey. al Concell de Catalunya y a sa Reyal y Suprema Audiencia; elegí ministres, óltra los antichs Canciller, Viç-canciller, Regent y Tresorer: emperò les seues tres Sales, com se troben al nostre tèmps, (1709(, fóu disposició de Felip segon, en les córts del any 1599, donant president a quiscuna de les sales y cinch ministres, y per çó del Criminal tres jutges de Córt ab los ministres de la tercera sala.» A la darrera sessió que consta en lo procés de aquestes córts, séns que s'hi faça esment que-s dónen per acabades; hi concórre també En Ferran, lo díe 4 de Novémbre, y en aquesta metéxa data, per més que en les histories impreses s'hi diga que partí la córt de Barcelona à mijan del mes, consigna lo Dietari de la Deputació la anada del Rey envers Çaragoça, acompanyat de la Reyna: del primogénit En Joan, del cardinal d'Espanya y d'altres personatges.

Entant que sojornà la córt a Aragó, anà prenent proporcions la gran questió d'Italia, emperò complicant-se cada vegada més per la diversitat de mires de quants ambicionaven dominar en aquella Península. Indicarèm, jatsía bréument, la actitut de cada ambiciós, per que lo llegidor imparcial puga calcular la falla de justicia en les respectives mires d'uns y altres. Los barons napolitans emigrats a França, per gratitut ab Carles, prometíen ajudar-lo, desconfiant per altra part del nostre Rey, que no podíen creure que volgués ésser usurpador del trònus d'nn parent: En Ferran ambicionava més que Carles ésser rey de Nàpols, y fins li convenía, per salvació de la Sicilia, que-s perdés si los reys de Nàpols resultaven enemichs d'Aragó; emperò tement que fóra mal mirat si descobris lo seu propòsit, més s'estimava esperar que altres li-n donassen pretèst, o que los seus metéixs parents cometéssen ab élls alguna ingratitut, o fermassen alguna aliança censurable: lo rey de França esperava imposar lo pontifech Alexandre, car com a senyor directe de Nàpols, si-s resolía a àmparar los reys de la rabaça d'Alfons, y s'aliava per tant ab Ferran d'Aragó o altres potentats, podia inhabilitar-li la conquesta; y axí afalagava ab ses mires lo Papa, presentava-s

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

com a favoridor de Cèsar Borgia qui per ventnra podía transformar-se en príncep francès: y Alexandre, finalment, recordant-se de que éra nebot de Calist, tan enemich de la nova dinastía de Nàpols, y pensant que com a senyor directe d'aquest reyalme, podría traure del metéix recompenses, per lo seus fills, segóns qui-n tòm pendríen los afers, se mantenía aparentment indecis o espectant; pot-ser per no sabèr còm se resoldria lo rey d'Aragó: mas, segóns éra pública veu, s'inclinava cada día més al Francès y tenía ab éll secrét tracte, tant com lo veya avançar ab sos aparellaments de guerra y en sa ferma resolució. La vacilació o ans bé la encoberta actitut d'Alexandre feya que uns y altres ambiciosos procurassen introduhir, com axí ho conseguiren, algun scisma en lo conclavi, posat que hi havía elements contraris; emperó l'agosarat pontífech los conjurava tot creant cardinals nous, y per afiançar-se més, sorprengué, la hora més impensada, la nova de formar lliga o confederar-se ab la senyoría de Venecia, ab lo duch de Milà y ab lo seu oncle Lluis Sforça.

Fóra llarch si-ns calgués recitar per peces menudes totes les combinacions qui van sorgint; emperò n'hi hà prou ab dir que la Lliga fóu l'orígen de totes les tempestats qui anaren alçant-se; car les mútues desconfiances crexíen més y més, y les disculpes que cadascú donava per açò que feya no éren sinó un texit de falsetats, pretésts ridícols y ponderats drets, y en resultat calumnies y mes calumnies, de les quals a la fí sols fóra víctima lo més feble o lo menys atrevit.

Quelcom proporcionen a descriure per estens semblant pintura, alguns capítols dels Annals del Zurita, que-n recomanam la llegida, éssent prou a convèncer qual-se-vol de que les enganyifes diplomàtiques és cosa molt antiga. Lo Ferran de Nàpols, qui-s temía ésser, çà com llà, la víctima, no esperant d'Alexandre, se dreçà com és natural al seu parent. En Ferran d'Aragó, al qual trobà l'embaxador encare a Barcelona, pochs díes ans d'anar-se-n aquell a Çaragoça, emperò tan fredament fóu rebut y tan poch lo complaguéren en la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

esperança de que lo nostre rey pendria aquella causa per séua, que ningun conort no pogué portar al seu senyor.

Era Ferran de Nàpols, segóns manifestarem dés lo primer moment del seu regnat, príncep d'altes qualitats, y ab tot que se-n recompten tiraníes en aquests darrers anys, no éren tals sinó justes repressalies que-s veya obligat a pendre d'una multitut aristocràtica, traydora, informal y desagrahida, capaç de vendre los seus propris fills. Durant sa joventut, pogué lo varonívol caràcter del fill d'Alfons tenir a ratlla aquell estament tirant sémpre a la rebelió, mas com al bramar la tempestat, al créxer les remors de possible conquésta y d'espulsió de la dinastía, les defeccions y les infamies fóren més numeroses, los escarments, en conseqüencia haguéren d'ésser més freqüents y rigorosos, açò donà aparença de major tiranía als actes de Ferran; en tant que aquest, arribant al estrém de caldre-li desconfiar de sa propia ombra, davant la ambigüitat y encobriment del Pontífech, les menaces de Carles de França, y sóbre-tót la fredor e indiferencia del seu pàrent Ferran d'Aragó ¡lo malastruch! se concentrà de tal manéra en sa desesperació y tristor, que morí ben tost, tant que en havent rebut l'embaxador napolità lo darrer desengany poch abans d'exir lo nostre rey de Barcelona, tres mesos després, a les darreries de Janer del 1494, ja va sabèr la mort del seu parent, esdevinguda lo 25 del metéix, a la edat de setanta anys féts, y comptant-ne trenta-sis de regnat.

La novitat de la mort del rey de Nàpols mudava la faç dels aveniments. Lo fill e immediat successor, apellat Alfons com lo seu avi, apar que no tenía les bones qualitats que atribuexen al pare; emperò de prompte no li mancà resolució o manya, y bé o mal concellat féu açò que pot-ser un altre príncep no hauría gosat fer en lo seu cas. Aprés de coronar-se rey ab tota solemnitat y pompa, conexent que entre los tres enemichs dels quals ne podia esperar perjuhí, aquell que més li convenía fer-se séu havía d'ésser lo qui mes facilment desunís los restants, se dreçà, llis y ras, al pontífech Alexandre, y pactà y regatejà ab éll los camins per los quals

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

poguéssen romandre abdós en indissoluble concordia: «Féren lliga (diu lo Zurita), ab certes condicions: y lo rey Alfons s'obligà de retre la obediencia al Papa, y donar en Estats y vassalls dótze mil ducats de rénda a En Joan de Borja, duch de Gandía, y deu mil a En Jofre de Borja, fills seus; y socórrer lo Papa en quiscun any ab trenta mil ducats, per ajuda del sou de la gent qui éra necessaría per la defensa de les terres de la Esglesia. En açó oferi lo Papa donar la investidura del reyalme a Alfons, llevant lo cens antich que-s feya a la Esglesia, y que trametría son Legat a coronar-lo.»

Aquest terrible colp sorprengué tant a Carles de Frnça, qui veya lo nou rey de Nàpols unit a la lliga del Papa, com a En Ferran d'Aragó, per lo compromís ón se trobava de tenir de lluytar ab lo Pontífech en cas de contrariar lo seu nou protegit. Lo nostre Ferran, prudent o manyós, cregué que éra preferible mostrar-se favorable, perçò que dexant sol lo francès, si s'aventurava, ab major motiu lo podríen acometre, y de totes les passades son atreviment donaría peu per que l'estol d'Aragó passas a Italia, y axi deliberadament se posà de part d'En Alfons, y adhuc encoratjà lo Pontífech per que no amollas de sa protecció. Emperò Carles de França: ja fós per seguretats personals que tingués, o per comptar que davant la força doblegaría-s lo Pontífech, cregut per altra banda de que En Ferran d'Aragó no s'indisposaría ab França, agrahít per lo retórn dels Comtats, y sospitant que les simpatíes del aragonès ab Alexandre y ab lo nou rey de Nàpols no podíen ésser sencéres, no tingué aturador, decidint-se per la guerra, prompta y activa; y si bé a la primería pretestà que son armament éra per anar contra lo Turch, al moment perentori fins s'atreví a enviar embaxadors al nostre Rey, solicitant la ocupació de Nàpols, com de passada.

Los nostres Reys, després d'havèr fét estada dos mesos a Aragó, ab motiu de les córts que s'hi tenien, passat lo Nadal, partiren de Çaragoça envers Valladolit y Tordesillas, ón tenien convocat Capítol general dels Ordens de Santiago y Calatrava—car és de sabèr que llavors fóu con se despertà la idea de supressió dels Mestratges, dels quals vingué a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

apoderar-se lo rey Ferran a la Coróna per sémpre més—y passant tantost a Medina del Camp, allà van rebre la nova de la mort del llur parent y ensémps la embaxada del de França.

Entretant lo Papa, per açò que esdevenir-se pogués, encarregava als venecians los seus confederats, que protestassen de la pertorbació que anava a introduhir a Italia lo rey de França ab la guerra: Alfons de Nàpols, sabènt que a Gènova s'hi feyen armaments per aquesta, escrivia a aquesta ciutat, al seu gendre lo duch de Milà y a Lluis Sforça, per que-ls privassen, séns traure-n altra resposta sinó que allò éren compromisos anteriors que no-n podien prescindir; lo Papa, indecis, volía tenir per escrit la promesa formal d'En Ferran d'Aragó; de que-s declarava a favor del rey Alfons, mostrant-se-n lo nostre Rey un xich rezelós, tement-se de que Alexandre no fés servir aquell document per fer-lo barallar ab lo de França, ab lo qual no li convenía rompre tan prést per que no-l tormentas per l'indret de Navarra. Tant de fingiment y desconfiança d'uns y altres no podía durar, y axí la proposició del embaxador francès a Medina del Camp havía de conduhir almenys a fer més clares certes intencions, que bé-s descobriren en los rahonaments que féu l'embaxador d'En Ferran, en contestació a quant proposà Carles, de la qual córt prengué comiat al veure la resolució definitiva d'aquest a empendre encontinent la guerra.

Se posà, donchs, en campanya l'estol francès, en lo qual servien aximetéix suiços, saboyans, escocesos y elemanys, y al cap d'aquell lo metéix Carles en persóna. La unió del Papa y del rey Alfons no és efimeral per de prompte, y aquest disposa los aparells de defensa: emperò entretant segueix Carles lo seu passeig militar, que tal paregué sa escursió a Italia, visitant ciutats y potentats y essent rebut de aquests al contrari de cóm molts imaginaven, y en general avantatjosament per lo seu propòsit. Obertes les portes de Italia per les febles regentes de Saboya y de Monferrat, véu-se Carles tantost assetjat d'embaxadors que li trametéren Lluis Sforça y altres magnats, entrà en Plasença séns

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

obstacle, s'apoderà de la ciutadela de Pisa, s'encaminà tantost ver la Toscana, penetrà en Florença, y prosseguint lo seu anament triumfal, ja's presentà davant les portes de Roma, qui no-s tancaren al seu pes, lo díe 31 de Desémbre del 1494, y séns deturarar-se, trobà-s lo metéix díe en la Ciutat Eterna, y prop del trònus del Pontífech. Havia Alexandre manat provehir y fornir lo castéll de Santàngel per tancar-s'hi si convingués, mas acovardit o convingut, accedí a les eczigencies de Carles; éren aquestes que li lliurassen lo cardinal de Valencia (lo cèlebre Cèsar Borja) per que anas de legat en aquella guerra, per espay de quatre mesos, y endemés lo príncep Dghem, o Zinzemi com li diu lo Zurita, germà del turch Bajacet, possessió que-s disputaven totes les nacions, y que no devía otorgar lo Papa (si bé recompten que als pochs díes mori emmetzinat), oposant en açò lo Papa com a condició que li retornassen Ostia, ón s'éren ajustats lo cardínal de Sant-Pére y altres enemichs del nou Pontífech, del qual punt s'éra apoderat Carles injustament.

Aquest darrer fét fóu lo qui obrí lo camí al nostre Rey per rompre ab lo de França: ja abans havía protestat contra les intencions de Carles a Italia, y puix ab la ocupació de Ostia veya hom clarament que-s llevaba la líbertat al Pontífech y despullaven-lo dels seus béns, no podía may per may consentir aquella guerra.

Lo rey de França, encegat en sa ambició, isqué de Roma y s'encaminà a la conquésta de Nàpols; en aquesta travessia s'esdevinguéren dos féts, qui descoratjaren un xich aquell per lo significat que tenien alhora que serviren de nou alè al Papa, y fóren, que lo cardinal de Valencia desaparegué de la comitiva de Carles, abandonant-lo a Velitre. de manéra que-s trobà aquell sens ningun ostatge, y que a Nàpols renuncià públicament lo rey Alfons lo reyalme a favor del duch de Calabria, fill séu, nomenat Ferran, II de sa rabaça, atribuint-se axò a desconfiances que tenía del Papa o a un vot que anteriorment havía fét. Los efectes espliquen moltes vegades les causes, y per més que aquests càlculs puguen ésser certs, la manéra com fóu féta la proclamació del suc-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cessor nos fa creure que éra allò una traça combinada per alguns dels qui entraven en la lliga, si no ho éra esclusivament per lo nostre rey, puix que l'Alfons se retragué a Sicilia, y la proclamació de Ferran tingué una fórma molt popular, mostrant lo nou rey gran disposició bèlica contra lo usurpador, donant amnistíes y obrint les presons ón tants n'hi havía tancats lo seu pare, y passant personalment a rebre los homenatges de les autoritats de Nàpols, seguit de gran nómbre de gent d'armes y en mig de dos alts personatges, com éren l'embaxador de Venecia y lo nostre cèlebre arquebisbe de Tarragona Gonçau Hernàndez d'Heredia, aquell metéix qui tan bé sabé gordar les portes del conclavi de cardinals la hora que calgué fer elecció del papa valencià. Lo metéix jórn que exía Carles de Roma, exía lo nou rey Ferran per lo seu camp, dexant per governador en la ciutat son oncle l'infant Frederich, y ab tót que no podía succehir, ningú no ignorava que a les aygues de Ischia éra compareguda la armada d'Espanya, romanent allà quieta y com a centinella mut encarregat de complir alguna secreta consigna en determinada ocasió.

La nova de que s'atançava l'exèrcit francès, al qual anaven retent-se, al seu pas, ciutats y territoris, eczaltà la imaginació dels volubles napolitaus: avalota-s la ciutat, se proclamà a Carles, y en esguart de la actitut menaçant del poble, tancà-s lo governador e infant ab tota la familia reyal dins lo castéll Nou, per passar d'allà estant a Ischia, com axí ho féren tantost, méntre lo nou rey, segons recompten, discorria en una barca per lo litoral, encoratjant la gent per que contrastassen al francès. Entrà Carles a Nàpols lo 21 de Febrer del 1495, y si havèm de creure Guicciardini, fóu rebut ab gran aclamació y alegría, «essent més que no Cèssar, puix havia vençut ans d'havèr vist, y ab tanta avinentesa y tant que ni li calgué parar una ténda ni rompre una llança.»

Semblants triumfes, perçò metéix que poch costaren, séns gran dificultat haguéren d'esvanir-se. Malgrat la descripció fantàstica del exèrcit francès al entrar a Roma, féta per Brantome y repetida modernament per Artaud, descrip-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ció que callen los autors italians, y que ans bé ressembla al epissodi final d'una òpera de gran aparat, la veritat és que son conjunct entre cavalleria, infanteria y artilleria, no passava de set mil homens, y que gran part d'aquests éren assoldajats estrangers. ¿No seríen prou a vèncer-los les forces de les potencies enemigues de Carles si conseguíen coaligar-se? Axi hagué de semblar ben tost: la lliga formada per Alexandre, amparada obertament per lo nostre rey Ferran, y noresmenys per l'emperador o rey de romans, Macsimilià, no sols se declarà contra Carles, mas encare imaginà lo propòsit de no dexar-lo tornar a França.

Lo mal comportament dels francesos, flagell qui-ls feya perdre lo prestigi per tots los territoris que trepijaven, començà a enujar alguns dels naturals del pahis; y la resolució presa per Carles, tal vegada per no veure-s prou segur al arribar la nova de les disposicions de la lliga, de traslladar la córt a Amboise, cosa que desplagué sobremanére los napolitans, puix que-s convencien de que al cap y a la fí no aniríen a raure sinó en una provincia francesa, séns atractius y avantatges que-ls donava la córt, produhí tal fredor e indiferencia en lo coratge dels qui poch abans aclamaren lo nou Anjoví, que, sens dificultat, pot en açò senyalar-se l'origen de la conversió que anava a esperimentar-se. Debades temptava Carles ab mijans diplomàtichs lo Papa, y li consellava una assentada ab éll y l'Emperador: no podènt perdre témps publicà que volía tornar a Roma, dexà en Nàpols de governador, ab prou establiment lo duch de Mont-pensier, y tractà (que aquest éra son veritable intent) d'Arribar a Asti, dés de ón havía d'avançar, per rebre-l, lo seu parent (y després successor en lo trònus de França) lo duch d'Orlians. Tinga-s present que no tenía Carles forces navals, y que per altra part anava crexent cada díe la armada que lo nostre Rey mantenía a les aygues de Ischia.

Axí cuytosa fóu aquesta reculada, quo Carles va atènyer lo seu obgécte; mas aplegat ab lo d'Orlians, encontrà llavors ab forces qui éren ja de la lliga. ab venecians, y tingué lloch a-les-hores la batalla de Tornova, de duprosa reexida,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

emperó desastrosa per los intents de Carles, car si conseguí que no li empatxassen lo pas, descabalà de tal fórma sa reputació, que ja no hi hagué entussiasme en seguir-lo ni menys esperança en los béns que d'éll s'esperaven.

Méntre que axò esdevé, lo nostre Ferran, ab gran sabèr, posa-s bé ab los de Navarra, en térmens de tenir-la tota a sa voluntat, reforça totes les places y castélls de Rosselló y Cerdanya: impossibilitant axí la tornada dels francesos per aquella banda, conclou a corre-cuyta los matrimonis tant témps hà imaginats—lo del seu fill En Joan ab Na Margarida d'Austria, y de sa filla la infanta Joana ab l'arxiduch Felip,—y cridant a córts los aragonesos, per demanar-los adjutori, escull entretant un cabdill capaç, qui faça d'éll, per si li cal abocar-se definitivament a la guerra. Ja veurèm després quin és l'elegit y axò que tocant a la elecció nos toca dir com a historiadors de Catalunya.

S'esdevé un fét, durant la estada de la familia reyal de Nàpols a Ischia, que apar insignificant, emperò qui fóu, séns dupte, la vía per ón En Ferran havía d'arribar més planerament a la reexida dels seus ambiciosos desigs, a sabèr, que l'oncle del rey Ferran, l'infant Frederich, darrer governador qui éra estat de la ciutat, o per covardía en vehent la rebuda féta a Carles, o per gelosía, o pot-ser per compromisos secrèts originats d'ésser ell emparentat ab la casa de Saboya partidaria llavors del francès, mostrà proposicions a transigir o a pactar ab Carles, de ón ne podía resultar, per lo cap més alt, tornar la familia desbostada, emperò com a feudataria de França. Semblant feblesa del príncèp napolità no havía de fer palanquejar en ses resolucions los de la Lliga, emperò témps a venir donaría son fruyt: que no-l dexaría de recollir l'ambiciós qui sstigués més proper y-s cregués ab algun dret a la successió.

L'un dels progéctes que palesà Carles dés de Nàpols; consellat, diuen, per lo príncep de Salern, y que fóu la major imprudencia que pogués cometre, fóu la de conquerir Sicilia, alegant la rahó de que lo metéix dret que tenía respécte de Nàpols, podia alegar-lo tocant al altre reyalme, y des-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

prés, que adbós territoris no devíen depenjar, per no perjudicar-se, sinó d'un sol senyor. Fent com si menyspresas la baladronada, y donant a enténdre que éra la Sicilia lo baluart ón deguéssen amparar-se les víctimes dels francesos usurpadors de Nàpols, féu lo nostre Ferran passar a Messina tota la familia reyal, qui éra a Ischia, a aplegar-se ab lo çàenrere rey Alfons, qui ja s'hi éra recollit dés d'algun témps: y en aquesta nova estada fóu con arribà ab grans reforços militars, y ab seguretat de grau consol de part del nostre Rey, encoratjant a la guerra En Ferran de Nàpols, lo cabdill espanyol demunt aludit, lo qual, aprés de tocar a Mallorques, y de fer la ruta de Sardenya, entrà ab sa armada al port de Messina lo díe 24 de Maig del 1495.

Ací, de passada, havèm de proferir navament una lamentació que equival a formular un plany contra lo marit de la reyna de Castélla. Ja indicarem que en lo regnat d'En Ferran, s'éra afonada per llarcb témps la anomenada de la Coróna d'Aragó, y per consegüent la importancia de Catalunya: ni en lo comanament d'estols, ni en les embaxades ni en quant constitueix lo moviment governatiu d'un Estat no hi figuren més los homens d'aquest sol, y si sols algun se-n nomena és d'aquelles families acostades al trònus per lo seu profit: o per molt siegular excepció; y al consignar aquesta lamentació, tinga-s present que justificam una veritat, séns ninguna preveneió, posat que l'oblit del nostre Rey en aquesta part no fereix solameut Catalunya, sinó Aragó, Valencia y tots los restants Estats espanyols, qui no venien compresos en la Coróna de Castélla, car castellans y no-més que castellans han d'ésser los únichs qui d'aquí-avant han de tenir aptitut per tots los alts càrrechs y confiances de la Coróna. Al resoldre-s En Ferran a rompre ab la França, y a posar en execució los seus progéctes, fòu conseqüent en son jahent, ja fós natural, ja estudiat, puix que axí en la defensa de les fronteres del Rosselló com en lo govern sobirà dels estols qui havíen de batallar a Italia, en aquella terra conquerida ab sanch aragonesa y catalana, fóren escollits per a la millor desex da cabdills castellans, los quí acorreguéren als llurs

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

punts respectius, seguits principalment de forces castellanes: per lo Rosselló fóu nomenat com a general sobirà don Enrich Enriquez de Guzman, y per l'exèrcit d'Italia, Gonçau de Còrdoba, conegut en la Historia per *lo Gran Capitá*. Havía ja aquest acreditat les seues grans condicions militars anteriorment, sóbre-tót a la guerra de Granada, y séns dupte no s'errà En Ferran al escollir-lo, per conèxer que ningú com éll no fóra axí apte per realitzar los seus pensaments, si bè és bò recordar que d'altres Gonçaus havía sabut descobrir en la nostra patria En Alfons *lo Magnánim* per la primera y més difícil conquésta, y altres grans capitans trobaren en llur témps los reys Péres per llurs famoses prohomenies, per més que-n sien oblidats los noms d'aquells qui les cometien. La única disculpa que podría tenir Eu Ferran fóra de que no conexía sinó allò que més aprop tenía; emperò no és prou per que nosaltres, catalans o aragonesos, li perdonassem l'oblit de sa patria y dels seus sotsmesos, puix que axò éra per son propri egoisme, per ben acquistar-se ab los d'allà, que si axí no fós, podía elegir un gran home per una gran empresa, tal com Gonçau per Italia, mas no donar la patent d'ineptitut als prohomens de Catalunya, qui, per la defensa de les llurs fronteres, no haguéren may d'amagar la cara per Enriquez ni Pelaez. La fatalitat no déxa ab tót, de ésser una gran lley, y respectant-la dés d'are, prescindirèm de la nostra susceptibilitat catalana, ja desfogada ab lo juhí are-metéix emès, y considerant a En Ferran més com a rey d'Espanya, que com a sobirà d'Aragó, bé-l seguirèm en les seues obres, y jutjarèm també per les llurs los cabdills, atenent llurs qualitats, no la llur procehencia.

En la esposició dels féts que d'are en avant havèm de tractar, devèm, emperò, fer una diferencia. Sería llunyar-nos massa del nostre especial obgécte si-ns transformassem en historiadors d'Italia, con no és la part principal la que portam en la conquésta los catalans; axí que les empresses de Gonçau de Còrdoba y dels seus soldats les esplicarèm només per los resultatstgenerals, mencionant, emperó, la poca o molta intervenció que hi tinguen los nostres, méntre pro-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

curarèm no ometre res de quant esdevindrà entretant en lo territori català, ja tinga o no relació ab aquells féts.

En menys de dos mesos s'esperimentaren a Nápols mudaments de gran consideració, car jatsía al començament, a la primera batalla que s'hi donà, no fóu molt sortòs lo rey Ferran, tant que li calgué retraure-s a Semenara, no dexà d'acreditar-se després, perseguint los francesos fins a molt apartades fites del reyalme; y entretant Gonçau de Còrdoba arribà a sotsmetre gayre-bé tota la Calabria, en térmens que l'espulsat monarca napolità, acompanyat y favorejat de la nostra armada, lo díe 6 de Juliol, tornava entrar en la seua ciutat y córt, rebut ab alegría, y vehent-se obligats los seus enemichs a fer açò que de primer féu la familia reyal al entrar lo rey Carles, a tancar-se dins los castélls éssent-ne foragitats als dos mesos.

Entretant Catalunya havía atès perfeccionar y acabar la fortalesa de Salses, qui éra com la ciutadéla qui gordava lo pas, per si tenien los francesos en cor alguna irrupció, gordant lo pahis les forces manades per los capitans de la terra Ça-riera y Alta-riba. Vers l'Ocubre arribà lo nou general Guzman ab forces castellanes, les quals inauguraren la campanya traspassant la frontera fins a Narbona, talant lo territori, y entrant-se-n fins a mijan Novémbre dins Bellcayre, saquejaren la vila, y duhent-se-n sexanta presoners y gran nómbre de ramats de tota sort, féren la vía de Tuxà, malgrat que-n gordava los passos les trópes del Senescal de Carcasona, qui no gosaren acometre, y se-n tornaren tots contents al Rosselló, llà ón séns perdre témps, se fortificaren més y més alguns punts e hi posaren lo degut establiment, restant axí fortment tancada la porta a la ambició francesa per aquella banda. Lo Zurita, més minucios que lo Feliu en aquesta part diu que los francesos cuydaven apoderar-se de Puig-cerdà y del castéll de Só, qui éra de la reyna de Navarra, y a aytal fí esplica la distribució de forces, alhora que-s provehí la guarda del comtat de Pallars y dels passos de les montanyes d'Aragó y Catalunya. Apuntarèm los noms dels capitans per curiositat, per que un veja la mescla de totes nacions, jatsía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

espanyoles, que hi havia: a Puig-cerdà hi comanava Hernando de Valencia, al Conflent Lluis Mudarra, a Salses Miquel d'Ansa, don Alvar de Luna primer a Elna y després a Perpinyà, a Millars Joan Martínez de Leyra, a Clarà Antoni de Fonseca, y a Tayà don Sanxo de Castélla.

Lo llegidor pot havèr observat que tot-just hi hà ací un nom català, y, a gloria de la nostra patria, esplicarém tan-tost quant s'esdevingué al retórn de tan famosa cavalcada.

La nova situació que oferíen los afers de guerra axí a Catalunya com a Italia revifà la activitat del nostre rey Ferran, qui, com s'es vist, havía ja provat d'aplegar córts a Aragó per imaginar recórsos, y volènt fer-ne altretant ab los demès Estats, tractà de passar a Catalunya ab lo propri obgécte. Publicà, donchs, la convocatoria a córts dés de Alfaro, lo 31 d'Octubre per Tortosa lo 26 de Novémbre—essent error manifésta que diga lo Feliu, valènt-se d'un *manuscrit*, de que la convocatoria féu-se a catalans y a valencians, puix ni consta axí al procès original, ni podía fer-ho lo Rey ni éra costum que s'ajustassen en unes metéxes córts;—mas com no podía estar personalment Ferran lo díe senyalat, anà prorogant-se de data en data la convocació, y a la darreria, fermada per lo 10 de Desémbre, tingué lloch en aquest díe, y lo Rey pronunciá o féu llegir (que no consta) sa proposició o discurs de la Coróna, escrit en català, l'obgécte del qual se deduhia a esplicar quan s'esdevingué ab França y la necessitat de fer guerra a aquesta nació, recomanar, a aytal fí, que puix ab la ajuda de Castélla s'éra provehit a la de Sicilia, y que convenint aximetéix defensar Rosselló y Cerdanya, esperava ajuda dels catalans, com la havía ja conseguida dels aragonesos, qui havían-li ofert dos-cénts homens de armes y tres-cénts genets per espay de tres anys, per tal com éra axò en benifét de Catalunya y dels Comtats, «en guarda dels quals, diu, tenim ja al present mil set-centes llances, ab la ajuda y esforç dels nostres reyalmes de Castélla, séns altres que s'espéra que hi aniran tantoststt.» Lo paragraf més notable d'aquest discurs és lo següent: «Y perçò

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que del servey que-ns prestarèu ne reixca a vosaltres menys dany y major honor y profit, voldríam qae fós d'homens de armes y genets, axicom en altres ocasions havèu fét, ab la fí de que la major part de la messió córra al vostre càrrech, *si bé no fretura persuadir-vos en aquesta part tocant a açò que-us corrèsponga fer, puix tals serveys axí a vosaltres com als vostres predecessors vos són tan naturals, que tóts-témps y en qual-se-vol necessitat qui és sobrevinguda, y en què deuen complir bóns y naturals vassalls y sotsmesos ab lo rey llur y senyor, jamés no havèu fallit.»*

La contestació d'aquest discurs per part de les córts tocà aquesta vegada al reverent Berenguer, bisbe de Gironа, lo qui, improvisant ab prolixa erudició—y dihém improvisant, per constar que ans de la contestació conferenciaren los Braços per resoldre çò que a En Ferran calía dir,—fonamentà sa peroració en lo següent tema: *Duxit te Dominus in Regem et tu liberabis populum eius de manibus inimicorum eius qui in circuitu eius sunt ex hoc tibi signavi quia unxit te Deus in Regem.* Es lo més original la aplicació que fa del téma l'orador, puix sentant que no pot ningun reyalme conservar-se séns la observancia de la lley, tot referint-se a un fét de Saul, qui hipòcritament s'apoderà del bestiar y béns temporals de la ciutat d'Amalech, sóts pretést de sacrifici, vé a raure a la fi en què los Reys Catòlichs han de respectar les immunitats eclesiàstiques. y preservar la Esglesia de que sía tributaria, puix no li poden res demanar per persónes seglars. Tan prosayca y dialèctica peroració roman tallada de sópte per una coha que fóra prou a dexar lo Rey content y a estalviar-se l'esforç oratori, consistent en dir que les córts no resemblaran pas als fills de Belial, y faran quant puguen en servey del monarca y de la cosa pública.

No sabém interpretar nosaltres les indirectes del bisbe y ses inoportunes cites, sinó com a una temor de que-s vehés la clerecía obligada a algun tribut per la guerra, concebent que d'altra manéra no éra aquesta sostenidora a Catalunya, tant despullat com estava lo pahis ab los passats trastorns. Semblant dificultat s'entreveu per la resolució que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

després van pendre, puix adoptaren una mena de tribut nou, per aquella sola vegada (óltra diferents recàrrechs sóbre mercaderíes), qual és lo *fogatge* o sía l'impost sóbre fochs o llars, pagant cada foch de Catalunya deu sous per espay de quatre anys, que, a parèr nostre, compendría tant habitants seglars com als eclesiàstichs, y axò éra per mantenir les forces que votades havíen: a sabèr, dos-cénts homens d'armes y dos-cénts genets per tres anys, conjunct que potser s'augmentaría si fés mester, posat que la fórmula és *votar sis-ceules pagues*.

Com l'obgécte d'aquestes córts fóu especial, votat lo socórs, finiren bréument o per sí metéxes, puix en un dels exemplars del procés consta que lo 2 d'Abril les prorogà En Ferran per lo díe 6, y en aquest metéix díe, la única y darrera diligencia què-s nota és que lo Rey ab la senyora Reyna éren partits cap a Soria.

Tornèm are al Rosselló, Tenim los catalans, axicom totes races, deféctes y virtuts, y d'aquests s'envaneix y de aquells se disculpa tot poble al acomparar-se ab un altre, no volént per amor-propria, confessar ja may sa inferioritat o los sèus vicis. Seràn tants com se vulguen los deféctes del poble català, emperò cal confessar que, justa o injusta una guerra, sémpre s'hi és llançada per patriotisme, per entussiasme, jamés per lo vil esquer de la rapinya y del merodeig. Lluny de nosaltres la idea d'atribuir a les respectives nacionalitats de ón procehíen los diferents capitans qui comanaven a les fronteres del Rosselló los deféctes de què anam a lamentar-nos, ni menys fer participant tot-hom de la culpa que a alguns pot imputar-se, ans nos cenyirèm a una justa reflecsió que-ns ha suggerida lo nom de certs capitans que havèm vist militar com a veritables mercenaris en los darrers témps d'En Joan II; y és, que convenint-li perentoriament a En Ferran presentar numeroses osts en los distincts punts ón podía lo francés acometre, no mirà sinó assoldajar gent replegadiça, soldatesca desenfrenada, séns recordar-se de que tan pestifre element és damnós en qual-se-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vol pahis ón s'alberch, y més per gordar les fronteres d'estats tan nobles com éra lo principat de Catalunya.

L'annalista Feliu, ab tót y ésser fehel copiador del aragonès, o per excessiva prudencia o envergonyit del escàndel passà per alt la part que anam a referir, amparats nosaltres en les singulars minucies que lo Zurita proporciona al esplicar quant s'esdevingué al retorn de la gran cavalcada dels soldats del Guzman, los quals, séns altres obgéctes de presa que no consten, se-n portaren talment vint mil caps de bestiar y quatre-centes entre vaques y éugues, veus-ací la relació del autor adés citat: «Los presoners se rescataren confórme al costùm que s'era servat en les guerres passades; donant tal orde, que tots los homens de guerra de qual-se-vol condició que fóssen, pagaven de rescat lo sou de tres mesos, si no éra capità o algun home d'armes de condició o hisenda qui-s rescatava segóns la persóna y valua dels seus béns: emperò hi hagué gran conténda entre los homens d'armes y genets, sóbre la part atanyent a quiscun d'élls. Los homens d'armes pretenien que-ls n'havien de donar dues parts, com éra costum: y los genets se-n agreujaven, dihent que éren élls los qui duyen la cavalcada y corrien lo camp. Sóbre açò van debatre ab tan gran perfidia y enuig, que-s temé que no portas alguna discordia; y don Enrich se valgué d'aquest recórs, que ordenà repartir-los aquella presa per iguals parts, y que-s depositas lo sobrer, que los homens d'armes demanaven, fins que lo Rey determinas aquella diferencia. Encare hi hagué una altra novitat, qui causá despagament a tots los capitans: car lo Rey havía manat que acorreguessen als seus oficials ab los quints de les cavalcades que-s féssen, pretenent que en témps del rey En Joan son pare los quints fóren séus, y no dels senyors dels llochs per ón entraven les cavalcades, y que tóts los pagaven, tant los qui rebien sou com los altres, y confórme a axò volía que-s pagassen. Pretenien los capitans don Artal de Luna, Martí d'Ansa, don Alvar de Luna, Joan Martínez de Leiva, Pére de Solier, Antoni de Córdoba, Alfons Osorio, Bernal Francès, Garcia Alfons de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ulloa, Roderich de Torres, Gorbalan y Berlanga (1), que ja may... no s'éra llevat lo quint:... y que no rebrien ninguna part, si tal contra-raho atemptassen: y don Enrich per esquivar lo dany de la gent, y lo menyscapte de la cavalcada, qui per aquella causa seguir-se-n podía, permeté que lo quint restas en podèr dels capitants, fins que altra cosa hi fós provehida.» Diga are lo llegidor més imparcial si lo goig de semblant triumfe no semblava ans bé un mercat, que no distrubució de justa recompensa a prous per les llurs prohomenies: tóts éren allà iguals en mèrits, y cadascú s'erigía en jutge consuetudinari, aduhint lo costum que més li convenía séns recordar-se de que servíen al rey d'Aragó, y ocupaven una terra ón no hi mancava, per sórt, legislació y costum, tant civil com militar, que podía pendre per exemplar, de no contrastar-ho lo llur egoisme.

En los darrers mesos del any s'esdevinguéren algunes novitats a Italia, que mencionam perçò que incidentalment proven la eczistencia de forces catalanes, poques o moltes, en aquella guerra. Continuant l'ex-rey a Messina, ón morí lo díe 18 de Novémbre, aplicàren-se instantment a la conquésta tant lo Gonçau de Còrdoba per sa part, fins a tenir del tót reduhida la Calabria, com lo rey Ferran y son oncle En Frederich, combatent los francesos; y estant aquests prínceps ab lo comte de Trivento (Requesens?) davant Castiglione per esquivar que aquells l'ocupassen, recompten que lo dit comte ordenà a Joan Ferrer que ab dues galéres, quatre barques y una carabela isqués a combatre dues naus franceses, y havènt-ho complit lo mariner català; s'apoderà de la nau francesa nomenada Magdalena, fent-ne tres-cents de presoners.

En aqnesta separació de forces, esdevingué una féta qui abona quant cuydam provar, segóns és de veure, per una relació que fa lo Feliu: «No podía lo Gran Capità, diu, fer cap a Calabria, ni tampoch En Ferran, perçò com se trobava a la altra part del reyalme, y en vistes del exèrcii francès: soli-

(1) Que pos bé atenció lo llegidor català a aquests cognoms.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cità Joan Ram almenys mil infants y cent cavalls del rey Ferran, emperò no pogué conseguir-los; va valdres de la gent catalana que governava En Joan de Cervelló, y afegint-hi cinch-cénts españyols de totes nacions, trametía-ls lo Ram a aplegar-se ab lo Gran Capità per sorpendre Gaeta: emperò judicant bréu aquesta empresa y que n'hi havía prou dels cinch-cénts, van deturar los catalans per que després aplegats socorreguéssen Calabria que perillava.... Lo rey de Nàpols envià socors a Calabria y N. de Lanuza, viç-rey de Sicilia envià ses galéres. qui fóren d'importancia.» Aquestes galéres no cal duptar que éren de la nostra, y per més que diguen ésser la armada que hi havía en aquelles aygues espanyola, son veritable nom es lo d'armada de la Coróna de Aragó, que ja sabèm quina gent la componía. Un incident ocorregut en aquella ocasió, apart d'altres que n'anirém apuntant justifica la nostra asserciò, car suscitant-se questions al Concell de Nàpols sóbre si s'ajustaríen totes les forces de terra y qui-n tindría en aqoest cas lo sobirà comanament, resolguéren consultar lo fét al nostre Rey, y a aytal fi comissionaren Ector Pignatelli, lo qual arribà a Barcelona acompanyat de les galéres catalanes d'En Bernat de Vilamarí, esplicant-se semblant desembarcada a la nostra capital per ésser la hora que lo Rey tenía córts a Tortosa.

Datada en aquesta ciutat, de les darreríes de Febrer del 1496, és la ordinació d'En Ferran per que En Joan Albió, don Antoni de Fonseca y don Francesch de Rojas anassen a veure l'Emperador y solicitar que la princesa Margarida se-n vingués a Espanya, y ja veurèm tantost lo resultat de aquesta comissió.

A les fronteres del Rosselló, a la primería d'aquest any; fóu ovirador lo moviment que feya a esperar, car entant que lo de Guzman cuydava conquerir lo castéll de Caladroer, los francesos correguéren la Salania, y tenint-ne ardit los de Perpinyà y altres places vehines, alçaren sometent, y mesclats soldats y pahissans brocaren ab los francesos qui seríen fins a un miler, prenguéren-los-hi los bagatges: y anaren encalçant-los fins a Leocata. Ja sabèm què èra a la nostra

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

terra la institució del sometent, mijà antich de guerra per lo qual no feya mester ninguna milicia activa, o estol permanent com ne començaren a dir llavors, y dés lo moment que-s mesclaven soldats, depenjants d'un cap militar, ab los naturals cridats per lo Veguer, de pensar és que-s desvirtuaría la institució o naxeríen-ne gréus desplahers entre les autoritats superiors. Veus-ací com lo nostre Annalista esplica lo fét, que bé podèm senyalar com a primer exemple y, séns dupte, origen de sangonoses guerres que en l'esdevenidor ha de promoure la antipatía provincial: «Podría endarrerir les bones reexides de la guerra la volença del governador Oms contra lo general Guzman, de no trobar-s'hi prop lo Rey, qui-ls posà en pau, y donà orde al governador que no s'aferras en castigar los soldats allistats, car açò pertanyía al General, y no al Governador com axí ho pretenia. *Se despertà semblant duple per la novitat de les milicies auxiliars y forasteres, que per aquest témps les introduhí lo Rey com a senyor de tan estesos Reyalmes.*» Bé podèm dir que ací comença la avorrició de Catalunya a la soldatesca.

Fortificaren-se més y més en aquesta ocasió diferents punts de la frontera, Salses, Elna, Coblliure, y fins bastiren un castéll de fusta entre l'estany de Salses y la mar, provant açó que-s temíen irrupcions del francès. Efectivament, féu aquest quant havíen fét abans los soldats de Guzman: etgegaren una cavalcada qui arribá fins al fossat de Ribes-altes, y se-n menaren tot lo bestiar que recollir poguéren, per més que ben tost los naturals lo recobraren.

Culpable fóra Guzman si consentis tal gosadía, e imaginant, vers lo mes de Març, una empresa més formal que la primera cavalcada, tirà avant ab los séus fins a les portes de Narbona, corregué los camps de Carcassona, y temorós de trobar-se en terra enemiga séns les forces suficients, cridà la gent del Empordà, y ab tal ajuda, emprengué la conquésta de Monfort, essent-ne encontinent derrocada la fortalesa per que no pogués servir als seus habitadòrs, puix no éra prudent dexar-hi establiment, per trobar-se llunyada.

Vehent los perills que Narbona corría, lo rey de França

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

féu concentrar en la dita ciutat grans forces y numerosa artillería; emperò en contraposició, axicom refereix lo Zurita per menut, lo nostre Rey augmentà d'una manéra excessiva les trópes del Rosselló, afegint lo Feliu que fóu en aquest cas con hi arribà lo reforç que votat havíen en llurs córts los aragonesos, y quatre mil catalans, nómbre en veritat molt major d'aquell que van prometre les córts de Tortosa, y al metéix témps féu En Ferran armar en Barcelona algunes galéres per defensar les costes y portar forniments y queviures.

Oltra aquest armament marítim, recompten que al metéix témps, séns marcar-ne los punts tenía lo Rey prevínguda armada de naus, vaxells, carabeles y barques fins a sexanta veles en nómbre, ab l'obgécte d'amenar la arxiduquesa Joana, ab la qual hi havíen d'anar cinch mil homens, séns comptar endemés trenta uaus qui éren tingudes anar en córs contra francesos. La préssa d'aquesta remesa, jatsía no-s verificà fins al 22 d'Agost, tè molt bona esplicació, car l'Emperador, pare del Arxiduch, qui, ab tót y ésser de la lliga no estava renyinat ab Carles de França, consellava a aquest la pau, cosa qne no convenía al nostre Ferran; y perçò procurava que los vincles qui-l lligaven ab l'Emperador no-s retrassassen, ans bé desijava que-s complis çò que lo Papa procurava, a sabèr, que lo rey d'Anglaterra, natural enemich del de França, entras en la lliga, vehent-se axi aquest encare més tebuxat. No trigà Carles a manifestar-ho; y axí, al anar-se-n los nostres reys de Tortosa, trobaren ja a Almazan embaxadors francesos, qui anaven a solicitar una assentada d'abdos reys o entre Fuenterabía y Bayona o entre Narbona y Perpinyà. Lo nostre Ferran se cenyi a contestar que tot quant podia consentir éra tréva per tres mesos, y com açò no éra prou, ni caldrà dir que les acomeses contra francesos no cessaven en ningun punt.

Per escórrer més lo francès, donà En Ferran una ordinació (que esplica lo Dietari o *Llibre* d'En Comes), lo díe 31 de Març, la qual féu publicar a Barcelona lo Portant-veus de governador, En Galceran de Requesens, per que tots los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

francesos residents eu aquests reyalmes a vint lleugues o menys de la frontera n'isquéssen ans del primer d'Abril, y si fóssen casats o domiciliats, deguéssen naturalitzar-se jurant feheltat al nostre Rey.

Quant s'esdevenía a Italia nos convencerà de les poques ganes que En Ferran tenía de pau y de comprometre lo sogre de sa filla per que no-s mostras inclinat a Carles. Gonçau de Còrdoba anava remeyant tots los damnatges qui brollaven a Calabria, donant mort, a Murano, lo díe 15 de Maig a cuants napolitans seguíen la bandéra francesa en aquella comarca; y altretant feya a Fràngito lo rey Ferran, ajudat ab les galères catalanes, comanades per En Francesch de Pau, que aquell li trameté. Prosseguiren en llurs victories abdós cabdills, fins a conseguir Gonçau la famosa conquésta d'Atela, que verificà ab la ajuda de quatre-cents cavalls, setanta homens d'armes y mil peons, allà traslladats per lo dit general Pau ab les nostres galéres. Per provar la nostra intervenció en aquell triumfe pot veure-s lo Zurita, qui esplicant que duyen en cor fer a un lloch Proper los princeps de Salern y Bisinyano, diu: «Emperò tantost com sabéren que hi anava En Joan de Cervelló en adjutori séu y defensa, ab alguns homens d'armes y cavalls lleugers, se-n tornaren séns fer ningun efécte.»

Ab tót y la estretor ón havía de veure-s Carles, no podía jaquir les fronteres del Rosselló, per no descoratjar los séus, y gayre-bé s'esperimentà una nova irrupció o temptativa, entrant-se-n fins a Sant-Llorenç y acostant-se al estany de Salses; emperò los de Perpinyà isquéren al encontre dels francesos y dexaren-los escarmentats.

Bé podría fer-se que tenint los francesos de fer cap a tants punts, resolguéssen concentrar-se a un de sol per fer major damnatge, y per si tal esdevingués a Catalunya, tractaren, séns dupte, d'establir un veritable plan de campanya, fent a Giróna la plaça d'armes qui provehis per lo cas que-ls calgués fer una entrada a França, a la qual fí apar que lo nostre rey Ferran deliberà tornar a Catalunya. Entant que açò s'esdevé, convé emperò donar noticia d'un contra-témps

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de Nàpols, qui pot ésser origen de nous viaranys en la política del nostre Rey.

No paren allà les operacions, y adhuc se recompta que En Dimes de Requesens, a la primería d'Octubre, éra exit ab la nostra armada per acometre resoltament la francesa, qui-s lliurà favorejada pel vént. No-res podía fer cessar la lluyta sinó una causa estranya a la voluntat del nostre Rey: aprés de les pèrdues esperimentadas a Atela y Fràngito, los francesos tractaren de retraure-s, y lo rey de Nàpols, qui tota hora temía dels venecians, y conexía pot-ser les mires del Emperador sóbre lo ducat de Milan, conexent per altra part que los rebetlants a éll no-s donarien sino prometent-los restitució de béns, cosa que no podía fer séns estar en pau ab França; no féu orella sorda a les proposicions dels seus enemichs y entrant ab éllS en concordia, dona-ls salconduyt, y fins arribà a prometre-ls que, si aquella lo rey llur aprovava, se podríen embarcar ab tota seguretat a Castelamare.

Conexerà lo més llech que si la generalitat dels de la lliga no podíen aprovar la generositat que, per avinentesa propria, ostentava lo rey de Nàpols, menys havía d'ésser axò plasent a En Ferran; car naturalment havía de cogitar que en cessant la guerra, restaven inutils tots los sacrificis que tenía féts, y no podènt descobrir obertament la seua oculta ambició, li inhabilitaven tot pretést de conquésta que en l'esdevenidor pogués alegar per tenir domini a Italia, y per altra part, si no aprovava la pau ab Nàpols, corría perill de tenir de bregar sol per sí, per exemple a Rosselló o a Navarra, éssent encare de doldre que li tocas batallar, entant que lo de Nàpols, per lo qual ell s'éra llançat a la lluyta, romangués tranquil en son restaurat setial.

En tal estat les coses, esdevingué un fét inesperat, davant lo qual no sabèm si-ns cal tancar los ulls regonexent com la Providencia moltes vegades espréssa los seus designis per resultats improvists, o, com lo poeta rómàntich, havèm de proferir: Maledicció! vehent que la fatalitat destrueix la justicia, en tal estat, dihém, lo rey Ferran de Nàpols, acomès d'un fluix, ab grans accidents de fébra, a Soma, hagué

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'ésser traslladat a la capital: y de tal manéra anà agreujant-se, que ben tost los métges desconfiaren de sa salut y vida, tant que, lo 7 d'Octubre, va retre a Déu la seua ànima. Ab aquesta mort la successió de la rabaça napolitana del Magne Alfons reculava, car, no tenint successió directa Ferran II, passava a una branca lateral y ascendent, al oncle don Frederich, a aquell metéix infant qui fóu governador de Nàpols la hora que s'hi atansava l'estol de Carles, y qui, axicom indicarem, mostrà jahent a transigir ab los usurpadors. Tan gran cuyta portaren en declarar la continuació de la dinastía nacional ab preferencia a tota altra forastera, que fins contribuiren a la declaració los metéixs barons napolitans qui batallaven no gayre abans contra En Ferran y lo Gran Capità, dihent-se que los principals se trobaven a Nàpols la hora que hi desembarcà don Frederich, lo qual fóu aclamat rey, com aximetéix fóu aclamat per duch de Calabria e immediat successor a la Coróna son fill nomenat Ferran.

Méntre açò esdevenía, lo Gran Capità trobava-s assetjant Cossenza, y, segóns lo Zurita, En Joan Ram Escrivà, qui éra l'embaxador del nostre Rey, ja l'avisà, con espirava Ferran, dihent-li que se-n anas a Nàpols, *confiant que la ciutat s'alçaría tantost per lo rey d'Espanya.* Aquesta sola suposició, molt fundada, nos estalvía quant ne podríem dir per confermar les nostres sospites tocant als propósits que ocultava lo nostre rey, propòsits que han d'anar descobrint-se a mida que-s compliquen més y més los afers, fins que-s presentarà a aquell la oportunitat de pretestar la autoritat del seu dret a la successió del reyalme, çò és, d'alegar que estingida la línía directa y successiva d'En Ferran I de Nàpols, li corresponía a ell la successió com a hereu directe del rey d'Aragó En Alfons *lo Magnànim.*

La dificultat única qui s'ofería al nostre Rey éra la de no poder-se manifestar tan prést, per no veure-s contrariat per los de la lliga, que semblava que En Frederich, tant que los seus embadors concorreguéren a la aclamació, y axí fins hagué de continuar aparentant defensar lo nou rey, si bé, per conducte del seu embaxador, dés de lo primer moment, féu as-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

saber les seues aspiracions y drets sobre Nàpols al pontífech Alexandre. Questió de paciencia; alhora que mòvil d'impaciencia éra, donchs, lo nou estat de coses que lo nostre Rey descobría per arribar algun díe a açò que tant havía desijat y si bé son talent sabia imaginar tots los camins per atènyer la fí que-s proposava, just és dir que d'aquí-avant començaven les seues més grans amargors. Una rabent ullada serà prou per que los nostres llegidors se convencen de la rahó que havèm tingut de fer dés de lluny certs averanys.

La nova successió de Nàpols y lo jahent d'En Frederich a transigir per viure en pau en lo seu setial mudaren los propòsits de cada interessat en la conservació de la antiga lliga: lo rey de Romans aparentà indiferencia per açò d'Italia y pretestá ocupacions en la seua terra, per dexar axí ab més libertat lo nou rey de Nàpols; lo Papa mèntre donava a enténdre que volía foragitar de sa casa los seus fills, procurava lo casament del cardinal de Valencia, desfent-li los vots, ab la muller del príncep d'Esquílatxe. y consentía que sa filla Lucrecia, qui éra maridada ab lo senyor de Pèsaro, rompés també lo llaç conjugal y-s maridas talment ab lo príncep de Salern, al qual prometía, si en açò convenía, fer-lo capità general de la Esglesia; los venecians, decantant-se a la part del dit príncep en ses questions ab Frederich, intervenien ab lo de Saboya, qui éra emparentat ab lo rey de Nàpols, per que no facilitas les seues costes al francès, progécte qui ans bé tirava a dexar la Italia que pogués obrar per si sola, que no a favorejar en absolut les antigues mires de la Lliga, a copia d'aquestes indecisions, qui entebeíen més la bona armonía entre lo de Nàpols y lo nostre Rey; y en conseqüencia entre aquell y Gonçau de Còrdoba, entra ja l'any 1497, lo Pontífech per si y séns consell de ningú «començava a tractar de conferar-se ab lo rey de França, qui li perfería estat per lo cardinal de Valencia, y s'éra mogut de traure lo comtat d'Avinyó de la Esglesia per éll. Y oltra açò lo rey Carles oferí de donar al Cardinal per muller la filla del rey Frederich, qui éra a França, y cuydava lo Papa comprar l'Estat que lo duch de Gandía son nét tenía en lo reyalme,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per donar-lo al Cardinal, que hi tingués entrada...;» y per fí, en lo seguent any, l'Emperador procurava obertament resoldre totes les dificultats ab lo de França, Alexandre promovía noves lluytes entre Orsinis y Colones, y tan aviat tornaven a rompre lo francès ab l'alemany, com aquell menaçava lo duch de Milà, y los venecians culpaven aquest per inteligencies ab lo turch y lo metéix Papa declarava guerra al rey Frederich.

Brevíssima ressenya és aquesta de quant ocorregué a Italia en quatre anys, car són tantes les inconseqüencies, astucies y trahicions d'uns y altres que, en veritat, pot nomenar-se aquella península lo teyatre de la infamia y de la perfidia. ¿Serà aquesta metéxa situació favorable al nostre Ferran per arribar algun díe a ésser rey de Nàpols, y-l posarà per ventura en lo cas de practicar lo metéix sistéma que los altres seguíen, segóns que-s presentaven les circumstancies, ab tal d'atènyer lo seu obgécte? Ningú no podrà duptar-ne, sóbre-tót si esbrina los féts d'ací coincidint ab los que ababam d'apuntar respécte d'Italia: ja diguérem al parlar de fets corresponent al any 1496, que lo nostre rey Ferren éra exit de Calatayú endret Catalunya, y efectivament lo trobam no gayre aprés fént la vía de Giróna, ón hi manava ajustar un gros estol, citant-se entre altres reforços qui hi arribaren sis mil gallechs y molta gent d'armes. Feya axò presumir que les trópes del Rosselló no-s limitaríen com fins a-les-hores, a defensar les fronteres, sinó que-s transformaríen en veritable estol invasor de França per aquell indret; y encare més, hi havía motiu per pensar que-s lliura-s una tremenda batalla entre los exèrcits de les dues nacions, y potser ab intervenció de reys, puix entant que corría la nova de que Carles s'atançava a les confiníes de Narbona, lo nostre Ferran continuava a Giróna com disposat a anar-se-n vers lo Rosselló acompanyat de les noves y numeroses forces qui arribaren. No obstant, tot aquell aparat s'esboyrà instantaniament, ab tót lo perill que-s suposava, puix En Ferran acomiadà la major partida del seu exèrcit, dexant sols al Empordà y Rosselló mil cinch-cents homes d'armes, y dos

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mil genets y quatre mil peons, declarant que anava vers Castélla, a Burgos, ón li convenía estar sens triga, car hi havía de fer cap la Reyna, per celebrar les noces del seu fill lo príncep, crehent que la Princesa s'embarcaría tantost.

Axicom poch abans fóu donat per cert l'acost de Carles a Narbona, llavors haguéren de dir que al cridar-lo a guerra per aquella banda, éra privar-li que anas a Italia. y axò cert o fals, fóu obs donar a enténdre los embaxadors als de la lliga, y especialment al Emperador: car ab rahó, començaren aquests a desconfiar, tement-se que no podía ésser aquell cambi sinó senyal de que-s concertava pau entre França y Espanya; mas los calgué sossegar-se ab la segurerat que-s donà de que, passat l'ivern, qui éra molt rigorós, o sempre que fós mester, séns gran treball ni retras, podria de bell-nou traslladar-se lo gran estol a Giróna y ab éll personalment lo Rey. No éren infundades les sospites dels d'Italia, car de fét per abdues les parts s'éren tractat camins de concordia, proposant tréves al francès, en les quals devíen entrar les dues nacions y lo rey de Nàpols y los venecians, no los restants de la lliga; emperó tot-just s'éra retret En Ferran ab lo gros del exèrcit, sía per no avenir-se les proposicions, o perçò que Carles obras de traydor, lo resultat fóu veure-s los nostres de sóbte acomesos, séns forces abastants a espetlir la multitut d'osts franceses, procehents del Llenguadoch y Provença, qui s'abalançaren plegades contra lo Rosselló. Diu lo Zurita que lo capità general d'aquestes, o cap sobirà qui les conduhía, éra Carles Alboni, senyor de Santander, lo qual sería un individuu de la familia d'Albon, qui éra senyora de Saint-André: son exèrcit diuen que comptava fins a divuyt mil combatents; y ab tan excessiva força, suficient y de sobres per verificar la traça que concebuda havía, imaginà un colp tal, qui dexas més que sobrepresos, estemordits los nostres.

La fortalesa de Salses, qui éra, com diguérem, la ciutadella d'aquella frontera, y la clau principal d'entrada, ab tót que s'éra perfeccionada y tenía bé prou establiment de forses, patía emperò d'algunes irregularitats que los historia-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dors suposen que En Ferran havía volgut corregir, entre élles un tancat molt véll y prim séns caves ni contra-forts. Un divendres, díe 8 d'Octubre, arribà lo gran exèrcit enfront de Salses, assentà aquella metéxa nit la artilleria tot entórn, y batent tan prést contra lo feble mur, obriren un portell per ón verificaren los assetjadors la entrada. Los cabdills qui manaven en la fortalesa no serien d'aquesta terra, segóns fa a deduhir dels llurs cognoms, don Diego de Acevedo, fill del arquebisbe de Santiago, Bernal Francès, Inyigo López de Padilla, don Pére de Solier y altres cavallers, los quals tenien en llurs ordens fins a set-cents homens de batalla, entre élls passat de dos-cents espingardors y ballesters, ab vint-y-nou peces d'artilleria y totes jes municions necessaries. Molt gran y horrorós havía d'ésser lo foch que-s fes contra Salses, tan ben previngut, con tot-just si los de dins tinguéren témps de defeusar-se y los d'afóra d'ajudar-los: entrat lo portelll caiguéren morts, aprés de defensar-se heroycament, Azevedo y Solier, y fins a tres-cents soldats fóren tinguts reduhir-se al interior del fort, emperò arrambant los francesos combustibles a les portes per cremar-les, haguéren de retre-s aquells a partit, ab la condició de que-ls salvassen la vida, cosa que los altres van prometre, mas no compliren del tot, puix que-s desféren d'alguns al ésser defóra.

Encontinent que don Enrich de Guzman va sabèr lo perill que corrien los de Salses, anà tot corrents en socors dels assetjats, emperò al arribar a Rihes-altes, qui està a una lléuga escassa abans de Salses, conegué que havia fét tart, puix li contaren lo fracas que s'éra esdevingut. Ab tal nova tingué per prudent lo Guzman no passar endavant, fent avisar d'allà estant lo virrey de Catalunya per que hi anas ab les forces possibles, cosa que deguéren havèr fét abans, mas ajustant fins a dos mil de cavall y quatre mil peons, tirà un poch mes avant, fent com aquell qui esperava batalla: no hi podíen los nostres acórrer tan prést com ho haguéren fét de ésser avisats dès lo primer moment, y ab lo desavantatge ón se trobava lo Guzmán, regonegué la seua estretor, y estigué en tan crítica situació per espay de quatre jórns. Passats los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quals, considerant aventurat d'esposar-se a una batalla, que perdría, y que facilitaria novament la entrada dels francesos al Rosselló, concertà ab lo capità general d'aquests una tréva per dos mesos y mig, qui havía de durar fins al 17 de Janer vinent: de ón los Francesos ¡cosa singular! cessaren en llurs hostilitats y adhuc isqueren-se del Rosselló.

La opinió pública, segóns apar, s'alçà contra lo Guzman, y per més que cuyden defensar-lo per sa *prudencia* y *son esforç*, atenent la rahó de necessitat, sémpre restarà culpable per sa dexadesa; car, si és cert, segóns lo Zurita, que «ja may no fóu cregut que gosaríen los francesos entrar en aquella sahó dins Rosselló,» podía ésser semblant crehença de la generalitat o del vulgus, mas no havía de tenir-lo lo sobirà vigilant d'aquella frontera. Inutil fóu, per consegüent, la força de Catalunya tramesa per lo virrey, per tal com arribà al punt designat con éren ja transcorreguts cinch díes, y con de segur, éra-ja fermada la tréva,, essent la dita força, segóns diuen, no-més que de mil peons, puix éra impossible aplegar-ne més ab tanta cuyta, estant com estava la nostra gent disponible compartida per les fortaleses.

L'efécte d'aquestes novitats fóu terrible en lo cor dels Rossellonesos, primer per la catàstrofa de Salses, qui éra lo baluart de la seguretat, y després per la inesperada tréva; car, sabènt de cert que los francesos se prevenien encare més y augmentaven lo llur exèrcit en Llengadoc, teméren ab rahó, que finida aquella tornaria a fer irrupció l'enemich, y les úniques víctimes de semblans magallaría seríen élls, qui-s veuríen de nou sotsmesos a França. Produhí axò certa indiferencia, de la qual ja parlarèm, per part dels nobles del pahis en aquella guerra que podría ben estalviar-se; y per si açò perjudicas témps a venir los proposits secréts d'En Ferran, al sabèr aquest quant acabava de succehir, passà órdens al virrey de Catalunya y al duch de Cardóna, per que ab llurs companyíes féssen cap a Giróna, al ésser prop d'espirar la tréva, que hi anassen aximetéix deu mil peons que ordenava fer tan prést en lo Priucipat, y acorreguéssen com hi acorreguéren, a Puig-cerdà En Pére de Mont-cada y un tal

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Alta-riba, *a càrrech del qual estava allò d'aquella frontera* (segóns lo Zurita), frases que no sabèm interpretar sinó com a propòsits del Rey de que vigilassen aquella terra persónes naturals y més conexedores que l'estranger Guzman, al qual no perçò havíen-lo de deposar del seu càrrech, y alhora procuraren montar axicom convenenía les fortificacions de Cobliure, Elna y Clayrà.

Dóna ací l'Annalista una nova, que tan pot ésser ressó de la opinió que formassen los partidaris del Guzman, com veritable descobríment de la antipatia que la terra en general manifestas a la presencia del exèrcit actiu, de la soldatesca, a Catalunya, causa de la indiferencia sus-are aludida. Diu axí l'Annalista: «Emperò èra gran la falta que don Enrich tenía, per la defensa d'aquells comtats, de gent de guerra: car ni los senyors dels llochs, ni los pobles, als quals molt atanyía la réstauració y défensa dels metéixs no hi socorríen ni-ls ho podía manar per les ordinacions de la terra: y puix atanyía al servey del Rey conservar la amor dels pobles, éra forçós donar-los contentament, servant llurs libertats, y élls s'escusaven de contribuir en les obres, dihent *que aquella guerra no éra per la defensió de la terra, sinó per voluntat del Rey.*»

Apar impossible que l'agrahiment haja pogut fer dictar per un home tan assenyalat com lo Zurita un paragraf semblant, posat que ningú com éll conexía tant a fons la importancia de les institucions ab que s'honraven tots los Estats de la Coróna d'Aragó, ningú com éll sabía que si per les lleys feudals estava lo vassall obligat a seguir lo seu senyor com a soldat, y lo senyor al Rey con aquest anava a la guerra, per la salvació o honor de la patria, no éra lo metéix con aquesta crida feya-s, contra costum per un delegat del Rey, estranger per afegidura, y éra la guerra vèrament fantasiosa car, de constrènyer En Ferran sa ambició dexant que a Italia regnas qui millor pogués, que pagat podía estar essent rey de les Espanyes unides, ni passarien les fronteres del Rosselló y de Navarra los perills que comportavan per mor d'éll, ni s'exaugaría la terra eczigint-li tributs y més tributs

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per sostenir grans cóssos de milicia mercenaria ací y a Italia, ni introduhiría aquesta milicia o exèrcit permanent, com després s'es nomenat, en terres los tranquils y ordenats habitadors de les quals no sabíen fer-se a les molesties que produeix la soldatesca, ni podíen capir la rahó que hi hagués per que gent estranya trascas constantment per lo llur sol, afollas, sí li convenía, llurs conreus y sementers, s'allotjas en los llurs propris alberchs, y adhuc pot-ser s'amparas dels llurs llits y abrichs. Veus-ací que significava aquesta part de compliment que trobava a mancar don Enrich de Guzman, séns que dega atribuir-se a aquexes *ordinacions de la terra*, que no sabèm què signifiquen; y en tant és fonamentada la defensa que ací emprenom d'aquells antichs catalans, que la metéxa nova del Annalista nos procura lo millor argument que podríem retraure, puix s'hi consigna que *lo Rey éra forçat de donar-los contentament, servant llurs libertats: car atanyía al servey del Rey conservar la amor dels pobles.* ¡Pobre Catalunya! no séns motiu ja pronosticarem dés lo cèlebre compromis de Casp, que la feríen llavors en mig del cor, que començava dés d'aquell acte sa agonía, y que la veuríem gradualment decandir-se y defallir.

Emperò vejam un altre efécte més general de les tréves passatgeres, fermades per l'espanyol Guzman y lo francès Albon de Saint-André. Al arribar la nova d'aquesta transacció a Italia éra en ocasió que lo rey de Romans o emperador, pare del gendre del nostre Ferran, estava assetjat a Liorna, no anant-li a gayre de pendre-la, y com los francesos no tenint d'aténdre a d'altres lluytes, tinguéssen axí més avinents camins per socórrer los assetjats, hagué de contemplar Macsimilià com, al seu esguart, entraven naus enviades per aquells ab gran copia de queviures, la qual cosa, ensémps ab la brama que començà a correr sóbre la tréva del Rosselló, féu decaure talment los coratjes que véu-se l'Emperador obligat a llevar lo setge, essent a-les-hores con, ressentit, féu mostres de volèr tornar-se-n a Alemanya. Abans, emperò, féu assabèr lo seu plany a diversos embaxadors qui éren aplegats a Pavía, dihent que havíen-lo duyt a Italia com a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

defensor y protector, emperò que-l miraven com a foraster, y-l comprometíen y abandonaven: féren-li veure llavors la necessitat que hi havía allà de sa presencia, y més sabènt-se que s'embarcava gent a Provença contra Gènova. No obstant, haguéren de callar los qui tractaven de convèrcer-lo, posat que en aquella metéxa ocasió arribà la nova de que la tréva entre los dos cahdills militars de la frontera del Rosselló s-éra convertida en tréva entre los reys, que lo senyor de Saint-André anava a traslladar-se a Italia, y per afegidura que lo Papa tendía a la pau general. Era gran lo compromis que En Ferran contreya, ofenent axí lo pare del seu gendre, y tractà de convèncer Macsimilià de la utilitat de la tréva, puix durant aquella se podríen prevenir un y altre millor y més avinenment per després.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL LX

Dés del any 1496 al 1504

Titol de *Catòlichs*, donat per la Santa Seu als Reys. Farces maquiavèliques. Noves abusions de la soldatesca al Rosselló y escàndels a Perpinyà. Mort del infant En Joan. Los reys de Portogal s'intitulen princeps de Castélla y d'Aragó, y l'arxiduch Felip, marit de Joana, prèn per sí igual titol, Oposició de les Córts aragoneses a la successió femenina. Lo fill del infant don Enrich s'abroga lo titol y dret d'immediat successor. Mort de Carles de França: cambi de política, per unir-se lo successor de Lluis XII al arxiduch Felip. Les tròpes espanyoles se retrauen d'Italia, L'infant Miquel, nét dels reys Catòlichs, és jurat immediat successor en les córts d'Aragó. Nou regimen d'insaculació dels militars. Admirables peripecies, perill de la dinastia de Nàpols, y traça d'En Ferran de compartir-se aquest reyalme ab França. Tractes diplomàtichs en los quals intervé com a embaxador lo catalá Gralla. Armada, en aparença, contra lo Turch. Naix l'infant Carles futur emperador), y-s mor l'infant Miquel, passa la successió a la mare d'aquells la infanta Joana, y-s perpetua de llavors ençá en la casa d'Austria, complint-se l'anatema de Benet XIII. En Ferran sospita del seu gendre: concordia a Granada per lo compartiment d'Italia. Estretors del rey de Nàpols: generositat significativa del gran Capitá. Lo Papa con-erma la concordia dels usurpadors: roman desbosta la dinastia d'Alfons *lo Magnànim*. Lo duch de Calabria tramès a Espanya. Fums del Arxiduch ab lo seu sogre. Joana y Felip són jurats successors sols a Cascélla. Mals concells del viç-canciller La-Cavalleria sóbre jurar a Aragó per successor l'Arxiduch qui ho és solament com a marit de Joana. En Ferran se-n va a Çaragoça, per estar malalta la Reyna: los Princeps lo seguexen abandonant la presidencia de les córts. Rompiment entre Ferran Felip: se-n va aquest a França, y al passar per Barcelona és obsequiat d'una manéra particular. Recels y prevencions del Rey tocant al viatge del seu gendre. Les córts aragoneses prometen ajuda al Rey, ab tal que les forces militars sien manades per naturals. Lo gran capità no s'adhereix als manaments de pau del Arxiduch. Córts a Barcelona: informalitats en les metéxes y donatiu al Rey, séns tractar-se de jurar als Princeps. Mort d'Alexandre VI: conseqüencies. Precaucions per la guerra a Italia y Rosselló. Defensa heroyca de Salces. Lo Rey, en persóna, emprèn la companya contra francesos, sòn aquests destroçats, se-n entra lo nostre exércit fins a Narbona, y lo res do França veu-se obligat a demanar tréva. L'Emperador se mostra anti-francés y favorable a En Ferran. Follia de la infanta Joana, qui basqueja per aplegar-se ab son marit. Aparença d'esténdre la tréva per Italia. Pintura sinistra d'Italia: intrigues, falsedats, inconseqüencies, comptes del Gran Capità, etc. Mort de la Reyna Elisabet: concepte que meresqué als catalans, son testament, cláusula derogativa per la qual En Ferran déxa d'ésser rey de Castélla.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Al establir-se la tréva entre los reys de França y d'Aragó, fóu con Alexandre envià lo títol de *Catòlichs* als reys d'Espanya, títol que no deu confóndre-s ab los que s'atribuexen a altres reys, puix a aquests los hi donà la posteritat o la Historia com a distinctiu, y a aquells lo-y concedí en vida la Seu Apostòlica, com a títol constant de llur rabaça en contraposició a França, los monarques de la qual s'intitulaven *Cristianíssims*. Apar estrany que precisament on aquesta ocasió ón advocava lo Pontifech a favor de la pau, inferis un gréuge a Carles de França donant al seu enemich un títol que apar superior al de Cristianíssim, puix a volèr recompensar En Ferran per açò de Granada, devía havér-ho fét abans; axí que prescendint de les dites rahons ab què esplica semblant honor lo Zurita, nos inclinam a creure que pogué donar-se lo títol de Catòlichs per igualar ans bé que per enaltir, o que fóu açó en son origen obsequi de gratitut promogut per Frederich de Nàpols, qui solicità la dita honra per lo seu parent, segòn testimoniegen alguns historiadors d'Italia. Per més que axò apar secundari, no dexà de coincidir ab lo gréuge de Macsimilià, per lo qual no inventaren ningun títol; y axí no és de meravellar que vehent l'egoisme dels altres, prescindis del interès general y se-n anas al particular séu, se resolgués a dur la guerra y los aliats que pogués a Borgonya, que-n volía cobrar lo ducat: y èra açò un colp mestre, car no podría lo nostre Ferran tolerar que Carles de França privas Macsimilià de possehir uns béns dels quals havía d'ésser hereu l'arxiduch Felip, marit de la infanta Joana, o en altres térmens, no queya bé que En Ferran fés obatacle per que sa propria filla s'institulas témps a venir duquessa de Borgonya.

La desconfiança que d'aquí-avant començà a regnar entre los de la lliga fóu gran, y de tal fórma obrava lo nostre Ferran, que per la una banda feya preparatius de guerra y per la altra concellava la concordia, mijà avinent per anar entretenint méntre s'esperaven les ocasions propicies: los deu mil peons que de primer En Ferran havía promès fer a Catalunya procurà que-s féssen a-les-hores, per mor de què

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tingue lo Guzman una assentada a la Junquera ab lo nostre virrey y ab En Pére de Cardona bisbe d'Urgell; noresmenys lo virrey havía convocat al Empordà molts cavallers de Catalunya, esperant tres-cents homens d'armes qui havíen d'anar-hi d'Aragó y de Valencia, y tota aquesta gent calía que estigués a punt per en acabada la tréva y per si no-s renovava. Méntre que açò-s provehía, a Lió. lo 5 de Febrer del 1497, nova tréva éra fermada entre Ferran y Carles, no sols per élls sinó encare per los llurs confederats, essent l'un dels capítols, que trametrien los reys llurs embaxadors a les fronteres del Rosselló per que-s tractas de pau y concordia final. «En aquesta manéra (diu lo Zurita) alhora que tot-hom temía que s'éra començada una molt terrible guerra, gayre-bé de sópte, per mijà y consell del Rey Católich, s'hi sobressehi, y s'acomodaren y espargiren los exèrcits y gent qui s'ajustava per los potentats d'Italia, qui faverejaven la causa de la lliga.»

Ben clar és de veure lo propòsit que En Ferran tenia ab la tréva, essent aquest de podèr traçar ab calma, séns destorb de guerra ni d'altra mena, ab lo rey de França de quant al un y al altre convenía; car abdós pretenien lo reyalme de Nàpols, y per restar pagats l'un y l'altre, per mercadejar lo preu que respectivament s'eczigissen al amollar de llur propria ambició, éra indispensable que hi haguéssen camins com los que la tréva facilitava. Difícil éra que s'avinguéssen dues ambicions tan poderoses, y prova la mala fè dels tractants, que ab tót y aquestes aparences, no perçò dexava de militar a Italia lo Gran Capità, tant que llavors fóu con aqüest tornà Ostia al Papa, y anà a Roma y fóren-li féts grans obsequis per part d'Alexandre, y a Castélla rebíen ab grans féstes la princesa Margarida d'Austria, muller del príncep En Joan, acreditant axí lo goig d'unir-se encare més ab la casa del Emperador (1); y Frederich de Nàpols, pres-

(1) Parlant d'aquestes féstes celebradores a Burgos, diu lo Zurita que «per la ciutat de Çaragoça, assisti com a jurat primer Alfons de La-Cavallería, vestit d'una roba carmesí.» Aquests dos càrrechs no podíen residir en una metéxa persóna, y jatsia hi hagués de jurat primer de Çaragoça ensémps ab los embaxa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cindint de quant féssen o dexassen de fer los de la lliga, exir en campanya contra los seus més principals enemichs, com si més o menys tart no haguéssen d'ésser-ho séus alguns dels qui abans l'ajudaren, y qui més desijaven espulsar-lo del trònus. Llarch témps durà aquesta farça, renovantse les tréves, anant y venint embaxadors y no podènt may per may conciliar-se los dos ambiciosos, y de tal fórma s'aglevaren a-les'hores certes complicaçions y tals contratémps menaçaven En Ferran, segóns ja indicarem, d'aquí avant, que fóra prou a renunciar als seus plans, cosa que no sabé fer, sémpre esperant cambis de sort.

No dexava d'ésser un contra-temps la alteració produhida a les fronteres del Rosselló, a conseqüencia, séns dupte, de les imprudencies que més amunt deplorarem, per l'agombolament de soldatesca agosarada a la nostra terra. Estractarèm la relació del Zurita, per ésser lo qui ab més estenció descriu lo fét: séns esplicar lo veritable començament de aquest avalot, sols indica aquest autor, al tractar de les enquestes que tantost féren, «que fóu sabut ésser los principals delinquents Alvas de Sosa, qui s'éra passat a França, y la gent de guerra.» axicom al consignar les disposicions que-s prenguéren, per apaybegar, una de les quals fóu traure los soldats de Perpinyà, hi afig: «y axí provehiren, senyaladament *per les molesties que los Perpinyanesos rebien en la estada dels soldats.*» Y passant are al fét, resultà ésser, en suma, «que la guerra qui residía a Perpinyà s'avalotà y posà en armes contra los de la vila: car essent mort en un rebombori En Serra, mercader de Perpinyà per Alvar de Sosa, mesclant-se gran brega entre uns y altres, anaren los parents del Serra a casa En Joan de Leyva, creguts de que lo Sosa

dors de la ciutat, no podía ésser aquell que lo Zurita designa. Lo viçcanciller de Aragó éra abans lo president nat del Concell de Catalunya, y en lo 1494 se constitui a la córt lo Concell suprém d'Aragó, separadament del de Castélla; y per la dita nova institució suprèma, traguéren del Concell de Catalunya lo Viç-canciller, y féren-lo ab aquest càrrech president del suprem d'Aragó, sóts lo qual càrrech y concorreria Alfons de la Cavalleria, significant açò, séns dupte, la roba carmesí, molt diferent de la gramalla de jurat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'hi éra acollit, y revolent-se ab los soldats, exint don Enrich a despartir-los, fóu ferit del cap per una pedra que d'un terrat gitaren; y d'aquella ferida morí al cap de molts bréus díes.» Lo virrey qui sabé lo cas, ab alguna gent de cavall anà dret a Perpinyà, y entrà en la vila ab cor de sossegar la encesa lluyta que hi havía a causa de la inculpació que-s feyen mútuament de la mort de don Enrich de Guzman; y ab acort del bisbe d'Urgell y del governador de Rosselló Lluis d'Olms, tractaren de fer enquesta formal axí entre los naturals com entre los soldats, de ón ne resultà, per sort, no ésser estat dels primers lo qui ocasionà la mort del general, puix éra estat gitada la pédra per un peó y precisament de la casa estant que ocupava Joan de Leyva.

Mostrà En Ferran gran volença, al sabèr lo cas, en que-s castigas los culpables, emperò com lo principal, Alvar de Sosa, éra fuyt, y pot-ser del remey naxería una nova malaltía, no hi hagué altre camí sinó dexar a mans de tan caracteritzades persónes com éren les tres demunt dites; y la veritat és que semblant camí consistí en dexar a Perpinyà sols l'establiment necessari per lo castéll y la ciutadella, y que los restants soldats qui estaven allotjats per la vila isquessen y-s repartissen en altres llochs del Rosselló y del Empordà. Lluytes son aquestes qui transpunten en la època ón som arribats, emperò que témps a venir, en regnats successius, han de pendre tals proporcions, que han de venir a raure en formals guerres entre Catalunya y l'exércitd'Espanya.

Substituiren don Enrich de Guzman ab don Sanxo de Castélla, donant-li En Ferran igual títol y prerogatives que a aquell, emperò, ben advertit, anà d'acort d'aqui-avant ab lo governador del Rosselló, y ensémps s'aplicaren a adobar y fortificar tots los castélls y llochs indispensables per la defensa, corregint principalment les imperfeccions del de Salses: car, si bé tractaven a-les-hores de concordar la pau, podia recordar En Ferran quant s'esdevingué sus-are en aquella fortificació: y tan certa éra aquesta desconfiança, tant que en acabat de publicada la tréva a Italia lo 25 d'Abril, ab posterioritat a aquesta data fóren apresonades naus Genove-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ses per la armada francesa ocasionant aquesta informalitat o trahició nova alarma.

No-res fóu semblant contra-témps per En Ferran acomparat ab un altre que li-n esperava: aprés de vèncer grans dificultats, y con per fí anaven a coldre-s les noces de la infanta Elisabet, filla dels rey catòlichs, ab son cosí don Manuel rey de Portogal, lo primogènit de la Coróna En Joan, aquell en qui-s veyen vérament unides sóts un metéix sceptre totes les nacions d'Espanya representades per los seus pares, patí sobtosament d'una febre contínua, y en tretze jorns passà d'aquesta vida, lo 4 d'Octubre del 1497, dexant sa muller Margarida, germana del arxiduch Felip, prenyada jatsía séns fruyt, car malparí a efecte del sentiment produhit per la mort del marit. Segada en flor restà la esperança de aquests reyalmes y més la dels pares qui tant basquejaren per dexar al fill un gran imperi: desapareguda la línia masclina, y si Castélla no tingués dificultat en acceptar, per sos costums, la femenina, pot-ser a Aragó, ón recordaven quant s'esdevingué en témps d'En Pére *lo Cerimoniós* ab igual obgécte, encontrarien ab alguna dificultat. Malgrat lo dupte, que no éra obstacle per En Ferran, los reys de Portogal fóren perferits per los nostres que prenguéssen lo títol o possessió d'aquests reyalmes, y començaren a nomenar-se, endemés del títol Regi que-ls atanyía, príncepS de Castélla y Aragó e immediats successors a la coróna d'Espanya, y fóren jurats com a tals a Castélla. Emperò bona fóra aquexa ilusió, si al metéix moment que açó esdevenía no alçara la ambició una ferésta tempestat: lo rey de Romans cercà anterioritat de parentiu y de drets a la coróna de Portogal, comparativament ab los que podía alegar don Manuel, l'arxiduch fill sèu pretengué séns fonament que lo títol que s'abrogaren los seus conyats los reys de Portogal passava indistinctament als gendres, y acte seguit, per sí y avant si, s'intitulà també príncep de Castélla, y per fí de fésta Macsimilià feya assabèr al embaxador d'Espanya que Carles de França acabava de concedir-li açò que tenía del Estat del Arxiduch, ab tal que élls, pare y fill, no li fóssen contraris en la em-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pressa d'Italia. Produhí tantost lo seu fruyt, axicòm veurèm aquesta gelosía del gendre d'En Ferran, y donant-se aquest pressa en fer jurar com a primogènits los de Portogal, la hora que pretengué donar-hi compliment en les Córts d'Aragó qui-s reuniren a Çaragoça lo Maig del 1498, tocà la veritat amarga que anunciarem, car si resistiren los aragonesos per no ésser costúm admetre en aquesta coróna la successió femenina, per ésser compromès jurar lo Portogues per lo cas que lo rey Catòlich tingués un altre fill mascle, y finalment perçò com no volíen prestar jurament algun séns que lo rey abans no satisfés molts gréuges qne hi havía penjants, dóble desayre sofert per En Ferran; car noresmenys de no conseguir son obgécte, éren estat inutils tots los afalachs que aquells formals sotsmesos havia dispensats, cregut de vinclar-los com si fóssen d'una altra raça més flecsible.

De tenir més valiment, un altre núvol s'agregaria a aquesta tempestat, car al metéix témps dexà sentir sa veu l'infant don Enrich de Valencia estant, dihent que la successió pertanyía a don Alfons, fill séu, qui éra lo successor mascle més propinch, aprés de mort lo princep En Joan y no dexava de fer prossèlits; mas tinguéren camí los Reys per fer emmudir, séns gran esforç, aquest impensat pretendent.

En mig d'aquexes estretors qui envoltaven lo Rey Catòlich, entrat ja l'any 1498, Carles de França pensà obrar ni més ni menys com la altra vegada: la hora que més esperança tenía aquell de concloure la concordia, vehéren-se prevencions y aparellaments als territoris vehins a la nostra frontéra, qui feyen témer una invasió tremenda y soptada: y lo nou general de les trópes del Rosselló manà aplegar a corre-cuyta forces, y tót éra fer nous redreços y fortificacions a Perpinyà, Coblliure, Puigcerdà y Elna. Emperò con més éra de témer un nou dalt-a-baig, arriba la nova de que Carles de França s'éra mort soptosament, lo díe 8 d'Abril, séns dexar successió directa.

Bona podía ésser semblant nova per les traces d'En Ferran, segóns qui fós lo successor al setial de França: emperò

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mala hagué de judicar-la de prompte, car lo successor designat y admès éra Lluis duch d'Orlians, aquell metéix cabdill militar qui ab prou rancunia batallà a Asti, la hora que Carles tingué d'exir de Nàpols y volgué travessar tot Italia, enemich declarat d'En Ferran y d'Espanya. La mort de Carles obligà també l'Emperador y son fill a pendre una actitut que ja havien abandonada, perçò com tornàren a atansarse a les fronteres de Borgonya ab ayre hostil; y per part de úns y altres se començà de nou un moviment ambiguu, tan prompte decantant-se a pau com a guerra, séns acabar de declarar-se positivament, fins que, séns preveure-ho ni En Ferran ni l'Emperador, va sabèr-se que l'Arxiduch s'éra convingut ab lo nou rey de França Lluis XII, acte qui féu tèmer En Ferran que son gendre curava poch del interès del sogre, y que, ab grans fums, no-més obrava segóns la seua fantasia li dictava, posant en gran compromís l'Emperador, puix desfeya lo fill çò que sompare feya, lo qui tingué de desistir de la guerra de Borgonya, y fóu tingut accedir y adhuch aprovar, contra sa voluntat, l'acte del fill, qui equivalía a posar-se bé ab França y a inhabilitar-se per guerrejar a Italia. Axò, y la convicció que hi havía, segóns espressió del metéix Macsimilià, de que *l'arxiduch Felip éra molt francès*, haguéren de posar sóbre sí lo Rey Catòlich, lo qual, com a fi de nas, conexeria que tals aparences, axi de part de Felip com del seu pare, no podíen durar, y esperant millors témps per éll, qui arribaren, donà un colp mestre, qual fóu sostraure tot-d'una les forces que tenia a Italia, y ab aytal propósit, lo Gran Capità ab tota la armada prengué veles dés de Nàpols y se-n vingué a Espanya, dexant axí que quiscú atengués al seu profit tal com en cor li donas. Con allà tornas, la ambició secréta d'En Ferran se descobriría pública y obertament, l'antich defensor dels seus parents, los reys de Nàpols, serà llavors lo pretensor al trònus que hi erigí Alfons *lo Magnànim*, y les mires del rey d'Aragó, més o menys desenganyat de Castélla, no seràn altres que les d'obtenir com a aragonès, la successió d'aquell monarca, y podèr intitularse rey d'Aragó y de Nàpols.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Durant la prudent espectativa d'En Ferran, esdevingué que sa primogènita, la reyna de Portogal, infantà un fill mascle, al qual posaren per nom Miquel, y del part del qual se morí la mare: no perdé témps En Ferran, y profitant encare les córts d'Aragó, qui éren romases suspeses, per no havèr volgut jurar la mare com a successora, alegant la gran qualitat del nou successor, no obstant d'ésser-ho per linia femenina, conseguí més que convèncer los aragonesos, resoldre-ls a jurar lo príncep Miquel; y axí féu-se ab tota solemnitat, vers lo mes de Setèmbre del 1498, ab la salvetat, emperò, de que si lo rey Catòlich arribava a tenir un fill mascle, aquest sería lo successor y-s donaría per null lo jurament temporer que llavors prestaven. Són dignes d'ésser reproduhides les paraules ab què lo Zurita descóbre l'esperit del pahis en aquella època, y que pot fer-se séues per tant Catalunya, al donar compte de les rahons que-s retraguéren sóbre l'avantatge o desavantatge d'unir-se aquests reyalmes ab Castélla, acte al qual los Portoguesos mostraven no menys repugnancia que los aragonesos y los catalans: «Quant a la unió dels Reyalmes, confessaven los aragonesos que, axicom per la gloria de la Coróna d'Aragó (1), semblava ésser molt convinent que s'ajustassen ab Castélla, per la pau general que-n resultava, també tot allò que de més se-n augmentas y anas estenent aquesta Senyoría, pensaven que podía ésser als sotsmesos de major gravitat y subgecció: car de gran imperi y molt estès, no n'és d'esperar sinó absença del Princep, de ón naxen infinits damnatges, y, per causa de élla, majors inconvenients... Donchs los portoguesos, qui no solament amaven lo Rey llur, mas l'adoraven, ab tot y estar cenyits en tan estrets límits, en una tan exorca y estreta terra, no podíen comportar ab paciencia que Portogal s'ajustas ab Castélla, no-més tement, com élls deyen, la ambició que

(1) Millor dirien d'Espanya, en tractant-se veritablement de gloria, emperò és de veure tantost qne fa alusió a la quietut, puig semblava com si lo Rey no volgués res empendre en nom d'aquests Reyalmes, als quals anava sols a traure-n soldats y diner; mas essent la protagonista Castélla, resultava entretant véra quietut a Aragó y Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ordinariament se tenía de governar-ho y manar-ho tót, y reduhir generalment quantes lleys hi hà, y lo mou de regiment a ses pragmàtiques y costums, ab una presumpció y ufana terrible.»

Aytal jurament del príncep Miquel, ab tót que-s féu més avant en altres reyalmes, no-l prestà Catalunya, sería-n sols la causa de perllongar l'acte per la hora que lo Rey visitas Barcelona, confórme ho havía indicat, perçò que tractant-se en aquest metéix any de reformar lo govern de la ciutat, entrant-hi los cavallers de privilegi que-n deyan Militars, per la novitat que axò produhia entre los antichs ciutadans, fóren tramesos com a embaxadors a Castélla En Pére Bussut y En Pére Des-Torrent; y ab tot y ésser axò a plaher d'En Ferran, dihent que-ls tornaría resposta y faría iusticia con anas a Barcelona, mas no-n tindría ocasio lo Rey, con un any més tart, lo 13 de Novémbre del 1498, envià lo nou regiment d'insaculació dels Militars, ordenant a la ciutat que tingués borses per tots los càrrechs, reservant-se éll en vida fer la insaculació, y comedint-la, per aprés de la seua mort, als Concellers, cosa que no sabèm si mereix lo nom de privilegi o de servitut, y per lo qual se regí d'aquí-avant la ciutat, fins al témps de la pèrdua total de ses libertats.

Semblant cambi en lo regiment dè la ciutat comença per un contra-fur per l'estil d'aquell que va cometre també lo Rey, en altra ocasió, ab los jurats de Çaragoça, puix, contra tot costum, lo díe de Sant-Andréu, en què solíen fer nova elecció de Concellers, s'introduhiren al Concell uns comissionats del Rey y llegiren una ordinació prohibint que aquella s'efectuas; y reverint tals ordes, segóns apar, los Concellers, s'aplegaren de nou, ensémps ab tot lo Concell de cent jurats, y assistint-hi En Pére de Bell-lloch escrivà del Rey, féu a mans d'aquells un nou privilegi, y portaren una gran caxa ab sis panys diferents, de quiscun dels quals havía de tenir una clau un conceller y l'escrivà de la casa y un colp oberta, trobaren dins diversos sachs plens de bolos de cera, qui gordaven retalls de pergamí rotllat, ab los noms dels insaculats, y posat en pràctica per primera vegada aquell sis-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

téma un nin anà trahent boles per quiscun dels càrrechs y oficis de la casa, resultant-ne nomenats Conceller en cap, Geroni Guerau de Vall-seca; segon Francesch Marquet, ciutadà; tercer Gabriel Pujades; quart Guillèm Pongèm, mercader; y quint Salvador Vilasis, fuster.

No va errar-se en los seus càlculs le Rey Católich, car méntre aparentava plaure-s en la guerra, séns moure-s dels seus reyalmes, y com refrenant les seues flotes y exèrcits, esdevinguéren les majors peripecies entre los potentats d'Italia o que allà tenien l'obgécte de la llur ambició: figurant éll que-s dolía dels mals que poguéssen succehir a la Cristianitat, ab tót y romandre quiet, s'aventurà a eczigir al Papa que reformas sa casa—y ja veurèm a la part eclesiàstica los motius que hi havía per semblant eczigencia;—l'endiablat duch de Valentinois éra rebut alhora ab grans féstes a Avinyó; Frederich de Nàpols, desconfiant d'Alexandre, cuydava fer-li guerra convidant a aytal fí lo nostre Ferran, al qual se creya temptar perferint-li la mà del seu fill, lo duch de Calabria, per una de les infantes espanyoles; entrant ja al any 1499. l'Emperador feya tréva ab França, y aquesta lligava-s ab los venecians contra la casa de Sforça y contra la de Nàpols: y poch després la metéxa França rompía decididament la guerra contra lo duch de Milan, apoderant-se de Gènova, Milan y tota la Llombardía, y lo Papa menaçava també ab guerra a Frederich.

Al contemplar tan repugnant pintura, lo llegidor imparcial no podrà estar-se d'esclamar: ¡Què-s féu d'aquella antiga, lliga que deyen ésser-ne l'obgécte la defensa de la dinastía napolitana, la oposició als ambiciosos plans de França, y tota-hora, com a constant centinella, la pau y benestar de la Cristianitat! Si lo nebot de Caliste III obrava ab los descendents d'Alfons *lo Magnánim* tal com obrà son oncle y predecessor ab lo fill de aquest rey, anava a trobar-se lo desventurat Frederich acaçat per dos enemichs poderosos, per França y Roma, y ningú no-l podía traure del perill sinó son parent, lo rey d'Aragó, lo metéix qui iniciat havía en altre témps la defensa de sa casa, pretestant l'odi que merexía França com a usurpa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dora. Emperò lluny d'havèr-hi aquexa defensa, veya lo Rey Catòlich en aquesta estretor del rey de Nàpols y en la complicació d'Italia la ocasió oportuna per satisfer sa ambició y exir de sa impaciencia: la guerra contra lo Turch éra la gran pantalla en aquell témps, per cobrir qual-se-vol armament que un conqueridor o ambiciós aparellas ab ob obgécte ben divers: y ab lo metéix pretést isqué de França ab les seues flotes y exèrcit Carles VIII con se-n anà a Italia. En Ferran *lo Catòlich*, desijòs de tornar a aquella península, séns alegar la rahó antiga, s'amparà aquesta vegada del metéix pretést, y per tant, çó és, per fer guerra al Turch, sa perferí talment a la senyoría de Venecia, a la metéxa qui acabava de llígar-se ab Lluis XII, antagonista d'En Ferran en la pretensió de Nàpols. Lo nom del Turch serví noresmenys per combinar un altre pretést, puix corregué la veu, certa o falsa, de que lo rey de Nàpols, desesperat de tota favor, havía cridat en la seua los turchs, qui portava los turchs a Italia: y axí, alçant l'odí públich contra aqueix infortunat, al qual, per tal pecat, no esqueya bé que l'ajudas un rey qui-s deya Catòlich, anà aparellant-se l'afer de tal manéra, que prompte havíen de veure-s declarats com a enemichs de la casa de Nàpols tant los qui ho éren de sémpre, los francesos, com los seus antichs defensors y amichs, los espanyols, y bentost havíen de veure-s de bell-nou en les aygues d'Italia les galéres d'Espanya, qui tant anirien contra lo Turch si tant li convenía a En Ferran, com en contra lo rey cristià y de sa metéxa sanch, Frederich.

La inacció e indiferencia que havía volgut En Ferran aparentar, no convenía ja gordar-les per més témps, car entretant lo podèr de França s'éra estès per Italia; y puix tals avantatges tenía aquesta nació, y ja que en cas de tornar En Ferran a la lluyta no havía d'ésser com. abans, en nom de mólts y per una causa comuna y noble, sinó que calía per si sol, y per un interès séu, en tal basquejament, y entant que-s perfería a acometre lo Turch, va creure-s més avantatjós amollar un xich de sa ambició, o millor, compartir-la ab lo seu metéix antagonista, contentar-se de prompte ab una part

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

séns renunciar a adquirir-lo tót en l'esdevenidor; y a aytal fí tractà secrétament ab Lluis XII de repartir-se lo reyalme de Nàpols.

Confià lo Rey Catòlich aquest afer a un personatge que crehèm de la nostra terra, a En Míquel Joan Gralla, qui estava d'Embaxador a França; y tan bé va comportar-se, segóns los historiadors recompten, que no podia més desijar son rey y senyor: parlant de ses assentades diplomàtiques, referexen una anécdota que hom cita com a notable, y ho és veritablement, per quant en una sola resposta vingué a declarar lo tramès tota la política del seu senyor. Concorrien a la assentada representants de França y aximetéix lo cardinal de Rohan, qui proposava que en la repartició s'hi dexas tenir part al Papa, essent cosa singular de veure com aquest cardinal representava los interessos d'aquest y posava en ridícol sa persóna ab certes reticencies, tant que arribava a proclamar que-s prescindis de la opinió d'Alexandre y passassen avant en la composta del afer les persónes qui éren allà aplegades, acort que produhí en aquell príncep de la Esglesia tal entussiasme, que no pervenía a convèncer-se de que aquell acte fós de bò-de-bò; y donchs per assegurar-se-n encare més, afable ab l'embaxador espanyol al pendre comiat, lo pregá que-s servis dir-li ab tota franquesa, si la pensada d'aquella concordia éra ab lo rey y reyna d'Espanya o ab lo rey Frederich, responent en açò En Gralla: *Senyor, al rey don Frederich no-l conech; açó que he pensat per lo rey senyor méu ho dich, car m'apar que no deu perdre son dret y successió per ningú.*

No fretura de comentaris aquesta declaració: bé pogué la reyna de Napols anar a Granada a suplicar En Ferran, bé pogué instar-lo l'Emperador per que l'ajudas en la empresa de posar de nou lo duch de Milan en son Estat, bé pogué informar-se d'una concordia secréta fahedora entre lo rey Frederich y lo Papa; donchs aparentà sémpre la major indiferencia, aplicant-se esclusivament a escaramucejar ab los mauritans rebetles de les Alpujarres, méntre son embaxador Gralla continuava la composta del compartiment, y esperava

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la hora oportuna d'enviar ses armades y exèrcits, segóns éll deya, contra lo Turch. Per fí convidàren-lo més aviat que no feya a esperar, puix envitant tots los prínceps lo Papa, com a una nova crohada, no-s féu esperar gayre lo qui s'intitulava Católich, tant més ¡singular coincidencia! quant acabava de rebre En Ferran una embaxada dels venecians, com a més menaçats, demanant-li socórs.

S'esdevenía açò, entrat ja l'any 1500, y com a trànzit de una centuria a una altra, y per les les singularitats ab què lo dit any se senyala, mereix quasi admirar-se com a vertaible porta d'una nova era y camí d'altres impensats e inesplicables aveniments. Efemèrida important és en lo metéix any lo naximent, a la ciutat de Gant, del infant Carles: retreya-s d'Espanya en aquella sahó, mal avingunda ab ses costumes, despegada de sa mala sort, y desijosa de respirar l'ayre natal, la princesa Margarida, vídua del desventurat don Joan, qui éra estat primogénit dels Reys Catòlichs; y si ab goig esperava la familia imperial estrènyer-la entre sos braços, major bagué de sentir-lo al pensar que son germà l'arxiduch Felip, acabava de tindre de sa muller Na Joana un fill, qui podía ésser venturosa esperança de pares y avis, y tant que Déu reservava per lo front de tan benastruch reboll bé dos gloriosíssimes corónes, la del imperi d'Alemanya y la dels reyalmes d'Espanya.

Com a principi de la dominació d'Italia per Espanya, bé pot senyalar-se també com a una altra efemèrida del dit any la sortida de la armada que trametía lo Rey Catòlich contra lo Turch. A donar, donchs, major significació a la empresa, nomenà En Ferran capità general de la armada y alhora del reyalme de Sicilia lo Gran Capità Gonçau de Còrdoba, y donà-li instruccions per que obras o dexas de obrar segóns convingués, gordant sóbre-tót les fortaleses y endemés que tenien los nostres a Calabria, ajustant-se ab los venecians, si de fét acometés la armada turca, y (afig lo Zurita) «ab especial manament que no fés ninguna demostració de valença a ningun Príncep cristià contra un altre, *jatsía ho demanas lo rey Frederich*, per tal com allò de la concordia del repartiment del reyalme no estava concertat ab lo rey de França.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Isqué la armada, qui constava de vint-y-set naus y vint-y-cinch carabeles, y algunes galéres y altres fustes de rems, del port de Màlaga, y aprés que-s fóu deturada a Mallorques, per les grans calmes que s'esperimentaven, y després a Sardenya, arribà per fí a Messina lo 18 de Juliol.

Durant aquest viatge, lo ducat de Milan fóu donat al rey de França, y aquest se-n apoderà del tót, venint açò a mudar l'aspecte de les coses d'Italia, y no vindría tan malament al Rey Catòlich, car puix cadascú feya son afer, ab major rahó podía ell dir a-les-hores que s'abocava a la guerra sols per çò del séu. Y en quant a Espanyu, pot dir-se també que mudava d'aspécte dels plan que mantenía En Ferran, a conseqüencia d'un altre succés notable que-s pot aglevar a les efemèrides anteriors, y fóu la mort del príncep Miquel, fill de la reyna de Portogal y nét dels Reys Catòlichs, mort qui vingué a confermar l'anatema de Benet XIII contra En Ferran I, al dir-li *et projenies tua sicut tu incesta concepta non perveniet ad quartam generationem*, y per la qual vingué naturalment a heretar aquell títol la infanta Na Joana, muller del arxiduch y mare del futur emperador Carles: en suma, començà lo dret a la successió d'Espanya per part de la casa d'Austria.

Durant la espectativa quo servava a Sicilia lo Gran Capità, no cessava de proposar compostes y matrimonis En Frederich, mostant-s'hi aquest indiferent, Al sabèr-se que veritablement la armada del Turch, en compte d'anar a aquest punt, esvahiren Nàpols de Romania (1), òn no dexarà també de cercarlos lo Gonçau.

(1) Es Nauplia, tocant de Corint, a Grecia, que en altres centuries se-n deya la *Petita Romania*, per difenciar la de la de Tracia. Les denominacions posteriors de Raumania y de Romelia, que ni la una ni la altra son en rigor la petita Romania, comònen tot sovint aquesta denominació, significant antigament gran part del territori que dominaren primer les emperadors de Constantinoble y després posseheren los turchs, durant los quals s'és féta fantasiosa la aplicació dels dits noms, sòbre-tót per part delsgeografs forasters. Lo nom de Roumania és convencional, per ésser lo que convingué donar, en lo tractat de París del 1857, a la Valaquia y Moldavia, per creure-s que los dialectes parlats en aquestes terres son més llatins o romans, que los altres compresos en tota la Romania dels Paleólechs, cosa que no déxa d'ésser una confusió més per la Geografía y la Historia.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ja-s recordarà lo llegidor les toçuderíes del Arxiduch en intitular-se príncep de Castélla: per la mort del infant En Miquel, cessava tot motiu de gelosía y restava espedit tot lo dret de Joana y son marit, devent d'ésser declarats abdós hereus y successors al trònus, tant més quant los reys Catòlichs desijaven y activaven aquesta declaració; emperò per més que-s gordaría bé l'Arxiduch de menys-pressar tanta honor y avantatge, no perçò mostrava gran desig de venir a pendre possessió del seu nou títol, cosa que desagradava a En Ferran, qui voldría veure sa filla ab lo seu marit prop de éll, car corría la veu de que l'Arxiduch vindria a fer pau y amistat ab França, tractant lo casament del seu fill Carles (qui tot-just contava un any) ab Claudia filla del rey Lluis, casori qui portaría séns dupte una avinença entre França y Alemanya, compartint-se la Italia a sa manéra; y molt probablement traspassant a la casa imperial lo dret del reyalme de Nàpols. A succehir açò, no seríen pochs los entrebanchs qui s'alçaríen als plans d'En Ferran, y no fóra la pau de sa casa la qui menys perillas, vehent los jahents del seu gendre axí que, donà-s brasa a enllestir la irresoluta concordia de repartiment, que-s fermà a Granada lo 22 de Setémbre, convenint-se per élla, en resum, que lo rey de França pendría lo títol de rey de Nàpols y Jerusalèm, ab domini de diferents terres tocants del metéix, y lo rey catòlich possehiría lo ducat de Calabría y Pulla ab la percepció de diverses réndes, etc.; y per aquest acort renuncià Lluis XII tot dret y pretenció que pogués tenir en los comtats de Rosselló y Cerdanya axicóm En Ferran renuncià los que pogués donar-li en cor sóbre Mont-peller.

¿Qui podrà duptar, al veure aquest vergonyós tractat, de les intencions d'En Ferran? Diuen los historiadors que aquestes les ignorava lo Gran Capità, puix que a éll s'endreça En Frederich demanant-li socórs contra lo Papa y los venecians, y arriba lo Gonçau a fer pactes eczigint Gaeta; emperò no apar que-n estigués tan ignorant lo Gran Capità, con, segons lo Zurita, «óltra açò, avisava En Claver, que *si les coses del rey de França éren ja declarades, y les tenia per certes,* éra

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de parèr que, a més d'aquelles forces (Gaeta e Ischía), calía demanar al rey Frederich los castélls Nou y del Ou, y que-los-hi lliurassen a sa voluntat.» Tan bell punt com lo rey Frederich hagué demanat socórs contra venecians, corria la nostra armada a ajustar-se ab la d'aquests, y abdós aplegaren a Issant passaven a la illa de Cefalonia, ón assetjaren lo lloch de Sant Jordi: començava a veure l'enganyat monarca l'isolament en que-l dexaven uns y altres, y tal com lo qui conta les hores de sa agonía, li semblava que ab tal de fingiment procuraven derrocar per moments lo nom y poderiu de sa rabaça; emperò més li ho hagué de semblar, al sabèr que lo Papa aprovava la concordia entre França y Espanya, que lo Gran Capità estava ab sa armada de retórn a Sicilia, aprés d'havèr donat possessió de Cefalonia als Venecians, que lo rey de França augmentava les trópes en Llombardía, y sóbre-tót que llavors més que may corria la brama de que lo duch de Calabria éra tramès per son pare, en ostatge, al Turch, per que aquest envias gent de guerra en ajuda de Nàpols.

Tan favorable ocasió havía de presentar-se llavors a En Ferran, o tan precisat degué veure-s a no fingir per més témps, que, a la primería del 1501. manà a Gonçau de Còrdoba que no emprengués ningun fét, ni-s posas a pendre ni demanar altres penyores y castélls al rey Frederich, valdament aquest les hi donas, y a Granada, lo 22 de Març, fóu espedit, en nom d'En Ferran y Na Elisabet, a favor del dit Gonçau, lo títol de lloch-tinent general dels ducats de Pulla y Calabria, com a senyors de tals províncies. Ab tal prevenció ¿què té d'estrany la nomenada generositat del Gran Capità, en renunciar tantost los Estats del munt de Sant-àngel que en altre témps li havia conferits l'infortunat rey de Nàpols, si precisament aquella renuncia no éra sinó un indirecte *ultimatum* per convèncer Frederich de que no-res d'éll volien, de que no volíen la part que donada havía perçò que encontinent tót lo-y arrabaçaríen?

En tant trista situació, y aprés de fer-se pública la justicia d'aytal procehiment, apar que lo Papa devía alçar la veu

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

anatematitzant uns y altres ambiciosos; emperò lluny de mostrar-se Alexandre apóstol de caritat, o per temor de aquells o per obcecació—puix diuen que creya en allò de la vinguda dels Turchs a Nàpols, açò ans bé que per l'egoisme qui també lo movía, de proporcionar alguns dominis als seus parents,—cometé la infamia de confermar la concordia dels dos usurpadors, aprés de proposar-ho al Consistori vers lo mes de Juny, alegant lo gran motiu de que més valía que se-n perdés ún, dihent-ho per Frederich, que no que-s posas tót en perill, com s'esdevindría, a parér séu, si continuava la guerra en Italia, y lo Turch se profitava de les divisions per esvahir: y en conseqüencia donà la investidura del reyalme de Nàpols a Lluis XII y la de Calabria y la de Pulla al rey Catòlich. Quant s'esdevingué dés d'aquest moment fins a restar espulsat de Nàpols l'infortunat Frederich, repugna consignar-ho; puix no fa honor a quants laboraren semblant desventura; y ab tót, com lo Sismondi molt bé obsérva, «no-s parlava en aquella terra sinó de la honor francesa, de la franquesa helvètica, de la bona fè teutònica y de la honradesa castellana:» axí, en resum, dirèm no-més que quiscun conqueridor per sa part anà avançant, que los francesos, desohint proposicions de Frederich, s'atansaren a Nàpols, y que vehent-se del tot perdut lo pobre rey, pactà ab aquests que-l dexassen exir lliurement ab sa muller y demés familia, joyells y cambra; envers Ischia, de ón partiría, passats sis mesos per lo cap més alt, com axí ho feu demanant salconduyt al rey Lluis y anant-se-n a França: de manéra que més s'estimà anar a morir en la patria dels seus antichs enemichs, ans que deure favor alguna al seu parent, lo rey Catòlich.

A Nàpols restà, d'aqui-avant, lo duch de Nemours com a lloch-tinent general del rey de França, ómbra cruel per les ambicioses traces d'En Ferran, al qual poch satisfeya havèr acabat ab la dinastía dels seus parents, si éll no-ls substituía en lo setial. Per tant, dés d'are comencen noves ambicions, noves gelosies, noves injusticies, y puix romanen cara a cara los dos butxins del rey de Nàpols, dexèm que s'acometen tan prest l'un al altre, que lo qui tindrà més força o més ma-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nya aquell gaudirà de la presa, y ja vindran ab lo témps los historiadors vincladiços y admiraran lo fet consumat, y transformaran la infamia en prohomenía, vilesa que no cometrèm jamés nosaltres méntre Déu nos conserve clar lo seny per judicar çò que és veritat y çò que correspon a la justicia, séns la qual no hi hà historia.

Era molt natural quant anava a succehir essent dos tan poderosos los qui-s disputaven la presa: li convenía are a En Ferran inventar un motiu de guerra qui l'obligas a rompre ab los francesos, y ab tót que éll, y lo Gran Capita aximetéix descobríen fácil aquest motiu en la ambició d'aquells, que no-s contentaríen ab çò del llur, no-res perçò podía fer lo nostre Rey si abans no destrohia certs obstacles, o millor, si abans no resolia tres grans duptes. Era lo primer d'aquests originat de la eczistencia del infant En Ferran, duch de Calabria, a Tarant, ón s'hi mentenia aquest príncep, ab alguns d'adictes, ab ayre de defensar-se; y puix sa familia s'éra posada sóts la salvaguarda del francès, fóra un gran camí per constrènyer aquest o per obligar a aquella, tenir Espanya en son podèr lo primogènit e immediat successor del rey desbostat. Lo segon dupte provenía de la pau adés fermada a Trent entre lo rey de romans y lo de França, contra-témps qui contribuiría més ymés al afrancesament del Arxiduch y a que la França y la Alemanya s'estrenyessen no sols ab vincles diplomàtichs, sinó de parentesch entre los seus príncepps; axí que li convenia a En Ferran obligar de totes les passades lo seu gendre a passar a Espanya ab lo pretést de ésser jurat éll y sa muler com a primogènits, puig estant ací fóra, al seu enténdre, més fácil fer-li obrir los ulls sóbre quant perjudicial no podía ésser als seus futurs dominis la sobrada intimitat ab França: y per fí, lo tercer dupte, y aquest no venía mal per los seus plans, consistía en sabèr si les provincies de la Basilicata y del Principat devíen o no ésser compreses en la part senyalada a Espanya en la repartició. Aquest dupte, com indicarem, havía d'ésser lo camí per rompre ab França, méntre que-s resolguéssen los dos altres; y per tant bé és de compendre que lo rey Catòlich obras ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la activitat que li éra característica al tractar de dur a cap un afer de tanta importancia.

Curà lo Gran Capità, complint estrictament les ordinacions del seu senyor de resoldre lo primer dupte, y posant setge sòbre Tarant, se-n apoderà, entretingué lo duch de Calabria, perferint-li que passas a servir lo rey d'Espanya, y aprés de tenir-lo com a presoner, lo trameté a Sicilia, ab ordre de traslladar-lo a la nostra nació, «ón-se-vulla que lo Rey se trobas (segóns lo Zurita), car cuydava que en presencia molt millor se conformaría en son propòsit,» infamia qui és prou a emboyrar totes les prohomeníes del Gonçau de Córdoba, y que no lo-y perdonen ni adhuch los seus més xardorosos panegiristes y biografs. De la resolució del segon dupte curà lo metéix Ferran, y per més que instà lo seu gendre y filla per que acuytassen la llur vinguda, Felip tingué a bé passar per França, ón arribà a mostrar-se sots-mès ab lo rey Lluis per donar-li a entendre que, com a comte de Flandes, regonexía superioritat en éll, cosa que feya séns dupte per sofrenar poch o molt los fums del rey Catòlich y fer-li conèxer que com a marit de la successora d'aquests reyalmes, y més com a pare d'aquell qui algun die havía d'ésser senyor únich dels metéixs, podía ací tenir tan de poder com lo seu sogre, qui éra no-més rey de Castélla per lo dret de sa muller.

No dexaría de conèxer tot açò En Ferran, emperò ab la metéxa ilusió que tingué referent al duch de Calabria, çò és, «que en presencia molt millor se conformaría en son propòsit,» vingués per França o per mar l'Arxiduch, convenía-li al sogre que vingués, y axí li instà y tornà a instar-lo que no trigas, donant-li fermança d'ésser jurat y regonegut ab sa muller per príncep successor en tots los seus reyalmes (errant-la certament axicom veurèm), y previngué féstes per la rebuda, y convocà córts a Aragó, per que hi fóssen jurats Joana y Felip després de Castélla. Ohiren aquests la suplif cant veu d'En Ferran, y per fí, movent-se de Paris, féren la via d'Espanya: y aprés de deturar-se en afguns punts, atansaren-se a Toledo, ón s'hi devien aplegar les córts de Cas-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

télla lo 15 d'Abril del 1502, si bé la entrada dels reys en la dita ciutat no fóu fins al 22 del dit mes, y la dels príncepts lo 7 de Maig. «En aquella ciutat (diu lo Zurita), tenint-se consideració a lu successió del Príncep Arxiduch, qui éra tan estranger d'aquells reyalmes, éll y la princesa confermaren una concordia, que fóu assentada entre lo Rey, la Reyna y lo rey Manuel, essent jurat príncep de Castélla, com a-leshores calía que ho fós l'Arxiduch, que per en cas que succehis en aquells reyalmes, seríen governats confórme a les lleys y costums de la patria:»

Aquesta jura no éra. al cap-devall, sinó per Castélla, y ja veurèm tantost qué s'esdevé a Aragó: emperò ja havia envidés conseguit En Ferran vèncer los obstacles qui-l deturaven de rompre ab França, puix tenía aprop seu son gendre, y en son podèr lo duch de Calabria; axí que ja podía començar tantost la nova y més important lluyta entre espanyols y francesos, com en efécte començà, acometent-se úns y altres a un punt nomenat Atripalda; a trenta milles de Nàpols, per recercats pretésts, de manéra que, llevat d'algunes lléus alternatives: filles de va-y-véns diplomàtichs, pot dir-se que dés d'aquella hora començà la guerra, van créxer los gréuges y ab élls la ira, y ja no deturà En Ferran en verificar lo primitiu propòsit qui havía-l encoratjat, con, per ajudar lo parent que acabava de destronar, havía près peu per introduhir-se a Italia y per combatre los metéix que combatía de bell-nou.

No-ns correspon a nosaltre referir per peces menudes aquesta guerra, que n'éra prous y protagonista lo Gran Capità: dexèm-lo lluytar feréstegament per lo rey y la reyna de Castélla; dexém-lo que que crésca en opinió y podèr fins al estrém de semblar allí més rey, que lo seu senyor, y d'arribar a fer ómbra al metéix del qual representava la política, que ja tornarèm a trobar-lo con l'interès de les nostres relacions ho reclam, o con lo marit de la reyna de Castélla, aprés d'amarchs desenganys, se convença de que ha d'ésser lo rey d'Aragó, y en persóna, tal com féu lo magnànim Alfons, lo qui ha d'anar a espulsar de Nàpols los seus antagonistes, y-s

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

penedesca gayre-bè d'errors passades, que cuydà corregir con ja no-n éra témps; y entretant vejam què s-esdevé en aquests reyalmes d'ací, y còm se relacionen los fést dels metéixs ab la Historia de Catalunya.

Per més que-n diguen o en pretenguen dissimular tocant al jurament del Arxiduch en los reyalmes de la Coróna de Aragó, d'una hora lluny conexerà lo menys espert al llegir certes histories ón s'hi esposa lo fét, que no obraren ab la facilitat com en Castélla, per cedir la jurisdicció supréma del pahis a un foraster, per més que fós lo marit de la successora lledesma y directa dels reys; y per ventura fins hi hauría dificultat en admetre com a tal la infanta Joana, a la terra ón fóu rebujada la filla d'En Pére *lo Cerimoniós*, si no hi hagués l'exemple fresch d-ésser jurada la infanta maridada ab lo rey de Portugal y al fill llur Miquel tal com are podía jurar-se Joana, ja mare d'un varó, l'infant Carles, lo qual ajustaría sóts lo seu sceptre tots los dominis regits per los seus avis materns.

Lo Zurita fa esforços de respécte per equilibrar los escrúpols dels seus juhiciosos compatricis y les voluntarietats del Rey al qual tant l'Annalista com lo seu pare deguéren mostrar-se agrahits; emperò tan poch sap disfreçar sa natural espontanitat, que de sa metéxa dissimulació se-n deduheix devegades la veritat del fét. No fa mester reprimir ón és probable la error o no hi hà temor de que hi haja culpa; o error no fós per los àulichs d'En Ferran la repugnacia dels aragonesos a jurar Felip com príncep de Giróna e immediat successor del trònus, en igualtat a sa muller, directa y lledesma successora, no donaria un cortesà, conexedor dels costums y caràcter dels hobitants d'aquests reyalmes, lo consell que donà al rey Ferran en tractant de fer jurar per los aragonesos Na Joana y En Felip. D'aquest famós consell dóna compte lo Zurita, tot oblidant-se de les antigues constitucions, de les prerogatives que les córts teníen de la antipatia que catalans y aragonesos tóts-témps mostraven als actes ilegals dels reys, y adhuc de la dignitat personal de aquests sotsmesos: de manéra que per fer un acte d'estricta

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

legalitat, lo senyor viç-canciller La-Cavallería, qui éra a-les-hores president del Concell suprém d'Aragó a la córt de Ferran y Elisabet, lo qui simbolitzava per son càrrech, la vigilancia sobirana judicial, per fer justicia als sotsmesos y aplicació complerta de les lleys vigents en llurs debats: consellava al seu Rey que imposas sa voluntat com a lley única, ó, en altres térmens, l'encoratjava per que complis lo seu volèr, fugint d'aquella *familiaritat* que tant celebra lo metéix Zurita y lloham nosaltres parlant dels antichs Reys, donant enteuent que lo proposar o prehàr per part det monarca éra *donar gosadia* per que-s denegas la seua petició. Emperò no cal meravellar-se de tan prudent consell, si *lo savi y prudent varó* (axí l'Annalista l'apella), qui-l donava éra aquell metéix Viç-canciller qui, simulant fòrmules judicials, usant indegudament lo nom del Rey, y séns tenir en compte lo bon nom de Barcelona, dictà y féu executar en la dita ciutat la sentencia més barbra y ferèsta de què hi haja exemple contra l'infortunat boig, qui havía donat una punyalada al Rey que ell creya usurpador de sa coróna.

Si hi hagués lo procés d'aquelles córts de Çaragoça, ón se verificà aquest solemne acte de regoneximent y jurament trauríem pot-ser en clar la ambiguitat que are apar-nos trobar en la relació del Zurita, segóns la qual se declarà en aquelles «que jurassen la Princesa, com a hereua y primogènita successora en los reyalmes de la Coróna d'Aragó, y al Princep com a son legítim marit, juntant élls los llurs privilegis y costums; y los del régne de Valencia qui éren poblats a Fur d'Aragó.» Comprenèm lo jurar la Princesa, com a hereua primogènita y successora, mas no arriba la nostra interpretació a endevinar lo jurament prestat al Arxiduch *com a son legítim marit*; car, si Felip no éra regonegut com a princep d'Aragó y successor ab sa muller ensémps, si ninguna atribució no li donaven per governar ab élla, séns élla o aprés d'élla, inutil éra regonèxer-lo y jurar-lo com a marit lledesme, primer per ésser aquesta qualitat induptable, y despres per la inutilitat y no costumança del jurament, posat que l'ésser solament marit ningun dret no li donava per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

governar o regnar si les córts no lo-y conferíen. Semblant ambigüitat és innegable, y quelcom passaría en les córts aragoneses, tocant a admetre l'estranger y solament marit de la successora ab dret a regnar y succehir a Aragó, con al cap-de-vall, séns donar-nos per menut quant s'esdevingué, se ciny lo Zurita a dir: «Axí fóu la primera Princesa que juraren los aragonesos per lledesma successora en aquests reyalmes, en conformitat, y per córts,» no-res espressant respécte del marit; car d'ésser regonegut aquest ab igual dret que sa muller, jatsia fós temporal o eventualment, desvetllant la atenció lo cas inusitat y primer de que fós jurat en aquests reyalmes per successor del trònus una fémbra, natural apar que possassen major esment encare en lo de jurar un príncep qui ni éra de la sanch dels nostres reys, ni éra de natural de la terra, ni tenía altre dret que aquell que pot atànyer a un marit sóbre sa muller: y puix res d'axò no-s consigna, senyal que no-s consegui çò que tal vegada donaren a enténdre a Felip o que desijava son sogre, malgrat los consells que a aquest donas, ab sobrada lleugeresa, lo senyor Viç-canciller Alfons de la Cavalleria.

Lo Blancas, en son llibre de *Coronaciones*, estracta en part lo procés de les dites córts, y ahora que sa relació conférma quelcom dels nostres duptes, aclareix que la ambigüitat que trobam én lo Zurita eczisteix veritablement en lo metéix procès, puix que juraren los Braços Na Joana com a *primagénita d'Aragó* (séns fer menció del títol de princesa d'Asturies y de Giróna) «y al ilustríssim En Felip príncep arxiduch de Austria y duch de Borgonya com a legítim marit de la dita ilustríssima senyora Na Joana, *durant lo dit matrimoni tan solament y no més;* emperò si a Nostre Senyor Déu plagués donar a sa Altesa fill o fills mascles lledesmes y de legítim matrimoni procreats. *la dita jura fahedora havía d'ésser tinguda per no féta;* y ans de tot havíen de jurar los Príuceps Arxiduchs lo jurament acostumat, tal com los fóra donat per escrit.»

Recompten que al metéix díe del jurament, per tenir nova lo Rey de que la reyna Elisabet estava malalta, d'una

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

molt greu dolencia, a Madrit, isqué corrents vers Castélla. Res de particular no tindría aquesta anada, sabènt-se-n la causa, emperò açò que esdevingué aprés d'aquella, per la metéxa rahó que no té esplicació, es sospitós; tal fóu que continuant obertes les córts, no podènt presidir-les personalment En Ferran, e important-li a aquest que prosseguissen, perçò que hi havíen de tractar del servey o socórs de guerra que acabava de demanar per que trametéssen gent d'armes a les fronteres del Rosselló, acordà dexar en lloch séu la Princesa y lo Príncep, ab la assistencia dels quals se conclogués-sen; y, no obstant d'habilitar les metéxes córts la presidencia de qual-se-vol d'aquestes dues persónes, al cap de pochs díes partí sol l'Arxiduch vers Madrit, anant-se-n també darrere lo marit la muller, y tenint de valdres-s los Aragonesos per ordenar una presidencia legal y concloure, de la reyna de Nàpols, germana d'En Ferran, qui-s trobava a-les-hores en aquests reyalmes, y qui estava habilitada poch o molt per aquest càrrech; que de no havèr-hi axò, bé pot dir-se que les córts aragoneses éren estat abandonades per sos naturals presidents. fét singular del qual no n'hi havia exemple d'ençà que s'hi començà la institucíó representativa.

Nos havèm entretingut en aquestes menudencies de les córts d'Aragó per ésser antecedent indispensable con hajam de tractar de les primeres que lo rey Fetran aplega a Catalunya, y encare per tal com allò que s'hi esdevingué podia havèr influit un xich en l'estrany deliber que prengué l'Arxiduch al jaquir les córts, més estrany després per abandonar la córt dels sogres, y anar-se-n, contra la voluntat d'aquests, a la seua terra y per França. Molt retinguts se mostren los historiadors d'aquell témps en descobrir los féts qui donarien peu a la desobediencia del Arxiduch vers los seus pares polítichs, omissió culpable qui no deu pendre nom de prudencia en tractant-se d'escriure historia, puix los qui escriuen ab posterioritat sols per los eféctes poden endevinar les causes y los féts de ón procehexen. En apuest cas nos trobam, y si assentan una prohable congectura és per tal com lo significat de les conseqüencies nos porta a admetre

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

un antecedent no menys probable: car si los motius de rompiment entre lo gendre y los seus sogres fóssen astat posteriors a la anada de Felip de Çaragoça a Madrit, exint novament irritat d'aquesta vila l'Arxiduch—lo qual, com diu lo Mariana, de malayre se deturava a Espanya, y de pijor los seus cortesans, per los quals se dexava governar,—si a Castélla ninguna dificultaı no hi hagué per acceptar com a príncep d'Asturies lo marit de la Princesa, ¿a què vé que sien precisament les córts d'Aragó les qui supliquen que no desobehesca Felip los seus pares, que no cometa lo despropòsit d'anar-se-n a França, posant-se en podèr del ofensor, y que atenga a que aquella *éra la primera suplicació que li feyen tots aquells reyalmes, y sòbre la major cosa qui tocava a éll y o éllsʔ* Al fer suplicar lo rey Catòlich per los aragonesos y no per los castellans, per ventura hi va veure un camí per donar entenent al seu gendre que no dexaven aquells de regonéxer-lo y respectar-lo, y axí, que podía cnnfiar en tot quant li havíen promès con hagué prohija en que vingués a Espanya.

L'autor darrerament citat esplica no lo fét del rompiment, sinó la esperança del motiu que alegava En Ferran. ab semblants paraules: «*Preugué color* per anar-se-n, de que Flandes restà a sa partida desprovehida de gent: que per mor del rompiment entre Espanya y França podria rebre algun damnatge, si ell no hi acorregues;» y després esponentse los propòsits del Arxiduch, qui axí podien ésser causa de la ruptura ab los seus sogres, cam a efécte d'aquesta, continua: «Procuraren los Reys apartar-lo d'aquest propósit, majorment com la Princesa trobava-s prenyada. No obastà ninguna diligencia per dsturar-lo, ni per que no passas per França en témps tan revolt. Deya éll que s'interessaría ab aquell Rey per que s'avingués, de què per aquell témps n'havía donat entenent y proposat que-s restituis lo rey Frederich en son reyalme, ab certes condicions y tribut que volía qne li pagas: altrement, que los dos reys renunciassen les llurs parts, lo catòlich en lo seu nét En Carles, y lo de França en sa filla Claudia, per que-l portas en dot y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'efectuas lo casament entre abdós axicom ho tenien concertat. Tot açò paregué entreteniment y a propòsit per oblidar lo Rey Catòlich y pendre los seus capitans desapercebuts.» Assegura lo Zurita que En Ferran arribà a publicar que l'Arxiduch «se-n anava menys de sa llicencia y la de la Reyna, y contra llur voluntat, restant la Princesa granment prenyada.» Partí Felip de Madrit lo 19 de Desémbre, y puix volía entrar a França per Llengadoc, anà dret a Aragó, deturant-se molt poch a Çaragoça, y passant tot-seguit a Catalunya.

No havía tingut témps lo Principat per fer lo regoneximent y jura com a Aragó, yn'hagés tingut, crehèm que l'afer, aniría pijor que no en l'antich reyalme; axí que, devent passar Felip per Barcelona, barallat com estava ab lo seu sogre, ofería-s a aquest la dificultat de còm podía ésser rebut y tractat en la dita ciutat. Probablement En Ferran va trametre instruccions al quí millor lo podía servir, emperò prescíndint-ne nosaltres, y cenyint-nos a la nova del fét, estractarém solament çò que-n diuen los Dietaris de la Diputació (1). Fóu la entrada lo díe 17 de Janer del 1503, y la rebuda ab gran cerimonia, axicom si fós la persóna del Rey, exint defora la ciutat los Diputats, Concellers, lo bisbe y tota la cavallería, y endemés lo senyor lloch-tinent general ab lo Reyal Concell; emperò éra d'observar que no duya aquest maces, séns dupte per que no-s vegés que no les abaxava, *posat, que sa jurisdicció y podér no cessaveu per la presencia del ilustrissim senyor Princep*: fóu aquella nit albergat a Valldonzélla, y l'endemà entrà per lo portal de Sant-Antoni, sóts tàlem de brocat, y séns dupte aniría a cavall, perçò com senyalen que hi hagué també cordons; al aplegar a la Seu, fóu rebut en processò, y després se-n anà a sa posada: a hora de nit féren-se lluminaries, qui-s repetiren durant los tres díes següents. Lo díe 26, visità la Draçana ón s'hi féu gran gala de bombardería, y *estant contemplá les galeres que lo senyor Rey*

(1) Es curiós veure que en los Dietaris de la Diputació s'hi dóna al Archiduch lo nom del seu pare Macsimilià, no podènt açò ésser sinó per ésser omeses pot-ser aquestes paraules: *Phelip, fill de.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

manava construir. Lo 21, a la ni-, per havèr-li molt plagut la lluminaria de la Draçana, volgué tornar-hi, y l'obsequiaren etgegant *voladors y fochs gréchs*. Lo 22, concorregué a la justa en lo Born, ón pogué veure les dames de Barcelona y los cavallers, restant meravellat de contemplan tan bells abillaments de brocat y sedería y cadenes d'or: y goytà la justa en la qual fóren mantenidors mossen Miquel Çarriera, batlle general de Catalunya, y mossèn Galceran Oliver, donzell. Per fi, se-n anà lo díe 23, *meravellat tot-hom que partis per França, com està en guerra ab lo Rey, y-s vol fiar de tals enemichs*. La esclamació ab la qual conclou la nota és molt significativa: «Que Nostre Senyor Déu lo guíu per bé e salut de sa persóna, e-l retorn a la presencia de la Ilustríssima Senyora Princesa, qui és romasa en Castélla, ab bona amor del Rey e de la Reyna, senyors nostres. Per quant n'havèm pogut conèxer, Sa Senyoría és un gentil senyor, humà, de bona disposició e liberal.»

Sobrer del tót fóra suposar si aquesta vegada pogué ésser regonegut l'Archiduch per los catalans com a príncep de Giróna o com a marit de la primogènita, al estil d'Aragó; car totes les noves sus-are donades induhexen a veure-hi la inoportunitat d'axò, tant per los desplahers qui mijançaven entre sogres y gendre com per no havèr-se res previngut a aytal fí, y pot-ser per estar menys disposats los catalans, que los aragonesos a introduhir novitats en llurs costums, tocant a la jura d'un príncep, al qual, no obstant podien obsequiar cortésment al seu pas com a ilustre personatge y marit de la filla del Rey llur. Axí que reservarèm lo tractar d'aquest duptós regoneximent per més avant, la hora que-ns ocupèm de les primeres córts que celebrà En Ferràn, única y propria ón aquell faría a suposar.

Continuèm are lo viatge del agreujat Archiduch, y perçò que li esdévé, al traversar per Catalunya, y per les ordinacions y prevencions que lo rey Ferran comunica, podrà un hom compendre los quirats qui síen d'atribuir a la greujor del rompiment, y la desconfiança que inspirava als seus pares polítichs lo gendre dels reys Católichs. Va sabèr En Ferran

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que los afrancesats companys del Arxiduch «duyen en cor de comprar los cavalls que poguéssen, axí per la necessitat que-n teníen a França, com per dexar desprovehida la frontera del Rosselló,» en conseqüencia (seguim lo Zurita) ordenaren al Capità general d'aquest comtat, don Sanxo de Castélla, y al Governador del Rosselló, ab grans penes, que vigilassen per que ni les trópes ni la gent de la terra no-s desprenguéssen de ningun cavall, perment-ne, a tot estirar, la compra d'un parell sols per la persóna del Príncep; que-s vigilassen totes les fortaleses, «y si lo Príncep volgués entrar a veure les de Perpinya y Salses, fós ordenat que en lo retraiment del retrét del alcayt, hi hagués bon nómbre d'escuders armats, y tota la artillería assentada, y la gent de la guarda d'ella armada, y posada en les estancies, com si tinguéssen davant los enemichs; car, si per ventura entrassen ab lo Príncep los qui deyen que éren de voluntat Francesos, no poguéssen fer malvestat: y tants díes com lo Príncep se deturas a Perpinyà, posassen a la nit bon recapte, per que no poguéssen passar a França ningun cavall de la gent de les guardes, ni lo díe que lo Príncep partis de Perpinyà.» Conseguí En Ferran son desig (si és que cregués que allà havía d'atemptar quelcom son gendre), y alegant En Felip que ja podía passar a França, per sabèr que éren arribats a Flandes los ostatges que lo rey Lluis li donava per seguretat del seu passatge, partí de Perpinyà lo díe 28 de Febrer, y emprengué lo camí vers Lió, ón hi entrà lo díe 22 de Març, de manéra que son viatge, ja a comptar dés de Madrit, éra del tót pausat, com si-s deturas esperant resolucions ans d'arribar llà ón més li convenía anar.

La situació del rey Catòlich en aquest pas fóu granment compromesa: no adherint-se a la opinió del gendre, qui prehicava pau, falsa o vertadera, començant-s'hi a inclinar alguns àulichs de la córt, descobría son intent ambiciós sóbre Nàpols, y si ab França s'aplegassen Felip y son pare Macsimilià, y en conseqüencia li esvahíen de nou lo Rosselló, lo posaven en estretor y en perill de perdre-ho tót; y si obertament declarava guerra, acabava d'agreujar més lo rompi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment ab lo marit de sa filla, y qui sap què-n resultaría a la cort castellana. Per ésser conseqüent ab lo sistéma que sempre solía practicar, assajà En Ferran d'aparentar una cosa y obrar-ne una altra; manifestà adherir-se a la pau méntre armava noves galéres que En Portocarrero havía de conduhir a Sicilia, féu seguir de petja al Arxiduch per un varó entès, lo qual devía parlar ab éll segóns convingués; y aximetéix, segóns veurà, amostrar-li o no lo podèr que li havía dónat per tractar la pau o contrastar-hi, y entant que axó temptejaven, no perçò dexava lo Gran Capità de cercar ocasions a Italia de batres ab los francesos. Lo varó escollit fóu l'abat de Cuxà fra Bernat Boyl, que tant havèm vist figurar als viatges de Colóm la hora del descobriment d'Amèrica. A Lió començà a tractar Felip de pau ab lo legat, y conexent l'abat que los camins que a usar anaven no estaven confórmes ab lo desig d'aquell qui-ls trametía, previngué al Arxiduch que res no assentas menys de consultar abans ab En Ferran, accedí Felip a la advertencia y demanà deu díes per consultar, mas lo rey de França no solament s'hi negà, sinó que ni donà lliure a que l'abat consultas o escrigués. Encare més; fins pretengué Lluis introduhir àulichs de sa servitut en la d'En Felip, y que aquests lo se-n menassen a Flandes, ocorrença que no déxa de sobre-pendre l'Emperador, puig arribà a creure-s que lo seu fill, més que no a éll, al Francès éra tingut obehir y fer servey. Fós açò casualitat, o que ho sabés aparellar de lluny y ab manya En Ferran, és cosa certa que lo desplaher del pare de son fantasiós gendre favorejà les seues mires, puix insisti llavors més que may Macsimilià en que féssen lliga del Papa y venecians contra França, y no trigaren los Luiços qui estaven al seu sou a amidar les armes a Italia ab los francesos. En bréu espressió esplica l'Annalista lo manejament d'En Ferran en aquesta ocasió: «lo rey Catòlich ab tota prudencia hi acorregué, y disposava-ho tót de tal fórma, que los enemichs se penedien de la guerra, y los amichs se combinaren per ajudar-li.»

Tant li repugnava al nostre rey la pau ab França, y tant, que, méntre l'abat Boyl procurava allà esquivar les taramba-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nades que pogués l'Arxiduch cometre, ell, profitant la durada de les córts aragoneses, se presentava novament a Çaragoça, a la primería d'Abril, y solicitava li donassen socórs per la guerra d'Italia, a la qual súplica corresponguéren generosos los aragonesos, oferint-li cinch-cents cavalls, doscents homens d'armes y tres-cents genets per tres anys, ab la condició de que *no fóssen governats per un altre capità, sinó en lo conducció d'una o dues persónes d'aquests reyalmes*—provant açò la antipatía al comanament esclussiu de castellans, com a-les-hores començava a fer-se;—y tantost votats y nomenats los respectius capitans, acordaren que aquesta gent anas al Rosselló, per sabèr-se que s'atansaven a sa frontéra tres-centes llances, y senyalaren-li com a punt ón devía allogar-se los encontórns de Figueres, provehint-se tantost de gent de peu, del Principat, per si haguéssen de sostenir-se los llochs de Clayrà, Bages y Millars, y que les forces que manaven Garci Alonso de Ulloa y Gil de Varacaldo, axò per disposició del capitá general del Rosselló s'albergassen a la ciutadella de Perpinyà.

Conseguit lo seu intent a Aragó, no retrassà En Ferran passar a Catalunya, y en acabat de deturar-se alguns díes a Poblet, va rebre allà carta d'En Boyl, ón aquest esplicava la estretor en què-s veya l'Arxiduch, per la préssa que li donava lo rey Lluis en fer-li determenar la concordia o tractat de peu; y ab tót que no perdé témps lo Rey per que lo tractat no passas endavant si no estava confórme ab les instruccions donades al abat, tanta préssa donaren-se los Francesos, que al arribar-hi la carta d'En Ferran, tot éra ja finit, sabènt-se després que Felip no tingué camí d'escusar-se: y, segons deyen, éra axí esdevingut, per havèr los francesos corromput ab diner los del consell del Príncep Arxiduch, arribant a tal estrém, que l'abat, estemordit ab motiu, fins havía fet cessió del podèr secrét que li havien donat.

Per que hom veja la bona fè d'aquelles gents en les quals confiaven a-les-hores la destinació dels pobles, n'hi hà prou ab dir que lo nou assentament endegat ab tanta préssa per los francesos, y acceptat per l'Arxiduch, consistía en lo se-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

güent dilema: «o que-s renuncias tot lo reyalme de Nàpols en l'infant don Carles y en Claudia filla del rey de França, qui havía d'ésser sa muller, y éren abdós molt nins, y que la part que éra del rey Catòlich fós posada en tercería del Príncep y d'aquell que éll nomenas, y la altra restas en podèr de francesos per Claudia; o lo rey Catòlich tingués la seua part y lo rey de França la séua, y Capitanata fós mijancera.» Alguns qui coménten aquest fét, creuen que l'Arxiduch obrava de bona fè, confiant que allò aprovaría son sogre: nosaltres, per fer-li favor, nos estimam més atribuir-ho a lleugeresa, no podènt justificar la malicia. Donchs, com a resultat, sols podèm dir que no trigà en sortir la armada de Portocarrero envers Sicilia, y que al rebre lo Gran Capità cartes del Arxiduch, trameses per especial missatger, per fer-li assabèr la publicació de la pau, y avisar-lo per tant que cessas tota hostilitat, contestà al tramès y al seu senyor que no podía complir aquell manament menys de sabèr que lo aprobava lo rey Catòlich, que los francesos havíen començat injustament la guerra, y que axí, llavors más que may estava dispost a combatre-ls, com axí ho féu de fét, passant a combatre encontinent Cirinola, y dexant desconfits y vençuts los soldats de Lluis XII, donant açò per conseqüencia que Capitanata y gran part de Basilicata, obgécte o pretést de la qüestió, se reduhissen tot-seguit a obediencia del rey d'Espanya, y tras aquests territoris, com éra natural, retéren-se aximetéix Càpua y la ciutat de Nàpols.

Burlats los francesos ab quant anava succehint a Italia; y rebujada la llur concordia, y millor podríem dir llur vanitat, agombolaren tot-seguit gents contra lo Rosselló, les quals anaren acostant-se conduhides per lo mariscal de Bretanya; y a repetlir-los, posà per obra del capità general de aquell comtar les ordens que ja anteriorment li havia donades lo Rey, sóbre la defensa de la frontera, y en especial de Perpinyà y de Salses, per ésser aquest punt, com sémpre, lo qui havía escollit l'enemich per donar lo colp.

Méntre que estaven al aguayt, y s'esdevenía a França y a Italia quant havèm referit, En Ferran doná avis que pas-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

saría a Barcelona, per ón havía ja convocat córts. Aquestes córts (que lo Feliu coloca impropriament abans de les d'Aragó) soferiren una séns fí de prorogacions ans de obrir-se, per estar absent lo Rey en los díes que complíen los terminis d'aquelles; prova de que a En Ferran li calía aténdre altres afers preferents, o sabria que per en aquella hora no oferia gran perill l'aparat de guerra de França contra lo Rosselló; ajudant pot-ser a aquesta intenció la nova inesperada de la mort del papa Alexandre; esdevinguda lo 18 de Agost, cosa que havía d'interessar granment al qui batallava per ésser rey de Nàpols y espulsar d'Italia los francesos: y bé és sabut que l'embaxador d'En Ferran procurava que aquests *no opremèssen la libertat del Colegi* per elegir successor, y a semblant fí entrava en tractes ab l'escandelós duch de Valentinois, fill del difunt pontífech, bisbe séns ordens sagrats y *condottier* séns patria, lo qui assegurava que tots los cardinals qui éren estat a tall del seu pare *li estaven molt obligats*. De totes les passades, con los francesos donaren indicis de que anaven a acometre, ajustant-se a Narbona, estava ja a Barcelona En Ferran, y éra açò a les darreríes d'Agost. Les veus alarmadores qui correguéren fóren que venía una gran armada francesa contra Coblliure, que los francesos esperaven noresmenys deu mil suiços, y que no solament seríen acomeses les fronteres del Rosselló, mas les d'Aragó y Navarra. Figur-se lo llegidor si havía d'estar ocupat lo Rey, havènt d'aténdre, com atengué, totes les necessitats que de allò havíen de nàxer, y quant al Rosselló, après de posar per obra tot lo que ja estava previngut, disposà que passas a Perpinyà: tan bell punt com se declaras la aprohismació del enemich, don Frederich de Toledo, duch d'Alba, y que militassen en aquelles comarques les companyies que s'éren votades en les córts aragoneses. Parlarèm d'aquesta famosa campanya, qui fóu vérament assenyalada per son resultat y per lo gran nómbre de trópes, ja may vist fins a-les-hores, qui s'aplegaren a la nostra terra, con haurèm donat compte, fent are de passada, de les córts catalanes que, segóns indicarem, havía manat convocar lo rey Catòlich.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo díe, donchs, en què definitivament, s'obriren les córts catalanes fóu lo 26 d'Abril, al refetor major del monestir de Fra-menors de Sant-Francesch de la ciutat de Barcelona. Aquell météix díe féu lo Rey sa proposició o discurs de la Coróna, en català, esplicant, ans de tot, lo fét del rey Frederich, y la necessitat ón s-éren vists, éll y la Reyna, d'empendre la guerra contra França, qui s'éra apoderada en Italia de la part que al rey d'Espanya corresponía, en defensa de la qual havíen bé ajudat los reyalmes de Castélla y de Sicilia; y puix los aragonesos en llurs darreres córts s'éren comportats com a bons vassalls, per tant s'endreçava are als catalans, als quals creya que no freturava persuadir per qne li valguéssen igualment. Aquest és lo principal obgécte del discurs, y com a secundari, al metéix, recordà En Ferran lo jurament prestat en Çaragoça a Na Joana y al seu marit, y proposa als catalans que facen també en córts, com correspon, lo referit jurament «a la ilustríssima Na Joana princesa d'Asturies y de Giróna, arxiduquesa d'Austria, duquesa de Borgonya, etc., per primogènita durant los nostres benaventurats díes, y aprés d'aquests per reyna y senyora, y al ilustríssim En Felip, príncep de les Asturies y de Giróna, arxiduch d'Austria, duch de Bsrgonya, etc., com a marit de la dita senyora, durant lo llur matrimoni.» Contestà a la proposició lo reverent Pére bisbe de Barcelona, d'una manéra molt llisa y lacònica, tant llisa que comença protestant de les fórmules usades, dihent que jatsía hom pot parlar en llati, prefereix lo vulgar per que tot hom lo comprenga, y «dexant a una part lo llenguatge prolicse acostumat en semblants actes, ab alegacions llatines y apostacions superflues e impertinents,» se limita a dir que Catalunya farà aquesta vegada çò que té per costum ab los seus reys y senyors, inseguint les petjades dels seus avant-passats. Coincidexen aquestes córts ab los féts que esdevinguéren a Lió lo primer mes de fer-hi estada l'Arxiduch, y, tot celebrant-se sessions, anaven augmentan los perills dels quals abans parlarem y-s complicaven los afers qui tant havíen d'absorbir la atenció d'En Ferran; axí que, no és de meravellar que-s continuas-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sen aquelles de la millor manéra que poguéren, pot-ser prescindint de formalitat y séns dupte mancant-hi molts dels concorrents a les metéxes, sóbre-tót del braç militar, per lo gran moviment de guerra que' començà tantost a ovirar-se en lo Principat, y al qual ajudava l'exemple donat per ló metéix Rey qui donà senyals d'anar en persóna, com axí ho complí més tart: a la guerra contra França.

Justifiquen la manéra precipitada com se duríen les dites córts, los tres exemplars del procés de les metéxes que-s guarden al Reyal Arxiu: llevat de les primeres sessions, destinades sémpre a là admissió d'indivíduus, y a complir purament la part preventiva, roman en los tres exemplars interrompuda la apuntació ordinaria; de manéra que un ni sap si formalment continuaren, ni menys que-s tractas dels dos asumptes o obgéctes principals per los quals havía dit lo Rey en sa proposició que les reunía, çò és, la ajuda per la guerra y lo jurament als prínceps d'Asturies y de Giróna. En quant al primer, malgrat una tan gran omissió en los processos, la sort nos ha favorit proporcionant-nos una nova equivalènt a çò que les sessions emeses podríen revelar, y és la apuntació consignant lo resultat de quant votà Catalunya per ajudar lo seu rey, espressada al Dietari de la Diputació, lo díe 29 d'Agost, en semblants térment: «En aquest díe, la córt general convocada en la ciutat de Barcelona, asseguda en son tribunal la Magestat Reyal, en lo refetor major del monestir de Fra-menors, duguéren a efécte lo servey que la dita córt feya a sa Altesa de 200,000 lliures, repartidores les 150.000 en lo sou de 200 homens d'armes y 200 genets, per tres anys, y 50 000 en lo sou de peons.» Emperò en quant al jurament solemne a Joana y a Felip ¿hi ha qui puga imaginar que arribas a realitzar-se, con los que havíen d'ésser presents, y menys con la pública veu acusava l'Arxiduch d'amistat ab los qui en aquells moments menaçaven lo pahis, ab los francesos, dels quals rebía a-les-hores afalachs a Lió l'*afrancessat* Lluis? No: Catalunya no jurà ni pogué jurar llavors l'Arxiduch d'Austria com a duch de Giróna, per més que fós marit de l'Arxiduquesa, a la qual de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dret tocava ésser duquessa, primogènita y successora, y tót lo més que podría esdevenir fóra que ho fós la Infanta, no lo marit, que no consentiríen tals actes los altius catalans. Lo Feliu dóna-ho per resolt dihent: «En aquestes córts fóu habilitada la princesa Na Joana per successora, mancant varons fills del Rey,protestant-ne los tres Braços per no fer perjuhí. Emperò, séns atrevir-nos nosaltres a negar-ho en absolut, no-més observarèm que lo dit autor, no obstant de fer totes les cites y referencies necessaries per justificar la convocació de les dites córts y lo donatiu, ninguna no-n fa en corroboració de la nova del jurament, ni hi hà document ni Dietari algun qui d'aquest acte faça menció. Tornèm are a la guerra.

Tan bell punt com se reforçà lo perill de irrupció, tingué En Ferran la aptesa de sabèr aplegar molt nombrosses trópes de tots indrets y arrambar-les a les distinctes frontéres per ón Espanya pogués ésser esvahida, y si-s comptava que teníen los franccsos vuyt-centes llances y trenta mil peons y que esperaven deu mil suiços y trenta mil arquers normans y picarts, va éll sabèr donar tal disposició, que ni les realitats ni les ponderacions franceses no fóren prou a atènyer lo llur obgécte per la frontéra vehina al nostre pahis per lo Rosselló. Al Zurita devèm una descripció magnífica, ab totes les menudencies d'aquesta campanya, y perçò a éll seguim séns vacilar. Lo castéll de Coblliure apar que èra també l'un dels fitons senyalats per l'enemich, y méntre feya-s fort y s'ordenava de totes coses necesaries a la defensa, començà En Ferran a prevenir-se, aplegant aprop d'éll «séns la gent de cavall d'Aragó, Catalunya y Valencia, mil llances dels acostaments de Castélla, qui éren de primer ab les altres companyíes a Soria: y sis-cents espingarders de Medina-del-Camp, Salamanca, Valladolit y Segovia; séns la gent que s'enviava ab la armada que menava Estopinyà per provehir lo camp, que estigués al Empordà y Rosselló.»

Per ventura deturaríen lo francès les bones disposicions d'En Ferran, no fós esdevinguda, en bréus díes, una novitat qui-ls encoratjà sobremanéra per abocar-se contra les armes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'Espanya. A la mort d'Alexandre VI, recaygué la elecció del successor en un varó molt bó, emperò qui no éra aquell que los francesos haguéren volgut, Pius III; y lo no nostre historiador Flòrez, en sa *Clave*, esplica que al ésser coronat aquest Papa, al bell moment de fer-se una costumada cerimonia d'aplicar unes estopes a la flama, méntre que reciten les paraules *Axi passa la gloria d'aquest segle*, esclafí l'elegit en un plor. Apar que no n'hi hauria per tant, essent lo just varó ben conexedor de la miseria humana, y per consegüent, atesa la immoralitat e infamia d'aquella època. ¿Qui-ns diu si Pius no plorà horroritzat de veure en l'acte simbòlich la realitat d'un perill qui-l menaçava, puix que lo papa amich d'Espanya havía d'ésser mal mirat per França; o al revers? Lo cert és que als vint-y-sis dies de la coronació, ja éra còs lo bon pontífech Pius; y no podènt preparar-se, per aquest cas impensat, lo Colegi de Cardinals com l'altra vegada, al elegir lo nou successor, resultà que ho fóu un italià més favorable als francesos, que no l'anterior, y com a home de caràcter més belicorós que molts d'aquells qui-l precehiren. La esperança, donchs, que poguéssen tenir los francesos en la elecció d'un pontífech favorable als llurs plans, com axí ho fóu Juli II, los envalentonà de manéra que van veure ja perduda la causa del Rey Catòlich a Italia, y més si-l distreyen ab una altra guerra en aquests reyalmes. Vana galivança, car no desistí en Ferran de sa empresa, ordenà al Gran Capità que llavors més que may refermas en Italia, y éll, per sa part, s'aparellà ací, com solen dir, a fer un va-y-tót. Bé podíen, donchs, avançar los francesos de Narbona cap al Rosselló, que no havía de mancar qui-ls escarmentas, segons anam a veure.

A les darreríes d'Agost, tinguéren nova que de fét avançaren los francesos y estaven més ençà de Narbona, a un lloch nomenat Palma, quasi a la ratlla del Roselló: lo d'Alba se-n éra ja anat a aquest comtat, entant que lo Rey restava al aguayt en Barcelona, y si bé la traça del enemich éra atendar-se als encontorns de Salses, no podíen moure-s are tant los nostres, méntre aquell romangués en territori fran-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cés. La gent que se-n dugué lo duch d'Alba a la frontera o que a éll s'agregà en lo seu trànsit éren un miler de genets, cinchcents homens d'armes y sis mil peons, que no abastaríen per sí sols contra l'exèrcit francés, si no hi haguéssen altres forces a Perpinyà y als castells propers, y si no comtassen ab lo gran estol que aparellant anava lo Rey dés de Barcelona. Al arribar lo Duch a aquella vila, manà exir l'antich Capità general don Sancho de Castélla a fer un regoneximent envers Salses, y esbrinat què n'hi havía, tingué per prudent recollir tota la gent a Perpinyà, y reforçar los castells propers, especialment lo de Coblliure, per que pogués defensar lo seu fort que convenía tenir lliure. Conexent açò los Francesos, anant ans de tot y ab fermesa endret aqueix punt, del qual no passaren de primer moment, y, un diumenge, lo 10 de Setémbre, ja avançà lo mariscal de Bretanya ab siscents de cavall y portant quatre bandéres a la ratlla dels munts y en vistes de Salses. No fóu tot açò sinó vanitosa temptativa, car dés lo castéll començaren a canonejar-los, y com ja fós exit lo Duch de Perpinyà endret allà, acompanyat dels genets, séns donar lloch la gent d'armes francesa a que aquests los encalçassen, tornà recular fins a Palma, que éra ón teníen llavors lo camp. No fóu aquest mudat fins que rebéren tota la artillería de camp y de batre y a-les-hores en conjunct se traslladaren mès ençà, prop d'una font que hi havía al peu dels munts, enfilant-se per aquests, ocupant aximeteix altres puigs del entórn y encare colocant diferents peces d'artilleria qui dominassen la fortalesa, formaren lo llur parch, contra-forts y caves, y per fi començaren a disparar. Don Sancho tingué la pensada d'allogar uns espingarders a un punt alterós qui dominava també lo camí per ón havíen de transitar los qui-s dirigissen al campament, y entre les descàrregues d'aquells y lo continuat desparament que feyen de la fortalesa tal descalabre produhía-s en los qui transitaven, que-ls hi desbarataven tots los genets.

Segóns que-ns apar, la mira o traça que hí havía en aquella campanya éra entretenir tant com poguéssen l'enemich, séns donar de prompte ninguna batalla, perjudicant-lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tot lo més valènt-se d'escaramuces particulars ab les forces soltes qui-s separassen del llur campament, y assoliar aquest tot lo possible, donant témps entretant que vinguès major estol, ab lo Rey o séns éll, per a-les-hores un escarment de bò, o, si convingués, transformar la defensiva en ofensiva, per esvahir França, al anar al encalç del exercit vençut y fugitiu. Tot açò té tantost compliment, y corrobora la nostra opinió, la següent relació del Zurita, que traslladam per les darreres minucies que dona de la distribució de forces: «Vist que los enemichs posaven totes les forces llurs en lo de Salses, semblà que no devíen traure la gent qui éra a' Elna, ni los forniments: s'hi albergà gran part de la gent de cavall. Posaren-se a Coblliure sis-cents peons; y ab Conflent n'hi havía tres-cents, y a Puig-cerdà sis-cents, y en altres llochs hi havía algunes companyíes de infantería, per que-s recollissen con lo Rey hi anas, axicom acordat ho tenía: Posà lo Duch a Ribes-altes, davant los enemichs, lo comenador Ribera y Martí de Salcedo y Pére d'Almaraz ab dues-centès llances, per que estigués sémpre en guarda sobra lo reyal: y tragué los capitans qui allà éren primer ab la gént que teníen, per que correguéssen los camins de Narbona, per ón venien al camp los forniments: y hi anaren tres-cents genets, y mil dos-cents peons. Romanguéren al pas de Leocata don Jaume de Luna y lo vescomte d'Ibol ab cent-sexanta homens d'armes; y don Bernardo de Toledo ab llances y ab la gent de peu per tenir segur lo camí als corredors: y Lope Sanxo de Valençuela ab un centenar de cavalls corregué lo camí de Fitor fins al pont de la font de Salces; y Ruy Diaz Ceron passà a córrer fins a les cabanyes, ón los francesos tinguéren lo llur camp: y féren molt gran damnatge en escampar-li molt de vi, farina y lo bestiar menut que tenía viu y mort; y duguéren coranta-sis persónes y cinquanta adzembles y algunes armes.»

Tras aquestes seguretats, féu un moviment lo Duch, y anà ab sis-cents homens d'armes y dos-cents genets y vuyt-cents infants, portant endemés nou tirs d'artillería de camp, a posar sa gent a una plana en vistes dels francesos, com

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aquell qui espéra batalla: mas informat dels avantatges, per lo nómbre y per la situació, dels enemichs, lo Duch tornà enrere. No dexà de produhir al camp del assetjants la propinquitat dels nostres alguna alarma: no obstant no-s moguéren de llà ón éren, y adhuc dexaren passar los corredors del Duch qui per aquells encontorns discorríen: en contra, van estrènyer més lo setge de Salses, posaren les mines fins al peu de la cava, y refermaren los gits d'artillería de fórma que veu-se derrocat un troç de la torra mestra y part d'un baluart. No privá açò lo pas dels nostres per lo camí que s'éren assegurat ab témps, y acordà lo Duch trametre a Salses sexanta escuders més, qui-s perferiren a arriscar tot perill, y que, escoltats per genets, arribaren séns entrebanch a la llur destinació. Continuant més viu l'atach, y més tremenda la defensa, puix que los assetjants tocaven ja lo mur ab les mans, estava ja propera la rendició o la mort heroyca dels qui defensar deguéssen lo sus dit baluart, con un impensat espectacle gelà la sanch dels gayre-bé vencedors y omplí d'entussiasme los qui impacients contemplaven de lluny lo perill dels llurs compatricis. Fóu lo succés, que los de dins, valèat-se del mestre enginyer Ramir, posaren algunes bótes de polvora a una vólta o soterrani corresponent al baluart que-s combatía... y con los de fora s'hi abalançaren, un estrèpit horrorós indica que la vólta ha estat volada, afonant-se en mig de flames los qui-s tenien per vencedors, y sortint tot-d'una del castéll los qui s'hi recollien, acaben la catàstrofa, repartint colps y coltellades als qui procuraven desexir-se de les runes y del foch, essent-ne lo resultat romandre-hi instantaniament morts quatre-cents francesos. Tal ardit de guerra dels defensors serví sols per inflamar més los coratges dels burlats, y ab la set de la venjança, tant de ferm tornaren a carregar ab la artillería, que posaren a punt de derrocar-se un baluart qui dominava la porta, tenint ab açò fàcil entrada.

En esguart de tal perfidia, y prevehent los desastres que en resultaríen, coneguè lo duch que na éra ja ocasió d'estar més en espectativa y que convenía anar en socórs dels prous

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de Salses, tant més quant les nostres trópes havíen rebut en aquells díes majors reforços, y sabíen que lo Rey éra exit de Barcelona lo 28 de Setémbre y ja estava a Giróna esperant y recollint gent de diferents punts. Ab tal determinació, éra lo 13 d'Octubre, lo Duch va moure-s del punt ón estava situat, duhent ab sí mil quatre-cents homens d'armes y mil cinch-cents genets y fins a deu mil infants ab alguna artillería, y s'atançà al camp del enemich, esperant batalla, fins a posta de sol. Ni de díe ni de nits no féren mostra d'acceptar lo repte los francesos, y a-les-hores lo Duch se traslladà a la banda oposada del camp enemich (ben segur profitaria la nit per fer-ho), de manéra que donava enfront al camp enemich, gordades les espatlles per la serra que hi há endret França. Per aquesta banda, axicom ja havía fét per la altra, manà lo Duch bombardejar lo camp, y exint, per aquesta causa, alguns escodrons francesos cap als nostres, tinguéren diferents escaramuces ab los nostres genets y cavalls lleugers, y prop d'Apol, arribà a formalitzar-se un embregat encontre, que-n resultà restar deféts los francesos y obligats los qui éren ab vida a recular vers lo campament.

La arribada del exèrcit del Rey, qui éra entrat a Perpinyà lo 19 d'Óctubre, resolgué decididament aquella entretinguda y perillosa situació. Menava En Ferran tanta gent com la que hi havía hagut fins a-les-hores al Rosselló essent molt més numerosa la infantería, noresmenys d'anar tots molt ben armats y empavessats, calculant-se que comptava son exèrcit al Rosselló passat de dos mil homens d'armes, cinch mil genets y més de vint mil peons, sens comptar encare dos mil de cavall qui havíen d'arribar de Castélla. Tant de soldat demanava una gran provisió de queviures, y la previsió que en aquesta part tingué lo rey Catòlich, li fa gran honor car méntre semblava multitut bèlica s'atansava a una frontéra, y ab disposició d'entrar-se-n per terra enemiga, acorría a la costa del Empordà y Rosselló la convinent armada, qui constava de coranta naus provehides del forniment necessari; que desenbarcaven en diferents punts de la costa. De primer, disposà En Ferran partir les seues forces

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en dos còssos; l'un va trametre-l per l'estret camí del Grau y de Leocata per posar-se dins de França, l'altre lo destinà a acometre per l'altra banda, llà ón més convingués. Per açò que després veurèm, pensam que lo còs qui anà per lo Grau sería comanat per lo Duch, o que ab éll s'ajustaría, y que lo altre còs lo governaría lo Rey en persóna. No sabèm la direcció que aquest pendria, emperò si és cert, que al tenir no ticia lo mariscal francès de que lo rey s'acostava, ordenà molt secrétament que de nits fós tréta gran part de la artillería del setge y amenada envers Narbona: féu bravates, no obstant, de no defugir la batalla, y adhuch tenía a gran honor que tot un rey d'Espanya fós acorregut personalment per fer-li llevar lo setge.

Ab tot y ses bravates, con lo mariscal véu que lo Rey ab son estol s'éra allogat a la altra banda del pla de Salses, tingué per convinent llevar lo setge dexant-hi son parch, les provisions, y *més de quatre mil pilotes de ferre dels seus gits de polvora*, y calant foch a les seues téndes, s'alçà ordenadament del camp y donà una volta pêl plà, com donant a enténdre que anava a acceptar la batalla, emperò tot no passà de faramalla per gonyar lo camí y escapar-se a sa terra. Si ún estudia la carta, compendrà que éra un mal congost aquell per ón havía de passar l'exèrcit frances, entre los munts y l'estany, estant com estava lo Rey y los nostres en aquells encontórns, car apar de podèr-los tancar lo pas, qui sap si més enllà, ja dins de França, los texiría al encontre lo Duch ab l'altre estol, y conclouria allà la obra que començas En Ferran a la embocadura del fréu. Tan estret éra lo pas, que quasi éren tinguts los francesos anar d'ún a ún, y per podèrho fer més avinentment y salvar los equipatxes, esperaren la nit: mas conexent lo Rey la intenció, manà avançar los genets y gent de cavall qui anaven a la davantéra, y qui éren tóts de la gent d'Aragó y Catalunya, per que féssen mostra d'acometre-ls al replegar-se, y tal fóu l'efécte d'aquesta provatura, que jaquint les peces d'artilleria, forniments y endemés los francesos, ja no curaren sinó de gonyar lo pas. En les serres properes al punt més estrét s'hi allogaren per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

endavant espingarders y ballesters, y al apilotar-s'hi los fugitius, baxaren aquells dels cimals per tancar-los lo pas que si arriben a devallar los de cavall al baxar los infants de la serra, haguéren-ne fét gran destroça; emperò ab tot y arribar tart, y ésser gran lo perill que aquests corrien, conseguiren matar fins a dos-cents dels fugitius.

Lo rey d'Aragó, o d'Espanya, podía vanagloriar-se de la seua obra, puix havía obligat a fugir vergonyosament un numerós estol francès, y tranquil y triunfant calcigava ja ab lo séu lo territori de França, en memoria de què, diuen que armà en aquella ocasió diversos cavallers, segóns antich costum. La prova de que lo Rey havía combinat una correría per la terra vehina fóu que, ab tot y sa avançada, tornà enrere sóbre al seu Reyal, sols per fornir de quantes provisions féssen mester al seu exèrcit, y poch després, lo 28 d'Octubre traspuntà de nou a França lo nostre estol al comanament del Duch, les forces del qual o serien les metéxes que éll ja manava separadament del Rey, o éra un agregat d'unes y altres, que és lo més probable, iniciant sa empresa ab l'apoderament de la vila y fortalesa de Leocata, y dispergint tot-seguit les seues gents per aquelles comarques.

Al sabèr aquest fét, los francesos qui establíen les viles de Palma y Cijar, les desampararen, passant, en conseqüencia, en podèr dels nostres: al llur exemple retèren-se també les fortaleses de Fitor, Trullas y Roca-fort, y essent Castéll-Maura lo primer qui cuydas resistir-se fóu près per combat y arrasada la fortalesa, essent aquella presa molt important, per ésser lo punt ón s'éren recollits molts béns y robes de tots los llochs d'aquella comarca. Volguéren seguir l'exemple d'aquest darrer poble Sant-Joan de Bar, Frexerà y Vilaseca; emperò fóren igualment prèsos, y per tant, avançà lo nostre estol envers Narbona, dominant de tót en tót lo territori, ón van fer-hi gran damnatge, talant, barrejant o cremant diferents llochs. No arribà a verificar-se lo setge que anaven a establir a Narbona, ni encare lo de Sant-Pau de Fonolleres qui devía ésser abans, perçò com lo rey de França, prevehent çò que n'anava a resultar, féu indicar tantost

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

al Duch que proposava tréva; y deturant-se aquest, consultà séns perdre témps ab lo Rey Catòlich, enviant missatjers a Perpinyà, ón se trobaren ja ab embaxadors francesos qui anaven a la metéxa fi, y ab recomanacions de la princesa de Saboya, qui-s valgué de sa bona amistat ab lo Rey, per que fés cessar los desastres que s'esperimentaven als encontorns de Narbona.

Lo prestigi d'En Ferran per aquesta jornada no-l podíen ja delir los seus enemichs, y fóra major encare si ab generosirat accedía als llurs prechs y menspresava la guerra; noresmenys éra aquella campanya en mig d'un ivern cruu, y favor farien als nostres soldats, fent-los cessar en les fadigues que sobreportaven: axi que; acceptà En Ferran la tréva proposada, si bé condicionalment, y fent retrocehir l'exèrcit a Perpinyà. Les condicions que imposà fóren que les tréves havíen d'ésser per cinch mesos, y que s'entengués solament per aquella guerra començada al Rosselló, no per les d'Italia ni per les armades qui continuaríen llur comès com fins aquí; y fermant lo nou pacte per los embaxadors; confiaren la guarda del fort de Salses a En Dimes de Requesens, dexaren per capità general d'aquella frontera don Bernat de Rojas, marquès de Denia, ab mil homens d'armes, dos mil genets y tres mil peons, de manéra que és de pensar que se-n tornaríen los demès soldats a Castélla y altres punts de ón procehissen, y éll se-n tornà a Barcelona, ón hi entrà lo díe 24 de Novémbre, «e lo metéix díe (hi afig lo Dietari de la Diputació, al consignar la nova), se continuaren les córts de Catalunya.» No més ab aquest obgécte s'aturaría En Ferran a Barcelona, car donaren-se per finides les dites córts lo díe 18, anant-se-n lo metéix díe lo monarca a Castélla.

En aquests díes de sojornar lo Rey a Barcelona, envià a França d'embaxadors En Miquel Joan Gralla y En Antoni Agustí, ab l'obgécte, diu l'Annalista aragonès, de «que-s procuras esténdre la tréva, per les coses del Reyalme, que éra çò que lo Rey pretenia; car ab lo nou socórs que van rebre los francesos y ab ésser elegit Pontifech lo cardinal de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Sant-Pére, aprés mort del papa Píus cobraren gran coratge los qui seguíen la opinió de França, y semblà que tornaren les coses, no solament a gran igualtat, mas a ésser los francesos molt superiors, atenent que en aquell reyalme no-s té sinó la part de quant ho és lo qui senyoreja lo camp.» Semblant cambi soptat d'En Ferran, no ha de meravellar lo llegidor con sapia que lo papa elegit éra veritablement lo designat per los francesos, y que la nova d'aquest contra-témps va rebre-la En Ferran en la metéxa ocasió de conseguir lo triumfe dels seus enemichs, puix s'éra verificada la elecció lo díe 10 de Novémbre.

Ab lo sistéma que seguía En Ferran, méntre enviava los seus embaxadors a França, no dexà de moure-s per un altre costat imaginant noves combinacions, y en quant a Italia, crehèm que reiterà les metéxes ordinacions que donades havía, ans de la féta del Rosselló, al Gran Capità, car hom veu que aquest prossegueix, ab incessant ardor, batallant contra francesos, y assetjant places. En aquesta ocasió l'Arxiduch ja éra exit de França envers Saboya, y passant d'aquest ducat a veure-s ab lo seu pare lo rey de Romans, aquest l'increpà per la pau desatemptada que ab França fermà, y si no l'induhí al parèr séu, és de pensar que almenys lo contindría, puix res més no-n diuen llavors de Felip, méntre que lo seu pare se declara resoltament anti-francès, tant que los seus embaxadors van al encontre d'En Ferran y-l feliciten per sa víctoria de Salses; noresmenys lo préguen que faça anar lo Gran Capità ab éll; y li prometen que los suiços de aquí-avant dexaran de servir França; y li prevenen fermament que no faça tréva ab aquesta nació, ni consenta may per may en que se-n tórn a Nàpols lo rey Frederich, y li descobren, per fí, que té progectat fer guerra en Italia sols als súbdits del imperi qui a éll se fóssen rebetlats, solicitant per tal del Rey Catòlich que li prestas una quantitat: mas, segóns apar, manyós éra En Ferran, sabènt que de totes les passades estava dé part l'Emperador, y que no li convenía desfer-se de ninguna quantitat, ni rabujà ni acceptà resoltament, y, axicom diu molt bé lo Zurita, «ab açò passava lo témps en demandes y respostes.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

La cuytosa anada d'En Ferran a Castélla éra a causa, séns dupte, d'un gréu aveniment de familia, que començà ja a descobrir-se durant lo témps de sojornar En Ferran al Rosselló. Mal sía per demunt, y séns entrar en fóndes consideracions, puix l'assumpte és conegut y tractat per historiadors, críticbs y acadèmichs, no sabèm estar-nos de consignar-lo, per ésser aldemenys l'origen d'ulteriors complicacions que tindrèm ocasió d'observar: tal és la follia declarada de la infanta Na Joana, muller del Arxiduch. No gayre aprés d'absentar-se aquest de la muller, la qual, segóns diguéren, éra romasa *bèn prenyada*, parí la pobre senyora un infant, qui fóu batejat a la Esglesia de Sant-Just d'Alcalà, al qual posaren per nom Ferran—y fóu aquest venturós nin lo metéix qui témps a venir arribà a ésser emperador d'Alemanya, aprés de son germà Carles V,—y tan bell punt com hagué Na Joana infantat, méntre son voluble marit estava a França entoçudint-se en dur a cap la concordia o pau de què ja parlarèm, començà, com éra molt natural, a insistir en volèr ajustar-se ab son marit, anant-se-n per mar o per terra, a Flandes, ón li semblava que havía de raure a la fí, per trobar-se de bell-nou ab éll.

Ab lo comportament de Felip durant lo témps qui transcórre d'ençà que se-n anà de Castélla fins a veure-s de nou ab lo seu pare, lo rey de Romans, de pensar és que tan lo pare com la mare, Ferran y Elisabet, procurarient traure del cap a sa filla semblant propòsit, aquell, per creure necessari sabèr de primer quin jahent pendríen los afers y lo comportament polítich del seu gendre, y la altra, per no voler que se arriscas la abandonada infanta a un viatge, que no portaría sinó desplahers, si-s donas lo cas de trobar lo marit obertament declarat enemich del seu pare polítich y d'Espanya. Creuría Na Joana, ab més o menys fonament, que lo seu marit no la estimava, y per més que açò és prou per que una dona sía infortunada, no és lo més freqüent que per la estréma dissort vinga a trastocar-se una persóna, sinó hi ha per açò una disposició física.

Dongam per molt possible que na Joana fós d'aqueixes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

persónes esceptuades qui, per llur excessiva sensibilitat, ne ténen prou d'un desplaher per perdre lo seny, emperò tinga-s present (y açó podría resoldre-ho més un métge, que no nosaltres), y que lo gran desplaher lo comporta la Infanta als darrers moments del seu prenyat, al dolorós pas del part, y seguidament aprés d'aquest, de manéra que la excitació moral que sentis en l'isolament ón la havía dexada lo pare del seu fill éra en un estat de excitació física o nirviosa, en lo qual, aduch séns tenir desplahers morals, sol ostentar-se la oradura devegades en aquelles dones qui ténen propensió a la dita malaltía més o menys passatgerament. Un altra observació cal ací fer, y que no hi han caygut los historiadors qui-s són ocupats de la follia de Na Joana, y és que la seua avia, Elisabet, mare de la reyna Elisabet, éra ja boja, y essent la bogería una de les malaltíes qui salten en les generacions, no és de meravellar que la reyna Elisabet no heretas lo mal de sa mare, podènt ab més facilitat heretar-lo la néta d'aquesta, de manéra que en semblant xacra ja tenía a qui ressemblar dels seus antecessors. L'agregat de causes que esposam abasten al nostre obgécte, y, séns freturar d'erudites congectures, no-ns resta sinó dir que la infanta Joana éra boja.

Al sabèr-se la victoria de Salses y lo desengany donat als francesos (per la qual cosa, sía dit de passada, ninguna satisfacció no semblà que mostrassen los flamenchs qui éren al servey de Na Joana), fóu un motiu més per deturar la mare la desesperada filla, qui de totes les passades volía anar al encontre del seu fugitiu marit, dihent Elisabet a Joana que no-s separas del seu costat séns veure lo seu pare, lo qual no trigaría llavors a aplegar-se ab tota sa familia: emperò éra atesa en aquella ocasió a tal estrém la manía d'anar-se-n, que en comptes d'obehir la Arxiduquesa la seua trista mare, qui es trobava a-les-hores malalta a Segovía, que a cada concell que rebía y cada die que passava, aquella mostrava dóble impaciencia y fins disposà que aparellassen càrrus per portar sa rera-cambra y equipatges vers Bayona. Estava Na Joana a Medina-del-Camp, y per més que hi trametía la rey-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

na Elisabet persónes de gran categoría per que deturassen sa filla, tingué de fer a la fí lo major esforç per anar-hi en persóna, puix li diguéren que no feya cabal de sos manaments, que, dominada de sa manía, se-n éra exida un jórn fins a la darrera porta de la Mota, que hi romanía nit y díe tocant d'una barrera, mig despullada, séns témer fret ni serena, y fent tals coses, que confermaven ésser la manía de la Princesa una infermitat natural, séns que hi hagués manéra de distraure la infortunada del seu propòsit d'anar-se-n per mar o per terra. Arribà la pobre mare de fet a la Mota, y cercant sola sa filla, li reexí apartar-la del lloch ón romania y menar-la-se-n ab sí a una cambra del palau; emperò podènt-hi fer poch sa mare, es mancada de salut, y prevalènt la fatlera de la filla, favorejada per los seus servidors forasters, apar que no hi hagué camí de perllongar molt sa detenció, y axí, lo primer de Març del següent any 1504, se dirigí al encontre del seu marit; embarcant-se a Llaredo, en una flota qui allà éra a aytal obgécte, no sabèm si nacional o estrangera, puix no ho aclareixen los historiadors, y en sa *Historia* general lo Mariana ni arriba a ocupar-se d'aquexa separació entre la Infanta y los seus pares, separació que si be apar secundaria: és una brotada de noves complicacions y desplahers.

Proper a la darrera data citada, convenint-li a En Ferran per los seus propósits esténdre la tréva per Italia, conseguiren los seus embaxadors Gralla y Agustí concertar-la en aquest sentit, si bé al fóns apar aquesta tréva més comercial que no política, perçò com declararen que-s poguéssen tractar y comunicar los d'un reyalme ab los del altre llevat de Nàpols, ón s' hi prohibía lo comerç, y que entretant no podíen donar favor ni ajuda a ningun princep o potentat, l'un contra l'altre, malvada farça que no-s podía complir, com no-s complí, y que no concebèm nosaltres ab quin obgécte ho disposaríen, emperò que de fét arribà a fermar-se, en presencia dels embaxadors de França, a la Mejorada, los darrers de Janer de 1504, ab espressió de que-s publicaria a Napols lo 25 de Febrer, que éra dés de ón lo tér-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

me de la dita tréva devía començar a córrer donchs com a conseqüencia de la metéxa, manaren traure los cinch-cents homens d'armes y genets aragonesos qui estaven al Rosselló y al Empordà, los quals exits de Catalunya rebéren del Rey mig sou, ab la condició de que havíen d'estar apunt, si-ls tornaven a cridar, y-ls satisfaríen llavors lo sou tot sencer.

Les evolucions que a-les-hores feyen a observar a Italia no són per recomptar minuciosament en aquesta historia: comencen odis entre los Colones y lo Gran Capità, per havér aquest reduhit los Ursins al servey del Rey Catòlich: lo papa Juli fa pendre l'exalabat e immoral duch de Valentinois, y en cambi lo Gran Capità cuyda atraure-l a sa voluntat y al servey del seu Rey; nova lliga és tractada entre Venecia y França, y alhora tornen a decantar-se a favor d'aquesta nació lo rey de Romans y l'Arxiduch, per donar nova força al progécte de matrimoni d'En Carles ab Claudia, cosa que pot-ser va sabèr preveure En Ferran conno féu cabal de les ofertes del primer; França, per son interès, ofereix a En Carles los estats de Bretanya, Borgonya y Milan, y a les dificultats que hi oposa lo Rey Catòlich, entra-li en cor a Felip y al seu pare que En Ferran podía cedir Nàpols a En Carles, y axí aqueix reyalme fóra governatper espanyols, y ja per Carles, ja Felip començaríen governant domininis d'Espanya, ans d'entrar per successió a regnar en aquest reyalme, mas conexent En Ferran que aquest pensament éra francès, ni caldrà dir que-l menyspresa; als odis dels Colones contra lo Gran Capità, s'hi agreguen los planys y acusasacions de propris y estranys, manifestant lo Rey que Gonçau de Còrdoba obra ab tants fums y fantasiosa autoritat: arriba a semblar poca la del sobirà, y tan alt se creu en son podèr, que fins s'entén directament ab la Santa-Seu per les provisions d'esglesies y patronatges, posant açò En Ferran en lo cas de rependre lo valent, emperò desatemptat capità, per més que éll, altiu y pagat de ses victories, no vol tolerar la justa reprensió que li dona son senyor; desempresonat lo de Valentinois, que lo Papa tenía encarcerat és afalagat per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo francès, y are fa lo Gran Capità tot lo contrari d'abans, puix fica a la presó lo palanquejant *condottier* çà-enrere bisbe; les acusacions contra aquest ergullós magnat se redoblen, essent los metéixs embaxadors los qui observen les irregularitats comeses per lo Gran Capità, al qual dónen la culpa de que fós estat elegit Pontífech un partidari dels francesos, y de que, per lo valiment que donava a la gent de guerra, se cometien per aquesta diferents robaries e insults; alegant que-ls devien catorze mesos de sou, la causa d'aquesta indisciplina mena a la necessitat d'esbrinar les réndes y d'obligar a donar estrets comptes, *los comptes del Gran Capità*, del eczamen dels qual no-n roman satisfét lo Rey, de fórma que comença a donar algunes disposicions, entre altres la de mudar l'alcayt del castéll Nou de Nàpols, nomenant En Lluis Peyxò en lloch de don Nunyo de Ocampo qui-n tenía lo càrrech, disposicions qui infondexen sospites o temors en tots quants exercexen càrrechs pareguts, y dónen motiu a Gonçau de Còrdobe a mostrar-se planyívol y desplagut, en térmens que arribà a manifestar propòsit de retraure-s a Castélla, demanant-ne licencia als Reys; a les acusacions dels Colones oposa lo Gran Capità advertencies molt justes de les males intencions d'aquests, qui s'esforçaven en convèncer En Ferran de que aquell reyalme no podía ésser governat séns la presencía d'un príncep o persóna reyal, o sía, que si no podía aplicar-s'hi lo Rey Catòlich, calía restablir-hi Frederich: tots aquests ressentiments s'acomoden, per convenir que no amoll lo Rey Catòlich de sa empresa, oferint-se encare a aquest un altre aspecte favorable, qual és, la temor del Papa qui solicita la ajuda d'Espanya contra lo cardinal de Rohan, qui començava a menaçar lo Pontífech en desbostar-lo del Pontificat, y méntre a França se disputen uns y altres embaxadors, y los uns sobirans desconfien dels altres, restablert en la confiança d'En Ferran lo Gran Capità, fa y desfà a Italia, y al cap-devell se romp del tót la concordia o tréva establerta entre França y Espanya, y aprés de sengles disputes, se fan altres dues confederacions o lligues —la nomenada de Blés, entre l'Emperador, l'Arxiduch y lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rey de França, y una altra entre lo rey de França, l'Emperador y lo Papa,—ab la sola idea de recobrar los Estats que-ls pertanyíen y tenía ocupats la senyoría de Venecia: desastroses fóren envidès aquestes per lo Rey Catòlich, per veure-s pbertament declarat l'Arxiduch enemich del seu sogre, emperò avantatjoses, segóns y còm, per podèr obrar ab més libertat, com axí ho fa, cercant encontinent confederació ab lo rey d'Anglaterra, situació que acabà de millorar un aveniment imprevist, qual fóu la mort del rey Frederich de Nàpols a Tours lo 9 de Novémbre del 1504.

Impossible apar, que, en lo discurs d'aquest darrer any s'esdevinguèssen tantes y tan contradictories resolucions, emperò no és de meravellar, tenint present lo témps al qual corresponen. témps de mala fè, de immoralitat, de cinisme, en què la ambició mena a reys y potentats a tota sort d'iniquitats e hipocresíes, tant que disfressen l'egoisme qui-ls mou ab lo fingit pretést del *bé de la Cristianitat* o *de la pau general de totes les nacions*. Fatal hagué d'ésser aquell any per lo Rey Catòlich, car no-ns referim precisament a les complicacions y estretors que pervenir-ne poguéssen de quant acabam d'esposar, sinó a un fét qui correspon als darrers mesos del any, perçò com se presentà als ulls del fill d'En Joan II d'Aragó, del amanyagat per la fortuna d'ençà de la trista mort del príncep de Viana, del castellanitzat marit de la reyna Elisabet, lo núvol més prenyat y menaçador de quants poguéssen traversar per l'horitzó de sa gloria. Lo fét al qual aludim és la mort de la reyna *Católica* Elisabet, del qual, axicom de la trascendencía per lo Rey, senyor de Catalunya, anam a ocupar-nos tantost, clohent nosaltres ab sa descripció aquest capítol, qui abraça un dels períodes més complicats e importants de la nostra Historia.

Sojornava la reyna Elisabet, d'ençà que-s separà del seu costat la infortunada Arxiduquesa, a Medina del Camp, y si malalta se trobava abans, de pensar és com acabarien d'abatre-la y aclaparar-la los soferiments morals, ocasionats per los contra-témps que observava per los averanys que sa clara pensa no dexaría de fer, calculant çò que s'esdevindria

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

inescusablement en sa casa y en la seua patria, a la mort de élla. Com a bona mare, quant més certa veya la propinquitat de la seua fí, més crexía en desig de veure sa filla, y feya tots los esforços imaginables per que vinguéssen lo més tost a Espanya Na Joana y l'Arxiduch: emperò aquest no-s mostrava dispost a accedir a tan tendra suplica, y s'escusava ab la guerra que llavors li movia lo duch de Gueldres. No havènt-hi camí de satisfer la inferma senyora la dolça ilusió que-s formaría de veure sa filla ans de morir, anà empijorant més y més en sa malaltía, arribant ja al estrém de declarar los metges que la mort de la Reyna éra inescusable, y axí-s complí lo díe 26 de Novémbre, a la mig-diada. Ans d'entrar nosaltres en l'esbrinament de ses disposicions testamentaries considerant a Elisabet com a muller del rey d'Aragó, indicarem no-més l'efécte que produhí la nova a Catalunya: y a fer veure lo concépte que merexía Elisabet als catalans, de acort envidés ab quant ne manifésten tantost los historiadors espanyols qui-s són ocupats d'aquella ilustre senyora, reproduhirèm, com a espressió més genuina, la nota del Dietari de la Diputació, llà ón s'hi consigna lo fét:—«Dimars 26 de Novémbre del 1504. Aquest díe, passà d'aquesta vida la Sereníssima Senyora, Na Elisabet, reyna de Castélla e d'Aragó, senyora nostra, la mort de la qual fóu molt dolorosa a tot-hom d'aquesta ciutat e Principat, e per tant a tots los seus reyalmes, los quals perdéren axi lo gran regiment e defensa que la dita senyora Reyna ab son Reyal coratge e poderós esforç fahía, puix defenía, e governava-s e éra nórma de tota reforma axí en çò del spiritual com en çò del temporal, e éra molt egual en fer justicia.» Lo metéix Dietari apunta que «lo divendres 20 de Desémbre colguéren-se les exequies de la Serenissima Senyora Reyna Na Elisabet, nostra senyora de gloriosa memoria, en la Seu de Barcelona, pronunciant un solemníssim sermó lo molt reverent mestre Guillèm Serra, bisbe de Bona, del orde de Sant-Francesch.»

Poques setmanes ans de la seua mort, lo 12 d'Octubre, otorgà Na Elisabet testament, al qual afegí un codícil lo díe

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

19 de Novémbre, vuyt díes ans de morir: séns que hi haja ningún indici qui ho contradiga, són admeses abdues disposicions com a dictades ab clar y perfét ús de les facultats mentals, y essent ferma espressió de la voluntat de la malalta; y si axí fóu, és a dir, que no abusaren ni àulichs, ni notaris o altres persónes de més íntima confiança del abatiment d'esperit de la testadora, axicom suposam, és més d'estranyar açò que disposà la afable muller d'En Ferran, tocant a la immedíata successió en lo reyalme de Castélla. La tirada d'alguns escripiors a fer esclusiu de Castélla tot quant aquella època té de gran, y la casualitat d'havèr-se conseguit tanta grandesa en ocasió d'empunyar lo sceptre castellá un rey d'Aragó, ha contribuit a dexar com a oblidat lo veritable realitzador de totes les proheses del témps dels Reys Católichs y a ponderar ab tots los extréms imaginables la figura de la reyna Elisabet, com si fos la única divinitat qui meresca erigir-se demunt lo pedestal de la gloria ab que sobreexí llavors Espanya entre les restants nacions del continent; y com en pahissos ón la imaginació se sobreposa sovint a la rahó és fàcil pendre lo poètich per l'histórích, d'ací vé que les injusticies dels esclusivistes y ponderadors se síen perpetuades, talment, que la veritat paréga ésser únicament quant ha transmès la tradició oral, no la historia, qui prescindint de tota rutina; proclama, ab tota independencia, lo resultat de les noves y la ensenyança de la lògica, al combinar aquelles.

Repetim, donchs, que són molt d'estranyar les disposicion d'Elisabet tocant a la successió immediata del seu reyalme, car si pactat fóu que élla y Ferran regnaríen plegats a Castélla, si per espay de trenta anys éra estat aquest reverit com a rey, si al seu poderós braç se devía la conquésta de Granada, y encare més que la conquésta agregació de aquest reyalme a Castella y no a Espanya, si a sa protecció, axìcom havèm provat, fóu degut també lo descobriment de les Indies y la dependencia d'aquestes, de les Canaries y d'altres illes y territoris d'Africa de la metèxa nacionalitat castellana; si En Ferran, com a rey que s'intitulava d'Espa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nya, havía adquirit per la nacionalitat ón tenia son céntre y córt, per Castélla, una anomenada que no s'éra gonyada ningun dels antichs reys de la rabaça de sa muller, puix dugué los castellans com a capitans a la guerra d'Italia, y com a diplomàtichs a totes les córts d'Europa: si, finalment, y per altra part, tant éra estat lo mutual afécte dels dos Regis conjuncts, tanta la confiança que merescuda havía En Ferran de Na Elisabet, y és evident y provat que Castélla a-leshores florexent, presentava la pintura més llastimosa de degradació y aviliment ans de pujar al setial d'Enrich IV Ferran y Elisabet, segóns confessió propria d'historiadors nacionals (1), y aquest cambi o millora lo regonexía la trista y abatuda malalta, de Medina-del-Camp ¿a què vé que lluny d'agrahir tantes favors la muller y reyna, lluny de volèr esquivar un afront al qui tant benvolia, al fer son testament a les seues darreríes, s'agreuge aquest companyó de la vida, a aqueix Rey, rebaixant-lo a la simple categoría de governador com podía esser-ho qual-se-vol altre personatge séns los mèrits d'En Ferran, confórme poguć veure-ho Espanya ben tost en témps de Cisneros? ¿Lo qui, per ésser marit, tin-

(1) En Diego Clemencin, en son *Elogio de la reina doña Isabel*, diu: «Con Elisabet succení al seu germà don Enrich de Castélla éra un agregat de parts y elements vigorosos, emperò séns lligament ni armonía... Los castellans no componien una sola familia,... sinó una munior de familes confosament mesclades, de interessos diversos y encontrats, l'encontre dels quals reduhia la força pública a la diferencia ontre los del poderós y del feble... La monarquía castellana ressentía-s del seu naximent gòtich. Lo Rey no parexía ésser lo céntre del podèr y de les forces del Estat, lo llaç qué ajusta y estreny sos diversos estaments, sinó ans bé lo primer entre los magnats axicom en los antichs pobles del Nort: y sa autoritat sémpre fluctuant e incerta, féta molts colps joguina de la ambició y gosadia dels principals vassalls, no ateuvía a assegurar l'orde y la seguretat general dels sotsmesos.» Lo Flórez, de major autoritat histórica, que lo Clemencin, en ses *Reinas Católicas*, descriu axí Castélla ans de Ferran y Elisabet... y concordes los reys entre sí, començaren a concordar los reyalmes que trobaren en un estat dissortat, mancats pez molt témps de Rey, per los Senyors qui regnaven séns justicia, per menyspreu del Princep: plens de vicis, per mancar lo castich; los camps séns conreu, per les guerres: los camins intransitables per les robaries: les cases (adhuc religioses) séns segureta,t la Coròna séns Estats, per prodigalitats: los poblés séns senyor, per los tirans: tòt, per fi, desordenat, inquiet, consumit, en avinentesa de que podía ésser més formidable lo Sceptre, que no falaguer.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gué aptesa y títols per ésser aclamat rey, per ventura no podría ésser rey aximetéix per ésser pare, y pare d'una boja, maridada ab un estranger afrancesat, ab un amich de la nació més enemiga d'Espanya?

No hagué de passar desapercebut tan incomprensible procehir als ulls del gran Annalista d'Aragó, quí no obstant de mirar-s'hi molt en no ofendre la memoria de la reyna Elisabet, lliurant-la de tota culpa en quant s'esdevenía, no dexà de revelar quelcom espressiu de les opininos qué llavors dominaven y de les amargors que començà soferir lo mal pagat monarca: «Malgrat aquesta disposició de la Reyna, diu, tantost se morí, estiguè lo Rey bé prou duptós ab símetéix, per la diversitat de parers que hi havía referent al camí que ell devia seguir: y açò que és més de meravellar, *repressentaven-li rahons per que-s tingués per lledesme successor de aquells reyalmes, puix devallava per tinia varonívol de la casa Reyal de Castella*: y persónes assenyalades hi hagué d'aquells Reyalmes que li concellaven que, puix tenía tanta rahó y justicia per usar y gaudir de tót, per son propri dret, *no entras per lo camí de la administració o curadoría de la persóna de sa filla, qué éra incert y sospitós*.,. Era materia que faría palanquejar qual-se-vol príncep, y molt més considerant ab quanta fadiga y treball s'assegurà la possessió d'aquells reyalmes per éll, y que-s sustentà ab sa valor per les armes, y s'acabà la conquésta del reyalme de Granada tan gloriosament, que *ningú no se-n podía tenir per més lledesme successor*. Y éra causa de gran torbació y escàndel veure que, tot d'una, tornaven les coses a tal estrém, que *restas Rey en aquells reyalmes axicom manllevat*.» Séns tenir en compte la reyna Elisabet çò que-s merexía son marit, sens preveure que arrebaçava del front del seu digne companyó, prous espanyol, la coróna que per tant de témps y ab tanta gloria havía sabuda portar, per engalanar-se lo cap d'un foraster de pobre anomenada com a capità, com a home, com a marit y com a fill, nomenà successors en lo setial de Castélla la seua filla Na Joana y l'arxiduch Felip, marit d'aquesta, y en defécte d'élls los llurs fills descendents per orde de secse y primogenitura,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

substituint per lo metéix orde les altres dues filles e infantes Na María y Na Catarina, y al metéix témps *lo rey d'Aragó En Ferran, son car marit, administrador y procurador general dels reyalmes de Castélla, sémpre y tota-hora qus sa filla Na Joana no hi residis, o no pogués o no volgués governar-los fins o tant que son fill primogénit En Carles, nét de Ferran y Elisabet, camplía la edat de vint anys,*

Diuen que semblant disposició féu-se ab anuencia dels procuradors de córts dels dits reyalmes, com axí ho corrobóra lo Zurita: de manéra que los procuradors donaren sa *anuencia*, y puix es regular que no fóssen élls los qui comunicassen ab los prelats y magnats qui tal deliberaren, sinó los qui deguéren proposar a élls lo cas, d'aqui se-n desprèn que hi havía qui ja de lluny tramava aquest desengany per lo Rey Catòlich, y que, puix axí ho disposà la reyna en son testament, o n'éra élla la autora o, per reverencia a les córts, los procuradors de les quals obehiren quant los ordenaren, dugué a cap la muller çò que tal vegada no li dictava sa voluntat respécte del seu marit. Un acort fét en córts apar que no devía ignorar-lo En Ferran, a menys que ocupat éll en la guerra y en ses càbales diplomàtiques no s'adonas d'açò que incidentalment poguéssen preveure y resoldre unes córts de Castélla, que presidis Elisabet; emperò la veritat és que la disposició testamentaria d'aquesta causà sorpresa en lo cor d'En Ferran, que a la primería estigué lo Rey palanquejant entre los diferents parers, y que hi havía un partit a Castélla, o un agregat en la córt (frasses sinónimes en aquest cas), que li consellava que «prengués lo camí reyal y dexas los altres viaranys y camins tortuosos.» Nos vé, donchs, per lo cap, la següent questió: o lo rey Ferran sabía quant éra dispost per endavant, o no ho sabía; de ón ne naix una altra, a sabér: o l'acort éra legal y executiu o no éra. Tal observam perçò que no sabèm compendre lo llenguatge de la testadora en la clàusula testamentaria, en la qual ignoram si per desconfiança, o per confiança excessiva, en lloch d'assentar la cosa establerta legalment, ho disposa solament com a dictat per sa voluntat, y en fórma suplicatoria, se limita a pre-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gar y demanar al seu marit que vulla complir quant élla disposa: «*E suplico al Rey mi Senyor que quiera acetar el dicho cargo de gobernación e regir y gobernar estos mis reynos e señorios en los dichos casos, como yo lo espero que lo hará; e como quiera que, segun su Señoria siempre a fecho para acrecentar las cosas de la Real Corona, e por eso no era necesario mas lo suplicar* etc.»

La cosa que més sorprèn d'aquésta disposició és que apar havèr-la inspirada més que lo sentiment de muller y companyona la amor nacional o patriotisme, tant que per no ofendre la nació, no li déxen per Rey un estranger, que si dret tenía a la coróna éra solament per lo que li dóna abans sa muller, per ésser marit, puix que parlant dels oficis qui ténen anécsa jurisdicció y dels càrrechs principals dels reyalme, ordéna y mana la testadora «que d'aqui-avant se donassen a naturals, per estalviar los inconvenients y dessordens que-s podíen seguir si la Princesa y son marit lo Princep no-s conformassen ab les lleys y costums de la terra:» y aquest mirament és tan fals, entant que lo primer estranger, qui ha de cenyir-se tantost la coróna que fins a-les-hores cenyí l'espanyol Ferran, ha d'ésser lo flamench Arxiduch, lo qual, axicom los demés qui-l succehesquen de son llinatge han d'inundar tantost de tal nómbre de flamenchs les oficines dels governants d'Espanya, que no hi ha d'havèr qui no malehesca llur arribada, y més per ventura los metéixs qui, al present, per esperit de novitat, los cridaren en perjuhí del aragonès Ferran, no obstant d'Esser estat aquest lo qui més confià càrrechs dels seus dominis a castellans.

Emperò, fós com fós, y séns adevançar-nos per are en interpretar les mires del Rey Catòlich, no-ns cal dir sinó que En Ferran acceptà lo testament de sa muller, y, generós, féu posar per obra allò disposat en quant a successió, és a dir, que-s descenyí la coróna y manà alçar penons per la reyna Joana. Ja veurèm al vinent capítol quin serà lo comportament del Rey vídue, del governador de Castélla, del conqueridor de Nàpols, del Rey d'Aragó y Comte de Barcelona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Fundacions de Franciscans a Reus y Barcelona, y de Prehicadors a aquesta ciutat y a Tremp. Errada fundació de Carmelitans a Barcelona. Fundacions de capélles y santuaris. Fundacions a Amèrica sóta la advocació de sants de Catalunya. Divisió de Franciscans en provincies, no esperimentada en aquesta terra. Successió de Papes: esforços d'aquests als quals va correspondre la clerecia catalana per la emprésa, no sémpre veritable, d'anar contra los Turchs. Espulsió de juheus. Inquisició: esclusivisme de Torquemada, e inquisidors castellans a Catalunya. Incorruptibilitat de la clerecia catalana: actitut d'aquesta respécte al conciliàbol de Pisa y al Concili Lateranench. Cardinals catalans. Palau bisbal de Barcelona. Los Pontifechs comencen a reservar-se la elecció dels bisbes, és elegit per a Barcelona un Cardona, qui no pot ésser consagrat per defécte d'edat. Crema de biblies, escrites en vulgar per los Inquisidors. Vots per mor de la pésta.

En lo período qui preceheix, comprenent dés de la mort del rey En Joan II d'Aragó a la d'Elisabet I de Castélla, difícil és destriar, respécte d'establiments elesiàstichs, les fundacions de les coostruccions d'Edificis per aquells per tant, preferim consignar les primeres com a més certes e importants, séns ometre, perçò quant ne sapiam relatiu a les segones. Encare que poques en nómbre les fundaoions revelen o l'efécte dels privilegits concedits per Sixte IV, qui éra estat Franciscà, als seus germans, o la gran influencia dels Dominicans, qui anà en augment ab espandiment Inquisitorial del témps dels Reys Catòlichs.

La més antiga fundació que trobam del primer orde en lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dit periodo és la de Reus, ón residíen, dés del 1447, uns frares que no arribaren a formar convent fins que, en lo 1488, una comissió: procehint dels regulars de la observancia de Sant-Francesch d'Aragó, solicità fundar en la vila, y havèntlos cedit un antich hospital nomenat de Sant-Joan, ocuparenlo interinament, ab la condició de curar de cert nómbre d'inferms en témps de pésta, començaren alhora a construir l'edifici, qui no éra lo conservat fins are ni tan espayós si be trigaren alguns anys en construir-lo, no essent consagrat lo seu témple fins al 1506. Dos autors respectables, Diago y Gonçaga, senyalen l'any 1499, per la fundació del convent de religioses Franciscanes de Jerusalèm de Barcelona, emperò altres la remunten al 1494, senyalant com a fundadores les mares Rafela Pagès y Antonia Pira. No sabèm l'any de la construcció del convent y claustre, qui-s són conservats fins al nostre témps, y are de poch (1877) són estat traslladats en part, y lo claustre per complert, fora de Barcelona; emperò lo caràcter de sa arquitectura nos revela lo témps ón s'alçaría l'edifici.

Del altre Orde, o sía de Prehicadors, Tremp ne contà ja convent en lo 1490, sèns que-n tingam altre nova, y Barcelona lo tingué de Religioses Dominicanes, qui són les del monestir de Nostra Senyora dels Angels. Eczistíen de primer aquestes senyores nomenades beyates, dés del any 1490 a Caldes, y d'aquí fóren traslladades a una ermita o lloch nomenat *Peu de la Creu*; que no sería lo metéix que ocupa lo monestir actual puix és sabut que no hi entraren fins al 1562 Per ventura construiríen aquest entretant, car sa arquitectura correspón a la época; emperò l'Orde és forçós donar-lo com a eczistent a Barcelona, dés del 1497, perçò que, segóns diu lo Feliu, amparant-se en lo Diago, a les referides senyores en «aquest any donaren-los-hi lo vel e institut.» Alguns autors, y especialment lo Corbera, senyalaren la fundació del convent del Carme de Barcelona a Barcelona en lo 1493; mas açò és una error manifésta, per quant lo metéix autor en sa *Catalunya vindicada* (pl. 453) aprés de parlar d'aquesta fundació féta lo 12 de Novémbre del referit any, cita dife-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rents fills ilustres del metéix convent, en la antigor, entre élls un tal Claravo o Clarano (Clarà?) qui ja fóu bisbe electe de Bossa a Sardenya en lo 1319, de manéra que la suposada data ha d'ésser per ventura o d'una construcció material del convent, o de reedifibació o renovació, o d'un altre acte consemblant relatiu al convent ja eczistent.

De fundacions de capélles soltes, esglesies isolades o santuaris algunes sòn d'apuntar en lo mencionat periode, com la de *Nostra Dona dels Torrents*, prop de Poblet, en témps del abat Payo, any 1484; la de *Nostra Dona dels Archs*, a mija hora de la vila de Santa-Pau, del bisbat de Giróna, en lo 1496; la de *Nostra Dona del Bosch-alt*, més probablement *Boix-alt* (per ésser trobada la imatge dins un boxar), a la parroquia d'Asobell, del bisbat d'Urgell, en 1504: la de *Nostra Dona de Granyena*, prop de Lleyda, y altres.

De la metéxa època, ab tót que no síen fundacions en la nostra terra, se-n mencionen algunes, sóts advocació de Santa Tecla y Santa-Eularia, als punts d'Amèrica novament descoberts, açò indicant per la interpretació natural que és de donar a tals aveniments a honor de la clerecia catalana. Recordant lo llegidor çò que en aquest metéix regnat diguérem tocant als viatges de Colóm, ni caldrà ací repetir los esforços ab què-s distingí a Amèrica lo català fra Boyl, y com éll altres sacerdots de Catalunya, especialment de Montserrat, dels quals son regular conseqüencia les fundacions d'Esglesies sóts la advocació de Sants molt venerats a Catalunya.

Atribuexen als Reys Catòlichs la fatléra, per efecte de zel, en reformar los monestirs dels claustrals de diferents ordens, principalment lo de Sant-Francesch, havènt-hi sóbre açò una veritable y contínua contenció entre lo general de aquell ab lo cardinal Portocarrero quí-l seguía, enemichs de tota innovació, y l'arquebisbe de Toledo qui éra partidari de la aspresa y austeritat rigorosa de la religió llur, menyspressant los cassos d'apostasia d'alguns. Citam ab preferencia l'orde de Sant-Francesch, perçò que, si bé a les provincies de Castélla, o sía dels dominis d'Elisabet, féu-se innovació

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dividint la Religió en provincies, y augmentant les custodies per tenir més vots als Capítols generals, no sabèm, almenys per en aquell témps, que açò arribas a térme als dominis d'En Ferran.

Comprèn lo período que historiam talment la successió de cinch papes, que són: Sixte IV, ja eczistent al período anterior, Innocent VIII dés del 1484, Alexandre VI dés del 1492, Píus III en lo 1503, y Juli II dés d'aquest any en avant. No és séns obgécte consignar semblant nova, puix fèm-ho per havèr-se vist complits en los dits pontificats trascendentals féts qui toquen a la patria del rey d'Aragó, En Ferran, sóts lo punt de vista eclesiàstich. Ja coneix lo llegidor, per l'anterior capítol, quant correspon a Sixte IV tocant als privilegis dels ordens mendicants, mas a Innocent és d'agrahir lo seu valiment per la conquésta d'Amèrica, a Alexandre VI lo títol de Catòlichs que portaren d'aqui-avant los reys d'Espanya, y si res no fa a recordar, per son curtíssim pontíficat, de Píus; en cambi lo successor Juli nos oferirà ample camp per parlar d'un nou perill per la Esglesia, la esplicació del qual correspon als següent capítol. A uns y altres podèm atribuir lo zel més que la idea d'anar contra lo Turch; y fèm aquesta diferencia perçò com lluny d'arribar a organitzar-se una veritable crohada, serví espréssament lo nom de semblant empresa ans bé de tapadora als ambiciosos per fer armes ab una fí molt diversa, a la qual ajudaren devegades los meteixs papes qui, com a sobirans temporals, s'adhérien a les combinacions d'uns y altres o se-n separaven, segons convenía als llurs interessos, o segons la falta de resolució qui-ls dominava. Fós quin fós lo fitó de reys o de pontífechs, la clerecia de Catalunya no féu may lo sórt a la veu dels primers o dels segóns, entant que-s cercava son valiment per *bé de la Cristianitat* o per acabar ab los enemichs de la *Fé de Jesucrist.*

Si no-ns haguéssem ocupat, a la part civil, tan especialment d'alguns afers qui toquen a la Esglesia, los engrunaríem ací; emperò, puix los nostres treballs són especials, a élls remetèm lo llegidor, limitant-nos are per are a consignar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la tesi de quiscun aprés de nomenar-los per llur orde. Són los dits afers la espulsió dels juheus, y l'establiment del tribunal de la Inquisició en sa novella fórma. La tesi del primer és que, trencant tot pacte, començaren en témps del intrus Benet XIII a perseguir oficialment los juheus, a privarlos de tot avantatge social y a obligar-los per tant a convertir-se, originant-se-n una falsa conversió qui donà peu a que poguéssen ésser tractats com a heretges y obligar los reys a decretar la general espulsió: y la tesi del segon es que, per trobar-se als dominis d'Elisabet, a Castélla, gran fòcus d'heretgisme y séns havèr-hi, com en los dominis d'En Ferran, tribunal inquisitorial, provehiren-ne a la creació d'un a Sivilla, a exemple del qual se-n crearen altres particulars en diverses ciutats de Castélla, donant-los-hi un cap ab lo títol d'Inquisidor General, qui no content ab ésser tal en los dominis d'Elisabet, s'erigí més tart en cap de tots los d'En Ferran, çò és, de tot Espanya. Abdós afers, considerats eclesiàsticament, y séns repetir ací l'esbrinament de les injusticies que enclouen, facilitaven un avantatge a la esglesia de Espanya, car representaven l'ún y l'altre los dos camins més certs per constituhir la Unitat Catòlica y fer desaparèxer tot coliment qui no fós lo Catòlich, y si d'aquest fruyt hagué de alegrar-se-n la clerecía de Catalunya, no lloharia los mijans usats, puix, tocant a la nova fórma d'Inquisició, los Inquisidors antichs catalans, tant com los d'Aragó y Valencia, haguéren d'ésser víctimas del esclussivisme de Torquemada, qui volgué substituir aquells per los seus adeptes, y hagué de bregar molt freqüentment ab les autoritats civils, axicom al seu lloch vehérem.

De la metéxa manéra que sóbre los dits afers remetèm lo llegidor a la part civil, devèm recomanar los punts de la metéxa qui tracten del papa Alexandre, en la elecció del qual féu l'important paper de gordador de la avant-cambra l'arquebisbe de Tarragona, Gonçau Hernàndez d'Heredia. De semblant llegida, podrà compendre tot ver amador de la nostra Religió, que aquesta més que may pogué veure-s compromesa en témps de tant depravat Pontífech, qui ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sos antecedents, com a home de costums del tot terrenals, y ab los escàndels promoguts per sinestres personatges de sa *familia*, contribuiría no poch a fer odiosa la córt de Roma, y a fomentar la refórma y separació de la Esglesia que-s promogué a-les-hores en alguns pahissos: mas a honor de la nostra clerecía, podèm assegurar que los defalts del home no fóren prou a corrompre los eclesiàstichs de la nostra patria.

Morí Alexandre VI de verí que aparellà l'un dels seus fills, Cèssar Borja, per desfer-se del cardinal Adrià de Corneto, y provaren aquell y lo metéix metziner inadvertidament, séns que pogues lo pare resistir la metzina, ni confiar en remeys poderosos; a sa mort, fóu elegit per succehir-li Pius III, qui sols regná vint-y-sis díes, y tras del qual desengany per aquells qui ab rahó esperaven d'aytal Papa bones pensades qui féssen oblidar los defalts del seu antecessor, fóu botat Juli II, més arrambat a la política de França, lo qual lo Flòrez compara, per sa granor de coratge, a Juli Cèsar, si bé «usant no tant de les claus de Sant-Pére, com de la espasa de Sant-Pau.» En aquesta circumstancia hi veu lo dit autor la causa del conciliàbol somogut després contra éll a Pisa, al qual contrastà lo concili Lateranench, davant los quals ja veurèm la actitut de la nostra clerecía, actitut que, per lo poch témps que de son pontificat correspon a aquest papa, nos limitam are a declarar que fóu obedient y respectuosa:

Als darrers mesos del dit Pontificat, tractaren lliga resolta entre éll y lo nostre Ferran, y la millor prova de la afecció qui-ls ajustava és la creació, féta lo darrer de Maig del 1503, de nous cardinals, alguns dels quals, confórme lo llur cognom revela, seríen de la nostra terra: tals fóren En Joan Castellar, En Francesch de Remolins arquebisbe de Sorrent, En Francesch Des-prats, En Jaume Casanoves y lo bisbe d'Elna En Francesch de Flores.

Merexen èsser nomenats, per diferents concéptes, dos personatges de la època que historiam, abdós bisbes de Barcelona: és lo primer Pére García, autor d'un famòs tractat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que escriguè per manament d'Innocent VIII, contra les Conclusions pologals de Joan Pico de la Miràndola, canservant Barcelona una grata memoria del dit prelat, car a la seua curositat y zel fóu deguda, en lo 1505, la reedificació del palau bisbal; qui, per sa antiguitat, estava ruinós; y "altre, successor del metéix García en lo bisbat, fóu Enrich de Cardona, fill del duch d'aquest nom, l'exalçament del qual al assenyalat càrrech que indicarem prova una vegada més la privadesa de qué gaudiren los Cardona, a costat dels Reys, y de la faysó com sabéren aximar-se en tots rams los destructors de la molt noble casa y rabaça dels Pallars.

Lo fét que-ns facilita aquesta nova prova nos conferma tambe la veritat d'ésser en aquella època la hora que començaren a abrogar-se los Pontífechs certes facultats tocants a la elecció de prelats: per esplicar-ho, traduhirèm del Aymerich en son *Episcopologio*: «En Enrich de Cardona, fill d'En Joan Ramon Folch duch de Cardona y de la duquesa Na Aldonça, fóu nomenat bisbe de la Esglesia de Barcelona per Juli II, màcsim pontífech, con no èra aquell arribat a la edat de vint anys, y fóu açò a instancies o supliques del rey Ferran. En Lluis Des-plà, ardiaca major de la Esglesia de Barcelona, qui éra estat elegit per lo colegi de canonges, no volgué acceptar lo bisbat, sabènt que sa elecció, féta per los canonges, com vindicant lo dret que d'elegir tenien, no fóra aprovada per Juli II, car *a-les-hores los Sobirans Pontifechs se reservaren la elecció dels bisbes*. Lo dimécres, 18 de Juny del 1505, lo venerable Jaume Fiella, canonge y degà de la Esglesia de Barcelona, en nom d'*Enrich*, prengué possessió de la Santa Seu de Barcelona. Per defécte d'edat no pogué ésser consagrat Enrich; emperò entretant administrava l'Esglesia de Barcelona, fins que fóu enlayrat al arquebisbat de Mont-Reyal a Sicilia.»

Dos féts podèm apuntar ací com a simple curialitat, ocorreguts en aquest primer período del regnat d'En Ferran, y són: lo 7 de Març del 1498, per orde dels Inquisidors, la créma pública a Barcelona d'alguns llibres hebraychs y de les biblies escrites en vulgar, y lo cumpliment d'una prome-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tença féta per la metéxa ciutat, en lo Març del 1483, per havèr-la lliurada d'una pésta, a la verge de la Pietat, que hom venéra al claustre de Sant-Agustí; consistí aquexa en oferta d'un ciri qui, segóns lo Feliu, tenía de llargaria tot lo circuit de la ciutat, encare que al parèr nostre, en vista d'altres cassos consemblants que sabèm, d'un d'ells correspoponent a la vila de Reus, la mida del circuit no sería la del ciri, mas la del fil ab què devíen fer lo blè.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL LXI

Dés del any 1504 al 1512

Partit de magnats, a Castélla, contrari al aragonès Ferran y entussiasta del afrancessat gendre. Mals concells donats als conqueridors d'Italia: sabia precaució d'En Ferran. Defensa del Rey sostinguda en autors castellans. Rahons d'En Ferran y d'En Felip per regnar. Córts a Toro, ón son jurats com a reys Joana y Felip, y fan a En Ferran curador y administrador dels reyalmes. Desobedieneia del embaxador d'En Ferran, qui afalaga y encoratja Felip. Prudent sagacitat del Rey, calumnies allevades contra éll per los seus enemichs, qui procuren atraure-s lo Gran Capità. En Ferran se proposa pendre Na Germana de Fóix per muller y fer paus ab França. Venturosa idea d'una conquésta al Africa, ab Cisneros, per distraure la atenció pública y tenir pretést de cridar les trópes d'Italia. Célebre concordi de Salamanca, y actitut notable d'En Ferran. Franqueses d'En Joan Manuel ab lo seu antich senyor: exemplar, séns parió, d'un servidor egoista. Matrimoni d'En Ferran ab Na Germana: abdós son regoneguts com a reys de Nápols per los barons Anjovins. Arriba l'arxiduch Felip, pruhija d'En Ferran en veure-l, los magnats, desijosos de obtenir privadesa ab Felip. Assentades secrétes del Rey y son gendre, separació d'abdós e instancies dels grans a En Ferran, per que abandón Castélla a Felip. Noves assentades per tractar de la follia e incapacitat de Joana. Anada d'En Ferran a Aragó, séns acompañarlo ningun magnat: lo duch d'Alba representant la seua causa en Castélla. Córts a Valladolit, convocades per Felip, per tractar de la incapacitat de sa muller. Alegría d'aragonesos y catalans d'havèr recobrat lo rey llur, lo qui s'embarca a Barcelona dret a Nápols: descripció de la armada catalana en què anava lo Rey. Rahó de destituhir lo Gran Capità. La mort del Arxiduch. Savi comportament d'En Ferran a Italia. Tornada d'En Ferran. Pésta. Fét honrós d'un mariner català, y favor donada per lo Rey als de Maçalquivir. Assentada de Na Joana ab lo seu pare: satisfacció que procura en lo veritable poble castellà la presencia d'En Ferran. Tacte del Rey a Castélla. Pau entre l'Emperador y lo rey de França. Lliga de Cambray, profit que-n tregué En Ferran. Se mor l'unich fill de aquest y de Na Germana. Casament de la infanta Catarina ab lo rey d'Anglaterrá. Aparença d'anar En Ferran, en persóna contra lo Turch. Roman resolt que En Ferran regnas en Castélla per lo seu nét Carles.

La situació del rey Ferran a Castèlla, tras la mort de la reyna Elisabet, no éra trista, puix no podía entristirse la esperança d'aquell qui tenia esperiencia y talent per conbinar çò que més li convingués, y recursos de sóbres en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los seus vassalls naturals per lluytar ab los ingrats qui de primer l'afalagaven, emperò éra, si, una situació desagradable, per tan indecisa com éra. Obligat lo veritable rey de Granada, com que la conquerí per Castélla, a dexar la coróna d'aquest reyalme per titular-se-n només governador, devía complir una altre clàusula del testament de sa muller; qual éra que, aprés la mort d'aquesta, s'alçassen penons per la seua filla Na Joana: méntre complia ab sobrera condescendencia lo previngut tràmit, adherint-se a ésser governador per sa filla y son gendre, esperaven la tornada d'aquests, y com la antipatía entre Ferran y Felip éra motivada, rahó hi havía per témer que, témps a venir, lo governador de Castélla, rey d'Aragó y de Nàpols, se vehés contrariat en les séues traces per lo qui-s nomena rey de Castélla com a marit de Na Joana. De poch pès fóren per lo pare de Joana los desplahers que lo marit d'aquesta li aparellava, car, de no havèr-hi de per mig la seua filla, per ventura lo senyor Arxiduch se gordaria bé de posar los peus al sol espanyol séns consentiment d'En Ferran; emperò més que les lleugereses y fantasioses pretencions del Flamench, menaçaven lo vídue de la reyna Elisabet altres voluntarietats d'ací, la volubilitat lleugeresa e ingratitut d'uns quants magnats castellans, qui aficionats sémpre a mudances y novitats, y abrogant-se la representació del veritable poble castellà, que feyen servir d'instrument a ses manifaceríes, trobaven bò ridicolitzar lo rey d'Aragó, tractant-lo d'inutil, mesquí y rapapiejador, y aplicant-li, com en menys-preu, tot parangonant la raça dels Comtes-Reys ab la dels monarques de Castélla, lo sobrenom de *sene catalano* (1), y axò, alhora que clamaven contra l'estrangerisme de què-ls havía de fartar ben prompte llur novella deitat.

Semblants desplahers podíen portar-ne altres de més llunyans, com éren posat cas de que preponderas a Castélla lo partit Filipista, la actitut que gordaríen, per efécte de influencies o per esperit d'imitació, los altres magnats y cabdills

(1) *Historia del reynado de los reyes Católicos*, (Pl. 345, nóm. 12) per Prescott.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

castellans, inclus lo Gran Capità Gonçau de Córdoba, qui guerrejava a Italia per lo Rey Catòlich: emperò mostrà En Ferran tal discreció, tal sabèr en conjurar los mals a venir, que adhuc en los metéixs mals trobà lo remey per gorir-los, fent de sa condecendencia, de bell principi, una arma mortífera, y després traçant per donar compliment a sa venjança lo pensament més entremaliat que hom poguès imaginar, basant-lo en la metéxa independencia a la qual semblava que volguéssen relegar-lo los qui li féren devallar les grades del trònus castellà. Condescendent, dexaría lo menyspressat Rey que los entussiastes del Flamench victorejassen com a tal lo foraster, permetría mal fós autoritzant-lo ab sa presencia, que fins duptassen de sa qualitat de governador, rebaxant-la a la de simple administrador, no posaría ninguna traba a la fólla imaginació dels novelladors, puix que bé sabia que més o menys tart aquests havíen de reclamar novament y servilment son recólze, donant-los una lliçò de generositat, en lo perill d'Italia, no dexaría de repasar la seua pensa la llista de capitans ilustres qus tenía la Coróna d'Aragó, y qui sap si escolliría ja ab témps los noms dels qui poguéssen substituir lo Gran Capità en cas de no merèxer aquest sa confiança; y a burlar totes les combinacions dels seus èmuls ab França, tot essent En Ferran vídue y no dexant d'ésser rey d'Aragó, tal combinació matrimonial podía imaginar, que-s gonyas, per élla, en valíment séu la França, dexant Castélla isolada y pot-ser menaçada, de veure-s separada altre colp dels demés reyalmes, y qui sap si destinats los de la Coróna d'Aragó a successors qui no fóssen per cert los de la dinastía austríaca. Aquests éren los rapapiejaments que sabía concebre, axicom veurèm, lo malehit per los partidaris del rey minyó.

No debèm engrunar les minucies d'aquests fets que indicam, séns donar abans una esplicació del esperit qui-ns mou al comentar-los, y de les causes qui-ns obliguen a assentar una opinió qui pot-ser parega nova, emperò la espinosa tasca d'escriure la Historia de Catalunya, al segle ón nos trobam y a la alçaria ón és arribada la crítica histórica, nos havèm

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de recordar de que lo rey d'Aragó éra lo comte de Barcelona, y puix lo nostre sobirà és l'injuriat y lo menyspresat, recahent implícitament la injuria y lo menys-preu sóbre la nostra raça y la nació nostrada, devèr nostre és defensar aquell de les calumnies que contra ll se s ien alçades, y descobrir les omisions que intencionadament cometéren en llurs relacions certs historiadors. Protestam una vegada més de que no-ns mou ni la vana presumpció de que lo nostre poble valga més que un altre, ni la antipatía que los esclusivistes cortesans ne diuen provincial, ni la ilusió, irrealitzable, de tornar a témps passats; emperò la libertat del dinovèn segle, qui-ns favoreix per expressar obertament lo nostre sentir, y lo gran espandiment dels estudis históríchs, són títols de sobres per que, séns dexar d'ésser Espanyols, espressèm, com a Catalans o Aragonesos, açò que tingam de retornar a Castellans, tot axí metéix com los Castellans poden tornarnos a nosaltres quant tinguen rahó de tornar, que axí és còm se depura la veritat, y axí és com, de tals debats, haurá de brollar témps a venir la veritable historia nacional y general d'Espanya.

Llarch fóra lo nostre treball si, per justificar les observacions qui motiven aquesta disculpa, haguéssem de passar revista de tots los llibres escrits a Espanya qui-s són ocupats del regnat d'En Ferran y Elisabet; emperò n'hi haurà prou ab citar-ne uns pochs, més o menys autoritzats, tots d'historiadors vérament nacionals, no originaris de la Corona d'Aragó. Com a exemple d'omissió presentam ans de tot un nom insigne, lo del P. Mestre Forez, autor de les *Memorias de las Reinas Católicas*; tot-hom coneix lo caràcter d'aquest célebre historiador, amich de cantar les veritats, segóns és de comprovar en una altre obra séua, *la Clave Historial*, ón té de resumir los vicis y les virtuts de tots los monarques, emperadors y pontífechs, lo seu espanyolisme és ben provat, y en la seua amor a Castélla pochs l'igualen: donchs bé, si en sa severa crítica encontras lo Flórez quelcom de què inculpar lo Rey Catòlich, de segur que no ho passaría per alt, en la primera de les obres citades del reg-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nat de Felip I y Na Joana, ans al contrari, lloha lo personatge, y sols comet omissions con de no fer-les hauría de resultar afront per los enemichs del Rey; axí que, per no agreujar la seua patria, més s'estima usar espressións vagaroses, discreció que ensémps ab la curta emperó molt significativa llohança que fa d'En Ferran, serà prou a conèxer quant injusts no fóren ab aquest los seus detractors: «Lo rey En Ferran, diu lo Flórez, prosseguí governant per la filla, axicom la mare ho previngué en lo seu testament. Mantingué lo Reyalme en tranquilitat, y per açò *féu mester sa molta prudencia, puix que anaven traspuntant algunes novitats, y no li mancaren desenganys, comportant desayres*, especialment d'ençà que anaren acostant-se los novells Reys.»

Les omissions d'un autor tan respectable, aytan amador y amat de Castélla, en quant a esmenuçar los gréuges féts a En Ferran, són tan importants com les declaracions esplícites y engrunades fétes, sóbre aquets metéixs greuges, per un altre no menys respectable, qui, mogut per un veritable esperit històrich, cregué necessari donar totes les menuderies necessaries, esplicant los móvils dels féts, nomenant los personatjes culpables, y és lo dit autor talment lo primer al qual ocorrogué la venturosa y patriótica idea d'escriure la Historia general d'Espanya, lo Pare Mariana, abellit de les metéxes qualitats que havèm atribuides al Flórez y digne d'ésser llohat per quants s'estimen Espanyols. Quant diu, donchs, lo Mariana, qui no és Català ni Aragonés, y que pot ésser comprovat per documents eczistents, deu pendre-s com a la sentencia del primer jutje nacional més acostat á la época dels féts de que tractam. A semblant sentencia, en los nostres témps, l'esclusivisme ha posat de bell-nou la plóma en mans d'escriptors anònims y desautoritzats, no sols per culpar infamantment En Ferran, mas per increpar, séns ningun fonament, lo savi Mariana, annotant les seues assercions, no ab documents qui les destruesquen, sinó ab fantasioses opinions y congectures, y volènt passar més per filosofs, que per crítichs. Aludim a la edició de la *Historia de España*, per Mariana, féta a Valencia, l'any 1830, ab *notes*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

afegides per los Editors sóbre les que ja portava la dita obra en altres edicions anteriors per lo Sr. Saberu. No sabèm quants punts calçaven en materia d'historia los tals editors, puix que, segons lo llur pròlech, éra lo llur obgéte més linguistich, que no històrich—perçò com creuen que ab la nova edició «ne reben benefici les lletres, procurant y promovent la circulació dels nostres clàssichs;» emperò la veritat és, que, precisament en aquest témps de crítica, gosaren prescindir-ne en les notes que traçaren, y ningun mirament no tinguéren en tractar a En Ferran de *suspicaz, poco hidalgo, poco prudente, pusilánime, nada expléndido, y caballeroso por abrigar un corazon mezquino y suspicaz, poco político y sobrado receloso*, atrevint-se per fí a assentar la següent falsedad: *y asi fué que andando el tiempo, el manejo diplomático de otros principes eclipsó fácilmente el lustre de sus victorias.* Tal gosadía tinguéren los qui, per negar féts, no van sabèr produhir ni un sol document, ni presentar un argument lógich y rahonat qui destruis la més mínima de les assercions del Mariana, com han sabut fer-ho, en prò o en contra d'En Ferran, diferents savis nacionals y estrangers qui, per sort, tart se són ocupats dels féts corresponents a aquest darrer período d'aquell rey.

No cal declarar ací, donchs, que lo Mariana serà lo nostre guior en la esposició dels féts que anam a empendre, y que la nostra prohija serà provar, quant fora de rahó no anaren los *anónims editors qui annotaren* la obra del Mariana, en la adició demunt dita. Vinga are la relació dels féts.

Aprés de feta ab tota solemnitat la proclamació de la reyna Joana, com a lledesma successora y reyna proprietaria de Castélla, inseguint la clàusula testamentaria de la reyna Elisabet, sorgía la gran dificultat de qui havía d'ésser aquell que vérament governas en lo reyalme. Les lleys y lo costum reclamaven que lo successor, com és natural, residis al reyalme que heretava, y per consegüent Na Joana havía de venir de Flandes a Castélla; emperò Na Joana éra boja e inepte, y ab tot que vingués no podía regnar per sí, restant lo dupte de si lo marit fóra preferible al pare. Los arguments

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que alegava quiscuna part éren poderosos: l'archiduch deya —¿si jo só rey, per què no puch regnar tot sol, y a què vé lo Governador?—y En Ferran esclamava—sensible és que per trobar-se inepte la veritable proprietaria del reyalme, haja de substituir-la regnant un foraster, qui no té altre títol sinó ésser marit, y haja de dexar d'ésser rey lo qui ja ho és estat y qui ha donat l'ésser a la metéxa reyna!—

Difícil sería conciliar aquests diferents interessos no havènt-hi bona armonía entre los interessats, y jatsía aquesta hi fós, poch se-n trauría havènt-hi partits en favor d'ún y altre, disposats respectivament a prescindir de tota consideració ab tal d'arribar a la fí que-s proposaven. No li convenía a En Ferran, per sos propòsits, rompre barroherament ab ningú ni desplaure ningun dels reyalmes que fins are lo seu sceptre regí, y cercant lo camí de la legalitat, no ab la idea de servar quant donassen per legal, sinó per tenir fórma y escut qui l'amparas en qual-se-vol de les futures resolucions que prengués, y cercant alhora que passassen per la dita purificació legal certs afers que calía resoldre tocants al govern, convocà les córts de Castélla a Toro lo 11 de Janer del 1505, y esperà tranquil la llur resolució, escrívint entretant al seu gendre, que lo pahis volía cerciorar-se de la incapacitat de Na Joana, vehent-la; y axí, que la dugués en sa companyía, puix no éra regular que vingués l'ún séns l'altre.

Juraren en les córts a Joana y Felip com a reys, y a En Ferran com a Governador; mas regoneguda tantost la incapacitat de Na Joana, sèns veure-la encare, va compondre-s l'afer de manéra, que semblà no tancar-se la porta a Felip per regnar, contentant ab altres títols mès adequats al ex-rey, per que regnas séns nomenar-se rey méntre l'altra no vingués, puix que-l declaraven legítim Curador y administrador dels reyalmes. Fóu convingut en que axò-s gordas en secrét, jurant tot-hom gordar-lo fins que bé li paregués a En Ferran, y com l'ex-rey s'atemperà a les mudances que li proposaren, no li mancaren felicitacions y reverencies dels metéixs qui s'alegraren de mermar-li lo podèr, a tot aniría en aparença confórme fins a tant que-s descobrissen clarament

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les intencions d'un dels dos contrincants, de Ferran o de Felip. Les d'aquell se manifestaríen segòns fós la contestació que esperava del seu gendre, segóns les noves que li arribassen del comportament d'aquest ab sa muller y ab los enemichs del rey d'Aragó y de Nàpols; y les del altre segóns fós la influencia que exercissen en son cor les instancies dels magnats castellans enemichs d'En Ferran, endreçats principalment per lo duch de Nàxera y lo marquès de Villena: Axí descriu lo Mariana les causes que alegaven aquests egoistes per cercar axò que no conexíen y rebujar axò que teníen conegut de sobres: «Los Magnats, confórme a la condició del enginy humà, desijaven mudança en lo govern, y en particular per estar en aquella sahó despagats ab lo rey Catòlich, quins per llochs que-ls tolgués, dels quals don Enrich los ne fés mercè, quins per no ésser-lo reexit açò que pretenien, y tots *perçó que-ls refrenava, y ab administrar igualment justicia que no poguéssen agreujar los petits.*»

Lo qui més encoratjà aquests ambiciosos ingrats fóu lo mal cavaller, y traydor al seu senyor don Joan Manuel, embaxador del metéix Rey Catòlich a Alemanya lo qual, lluny de sojornar a la córt del Emperador, s'estava a Flandes, o per sa voluntat, que és lo més probable, o allà atrét per Felip, y a costat d'aquest, mancant al seu devèr com a embaxador y com a cavaller, éra lo qui més seguretats donava al Arxiduch de que anant a Castélla faría quant li vingués en cor y que éll fóra l'únich rey. Allà tingué ocasió lo deslleyal embaxador d'En Ferran de veure lo mal tracte que Felip donava a sa muller, com li prohibí que escrigués al seu pare manifestant-li los desigs que tenía de que governas a Castélla, com empresonà lo seu segretari Llóp de Canchillos, y ordenà que ningun dels seus criats espanyols no li pogués parlar, alterant açò de tal manéra la desventurada Joana, augmentant sa indisposició, «que féu mester recollir-la.» Si vehent o sabènt açò, insistía encare l'embaxador d'En Ferran en no obehir-lo, y fent-se interpretador dels magnats castellans éra lo qui més encoratjava l'Arxiduch a que tiras avant en sa obra, diga-ns l'espanyol menys imparcial, em-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

però qui tinga idees de cavallerositat, ¿éra aquest procehir noble, y cal inculpar més que a semblant manifacer y als seus sequaces tots los mals qui sobrevénen tantost a Castélla?

En Ferran, qui conexía lo móvil de la tempestat qui contra éll s'aparellava, manà de bon començament al seu deslleyal embaxador que complís lo seu devèr anant a la còrt del Cèssar; y veus-ací que Felip, fent ja de rey, li ordena que no-s moga de prop seu. Lo burlàt monarca, al qual esdevingué açò que jamés no-s recompta de ningun rey, posat que són sémpre los embaxadors espressió íntima de la confiança d'aquell qui-ls tramet, tingué de fer fins lo paper ridícol de suplicar lo traydor, d'atraure-l axí a éll com a sa muller ab promeses de grans avantatges per élls y los llurs fills: emperò diu lo Mariana, «tot no prestà ni fóu de profit, car éll, com a sagaç, més feya cabal de la privadesa del seu princep minyó y donador, que de les promeses d'un vell astut y retingut.» Ja veurèm tantost lo resultat d'aquesta trama ordida per un voluble parlar, a les gracies del qual donaven més preferencia los descontentadiços magnats, que no a les utilitats anteriors y venidores proporcionades per lo qui fóu marit d'Elisabet I.

Méntre que esperassen aquest resultat inescusable, devía En Ferran prevenir-se per tots costats, procurant assegurar-se per si arribas lo cas d'anar-se-n de Castélla. Manà al Gran Capità que donas comiat als alemanys, que fés retornar part de les tròpes que hi havía a Italia, accedi a renovar aliances ab Navarra, se congracià ab Portogal, reforçà ab témps les frontéres del Rosselló enviant-hi nova gent de guerra, y, ab tót que pogués estar al aguayt sóbre lo comportament del Gran Capità, gordant-se la temor, dexà-l que prosseguis en nom séu la defensa y protecció de Pisa contra Florença, y manà prosseguir en los llurs oficis los seus embaxadors com si res no-s recelas del Arxiduch. ¿Inculparà algú En Ferran per tan prudent sagacitat?

Sémpre en totes les situacions ón cuyden volcar una dinastía o govern, tant en los témps antichs com en los actuals

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'invénten tota sort de calumnies contra lo qui ha d'ésser víctima, y la imaginació popular va donant tals proporcions a aquelles, fins que desenganys successius convencen dels falsos fonaments en que los recolzen, com per dissort ja no hi hà remey d'esmenar los seus terribles efectes. Diguéren d'En Ferran que, desijant recobrar per altre camí lo dret que perdut havía a Castélla ab la mort d'Elisabet, cuydava emmullerar-se ab la antiga successora d'aquell reyalme, ab Joana *la Beltraneja*, monja reclosa a un monestir de Coimbra. y axí tornant lo dret a la lledesma successora per línia dreta dels passats reys, éll com a marit tornaría a cenyir-se la coróna que li havíen fét dexar, desballestada invenció que, per tal com éra desballestada, previngué més y més lo cor del vulgus contra aquell que los nobles volíen foragitar, y que no-n podíen contrarrestar la prudencia sinó ab grans calumnies: recomptaren que tenía en cor de fer substituir lo Gran Capità per lo duch de Valentinois, que tenia lo Rey près a la Mota de Medina, intent que, si arribava a indicar-lo En Ferran, sería tót lo més ab una mira política, com lo qui mou un espantall per esvalahir los poruchs, y que per lo fét metéix d'indicar-lo provaría sa imposibilitat, puix no éra tan taboll lo Rey, que no conegués lo mal efécte que tal nomenament pogués produhir, y per altra banda consta bé que anava llavors d'acort ab lo Gran Capità, per més que, axicom diguérem, estigués al aguayt sóbre son comportament Aquestes y altres montanyes axecaren los calumniadors per perjudicar En Ferran, y certament tant conseguíren ab les calumnies, que arribaren a fer-lo avorrit per mólts qui ningun odi no li tenien poch abans.

Refermà la segóna d'aquestes calumnies la brama de que En Ferran havía enviat En Uch de Mont-cada per que fes embarcar los espanyols qui éren romasos a Calabria, y que aprés que aquella gent ací estigués, trauría també lo Gran Capità del reyalme, y com mijançassen contínues comunicacions entre aquest y En Ferran, los qui interpretaven sa importancia sols com a símptomes d'un injust menys-preu fét al prohom castella per l'odiat rey d'Aragó, cridaven més

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y més contra lo foraster qui fins ofenía la honor nacional de Castélla. Tan poca rahó han tingut los qui han tractat de aquest afer sóts lo punt de vista d'ofensa al abrivat Guzman que involuntariament los és reexit de descobrir encare més lo llur esclusivisme y llur esperit de preponderancia; car no volènt veure sinó lo valent, lo batallador, lo tàctich, lo castellà, han prescindi, del vassall, del soldat, del espanyol, que açò éra Gonçau de Còrdoba, en una paraula, del home qui éra anat a Italia sols per lo beneplàcit o comanament de aquell qui éra son senyor, y que éra tingut ésser obedient a la seua voluntat, per més qne hagués complit, propassant-se a les esperances del metéix qui-l trametía, en l'exercici del seu càrrech. Si complint lo Gonçau, hagués emprès lo parent d'Alfons *lo Magnànim* la conquésta de Nàpols solament com a rey de Castélla, y malgrat açò, no-més per fantasía recelas En Ferran del Gran Capità y-l llevas del camp de ses glories rahó tindríen los defensors d'aquest; emperò los qui menys de cercar les veritables causes dels féts y a bell-ull consignen com a una magallada lo retórn de Gonçau *com encare podía donar a Espanya delitades aurores de prosperitats y llorers*, són prou egoistes e injusts per no fer-se càrrech de qui éra lo rey Ferran, de quina éra sa representació en la guerra de Italia, y dels drets y devèrs a éll atanyents per obrar com obrà.

Que diguéssen en bona-hora los qui-l critiquen, que als magnats castellans qui-l féren baxar del Regi setial de Castélla fins los donà per negar-li son dret com a rey d'Aragó respécte de Nàpols, recordassen lo complot que tramaven los metéixs magnats contra En Ferran per aclamar com a únich rey lo flamench Arxiduch, les influencies d'aquells en los parents y amichs connacionals séus qui servíen a Italia, per que seguissen la opinió y bandería dels Nàxera, Villena y Manuel, calculassen que castellà éra lo Gran Capità y ab aquells éll estava, de la resolució del qual depenjava en gran part lo decantar-se la balança al un o l'altre costat, consignassen imparcialment les embaxades qui anaren del Papa al dit cap sobirà de les forces de Nàpols y les proposicions a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ell fétes de part del Cèssar Macsimilià, del pare de Felip—qui en aquella ocasió tornava a pactar ab los francesos, disposant d'aquell reyalme com a cosa propria y prescindint de son veritable rey e senyor,—y axí, quant menys, per més que s'entoçudissen en defensar o en inculpar de llur grat aquell que bò-ls sabés, facilitaríen al llegidor noves oposades o estrémes, en esguart de les quals podría fallar ab justicia y fer la deducció més confórme ab la veritat històrica.

Diu molt encertadament lo Mariana, al donar la nova de les xarraduríes de la córt, y en especial de la invenció del casament ab la Beltraneja: «les revoltes dónen sémpre ocasió que-s diguen y adhuc se creguen falsament moltes patranyes, axicom apar que ho fóu aquésta;» y passant tantost de les xarraduríes als propósits dels magnats, que ja havèm poch o molt revelats, n'hi afig altres tals com aquests: «que lo rey Catòlich faría molt bé en temprar-se ab témps y fer de grat çò que li fóra forçós, és a sabèr, *retraure-s al seu reyalme d'Aragó: y d'allà estant ajudar los seus fills en quant ell pogués* y *ells volguéssen.*» Quant e les embaxades al Gran Capità, consigna lo metéix autor «que fóu requerit per un segretari del Cèsar qui anà a Nàpols per *sabèr sa intenció en cas de rompiment,*» y esplicant després la assentada de Felip y l'Imperador a Haghenau, per que aquest confermas la concordia que l'any anterior assentaren a Blois ab lo rey de França, fineix ab aquestes paraules: «Del reyalme de Nàpols no-n tractaren res de nou en aquestes assentades, mas en confermar com axí ho acordaren que lo matrimoni del príncep En Carles y Claudia s'efectuas, *s'entenia que-l devien portar per dot, segóns que los tres ho tenien acordat.*»

En aquesta ocasió, y com a just contrapès als atreviments del Archiduch, fóu en descobrí lo Rey, aprés de prevenir-se ab gran manya, y com a fórma por de gonyar de sa part lo rey de França, lo propòsit del seu casori ab Na Germana de Fóix, qui li éra neboda, per ésser filla de sa germana, trametent per tractar-ne fra Joan d'Enguera del orde de Sant Bernat, e Inquisidor de Catalunya. Lo fruyt d'aquesta pensada, qui havía de caure com una bomba sóbre los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

volubles magnats de Castélla y sóbre l'Archiduch y sos àulichs, y presenta-l ab suma claredat y precisió l'autor al qual seguim: «Molt li sabé grat al Francés aquest casament, tant que per contemplació d'éll renunciava al dret que tenía al reyalme de Nàpols en sa neboda y en los seus fills mascles y femélles ensémps ab lo títol de Rey de Nàpols y Jerusalèm. Per lo contrari, lo Rey Catòlich s'avingué en que, posat cas de no tenir fills, aquell reyalme tornas al Rey de França y els seus hereus; noresmenys que s'obligà de pagar-li per les messions de la guerra cinch-cents mil ducats dins termini de deu anys per pagues iguals: *item* que als barons Anjovins seríen retornats los llurs estats, cosa molt dificultosa, y los presoners que tenía en son podèr lo Gran Capità, seríen libertats, sobre-tot lo príncep de Rosano y marqués de Bitonto; no mès s'exceptuaren lo duch Valentí (1) y lo comte de Pallars. Ab açó lo rey de França s'obligava a valdre lo Rey Catòlich contra lo Cèsar y son fill, en cas que atemptassen remoure'l de la governació de Castélla.» Per concloure aquest tractat y després donar libertat als presoners, isquéren de Segovia lo 25 d'Agost envers França don Joan de Silva, comte de Cifuentes, mícer Tomás Malferit, qui éra president del Concell d'Aragó, y lo meteix Inquisidor Joan d'Enguera; y tot alhora, com a colp d'efécte, tractaren de casar lo cap dels malfactors de Nàpols ab una germana del duch de Villahermosa y comte de Ribagorça, «traces (diu lo Mariana), qui féren molt content lo rey de França, tant que procurà empatxar que lo Rey Axiduch no vingués a Espanya, y enviaren-lo-y a requerir ab un Secretari, que fins que les diferencies que tenía ab lo seu sogre no-s determenassen no emprengués lo camí: per empatxar-

(1) Aquest Valentí no és altre que lo Valentinois, Cèsar Borja, de qui abans parlarem, y aquesta escepció en perjudici séu, com se tractava de donar de libertar los restants presoners, prova que la broma de substituir-lo al Gran Capitá, no pasava d'ésser una altra de les parleries inventades contra En Ferran, lo que, en son cas, sabría escullir d'entre los vasalls dels seus antichs dominis ún qui substituís lo castellà Gonçau millor que un aventurer sens patria y desacreditat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo-y, tractà ab lo duch de Gueldres que ab més gent fés la guerra a Flandes.»

Ací, ab rahó, fa a esclamar: a follía, follía y mija. Los burlats magnats castellans (continúa lo metéix autor), «procuraren destorbar lo comte de Cifuentes que no anás ab aquella embaxada, sóts pena que-l tindríen per mal Castellà. Algúns feyen càrrechs al Gran Capità de que no-s declaras per lo Rey Arxiduch, puix per aquell matrimoni del Rey Catòlich ab Na Germana llevava-s la successió del reyalme de Nàpols al príncep En Carles, tant si tenía fills, com no.» Ab açó veu-se l'esclusivisme dels magnats enemichs d'En Ferran y amichs del Flamench: al qui no seguía la rauxa llur lo tractaven de mal Castellà, no de mal Espanyol; car per ells l'espanyolisme consistía en subgectar-se al volèr dels capitans de Castélla, y no-res més.

Lo resultat d'aquestes combinacions inesperades, y de les instancies que feyen los volubles malcontens per que lo Gonçau de Còrdoba fós dels llurs, hagué d'ésser la remoció d'aquest personatge; car si lo vídue d'Elisabet se decidía a obrar com a rey d'Aragó, just éra que prengués totes les mesures qui major seguretat donassen als seus novells plans: «Al Gran Capità (continúa lo meteix autor) trametéren avís de les paus que lo Rey Catòlich féu ab lo rey de França ab orde que se-n vingués tantost a Espanya, per donar cabuda a coses qui demanaven la presencia de sa persona; y de secrét tingué al arquebisbe de Çaragoça, nomenat per lo govern de Nàpols. Lo Gran Capitá féu semblant que s'alegrava de les paus, y féu-les publicar y coldre á Nàpols: quant a sa vinguda respongué que estava aparellat y que molt en bréu partiría; mas are lo temps, are les coses no-n donaren a-les-hores lloch. Perçó les sospites que d'éll se tenien, augmentaven: espessejaven les xarraduríes, y cadascú s'aprofitava de pensar y dir quant li semblava, posat que ell envià lo seu secretari Joan López de Vergara, a donar rahó de sí y de tot quant passava.»

Fóu en aquesta ocasió con imaginaren la conquésta de Mazalquivir, port d'Oran, per la qual s'interessà principal-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment, bestrahent lo Rey ónze comptes de moneda, per ajuda de messió, l'arquebisbe Cisneros, y anaren-hi ab la corresponent armada Diego Fernàndez de Còrdoba, alcayt dels donzélls, En Ramon de Cardona, encarregat de la marinería, y cinch mil homes. Aquest fèt prova lo gran talent d'En Ferran, del qual feyen escarni tants baligues-balagues, no per la empresa en sí, per més que trompes èpiques hagen vulgut ponderar-la, sino per son veritable objécte: lo contrariat monarca, entant que aparellava secrétament los seus plans polítichs, comportant ab paciencia los entrebanchs que li laboraven los satèlits de don Joan Manuel (1), sàbia fer interessar lo primer home d'estat d'aquell témps, Cisneros, en una empresa que als ulls del món cristià semblava una revenja presa per lo conqueridor de Granada, com a Rey d'Espanya, sobre los Africans, qui tínguéren tants segles enjovada la nostra nació distreya, per tant, la atenció d'aquells qui duptassen als seus manaments, ab la novitat d'una altra empresa gloriosa, y sóbre tót, tenía axí pretést per traure de Nàpols les trópes que ell volía tenir llavors més aprop, y les metéxes trópes, posat cas d'un rompiment ab l'Arxiduch, havían de servir-li d'escut y defensa contra los qui cuydassen alçar-se contra sa persóna. Fóu aquesta conquèsta envers lo Setémbre, y entretant, fent lo desentés lo Rey anà entretenint-se a Segovia y al bosch de Balzain, fins que lo 29 d'Octubre se-n anà a Salamanca per publicar allà les paus que tenía assentades ab França, «les quals a Castélla comunament no fòren tan ben rebudes com a Aragó.» Lo comentari que hi afig a aquestes paraules lo Mariana, és la confermació

(1) No sabém si correspon a aquesta época una lletra ón En Ferran se planyía dels mals tractes que-s donaven a sa filla, per alleujament de la qual encarrega al seu embaxador Gutierrez Gomez de Fuen Salida, que diga, en nom séu, al Arxiduch *que no quisiere darse á los que le aconsejasen cosas de discordia entre él y la Reina, mi fija, su mujer, y entre mi y él. Porque de todo esto no se puede seguir ningún bien, y quanto más esto le he enviado á rogar y aconsejar, más parece que sigue el camino de creer á los que con otros colores le aconsejan discordia y la procuran.*

Fóu copiada aquesta lletra a Segovia per Gil González Dávila, *Biblioteca Nacional*, V. 169.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del averany que férem molt enrere, tant respécte de la falsa unió dels reyalmes, com del penediment que havía d'esperimentar ab lo temps lo fill d'En Joan II d'Aragó, qui anà a seure-s, ab sa muller ensémps, al setial Castellà: «Axó metèix que als uns afligía, çò és que los reyalmes se dividissen, als altres éra causa de gran alegría, car desijaven tenir rey propri y natural: axí van les coses.»

En estretor colocaven semblants novitats lo vanitós embrollador de Flandes, don Joan Manuel, qui atiava un nou y contínuu foch ab les cartes que trametía, arribant a vanagloriar-se de que si lo Rey Catòlich entrava en rahó, tot s'encaminaría bé, «*donde no, perderia lo que tenia en Castilla, y aun pondria en condicion lo de Aragon: que la venida del rey Archiduque seria muy cierta y muy en breve, quier fuese con voluntad de su suegro, quier sin ella.*» Molta presumpció éra la del agut y graciós manifacer, y no cessam de repetir que caràcters y talents com los de don Joan Manuel, que no-n manquen exemplars vuy en díe, són los qui han fet en distinctes ocasions la dissort d'Espanya o la dissort d'alguna de ses provincies qui haja volgut ésser altiva ab los prepotents del céntre.

Confórme à les indicacion fétes per l'atiador de Flandes, s'hi aparellaren una gran armada; emperó no anava tot tan ordenadament com éra de suposar, car ab tot que Felip isqué de Bruseles lo 8 de Novémbre, no acabava d'embarcarse, ja per tal com lo Francès lo requería que no ho fés séns ésser avinguts ab lo seu sogre, ja perçò com volíen abans tenir certesa de la actitut que prenguéssen los nobles bulliciosos al arribar lo llur ansiat Rey, a la qual fí enviaren embaxadors a Castélla: y a tot açò, romanía En Ferran tranquil y prudent, obrant bé a la inversa del lleugeríssim conseller del gendre: tal és la diferencia que hi và del seny a la imaginació. No cal dir sinó que, lo 24 de Novémbre, malgrat totes les faramalles dels Felipistes, los metéixs embaxadors del Arxiduch fermaven a Salamanca concordia y amistat entre los dos reys, ab les capitulacions següents: «que tots tres, los dos Reys y la Reyna ensémps governassen; y ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les signatures de tots tres y en llurs noms s'espatxassen les provisions y cartes Reyals, y al refrendar-les se digués: Per manament de ses Alteses; y altretant fós observat en les crides. Que tantost com los reys En Felip y Na Joana arribassen a aquests reyalmes, fóssen jurats per Reys, y per Governador lo Rey Catòlich, y En Carles per Príncep y successor en los reyalmes de Castélla, de Lleó y de Granada. *Item*, que les réndes y serveys dels dits reyalmes, pagades les despeses ordinaries y estraordinaries, se partissen en dues parts iguals, la una per lo Rey Catòlich y la altra per los seus fills. Altretant ordenaren que-s fés en los oficis; que-s provehissen per meytat, capítol que estenien aximetéix a les encomandes dels tres Ordens, posat que la administració ne pertanyía séns contradicció al Rey Catòlich.»

Lo qui rumiarà aquest tractat, no podrà menys de regonèxer la aptesa política d'En Ferran, car al matéix témps que-s mostra conciliador, reserva tàcitament per la successió que pogués tenir de sa nova muller los drets indisputables que tenía en los seus dominis, jogada tremenda per l'Arxiduch y per los desagrahits aristòcrates de Castélla, emperò que tot penjava de realitzar-se una ilusió, de que la Providencia li donas nous fills y-ls hi conservas. Malgrat que-s nomenaren conservadors d'aquest tractat lo Papa y lo Cèsar, y los reys d'Anglaterra y de Portogal, restà Felip descontent al veure-l; no obstant no tingué altre remey que acceptar de prompte, confiat en que podría mudar-lo segóns fós la actitut dels nobles y del pahis en arribant ací, y en conseqüencia hagué d'embarcar-se dret a Espanya.

Anaven transcorrent los díes esperant-se a Castélla, ab impaciencia, la arribada dels reys, y per que hom veja com se-n reya lo Rey Catòlich dels impacients, n'hi haurà pron ab recomptar que romanent éll ab tota tranquilitat en lo reyalme, portà a fí dos actes, lo primer dels quals éra lo compliment lìbèrrim de sa voluntat, trascendental en lo tocant a successió, y lo segón un testimoni del seu prestigi al reyalme de Nàpols, del qual havía gosat dispondre son gendre ab poca precaució. Lo 18 de Març del 1506, féren-se, dochs, a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Valladolit o a Duenyes les noces d'En Ferran ab sa nova muller Na Germana, y no mancaren ab aytal motiu féstes y solaços, tant més que hi concorreguéren molts nobles, vídues reposades y cavallers, ja en la comitiva de la nuvia, ja per participar de la fésta, essent de notar, y açò equivalía a un triumfe polítich, que-s verificava aquell acte ab la dispensa Pontificia necessaria, séns que fós prou a empatxar-ho la contradicció que féren al Papa, axí l'Arxiduch com l'Emperador son pare; y alguns díes després, essent vinguts a Valladolit gran nómbre de barons Anjovins, féren-li aquests, per sí y en nom dels absents, plèt homenatge, regonexent a En Ferran d'Aragó y a sa muller Germana com a veritables y lledesmes reys de Nàpols, havent de primer lo Rey declarat ab gran pompa en presencia de numerosos senyors y prelats, y ab solemne jurament, que s'obligava per sí y los seus successors a complir y gordar los capitols de pau y concordia que assentats havía ab lo rey de França.

Ben abroquerat estava, de consegüent, En Ferran, per rebre l'enemich, y puix no éra combatent séns camp, car sémpre li restaven los seus dominis. tot penjava del comportament del seu gendre y dels exelebrats qui l'esperaven: se mostraría sémpre prudent lo Rey y propens a conciliació mantenint lo seu dret y dignitat a Castélla tant com pogués, y en perillant úna y altra cosa; anant-se-n a Barcelona; Çaragoça o Nàpols, ja sabía éll quant allà podía y devía fer. Acostant-se, donchs, per moments la arribada dels seus gendre y filla, éra lo més convinent acometre de cara, çò és, ostentant-se com a pare, procurar lo camí de trobar-se ab aquells lo mès prést possible, y anar al llur encalç. A la Coruña desembarcà Felip, y d'ençà que trepitjà lo sol espanyol ja obrà com a rey despòtich, fent mudances impropries, dihent ben alt que venía a rompre la concordia fermada a Salamanca.

Malgrat açò, l'esperit novellador d'alguns magnats se inclinà a seguir los llagoters del nou rey, y començà En Ferran a esperimentar lo desacost de molts, en guisa de dexarlo tantost gayre-bé isolat; emperò ab tót y veure-ho ben sen-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

siblement, no amollà en sa volença y procurà veure-s ab lo Arxiduch. ¡Cosa singular! Quant més En Ferran anava tot dret al punt ón devía desembarcar lo gendre, més se desviava aquest del camí per ón podía anar a encontrar-lo lo seu sogre, o millor, don Joan Manuel y quants formaven chor a sa fantasiosa veu, cercaven e inventaven instantment dificultats per que les vistes no-s verificassen, y no hi havía indret bò, y tot éra proposar-ne de nous, y variejar-los, y los embaxadors anaven y veníen, séns acabar res; y la causa no éra altra sinó, com diu molt bé lo Mariana, que «don Joan Manuel, qui tot ho remenava, tenía molta por que si los dos reys se vehessen, per ésser l'un molt fí de nas y l'altre molt tou, noresmenys del parentiu y sanch y respécte de pare qui sol aplanar grans dificultats, molt facilment se concertaríen; que éra açò que sóbre-tót ell avorria, tant que un día digué a don Pére d'Ayala que lo Rey Catòlich se desenganyas de tres coses, sóbre les quals semblava que armas un gran edifici: la primera, que en les vistes no-s tractaría de ningún afer; la segóna, que fóra al camp, y ab igual acompanyament, ans ab gran avantatge de gent de part del Rey fill séu; la tercera; que lo Rey Catòlich no fés fonament en la favor de sa filla la Reyna car no-n donaríen lloch, y-s trobaría burlat.»

Ningun cabal no féu d'aquests propósits En Ferran, perçò que encare que restas burlat y tot sol, sabía que més o menys tart havíen de dreçar-li los ulls los metéixs qui d'éll los apartaven, y si alguna venjança pogués imaginar, aquests ab llurs miseries la-y proporcionaríen: car quants més magnats y senyors anaven venint entórn de Felip, majors éren los esforços d'uns y altres per ocupar lo primer lloch, y exercir privadesa, y axi com los sobrevinguts envejaven la preferencia de don Joan Manuel, aquest reclamava del estranger y majordom major monsiur de Vere, y tots los castellans plegats començaven a mirar de mal ull los Flamenchs y prompte «entre ells metéixs nasquéren competencies y contrapunts,» com diu lo Mariana, y a la avant-sala y per lo claustre del convent ón estava albergat Felip, sovintejaven los xius-xius, y al poble en general repugnava veure la cons-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tant y numerosa guarda d'alemanys que voltaven l'Arxiduch, tant que arribà a promoure-s una veritable lluyta (que lo Zurita descriu) entre aquests y los Galicans, y no mancaven anècdotes o realitats sóbre aquélla gent estranya, dihent-se, entre altres coses, que a Portogal havíen près part a un saqueix y matança contra juheus, y que molts d'élls, ab la presa, s'éren escapats envers la seua terra.

Llevor éra aquesta qui havía de donar son fruyt, y axí s'esplica que un home tan esperimentat com En Ferran se conformas, ab excessiva prudencia, a aguantar menys-preus, abandonaments, deslleyaltats y burles, ab tal de poder veure-s cara-a-cara ab lo seu gendre y antagonista, cosa que arribà a conseguir-se, per fí, lo díe 26 de Juny del 1506, a una roureda entre Pobla de Sanabria y Asturians, apartant-se tantost a una ermita propera ón estiguéren tancats, tots sols per espay de dues hores. Difícil és esbriuar quant allà passà emperò per lo resultat un hom pot calcular la disposició de quiscun, car, ab la major exutesa, al exir de les vistes, se-n anà cadascú per lo seu camí. Los comissaris d'una y altra part tractaren de fermar quelcom de quant alló significava a manéra de tractat, y tornaren les anades y vingudes d'un rey al altre, y al cap-devall presentaren com a basa d'aquell a En Ferran «que desembaraças lo govern al seu gendre, y se-n anàs a Aragó ab retenció dels mestratges,» y lo Rey ho acceptà y jurà séns dificultat, a Villafafila, lo 27 de Juny, no séns que per una part y altra se féssen, en secrét, protestes, salvedats y reserves, per allò que succehir pogués en l'esdevenidor.

Tras d'aquestes condescendencies, de fét o aparents d'En Ferran, sobrevingué ben prompte una questió inescusable, sóbre quina éra la veritable follía de Na Joana, si éra apta o no per governar, y si lo seu marit tenía o no facultat de tancar-la. Ací podía parlar ab un altre tò lo pare adolorit, per més que lo rey indignat sabés contenir-se; y puix lo plany d'En Ferran podía produhir una tempestat, procuraren los àulichs qne açó fós tractat en unes altres vistes de sogre y gendre, les quals se verificaren a Renedo, qui és a una lléu-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ga y mija de Tudela, y dues y mija de Mucientes, lo díe 5 de Juliol, y també dins una capèlla, òn romanguéren una hora y mija. ¿Quín resultat donà? No sabém si ressemblà al de la assentada anterior, o si fòu més fatal y trist, perçó com al exir En Ferran de la capèlla de Renedo, séns conseguir veure sa infortunada filla, prengué la vía d'Aragó, séns consentir que lo lleyal duch d'Alba, qui may no l'havía desamparat y desijava acompanyar-lo fins a Nàpols, se mogués de Castélla, llà ón millor servey podía fer-li, ordenant aximetéix que allà restassen altres lleyals, los quals devíen obehir en tot al Duch.

De gran significat éra aquest mou de procehir, car al anar-se-n, com foragitat, de Castélla lo rey d'Aragó, fins als qui millor lo serviren d'aquell reyalme féu-los-hi romandre, caminant En Ferran dret als seus dominis, com retornant als metéixs açó que més los havia mancat per la llur importancia y prestigi, a sabèr, la presencia del rey natural, d'aquell monarca qui, encoratjat per la ambició, més estimà jaquir sa patria y ocupar un setial estranger, del qual éra adès foragitat ignominiosament. Lo panegírich que los Mariana fa d'En Ferran en aquesta ocasió és lo testimoni més solemne del seu sabèr y prudencia, y-s resumeix, apart dels féts que consigna y de la manéra de tractar lo Magnats qui anaren a pendre-n comiat, en aquestes paraules: «Semblant exida del Rey Catòlich, que semblà a tot-hom mol afrontosa, comportà éll ab la granor de cor que solía les demés coses.» Hi afig lo metéix autor, com a final, que «la seva partida fóu com si dintre pochs díes pensas tornar,» seguint en açó un comentari que devém reproduhir per ésser confermació del parèr que venim sustentant: «En veritat, coneguda la condició del Príncep y les humors de la gent, clarament se dexava enténdre que les coses de Castélla no duraríen gayres díes en un ésser; y que en bréu s'adonarían del dany, y adhuc clamaríen per lo govern d'aquell qui tants anys ab sa valor los mantingné en pau y justicía.»

Arbitre y senyor respectat de Castélla, per de prompte, lo Flamench marit de Joana *la Boja*, convocà a córts tantost

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en Valladolit, essent-ne l'obgécte principalment tractar de tancar la infortunada reyna. D'élles no-ns ocupèm ni d'açò que de les metéxes va reexint-ne, per no ésser d'interés preferent per la Historia de Catalunya, y seguiscam En Ferran a la seva tornada als dominis d'Aragò.

Alguns díes ans que lo Rey no isqués de Castélla, se-n éra ja anada la reyna Germana a Çaragoça, y a aquesta capital del antich reyalme dreçà-s En Ferran dés de Montagut, passant per Ariza lo díe 13 de Joliol, essent rebut com abans ho fóu la reyna, «ab gran alegría, com de gent qui esperava per vía d'aquell matrimoni tenir lo seu Rey propri, y ésser governats ab la moderació e igualtat que demanaven llurs lleys y tinguéren per costum los reys passats.» Sojornaren los Reys a Çaragoça los díes que mancaven per finir lo mes, y a la primería d'Agost emprenguéren ja llur camí vers Barcelona, arribant a Vall-donzella lo díe 8, y entrant dins la ciutat l'endemà ab gran pompa y alegría, que és descrita en los Dietaris, anaren albergar-se a casa lo bisbe d'Urgell. Con a Barcelona anava En Ferran, ja sabía que los seus antichs, lleyals y juiciosos vassalls, no faríen fer un mal paper al sobirà qui-ls dreçava de bell-nou los ulls entre amorós y penedit: lo comte-rey no podía esperar altra cosa dels Catalans y Aragonesos, d'aquells los pares dels quals havíen ajudat lo magnánim Alfons a la conquésta de Nàpols, y ajudaríen are també lo seu successor a mantenir-la contra tot lo món. En Ferran estava resolt a trasladar-se en persóna a Nàpols, y tan poch féren-lo esperar les persónes á les quals encarregà lo necessari per tan important viatge, que en bréus jòrns estigué disposta y llésta la armada, no mancat sinó que lo Rey donas lo senyal d'embarcament. Numerosa fóu aquella, y per més que hi hà diversitat en la apuntació dels vaxells qui la componíen segóns los autors y documents, aduhirèm aquesta matexa diversitat per que se-n deduhesca sa importancia, ab tót que hom no puga precisar-ne lo nómbre.

Lo Capmauy, senyalant aqueix armament com al darrer qui isqué de la ciutat de Barcelona, no de Catalunya, se contentà ab dir que éra «una armada de moltes naus y galéres

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sóts les órdens del general En Pére de Cardóna,» si bé en distinct capítol, al parlar *dels serveys marítims de Barcelona féts als seus Reys*, referint-se a la metéxa armada, proporciona la següent nova: «En lo 1506 serví (Barcelona) al rey en Ferran II en son viatge y espedició al reyalme de Nàpols, ab una flota de quatre naus y sis galeres, capitanejades per son Conceller III, qui s'incorporaren a la armada Reyal d'En Vilamarí.» Lo Feliu, qui, en esguart de cert manuscrit, tindría ocasió de destriar quines naus corresponíen a unes corporacions o a d'altres, esplica l'armament en altres térmens, afegint-hi una altra nova marítima que no ometrèm per molt oportuna: «Ajustaren-se (diu) a Barcelona la armada de Catalunya, que governava son general Vilamarí, y les galéres de la Diputació y de la ciutat de Barcelona, a les quals se-n hi afegí una altra que armà Barcelona per son Conceller tercer En Francesch de Junyent, electe per acompanyar lo Rey: afegí lo Rey a questa armada setze naus que governà En Pére Navarro, y llogà tres grans naus genoveses, que manà armar de catalans: y semblant-li prou al Rey lo podèr per conseguir sos designis, apressà la partida.» Per l'estil d'aquest s'espréssen lo Mariana y lo Zurita; emperò més que totes aquestes autoritats fa força la nota del Dietari de la Deputació, la qual esplica que partiren los reys ab deu galéres y quatre fustes de rems, apart de «moltes naus grosses, baxes, y altres fustes de gavia en gran nómbre, en les quals hi anaven duchs, comtes, molts homens de títol y gentils-homens,» confórme aquesta nota en part ab la del *Llibre de coses assenyalades*, ón s'hi llig «que s'embarcà lo senyor rey en la galéra reyal nova qui éra davant la plaça del ví, e féuse a la vela, en 10 e ónze hores de matí, acompanyat de deu galéres y quatre fustes de rems.»

Podèm donar noticia dels personatges qui acompanyaven los reys, entre-trahent los noms dels diferents tésts sus are citats: les reynes de Nàpols; de Castélla, Bernat de Roxas, marquès de Denia, son germà don Hernando, don Diego y don Joan de Mendoza, don Hernando de Toledo germà del duch d'Alba, y don Alvaro de Luna; d'Aragó, los comtes de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ribagorça y Aranda, lo duch de Villahermosa, Joan de Lanuza, Justicia d'Aragó, fill del virrey de Sicilia; diferents cavallers que no-s nomenen, de Valencia; y de Catalunya, lo castellà d'Amposta, lo bisbe de Giróna, lo de Vich, M. Gralla, M. Rós, Pére Lull, lo paborde Sans, Galceran Dusay, los germans Marimon, M. Carbó, N. de Plega-mans y molts altres, entre élls deu cavallers de la casa de Sant-Climent.

Partí la armada del moll de Barcelona lo díe 4 de Setémbre, y per mor del temporal li calgué deturar-se a Palamós y Port-vendres, y després a Tolon, de ón isqué l'endemà de ésser arribat, lo 23, prenent la vía de Saona y de Gènova. Ans d'esplicar quant ocorregué en aquesta ciutat y de segir en son viatge En Ferran ab la armada catalana, havèm de donar compte de dos féts de gran trascendencia, l'encontre ab lo Gran Capità, y la mort del arxiduch Felip: y fèm aquesta digressió per dexar lo Rey al lloch que li correspon puix tan apasionats són estats los qui tant han basquejat en desacreditar-lo.

Manifestades ja les altres rahons de política que tenía lo rey d'Aragó per fer retraure de Nàpols lo cap castellá, que a la fí aquesta qualitat éra la que-n apartas lo Gran Capità, res de particular no té que, atenent la disposició dels magnats de Castélla, arribas a sospitar o desconfiar d'aquell qui, ab rahó o séns élla, retrassava lo compliment de la orde del seu sobirà; y suspicaç com lo Rey éra, no és d'estranyar que axecas la seua temor a sospita, y aquesta a alarma, y adhuc arribas a prevenir-se per empresonar, si convingués, lo qui-l desobehía y que podía lliurar lo reyalme de Nàpols al seu gendre y a Castélla. Si hí havía temors d'una semblant passada, si podía ésser traydor lo Gran Capità, que no-n fóu, si éren gents prou autoritzades les qui acussaven aquest al rey Catòlich ¿havía de gordar consideracions En Ferran ab lo qui podía fer-li perdre, com si no-res, tot un reyalme, restant passatgera per Aragó la conquésta seua, y la obra del seu predecessor lo magnánim Alfons? ¿Per què los culpadors de En Ferran no han de veure sinó lo soldat y no lo súbdít? Per altra part, digne de censura fóra lo Rey si, al conèxer la ra-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hó, la veritat, insistís en la tenacitat de creure culpable aquell qui no ho éra, emperò lluny de cometre lo Rey aquesta falta, lleyal y noblement declarà regonèxer los enganys que soferts havía y los mérits del Gran Capità axicom los motius que tingué aquest per retrassar, puix que fóu lo retras a millor servey, y no solament li-n donà complida satisfacció perçò com també la-y donà molt francament lo Gonçau (1), sinó que, la hora de les compensacions en Nápols, donà-li En Ferran Estats y Senyorius en paga dels seus serveys, segóns roman tot açò plenament justificat en los anals del Zurita, podènt asegurar-se finalment que visquéren en perfécta armonía abdós personatges, la qual cosa acredita encare més que si-s feya tornar de Nàpols lo Gran Capità, éra principalment per allò que simbolitzava lo seu nom respécte de la nacionalitat a la qual pertanyía, y lo rey d'Aragó, rey alhora de Nàpols, y agreujat de Castélla, al anar a assegurar aquell reyalme d'Italia, devía fiar-ne naturalment la guarda, govern y defensa a catalans o a aragonesos, no a castellans. Aquesta consideració és la vertadera, y séns vanitat dihèm que ningun autor no la ha esposada en aquest sentit fins are. De ón serà comprenedor que, ans de partír En Ferran de Barcelona mudas governadors, posant en aquesta ciutat lo duch de Calabria, que ja coneix lo llegidor, si bé fóu-li privat de tenir criats italians, y designant a Nàpols l'arquebisbe de Çaragoça, fill natural del Rey, per més que aquest nomenament se transformà ben tost en lo de virrey d'Aragó.

Tras les darreres instancies d'En Ferran per que lo Gonçau se-n vingués, aquést envià a Espanya don Nunyo d'Ocampo, «per descarregar-se y certificar lo Rey de sa vingu-

(1) En carta, datada a Nàpols lo 2 de Juliol del 1506, que copía lo Zurita, diu lo Gran Capità, entre altres coses: «Que per aquesta lletra de mà meua propria, y lleyal voluntat escrita, certifique y promet a vostra Magestat, que no té persóna més séua, ni certa per viure y morir en la vostra fé y servey, que jo; y jatsia vostra Altesa se reduhis a un sol cavall y en lo estrém de contrarietat, que la fortuna pogués obrar, y en la meua mà hi hagués la potestat y autoritat del món, ab la libertat que pogués desijar no he de regonèxer ni tenir, tant com viuré, un altre Rey e Senyor sinó la vostra Altesa quant voldrà per son servent y vassall.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

da.» Ab tót y aquesta seguretat, méntre lo Gonçau no complía, per més que diguéssen «que les galéres de Nàpols restaren en aquell reyalme de respécte per que lo Gran Capità s'hi embarcas y vingués al encontre del Rey», obrà aquest molt encertadament tirant avant en lo seu viatge; car si bona intenció tenía lo Gonçau, al sabèr que hi anava lo Rey en persóna, ja-s donaría brasa d'exir al seu encontre quant menys. Axí fóu: ans que En Ferran no arribas a Gènova, ajustà-s ab éll lo Gran Capità, qui venía a la seua enquésta ab deu galéres de Nàpols, y de la llur entrevista va resultarne çò que ja indicarem, per més que les paraules ab què ho consigna lo Mariana hagen donat peu als annotadors de Valencia, per la nota més ridícola que hom puga imaginar: «Va lo Rey acollir-lo molt graciosament; y ab gran contentament acabà de desenganyar-se y enténdre que tot quant s'éra dit y sospitat de la lleyaltat d'aquell cavaller éra invenció y falsía. Digué en públich y en secrét grans llohances de sa persóna: que no éra rahó que la anomenada d'aytan valerós Capità romangués injustament sullada (1).» No arribà En Ferran a saltar en terra a Gènova, limitant-se a dir als *Ancians*, dels quals va rebre bons presents, que no fóssen con-

(1) En la nota a la qual aludim és ón se tracta a En Ferran de poch esplèndit y cavallerós, de cor mesquí y suspicaç y de monarca poch polítich, puix precisament en aquest punt ón se mostra sencer y franch li dónen tan mal tractament suposant que d'ésser un altre «ab la ajuda del Gran Capità y *d'altres varons insignes del seu temps* (séns dupte los Manuel, Nàxera y Villena), posarien tals fonaments a la monarquía, que n'haguéra format l'únich contrapés de la casa d'Anstria.» Acusen los pigmeus annotadors lo pobre polítich de no ésser-li ocorreguda una *grandiosa ullada* que-ls vingué a élls, y en sò de consumats estadistes, polítichs, filosofs y quasi profétichs, déxen ab gran énfasi anar llur sobreprenent càlcul: «A la ombra d'aquesta política, llevarien a França sa influencia central, bandejarien Anglaterra del continent, y ningú no haguéra pogut enfeblir la preponderancia d'uns Estats que feya ya témps forçaven l'equilibri europeu.» ¡Quant no sabien los senyors annotadors curts de vista! Séns esbrinar gayre axó del *equilibri*, que no és d'aquells témps, devien no confóndre en Gonçau les condicions de Capità ab les de ministre o conseller, veure la gran composta que per sí sol En Ferran féu a Nàpols, y sóbre-tót recordar-se de que *aquells varons insignes*, ab la inteligencia dels quals se salvaría, al llur parèr, la Europa, haguéren de suplicar ben prompte, quasi de genollons, En Ferran que tornas a Castella, a aquell *mare-magnum* d'ambicions, per salvar-la de son aperduament.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

traris a França, y prosseguint lo seu viatge, deturà-s, per la contrarietat dels vénts, a Portofi, dés de ón, tan bell punt com s'abonanças, cuydava fer la vía de Nàpols.

La nova del segón fét d'importancia a la qual nos referim, li arribà a En Ferran durant sa estada a Portofi, lo díe 5 d'Octubre. Era la nova que, estant a Búrgos lo rey arxiduch don Felip, li sobrevingué una fébra pestilencial qui en pochs díes acabà ab éll, per efécte de massa exercici, essent mort lo 25 de Setémbre, una hora aprés de mig-díe, a la edat de vint-y-vuyt anys. «Escrivía-li l'arquebisbe de Toledo (continúa lo Mariana) y tots los seus servidors, llurs cartes ón li feyen instancia que, oblidats tots los desplahers passats, fés la volta de Castélla, ón li oferíen que ho trobaría tót tan planer com a Aragó: que no donas lloch per que ab la dilació les coses empijorassen, y-s posassen de fórma que despres no hi hagués remey. Altretant li suplicava don Alvar Osorio, qui anava en sa companyía ab càrrech d'embaxador del rey don Felip; emperò fóu tan gran lo seu cor; que noresmenys d'aquests préchs y del perill que millor que ningú ell conexía que corríen les coses de Castella, y que toruar al govern de Castélla éra tót quant podía desijar, deliberà passar avant en son viatge. Escrigué als prelats, grans y ciutats, lo sentiment que tenía de la mort del Rey fill séu, y que-ls encarregava que continuassen en la lleyaltat que aquells reyalmes sémpre gordaren a la coróna Reyal, y obehissen a la Reyna com n'éren tinguts: que ell no-ls podía mancar, y dexat orde en les coses de Napols, tornaría en bréu témps, resolt d'abraçar y fer mercès a tot-hom com éra rahó, y llurs serveys ho merexíen.»

¡Quin major triumfe per lo mesquí véll català *sene cathalano*, que véure-s solicitat, com a àncora de salvació, per aquells metéixs qui adés l'ofenguéren y menyspressaren, adhuc per lo metéix embaxador que, sóts aquest caràcter (emperò induptablement per espiar los seus passos), havía posat avora seu l'envejós gendre, la vida del qual la providencia sus-are segava en flor! ¡Quina satisfacció més immensa que la de pagar ab noblesa la gratitut, recomanant la lleyaltat a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la veritable Reyna, y prometent noresmenys d'oblit, mercès als qui sus-are l'avórríen! Si no éra açò magnanimitat éra alta saviesa política, y ho prova la insistencia d'En Ferran en prosseguir lo seu viatge, lliçó sevéra que deurien haver estudiat per l'esdevinidor los bullanguers y exelebrats magnats qui, ja de témps y després y sempre, comprometéren lo bon nom de Castélla, per atribuir-se a élls sols la representació y l'esperit del pahis. ¡Si! Per més que En Ferran sabès per endavant quant li pogués esdevenir, encare posat que, per havèr regnat allà tants anys, o per conèxer que lo poble castellà, en general, no li èra enemich, tingués veritable cor de fer-li lo bé que freturava; ab tót, per los magnats de la córt, principals o ùnichs culpables, En Ferran devía obrar com obrà, devía anar a Nàpols, y amostrar a aquells que, méntre Castélla bullía en parcialitats, proposant mil diferents manéres de govern qui suplissen lo desaparegut (1), lo monarca d'allà etgegat éra festejat y aplaudit en los seus dominis, a Aragó y Catalunya, que séns grans esforços aquesta li proporcionava numerosa armada per traslladar-se a Italia, que a Gènova lo respectaven y obsequiaven, y que Nàpols lo rebía, ab gran pompa y fésta, aclamant-lo per son lledes-

(1) Si ho permetés l'obgécte de la nostra obra, fariem aci la pintura que de Castélla, en aquesta ocasió, fa lo Mariana, al capítol II del llibre XXX, mas n'hi haurà prou ab indicar, en resum, que apart dels plans de regencies y governs distincts que cada parcialitat imaginava, y dels matrimonis que-s progectaren entre princeps, per inventar una dinastía—car fins hi hagué qui cuydà donar la reyna Joana per morta,—pensaren, ab igual idea en lo rey de Portogal, en lo de Navarra, en l'Emperador, en l'infant don Enrich, etc., etc., essent tantes les pretensions de cada noble, per profitar-se en aquella marejada, que pobre de Castélla, si no li arriba com à remey la experiencia y la prudencia d'En Ferran: y encare, davant situació tan trista per un poble, s'atrevexen, ab estúpida altivesa, los anotadors de Valencia a sostenir *que-s tractava de conservar enlegre y pur l'esperit de la lley, no de introduhir desordens o innovacions indiscrétes* y acaben assegurant, molt seriosos que, *entant que tot éren revoltes y disturbis en los estats europeus, gordaven los Espanyols un seny exemplar;* cosa que no és tan fóra de rahó, car molts Estats hi havía llavors a Espanya qui gordaven seny, emperò que no-res té a veure ab los *Estats espanyols* dels quals aci tractam. De manéra que ab açò és de veure quant antiga és la mania de considerar com a Espanya y espanyols solament la córt lo céntre y aquells qui hi mangonegen y beneficien.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

me sobirà, envoltat d'altius guerrers y assenyalats personatges aragonesos, catalans, valencians y fins castellans, y finalment, que la entrada triumfal a la ciutat del seu oncle, lo magnànim Alfons, la feya lo rey d'Aragó, portant al seu costat, ocupant lo primer lloch, y merexent tota confiança, tant que anava de bracet ab la reyna Germana, lo Gran Capità, aquell metéix que tant procuraren indisposar ab lo seu senyor, y al qual havíen afalagat y procurar temptar los trabocadors de Castélla, per que-s fés servidor céch del Arxiduch y disposas de Nàpols a gust d'aquest y del Francès.

Aprés de la solemne rebuda féta en Nàpols als nostres reys, los quals hi entraren lo díe primer de Novémbre, procehí En Ferran ab gran activitat, per dexar endreçat y segur aquell reyalme, y de manéra, que la obra acreditas més y més al seu autor de gran polítich y esperimentat governant. Tingué parlament general, ón féu-se prestar los juraments de feheltat y homenatges a éll y a la reyna Na Joana sa filla y als seus successors, sèns que no hi fóu la reyna Na Germana, ab pretést d'estar malalta, novitat inesperada, car axí desarmava En Ferran les llenguer d'aquells qui, per llur afer, ponderaven lo propòsit que tenía l'aví de perjudicar lo seu nét, lo princep En Carles, essent lo fét que son casament ab Na Germana, més que per perjudicar a aquest, éra per espantar los qui, ja en aquell témps, no veyen altra Espanya que lo céntre de la córt, mercat constant d'esplotacions y predominis: tractà en secrét de confederar-se ab lo Papa, per conseguir-ne la investidura del reyalme, de tal manéra, que restas perpètua y segurament en la seua successió: restituí ordenadament als barons del reyalme quí éren estat rebetles, los Estats que-ls hi fóren confiscats, essent lo més notable que sabé compensar aquells qui-ls tenien posteriorment ab justes equivalencies: se convingué, mostrant gran seny, ab los embaxadors del Emperador, qui li oferíen renunciar l'Imperi en quant tocava als dominis d'Italia, per que éll s'intitulas Emperador d'aquesta Península, assentantse ab axó bona armonía entre los dos avis d'En Carles, y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

restà En Ferran més espedit per governar de bell-nou a Castélla, ab lo degut prestigi: envià a Juli II solemne embaxada que la componien lo mestre de Montesa En Bernat Des-puig, En Antoni Agustín y En Gerònim de Vich, per donar-li obediencia, y les majors fermances de valiment, corresponent-hi lo Pontífech trametent a En Ferran la rosa d'or, que féu a mans del referit mestre Des-puig: y finalment, instat lo Gran Capità per lo Papa per que acceptas lo càrrech de Capità general de la Esglesia, va sabèr En Ferran, ab gran manya, distraure lo seu sotsmès de tan gran compromis y lo afalagà prometent-li lo mestratge de Santiago, per concessió liberalment del metéix Papa y com a gracia d'aquest.

Aprés d'aquests y molts altres actes, dignes dé perdurable llahor, per havèr En Ferran assegurat aquella apartada conquésta, sabént que l'Emperador tenía un xich en cor d'anar a Castélla per conèxer de prop los interessos de sa nora y del seu nét Carles, ó per altres reguars que ignoram, lo Rey Catòlich deliberà tornar a Espanya; y a aytal fí, tenint-ho tot ordenat, nomenà lloch-tinent de Nàpols, en substitució del Gran Capità, lo qui a-les-hores éra estat virrey de Sicilia, don Joan de Lanuça—essent digne de notar-se que tant aquest personatge com lo seu fill, de igual nom, qui éra Justicia d'Aragó, allà moriren en bréus díes, ans lo Rey no emprengués la tornada;—substituí prompte al Lanuça lo comte de Ribagorça, passà al virreynat de Sicilia En Ramón de Cardona, destinat després a ésser lo veritable successor del Gran Capità, y tras d'altres despatxs que duqué a cap, isqué per fí En Ferran de Nàpols, ab setze galéres, en les que anava de Capità General (diu lo Zurita) lo comte Pére Navarro (1), un divendres, á 4 del mes de Juny del 1507, envers Gaeta, ón se deturà alguns díes, per estar-hi los em-

(1) Posteriorment havèm observat que al esplicar lo metéix Zurita la arribada del Rey al Grao de Valencia, diu que fóu «ab setze galéres, a vint del metéix (Juliol), llà ón ja *un mes abans* éra arribada la armada de naus, que menava lo comte Pére Navarro;» cosa que aclareix la sospita que sentiem, confermant que la veritable armada no éra la que comanava lo tal Navarro, y sí la de Catalunya, ó com si diguéssem, la Reyal del sobirà d'Aragó.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

baxadors del Papa esperant-lo per fer-li certes proposicions tocant als venecians.

Vencent temporals, arribà la armada, lo 26 de Juny, a Gènova, ón hi aturà un díe, rebent En Ferran obsequis del seu cunyat, Gastó de Fóix, senyor de Narbona, qui l'informà de que lo rey de França l'esperava a Saona; per què passà tantost a aquest port y ciutat, ón efectivament estava lo monarca francés, ab lo qual En Ferran s'abraçà, obsequiant-se mútuament abdòs reys, y menjant plegats, emperò ab la particularitat d'alternar ab élls lo Gran Capità, al qual lo nostre Rey féu seure a costat séu. «En aquesta vista (diu lo Zurita), se tractà molt entre los Reys de la empresa contra la Senyoría de Venecia, que tant de primer éra concertada ab lo Rey de Romans, y d'aquí-avant romanguéren confórmes en procurar la lliga que després se féu entre aquests Prínceps, y la Esglesia ab lo Rey de Romans, contra aquella Senyoría.»

Per continuar lo mal témps, fóu llarga la navegació dés de Gènova a Espanya, puix no arribà la armada a les nostres costes fins al cap de molts díes, arribant a Cadaquers lo díe 11 de Juliol. Séns dupte l'intent d'En Ferran éra desembarcar a Barcelona, de ón era abans partit, com agrahint a sa capital y Principat quant bé no-l servía en aquella espedició; emperò la pésta qui afligía la dita ciutat (com a molts altres punts d'Espanya) en aquella ocasió éra terrible, y per esquivar lo perill que corregués la persóna del monarca, los Concellers armaren una galéra y anaren al seu encontre, constant en los Dietaris que lo Rey aparegué a la popa y parlà ab élls, emperó séns comunicar-se, lo díe 14, a deu hores del matí: axí que, passà la armada en vistes de Barcelona, y continuà sa ruta envers Valencia, ón desembarcaren los reys lo 20, y fóren rebuts ab gran solemnitat y fésta l'endemà 22 de Juliol.

Prescindím de referir quant anà esdevenint-se a Castélla fins a tornar a posar-hi En Ferran los peus, per lo benestar de la qual no hi hà dupte que manifestà interessar-se, car haguéssen estat los mauritans d'Africa altra gent, per ventura lo reyalme de Granada, quant menys, tornava a perillar.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Méntre que-n venía la hora, En Ferran se posà en orde ab lo seny que tots-témps lo distingía, sóbre-tót en aquests darrers anys de sa vida: va gonyar-se, de prompte, ab afabilitat los poderosos qui podíen 'gordar temor o sospita, axicom fóu lo marquès de Villena, mantingué la millor armonía ab l'arquebisbe de Toledo, qui ab son talent y energía éra lo millor mijà per inclinar los duptosos a favor del pare de la reyna Joana, y, séns acuytar-se gens ni mica, prengué les mesures necessaries per acreditar altre colp, la hora que convingués, que ni havía perdut la vigoría d'altre témps, ni éra degenerada la seua sagacitat per conèxer los defálts o les virtuts d'aquells qui l'environassen.

Ab tót y lo desconcert dels magnats, la Reyna Joana fèu respectar en algunes ocasions sa autoritat, demostrant certa energía qui no dexà d'ajudar a contenir, ensémps ab la circumspecció que lo Concell gordava. induhint açò a creure si havía esperimentat la dita senyora llavors algun alleujament en sa malaltía, y axí s'acredita tantost com veurèm. Romanía Na Joana a Hornillos, esperant la nova de la arribada de son pare, y ab tót que portava sémpre ab sí, òn sevulla que anas, lo cós del seu marit, no era açò prova de que fós més o menys boja, puix que podia restan-li aquella manía valdament lo seu seny, en general, milloras. No poguéren fer-la exir d'aquell poblet fins a tenir nova certa de que son pare s'acostava, per més que aquest havia jà previngut ab témps que, al arribar aquest cas, procurassen consellar-li que anas dret a la frontera d'Aragó; y assegurada de la veritat del fét, prova de que no discorría malament, isqué per fí atansant-se al camí que lo pare devía seguir, tòt traslladant-se a un llogar nomenat Tórtoles, qui està a cinch lléugues llargues d'Aranda. Per venir a raure al dit punt, entrant-se-n de nou En Ferran per Castèlla, exí de Valencia lo 11 d'Agost, manant anar endavant uns soldats que dirigía lo compte Pére Navarro, per Aragó, camí d'Almazam, per los poblets de Daroca, per Cetina y Montagut, qui és aquest ja lo primer lloch de Castella, tot seguint fins a Aranda y lo referit poble de Tòrtoles.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo viatge del Rey, ja dés de Cetina, fóu una tanda continuada de retiments que li feyen molts dels magnats y senyors més principals, y un testimoni de la afecció y veneració que li tenía lo veritable poble castellà, mal representat a la córt per una càfila d'ambiciosos aristòcrates. Per lo nostre obgécte, únicament transcriurèm ací les bréus paraules ab què esplica l'annalista aquell triumfe, que axí lo-n dihèm nosaltres. aprés de recordar çò que poch abans éra esdevingut. «De manéra (diu) que ab sola la esperança de la venguda del Rey, com ès d'enténdre per quant n'havèm referit, s'entretingueren les coses a Castélla ab menor dany, car si-n fóssen assegurats los magnats, ningun remey no hi havía, per que no-s comprenguéssen altres novitats majors; y tots los pobles generalment rebéren-ne molt gran alegría, entenent que en la absença no hi havía execució en la justicia, y molts patíen y éren maltractats.»

Enternidora fóu la assentada del pare y de la filla, reverint ab gran respécte aquell qui li havía donat l'ésser, y remetent-li totes les coses de la governació d'aquells reyalmes; romanguéren plegats a Tórtoles set díes, aprés dels quals passaren a Santa-María del Camp, ón manà En Ferran fer lo cap-d'any y les exequies del seu gendre, lo rey don Felip. Continuà la córt per una temporada a Santa-María, y alguna vegada a Arcos, fins al mes d'Octubre, que-s traslladà a Príngos: ab un o altre punt, dés lo primer moment d'encarregar-se del govern, amostrà En Ferran la major activitat alhora que un delicat tacte per ordenar no solament Castélla en quant al seu benestar inmediat, mas l'afer de la successió, per que aquell no-s pertorbas en l'esdevinidor: méntre que afalagava y contentava los qui anaven protestant novament de sa lleyaltat, que èren los més, reprimía ab mà forta los altius quisquillosòs y usurpadors forassenyats; contenía, valènt-se de savis embaxadors, los propòsits errats que Macsimilià ostentava, inclinant-se a no rompre ab lo rey de França; manava provehir los ports de Galicia y Bizcaya, que éra una necessitat apremiant en aquella ocasió; vigilaba per que les trópes fóssen ben pagades y disciplinades; reforçava les

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

osts enviades a la costa d'Africa, devent-se a aquest acuydament constant que allà conseguissen los resultats que després s'hi obtinguéren; fortificava los ports de Càdiç, Gibraltar y Màlaga, per tenir axí seguir y pacífich lo reyalme de Granada; imaginava la construcció de noves poblacions a marina per retraure la morisma de les fronteres; y-s constituía en padrí del comte de Lerin, per que li fós restituit lo seu Estat a Navarra, ab la qual cosa, pot ser, començava a iniciar la traça que més avant dugué a fí, per dominar en aquesta nació, no unida ni subgécta fins a-les-hores ni a Aragó ni a Castélla. Tot açò ho féu En Ferran, dedins l'any 1507, y ja en lo vinent pogué aplicar-se ab més especialitat a la resolució d'altres grans a fers, com anam a veure.

Lo primer assumpte del qual s'ocupà En Ferran, segóns acabam de indicar, fóu lo de trametre lo príncep don Carles a Espanya, dificultat suprema, car si rahons tenía lo Rey Catòlich per que-s crias ací lo qui ací devía succehir, igualment podía Macsimilià alegar respécte de Flandes y d'altres Estats, y noresmenys si a Espanya pogués estar bé En Carles prop de sa mare y son avi matern, perillós fóra dés lo moment que aquest pogués mancar, y més atenent la incapacitat d'aquella. Les rahons alegades per En Ferran no fóren les qui poguéssen, emperò les relacions que motivaren ab l'Emperador, fóren major llaç d'unió entre abdós personatges; puix que-s veu clarament que ún y altre s'interessaven per lo metéix al qual volíen procurar tota ventura. En açò fóu degut, séns dupte, que-s posassen en pau l'Emperador y lo rey de França y que-s verificas la lliga nomenada de Cambray, ón també hi entrava lo Rey Catòlich, la qual ocasionà algunes novitats y variacions a Italia, que-n farèm tantost alusió.

A la primería del 1509, al tornar En Ferran d'Andalusía, a ón li calguè anar per fer entrar en rahó alguns magnats bulliciosos, se-n anà a Valladolit, passant per Arcos, ón sojornava la reyna Joana, vivint gayre-bé sémpre recollida y séns mudar-se envidés los vestits, ni usant los que requería la cruhesa de la estació, no dexant açò de contribuir al seu

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

malestar físich y moral; y commogut lo pare, ab grans esforços percaçà que seguis en sa companyía, y la traslladà, com a lloch més avinent, a Tordesillas, ón romangué fins a la seua mort, y d'aqui-avant amostrà la major indiferencia per tot quant éra cosa de govern y de regnar.

Los actes de la Lliga fóren obgècte preferent durant lo any al qual som arribats: éra lo propósit fer la guerra als venecians, als quals donaven lo nom de Turchs d'Italia, y la única divergencia que hi havía entre los lligats, al empendre-la, éra que l'Emperador volía no cessar fins a dexar destruida del tót la ciutat y senyoría de Venecia, no estant-hi conformes ni En Ferran ni lo Papa. Hi hagué un símptoma de rebelió a Nàpols méntre aquesta fórma discutía-s atiada pot-ser per lo qui menys pogués hom pensar; emperò justifican- lo Rey les causes que tenía per cobrar algunes ciutats de la Pulla, qui éren en podèr de Venecia, precisament van rompre la guerra los qui menys semblava que devíen ésserne iniciadors, lo Papa y lo rey de França. Méntre aquest avançava per Lombardia, les nostres galéres nomenades per En Bernat de Vilamarí, ensémps ab les naus que conduhía lo marquès de la Pàdula, esperaren a Messina la armada francesa, y la triga en combinar-se ben segur estalvià que los venecians fóssen destroçats del tót tan prést.

S'apoderaren los estols del rey de França y del Papa, cadascú d'açò que li convenía, séns ésser encar arribat l'exèrcit del Emperador: y entretant En Ferran recollia lo fruyt de la anomenada que cobrada havía ab la empresa d'Africa. Méntre que-s combinaven a Messina les armades de tots los qui representaven la Lliga, ell feya venir la altra armada que tenía En Pére Navarro al Africa, y encare una altra que governava un Coronel Gamudio, de manéra que séns mancar ab los confederats donant-los forces de mar proporcionalment, restaren-li a éll altres forces iguals ab les quals podía fer lo seu afer a Pulla, entant que lo Papa y lo Francès cercaven també lo llur en altres territoris o estréms de la península italiana. Ab los soldats que transportà Gamudio, agregats a les osts del virroy de Nàpols, pogué organitzar y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tenir dispost lo comte de Ribagorça un bon exèrcit a les darreríes de Maig, emperò poch li calgué fadigar-se en féts d'armes, car, al saber-se aquesta actitut, los venecians avisaren los llurs propris cònsols que anassen retent les ciutats, esquivant lo combat. Aquesta inesperada sotsmissió, y la indecisió de les armades combinades a Messina dònen entenent que En Ferran procurava convenir-se ab los venecians, gelós dels avenços que en poch témps lo francès havía féts, y en tant éra açò cert, que fins cuydaven los francesos apoderar-se de quant pertanyía al Imperi, restant axí rompuda la Lliga. No arribà lo cas, car l'Emperador anava acostant-se, y al saber-ho los venecians donaren-li carta blanca, acceptant lo seu volèr: axí l'afer d'En Ferran fóu net y poch costós, perçò que a éll retent-se les ciutats de la Pulla per sí les retingué, y dexà que los restants obrassen còm los convingués, séns mancar éll per açò a la confederació. Per aquesta féta, y ab la fí de donar-hi una empenta, les galéres catalanes d'En Vilamarí, qui esperaven a Messina, se-n llunyaren un moment per atansar-se a les costes de la Pulla, dexant les naus y galéres de Sicilia qui éren a càrrech d'En Dimes y d'En Lluis de Requesens: mas poch n'hi hagué fretura per lo fàcil y prompte retiment de les dites ciutats, en les quals posà lo de Ribagorça nous caps catalans o aragonesos.

Era aquesta la ocasió d'estrènyer més los vincles ab lo Emperador, y de iniciar, si convingués, nova antipatía contra França per que no cresqués massa, y gran mijà n'éra l'assumpte de la succesió d'En Carles, nèt tant d'En Ferran com de Macsimilià; axí que, arribà a proposar a aquest lo Rey, que s'encarregas del govern de Castélla, axicom ell lo tenía, per lo princep Carles, rampell que volen atribuir al trist desengany que En Ferran acabava d'esperimentar tocant a la successió que poguès tenir de Na Germana, la qual havía infantat, lo díe 5 de Maig, un nin, al qual posaren nom de Joan y fóu batejat a Valladolit, emperò qui visqué poques hores, essent tantost tramès lo seu cadavre a Poblet. La esperança d'aquesta successió éra, com ja indicarem, açò que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

havía empés lo vídue de la reyna Elisabet a contraure segones noces, y hagués lo nin Joan viscut (fatal nom en la historia d'Espanya, a parèr d'alguns historiadors), si no fós reexida la separació d'aquests reyalmes del de Castélla, haguéra quant menys produhit sangonoses guerres.

Tornada en fum la ilusió del pare ja véll, amant per altra part de sa infortunada filla, que tenía interès en salvar-ne los drets y dominis, havíen de concentrar-se naturalment totes les seues afeccions y ullades en lo rebroll primogènit que de Na Joana hi havía. En Carles, gordat per lo seu avi patern Macsimilià, y comprenent que ja solament lo jóve Príncep havía d'ésser tota la provatura que d'aquí-avant usas, per més que no hagués tingut tanta ocasió d'estimar-lo com al seu germà Ferran, nin nascut a Espanya y tos-témps nodrit sóts cura del avi matern. Un altre fét inesperat vingué favorir lo Rey en sos resguarts: la infanta Na Catarina, filla de Ferran y Elisabet, qui s'éra maridada en lo 1501 ab Artur, príncep de Gales, restant vídua als cinch mesos de matrimoni, tenía plan de maridar-la ab l'altre germà Enrich (després VIII d'Anglaterra), y essent-ne mort lo pare en aquesta ocasió, ab major motiu tingué brasa En Ferran en acuytar lo matrimoni, posat que lo nuvi ja èra Rey, y axi-s verificà lo 24 de Juny, podènt bé dir-se d'aquesta desventurada que de ençà d'aquesta data entrà en una mar de penes y soferiments que no fan a recomptar. Sogre En Ferran del rey anglès, enemich de França, y més íntimament unit ab Austria, per lo comú interès que hi havía entre los dos avis d'En Carles, ¿què li calía tèmer de França en cas de tornar a enamigar-s'hi?

La farça diplomàtica y politica fóu mijà més poderós per aburrir lo Francès, que no una guerra: passà per lo cap d'En Ferran la idea espletada ja en altres ocasions, d'empendre guerra contra lo Turch, essent tinguts anar-hi tots los prínceps; y avalotà la cristianitat fent córrer que éll hi aniría en persóna, y començà a posar-se en orde de totes coses necessaries de mar y d'exèrcit, nomenant capitans, y donant a enténdre que no mancava sinó anar, veure y vèncer, perçò

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

com recompten que reduhía a memoria exemples d'altre temps, en especial de con los catalans anaren a provincies que llavors lo Turch dominava, y s'hi mantinguéren per llarch témps, de ón éra allà tan temut lo nom de la nació catalana. Ab tal motiu dóna noticia lo Zurita dels armaments que feyen en la nostra terra, y tocant a aquells fa una cogitació que per tant honrosa, devèm ací reproduhir: «A les costes del régne de Valencia y Principat de Catalunya tractaven de posar en orde les coses de tal fórma, que tinguéren esperança de tornar los catalans a cobrar la reputació que-s gonyaren en témps antichs: car per no armar com solien, ni les galéres que solíen, ni exercitar-se en les guerres y empreses de mar, com éra costum, per los capitants d'altres nacions, ab la rigor que ells lo solíen usar, anava ja en aquest témps oblidant-se la honra que aquella nació havía gonyada y tota sa reputació. Arribà açò a tal estrèm, per la incuria y dexadesa o dels Prínceps o dels metéixs témps, per la mudança que hi hagué en lo govern y per la absença perpètua que lo Rey feya dels seus reyalmes; que axí com en antigor los capitans de galéres catalanes éren tingut no fugir ab sola úna, de dues dels enemichs, are ja estaven los turchs tan ensinistrats y exercitats en les coses de la mar, que ab sola una galiota o fusta s'atrevíen a batallar ab dues galéres de les nostres; y axò s'esdevenía, no solament per dexadesa dels capitans, mas per la llur desenfrenada cobdicia, y per estar çò del Rey, que no dels enemichs, ni dels corsaris qui corríen totes les costes d'Espanya y les destruíen.»

A continuació de tan trista lamentació ensémps que llohança de la nostra antiga marina, esplica l'annalista una prohomenía comesa contra turchs per cinch fustes, entre els qual hi havía dues de les nostres galéres de les governades per En Vilamarí; emperò éra açò en les mars de Sardenya, y contra corsaris qui acometéren un poble de les costes de la dita illa, no prop de Barcelona ni per embarcacions de les que suposen que havíen de formar la gran armada que s'estaba aparellant, de la qual no trobam la menor nova ni en documents ni en Dietaris, ni-n fa mica de menció lo Cap-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

many en ses Memories; axí que, posat que sía certa la nova activitat que lo Zurita menciona en les costes y ports de Catalunya, ben segur que per la cosa que menys havía de servir lo ponderat armament havía d'ésser per anar contra turchs, y si solament, ab semblant pretést, per continuar ab major dalér la guerra d'Africa, o ans bé per profitar-lo llà ón més convingués o a Italia o Castélla, o contra lo francés, sin venía lo cas, car certes no parlen més del resultat de tals armaments, ni de guerra contra lo turch, ni de res que-n tinga l'ayre. Si plan hi hagué d'anar novament contra lo francès se sospendría are per are, per tal com precisament en aquella ocasió tractaren lo Rey Catòlich y l'Emperador de concertar llurs diferencies sóbre la governació de Castélla, y escolliren com a àrbitres per determinar-ho lo rey Lluis de França y lo cardinal de Rohan, legat del metéix reyalme, si bé tantost no freturaren de tals àrbitres—als quals interessava la contínua dissenció entre Austria y Espanya,—y ells metéixs entre sí concertaren-se després, com si se-n desentenguessen, malgrat les intrigues del agreujat don Joan Manuel, qui procurava a Alemanya calarhi un nou foch, en vengança del descrèdit en què éra caygut.

Congitacions filles de la esperiencia guiaren per lo concert de què's tractava, un xich diferents de les que de primer se feyen, puix que ja no havía d'ésser l'Emperador lo qui degués governar a Castélla per lo seu nét, sinó lo Rey Catòlich, ni estimaven necessari que vingués En Carles, y lo govern d'En Ferran no devía ésser ilimitat, puix als vint anys devía dexar-lo al metéix nét y menor com a veritable Rey, ja considerat com a príncep d'Asturies y successor axí a Castélla com a Aragó; y aquest concert fóu tantost tramès a Blois per que fós assentat ab la autoritat dels àrbitres, axicom de fét ho fóu lo díe 12 de Desémbre.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Taula

CONTINUACIÓ DEL ANTERIOR

DÉS DEL ANY 1483 AL 1485

Planes

Lo comte de Cardóna lloch-tinent a Aragó: contra-furs en aquest reyalme y a Catalunya. Durant la conquèsta de Granada, prenent grans proporcions los remences: gestions per que desapareguessen, y obgécte que tenía En Ferran en la llur rehemça. Nova dinastia a Navarra: aferrament dels francesos a que no sia espanyola. Valenterositat en congregar corts generals de la Coróna llà ón no corresponia, les quels se transformen en generals de quiscun Estat: passatgers resultats de les metéxes. Sometent contra los remences al Empordà: campanya contra los metéxs dés de Barcelona. Lo cap dels remences, Joan Sala, assetja lo castéll de Sent-menat. Altres setges per los remences, batalla ón són vençuts y ajusticiament del capdill Sala a Barcelona. Persecució dels remences al Empordà y altres comarques. ¿Qué-s féu del Vern-tallat? *Los remences*. Idea de la composta definitiva ab los pagesos: quin fóu lo llur móvil. Estudi sóbre los mal nomenats *Mals usos*. Senyors y pagesos considerats com a parts pledejants, alegats d'uns y altres, y sentencia arbitral de Guadalupe. Substitució en comte d'abolició absoluta. Eczámen de la sentencia. Abusions no compreses en los *Mals usos*: denominacions singulars d'aquells. Los remences tractats de criminals per En Ferran, y egoisme d'aquest al rehembre la culpa per diner. Quantitats que reb lo Rey y mala distribució de les metéxes. Tres menes de criminals. Llista dels condemnats.. 5

CAPITOL LIX

DÉS DEL ANY 1485 AL 1493

Decadencia de la dinastía de Nàpols: conjuració contra la metéxa y oferiment de la coróna a En Ferran d'Aragó. Favoreja lo Rey al de Navarra per apoderar-se de Bretanya. Proyéctes de matrimonis, entre altres, lo de la infanta Joana ab l'arxiduch Felip d'Austria. Mijans per que hi haja antagonisme entre En Ferran y la casa de Nàpols. Rendició de Granada: tórna nomenar-se Espanya l'agregat dels dominis de la Península. *Espulsió dels jueus*. Edictes impremeditats. Tristor

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dels espulsats y punts a ón se traslladaren. Protecció de les potencies y de la Santa Seu. Frasa eloquent de Bajacet. Nombre del foragitats en Catalunya. Diplomacies. Tractes per lo retórn dels comptats de Roselló y Cerdanya. Mort d'Innocent VIII y elecció de Roderich Bórja, després Alexandre VI: trascendencia d'aquest acte en la política d'En Ferran. Entrada del reys a Barcelona, y tost després del infant. En Juan com a promogènit: grans fèstes. Aveniments notables durant la estada dels Reys a la capital. En Ferran reb una coltellada d'un boig: barbra execució d'aquest malaventurat, per culpa del Concell Reyal. Vindicació de Barcelona injustament calumniada. Comisssions de les municipalitats de Çaragoça y Valencia. Embaxada granadina. Retórn dels Comtats, notables peripecies que esdevinguéren ans del lliurement, y anada dels reys a Perpinyá. La sort y actitud d'En Ferran desvetllen la atenció de les potencies. *Descubriment d'América.* Proves incontestables de la arribada de Colom o Barcelona y rebuda dels Reys Catòlichs. Part que prenguéren los catalans en los descobríments d'Amèrica: a qui son degudes principalment les sumes per verificar-los. Qui éra en Lluis de Santángel: origen de sa riqnesa y de ses relacions ab En Ferran. Errors sobre lo cárrech d'aquest personatge. Rahó de no havér-hi documents sóbre Colom en los Arxius aragonesos.. 53

CONTINUACIO DEL ANTERIOR

DES DEL ANY 1493 AL 1496

Córts a Barcelona: discursos y organització de tribunals. Anada dels Reys a Çaragoça. Situació d'Italia: sinistres intencions de diferents potentats e indiferencia d'En Ferran d'Aragó ab son parent de Nàpols. Trista fi d'aquest Rey: lo successor Alfons s'uneix a la lliga del Papa. Compromisos d'En Ferran, manyes d'Alfons, y actitut guerrera de França. Passeig militar de Carles de França per Italia, la seva anada a Roma, assentada ab lo Pontifech, cambis trascendentals, abdicació d'Alfons de Nàpols en son fill Ferran lo (segon), resolució bélica d'aquest, y aparició d'una armada espanyola davant Ischia. Carles a Nàpols sens oposició, y la familia reyal se tanca dins un castéll. Contrast de la Lliga, batalla de Tornova, y desprestigi de Carles. Savies disposicions d'En Ferran. Feblesa del infant Frederich. Preferencia donada per En Ferran als castellans: Gonçau de Córdova. Tornada de la familia reyal a Nàpols. Noms dels capitans castellans qui comanaven al Rosselló contra França. Córts a Tortosa: discurs del Rey, contestació eczótica del bisbe de Girona e imposició del bagatge per messioncjar lo sou de les tropes ofertes. Escàndel en la cavalcada empresa per los capitans del Rosselló. Catalans a Italia. Primera espurna espurna de la antipatia del pahis a la soldatesca. Gran moviment a les fronteres: agitació diplomàtica. En Ferran espulsa los francesos residents en los seus dominis. Gonçau de Córdoba y Francesch de Pau a Calabria. Escarment de francesos prop de Perpinya. La mort d'En Ferran de Nàpols, al qual succeheix lo seu oncle Frederich, reconegut adhuc per Gonçau de Córdoba. Majors ambicions d'En Ferran d'Aragó, descomposició de la Lliga e immoral procehir de aquells qui la formaven. Aparences d'invasió per la nostra part, y la realitzen los francesos prenent Salses. Inculpacions al capitost Guzman y fonamentada indiferencia dels rossellonesos. Descontentament del pahis per les abusions dels soldats, y contra-rahó d'aquell qui ho censura. Tréva entre França y Aragó 117

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL LX

DÉS DEL ANY 1496 AL 1504

Titol de *Catolichs*, donat per la Santa Seu als Reys. Farces maquiavèliques. Noves abusions de la soldatesca al Rosselló y escàndels a Perpinyà. Mort del infant En Joan. Los reys de Portogal s'intitulen princeps de Castélla y d'Aragó, y l'arxiduch Felip, marit de Joana, pren per sí igual titol. Oposició de les Córts aragoneses a la successió femenina. Lo fill del infant don Enrich s'abroga lo titol y dret d'immediat successor. Mort de Carles de França: canbi de política; per unir se lo successor de Lluis XII al arxiduch Felip. Les tròpes espanyoles se retrauen d'Italia. L'infant Miquel, nét dels reys Católichs, és jurat immediat successor en les córts d'Aragó. Nou regiment d'inseculació dels militars. Admirables peripecies, perill de la dinastia de Nàpols y traça d'En Ferran de compartir-se aquest reyalme ab França. Tracies diplomàtichs en lo qual intervé com a embaxador lo català Gralla. Armada, en aparença, contra lo Turch. Naix l'infant Carles futur emperador, y-s mor l'infant Miquel, passa la successió a la mare d'aquells la infanta Joana, y-s perpetua de llavorsençà en la casa d'Austria, complint-se l'anatema de Benet XIII. En Ferran sospita del seu gendre: concordia a Granada per lo compartiment d'Italia. Estretors del rey de Nàpols: generositat significativa del Gran Capità. Lo Papa conferma la concordia dels usurpadors: roman desbosta la dinastia d'Alfons *lo Magnànim*. Lo duch de Calabria tramés a Espanya. Fums del Arxiduch ab lo seu sogre. Joana y Felip són jurats successors sols a Castélla. Mals concells del viç-canciller La-Cavallería sòbre jurar a Aragó per successor l'Arxiduch qui ho és solament com a marit de Joana. En Ferran se n va a Çaragoça, per estar malalta la Reyna: Los Princeps lo seguexen abandonant la presidencia de les córts. Rompiment entre Ferran y Felip: se-n va aquest a França, y al passar per Barcelona es obsequiat d'una manéra particular. Recels y prevencions del Rey tocant al viatge del seu gendre. Les córts aragoneses prometen ajuda al Rey, ab tal que les forces militars sien manades per naturals. Lo Gran Capitá no s'adhereix als manaments de pau del Arxiduch. Córts a Barcelona: informalitats de les metéxes y donatiu al Rey, séns tractar-se de jurar als Princeps. Mort d'Alexandre VI: conseqüencies. Precaucions per la guerra a Italia y Rosselló. Defensa heroyca de Salces, lo Rey, en persóna, emprén la campanya contra los francesos, sòn aquests destroçats, se'n entra lo nostre exércit fins a Narbona y lo rey de França veu-se obligat a demanar tréva. L'Emperador se mostra anti-francés y favorable a En Ferran. Follia de la infanta Joana, qui basqueja per aplegar-se ab son marit. Aparença d'estendre la tréva per Italia. Pintura sinistra d'Italia: intrigues, falsetats, inconseqüencies, comptes del Gran Capitá, etc. Mort de la reyna Elisabet: concepte que meresqué als catalans, son testament, cláusula derogativa per la qual En Ferran déxa d'ésser rey de Castélla 151

†

Fundacions de Franciscans a Reus y Barcelona, y de Predicadors a aquesta ciutat y a Tremp. Errada fundació de Carmelitans a Barcelona. Fundacions de capélles y santuaris. Fundacions a América sòts la advocació de sants de Catalunya. Divisió de Franciscans en provincies; no esperimentada en aquesta terra. Successió de Papes esforços d'aquests als quals va correspondre la clerecia catalana per la empre-

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sa, no sémpre veritable, d'anar contra los turchs. Espulsió de juheus. Inquisició. esclusivisme de Torquemada, e inquisidors castellans a Catalunya. Incorruptibilitat de la clerecia catalana, actitut d'aquesta respécte al conciliàbol de Pisa y al Concil. Lateranenсh. Cardinals catalans. Palau bisbal a Barcelona. Los Pontifechs comencen a reservarse la elecció dels bisbes, és elegit per a Barcelona un Cardona, qui no pot ésser consagrat per defécte d'edat. Crema de biblies, escrites en vulgar per los Inquisidors. Vots per mor de la pésta. 209

CAPITOL LXI

DÉS DEL ANY 1504 AL 1512

Partit de magnats a Castélla, contrari al aragonès Ferran y entussiasta del afrancessat gendre. Mals concells donats als conqueridors d'Italia: sabia precaució d'En Ferran. Defensa del Rey sostinguda en autors castellans. Rahons d'En Ferran y d'En Felip per regnar. Córts a Toro, ón son jurats com a reys Joana y Felip, y fàn a En Ferran curador y administrador dels reyalmes. Desobediencia del embaxador de En Ferran, qui afalaga y encoratja Felip. Prudent sagacitat del Rey, calumnies allevades contra éll per los seus enemichs, qui procuren atraure-s lo Gran Capità. En Ferran se proposa pendre Na Germana de Fóix per muller y fer paus ab França. Venturosa idea d'una conquésta al Africa, ab Cisneros, per distraure la atenció pública y tenir pretést de cridar les tròpes d'Italia. Célebre concordi de Salamanca, y actitut notable d'En Ferran. Fránquesa d'En Joan Manuel ab lo seu antich senyor: exemplar, séns parió, d'un servidor egoista. Matrimoni d'En Ferran ab Na germana: abdós son regoneguts com a reys de Nápols per los barons anjovins. Arriba l'arxiduch Felip, pruhija d'En Ferran en veure-l, los magnats desijosos de obtenir privadesa ab Felip. Assentades secrétes del Rey y son gendre, separació d'abdós a instancies dels grans a En Ferran, per que abandonas Castélla a Felip. Noves assentades per tractar de la follia e incapacirat de Joana. Anada d'En Ferran a Aragó, séns acompanyar-lo ningun magnat: lo duch d'Alba representant la seua causa a Castélla. Córts a Valladolit, convocades per Felip, per tractar de la incapacitat de sa muller Alegria d'aragonesos y catalans d'havèr recobrat lo rey llur, lo qui s'embarca a Barcelona dret a Nápols: descripció de la armada catalana en què anava lo Rey. Rahó de destituhir lo Gran Capità. La mort del Arxiduch. Savi comportament d'En Ferran a Italia. Tornada d'En Ferran. Pésta. Fét hontós d'un mariner català, y favor donadà per lo Rey als de Maçalquivir. Assentada de Na Joana ab lo seu pare: satisfacció que procura en lo veritable poble castellà la presencia d'En Ferran. Tacte del Rey a Castélla. Pau entre l'Emperador y lo rey de França. Lliga de Cambray, profit que-n tragué En Ferran. Se mor l'únich fill d'aquest y de Na Germana. Casament de la infanta Catarina ab lo rey d'Anglaterra. Aparença d'anar En Ferran, en persóna contra lo Turch. Roman resolt que En Ferran regnas en Castélla per lo seu nét Carles. 217

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Historia de Catalunya

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Reservats los drets de propietat

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REYAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes históriques

TOMO XXII

REYS D'ESPANYA

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1909

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

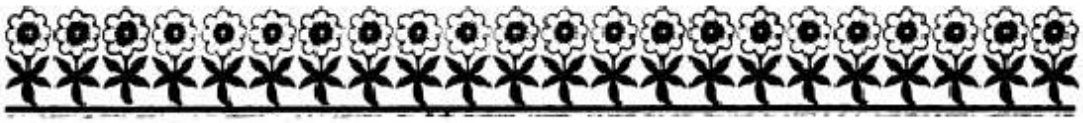

Acabament del anterior capítol

y mort d'En Ferran lo Catòlich

Dés del any 1512 al 1516

Lo Rey favoreja los venecians y lo Papa li concedeix la investidura de Nàpols: los francesos esma-perduts. La lliga Santissima, de la qual és Capità General, o nou *Gran Capità* En Ramon de Cardona. Conquésta de Túnic, pertanyent a la coróna d'Aragó: córts generals a Monçò, a aytal obgécte, y llagoteries del Rey a catalans y aragonesos. Gran donatiu de les córts al Rey. Privilegis de ciutadans honrats de Barcelona y burgesos de Perpinyà. Batalla de Ràvena y proheses del Cardona a Italia, ab què-s justifica sa elecció. Céssa la guerra a Italia y comença la de Navarra. malvats pretésts per empendre-la, desbostament de sa dinastía, assolament del pahis, y agregació ilegal del reyalme conquerit a Castélla, no a Espanya. Córts confóses. Presó del duch de Calabria y mort del almirall Vilamarí. Moviment d'enemichs a la fronrera. Tractats y progéctes de matrimonis ab reguarts politichs. Córts a Aragó, oposant-se als contra-furs del Rey: burla e ira d'aquest. Satisfacció passatgera de triumfes per lo Rey, menaçat de mort, Lo degá de Lovayna (futur papa) y lo Rey senyalen la manéra de succehir del princep Carles. Córts a Lleydal obgécte d'elles e informalitats y contra-furs que-s cometéren. Testament d'En Ferran: estudis sóbre tan important document. Fills lledesmes y naturals. La mort del Rey, traslació del seu cós a Granada, indiferencia dels magnats y sentiment del poble. Epitafi d'En Ferran y Elisabet. Com deu éssser comtat En Ferran entre los del seu nom: los seus vicis y virtuts. Compliment del anatema de Benet contra la progenie del coronat a Casp.

CONSEGUIDA la seguretat, en l'anterior capítol referida, tocant a la successió en Castélla, pogué ja En Ferran desenrotllar les noves traces que gordas secrétes: calía que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

apareguéssen tan prést nous afers la composta dels quals portas alguna complicació. Ço que més convenía de prompte éra lo nou tóm que calía donar a la política, de la qual los nous afers aniríen brollant naturalment: la intimitat ab Anglaterra havía d'ésser la qui donas profit a En Ferran, y açò bé és de compendre dés lo moment que hom vegés aquella desunida de França, y al Papa declarat obertament enemich d'aquesta nació. Axí ho somprenguéren los francesos al veure lo zel ab què lo Papa perdonava los venecians de les censures en què eren incorreguts; y conexent la intenció lo rey Lluis, maná segrestar totes les réndes dels cardinals francesos, obligant-los a exir de Roma per anar a residir en les llurs esglesies, colp atrevit qui donà orígen al scísme de què parlarèm al seu degut témps. Lo rompiment entre les dues potestats éra ja cosa certa, puix que-s recriminaren la úna a la altra ab la major tenacitat, procurant lo Papa que Gènova se rebetlas contra França.

Atribuí Lluis a En Ferran lo consell per que lo Papa obras axí, recelà, en conseqüencia, que la amistat del nostre rey ab Anglaterra éra ab sinestra intenció envers éll, y descobert En Ferran, s'arrambà al Papa, alegant que no convenía que los venecians se perdéssen del tót, méntre que per altra part ajudava l'Emperador contra los metéixs venecians. Se conferma l'intent al veure-s que lo Papa concedeix a En Ferran la investidura de Nàpols, tant solícitada: naxent de tals desigualtats y equilibris poca unitat d'acció entre los prínceps confederats, paga la culpa de tóts lo Papa, contra lo qual etgega son odi lo rey de França, y separant-se los soldats francesos qui ajudaven Macsimilià a les empreses de Pàdua y Treviso, córren en cambi al socors de Gènova, burlant al Papa, en esguart de què, ordena aquest fer la guerra a França per la Lombardía, progectant donar aquell Estat al fill del duch Lluis Sforça. L'Emperador duptòs, car arribaven ja a creure que l'intent del Papa éra foragitar d'Italia tots los forasters, s'uneix més y més ab En Ferran y ab lo rey d'Anglaterra, y adhuc proposa al primer que faça venir sa armada d'Africa per anar contra lo Papa, o que almenys

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

obliguen la d'aquest a ajustar-se ab la espanyola per anar contra venecians, única manéra de fer oblidar lo valiment que semblava donar-los, jatsía deya que éra per perjudicar los francesos: lo Papa cedeix ab tal de que li déxen fer guerra contra lo duch de Ferrara, a favor del qual va encontinent lo gran maestre de França, qui assetja Bolonya, estant-hi en persóna lo matéix pontífech. En açò, y per que-n lléven lo setge, En Ferran tramet socórs al Papa per Fabrici Colona, eczigént que d'aquí-avant res no puga tractar-se per los de la Lliga que sía en perjudici del príncep Carles. A conseqüencia de desplahers pateix lo Papa d'alguna malaltía qui fa témer per sa vida; y ab la avorrició que tenía als francesos, per esquivar que en cas de morir elegissen successor francès, espedeix una butlla esplicant la manéra d'elecció, y donant-la anticipadament per nulla si hi mijanças simonía; a aytal fí convoca los cardinals a Bolonya, espletant-ho molt bé lo rey Lluis deturant-los per que no hi vagen, cosa que dóna per resultat lo començ del scisme que ja indicarem, puix los cardinals moguts per lo francés progécten talment de convocar concili general per refórma de la Esglesia y fins per desbostar lo Papa si convingués.

Davant aqueix aldarull o la Lliga havía de refer-se contra lo francès o calía dexar lo francès en libertat de obrar contra venecians como axí ho feya l'Emperador, puix aquest no volía desistir de la seua guerra, y fins tractà de fer una confederació apart ab França, méntre que lo rey de França procura confederar-se ab lo Papa, qui no accedeix sinó ab la condició de que restituesquen Ferrara a la Esglesia: En Ferran, entretant, procura mantenir la amistat del anglès, apartar l'Emperador de sa inclinació al francès, y fer grans armades ab lo pretést de la guerra d'Africa, y si bé lo francès recobra Bolonya, roman isolat, per concordar-se l'Emperador ab los venecians. En aquesta ocasió, troben lo millor pretést per tornar contra francesos, puix que-ls hi reclamen Bolonya, y fent veure que s'interéssen per la Esglesia, se fórma una nova lliga que se-n digué Santíssima, en la qual hi entraren lo Papa, la Senyoría de Venecia y lo Rey Catòlich,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dispost a obrar contra los scismàtichs, nomenant-se per Capità General de les forces de les tres potencies plegades lo nou virrey de Nápols, y anteriorment de Sicilia, En Ramon de Cardona. Fòu aquest nomenament símbol de noves traces que calía posar per obra, en la realització de les quals podèm dir que fóra lo Cardona lo nou Gran Capitá; y puix dés d'are presenta-s un diferent camp en les guerres d'Italia, no passèm avant séns indicar ràpidament altres féts coetanis als referits, dels quals convé estar a noves, tornant tantos al any 1511, en lo qual y en lo seu precehent se componen tots los féts sus-are estractats.

Com si lo triumfe conseguit, ja en lo 1509, per lo cardinal d'Espanya Cisneros, qui conquerí la ciutat d'Oran, fós començament d'una gran epopeya; prosseguiren-la al any següent ab una activitat séns pariona, car Pére Navarro. ab sa armada, gonyà Bugía y Alger, féren-se després vassalls d'En Ferran lo rey de Túniç y los habitadors de la ciutat de Tedeliz, lo rey de Tremecèn (1) y los mauritans de Mostazan; fóu conquerit Trípoli per lo metéix Navarro, y per més que fóu desbaratat l'estol que amenava García de Toledo als Gerbes, per mor de certa impremeditació en lo plan d'acomesa, no desistí aquell de publicar y prosseguir aquell matéix any y lo vinent 1511 la conquésta del reyalme de Túniç. Jatsia la guerra d'Africa; al nostre concépte, éra ab un obgécte secundari, çò és, per profitar, les forces allà agombolades en Italia o contra França, con fos mestr, ínterim no arribaven aquests cassos, profitaven la ocasió per gonyar territoris en Berbería o arrancar tributs pactats als règols:

(1) Essent vingudes de Nàpols les galéres d'En Vilamarí per prosseguir, ensémps ab les d'En Navarro, la guerra, d'Africa, recompten que romagué ab algunes lo capità En Berenguer d'Olms gordant la costa de Granada, y que tenint nova de que lo rey de Feç, anava sóbre Ceuta, hi correguéren per combatre-l, com axí ho féren, ajudant als qui allà éren. Fóren los nostres cabdills Joanot d'Olms y mossèn Fivaller, cavallers catalans, los qui, ab la gent de les galéres, pujaren a la vila Vella, y donaren tal batuda als mauritans, que-ls féren abandonar los punts que ocupaven, contribuint açò a fer desistir lo rey de Feç del seu propòsit. Lo Zurita diu que tingué axò lloch per l'Octubre del 1511, emperò en sa metéxa relació assegura ésser esdevingut con lo rey de Tremecèn se posà sóts lo senyoriu del nostre rey.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mas cal tenir present, que anch que allà cridassen *la Africa per lo rey d'Espanya*, per més que les forces aplicades a la conquésta no éren esclusivament les aragoneses, la veritat és que tant per conseqüencia d'antichs tractats, com per la voluntat d'En Ferran, éren aquestes conquéstes fétas per lo rey d'Aragó, no de Castélla, y a utilitot dels seus successors en los seus dominis, de la propria manéra que per iguals rahons féu-se la conquésta d'Oran per Castélla y no per Aragó.

Tal acabà d'acreditar encare més lo Rey ab la convocació de córts generals de tots los Estats de la Coróna a Monçó, les primeres d'aquest caràcter que havía tingudes En Ferran d'ençà que regnava, ab l'esclusiu obgécte d'animar aquella empresa que a Aragó pertanyía, y, per tant, demanar ajuda als seus naturals per dur-la a fí. Fóu la convocatoria per lo 20 d'Abril del 1510, y trasiladat En Ferran a Monçó, davant los numerosos representants, que mólts n'hi anaven, del reyalme d'Aragó, del de Valencia y del principat de Catalunya, y concorrent a tal espectacle molts embaxadors de diferents potencies, manifestà lo Rey en son discurs o proposició (1), que los benifets que se-n seguíen y pervenían d'aquelles conquéstes per tota la Cristianitat éren innumerables, com éren increibles los benifets que proporcionaven «principalment als senyorius y terres marítimes de Catalunya y Valencia, y dels reyalmes de Nàpols y Sicilia y de les altres illes qui éren de la Coróna d'Aragó.» Lo fill d'En Joan II no escatimà afalachs y recomancions per los seus vassalls aragonesos, catalans o valencians, recordant proheses. y més que proheses virtuts, la lleyaltat ab què havíen servit tots-témps als llurs predecessors, trahent-los de pena tants colps com s'hi trovaven, y com éra molt natural, que aquesta volta mijançant causa tan ntil, féssen tant o més

(1) Lo discurs lo pronuncià lo Rey en català, y fóu elegit per contestar-lo l'arquebisbe de Çaragoça (fill d'En Ferran), qui no sabé dir altres paraules que aquestes: «*La cord ha hoydo vuestra Reyal proposicion, y por respuesta de aquello da aquesta cédula*;» que féu llegir per lo proto-notari, y que no deya sinó que acordarien de manéra que seria gloria de Déu, servey del Rey y bé dels reyalmes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que altres vegades, s'esqueya, en suma, tota la gracia del sermó en demanar diners; quants més millor, y prompte.

Los Estats aglevats en les córts generals corresponguéren magnificament als desigs d'En Ferran, puix que, segóns lo Zurita, «fóu lo servey que li féren per aquests reyalmes y principat de Catalunya lo més assenyalat que jamés fós concedit en los témps passats, car serviren-lo ab cinch-centes mil lliures.» En la oferta parcial o respectiva que feyen los quatre Braços del antich reyalme, diuen que aquests servexen al Rey ab dos-centes dinou mil lliures; de manèra que per açò podria un hom calcular que lo restant donaren-ho Catalunya y Valencia. Lo procés d'aquelles córts, recondit als nostres Arxius, senyala la quantitat de què féu donació lo Principat segóns cèdula presentada y aprobada a la sessió del 12 d'Agost del 1512 (1), la qual és de dues-centes vint mil lliures, qqantitat quasi igual, si bé puja un xich més, a la oferta per lo Reyalme.

Aparellat com tindría l'afer En Ferran, tantost com adquiriría certitut del resultat, complint ab la part de cerimonial indispensable, se-n tornaría séns més trigar a Castélla, y axí ho dóna a pensar lo veure que, tot aventant escrúpols forals, y donant com a gran rahó que lo govern que exercía a Castélla l'empatxava de venir personalment a aquests reyalmes, proposa y és aprovat, que d'aquí-avant la reyna Na Germana, nomenada lloch-tinent general del Rey en l'antich Reyalme, puga celebrar y concloure aquelles córts o d'altres que convingués aplegar, axí particulars del Reyalme, com generals de tots los Estats de la Coróna, tals com les que llavors se celebraven.

Pot fer-se que fós com a mostra d'agrahiment per tanta liberalitat respécte de Barcelona, o pot-ser un camí per esperimentar-lo, lo privilegi sóbre los ciutadans honrats donat

(1) Aquesta nova diu clarament que les córts no acabaren de resoldre fins passats tres anys, y açò s'esplica vehent que si lo Rey convocà les córts generals sols ab una mira egoista de recollir lo donatiu, aquelles no dexaren de profitar la ocasió per resoldre altres afers, perçò que comprèn lo procés del codern de constitucions noves referents a diversos punts d'administració o legislsció.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per lo Rey lo 31 d'Agost; car precisament lo 24 del metéix mes la ciutat celebrà la conquésta de Trípoli per lo comte Pére Navarro—ab lo qual anaven set galéres del almirall Vilamarí, governades per N. de Soler, y dues de Sicília per En Lluis de Requesens (1),—ab *Te-Deum*, ofici, professó general, lluminaries, fochs, balls y tota mena de féstes. Los Ciutadans Honrats, que ja n'havém parlat en altres ocasions éren regoneguts y axí nomenats dés de molt antích en los comtats de Barcelona, Rosselló y Cerdanya, y tal calificatiu, al nostre concepte, més que un significat moral o de dignitat espréssa la causa material qui pot produhir-la, com són los bens immobles o finques y heretatges, que en llatí de la Edat-mijana, a la nostra terra ne deyen *honors*; de manéra que lo *civis honoratus*, podèm traduhir-lo per proprietari o fincat qui viu en la ciutat, vivint del produyt de ses possessions séns caldre-li ajudar-se ab l'exercici d'algun ofici mecànich o art: benestar qui de fét constitueix un estament distingit, al qual no mancaven sinó títols per igualar-se a la noblesa. Semblant estament no formava abans cós, ni sos indivíduus s'inscrivíen en ninguna llista, ni del distinctiu que l'ús los havía donat se-n feyen creacions formals, y no obstant, éra tal la consideració que merexíen, que alternaven ab altres estaments en lo govern y administració dels respectius pobles. Aquesta senzillesa y confiança donà peu a algunes abusions, fácils d'endevinar, y, a obviar-les, les metéxes ciutats o viles principals solicitaren que fós establert que ningú no pogués pendre per sí lo títol de Ciutadà séns ésser estat solemnement posat en llista y subgectant-se a certs estatuts.

Lo privilegi del qual ací tractam éra ab aquest obgécte per los Ciutadans Honrats de Barcelona y per los Burgesos de Perpinyà, y en sa conseqüencia, dés de la citada data, se aplegaven annualment a Barcelona, lo die primer de Maig,

(1) Noresmenys d'aquestes galéres nostres qui formaven part de la armada general, crehèm que n'hi anirien d'altres, per tal com és recomptat que, aprés de barrejada la ciutat, una galéra de les del virrey de Nápols En Ramon de Cardóna, apresoná quatre embarcacions moresques.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les dues terceres parts dels Ciutadans inscrits, y a aquell que tóts séns mancar ningun vot, elegíen éra afegit al llibre o catàlech dels qui componíen aquella nova gerarquía de noblesa municipal; y axí lo nomenam per espedir-ne lo títol lo Concell de Cent, afegint-hi un comentador de la nostra legislació que en la metéxa junta éren matriculats los fills dels Ciutadans qui havíen complerts los vint anys (1).

Sia més o menys tart, puix no sabèm de cert quant de témps En Ferran sojornà a Monçò, ón restà per suplir-lo la reyna Germana, tornà lo Rey a Castélla, alternant d'allà estant sa mirada en distincts obgéctes, en la propria terra per conservar-la en la armonia que li havía sabuda proporcionar de nou, en la costa d'Africa, deu d'eventuals engrandiments y arsenal d'armaments per altres empreses no menys eventuals en la guerra d'Italia que devía llavors seguir-se sóts l'estandart de la Lliga Santíssima anti-scismàtica, y, separadament, en la actitut que gordassen lo rey de França, l'Emperador y lo Papa. Seguir per avant les evolucions que va esperimentant la guerra estrangera y les inconseqüencies de cada príncep o potencia sería llunyar-nos del nostre obgécte y, conforme fins ací havèm practicat, farèm solament ressenya de çò que puga tenir relació ab la nostra patria o ab algun dels personatges qui representen sa importancia y anomenada.

La síntesi de tots los féts corresponents als darrers anys del regnat d'En Ferran *lo Católich*, consisteix en mantenir aquest son predomini a Italia fins a espulsar-ne la França, y, com a resultat, lo mijà del qual aquesta se val per distraure Espanya d'aquell propòsit, ocasionant-li una guerra més immediata, la de Navarra, qui no serveix al cap-de-vall per procurar a En Ferran majors avantatges, çò és, per estingir a Navarra, tal com abans féu a Nàpols, la dinastía forastéra qui hi dominava, y agregar lo pahis a Espanya, contribuhint axí a la constitució d'açò que de llavors ençà, ab més o menys proprietat, venim dihent-ne la unitat nacional. Farèm una breu ressenya de çò que crehèm convinent esplicar.

(1) Pot veures al Bosch, Madremany y Fontanella.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo virrey de Nàpols En Ramon de Cardona, capità general de la Lliga, procehí encontinent a realitzar la empresa de Bolonya, ón li calgué trobar-se cara-a-cara ab lo general de França, qui éra En Gastó de Fóix, duch de Nemours, germá de la reyna Germana, y si bé és cert que tingué lo nostre prous de llevar lo setge, y que per socòrrer Ravena li calgué sostenir de férm una feresta batalla, en la qual lo francès, vessant molta sanch y perdent los seus principals capdills, entre élls lo metéix Duch, féu-se senyor del camp, també es veritat que a aquell deguéren la reorganització del exèrcit, y que mudàt un xich l'aspecte d'Italia ab l'entrada dels suiços qui acorralaven los francesos a Lombardía, lo metéix any 1512, tornà a exir en campanya lo Cardona cometent grans proheses; car va combatre Prato, obligant los florentins a posar-se sóts la protecció del Rey reté la ciutat de Bressa ab son castéll l'any següent, 1513, passà lo Pò y entrà a Plasença donant valiment al duch Macsimilià, per que cobràs aquella ciutat y Parma, foragitats los Fregosos de Génova per los Adorns y Flischs partidaris de França, los restablí lo nostre pròs, passant a socórrer Verona y sotsmetent Bèrgamo, com aximetéix va retre lo castéll de Pesquera, posà setge sóbre Pádua, talà lo territori Venecià, arribant fins a bombardejar la ciutat de Venecia, presentà batalla al exèrcit de la Senyoría que conduhía son capità general Bartoméu Albiano, al qual dexà vençut y derrotat ab tota sa gent lo Cardona: durant lo 1514 entrà Ciutadella y recobrà Bèrgamo, qui no feya gayre que s'éra retut a Renço de Cherri; y axí en aquests féts de molt gran importancia, com en altres, infinits, de menys alçada, en la disposició per no esposar jamès los seus soldats a privacions y angòxes, en lo zel y lleyaltat de bon vassall, per executar estrictament la voluntat del seu senyor y Rey, de tal manéra s'assenyalà l'escollit per En Ferran y acceptat per tots los confederats de la lliga en aquells darrers anys de la campanya d'Italia, que n'hi ha prou per respectar la mira que aquell tingué, al prescindir del castellà Gonçau, sabent que no havía d'exir-ne menys ayrós lo català Cardona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

No havèm curat nosaltres de panegiritzar lo Cardona, ni han sabut los nostres historiadors inventar-li un renom qui fés créxer sa figura davant los ulls dels qui ténen viva imaginació, y tal vegada sía per lo reduhit nómbre d'anys. només que tres, en què pogué lluhir-se, que de continuar-ne la guerra alguns més, séns dificultat hauríen pogut exalçar lo seu nom a la alçada dels més insignes capitans: emperò no-n té ell la culpa si la conveniencia política féren-li perdre la ocasió de fer-se gran, car la mort del Papa, qui contribuí no poch a la estirpació del Scisma, la concentració d'una nova guerra a les frontéres d'Espanya per la questió de Navarra, la sentencia donada per lo nou Papa, en virtut de la qual hagué de reconciliar-se l'Emperador ab los venecians, la pau fermada entre Anglaterra y França, la mort del rey Lluis, al qual succehí Francesch I, qui inaugnrà en aquella sahó una nova política, féren envidés inutil la guerra que sostenía la antiga Lliga, ja transformada en una altra contra Turchs, y per tant, dés del any 1515, fóu tinguda reposar per bréu espay la espasa victoriosa del virrey de Nàpols, qui sabía que no li havíen de mancar bentost ocasions per servir ab igual assiduitat lo Rey Catòlich y Espanya.

Tal com aquesta ressenya, per parlar del català Cardona, havèm de fer-ne una altra, que en los resultats pot tenir Catalunya un motiu de plany, que serà més justificat als ulls del llegidor, aprés que li hagen proporcionat les causes en que aquell tingué orígen: aludim a la guerra de Navarra. Sía que En Ferran arribava a preveure un cambi de conducta en los reys d'aqueix reyalme envers éll, o si, adhuch no prevehent-lo, li ocorregué la necessitat de cercar un camí per estingir la dinastía de Navarra, y apoderar-se del reyalme, lo cert és que durant la guerra d'Italia se promoguéren a Navarra les questions, que ja n donarem noves, entre los reys y lo comte de Lerin, don Lluis de Beamont, son conestable. En aquesta questió, que arribà a pendre proporcions de guerra, lo Rey Catòlich se mostrà duptós segóns les circumstancies, y, prescindint nosaltres de judicar entre los contendents, dirèm, si, que de bell començament encoratjava

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

En Ferran los reys, y que després, per desconfiances que concebés d'aquests, o perçò que efectivament sa ambició li fés entreveure un camí per usurpar un nou reyalme, posà-s de tal manéra al costat del Conestable, que sols al seu valiment atribuíen quant aquest executava.

Unit com estava ab lo Papa En Ferran en la questió de Italia, li reexí de fer concebre a aquell gréus temors, car si lo seu confederat havía d'entretenir-se ab lo seu estol en una guerra a Navarra, mal podría ajudar-lo a Italia, ab la qual cosa los francesos y scismàtichs, per scismàtichs podía donar-se la dinastía navarrenca, y escomunicar-la, y privar-la del reyalme y adhuch cedir-lo al qui li passas pêl cap. Si açó ho promogué o no En Ferran ho dexam al juhí del llegidor, y per de prompte podèm assegurar que al Arxiu Reyal o de la Coróna d'Aragó hi hà dues butlles de Juli II, la una datada a Roma lo 12 de les calendes d'Agost del 1512, dreçada en general contra tots los scismàtichs y llurs fautors, y prohibint als vaschs y càntabres que ajuden ab armes lo rey Lluis; y una altra del 12 de les calendes de Març, ab l'especial obgecte de declarar scismàtichs y heretges los reys de Navarra don Joan y dona Catarina, vacant lo llur setial, y concedint-lo al qui conqueris lo reyalme ab tal de mantindre-l favorable a la Santa Seu (1).

Veritablement féu-se en açó Juli II imitador d'aquell Martí IV, qui per sí, y séns més ni més, pretengué despullar dels seus dominis En Pére *lo Gran* d'Aragó, per donar-los a Carles de Valoys, mala política que, per sort de la metexa Esglesia, no tingué gayres imitadors: emperò En Ferran, qui no éra per cert *rey del xopeu o del vént*, axicom li digueren los nostres antichs catalans a aquell usurpador, va sabèr espletar la temor del Papa, profitar sa autoritat per volcar la dinastía navarrenca, y séns temor de sa propria consciencia, de la opinió pública y de la Historia, llançar-se a fer lo seu negoci, usurpant un segon trònus a d'altres monarques de sa propria sanch, com d'abans ho féu ab los de Nàpols. Per

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlles de Juli II, nómbres 1 y 2.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tenir-ne pretést lo Rey Catòlich, encoratjà ab témps lo seu gendre lo rey d'Anglaterra per la defensa armada de Guiena que li disputava lo rey de França, y sentant que per la dita provincia calía començar la guerra contra los francesos o contra los scismàtichs, que consideraven sinònims, envià l'anglès forces a En Ferran; ajustades les forces angleses y les espanyoles havíen de demanar pas per Navarra per anar a Guiena, negava-lo-y lo rey don Joan, per més promeses de seguretats que li donava En Ferran; emperò aquest tirà avant en son propósit, y séns que no curà d'anar a Guiena, treballà en apoderar-se de Navarra, encarregant al seus capitans—entre lo quals hi anava lo metéix comte de Lerin, aquell antich conestable de Navarra, les disputes del qual ab sos reys obriren camí per introduhir-se en lo dit reyalme lo rey d'Espanya,—que anassen apoderant-se de les ciutats y principalment de Pamplóna.

Lo rey Joan qui véu mal parat lo joch, féu exir ab témps la seua muller y fills envers França, y tantost se traslladà ell-metéix a Lumbierre y d'allà desaparegué, essent inutils los seus esforços per empatxar lo pas del enemich per alguns ports y l'alsament de les poblacions a favor del rey Ferran. Vers lo Juliol del 1512 lo duch d'Alba s'apoderà de Pamplóna, y retent-se successivament totes les poblacions, poguéren donar per conquerida tot Navarra, no mancant sinó la declaració de còm entenia son domini en lo nou reyalme lo Rey Catòlich, y posat que-l s'atribuís en absolut, o sóts quin caràcter l'adquiría, si com a rey d'Aragó, com a Rey o governador de Castélla o com a rey d'Espany. No trigà a declararho En Ferran, aprés d'estar en espectativa per veure quin camí prenien les coses d'Italia, perçò com proyectaven una nova lliga entre lo Papa y l'Emperador ón s'hi feya inversa distribució de dominis, y essent altre colp inminent la guerra en aquella península, sóbre-tót ab la nova successió de França, havía de prevenir-se lo nostre Rey com en totes los cassos a aquest consemblants, calia-li aplegar cabals, per la qual cosa acorreria indistintament ab diferents reyalmes d'Aragò o de Castélla: a aquells trametría la reyna Germa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

na, facultada com éra d'ençà de les córts de Monçó, per presidir les que-s convocassen, y axí ho féren de fét, encarregant que aplegas les del antich reyalme a Calatayú, y finalment a Valencia per les dels valencians, méntre que éll en persóna reuniría les de Castélla a Búrgos. Als primers, aragonesos, catalans y valencians, podríen dir-los allò de sémpre, que ningú com èlls no ajudaren los reys llurs en la estretor, que los drets que a Italia sostenien éren drets de la Coróna d'Aragó, que séns la llur ajuda perillava la Esglesia y la Cristianitat, per la gosadía de francesos y scismàtichs, y, en suma, que facilitassen diner al Rey, car n'havía fretura; emperò a Castélla ¿què podía dir-li En Ferran, aprés de declarar tantes y tantes vegades que la guerra d'Italia la feya com a rey d'Aragó? Alguna astucia hagué d'usar lo Governador dels reyalmes de Joana, y cóm éra fresca la adquisició de Navarra, com-se-vulla que al cap y a la fí lo successor de tots los dominis d'Espanya havía d'èsser lo príncep Carles—car hagués viscunt l'infant En Joan, fill de Na Germana, tal vegada obras lo pare altrement,—ostentà la generositat de cedir-ne la conquésta a Castélla, y axí aquesta, agrahida, hagué de compensar-li l'obsequi, accedint liberal als préchs del conqueridor.

Traslladadarèm ací unes paraules del Mariana, qui-ns estalviaran la iustificació d'aquesta asserció y fins varies reflecsions que tocant a la metéxa deurien fer: «Tot s'encaminava a recollir diner per la guerra qui menaçava per diferents indrets. Acordaren les córts de Búrgos servir ab cent-cinquanta comptes, gran servey y *derramen*. Va moure-ls a fer-ho la unió que lo Rey Catòlich llavors féu del reyalme de Navarra ab la Coróna de Castella, si bé de témps antich estava unit ab Aragó, y semblava que-s podía ab rahó preténdre que li pertanyía al present, puix que ajudà per la conquésta y lo metéix qui la conquerí éra Rey proprietari d'Aragó. Lo Rey, emperò, tingué consideració a que los navarrenchs no-s valguéssen de les libertats d'aragonesos, que sémpre fóren molt odioses als reys: noresmenys que les forces de Castélla per mantindre aquell Estat éren majors, y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en la conquesta, en la gent, en diner y capitans serví molt mès. Dóna aquest aute tan memorable a entendre que lo Rey Católich no tenia en cor de restituir en ningun témps aquell Estat, y que-l tenía per tan séu com los altres reyalmes, séns formar ningun escrúpol de consciencia sobre lo cas: axí ho digué ell-metéix diferentes vegades (1).» Si la rahó de major ajuda valgués, per la metéxa, deuría cedir Nàpols a Castélla, cosa que-s gordaría prou En Ferran de declarar ans respécte d'Italia, alegava sémpre los dres propris y los d'Aragó. Emperó, bé diu en aquesta ocasió l'historiador general d'Espanya «que Déu és lo qui muda los témps y les edats, transfereix los reyalmes y-ls estableix; y no solament los passa de gent en gent per injusticies e injuries, sinó per afronts y enganys.»

Aquesta agregació de Navarra a Castélla no-s féu oficialment fins al 1515, a les córts de Búrgos, confórme ja indicarem, tenint principi la guerra en lo 1512. Senyalam aquestes dates innegables per fer una observació important: lo Feliu, al parlar d'aquesta guerra, dóna noticia de les córts generals que, ab tal motiu, aplegà lo Rey a Monçó, si bé hi afig lo dit autor que «no trobà la qualitat del servey;» noticia que apar més fundada aprés de llegir lo Mariana, qui assegura axò metéix y encare més esplícitament: «ab semblant obgécte (acometre Navarra) féu ajustar córts de la Coróna d'Aragó a Monçó, y per president la reyna Germana,» senyalant endemés açò que no sabé trobar lo Feliu, per tal com diu que féu enllistar gent per aquella guerra, que ell hi aniría en persóna y que lo servey fóu «per espay de dos anys y vuyt mesos, ab dos-cents homens d'armes y trescents genets.»

No comprenèm tal còrvocació de córts si duraven encare les convocades en 1510 per la guerra d'Africa, les quals

(1) En lo seu testament lo rey Ferran declara terminantment quant esposam axí respécte de la butlla sóbre lo reyalme de Navarra, al dir que, «requést per lo Sant-Pare Juli, ho haguérem de conquerir y-ns fóu adjudicat y donat lo dret d'aquell,» com al dexar a sa filla y nét la sucessió en Navarra, y al declarar que en les córts de Búrgos incorporà lo dit reyalme a la Corona de Castélla.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

no-s disolguéren fins al 1512, com axí ho prova la data del donatiu de Catalunya. En los processos d'aquestes no s'hi diu res, com és natural de la guerra de Navarra, y arribaríem a creure que haguéssen confóses les unes ab les altres, de no haver tingut a la vista lo procés original, ón consta realment que fóren convocades córts a Monçó ab data 22 de Abril del 1512, per lo 28 de Maig, y jatsía en la convocatoria no s'hi diu sinó que és per defensa de la Esglesia y tranquilitat de la República, per les resolucions posteriors un hom veu clarament que éra per la guerra de Navarra, y que lo servey havía d'ésser de dos-cents homens d'armes y dos-cents a la genetía, los quals havíen d'ésser precisament catalans o domiciliats de sis anys en lo Principat. No comprenèm, ab tót, ni sabèm esplicar-nos-ho, com les córts del 1510 ténen sessions qui porten la data d'Agost del 1512, y al Abril d'aquest metéix any se convoquen unes altres córts generals noves méntre que-s considerava que hi havía encare les anteriors.

A la primería d'aquesta guerra, çò és, en lo 1512, manà En Ferran apresonar lo seu nebot, lo duch de Calabria, lo qual, com ja indicarem, havía merescut la confiança del Rey d'ésser nomenat lloch-tinent general de Catalunya. Ja recordarà lo llegidor que, al donar compte d'aquest nomenament; consignarem que ho féu lo Rey ab la condició o manament que lo Duch éra tingut despatxar tots los criats italians que tenía al seu servey, revelant bé açò certa desconfiança de part del Rey. Per més que lo primogènit de la familia desbostada de Nàpols, que tal éra lo Duch, aparentas resignarse a sa mala sort, y seguis en la córt del parent qui li tolgué lo sceptre, y encare acceptas, en servey d'aquest, càrrechs com lo de lloch-tinent, sémpre inferior al de rey per al qual éra nat; de pensar és que no gordaría semblant actitut tota sa vida, y que a la primera ocasió, con la ventura o la mala sort inhabilitas En Ferran, lo darrer descendent d'Alfons *lo Magnánim* a Nàpols se profitaría, si no per recobrar lo seu setial, per venjar-se d'aquell qui se-l apropria. Per quant poch és que se-n recompte d'aquest afer, ún ne deduheix

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que lo Duch estaría convingut ab lo rey de França, que profità aquella ocasió de la guerra de Navarra, y que al cuydar evardir-se per anar-se-n a aquella nació, fóu près y tancat, venint a raure més tart al castéll de Xàtiva, a aquella famosa presó d'Estat ón tants personatges d'alta valua ploraren llurs errades o llur desventura, entre altres lo malagonyat comte Jaume d'Urgell, *l'Infortunat*, y de la qual no-l ne lliuraren lo no menys infortunat duch Ferran, malgrat açò que previngué en son testament lo Rey Catòlich, per culpable oblit del successor Carles o per altres causes que fóra molt difícil consignar. Lo millor comentari que podríen fer a aquests successos és pregar solament lo llegidor que-s pos en lo cas de la víctima, y recordar-li que açò que atemptà lo primogénit de Nàpols ho atemptaren també en lo llur témps lo successor d'En Jaume d'Urgell y lo fill d'En Jaume II de Mallorca, y per llur tanda tots los immediats successors de dinastíes desbostades, axí en aquells segles com en lo present, essent no-més lamentable la actitut de les víctimes que, axicom lo duch Ferran, no saben morir en la demanda, y profiten un moment favorable per pagar ab trahició una altra trahició qui fóu la font del llur desastre.

Una efemèride lamentable deu apuntar Catalunya en aquest metéix any 1512, la qual consignarèm traslladant les paraules ab què la espréssa l'annalista Feliu: «Aquest any, o poch abans, morí lo gran capità en mar y terra Bernat de Vilamarí, comte de Capacció y almirall de Nàpols, la familia del qual, axicom la d'En Marquet, han donat als llurs Reys y Patria tants insignes capitans, quant n'hi hagué en élls varons, per tants segles. Està soterrat a Mont-serrat, ab sa muller Elisabet de Cardona y sa filla la princesa de Salern (1).»

(1) Entre los comptats enderrochs arquitectònichs y artístichs pertanyents a construccions anteriars al actual Monestir, y que-s guarden formant museu en la única ala del claustre qui roman dreta, s'hi oviren fragment d'un sepulcre de marbre, que-s creu ésser lo d'En Vilamarí. La única inscripció que té és *Vixit ut semper viveret*, que havém vista també aplicada a altres personatges, arribant a fer-se de moda en aquella centuria.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

En lo següent any 1513; a conseqüencia de la guerra de Navarra, hi hagué algun moviment a Catalunya per contrastar certes forces qui induptablement éren trameses per lo rey de França. Amparant-se ab un antich manuscrit y ab un privilegi personal d'un dels cabdills qui figuraren, esplica lo fét l'autor sus-are citat: «En lo Principat de Catalunya (diu), En Gaspar de Llordat, seguit dels seus amichs y dependents ocupà Castéll-Ciutat y tots los llochs del Vescomptat de Castéll-bó. Y la reyna de Navarra ordenà que-s retéssen les forces al Rey; emperò En Joanot Tarroça defengué y fortificà la fortalesa de Castéll-bò, per més que los de la vila, per mijà d'En Salvador Tragó, donaren la obediencia al Rey, qui envià En Jaume Climent al Tarroça, per que li lliuras lo Castéll, y no ho volgué executar séns que la reyna de Navarra li-n donas licencia, y-l fés absoldre del jurament y homenatge, y per açò partí a sabér sa voluntat.—Per aquest témps que éra a les darreríes d'Abril, entrà lo capità Durban francès, ab quatre mil Gascons a Catalunya, per les portes d'Andorra, fins a la Seu d'Urgéll, per la Bastida, castéll-fort d'En Guerau de Castéll-arnau: arribaren a Castéll-bò, saquejaren alguns poblets, y se-n tornaren al comtat de Fóix, per lo port de Boet, séns altre efécte. A contrastar a aquesta gent congregaren llurs vassalls lo bisbe d'Urgell y lo duch de Cardona, ajustant-se-ls'hi lo vescomte de Roca-bertí: arribaren a Castéll-bò con los francesos ja-s trobaven a França; emperò conseguiren la sotsmissió de Castéll-bò, que lo Rey féu derrocar.» Los comtes de Fóix, com ja és sabut, possehien la vall d'Andorra y lo vescomtat de Castéll-bò, y en aquesta ocasió éren abdós territoris de la reyna Catarina qui los adquirí per heretamens dels seus pares, passant de llavors ençà al Rey Catòlich per dret de guerra.

Tornant are al any 1515, al qual ya èrem arribats, podém dir ab seguretat que fóu la fí de mals y de béns per aquell qui experimentà uns y altres, puix encare que en abdós sentits s'atemptaren actes qui podíen produhir eféctes molt diversos e impensats, al cap-devall serviren tóts per precipitar més y més la vida del ancià rey, y per ajustar venturosament

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en podèr del seu nét y successor, lo príncep En Carles, quant se comprenía en los drets de sa mare y avi matern, quant pogués sen disputar-li los qui-s creguéssen ab preferencia, y adhuc quant cuydassen arrabaçar-li los seus èmuls y enemichs. Axí ès d'observar que al succehir a França Francesch I, méntre que progécten nova lliga contra éll, entre l'Emperador, lo Rey Catòlich y lo duch de Milà ab los suiços, ¡cosa singular! lo metéix rey Francesch assénta una concordia talment ab lo príncep Carles, qui en aquella ocasió éra exit de tudoría, tractant de que aquest prengués per muller una germana del primer— lo quál, de primer, per establir la pau, tractava lo Rey Catòlich de maridar ab lo seu net Ferran, germà d'En Carles,—concordia que-s conclogué a Paris lo 24 de Març. Lo parer del avi Macsimilià prevalgué per les combinacions matrimonials polítiques en aquella ocasió, y entant que axí s'espontaniejava ab los fraucesos lo príncep Carles, lo nét d'En Ferran *lo Católich* lo futur enemich y rival del metéix Francesch I,—a Viena s'hi celebraven los casoris del infant En Ferran y de la infanta Na María sa germana, néts del rey d'Aragó, ab Agna, filla del rey d'Ongría y ab Lluis rey de Bohemia, germà séu, representant a aquell nét, çò ès, al infant En Ferran, qui estava encare a Castélla, ab lo seu avi matern, l'avi patern, l'emperador Macsimilià.

Còm prenía aquests aveniments lo nostre rey Ferran ès difícil d'endevinar-ho, emperò que ell gordava la prudencia de costum y s'aparellava per noves lluytes és induptable, y con altra prova no tingam n-hi hà prou ab veure novament lo virrey de Nàpols En Cardona en campanya, batallant contra francesos a Lombardía, y afegint nous llorers als que no feya gayre havía agombolats sóbre son front, y la decisió d'En Ferran a convocar córts, no com abans generals a Monçó, mas generals a quiscum dels Estats dels seus dominis, a Aragó, Catalunya y Valencia, per demanar-los nous recórsos o donatius per la guerra. Aprés de les córts del 1510, y de les del 1512, abdues generals de la Coróna, que En Ferran aplegà per que los seus súbdits naturals li donassen quant

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tenien y no tenien, no gosaría per tercera vegada y tan propincament eczigir-los nous donatius, y creuría que l'un darrere l'altre los Estats cauríen ab més facilitat en l'engany; ab la comoditat anti-foral adoptada dés de les córts del 1510, de podèr la reyna Germana representar lo Rey per presidir, ni la molestia pensà pendre-s En Ferran de jaquir Castélla, y féta la convocatoria per los aragonesos a Calatayú, allà va trametre la reyna Germana, esperant séns triga encalçar lo fruyt que esperava dels seus ben combinats propòsits. Lo desengany que hi arreplegà lo sémpre emigrat rey d'Aragó no feya de bon comportar, y per poch xacrós que-s vehés, com de fét se veya, lo monarca tot poderós, l'home de forta voluntat, l'incansable ambiciós, tal soferiment havía d'esperimentar, que per éll, séns dupte, havía d'acuytar-se la vida que li restava.

La freqüencia de córts generals de la Coróna apar que no demanaríen de part dels súbdits una nova celebració; valdament fós per quiscum dels Estats, perçò com ja haurà pogut observar lo llegidor que, no obstant de convocar-les lo monarca ab una fí determinada, óltra aquesta profitaven sémpre la oportunitat per resoldre tots los restants afers qui estiguéssen penjants, satisfer gréuges, fer noves lleys, etc., acreditant aquesta constant pràctica ésser tots-témps les córts legislatives. No prevenía açò may En Ferran, anant tot dret al afèr, y los aragonesos ne podíen estar ben convençuts dés de la primera vegada que assistí a les llurs córts lo Rey ab sa muller Elisabet de Castélla, podènt també recordar los amables consells que aquesta senyora donà per fer entrar a la rahó aquells entoçudits qui no-s volíen doblegar a la fantasía reyal. Ja en les darreres córts generals de Monçó, segóns resulta del procés. los catalans protestaren de la presidencia de Na Germana, alegant les rahons que teníen per no acceptar-la com a presidenta aquella vegada, y si per les córts particulars del antich reyalme no fòu al aragonesos obstacle semblant presidencia, ho fóu sens dupte una altra causa més gréu, que, reposant en lo costum, volguéren esbrinar abans de tractar del afer, y per què-ls havía convocats, arribant al

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

estrém d'establir com a condició no resoldre-ho séns determinar abans aquell que més los convenien. Nosaltres no dirém si axò éra o no pretést, si estaven los aragonesos cansats de donar diners al qui tan poch d'élls se recordava, o si l'obstacle que-s suscità éra sols egoisme d'un estament, que no deu confóndre-s ab l'interès y l'esperit general del pahis; emperò la veritat és que s'alçà aquest contra-témps a la voluntat d'En Ferran consistint en tractar, segóns lo Zurita, «sóbre quant tocava a la reformació del Concell de Justicia d'Aragó, y entre élls fóu atemptat per los barons y cavallers que tenien vasalls, que-s revocassen los recursos dels llurs vassalls, al Rey, que-n deyen *perhorrescencias*, en respécte llur y de llurs terres, de tal manera que, per les persónes dels llochs de la Coróna Reyal, ni d'altre, no-s pogués havér justicia dels malfactors ni dels qui-s recollissen als llurs llochs, essent aquells, com deyen, *perhorrescentes* als actors, qui demanaven que-ls fós féta justicia.»

Lo Zurita fa una puntual y curiosa relació de quant succehí, y com fuig d'ofendre la rabaça del Catòlich, y no dóna prou per clar, pot-ser ab estudi, l'esperit dels barons, résta un xich obscura la justicia o injusticia que aquell acte pot entranyar en sí, y la interpretació que pugam fer los posteriors és molt perillosa; per què-ns limitarèm, en bréu resum, a esplicar lo fét. A les instancies d'En Ferran se contestava ab planys, y no podènt ab éll entendres uns cavallers qui anaven en comissió a Burgos, l'arquebisbe de Çaragoça, qui advocava per son pare, alegà certa butlla, ab la qual sostingué que podien acordar, particularment lo Rey, prescindint dels barons y braç militar, y arrastrant en favor seua tres o quatre servidors d'aquells que-s deyen fehels, al braç eclesiàstich y al de les ciutats ab llurs síndichs, cuydar passar avant séns fer cabal de les córts, fent a açò contrast l'Estat esclos, «publicant ésser molt damnosa y perjudicial aquella introducció qui éra prohibida de molt témps abans.» Contrastava a les argucies del arquebisbe lo viç-canciller Antoni Agustí—pare del futur arquebisbe de Tarrragona del metéix nom,—y com lo Rey lo fés venir, sa visita acabà per presó, de manéra

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que fóu conduhit a la fortalesa de Simanques, y alla tancat: semblant procehir sublevà los coratges, y donà peu a murmuracions molt naturals; y al metéix témps recompten que le Rey isqué rabentment d'Aranda cap a Segovía, ón li recruhà més la malaltía, y malgrat açò li entrà en cor de traslladar-se a corre-cuyta a Calatayú, per concloure les córts, puix la Reyna no podía concloure-les, essent arribat a la dita ciutat a mijan Setémbre. Emperò si desengany fóu lo primer, dóble fóu lo d'aquesta vegada, car los barons persistiren en que no-s consentis lo servey séns resoldre allò de les *perhorrescencias*, y per més que lo Rey volía acabar prompte determinant çò del servey particular, oposaren-li que alló fóra en greu lesió del privilegis y libertats del Reyalme, y en conseqüencia lo veritable servey tal com a la primería lo demanàs, anà perllongant-se, séns avançar gens ni mica. Encare mès, al presentar-se En Ferran a Calatayú, sorgí d'aquesta questió una lluyta tal que vingué raure «en una guerra civil (diu l'Annalista) entre los cavallers y ciutadans, y populars de la ciutat y comunitat de Calatayú, qui durà molts díes tan embregada y cruel, que no podía ésser més gran entre enemichs estranys;» guerra que augmenta més y més al volèr lo Rey fer justicia d'alguns, privant-los dels llurs oficis, y que, aferma lo metéix autor, durà fins a la vinguda del Príncep y s'apaybegà ab sa nova successió en lo reyalme.

Aquesta situació no gens agradable obligà En Ferran a tornar-se-n de Calatayú, y axí ho complí partint vers Madrit a la primería d'Octubre, y enviant la Reyna a Çaragoça, de ón passas a Lleyda, en la qual ciutat havía convocat les córts dels catalans. La exida de Calatayú la descriu lo Zurita ab una magnífica dita, fent un recort d'un altre fét que los nostres llegidors ja conexen, y que per correspondre a la Historia de Catalunya, crehèm indispensable transcriure-l en aquest punt: «Sa partida (diu) molt arrebatada d'aquella ciutat de Calatayú, per tornar-se-n u Castélla, ab tant de desplaher dels aragonesos, patint fort torment d'una tan gréu y llarga dolencia, y tenint axí present la mort, ressemblà força a alló que lo seu avi En Ferran féu a Barcelona, cent anys abans,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

estant per espirar, ab lo metéix sentiment y plany dels catalans; a tal estrèm, que bé declararen l'un y l'altre en quant més estimaven ésser Governadors d'aquells reyalmes, que no ab aquella libertat dels sotsmesos regnar en los séus.»

Ab tót que la ressenya de quant s'esdevingué en les córts de Calatayú no correspon en absolut a la nostra Historia, emperò se-n compendrà bé la necessitat y utilitat de fer-la, per varies rahons: per ésser quant menys concausa de la mort del últim rey d'Aragó, per ésser confermació dels averanys que venim fent d'ençà de la injusticia de Casp, assentant que la dinastía forastera no podía portar sinó pertorbacions a la nostra antiga patria, per comprovar-se axí la justíssima rabó que los catalans tinguèren al dissentir dels naturals d'altres reyalmes de la Coróna, y finalment per ésser la féta de Calatayù preludi malt significatiu de la inutilitat de les córts de Lleyda, puix bé podèm calcular que lo jahent que anaven prenent los afers públichs, ab les angoxes físiques y morals ón se trobava En Ferran, y ab la actitut que semblava pendre lo príncep Carles, exit ja de sa tudoria, no calía esperarne gayre de les córts dels catalans, axi escorreguts com los aragonesos, tocant a recursos pecuniaris, y més tot esperant, com éra molt de témer, que lo Rey demandant s'acostava més y més, a cada moment, al sepulcre, fí y desemboyrament de totes les ambicions y fantasíes terrenals. Nos ocuparèm tantost d'aquestes córts, per convenir més al present seguir les petjades del Rey en los darrers mesos de sa vida.

Dues penes portava en la ànima l'atropellat Rey, qui si bé s'esbargiren prompte, emperò fóren prou a dexar fonda petja: la una éra lo propòsit sabut del Gran Capità de passar a Flandes, com li constava bé al Rey (1), qui encès en ira, séns esperar a particulars mèrits, fins donà orde d'apressonar-lo; y la altra, la indignació que gordava son gendre lo rey d'Anglaterra, per çò que s'esdevingué ab ses trópes a

(1) Recomanam al llegidor una lletra que lo Feliu copia en los seus Annals (vol. III, pl. 154), per la qual ún pot compendre los motius certans que tenía lo Rey per estar al aguayt y sospitar dels intents del Gran Capità.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Navarra. S'esquivà aquella disposició, ab la fatal casualitat de caure malalt de cortanes lo Gran Capità a Loja, vers lo mes d'Octubre; essent traslladat en andes a Granada ón morí lo 2 de Desémbre, de manéra que en aquell imperdible camí pogué considerar-se com a missatger del seu perseguidor, per açò qne ben prompte veurèm, y s'esvaní tot borrall de plany ab l'anglès, al tenir-se nova de que sa muller estava prenyada, axi que, uns representants del sogre y del gendre fermaren nova y estreta confederació. Emperò què podía fer-li l'esvaniment de penes ni encare lo goig de triumfes, axicom lo conseguit en aquella ocasió per En Lluis de Requesens en la Partalanea, llà ón, ab nou galéres, l'abrivat català desbaratà trétze fustes de Turchs, y com és de considerar l'alçament del setge de Bugía per Barba-roja, qui res no pogué contra l'intrèpit defensor En Ramón Carrós, si la trista realitat de les dolors físiques avisaren al poderós que ja res no li restava per sí en la terra? Feya-s En Ferran la ilusió, ab tót y los seus mals, de que per rebaxar-los li convenía l'exercici, y per empendre-l en climes més temprats tractà de anar a Sivilla; y primer, de Plasencia se traslladà a la Serera ab cor de gaudir de les ramades de Garces, que n'hi hà allà en abundor, emperò tan mal li provà l'assaig, que d'aquell punt no isqué sinó per mudar de llit, mas no per estalviar la mort.

Estant a Plasencia, per les féstes de Nadal, arribà a En Ferran, sóts color d'embaxada, Adrià Trajecto, degà de Lovayna; gran teòlech y de vida exemplar, ab la circumstancia d'ésser endemés lo mestre o preceptor del princep Carles. Aquest diplomàtich sacerdot és lo metéix qui fóu més tart bisbe de Tortosa, Inquisidor general, cardinal y finalment pontífech sots lo nom d'Adrià VI, en témps del imperi del seu dexeble. La vinguda del Degà éra a conseqüencia de havèr-se sabut a Flandes l'estat del Rey, per que ab éll asseguras de la millor manéra la successió del Príncep, y, alguns hi afigen per sospita de que En Ferran volía favorir un seu nét, del seu metéix nom, qui tenía nou anys, y éra cavaller de Calatrava, ab lo Mestratge de Montesa, y no convenía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que ab aquestes favors y altres de consemblants se perjudicas la herencia d'En Carles. Diu molt bé lo Zurita que ab la arribada del Degà de Lovayna, se començaren a assentar algunes coses *qui estaven ja platicades* ab nova capitulació y concordia entre lo Rey y lo Princep, car, puix que lo Rey ja estava en los seus darrers díes, no tenía ansia lo Degà en allargar lo témps del govern;» y lo Mariana, ab referencia al Príncep y al seu embaxador declara més obertament aquesta reproductiva generositat, dihent: «s'amostraven liberals ab que molt prést, per los senyals que la malaltía donava, havía de partir mà de tót.»

Prescindint de la generalitat del tractat, que toca a molts punts secundaris per aquesta Historia espressarém solament lo punt principal qui conferma les demunt dites apreciacions, y fóu, que axí com lo rey En Ferran havía tingut fins a-les-hores la Governació dels reyalmes de Castélla, seguis administrant-la tot lo temps de sa vida la reyná Na Joana sa filla, y que lo Princep no li empatxas la lliure administració, y sols començas a regnar aprés dels díes del seu avi, seguint entretant en lo govern dels estats de Flandes, per la avinentesa del qual càrrech li ajudaríen tan prést ab cinquanta mil ducats; y en passant a Espanya, ab les réndes del Principat d'Asturies.

De Plasencia aná lo Rey a Madrigalejo, poblet de Trujillo, méntre lo Degà éra anat á Guadalupe a veure l'infant Ferran, y agreujant-se de lo mal en la nova estada, de tal manéra ho conegué lo Rey, que deliberà fer testament. Al sabèr la novitat, hi corregué al punt lo Degà, com éra natural, y al veure-l En Ferran, diuen que-n rebé enuig y féu-lo tornar a Guadalupe, «sospitant que hi anava per veure si estava tant a les acaballes que no pogués viure.» Fàcilment s'apaga la ira en moments tan suprems, y axí ho crehèm d'En Ferran, car adhuc que conegués llavors la rahó de les condescendencies del Degà, no fóu de veure en lo testament res qui destruis lo tractat ni perjudicas poch ni lo seu nét y successor.

La reyna Na Germana pogué arribar a témps o sía un

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jórn abans que no s'otorgas lo testament, y puix la seua anada pogué ésser causa de la suspensió de les córts de Lleyda, d'inutil efécte ben prompte, profitarèm aquesta ocasió per esplicar-les. Tan cert éra lo plan general, d'anar celebrant córts En Ferran en quiscun dels seus Estats, y tan certa la ilusió que-s féu d'espatxar prompte crehent que los seus sotsmesos nos cuydaríen sinó de proporcionar-li los serveys que demanava, que, no obstant de sabèr que calía aplegar-se primer les d'Aragó, ja convocà les de Catalunya de Búrgos estant lo 19 de Juliol, per lo 11 de Setémbre següent, dihent en la convocatoria que, tal díe com aquell, ell y sa muller,, la reyna Germana, hi estaríen presents o hi estaría la muller y no éll, *personaliter erimus seu eril.* Com no podía preveure En Ferran quant li havía de passar a les córts aragoneses de Calatayú, no poguéren ni éll ni sa muller, complir la promesa féta als catalans, qui no mancaren a causa de la suspensió de les córts de Lleyda, lo díe senyalat, no havènt-li altre remey sinó prorogar. Cridats, donchs, a só de campana los representants de les córts a la esglesia de Sant-Joan, lo díe 12 de Setémbre, trobaren-se menys dels presidents legals y naturals, y si només ab lo regent de la cancillería En Francesch Franch, qui, per un notari suplent del proto-notari Regi, manà llegir la orde de prorogació per lo 28 del metéix mes.

Los braços, quiscun de per sí, y separadament los síndichs d'algunes ciutats, com éra d'esperar y just, protestaren de la pròroga, y los individuus se dispersaren, tot esperant la nova data senyalada. Lo díe 28 tornà passar lo metéix que lo díe 12, per venir una nova pròroga succehi a aquesta per lo 22 d'Octubre, y en aquest díe, aplegats per quarta vegada los representants de Catalunya, vehéren de fét ocupar lo soli de la presidencia no per lo Rey, mas tan solament per la Reyna, de la qual lloch-tinença per aquest càrrech havíen ja protestat, com ja diguérem, a les darreres córts generals de Monçó, y ab major rahó devíen fer-ho are per no havèr la dita senyora jurat, segóns costum, a Barcelona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Procurà salvar-se En Ferran per aquest contra-témps donant un privilegi de lloch-tinença y presidencia a la reyna Germana, y provehint-la d'una fórmula de jurament, per que abdós documents d'habilitació fóssen llegits al moment de declarar-se obertes les córts, com axí ho féren, emperò axò no privà que los Braços y Síndichs ne protestassen: ab tót, la Reyna rebujà les protéstes, y séns que aquestes se donassen per nules, van tirar avant, fént llegir la Reyna per lo demunt dit proto-notari la seua proposició Reyal o discurs de la Corona, no tenint més obgécte sinó manifestar que lo nou rey de França no havía volgut servar quant pometé son antecessor, que éra convenir-se ab En Ferran per la pau, convertint la guerra contra mauritans; ans tractava d'usurpar Italia. Y puix éra forçós dispondre-s per la guerra y gordar les fronteres de Catalunya, en nom propri y del seu marit snplica y encarrega a les córts que, *abans de tot*, sía tractat y concloga «la prorogació del servey de la gent de guerra que aquest Principat té a sou, per un altre témps igual al que-s perferí que-l tindría a les córts de Monçó,.. requerint que ab prestesa s'hi provehesca, per que dó fruyt; y que la gent no-s desprenga d'armes ni de cavalls, car portaría gran dilació, si de nou havíen-se d'organitzar:» en cambi de la qual cosa, la presidenta ofería en nom del seu marit, que entendrà *tantost* en allò que convinga al benestar y augment del Principat y dels seus poblats, a llur bona administració de justicia, etc., etc.

Sémpre havèm vist que contestava a la proposició Reyal un individuu eminent d'un dels tres Braços, generalment del eclesiàstich, emperò may, en ningun témps, no havèm vist que portas la veu de tot Catalunya en córts un prelat, barò o síndich d'un altre reyalme, fét inesplicable y que no-més pot tenir lloch concedint al Rey lo propòsit de menyspresar tota lley y costum, o al pahis la feblesa de dexar-se conduhir ilegalment per lo tirà qui-l domina. No afermarèm en absolut lo primer y-ns gordarèm de sospitar lo segón, emperò si que crehèm no mancaren treballs prepara-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

toris públichs o secréts, per doblegar algunes voluntats y que tinguéren en cor de gonyar per mà les eminencies dels Braços per respondre, y que l'únich obgécte éra espatxar a pas de càrrega, axicom van provar-ho a les córts d' Aragó, l'afer del servey; car refereix lo procés de les de Lleyda que, en acabat de la proposició de la Reyna, contra tot costum, s'alçaren dels llurs escons tres prelats, los arquebisbes de Çaragoça y de Tarragona y lo bisbe de Lleyda, y-s dreçaren al trònus, dés de ón lo primer (çò és, lo de Çaragoça, lo fill natural d'En Ferran, lo metéix qui havía mogut lo scisma de les córts de Calatayú, y que may per may no podía estar en lo braç eclesiàstich de Catalunya) usà de la paraula contestant en nom de totes les córts ab molt bréus paraules, per dir que l'acort que prenguéssen fóra veritable servey a SS. AA. y benifét del Principat.

Entre les protéstes de costum de quiscum dels Braços, n'hiha úna de tota la cort plegada, ón s'hi estampa aquesta frasa: *protésten, emperó, los dits Braços que, si algunes persónes qui, segóns constitucions de Cathalunya e antichs costums, no deuen entrevenir en la dita córt; fins ací són entrevenguts o per avant intervindran en aquella, no li sia fet perjudici algú per lo dit entreveniment*, etc., que no pot ésser sinó alusió al intrus prelat, emperò prova sémpre que continuà con, en comptes de foragitar-lo del lloch. se limitaren les córts a protestar de sa intervenció. Seguiren a açò los tràmits de costum, ocupant-se les sessións ab la habilitació de indivíduus, y lo díe 14 de Desémbre, avisant que restaven conclosos los capítols sóbre lo servey, lo proto-notari Velázquez Climent va llegir-los, espressant que les 600 pagues ofertes per los catalans en les córts de Monçó per tres anys, tornen-les a oferir per tres anys més, servint per mantenir 200 homens d'armes y 200 cavallers de la ginetía o *estradistes*, los quals han d'ésser tóts naturals de Catalunya. Lo *placet* Reyal posat al primer capítol que axò espréssa, consigna la gratitut de la Reyna: *Plau a la Senyora Reyna, regraciant-los lo dit servey*, podènt ben dir que l'afer isqué a cor que vols, cor qué desiges, y que l'ar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quebisbe de Çaragoça sabé a Catalunya dexar content lo seu pare.

Conseguit açó, mancava *complaure* lo pahis en los restants afers que calía provehir, confórme venía promès en la proposició Regia, emperò... tres díes aprés de la data en què aprovaren lo servey, lo díe 18 de Desémbre, per vía de pregó, la complaguda reyna Germana tingué per bò manifestar que prorogavá aquelles córts—¿per quin témps? preguntarà lo llegidor—talment per un any y mig després, a comptar d'aquell díe, çò és per lo 18 de Juny del 1517, y poch ès de pensar si tal resolució va pendre-s perçò com tinguéssen nova de major grevitat en los mals del Rey, car no-més que fós estat axí, que no ho éra, inutil fóra lo servey ofert e inutils les córts, que devien tancar-se en compte de prorogar-se: donchs, per altra part, amidant la distancia qui va dés lo 18 de Desémbre al 23 de Janer prop-vinent, ón morí lo Rey, pot un calcular quants díes de sobres tingué la muller per podèr arribar a Madrigalejo lo díe abans que lo marit fés testament, y quants no-n pogué seguir reposant folgadament de les fadigues de les córts de Lleyda, méntre los representants de Catalunya se-n tornaven a les llurs respectives cases, satisféts d'havèr servit lo Rey, y satisféts aximatéix d'esperar un any y mig per servir la terra. ¡Axí fèren malver lo ferm caràcter dels nostres progenitots y axí van sabèr desvirtuar les famoses institucions representatives los reys pertanyents a la dinastía forastera que-s forja a Casp!

Tornèm are al testament. Aprés de recollir, esbocinar y anular-ne d'altres que tenía féts en díes passats, segóns axí ho declarava, otorgà definitivament En Ferran la darrer y ùnich valeder, al poble de Madrigalejo, a casa dels frares del monastir de Guadalupe, que éra llà ón posava, lo dimars 22 del mes de Janer del 1516. Notable és, sots diferents concéptes, la disposició d'En Ferran, car apart de revelar lo clar enteniment y prudencia de què n'havía donat tantes proves en tots los actes de sa vida, provava també que no-s despullava alhora y absolutament de certa vanitat mundana, per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que la figura històrica no restas oblidada en los recorts y tradicions d'Espanya. Semblant feblesa és de veure llegint la primera clàusula, aprés de les fórmules generals d'encapçalament y de revocació de testaments anteriors, al encarregar que, aprés de mort, sía portat lo seu còs a la capélla Reyal que éll y sa primera muller havíen fét construir y dotar a la Esglesia major de Granada, per ésser allà sóterrat ab Elisabet ensémps. Era lo primer rey d'Aragó qui s'oblidava dels seus antecessors, entre les despulles dels quals tóts desijaren reposar, y més s'estimava romandre en la terra moresca d'Espanya que ell ab sa espasa havía fét cristiana, per que los homens de futures edats, al visitar aquella tómba y al llegir la inscripció qui-ls deya los personatges qui hi reposaven, esclamassen: «Aquesta unió conyugal fóu la qui contribuí a fer reviure lo nom d'Espanya, a la espasa ací estojada fóu deguda la espulsió delsdarrer rastre mahometà, a la mà qui la empunyà degué aquesta terra l'ésser cristiana y espanyola.» Bé podèm oblidar semblant ambició per més enllà de la tómba, atesa sa grandesa, donant-nos bonament per satisféts al veure que dexà per lo monestir de Poblet una petita part dels ornaments y altres riqueses que la reyna Elisabet havía destinades per la capèlla de Granada.

Tras diferents declaracions de tendre afecció a les persónes de la seua sanch, passa lo Rey a nomenar marmessors o testamentaris: y són la reyna Na Germana, lo príncep En Carles, l'arquebisbe de Çaragoça fill séu, Na Aldonça Enriquez, duquesa de Cardona, tía seua, don Frederich de Toledo, duch d'Alba, son cosí, lo virrey de Nàpols y caualleríç major, En Ramon de Cardona, lo pare Fra Tomas de Matienzo, son confessor (qui ho fóu encare al recollir son darrer badall), y finalment lo proto-notari regi Miguel Vazquez Climent. Senyala réndes al marit, per que tiga digne subsistencia, a la muller, donant-li entre altres coses les viles de Tàrrega, Sabadell y Vila-grasa a Catalunya, recomana per menut la satisfacció de tot quant deu, fa crescudes y piadoses dexes, y va recomanant quiscun dels indivíduus de sa familia qui més freturaven ésser atesos, y assegurats en los drets llurs, in-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

clus lo presoner duch de Calabria, del qual ja anteriorment parlarem: per desengany de murmuradors y calumniadors déxa entegra la administració dels Mestratges al seu nét y successor Carles: declara incorporada Navarra a Castélla, confermant quant s'hi féu a les córts de Búrgos; nomena hereua universal, axí de tots los reyalmes de la Coróna d'Aragó y de Castélla, com de la Sicilia part deçà y dellà lo far, de Bugía, Alger y Trípoli y de les Indies y mar Occiana la seua filla Na Joana, y los seus fills y successors directament substituint a aquests les branques laterals, les infantes Na María y Na Catarina, reyna la primera de Portogal, y la segóna d'Anglaterra, y llurs descendents: atenent a la incapacitat de la reyna Joana, nomena lo príncep Carles governador de tots los reyalmes y senyorius, y entant que vingués, o en sa absencia o perçó que axí ho disposas, designa en son lloch, per que govern los reyalmes de la Coróna d'Aragó, lo arquebisbe de Çaragoça y de Valencia, lloch-tinent y Capità General, don Alfons d'Aragó (1), y per los de Castélla lo Cardinal d'Espanya, arquebisbe de Toledo, Primat de les Espanyes y canciller major de Castélla don Francesch Ximèniç de Cisneros, essent molt de notar que, al designar lo primer, encarrega als testamentaris que, per part d'Aragó, Valencia y Principat de Catalunya, síen tramesos missatgers

(1) En lo nomenament de Governadors per los distincts reyalmes, durant la absencia del Príncep, hi hagué gran variació aprés mort del Rey. A castélla no ho fóu sol Cisneros, puix lo Mariana assegura «que lo degà de Lovayna, per podèrs que mostrà del Príncep, fóu admès al govern ensémps ab lo Cardinal;» y a Aragó y a Catalunya no fóu admès l'arquebisbe. A Aragó, recompta lo Zurita que hi hagué gran contradicció y repugnancia, perçó que, segons fur, no pot ésser lo Governador sinò lo primogénit, y encare que, per ordenar-ho, mudaren lo nom de Governador en Cnrador, al anar a jurar en podér del justicia, aquest lo rebujá, dihent que no hi podía havér dos Governadors en lo reyalme, «y axí tot fóu confussió y bandositat.» En quant a Catalunya, n'hi haurá prou ab veure certes apuntacions dels dietaris de la época, ón *s'hi dóna per sabut no ésser ací governador l'arquebisbe;* y ab tal precehent, parlant lo Feliu d'una questió de presidencia entre lo Governador En Pére de Cardona y los Concellers la hora de les exequies d'En Ferran, que-s colguéren lo 16 de Febrer, diu: «Prossegui la governació lo Governador de Catalunya, fins que van admetre lo jurament del Príncep; y may no fóu admès lo govern del Arquebisbe, car adhuc trobant-se lo Príncep a Barcelona, prossegui la Governació y Juy de prohomens.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

al príncep Carles per que-s dó brasa en la vinguda, y a aquest que no faça mudaments en lo govern y regiment dels reyalmes de la Coróna d'Aragó, ni en les persónes del Reyal Concell y d'altres tribunals y oficis. Es aquesta recomanació un veritable penediment d'En Ferran, per ésser éll lo qui més introduhí lo vici del qual se plany, y millor diríem honrós triumfe per los catalans, per ésser élls los qui, ja de lluny en llurs córts y en altres actes públichs manifestaren totstémps, protestant-ne, los perjudicis que semblant innovació o abus, no consentit ni conegut en témps dels antichs reys, ocasionava als interessos dels naturals, y açò que pijor és, a llurs costums y a la moral pública.

Farèm la observació final tocant al testament d'En Ferran relativament a un punt en sí secundari per nosaltres, emperò d'interés per avaluar los judicis d'algus historiadors qui-ns precehiren. Com la Historia d'Espanya sol confóndre-s ab la de Castélla y prevalgué aquest estat entre tots los antichs per sa situació geogràfica, al parlar dels Reys Catòlichs prou que-s donaren brasa tots los escriptors del dit reyalme, historiadors o no, en ponderar les virtuts, talent y demés qualitats de la reyna Elisabet, fent cas omis d'En Ferran; de manéra que-s parla sémpre del regnat d'Elisabet com si a aquesta senyora tot fós degut en Espanya, y s'escampen les proheses d'aquella època, apellada dels Reys Catòlichs, séns comptar que moltes de tals proheses va cometre-les En Ferran no vivint ja Elisabet, y fins molts ignorant lo segon matrimoni ab la reyna Germana. Que aquests oblits los cometa lo qui ignor la historia o per amor d'antiga nacionalitat és tolerable, emperò no comprenèm com alguns dels nostres historiadors se síen féts ressó d'aquexa rutina y esclusivisme, parant sols esment a la gran estimació mutua d'En Ferran y Elisabet, deduhint d'aquesta estimació la armonía en tots los actes y per tant la causa comuna en totes les grandeses, millores y avenços d'aquella època. Donchs, séns dexar de regonèxer mèrits y virtuts en la reyna Elisabet y de creure la estimació que lí portà lo rey Ferran, per desengany de ponderadors, estraurèm del metéix

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

testament del Catòlich diferents paragrafs qui exalcen la reyna Germana fins al punt de fer-la causa mijancera de tots los benifets conseguits en lo regnat qui-ns ocupa. Comença lo monarca a fer lo panegírich de sa segona muller, ja en la designació de marmessors, entre los quals coloca en primer térme «la Sereníssima reyna Na Germana, nostra molt cara y amada muller, la qual com fins ací s'és vist, *ha fét lo fruyt y posat en tots los Reyalmee lo repos y sosséch* que del dit casament y unió n'esperaven...; en la qual Sereníssima reyna Na Germana *veritablement havèm trobat molta virtut, y li tenim molta amor, y axi la estimam molt*, en la qual nos donà Déu fill lo Príncup don Joan, qui-s morí tantost nat, y està en gloria...; a la qual pregam y demanam que axí com en la nostra vida *entranyablement y veritable la havém amada y estimam; y ella nos ha amat y ama*, axí vulla en aprés dels nostres díes, etc.» Y per s'hi no n'hi hagués prou a convèncer, és de llegir lo següent capítol ón recomana En Ferran al seu nét y confessor la estimada companyona de sa vida: «*Item*, recomanam molt carament al dit Ilustríssim Príncep En Carles lo nostre nét, la Sereníssima reyna Na Germana, nostra *molt cara y molt amada muller*, qui restarà per la nostra mort vídua y ab molta tristor aflicció y solitut *per la molta y sencera amor que en la metéxa havém conegut*, y que-n prenga molta cura...: que cert, óltra d'ésser axí lo just que per nostre respècte ho faça li és degut *per quant sémpre a procurat y entés, en tot açò que és estat en élla, en lo repos, pau y augment d'aquests Reyalmes, y alegrant-se granment de tot lo bé dels dits nostres fills*, estimant-los com a propris séus... (1).»

Ans de passar a la relació de la mort y sepeli d'En Ferran *lo Catòlich*, inseguint lo costum que fins ací havèm adoptat, donarèm noticia dels fills que tinguè lo dit monarca de ses lledesmes mullers y d'amigues o amistançades. De Na Elisabet, tingué En Ferran En Joan (segongènit), qui pren-

(1) Aquest document fóu publicat per primera vegada, y tot ple de notables errades, en la edició de Valencia del Mariana. Posteriorment havèm-lo descobert en lo Reyal Arxiu al registre 3.604, foli 275, ón s'hi aclareix que aquell *varón de Cataluña* és un baró de Calatafania a Sicilia.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gué Margarida d'Austría, filla de Macsimilià, per muller, y-s morí en lo 1497; Na Elisabet, qui-s maridà ab lo rey de Portogal, y-s morí en lo 1498; Na Joana, *la Boja*, reyna y successora: Na María, qui-s maridà ab don Manuel, un altre rey de Portogal; y Na Catarina, qui-s maridà de primer ab Artur, príncep de Gales, y després ab son conyat lo rey Enrich VIII d'Anglaterra. De Na Germana no-n tingué altre fill que lo príncep don Joan, qui vísqué poques hores. D'una Aldonça de Cervera (qui n'havèm esplicat la historieta anteriorment), tingué En Ferran En Alfons, l'arquebisbe de Çaragoça, que prou que-l té ja conegut lo llegidor; d'una altra dama o dona de Tàrrega, que lo Rey després maridà ab lo conestable de Castélla don Bernardí Fernandez de Velasco; tingué una tal Joana; d'una biscaina apellada Toda, una nina del nom de María, y una altra d'igual nom, d'una senyora portoguesa de la familia dels Pereyres. Açò és quant dóna de sí la Historia, podènt fer compte que calla quelcom; emperò prou n'hi ha ab la mostra per que un puga compendre la moralitat de la època, y lo mal exemple que donaven los qui deurien sémpre ésser espill de totes virtuts.

Al enténdre En Ferran, segóns asseguren les histories que la seua infermitat se recruhava y sa vida anava del tot afeblint-se, va confessar-se ab fra Tomas de Matienço y rebé los sagraments ab gran devoció, cridà després a sí los principals del Concell Reyal y de la Cambra los quals féu sabidors de sa disposició testamentaria per mijà del proto-notari —no devent perçò entendre-s la llegida del testament,—y l'endemà, dimecres, díe 23 de Janer del 1516, ans de clarejar, entre una y dues hores, féu lo darrer badall. L'egoisme dels magnats de tors estaments no-s desmentí ni adhuc davant aquella fatal realitat, puix lo Zurita recompta (y ho corrobora en diversa frasa lo Mariana), que «en acabat de publicar lo testament davant los Prelats y senyors qui-s trobaren a la seua mort, fóu acordat què-s portas lo seu còs a la ciutat de Granada, *posat que la major part lo desampararen*, car, dés que espirà cadascú pensava que tindría menys lloch en l'esdevenidor, ab los qui tenien càrrech del govern de la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

persóna del Príncep, quant més hagués perseverat en lo servey del seu avi.» Solament dos magnats se nomenen, don Ferran d'Aragó (pot ser un nét bastart axí apellat) y lo marquès de Denia, ab alguns cavallers y criats de la casa, qui acompanyaren lo còs del monarca dés de Madrigalejo a Granada: y no vullen dir que lo veritable poble castellà participas de la culpable fredor dels aristòcrates, per tal com és sabut que en lo trànzit exíen de tots los llogars a rebre-l ab creus y dols, y s'omplíen los camins de gent: y al arribar a Granada isqué la Ciutat, Clerecía y Cancilleria ab tota pompa, y com diu molt bé lo Mariana «a qui més podía basquejaren de la rebuda, sepeli y exequies que féren ab tota solemnitat, com éra de rahó, al conqueridor y *únich* fundador del bé y benanança d'aquella ciutat y de tot aquell reyalme de Granada.»

La capélla Reyal de la dita ciutat no éra llavors acabada encare, y axí és probable que lo cadavre d'En Ferran fòs depositat llà ón estava interinament lo de sa muller, a la Alambra, dés de ón, al estar aquella del tot llésta, seríen treslladades a la metéxa les despulles dels dos esposos monarques, per ésser reclosos dins un magnífich sepulcre de marbre, a la part anterior del qual s'hi llig lo següent epitafi que no sabèm si fóu escrit immediatament o té alguna posterioritat:

MAHOMETICAE SECTAE PROSTATORES
ET HERETICAE PRAVITATIS
EXTINCTORES:
FERDINANDUS ARAGONUM
ET ELISABETHA CASTELLAE,
VIR ET UXOR UNANIMES,
CATHOLICI APPELLATI,
MARMOREO CLAUDUNTUR
HOC TUMULO.

En Ferran, com a rey d'Aragó, éra lo II, emperò comptat entre los del metéix nom de la dinastía castellana, éra lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

V, y aquest compte s'és seguit per los seus successors qui com éll se nomenenaren. Lo títol que li ha donat la Historia o la posteritat no és altre que lo que conseguí de la Seu Pontificia: axí que, per lo calificatiu, no pot ún deduhir-ne prou çò que fóu, tocant als seus vicis o virtuts, com a rey, polítich o capità. Aprés de quant havèm manifestat en tan llarch regnat, lo lector pot bè compendre lo concépte que del personatge formam, y que resumirèm ací en breus paraules: com a rey, fóu gran polítich, d'astucia maquiavèlica y emprendor, tirant més al seu engrandiment que no al benestar dels pobles que regía; com a home, per tant, no podía estar sa consciencia a la alçaria de quants s'estimen bons cristians, çò és, que s'acontenten ab açò que Déu los dóna, y res no fan qui sía en perjudici de tercer, y sa íntima conducta bé prova que desconexía tot escrúpol, com a monarca d'Aragó, poch tenen què agrahir-li los seus dominis, puix oblidat d'aquests més que no deuría, fóu lo qui més contribuí a que la nacló dels Péres y dels Jaumes restas dominada per la dels Trastamaras, y a que sémpre més fós Castélla la nació equivalènt d'Espanya, confonent-se-n d'aquí-avant los noms.

Al morir En Ferran II d'Aragó desaparexia la tercera generació del Ferran I d'Antequera, y com lo successor prop-següent éra fémbra, Joana *la Boja*, casada ab un estranger, veus-ací que lo successor mascle d'aquesta senyora, lo futur rey d,Espanya, fós també de diferent sanch y llinatge, podènt ben dir uue en la quarta generació d'En Ferran I començava una nova dinastía, la d'Austria, que bé fa recordar ací l'anatema de Benet XIII, endreçat al Rey, con éll véu-se abandonat a Perpinyà:

Progenies tua, sicut in incestu concepta, non perveneit ab quartam generationem.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Construcció de la capélla de Sant-Sebastiá a Barcelona, y de la esglesia de N. S. de Brugués en lo metéix territori. Fundació de Menors a Bell-puig, ón s'hi estoja lo sepulcre del fundador Cardona, y de Mínims a Barcelona. Fundacions de santuaris, de N. S. del Camí, del Tallat, de Grassolet, etc. Juli II: desplahers que la França li ocasiona, de ón s'origina lo conciliabul de Pisa, qui cuyda demetre lo Papa. Congrega Juli concili a Roma, y roman escomunicat lo rey de França. Catalunya no s'aparta del veritable Pontífech, Virtuts de Lleó X. Volença del Rey de que sía abadessa de Pedralbres una seua filla natural, contra lo costum legal. de qué-n comporten entredit diferents parroquies de Barcelona. Nomenament d'inquisidor català.

SON comtades, durant lo darrer período del regnat d'En Ferran, les construcions d'edificis religiosos, per açó metèix que van disminuint les fundacions, y no-més van essent numeroses aquelles, d'aquesta época ençà, tocant a santuaris y capélles isolades. Barcelona, a conseqüencia de una gran pésta qui flagellà la ciutat, deliberà per la veu del seu Concell de Cent, elegir en patró sant Sebastià, y endreçar-li una capélla, que-n fóu colocada la primera pédra ab gran pompa lo díe 12 de Març del 1506, a la plaça mijancera entre la Llotja y la font que-n deyen del Angel; y en lo 1509, començà a edificar-se la esglesia de Nostra Dona de Brugués, al territori d'aquest nom qui correspon al bisbat de Barcelona. Com a fundacions notables no-més podèm mencionar la del convent de Menors a la vila de Bell-puig. aplicant-hi una ermita, que hi havía dedicada a sant Barto-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

méu, que possehía o adquiriría al obgécte lo fundador, que no-n fóu altre que lo virrey de Sicilia En Ramon de Cardona, lo qual volgué ésser soterrat en l'edifici degut a sa pietat, com axi ho testimoniejà posteriorment lo gran sepulcre de marbre que hi havía, *admiració de la art* a parèr de diferente historiadors, y noresmenys, la del convent de Sant-Francesch de Paula a Barcelona, que no seria al local ón are eczisteix, per açò que lo Feliu ne recompta de ses trasllacions: «primer al Oratori de Sant-Bertran, d'alla passaren a la Rambla, tornaren al Oratori, y d'aqaí al Convent dintre Barcelona: Veja-s Canovio en aquest any (1510), qui refereix que ocuparen en lo 1578 lo convent prop de la Creu de Sant-Francesch a defora los murs de Barcelona, y d'allá al carrer de Sant-Pére l'any 1589.» Los santuaris als quals aludim ténen gayre-bé tóts un origen paregut. la troballa d'alguna imatge, com axí és de comprovar llegint lo *Jardin de Maria* del Camós ón hi hà l'agregat de les noves relatives a tots los santuaris, ermites y capélles de Catalunya.

De la época a la qual nos referim poden citar-se principalment la esglesia de Nostra Senyora del Camí, de Granyena, en lo 1508, la esglesia y priorat de Nostra Senyora del Tallat, qui s'agregà al monestir de Poblet, per donació del Rey, en lo 1509, y la esglesia y casa de Nostra Senyora de Grasolet, al térme de Sallés, bisbat de Solsona, prop del munt de Pédra-sorca, que atribuexen al any 1515, y algunes altres que dexèm per llur poca importancia, tant sóts lo punt de vista d'institució com d'art.

Al parlar, en l'anterior capítol eclesiàstich, de la successió dels diferents papes contemporanis del rey Ferran, havèm donat ja a conèxer la primeria del Pontificat de Juli II, y a la part civil romanen consignades les seues qualitats morals y polítiques, ses relacions ab los Prínceps de sa època, especialment ab lo nostre rey, y los mòvils qui l'induhiren, fins a cert punt, a intervenir com a sobirà en certs actes, més propris d'un capità, que d'un pontífech. En aquests devèm precisament fermar-nos per parlar del perill de la Esglesia, y per cencerar lo metéix pontífech, assumptes l'un y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'altre que no podèm ometre tractant-se de la Historia Eclesiàstica. En mig de les lluytes que-s manteníen a Italia per espanyols, francesos e imperials, no fóren les terres de la esglesia les menys perjudicades d'usurpació, y proposant-se Juli restaurar-les, no pogué prescindir, com a sobirà, de militar en la general lluyta, mostrant-se respectivament amich o enemich d'aquell que li convenía, per tal que no manquen historiadors qui fins li atribuexen lo propòsit de deslliurar a Italia de tota lley de forasters, cosa vérament impossible en aquell segle. Al metéix témps, a Juli atribuexen lo propósit de corregir los costums de la Córt Romana, bon xich corromputs, y en especial en quant toca al lucse y ostentació dels cardinals. Abdós propòsits són, de segur, la font dels perills que anam a esplicar, puix favorejat per tots los prínceps qui fermaren la lliga de Cambray, inclus lo rey de França, acometé los venecians, prenent-los les places que solicitava, y confederat després ab los metéixs venecians li salta la idea de foragitar los francesos d'Italia.

Per efécte d'influencies y causes anteriors, no solament al conclavi mas en altres oficis públichs de la Córt Romana, hi havía alguns francesos, y volent lo rey de França burlar lo propòsit de Juli, ordenà que tots los seus sotsmesos anassen a residir en los llurs beneficis, y si no ho féssen, que fóssen llurs bens segrestats, y encare més apar que, complint los manaments Reyals, se tinguéren congregacions de la Esglesia Galicana, a aytal fí. La menaça del francés obligà, y ab rahó: a Juli a llançar son anatema contra tots quants ocasionaven o favoríen aquesta rebelió contra la Esglesia; emperò, ja fós per temor del Papa; ja per no ésser víctimes de la arbitrarietat del rey de França, la congregació Galicana qui ningun cardinal no tenía a la primeria, tantost comptà ab vuyt, qui-s declararen obertameet enemichs de Juli. Debades aquest los cridà, oferint-los-hi sal-conduyt; y com en aquesta ocasió caygués malalt, prevehent pot-ser çò que-n podria esdevenir en la elecció del successor, manà publicar una sanció decretal, semblant a la que-s promulga en lo Concili de Mantua en témps de Pius II, ón s'hi prohibía que ningú nospogués apelar al Concili venidor.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

L'autor, francès, de la historia eclesiàstica, intitulada *Pintura de la Esglesia*, conféssa, séns adonar-se-n, la gosadía y provocació dels cardinals francesos, puix tot esplicant la desféta causada per Tríbulcio, general de les trópes franceses, en l'exèrcit del Papa y dels venecians, per la qual Juli véu-se obligat a recollir-se a Roma, diu que, «al pas per Rímini, tingué lo desplaher de veure los castells de la covocatoria d'un concili a Pisa, *cosa que féla havièn los Cardinals de acort ab la França.*» En çò del espiritual deya Juli que poch dany podíen fer-li quatre scismàtichs, y resols a desbaratar los plans d'aquests, oposant concili a concili, ne convoca un altre a Roma, tot privant de primer los Scismàtichs de llurs dignitats y títols. Los de Pisa se mudaren a Milàn, ón arribaren a suspendre lo Papa de la administració esperitual y y temporal de la Esglesia; emperò convingut novament ab Juli l'Emperador y lo nostre rey Ferran, se formà la nomenada Lliga Santíssima, de la qual fóu Capità general lo català En Ramon de Cardóna, y posat de nou lo pontífech en lo temporal com a sobirà, usà la força espiritual contra lo principal motor del naxent Scisma: escomunicà lo rey de França, posà en entredit lo seu reyalme, y tras algunes flecsibilitats dels uns y dels altres, a la fí vingué a esboyrar-se l'espantall de Pisa, va disoldre-s lo Conciliabul, tornaren fer reverencia a Juli los cardenals Scismàtichs, acollint-los y perdonant-lo lo Papa, y tot se restablí al seu estat primitiu y regular a la primeria del any 1513.

Per ventura en determinada ocasió aparentà lo Rey Catòlich no contrastar obertament als scismátichs de Pisa, ab la nova política d'advertir lo sobirà de Roma, no lo Papa, al obgècte de que no-s precipitas en los seus actes, car podía restar isolat: emperò tots los historiadors van a la una en atribuir a En Ferran lo principal mèrit per atraure l'Emperador y per la composta de la Lliga, qui contribuí no poch al aclaparament dels francesos y al descrèdit del Scisma, y no éra d'ésperar menys del rey qui ab tanta pompa, jatsía tart, féu presta obediencia per sos embaxidors a Juli, y qui meresqué d'aquest l'assenyalat obsequi de la rosa d'or. La

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

antipatía francesa, que en En Ferran podía ésser política en situacions determinades, éra natural, innata y constant en los catalans de tots estaments, eclesiàstichs o civilts, y ab veure en totes les córts que-s tenien lo braç eclesiàstich de la Deputació votar, ensémps ab los altres, ajudes o socórsos per gordar la frontera de Rosselló, ja per reforçar l'estol de Italia, en abdós cassos y sémpre per contrastar a francesos, no cal preguntar per la actitut dels nostres eclesiàstichs, qui per esperit pràctich, no podríen admetre ni imitar res que fós francès, y que per convicció y per habitut, no sentiren ja may los fums de la Esglesia Galicana, ans volguéren reverir tots-témps la Esglesia universal y unida; y axí, ab rahó, féu ja notar lo Feliu, al parlar d'aquest començament de Scisma, «que no éren tóts francesos aquests cardinals scismàtichs; *emperó no n'hi havía de catalans, puix los que ho éren, seguéen lo Pontífech.*»

Per la disolució del Conciliabul de Pisa n'hi hagué prou de la eczistenzia del de Roma, qui fóu lo V Lateranench: emperò cum l'obgécte d'aquest éra so sols per reprimir lo de Pisa, sinó també per la composta de la Disciplina eclesiástica y per la guerra sagrada contra lo turch, no dexà de funcionar fins a restar resolts aquests dos punts, y axí no-l donaren per acabat fins al Pontificat següent, en lo 1517. Se morí, donchs, Juli méntre que-s celebrava lo veritable Concili, emperò con ja podía dir-se que havía triumfat dels scismàtichs, lo 21 de Febrer; y lo díe 11 de Març del metéix any restà elegit en successor lo cardinal diaca, florentí, Julià de Médicis, de la famosa casa d'aquest nom, lo qual s'intitulà Lleó X, de 36 anys d'edat. Era aquest lo gran Lleó que-n fa la pintura lo Flórez, ab bréu y ben trobat ayre, dihent: «amantíssim y honrador dels doctes: y axí honést en les seues operacions, que no hagué de motejar-lo son enemich l'heresiarca Luther.»

Ló mirament del nou pontífech éra que fós veritat axò que tants atemptaren y no conseguiren, çò és, la conciliació dels Príncepps y la conversió de les armes llurs contra lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Turch (1), y per aquesta rahó y perçò com fóu en lo seu pontificat con s'amostrà lo Luteranisme y adhuc lo protestantisme anglicà, nos som deturats a consignar ací semblant nova preliminar, per les referencies que haurém de fer necessariament al nou pontífech en lo vinent capítol.

Per simple curialitat, referirèm ací dos féts molt nótables qui corresponen a la Historia eclesiàstica de la nostra terra, y que per dissort ténén llur naxença sobrerament terrenal. Al capítol eclesiàstich anteriorment havèm vist quant s'esdevingué al Capitol de la catedral de Barcelona, al tractar elegir successor al seu bisbe, tenint-se de resignar aquell al nomenament que féu lo Papa del recomenat del rey Ferran; y a la part civil de tot aquest regnat consten les toçuderíes d'aquest monarca per donar la mitra de Çaragoça al seu fill natural, de sis anys d'edat, y altres cassos consemblants, ab lo qual cosa més d'un colp posà en estretor la Santa-Seu. Encare un altre cas d'igual mena esplica-ns lo Feliu, valèntse d'un antich manuscrit, cas que passaríem per alt si no fós per los trascendentals resultats que tingué, que-n traslladarèm la descripció literalment: «Va moure-s aquest any (1506) gran disturbi en lo monestir de Francesques de Pedralbes, prop de Barcelona, car lo Rey nomenà abadesa y volgué llevar aquell càrrech a la que havía elegida la Comunitat: va aquesta recórrer a Roma, venint decretals del Pontífech per reentegrar-la; no volgué obehir la favorejada del Rey; arribaren lletres d'escomunió y-s posà entredit en les parroquies del Pí y Santa-María, séns referir-ne lo motiu, pot-ser per no havèr volgut publicar les lletres apostòliques. Féu lo Rey renunciar a la abadessa intrusa y restà tot en pau.—Lo 9 de Març arribaren les butlles apostòliques, endreçades al

(1) Juli II havía ja concedit al rey Ferran la butlla de la Santa-Crohada, en lo 1509, axí com lo subsidi y Escusat per la guerra contra los enemichs de la fè; emperò fins al 1525, en témps del rey Carles, no-s formà lo Concell, apellat de la Santa Crohada, qui constava d'un Comissari y quatre Concellers. Recomanam la lectura de la part civil corresponent a aquell any de la concessió, per que hom veja en què-s converti la provatura de guerra contra lo Turch y a què-s va concloure la tan aparellada empresa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ardiaca Des-plà, als canonges de Barcelona Bella-fila y Albanell, per absoldre y alçar l'entredit del monestir de Pedralbes, de les parroquies de Santa Maria de la Mar y de Santa-María del Pí. Fóu aquest acte colt ab grans y festius alegroys, consagrant a Déu les gracies ab *Te-Deum* y professó general: entrant en les dites esglesies qui's trobaven molt paramentades: y manà la Ciutat celebrar-les ab lluminaries y festives aclamacions, per més que-s trobava bé prou treballada del mal contagiós.»

Fins ací pertanyía la nova al período anterior, emperò havèm volgut reservar-la per aquest, per correspondre-n lo resultat al any 1514. facilitant per lo metéix Annalista, no ja referint-se a un manuscrit, sinó a un autor conegut, al Massot, qui escrigné en lo XVIIIén segle lo *Compendio historial de los ermitaños do San Agustin en Catalunya*. Es de veure per aquesta reexida del fét, y la mira que duhèm al referir-lo: «Per aquest témps florí en santitat y gran exemple sor María d'Aragó, filla natural del Rey, Religiosa Agustiniana; fóu electa per lo Rey Abadessu y Reformadora del monestir de Pedralbes, per la renuncia de Na Violant de Montcada sa Abadessa. Per més que no ho diuen les Histories, judíque jo ésser aquesta senyora la ocasió dels desplahers referits del monestir de Pedralbes, puix en lo Manuscrit se refereix que vingué per orde del Rey.»

L'altre fét al qual nos referim és lo nomenament, en lo 1507, d'Inquisidor general dels Reyalmes de la Coróna de Aragó a favor del nostre compatrici fra Joan d'Enguera, bisbe de Lleyda. Castellanitzat En Ferran per lo seu interès, accedí a les eczigencies de Torquemada, qui participant del esclusivisme de la Córt, volgué abrogar-se la supremacía en les Inquisicions qui no éren de Castélla, produhint-se ab axò los escàndels ja esplicats en la part civil, origen de la mort d'En Pére Arbués. La esperiencia y los monyspreus de Castélla féren conèxer a En Ferran quànts de mals no podía havèr estalviats no enjovant aquests reyalmes a Castélla, y lo nomenament del Enguera, çò és, la emancipació de les In-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quisicions Aragoneses y Catalanes del Inquisidor general castellà (avantatge desaparegut després en témps d'En Carles y Na Joana), simbolitza lo regoneximent per l'indiscret monarca de les justes rahons que tinguéren Catalunya y Aragó per contrastar abans als cambis inquisitorials.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL LXII

Ressenya general de costum

Diferencies que fan a observar entre aquesta ressenya y la anterior del témps dels comptes. Legislació: augment de la primitiva ab les constitucions, capítols de córt y estatuts. Estaments socials: remences. Gerarquía militar: barons, nobles, cavallers, donzélls, generosos, homes de paratge, etc. Significat de la paraula gentil-hom. Ciutadans honrats y burgesos. En, mossèn y don. Organització militar com ofici de guerra, compliment feudal y milicia d'assoldejament. Lo senescal substituit per lo capità general. Meynada Reyal, cossos, esponeres o batalles, tactica de cavalleria e infantería, almogavars, abillaments militars, armadures y armes, instruments bèlichs, màquines, bombardes y mosquets y artilleria: Sometent. Escut de Catalunya y de la dinastia, ab ses procehencies en altres estats. Bandéra de Santa-Eularia y Reyal. Heràldica: ses fantasies en los escuts de particulars y de poblacions. Oficials Reyals y tribunals. Antiga marina, diversitat de estaments y noms de vaxells, y armada de guerra. Consulat de mar: ses famoses lleys. Abillaments de tota mena, d'homens y dones, calçat, capells y gorres. Joyells. Abillament eclesiàstich. Riquesa material en diner o mobles. Espandiment de la llenga catalana: son jahent y carácter, son ús com a llengua escrita, ses circumstancies gramaticals, diferencia entre élla y lo Provençal y llenga d'Oc, y la llenga dels Trobadors: prosa, llenguatge de les cròniques, poesía, jochs florals, Ausias March, perfecció literaria y filològica en los cants d'aquest poeta, universitat y unitat de la llenga en la Corona d'Aragó, denominacions ab què aquesta és coneguda e improprietat de nomenar-la llemosina, y primería de sa decadencia com a llenga escrita. Poesía popular: son jahent, sa riquesa y primeres colecciòns d'aquesta mena. Imprempta. Llatí de la Edat-mijana: poetes imitadors dels clàssichs. Paleografía: caracters y abreujatures. Biblioteques. Varons ilustres y savis. Arts: arquitectura, esculptura (La majestat de Caldes), y pintura (taules gòtiques). Justes: confraria de Sant-Jordi. Musica: cançons populars, joglars, ministrils, musichs e instruments antichs. Féstes públiques y cerimonies. Professons: la del Còrpus, y obgéctes simbòlichs qui la precehien Féstes majors y fires. Caça: acetreria, monteria. Prostitució: bordells, arlots y reys d'arlots, àvols fémbres y ordenances per la llur endreça. Jochs y passa-témps: trinquet, git de ballesta, sortija, bótxes. etc. Associacions gremials o confraries. Agricultura: causes del seu descapdellament, y jahent particular qui la distingeix en la Catalunya nova. Mesures de terres. Mines.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

MOLT prop de quatre centuries transcórren d'ençà que començà a intitular-se Príncep d'Aragó lo darrer Comte sobirà de Barcelona, ilustre progenitor dels qui afegiren a aquest títol lo superior de Rey, per los drets heretats de la reyna Petronélla, muller d'aquell varó magnànim al qual deu Catalunya sa grandesa, fins a la mort d'En Ferran *lo Católich*, lo darrer dels Comtes-Reys, qui ajustant-se ab la reyna Elisabet de Castélla facilità lo camí per lo renaximent de la antiga Espanya, y per que los seus successors regissen ab un sol sceptre tots los dominis y esta-s en què-s trobava aquesta anteriorment dividida. La ressenya general de costums ab la qual tancarem aquell primer periode ón regiren Catalunya sola los Comtes sobirans descendents de Guifre comprèn diverses institucions, costums, industries y endemés qui correspon en conjunct a aquella societat antiga e imperféta; y perçò que aquesta no-s troba encare constituida ab tota la perfecció que després ateny, ni amostra lo caràcter marcadament propri que sols lo tèmps devía completar-li, algunes de les parts elementals del agregat que s'ofereix són o esclussivament peculiars d'aquella época o sols se presenten com a naximent y origen en llur especialitat, méntre que a altres no-ls és arribada la hora de nàxer encare, esperant per axó un período de millor grandesa.

En la ressenya que are oferim s'hi troba conseguida la perfecció que abans li mancava y tot quant contribueix a constituir o caracteritzar la societat catalana en lo millor y més veritable periode de sa vida y grandesa, en témps dels seus Comtes-Reys, con Catalunya és la ànima y nucli de la poderosa Confederació Catalano-Aragonesa. Ab lo propòsit, donchs, de donar a conèxer la diferencia que hi haja entre l'un y l'altre período, ometrèm en la actual ressenya quant sía esclussiu del primer, completarèm açó que demana modificació o descapdellament y aparellarèm, si convé, quant en aquest segon período traspunta sols com a principi o naxença per desenrotllar-se en un altre de més posterior y modern.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

La legislació primitiva catalana, lo códech consuetudinari dels Usatges, ab totes ses millores y ampliacions, inclus lo *Recognoverunt Próceres*, no éra prou a destriar certs drets, qui ni éren esclussivament feudals ni teníen res que veure ab les diferents fonts de ón aquell procehía, puix no hi cabía comparació entre la Catalunya vélla y la Catalunya del tót constituida y assegurada, conqueridora y regida per prínceps qui s'intitulaven ja reys. Lo valiment que feya a aquests mester per les llurs empreses, los mogué a concedir amples privilegis a les ciutats y municipalitats, qui constituint-se en còs y essent tingudes alternar per llur gran podèr ab los dos estaments més assenyalats del Estat, vinguéren a formar gradualment ab aquests una nova institució, la Diputació o Generalitat dels tres Braços, concell permanent o general de la terra, al qual devía convocar, en determinats cassos, lo sobirà, resultant-ne les veritables córts legislatives, molt diferents de la antiga córt de magnàts o àulichs, per més que en la nostra llenga de tots-témps aquesta y aquelles síen denominades sémpre en singular, *córt*. La nova institució, donchs, de les córts introduhí a Catalunya una nova legislació, car jatsía que-s conservassen com a basa los antichs Usatges, los afers que s'hi debatíen donaven peu a noves lleys, capítols de córt y estatuts, proposats y discutits per los representants del pahis y aprovats per lo sobirà, l'agregat dels quals, en quiscuna de les córts que-s teníen, s'aglevava al usathes comentats, y venía a formar insensiblement un nou còdech legislatiu català les *Constitucions de Catalunya*, volum qui s'és anat enriquint al través dels segles fins al regnat de Felip V, destructor dels nostres furs, y que per la metéxa causa, aprés del descobriment de la estampa, se reimprimí quasi cada vegada que-s tinguéren córts, incluhint en quiscuna edició les noves lleys y constitucions més de fresch promulgades.

Al parlar en la ressenya anterior del estament ínfim en ses divisions, ja tingués quiscuna d'aquestes una font barbra o primitiva, feudal o convencional, bé indicarem la diferencia que hi havía entre aquestes y una altra de més o menys

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pareguda, emperò encare no del tót declarada, la dels *pagesos* o *vassalls de remença*, de la qual ja havèm tingut d'occupar-nos en diferents punts, especial y circumstanciadament.

La gerarquía militar de la noblesa feudal roman ja descrita en son orígen y eféctes, per ésser un dels elements indispensables séns los quals no haguéren conseguit la restauració de la terra los primers qui-n cuydaren: les diuerses categoríes y llurs denominacions qui la constituíen en témps d'En Ramon Berenguer IV se conserven gayre-bé axí metéix en lo dels successors d'aquest Comte, y ab tót que se n'hi introduhesquen algunes de noves, ja may no s'arrela a Catalunya l'apellar als Barons principals o magnats ab lo calificatiu de Richs-homens com a Aragó o Castélla. Lo de nobles ab què-s nomenen devegades tots los individuus del estament, és ans bé un calificatiu d'honor y consideració mas lo de cavaller revela ja una categoría determinada qui no espréssa sinó la circumstancia d'ésser estat armats y crohats per un altre cavaller, príncep o sobirà, de ón ne resulta després l'estament dels donzélls, qui éren los fills de cavaller no havènt passat encare per aquesta formalitat. Alguns han confós los donzélls ab los *homens de paratge* y *generosos*, y sóbre lo veritable orígen d'aquests han dexat bé prou confusió los qui en la antigor volguéren descriure-ls; emperò és molt probable que no significh lo darrer nom sinó homens de generació militar, separadament de la noblesa feudal, çò és, descendents d'aquells primers homens de paratge—que per ajudar militarment lo sobirà, aquest los distingí ab un privilegi,—o proprietaris y plebeyans, ab tots llurs successors, qui contraguéren igual mèrit que aquells en distinctes èpoques y empreses guerreres, y axí ho acredita un privilegi del témps d'En Ferran *lo Católich*, que lo Madramany menciona, essent ben segur aquest un dels primers que-s concediren per escrít. Obsérva lo citat autor que duran algun témps usaren com a sinònim de *generós*, *gentil-hom*, y és molt cert; essent d'observar, per tant, que no té semblant veu lo significat de la que espréssa cert ofici de la córt en época

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

posterior, per exemple, en témps de les dinastíes qui succehexen als Rey Catòlichs.

Una altra noblesa pareguda a la dels generosos, diferenciant-se en que és local de determinats punts, fóu la dels ciutadants honrats y burgesos, aquells de Barcelona, Vilafranca y altres punts, y los altres principalment de Perpinyà composta de proprietaris *qui habeban honores* y vivíen de les réndes llurs menys d'aplicar-se a ningun ofici mecànich; considerats ja dés de molt de témps, adhuc séns títol, com a estament distingit, y agremiats o formant cos en los darrers anys del período que descrivim.

Lo reyalme d'Aragó, de major intimitat ab Castélla en quant al llenguatge, usà de molt antich y ab més profusió lo Don, que a Castélla l'avant-posaven a la primeria als noms de sants y després s'aplicà a les persónes d'alta categoría; emperò Catalunya no l'usà fins a la dinastía dels reys castellans, y en son lloch usava l'En, contracció de Mossèn (potser derivat de *Meus senior*) (1). Los reys y los infants primer que los magnats fóren indistinctament nomenats ab *En* o ab *Don*, per ésser al metéix témps que Comtes de Barcelona y catalans de naturalesa reys d'Aragó, y per una consemblant rahò crehèm que començaríen a usar-lo aquells barons de Catalunya qui teníen alhora feus en l'antich reyalme. Al regnat d'En Ferran *lo Católich*, per efécte de la preponderancia oficial castellana, fóu con començà a propagar-se més lo Don per Catalunya, passant a ésser més tart veritable dittinctiu per especial privilegi (2).

La organització militar, apar de la categoría, com a ofici de guerra se conserva quasi igual en lo segon período, tant que la institució feudal no muda, y veu-se sémpre en les batalles formant estol los barons ab llurs respectius vassalls, apart de la milicia d'assoldajament y de les osts que enviaven les municipalitats o pobles. Al Rey corresponía, aprés

(1) Més probable és que no sía sinó lo metéix *Don* catalanitzat, axicom lo femení *Na* de *Doña*. N. del T.

(2) Espliquem aquests cambis Fontanella *De pact. Nupt.* y Bosch *Títols de honor de Catalunya.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de congregades les forces, distribuir-les o ordenar-les, çò és, comptats los cavalls armats y los de la ginetía, distribuir-los en los agregats que convinguéssen, y altretant respécte de la infantería. Als primers témps se conserva encare lo càrrech de Senescal, que més tart se vincula com a títol d'honor en una familia, en la de Mont-cada, mas son veritable exercici en la guerra se substitueix per un Capità general, ja sía per una determinada lluyta, ja per vigilor en tal o qual comarca o frontera. A les batalles veu-ae constantmeut lo monarca envoltat de sa *meynada* (nom aragonès, adoptat aximetéix a Catalunya, malgrat no havèr-hi ací cavallers meynaders), que fórmen los principals nobles y alguna altra força triada, e hi va sémpre un d'aquests ab l'estandart Reyal, portant encare la llur particular los principals magnats al punt ón los toca militar. Generalment, al dispondre-s un estol per la brega, sol aquesta dividir-se en tres còssos, que també se-n diuen *batulees* (cèntre y dues ales o esponeres), en una de les quals, comunament en la del céntre, hi va lo Rey o lo principal cabdill, qui dirigeix, y segóns la situació del enemich, o acometen totes al plegat versun céntre, o dónen la preferencia a la qui porta major cavallería, acorrent tantost les esponeres al començar la barreja, o dóna començ al encontre la infantería, especialment los almogavers, calantse per entremig de la cavallería enemiga per mor d'esbudellar cavalls, y fent-hi cap al bò y millor la cavallería llur qui-ls protegeix. En varies ocasions s'és vist també allogar una part de la infantería a un punt apartat per atraure-hi la acomesa, o a un lloch alterós, per abocar-se d'allà estant con l'enemich va de vençuda, que a-les-hores los cavalls lleugers o la ginetía van al encalç dels fugitius, essent aquesta mena de cavallaría la que usen per donar mal-témps als campaments con hi hà algun setge, y per traversar per llochs arriscats, ja sía per comunicar noves a establiments o forces llunyadanes, ja per custudiar convoys, o per escaramucejar ab partides soltes o ab escamots d'assetjats al verificar-se sortides d'alguna plaça-fort.

Parlant d'exèrcit, no podèm ometre la descripció de la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cèlebre milicia dels almogavars. La hora de la irrupció dels alarbs, la generalitat dels vençuts s'encaminà vers lo Nort, y la serralada pirenenca fóu abrich de multituts qui constituiren després lo nucli de noves nacionalitats. Al céntre y vers lo Mig-jórn, altres serralades o espadats munts fóren lo refugi de determinats agregats, qui s'hi mantinguéren com poguéren, fent vida mig selvatge, e insensiblement anarense aquells augmentant per fer cap al llurch abrich tot fugitiu o criminal, alarb o cristià, qui no podía aturar sóts ningun dels dominis que anaven creant-se; axí que, aytal gent, ordenada a tot estirar, en tríbus, aplicant-se per instint o per necessitat a la robaría, y despenjant-se alguns colps de les altures, s'abocova contra la ost qui tenía la dissort de passar tocant d'élles, y tot despullant-la se-n tornava ab la presa als seus aduars. L'un dels punts que senyalen com a estada d'aquelles gents, a les quals les deyen almogavars, cercant la etimología d'aquest nom en diferents y singulars origens, éra la ratlla del Muradal, terra emboscada y montuosa al confí de sarrahins y cristians, sóbre lo camí de Castélla a Còrdoba y Sivilla, dés de ón exíen sos pobladors a saquejar amichs y enemichs.

Sía aquesta la font dels almogavars de què tractam o una altra pot-ser més primitva y barbra, no deu emperó pendre-s sinó com una pauta, fins a cert punt, per los almogavars militars y organitzats qui figuren més tart en los millors témps de la Coróna d'Aragó. Còm los adoptà aquesta Confederació, essencialmenl conqueridora, qui freturava per les seues empreses de trópes assoldejades, o com díríem are de còssos d'exèrcit, no consta definitivament, emperò si que ès de observar que en témps dels Comtes primitius dona lo nom d'almogavar en ningun lloch, y solament comença al regnat d'En Jaume, la hora de ses conquestes de Mallorques y Valencia de manéra que; ab gran probabilitat, podèm atribuirne a aquest monarca la institució, qui dura en los regnats successius, figura en tots los grans féts militars de catalans y aragonesos, tant a Espanya com en les demés potencies de la Mediterrania y Orient, fins passat lo regnat d'En Pére

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo Cerimoniós, en lo qual és de notar sa desaparició, posat que consten tan solament llurs féts y no les rahons que hi hagué per crear-les y estingir-les. Semblant trópa és, donchs, esclusiva de la Coróna d'Aragó, y formada de catalans. Més que no llur vestuari y manéra de guerrejar, ajuden a cercar llur pauta en los del Muradal, la llur organització y sóbretót llur nomenclatura, car formant grans agregats, partíen-se sols per companyies, ab llurs respectius capitans nomenats almocatens, exercint també govern, no sabèm si parcial o superior, uns altres qui-s denominaven *adalils*, del aràbich, que diuen que significa conexeder de camins, y éren los encarregats de distribuir les preses. Segóns lo Des-clot, l'almogavar vestía sols una *gonélla* (túnica o jupa) d'una roba que-n deyen Valenyina, tota llistada, segóns axí resulta d'un document del témps d'En Jaume I (reg. 52, foli 15 revers), tant d'estiu com d'ivern, unes bragues de péll, y abarques per calçat salvant les cames ab antipares, que també éren de péll com lo morral o çarró qui-ls cobría les espatlles, per portar lo menjar diari, y lo rét (pot-ser lo *rocido* dels góts), ab què subgectaven lo cabell. Portaven a la cinta una corretja, de la qual penjava una bóssa o esquer ab lo necessari per procurar-se llum, y apegada a la metéxa un coltéll o daga curta. Llur cabell voleyave lliure com los dels antichs barbes, séns may tallar-se-l ni rasurar-se; llur armes consistíen en una ascóna o llança curta de git, y en tres o quatre darts que, com a forniment de prevenció, portaven a la espatlla. A les batalles campals acometíen sémpre en direcció oposada a la cavallería, y en aprés de féta la barreja s'hi entrometíen, y acurçant les llances, si convenía, s'entreteníen en esbudellar los cavails del enemich, dexant-ne axí la cavallería inutilitzada. Iniciaven-se ab lo crit de ¡*Desperta ferro!* que éra llur crit de guerra y donant ab la llur ascóna o ferre contra les pédres, produhíen en tots indrets innumerables espurnes, abocant-se tantost ab un crit unànim y esfereidor.

Segóns Martínez Marina, cal pronunciar almogavar y no almogàvar.

A una obra militar, molt coneguda, s'hi produheix una

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

figura que diuen que està presa d'una esculptura que hi hà a una finéstra de Caldes de Mont-buy, emperò n'hi hà prou ab mirar-la per veure que representa un arquer y no un almogavar.

Los vestuaris militars no varíen en molt de témps, s'entén, los arreus defensius de la gent d'armes o cavallería pesada, méntre que los de la infantería són volenterosos, essent-ne la part principal del sòldat la cuyraça y capéll de ferre, colocada aquella demunt una túnica o gonélla; mas los cavallers se resguarden noresmenys ab escut, gorgera, braçals, manioples, cuxeres, grèves y fins çabates de ferre, suplint tots aquests armeigs la cavallería lleugera, y adhuc alguns pehons, ab lo camisot y calces de malla. La péça qui comporta més variacions és lo capéll, que fóra prolicse esplicar-ne les variants, puix n'havèm vists fins ab una sola y petite obertura per veure-s'hi; emperò, en general, la forma més comuna és la que segueix la configuració del cap y del coll, per asseure-s desóbre la gorgera, ab viséra practicable, y en alguns també ab babera no ferma, y ciméra al demunt que gorníen ab plómes en les justes, o con axí-ls calía bò, segóns éra llur gust o vanitat. En témps més llunyadans, anaven los guerrers menys resgordats, y la invenció de tantes péces per salvar fins la més petita part del còs és esclusiva de la Edat-mijana; mas en los darrers témps d'aquesta, y per consegüent del período que estam historiant, renaix lo desembaraç primitiu, per tal com són molts los capells que ùn traba del témps d'En Ferran y del descobriment d'Amèrica qui estan limitats a la part dessóbre, per resguart del front, sèns altre ornament que una aleta alçada entórn, per l'estil dels actuals cadells: y per més que en los regnats més immediats no desaparexen del tót les armadures de ferre, no obstant, van reduhint-se a la cuyraça y capéll, arribant per fí, a dexar-se aquests obgéctes per certa mena de cavallería, ajudant-hi no poch la invenció de les armes de foch.

Són, per tant, les armes ofensives, de les quals ja parlarem en la ressenya anterior, iguals en lo período de la actual: la espasa, més o menys llarga, la llança o llançó, am-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ple a la part de la asta per ón s'hi fa la empunyadura, daga y maça d'armes, per la cavallería d-encobertats; y encare hi podèm afegir una altra arma singular que vehèm molts colps usar per los guerrers catalans, a sabèr lo bordó, mescla d'espasa y llança; consistent en una fulla ampla y llarga d'espasa, que en compte d'empunyadura té un troç de mànech curt ab una molla de ferre foradada en mig per afiançar-o a un clau movediç que hi havía en mig de la cuyraça, per podèr acometre d'enfront ab aquests recólze l'enemich ab qui s'ha d'encontrar pit-a-pit indispensablement. Serviría no-més aquesta arma en una estretor. con ja no hi valgués la llança ni la espasa, puix que la portaven penjada al arçó de la sélla, y se-n diría bordó per ésser lo seu cap paregut al del bordó o tira-peu del pelegrí, y per ésser arma de *bordo* com va creure-s l'autor de certa historia del exèrcit espanyol. Les llances de la cavallería a la ginetía éren regulars y més paregudes a les que usen los llancers dels nostres témps, y entre la infantería n'hi havía una part qui usava també llances conegudes ab lo nom de *llargues* y qui éren a faysó d'una partesana, ab dos talls, a sabèr, lo de la veritable llança y lo d'una altra pésa atravesada qui per un costat formava mija-lluna y per l'altre acabava ab punta.

Axicom en l'anterior periode, constava la infantería en l'actual de llancers, ballesters y arquers, qui desparaven, sagetes, vires y cayrells, y en época ja baxa, la hora de les guerres del Rosselló, en témps d'En Ferran *lo Católich*, de mosqueters, qui, axicom ho senyala son metéix nom, se servíen del mosquet, primera de foch que usaren los pehons, y que solía desparar-se a la primería valent-se d'una metxa. Se valía la cavallería pet los seus tochs, de trompetes, y algunes vegades havém llegit que sonaven, en les batalles, les nacres, emperò ni una sola volta no havèm vist mencionat lo tambor o tabal.

En los setges, tant per acometre com per defensar-se, adhuch en los primers anys del ús de la pólvora, se monten fonèvols, cabries, catapultes, gates, torns, maganells, llebrères, etc., màquines destinades a gitar grans pédres, emperò

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

van desaparexent a mida que-s conexen les bombardes o llombardes, en ús dés lo darrer terç del segle XIV, més generalitzades en témps d'En Joan II per los setges y ja usades en campanya en lo del Rey Catòlich, tant que en les batalles juguen aquestes peces en gran escala, y de llavors ençà és conegut aquest especial exercici ab lo nom d'artilleria podènt deduhir-se, en conseqüencia, que hi hauría ja veritables canons, séns dupte les bombardes perfeccionades.

Parlant dels militars, no podèm dexar de parlar ací d'una mena de guerra, ja especial de la nostra terra en aquell témps, a sabèr, lo *Sometent*, al qual tantes referencies se-n han fétes durant lo periode que-ns ocupa. Ja en los Usatges, en lo *Princeps namque* s'hi parla d'aquesta institució, d'orígen feudal, per la obligació que teníen tots los feudataris d'acorrrer en ajuda del senyor sobirà en trobant-se en perill, en virtut del jurament *sagrament* a éll prestat al acceptar lo feu. Igual manéra de guerra usaven per part del metéix príncep, con l'obgécte éra alçar la terra, séns diferencia d'estaments, per perseguir un enemich, y en conseqüencia l'oficial qui posava en execució l'Usatge éra Reyal lo veguer de la comarca per lo qual començava lo sometent, y la bandéra que enarboraven éra la Reyal. En témps d'En Pére *lo Cerimoniós* van fer-se algunes modicaficions, y per açò de llavors ençà s'hi observen referencies al sometent antich y al modern, *véll y novell*. Usaven aximetéix aquesta sort de guerra altres autoritats, ja contra enemichs, ja contra malfactors, jat-sía sémpre realitzant-ho, generalment, lo veguer: si éra la Diputació, a més de la bandéra Reyal hi anava la de Sant-Jordi (comptades vegades), y si la municipalitat de Barcelona, lo penó de Santa-Eularia, axò ab més freqüencia.

Esplicada la font, se comprèn, per tant, que en la antigor s'hi troben com a sinònimes devegades les veus Sagrament, *Princeps namque* (primeres paraules dels Usatges) y *Sometent*.

D'aquesta manera posaven en execució l'Usatge: a una torra de la ciutat, y a totes les places públiques, y particularment als mercats, lo veguer ab sa córt (tribunal), o sía sos

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dependents, inclusos porters y agotzirs o saigs, a la llum de bruchs o hérbes enceses que aquests portaven a les mans, manava llegir en altres veus l'Usatge, y tot-seguit dexava anar lo crit de *¡Via fors* o *fora!* A aquestes veus responía entussiasmada la multitut lo metéix crit, afegint-hi noresmenys la paraula *sometent* equivalènt a *metre só* o a *escampar la remor*, car en aquell moment se ventaven al vol, ço és, sonaven totes les campanes públiques y de particulars, fins als més diminuts esquellots o campanetes. A mida que-s publicava la lley, anaven agregant-se a la comitiva los qui éren tinguts seguir, y alhora s'alçaven al entorn de la ciutat, si éra de díe, grans fumeres, y si de nits, s'encenien grans fogueres, que éren los fochs als quals se refereix l'Usatge, nomenats en lo llenguatge comú *alimares* y en algunes escriptures *farons*, si bé inclinam-nos a creure que aquests sien los altres senyals, o llums portàtils; y repartida tantost la comitiua sóts la direcció de diferents capitants que per endavant la ciutat nomenava, emprenien lo camí vers allà ón lo bé de la patria cridava-ls. No per son origen y organització, mas per sa aplicació y eféctes, és lo *sometent* català comparable al *clau* dels *high-landers* o montanyenchs d'Escocia, que tan bé a donat a conèxer Walter-Scott en ses celebrades noveles.

En totes les terres del món, l'escut d'armes ab què cadascuna s'assenyala sol ésser tots-témps lo de la metéxa familia qui hi régna, y si bé les nacions se transformen engrandintse ab altres Estats, és d'observar que les armes del sobirà corresponen al Estat qui és estat breçol y constant estada de la dinastía. Perçò les armes de Catalunya són les metéxes de la dinastía catalana dels Comtes-Reys, a posat que la Coróna d'Aragó éra una Confederació de molts Estats, convé sabèr còm en quiscun d'aquests s'adoptà, ab modificacions caracteristiques per diferenciar-lo, l'escut d'armes primitiu o general, a sabèr:

Primer. L'escut de les quatre barres vermelles, sóbre cam d'or, per lo Principat de Catalunya.

Segon. Lo metéix escut que, com a espressió del antich comtat o marquesat, la Heràldica ornà ab lo distinctiu o coróna propria de comte o de marquès.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Tercer. L'escut de les quatre barres, portant demunt la coróna Reyal dels Comtes-reys per tota la Coróna de Aragó.

Quart. Es l'escut format ab la creu roja sóbre camp de argent propri de la Diputació o Generalitat de Catalunya, o sía l'escut de Sant-Jordi, patró de tot lo Principat, y particularment del Braç militer (1).

Quint. L'escut de la ciutat de Barcelona, capital de tot lo Principat y residencia de la dinastía y de la Diputació, va partit en corters, primer y quart ab la creu de Sant-Jordi, sesegón y tercer ab les quatre barres, modificat aximetéix part demunt per la Heràldica.

Sisè. Lo *Rat-pennat* fou divisa o emblema dels antichs Comtes de Barcelona, ab lo qual ornaren, devegades, los Comtes-Reys llurs capélls o cimeres, per espressar aquell orígen, que la Heràldica colocà demunt l'escut Reyal y de Barcelona, y que, ab igual caràcter, conservaren tradicionalment altres Estats de la Coróna d'Aragó en llurs respectius escuts.

Setè. Era divisa dels primogènits e immediats successors a la coróna, l'escut inclinat, ben segur per diferenciar-lo del Reyal, y lo drach que li feya de pinacle obehiría séns dupte a una moda, adoptada per la fórma del elm en los segells de cera penjants, y no-més que per En Pére *lo Cerimoniós*, axicom la adoptaren altres prínceps de distincts reyalmes a la Edat-mijana.

Vuitè. Lo metéix escut de les quatre barres emperò cayrat, venint aquelles al travers, és encare actualment usat a Valencia, ab l'ornament de la coróna Reyal al demunt y lo Rat-penat, com espressant ésser un Estat autònem de la Confederació. Sería Valencia, per tant, l'únich Estat qui presentava son escut séns diferencia de les armes Reyals, o millor que les presentas iguals, puix no-res implica lo losangi o ròmbich del escut, per trobar-se totes les altres armes, Re-

(1) D'alguns anys ençà, la Diputació provincial de Barcelona ha adoptat com a divisa la de la antiga Diputació qui ho éra de tot lo Principat y no d'una sola de ses modernes provincies.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

yals, de Catalunya, de Barcelona y de la Diputació moltes voltes e indistinctament tant en la dita fórma com en la de escut militar, que és l'adoptat generalment per la Heràldica: les dites armes de Valencia, que-n dihèm modernes, ab tot que no síen del témps en què quiscun Estat féu figurar les Reyals o primitives, ab variants, en son respectiu escut, ténen ja més de tres segles de durada. Car a la *Crónico*, del valencià Beuster, publicada en lo 1604, bé s'hi amostra en la portada l'escut militar qui ostenta les *armes de Valencia primeres*, consistents en una ciutat murada, sóbre unes ónes, y les *armes de Valencia qui are són*, çò és, l'escut de les barres en romboydi, acimades per la coróna Reyal, séns lo Ratpennat. Diferents autors senyalen aquest escut com d'invenció moderna, entre élls lo Salat, qui aprés d'esplicar que hi ha monedes de Valencia del témps d'En Jaume I y d'En Martí qui ténen gravada una creu y al demunt un arbre, adueix «que lo Dr. Tomas Vicenç Tosca, de la congregació del Oratori, publica lo metèix escut d'armes ab dues LL coronades a cada costat del escut en la carta topogràfica publicada per Esclapés de Guilló en lo resum historial de Valencia.»

Novè. Es l'escut de Mallorca, partit a corters, al primer y quart ab les quatre barres, y los segón y tercer ab una torra sobre ónes, acimat comunament per la coróna Reyal, per espressar que és Estat autònom de la antiga Confederació.

Dezé. Es l'escut de Sicilia, acorterat diagonalment, dalt y baix ab les quatre barres, y dreta y esquerra per la àliga imperial sóbre camp d'argent, com a espressió del domini de la casa de Suavia, a la qual succehiren en la illa los Comtes-reys.

Onzè. L'escut del primitiu reyalme d'Aragó, format per una creu roja sóbre camp d'argent, y quatre téstes reyals, en sengles corters, està axí consignat los segélls de plóm d'alguns documents tocants a assumptes en que obren los sobirans esclusivament com a reys del reyalme antich oo de tota la Coróna d'Aragó; car en aquest cas usen tots-témps lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gran segell de cera, penjant, ón figuren les armes Reyals y generals, les quatre barres, Com l'ús de tals segélls no comença fins al segle XI, havém de creure, per tant, que la adopció del escut dels quatre caps: aludint a la batalla d'Alcoraç, obeheix ans bé a les combinacions de la Heràldica que no al costum y a la Historia, y que és desconegut a la època dels reys primitius d'Aragó, anteriors a la unió ab Cb Catalunya y a la Confederació general.

Atenent la conecsió que té l'escut ab los estandarts o bandéres, devèm consignar que éra la Reyal la metéxa de Catalunya, quatre barres, o sía la del pahis ón tenía sa naturalesa lo sobirà, çò és, lo comte de Barcelona, qui, per sos dret, s'intitulava rey d'Aragó. Les banderes o *penons* millor dits, dels barons, ostentaríen naturalment los distinctius heràldichs del escut nobiliari particular de quiscun. Dels almogavars no havèm vist james mencionat penó ni bandéra alguna, tant com s'ocupen de llurs féts los cronistes Montaner y Des-clot, y crehèm que no-n tindríen. Lo sometent portava generalment dues bandéres, la Reyal, perçò que aquell qui la portava éra lo veguer de la comarca, y endemés la de la principal municipalitat d'aquesta, anant constantment en lo de la veguería de Barcelona lo nometat penó ad Santa-Eularia, qui tenía la imatge de la Santa (1).

Los distinctius o signes de les bandéres y escuts d'armes, axí dels nobles com de les poblacions, pertanyen esclusivament a la sciencia heràldica. Aquesta no éra coneguda ans del segle X, per més que d'èpoques molt llunyadanes los cavallers y corporacions usassen algun signe, a fantasía per distingir-se. Les justes d'Alemanya, qui és la terra que més d'antich usà aquestes féstes, y les Crohades fóren induptablement les dues fonts del freqüent ós dels sigoes vo-

(1) Al Arxiu de casa la Ciutat, se conserva dins un march, restaurada, una imatge de Santa-Eularia, sóbre damasch, que-s creu que és un troç del veritable penó. Alguns han volgut creure que aquest, a més de la imatge, tení a un calze ab aquest lema: *Exurge deus: judica causam tuam*, emperò nos inclinam, séns assegurar-ho, a que lo penó de la ciutat s'és confós ab la bandéra de Santaria de la Catedral, que certes funcions públiques solía portar un clerge a cavall.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lenterosos, que insensiblement anaven fent-se peculiars de una familia, essent de notar, segóns un entès heraldista, que si algun sepulcre antich se troba ab l'escut d'armes, si ún bé obsérva, resultarà sémpre ésser reconstrucció posterior al segle X, y tot lo més d'aquest segle. Donant també los reys fórma heràldica al particular distinctiu que tinguéssen, havènt-hi herauts y heraldestes, la fantasía primitiva, transformada després en ús constant y privatiu, muntà gradualment a honra solicitada, y axí és de compendre que al periode que historiam, y no abans, tinga començ y profus espandiment l'ús d'armes ab les quals abellexen los qui les possehexen llurs vestits y mobles, llurs joyes y llurs sepulcres.

Catalunya, tal com en tots los demés pahissos, és passada per aquests graus fins a assenyalar-se los seus nobles ab escuts d'armes; y devém observar que ab tót y havèr-hi aquest ús, y d'havèr distingit la noblesa donant privilegis a diferents vassalls en recompense de mèrits contrets, tot-just si-s troba, en témps dels reys d'Aragó, una concessió de noblesa, en ses diferents categoríes, que descriga l'escut d'armes o diga quí-ns signes deu o pot usar lo favorejat, essent ja açò d'època molt baxa, y sóbre-tót del período que segueix: Les poblacions qui, imitació dels nobles, exalçaren també llur senyal fantasiós o signe, si algun ne tenien, fóu tan víctima, com molts d'aquells, dels oficiosos inteligent en heràldica, perçò com los entrà a aquests la manía de cercar etimologíes forçades als noms dels pobles, de descompondre-ls voluntariament, y d'aplicar açò que-n deyen sianes parlants, çò és, la representació de qual-se-vol obgécte tenint lo nom igual en alguna de les sílabes en què dividíen lo del poble, abusant axí de llur facultat los hersuts y reys d'armes, als quals donaven privativa tantost per espedir certificacions de noblesa, fermar arbres genealògichs y decorar escuts, que no contents ab ordenar a llur plaher los escuts acorterats, los decoraven ab corónes de prínceps, comtes y marquesos, séns havèr-n'hi motiu justificat, y fins enaltíen los noms dels pobles ab los calificatius d'heroychs, immor-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tals, séns parió, etc. Axí vehèm Manresa, qui deriva de la antiga Minerina, transformada en *Manu-raso*, ostentant escut ab una mà oberta, per significar que los sarrahins la dexaren com lo palmell de la mà; Solsona, ciutat, presentant un sol ab les galtes inflades com si fés sonar una trompeta (Solsona), Lleyda usant un lliri, com si en algun témps tingués nom de Lirida, y engalanat l'escut ab una coróna de Príncep, per havèr-la restaurada, segóns diuen, lo príncep de Aragó Ramon Berenguer IV, que a-les-hores, y pot-ser ab més motiu moltes altres poblacions de Catalunya deuríen atribuir-se tan suprem distinctiu; y per aquest estil, molts altres noms de families o pobles, de manéra que llur contemplació en alguns dels nostres nobiliaris arriba a ésser de tan estrambòtich un deport ben divertit.

Los oficials Reyals quasi no soferexen variació entre aquest período y l'anterior, mas en quant als càrrechs y demés servitut de la Reyal casa s'hi observa una gran variació y millora dés de mijan segle XIV, ón En Pére, nomenat *to Cerimoniós*, donat l'exemble a altres monarques o imitant los qui havien-lo precehit en la tasca d'ordenar les lleys palatines, entengué personalment en estudiar y ordenar les de sa córt, senyalant lo nómbre de càrrechs corresponents a cada ram, les atribucions de quiscun y la manéra d'exercir llur respectiu ofici.

Eczistint en aquest período aquells motéixs oficials Reyals qui teníen tribunal especial, com lo Veguer y lo Batlle, seguexen per consegüent los tribunals del seu nom, *córt de' veguer*, *córt del batlle*, séns perjudici de les majors atribucions que va adquirint ab lo témps lo Concell Reyal ab son Viçcanciller y assessors, qué és quasi l'únich tribunal sobirà en tocant a plets y castichs de grans crims, modificant-se axí en la fórma com en lo nómbre en los darrers témps. Per algunes vinyetes que havèm vist en còdichs legislatius, fa a presumir que los jutges usaríen abillament-talar y birret, generalment de color negre, més o menys consemblant a la toga actual. Los servidors dels tribunals són denominats axi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

com are *algotzirs* o *algutzir*, y noresmenys n'hi figuren d'altres nomenats *saigs*.

Essent marítim y conqueridor lo nostre poble, no podía menys de distingir-se, en lo período de sa major grandesa, per les embarcacions qui contribuien al espandiment del seu comerç y al encalç de les empreses guerreres que atemptava. Llarch fóra lo nostre treball en aquesta materia, si haguéssem de complir-lo tal com correspondría, emperò havènt-lo realitzat una mà mestra, lo gran Capmany, en sa envejada obra *Antigua marina de Barcelona*, nos limitarèm a apuntar les menes d'embarcacions que ell descobrí. Referint-se a les empreses d'En Jaume *lo Conqueridor*, troba que hi figuren *galéres*, *galiotes*, *lenys*, *corces*, *brisses* o *burcies*, *naus* y *tarides*, axicom a les ordenances de córts y armada incertes en lo llibre del Consolat, y que-s disposaren a mijan segle XIII, hi sonen los noms de *nau*, *galéra*; *fusta*, *manca* y *sagetía*. De la metéxa època, entre les sorts de llenys de bandes y llenys correguts qui servíen per lo comerç de cabotatge, cita una Reyal provisió dels drets que s'adeutaven al port de Tamarit de la costa de Tarragona, ón s'hi mencionen *naus*, *guaraps* o *garaps*, *xalandres*. *buscies* y *nizarts*, ab lo qual feyen lo tràfech a Berbería, Llevant, Mallorques y Andalusia, ocupada a-les-hores per los alarbs: ja entrat lo segle XIV, apunta *coques* y *baleners*, y segons lo contingut de certes Ordinacions de Barcelona, «*naus*, qui fóren sémpre los majors vaxells; *coques*, de dos y de tres cobertes algunes; *lenys de bandes*, o bé fòssen d'alt bort; *lenys grossos*, d'una coberta; *galeres* mercants; *barques*, *lenys* senzills y *góndoles*, qui éren bastiments menors de cabotatge o costers.» De la metéxa centuria, ab referencia a les armades qui anaven a Sardenya contra genovesos, compta tres menes de galéres de catalans, *grosses sótils* y *uxeres*, les tres de rems y les darreres les més fexugues. A totes aquestes embarcacions hi afig, entrat ja lo segle XV, *galiaces*, *bergantins*, y altres bastiments axi de vela cayrada com llatina. y a mijans de la metéxa centuria *tafureyes* y *lauts*, y per fí *pánfils*, *rampines* y *caraveles*, la antiguitat de les quals no pàssa del segle XIV.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Per donar una idea dels avenços de construcció nàutica, dels quals poden traure-s totes les deduccions més favorables que podía desijar un pahis per acreditar la seua antiga civilització, poderíu y riquesa, reproduirèm de la sus-dita obra uns paragrafs qui constituexen uns dels millors timbres de la antiga marina catalana. Diu lo Capmany *Antigua marina de Barcelona*, vol. I, pl. 40: «Per los exemples següents és de deduhir lo formidable portament d'algunes embarcacions qui en los segles XIV y XV usaven los catalans, qui jamés no cediren l'avantatge a una altra nació en los avenços de la construcció y art nàutica. En l'any 1334 llegim que deu galéres genoveses combateren al canal de Mallorques quatre naus catalanes qui anaven a Sardenya, y duyen en bordatge mil vuit-cents soldats y cent-vuytanta cavallers, séns la tripulació; tocant-los cinch-cents homens per vaxell. A una altra part trobam que l'any 1353 una altra nau catalana de vuytanta homens de tripulació; qui conduhía déa de Sardenya a Espanya quatre-cents-vuytanta Genovesos presoners de guerra, naufragà d'una furiosa tempestat. En Matheu Villani diu que en aquell metéix any a la armada qui partí de Catalunya contra genovesos s'hi comptaven tres grans coques encastellades ab quatre-cents combatents cadascuna. Vers lo any 1417 Pére Santon, corsari català, tenía infestat l'Arxipélech y les mars de Suria ab una nau de nou-centes bótes, qui portava a son bordatge cinch-cents homens; de manéra que los venecians tinguéren d'armar una flota de galères per perseguir-la. També nos referexen los Annals del Bonincontrio que estant lo rey En Alfons d'Aragó al setge de Gaeta arribà una nau de Catalunya ab set-cents ballesters: bé podèm suposar-li vuyt-cents homens ab la tripulació ensémps. D'aquest metéix Rey diuen que tenía una nau de quatre mil bótes, que-n tragué exemple Venecia; y que després féu-ne construir altres dues, qui fóren les més grans qui s'éren vistes solcar la mar Mediterrania.

»Poguéren ésser aquests formidables vaxells los que-n deyen *baleners*, qui éren naus aplicades a la guerra: y començaren a usar-se entre los genovesos y catalans a mijan segle

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

XIV. Séns dupte que éren baleners les nou naus qui servíen a la armada qui isqué de Gènova en lo 1423 per socórrer la reyna Joana de Nàpols; car algunes d'élles diuen que portaven cinch homens a bordatge, y éren de portament de divuyt mil càntirs. Vendizzoti en sa historia dels féts de Venecia diu que en l'any 1449, ab motiu del rompiment de guerra declarat entre lo rey Alfons y aquella República, lo general Loredà atravessant ab sa armada les mars de Sicilia encontrà dues naus catalanes, quiscuna de portament de dues-mil bótes, qui fóren perseguides y cremades per l'enemich al port de Syracusa.

«Axicom lo comerç ja-s feya a-les-hores ab embarcions majors, los catalans no volguéren restar inferiors a ninguna altra nació. Consta que l'any 1454 se construíen a Barcelona dues naus de mil quatre-centes bótes quiscuna, y a Sant-Feliu de Guixols una altra de mil cinch-centes.»

Immens fóra lo nostre treball, si are haguéssem d'apuntar los innombrables ports d'Europa, Asia y Africa que freqüentaren los catalans dés del XIII.ên segle, y no menys si havíem d'engrunar les infinides branques de comerç d'importació y d'esportació a les quals s'aplicaren, puix sería sémpre esblaymat y secundarí acomparat ab lo que tan magistralment ha verificat l'autor qui ns se serveix de guía en aquest punt, al qual remetém lo llegidor. ¿Quína major honra no podèm tenir en la nostra Historia que, en callant facilitar la lectura de la que, per son gran mèrit és veritablement la porta principal de la nostra Historia de Catalunya?

No podèm parlar de la marina catalana, séns donar idea del Consolat de mar de Barcelana. Ab molta anterioritat al XIV.ên segle, hi havía una especia de Jutjat compost de pràctichs en lo comerç qui dirimíen totes les questions del metéix, y a mijan dit segle, en lo 1347, s'erigí lo Consolat de mar, qui-s componía de dos cònsols, sóts les metéxes regles y prerogatives ab què-s governava a-les-hores lo de Valencia. Aquesta institució en les dues ciutats nomenades fóu la primera d'aquesta sort que-s conegué sóts una fórma regular a Europa, séns comptar los consolats de Mallorques y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Perpinyà, qui fóren creats, lo primer en lo 1343 y lo segón en lo 1388. «Los antichs prohomens de la mar de Barcelona (diu lo Capmany), ilustrats ab la esperiencia y llums dels primers navegants de llur patria qui havíen corregudes les mars y los ports més assenyalats de la Mediterrania, compilaren los costums marítims qui per llohables pràctiques tradicionaries, ben segur disperses y desordenades, governaven los pobles mercantívols de Llevant. Aquest còdech consuetudinari, conegut y llohat de totes les nacions per lleys del Consolat de Barcelona, és estat la basa de la legislació marítima en la baxa edat, y adoptat per tot arreu com al dret comú modern de la Jurisprudencia mercantívol.» La creació de cónsols ultramarins, que nomenava la ciutat de Barcelona, és d'una data remotíssima y de tots los segles qui-s comprenen dins lo período que historiam, y podèm citar la eczistencia de cònsols catalans en totes les ciutats de Llevant y principals ports d'Europa.

L'un dels punts més difícils de tractar en aquesta ressenya és lo dels abillaments que usaren los diferents estaments de la societat durant los segles que aquella comprèn. Lo brial, en los estaments alts, s'usa fins als darrers témps d'En Ferran *lo Católich*, en què comença l'ús de la etrusa, çò és, la desaparició de tot vesturi ab faldes, que resten no-més per les cotes d'armes, y la perllongació del cós, o sía de la jupa, fins al cap-devall del véntre, portant-se les mànegues axicom les calces justes, y sols figurant arrufadcs a la part dalt lo braç, com també les sóbre-calces a la part alta de la cuxa, aquestes y aquelles entretallades. Al estament baix, veu-se mencionada la jupa que fóra semblant si fà no fà a la dels senyors; emperò domina constantment la túnica o gonélla de diversos colors. Les dames o dones, per diferents inventaris que havèm vist, usan devegades falda y còs d'una metéxa calitat y d'altres distinct axí en estofa com en colors, subgectant-se lo còs a mil abigarraments que fóra difícil podèr engrunar. Del témps del rey Martí havèm vist un document qui parla de la reyna Margarida, y prova que aquesta senyora portava vestiti ab coha, sostinguda aquesta

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per un petit patge negre, y en compliment d'unes dexes fétés per la reyna Joana, muller d'En Joan II, a Na Elisabet d'Urrea, s'hi fa menció de *volants* morats bordats ab fulles d'or, de *cofies* llistades d'or y seda de grana, de *colts*, de *clochetes* obrades de seda, de *berretets* de vellut negre, de *cóssos* de gonélla, de *tapins* de vellut, de folres d'armini de roba de dona, séns faldellí, y altres folres de mantell, de mantells de raç negre, y altres de drap fí negre gornit tot lo volt de vellut negre. *almaibars* y altres obgéctes séns fí, que-n fóra aventurat senyalar l'ús (1).

Les dones de mijà y baix estament portaríen proporcionalment iguals vestidures de texits de llí, constant que usaven faldes de drap, y en ningun document no havèm vist mencionada la *beatilla* per lo cap, que crehèm que fora lo metéix *almaizar* més grosser (2), qui, partit per davant, pot havèr donat origen a les caputxes que porten les nostres montanyeses, séns que-ns fèm forts en assegurar-ho.

Lo calçat, tant per homens com dones, és lo tapí y la çabata, usant los nobles en certs cassos, especialment per anar de caça, botes altes negres o blanques, y a deduir per la antiguitat del gremi d'espardenyers, és de creure que los estaments modests usaríen dés de molt antich la espardenya ja may les abarques, més propries dels montanyenchs d'Aragó y jatsía que-n portaven los almogavars, cal tenir en compte que lo vestuari d'aquests soldats éra convencional y volenterós y fins participant d'usos antichs y forasters, com axí ho acredita llur flotant cabellera sols subgectada per lo *rociol* gót.

Per lo cap usava l'estament alt berrets y més comunament gorres. que n'éra la fórma més constant lo casquet ab ales qui s'ajustaven en la part anterior formant visera; em-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 3414, pl. 178.

(2) Donant compte un comissionat de la Diputació: d'una assentada que tingué ab la reyna Joana en lo 1461, diu que la trobà «en gonélla de carmesí ab beatilla embonaçada,» advertint que no la conexía perçó com no ostentava ningun aparat Reyal, y anava igual a les seues dames.

Colecció de documents inèdits del *Arxiu de la Corona d'Aragó*, vol. XVI, pl. 461.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

però és tanta la varietat fantasiosa d'aquests obgéctes, que en un sol retaule del segle XV n'havèm vist de sis o set manéres distinctes, notant-se fins un capell molt paregut als actuals de copa, puix aquesta és alta, y les ales són molt estretes. Lo *capell catalanesch* de què-ns parla lo Muntaner, çò és, la barretina catalana, crehèm que fóra la metéxa que vé usant-se fins als nostres témps y éra peculiar del estament agrícol y marinesch. Lo nom de *barretina* que alguns li dónen no és lo més propri y general, y ans bé correspon a la barretina curta, morada y més bé negra, puix la etimología de aquella veu espréssa aquésta color (1); y axí és d'observar que sols la anomenen barretina a la part de Vich y Empordà, ón éra més freqüent lo seu ús, djhent-ne en altres comarques *gorra musca*.

En la part de joyells fóra interminable quant podríem apuntar, en esguart del contingut en difereuts inventaris: emperò çò que ab més freqüencia s'hi menciona són enfilalls de perles y corals axí per arreu del tocat, com per la gorja, *fils de corals*, *pater-nosters*, *gargantilles*, y endemés *braçalets* y *fiballs*, o sía agulles de pit, axi com *cibélles e platons*: y per los estaments més distingits *cinters e correjes*, gornides devegades ab pédres y plaques.

En l'abillament eclesiàstich no és d'observar gran variació, ni adhuch acomparant-lo ab los que actualment s'usen: los clergues porten lo metéix vestuari talar negre, séns més diferencia que lo capéll, que s'obsérva generalment més petit y no cargolades les ales com are, moda que pot-ser sía introduhida per los Jesuites; y a la missa és de notar que la casulla té ans bé la fórma d'nna túnica retallada dels costats fins a la alçada del cólze.

No podèm estar-nos de senyalar alguna nova sóbre lo moblatge domèstich. Ja de molt antich éren usades cadires de braços, setials y tamburets o escambells, seguint lo gust de la arquitectura dominant en quiscuna època, apart dels que poguésen ésser purament de fantasía. Lo gran moble artístich de la familia catalana, qui noresmenys de sa utilitat

(1) BARRUS: Papiae. *Rufus*, *Niger*. Veure en lo Ducange.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

se distingía per sos ornaments d'esculptura y cerrallería, éra la *caxa* o *cofre*. Solía formar part la *caxa* del dot que donaven a la nuvia, al ordenar-se les esposalles. Axí és de compendre la rahó de sa magnitut, puix éra més gran que los actuals cofrens, séns ésser-ne fexuga la fórma, atesa sa capacitat, devent encare dir que a més d'ésser un ornament y un desembaraç, feya servey de banch per seure, si bé que-n resultava un xich més alt lo setial que los comuns d'altres banchs y cadires.

Es un dels punts més importants qui correspon a aquesta ressenya lo de la llenga catalana, de la qual n'havèm esplicat l'origen, formació y espandiment a la anterior ressenya. Tal com a les demés nacions de llenguatge neo-llatí, Portogal, Castélla, França, Italia, anà adoptant-se l'idioma vulgar o parlat per la escriptura, constituhida Catalunya en nucli d'una gran nacionalitat sóts lo domini dels Comtes-Reys tirà a la metéxa reforma o millora; y ja en temps dels seus primers monarques són d'observar monuments de català escrit substituint al llatí, reservat de primer esclusivamenr per la ploma.

Als registres d'En Jaume I comencen a observar-se alguns documents en català, emperó és tan perfét, filològicament considerat, que axí quant toca à la sintacsi, com als seus modismes y locucions, no difereix en res d'aquell que usen en temps dels últims reys. Presenta-s la llengua en aquests ab propria fisonomía. del tot deslligada del Provençal, del qual sols pot ésser germana, no filla, y de la llenga d'Oc, una altra germana de les neo-llatines d'aquest estrèm, y de la qual contribuí un xich a emancipar lo nostre idioma, primer la línia Pirenenca, qui isola la nostra terra mancant distinctes regions; segón la diferencia de costum, car may un poble de costum gòtich, a la primería, podrà semblar-se al de subjugació franca, influit per un altre llenguatge del Nort, y tercer la influencia d'altres llengues neo-llatines hispàniques, ab les quals ha d'estar més en contacte lo nostte Català, les quals se diferencien en gran manéra de tots los ultra-pirenenchs. Aquestes causes y altres que-n passan per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

alt fan que la llenga Romana parlada en la Marca Hispànica port lo nom de la regió ón se parla, per regonèxer-se que és esclusiva d'élla, com se-n digué castellà del romà parlat a Castèlla y portogués al qui era propri de Portogal.

Apart de la moda corrent per que lo llenguatge vulgar sía enlayrat a idioma regonegut, hi hà l'ésser Catalunya la residencia dels Comtes-reys: y puix los monarques éren catalans de naturalesa, y éra llur llenguatge íntim y comú lo català, fent tal com feyen los demés reys en llurs respectives nacions, no té res d'estrany que coadjuvassen a la adopció de la llenga mare per los usos de la llur Cancillería. Usant-lo los oficials d'aquesta, gayre-bé per precisió ha d'imitar l'exemple la gent curial, y puix al savi li ha d'ésser més avinent tal adopció per espressar ses idees, d'ací vé que en bréu témps traspunta la llenga catalana escrita axí en los registres com en los còdechs, que-s vaja perfeccionant ab lo major nombre d'escrits, y que portades tantost a les terres conquerides per catalans, a Valencia, a Mallorques y una part de Murcia, y posteriorment a Sardenya y Còrcega, atenya, a mijan segle XIV, a figurar entre los idiomes escrits d'Europa, y fins lo consideren com un dels més enèrgichs, richs, y espressius. Tal és de veure en quant fa referencia a la Historia, essent la font principal qui pogué fer d'exemplar a molts per escriure en la llenga patria, car trobant-se en les cròniques catalanes l'arsenal dels nostres antichs féts d'armes, lo qui éra desijós de saber-los, hi aprenía lliçons d'amor patri alhora que del idioma propri per exalçar-lo y fomentar-lo.

Quant a la poesía, cal recordar que dés de molts segles usaven los *trovadors* no lo llenguatge vulgar de llurs respectives terres, mas la nomenada llenga trobadoresca, axí calificada per Raynouard y altres romanistes, mena de llenguatge convencional ón predominaven les formes provençals, ensémps ab les peculiars de cada dialecte romà violentment provençalitzat, de ón ne resultava un idioma general que per tot-arreu éra, almenys, endevinat. Fins a la darreria del segle XIV no comencen a traspuntar les composicions en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

veritable llenguatge català, çò és, l'idioma de la prosa catalana, y pot comprovar-se aquesta asserció, estudiant la estimable obra del senyor Milà sóbre poesía popular, essent les primeres composicions catalanes allà citades, les del prólech dels aforismes de fra Anselm Turmeda, personatge que, com sabèm, vivía a la primería del segle XV. Donchs quantes poesíes síen retretes anteriors al darrer terç del segle XIV, si ténen perfét llenguatge català, o són apócrifes respécte del autor al qual s'atribuesquen, o són una excepció tan singular, que hauría d'ésser molt provada per esser admesa.

Los jochs florals, que institui En Joan I, confórme ja esplicarem en lo lloch convinent, per més que no poguéren contibuir al renaximent de la veritable poesía, emperó si, per ventura, per donar preferencia a la llenga catalana, la materna y natural, sobre la convencional y artificial dels trobadors, en decadencia d'aquí-avant y propinca a desaparèxer. No hi hà dupte que hi hauría anteriorment poesía o versificació popular no escrita en los metéixs témps en què formiguejaven los trobadors, y que aquesta fóra en la llengu vulgar, en català, com axí-ns ho indica la *tornada* de la cançó que cantà lo barber Gonçalbo al fer ballar lo rey En Pére a Valencia, la hora dels féts de la Unió—segóns és de veure en la crònica del dit Rey;—emperò aquestes composicions no passen del domini del vúlgus, y per consegüent són conservades no-més oralment séns enlayrar-se a genre artistich o literari. Aquestes poesíes anteriors catalanes no podíen gens influir per lo reneximent de la llenga poèticament, y ans bé havía d'ésser-ne la resolució del exemple que donas un gran enginy, aparegut en aquella època com al veritable restauràdor de la llenga catalana en l'us especial de la poesía. Ausias March, èmul de Petrarca, poeta apassionat y examorós, y més o menys filosof, fóu lo qui, ab ses sublims concepcions, etgegà a mal borraç totes les reminiscencies trobadoresques que algú pogué conservar, y més ab lo mecanisme mètrich d'aquelis qui, séns mica d'inspiració arribaren a creure-s que éra la poesía un simple joch de paraules. Embadaleix lo nostre poeta per sa originalitat, y la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

temprança y mesura del seu estil (com observa l'Amador de los Ríos en sa *Historia de la Literatura española*) mal s'avé ab lo caràcter de la generalitat dels imitadors, provant açò, y ho tornam a dir, que éra Ausías March lo Petrarca català (1), no l'imitador del Petrarca, y si ans bé lo seu contrincant.

Inteligible és l'Ausías March com ho són En Pére, lo Desclot y lo Montaner, car les paraules del llenguatge poétich d'aquell són les de la prosa d'aquests cronistes, per tal com en ún y altres s'hi usa la veritable llenga materna, de tóts parlada y coneguda, séns afegits convencionals, la veritable llenga catalana úna y general a Catalunya, Valencia y Mallorques y demés Estats de la Coróna d'Aragó, llevat del antich reyalme d'aquest nom. De segur que, adhuc en aquests témps, lo qui llegirà semblants tèsts; en prosa o en vers, n'ha de compendre més de la frasiología, que no en moltes composicions actuals, celebrades pot-ser d'ençà de la restauració dels Jochs florals, en les quals un agregat d'aspirants a llorejats han pretingut restaurar la llenga, a força d'arcaismes entremesclats ab vulgarismes sóts lo pretést de ésser d'ús local regonegut, y çò que pijor és, veus desfigurades mallorquines, produhint tal garbuix que són arribats

(1) Condol nos dón lo témps perdut psr alguns a esclarir si Ausías March és català o valencià, com si lo companyó del princep de Viana, del ídol dels catalans, ni perdés o gonyas ab ésser nat a Valencia, per més que fós de sanch catatana, fós menys català de cor perçò que nasqués més enllà del territori que la Geografía nomena Catalunya, y de ón procehíen los pobladors de Valencia. De totes les rahons que-s són retretes, la més notable és aquella que a provar com és valenciá s'ampara en la eczistencia del nom March al registre del repartiment da Valencia, séns acreditar la successió d'aquell primer March, fins a trobar l'Ausías tres segles després, régla que, de seguir-se, acabaría per fer-nos creure que los Nadal, Vidal, Ferrer, Pujol, Boil, Vilaragut y altres cent mil cognoms que son comuns a catalans y valencians, perçò qne los primers los portaríen a Valencia la hora de la conquésta. Nosaltres fèm l'Ausías català per la nacionalitat de llénga, no per ninguna rahó geogràfica, axicom se diuen poetes castellans tots los nats a les regions ón s'hi parla lo castellà, tant si és d'Andalusía, Lléó, Asturias o la Manxa; y axí ho creuríen en aquell témps, con a la portada d'una de les edicions de les seues obres li diuen *natural de Valeucia, de nacio catalana*. La moda de nomenar llenga *llemosina* a la catalana, la de separar aquesta de la valenciana, y la de veure en la segregació del *llemosí* en tres dialectes, són antipatíes molt posterios a la época en què éra un metéix l'esperit dels catalans de Valencia y dels de Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

devegades a malmetre belles concepcions, sols per no perdre la ilusió de les llurs aspiracions, encare a despeses del llur propri gust y de llur natural discreció.

A un treball especial sóbre la llenga del nostre pahis, que anys enrere publicà l'autor d'aquesta Historia (1), dexà acreditat, ab proves y documeuts, ésser lo català ún e igual en los tres Estats principals de la Coróna, en los darrers témps del período que descrivim; y éra igual perçò que catalans, valencians y mallorquins, mirant-se com a veritables germans que éren dés lo témps de les conquéstes, y no fent menys-preu del llur comú naximent—tant que sóts lo nom únich de catalans figuraren sémpre en totes les empreses, y catalans los nomenaren tots los historiadors, séns tenir compte de divisions geogràfiques,—estimaven honrós parlar la llenga que parlada havien los llurs progenitors, la llenga catalana, *lo nostre latí* del rey En Jaume, lo *bell catalanesch* del Montaner, la *nostra llenga materna catalana* d'En Père *lo Cerimoniós*. fins a-les-hores ja may nomenada *llemosina*. Ja en la en anterior ressenya esplicarem la font d'aquesta novitat, que alguns adoptaren, començant per lo metéix Ausías, que cantribuiren a mantenir fos cataloguistes, y que exalçaren a dogma linguístich los poetes de les terres ón se conserva la llenga catalana séns ésser Catalunya, anulant-se de tal manéra la adopció, que fins lo prodigaren inadvertidament los escriptors catalans d'aquestes centuries, inclus l'autor de aqnestes ratlles al publicar algunes de les Cròniques catalanes que ha traduhides, falta de la qual ja no li-n cal demanar perdó, per havèr provat, al descobrir-la que aytal dogma no éra sinó una solemne heretgía, car per élla és esdevingut ab la llenga catalana açò que no és esdevingut ab ninguna llenga del món, a sabèr, negar-li lo veritable nom per donar-li-n un altre de foraster y qui espréssa la d'una llenga eczistent molt diversa (2).

(1) *Sistema gramatical y Crestomatia de la lengua catalana.*—Imprenta de Tasso.

(2) Actualment en la *Révue des langues Romanes* qui veu la llum a Montpeller, publica Mr. Chamaneau la gramàtica de la llenga llemosina, çò és, de la que sémpre s'és parlada a Limoges, ón s'hi podrà regonèxer la gran diferencia

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Emperó catalana, llemosina o cóm vullen nomenarla, la llengua d'Ausias March ressona en temps d'En Ferran *lo Católich*, com un darrer cant de cigne, puix ab tót que enginys curosos no la obliden, tant a Valencia com a Catalunya, per més que la invenció de la imprempta contribuesca al major coneximent dels models que de la gran llengua eczistian per los futurs conresadors, per més que Castélla no haja donat encare ningún Petrarca, la llengua castellana ha d'ésser d'aqui-avant la sobirana y oficial per ésser la de la cort y dels Reys, y sa estensió per los dominis d'América, y lo prestigi que li proporcionen aquells primers sobirans de la novella rabaça, y les belleses que hi saben veure nous enginy, vanagloriosos ab la granor de llur patria natural, fan aparèxer tan poch important lo conreu de tota altra llenga enfora de la castellana a Espanya, que ben segur ab ls seu abandonament seria morta la catalana si hagués estat només un *pretenciós dialecte* (axí havèm vist tractar-la no fá gayre per un xarrayre periodista) o ja fós possible que una veritable llenga puga morir per més que sía transformada, y menys sóts la ilustració que are assolim. No-ns correspon dir més per are, y en la vinent ressenya veurà lo llegidor la nova vida que porta, aprés del darrer Comte-rey, d'En Ferran, la antiga llenga histórica, poética, oficial y natural de Catalunya, Valencia y Mallorques en quiscuna d'aquestes comarques, la infundada rahò que-s retrau per escatimar-li lo domini y la autoritat del seu nom, y los titols y qualitats dels quals jamés no-s despullà, malgrat les seues contrarietats, per enlayrar-se de bell-nou a gran llenga, valdament no sia sinó al camp literari.

Parlant de la antiga llenga catalana sóts tots los punts de

que hi ha entre élla y la que en Espanya s'aferraren en dir llemosina. Si semblant pruhija no passas d'ésser una manía, podría tolerar-se; emperò no fa gayres anys que havém vist publicada a Madrit una gramàtica intitulada *Limosino Provenzal*, ab la pretensió de que ho és de la llenga parlada en certes comarques d'Espanya, essent axí que no és sinó un plagi del Raynouard, apropiant a aquella denominació inconcebible quant aquest aduheix no respécte del provençal parlat, ni de la llenga llemosina, que ell ne diu catalana, sinó del llenguatge convencional dels trobadors.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vista que ofereix en lo darrer período de sa major gloria, nos sobrevé lo dupte al traçar aquesta ressenya de si pogué arrancar d'aquella época la poesia veritablement popular, no la versificació inculta de cantayres de carrer, mas aquella qui, segóns les encertades observacions del senyor Milà en la seua ja citada obra, és solament *tradicional* y consisteix en «composicions inédites, més que menyspressades desconegudes, qui per llur propria naturalesa manquen de tota indicació de data y d'autor y que se-n modifica lo llenguatge conforme al parlar de qui les pronuncía;» composicions que-s trasmeten oralment, acompanyades de cant, y que entonen generalment les dones, genre especial literari qui per son metre y tonada, axicom per la part de subjects sóbre que versa, caracteritza lo pahis al qual correspon, y que en lo nostre s'assenyala per la tendror y dólça melanconia que respiren los ayres del llur acompanyament o cantàbil, entenent-se aquesta paraula en sa acceptació musical, com a sinònim de patètich.

L'assumpte més annecse al que acaba d'ocupar-nos apar que és lo corresponent al millor mijà per la propagació de tots los escrits, en prosa o vers, deguts a la ploma dels nostres avant-passats, a la invenció de la Imprenta. Posterior als Reys Catòlichs, çò és, con la reapariciò de la antiga Espanya sóts l'esperit centralitzador de la dinastía austriaca y ab lo predomini castellà, cada vegada que s'és tractat d'un invent o de cercar la patria d'un gran home, ja sía aquell l'us de la brúxula, dels rellotges o de la pólvora, o ja que hom tracta d'un Lull, En March, En Boil o En Cardona, l'afany de quiscun Estat per ostentar la primacía del ús o la gloria d'ésser patria del geni, ha retrét los seus descobriments per acreditar sa preferencia respécte dels demés; solament l'estudi posterior comparatiu ha pogut facilitar-nos després lo camí per judicar ab justicia, atribuint lo dret d'anticipació a aquell qui-n sía merexedor. Una de les primacies que-s disputen entre los Estats de la antiga Coróna Aragonesa és l'ús de la Imprempta, y jatsía lo Diosdado Caballero y lo Capmany havíen assegurat ésser Barcelona la primera ciutat qui-n me-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

reix tal distinció, lo P. Méndez, en sa *Tipografia Española*, digué que les primeres obres impreses a Espanya fóren lo *Certámen poetich* y lo *Comprehensorium*, en Valencia, anys 1474 y 1475, la qual nova, encare essent certa, no prova la anterioritat de Valencia, segóns manifestarèm.

Podíen vacilar los bibliogràfichs davant equestes autoritats, con vet-ací que a un curial erudit, lo canonge de Vich senyor Ripoll y Vilamajor, li vingué a mans casualment una obra, ignorada fins no fa gayres anys, que la data d'impressió n'acreditava ésser Barcelona la ciutat més antiga d'Espanya qui donà a la llum obres ab caràcters estampats, com axí ho han regonegut entre altres don Angel Fernàndez de los Rios, sostenint-ho ab les més convincents rahons. Es la obra de que tractam un llibret en vuitè qui té 50 fulles, séns nómbra, foliatura ni reclamts, mancant en alguns apartats les inicials o mayúscules, afegides posteriorment, de tinta negra unes vegades y altres de vermelló. Lo Torres Amat descriu la edició en aquests térmens: «No s'hi veu altre signe de puntuació que lo punt final. Són freqüentíssimes y difícils les abreviatures, y molt impropria la divisió de clàusules y períodes. Lo caràcter de la lletra no és constant y unifórme, particularment en la R. y V. majúscules, les quals uns colps se figuren d'una manéra y altres d'una altra. No apar de lletra gótica ni romana, mas participant de tots dòs.» A la fí, com éra costum en aquells témps, porta la data de sa impressió y los noms dels editors e impressor: *Gratie habentur Deo. Libellus pro efficiendis orationibus ut gramatici artis leges expostulant) E docto viro Bertolomeo Mates conditus et per P. (Petrum) Joannem Matoses Chisti ministrum presbiterumque castigatus et emendatus sub impensis Guillermi Ros et mira arte impressa per Joannem Cherlim alamanum finitur Barcionone nonis Octobris anni a Nativitate Christi M.CCCC.LXVIII.* Y lo títol, ab lo qual se relaciona aquesta darrera, és: *Pro condendis orationibus juxta grammaticas leges liberatissimi auctoris Bartolomei Mates libellus exorditur.*

Sí la questió sóbre ús de la imprempta no fós estat axi embregada, arribant fins a sostenir que la data del nostre lli-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

bre està errada, y que no pot ésser que Barcelona tingués imprempta en lo 1468, nos haguérem aci limitat a consignar la gloria de Barcelona; emperò dés lo moment que aquesta gloria denéguen, és devér nostre, com a críticbs, exir a sa defensa, declarant que la autenticitat de les dates d'estampa dels llibres de Valencia no existeix, puix que-s fonamenta sols en una congectura sóbre la sort del paper ón estan impresos, y provant per consegüent que ab les imaginaries noves del P. Mèndez no-s destrueix la primacía de Barcelona que lo Capmany proclamà, y després que lo llibre imprés per l'alemany Gerlinc no té res de sospitós y és imprés, perçò que podía esser-ho, en lo 1468, séns que hi haja error en aquesta data. La primacía antiga no comprenèm cóm pogué ocasionar debat, car posat que les impresions de Valencia fóssen del 1474—que no ho son, puix no ténen colofó ni data, reposant no-més aquesta en congectures,—essent del 1471 lo llibre que lo Capmany véu, la *Catena aurea* de Sant Tomas resulta anterioritat per aquesta darrera data, y per destruir aquesta, que no crehèm que ho conseguis lo P. Mèndez, o calía provar la no eczistencia del llibre alegat, o alguna mala interpretació dels nómbres de la data, o la mala fè del Capmany, qui, perçò com *callas* després, cosa que res no significa no havènt-hi veritable polèmica, no havèm de creure que-s donas per vençut. Emperò tornèm a la troballa del canonge Ripoll, al precios llibre que guarda al present en son arxíu, per déxa d'aquell digne soci, la Academia de Bones Lletres de Barcelona, ón havèm tingut ocasió de contemplar-lo molt per peces menudes.

Les circunstancies artístiques del llibre són prou a podèrli atribuir una gran antiguitat, y acomparant, a la vista, los diferents exemplars que dónen respectivament com a primers, podría resoldre-s fácilment lo dret de primacía: emperò, puix que-s tracta d'un tercer en discordia, del més fresch descobriment per lo qual vé confermada la gloria que cocorrespon a Barcelona, y lo fonament d'aquesta consisteix en l'any d'impressió, 1468, per més que congecturen los qui cuyden destruir-la, únicament podríen fer-ho provant un

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

anacronisme respecte al descobriment de la *meravellosa art* o la impossibilitat de sa adopció a Barcelona en l'indicat any. L'anacronisme no hi és, puix en lo 1462 s'éra estampada ab gran lucse la Biblia, que se-n dugué los exemplars just en los viatges que llavors emprengué fora de sa patria, y fóu en lo metéix any con, presa Maguncia per l'elector de Saxonia, y despullada dels seus privilegis, véu tancar los seus tallers, essent causa de que molts impressors, com lo metéix Fust, traslladassen la llur industria a altres punts d'Europa. Si los impressors emigrats havíen de cercar punts qui per llur importancia poguéssen favorejar lo llur negoci ¿serà tan estrany concedir la possibilitat de que algun se-n vingués a Barcelona, céntre de gran comerç conegut en tot lo món, excesivament més que Paris a-les-hores, y residencia y córt d'una dinastía molt superior a la major part de les qui en aquella ocasió estaven regnant? ¿Cóm podrà semblar estrany que s'afanyassen los impressors alemanys per visitar la córt d'En Joan II—en lo qual regnat assegura lo cronista contemporani d'aquest rey, P. M. Carbonell, ésser-se inaugurada la imprenta a Barcelona (1),—con sabíen que aquesta ciutat éra no solament céntre comercial y polítich, sinó encare exemple d'ilustració y avenç, ¿per què no havèm d'admetre que s'hi dirigissen los alemanys impressors, axicom se dirigiren a Venecia y més tart a Paris? Ni l'anacronisme ni la impossibilitat racional no s'oposen, donchs, a la antiguitat del llibre descobert per En Ripoll; y puix Magni imprimia ja en 1457, y publicava en 1460 obres tan senzilles en la composició que no teníen foliatura, reclams ni signatures, que per aquestes circumstancies s'assemblen molt a la gramàtica impresa a Barcelona, vuyt anys després, ¿per què meravellar-nos de que la gran ciutat comercial y política de

(1) L'Amat, en l'article corresponent a Mondejar, diu, «A Sant-Cugat del Vallès hi hà en llenga catalana la historia, fábula o novela de *Fiammula y Pimfilo*, y una sàtira contra les dones, imprès tot en foli en têms d'En Joan II d'Aragó, séns lloch ni any d'impressió.» Sabut és que aquest rey morí en lo 1479, y per pochs anys que precehir a aquesta data la edició citada, molt s'acostaria al 1468.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Barcelona estampas un llibre ònze anys aprés de Maguncia, fer vuyt anys més tart que aquesta una edició qui tingués les imperfeccions primitives, y passar, de sis anys, davant Valencia qui en comerç e importancia política no podía igualar-se a la capital del Principat? (1).

Ab lo gran invent, qui prengué gran increment a Barcelona en lo restant del segle XV, féren-se magnífiques edicions axí d'obres noves, com d'altres escrites anteriorment y que-s conservaven com a estimables còdechs. N'hi havía en catalá y també en llatí, tocant a la quel llenga convé que no ometam ací algunes observacions. Lo veritable llatí clàssich, si axí pot dir-se de la perféta imitació del llenguatge de la antiguitat, éra raríssim en los escrits anteriors al período que descrivim. La major ilustració que en aquest hi anaren adquirint, y aquesta ilustració quasi la devèm circunmscriure a eclesiàstichs y persónes de professions scientífiques, féu que lo llatí usat per los savis fós almenys gramatical, perfecció qui trascendí fins als escríts curials y cancillareschs: car axicom en èpoques més rústegues, lo notari, ignorant de tota régla, per seguir la rutina, llatinitzava a sa fantasía la paraula vulgar, séns curar absolutament de la concordancia, posteriorment aquesta hi és ab tota puntualitat, no-s manca règim, ni-s déxen de mancar ab la desinencia convinent les veus dels verbs, perfeccionant-se aquests escrits de tal ma-

(1) Ab posterioritat a la redacció d'aquestes ratlles, e profitant algunes de les rahons ací retrétes, eseriguérem un article sóbre la primacía de la Imprempta per la *Revista histórica latina*. No fóu lo nostre cor, ni arribarem a imaginar, que se-n ressentis Valencia, pahis qui-ns mereix la més alta simpatía, emperò lo nostre escrit motivà una polèmica per part d'un assenyalat escriptor, y-ns vehérem en la necessitat de sostenir les nostres assercions dins una tanda d'artistes que publicà la dita Revista. En aquesta y en la *Revista del Ateneo de Valencia*, podrà veure lo curiós los articles d'una y altra part, dels quals guarda un exemplar la Reyal Academia de Bones lletres de Barcelona, posschidora de la nostra joya bibliogràfica, exemplar que ensémps ab lo disputat llibre conserva estojat dins una vitrina caxa, en son particular arxiu. Prengué semblant resolució la Academia alhora que Valencía, ab motiu del Centenari ab qué-s celebrà en la dita ciutat la introducció de la imprempta, maná colocar una làpida commemarativa gloria que judica atànyer-li. Les rahons alegades, no la làpida, podran convèncer en tal cas als savis imparcials qui s'ocupen d'aquesta questió, los únichs qui podran judicar-la.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

néra, que a les darreríes del XV.^en^ segle nos atrevim a dir que, si fà no fà, és igual lo llati de les escriptures al que vé usat en la major part de llibres scientífichs. La diferencia està solament en que los escrits curials no poden prescindir de llatinitzar veus que no ténen equivalènt en llatí, com són, entre altres, tots los noms de drets feudals, d'armes y obgéctes antigament no usats, y poblacions y cognoms, qui si sòn composts, los descomponen ab la major facilitat lo traductor, traslladant al llatí quiscuna de llurs parts—Bell-puig. *Pulcre podii*; Mont-cada, *Montis-catheni*;—no dexant de barbaritzar un xich lo tést: tal mena de llatí, qui ja no mereix nom de *barbre*, com alguns ho han ponderat, no diferenciant lo del llatí curial de segles més anteriors, ans bé mereix lo nom de llatí *gramatical no clàssich*; y axi-l nomenam perçò com ab tót que l'orde sintàstich és més de la llenga vulgar o neo-llatina que parla l'autor, té en cambi tots los requisits gramaticals sus-are indicats, y és sobremanéra clar e inteligible. A la darrera meytat del XV.^en^ segle, traspuntaren alguns poetes amostrant en les llurs composicions la provatura d'imitació clàssica axí en lo llenguatge com en les fórmes, y la residencia a Barcelona d'En Antoni Giraldi (gran llegidor d'En Joan II) produhí èmuls e imitadors, com fóren En Geroni Pau y alguns altres, entre élls fins l'arxiver P. M. Carbonell, qui també la donà en escriure epígrames y panegírichs en llatí.

Encare abans del descobriment de la Imprempta hi havia a Catalunya estenses biblioteques, axí en convents com en particulars: la més anomenada d'entre aquells éra la del antiguíssim monestir de Ripoll (que se-n consérva una petita part al *Arxiu de la Coróna d'Aragó*), y apart de la famosa biblioteca del rey Martí de la del príncep de Viana, los catàlechs de les quals són ja vuy en díe impresos, podèm afegir-hi, en esguart de documents fahedors, la llibrería d'un tal Ponç de Jovals, la de llibres d'Astrología que possehì lo rey En Joan I, la del darrer Jaume de Mallorques, qui eczisti a Perpinyà, de ón fóren trétes innumerables caxes plenes de llibres, y la particular de la reyna Margarida, a la qual la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dita senyora fa referencia en ses lletres. Del rey En Pere *lo Cerimoniós*, recompten que féu donació de sa biblioteca particular a Poblet, y sía aquest Pére o un altre qui-n fés present, çà com llà, serviría lo donatiu a millorar la biblioteca ja eczistent o com a gran basa de la que desaparegué en lo 1835 (1).

Ja may .er les lletres no s'oblidaren les arts a la nostra terra, y la arquitectara, la esculptura y la pintura tals petjades han dexades que, malgrat la destrucció dels témps, mólt nos resta a admirar. Ja en altres ocasions havèm tingut de consignar incidentalment lo mèrit d'alguns edificis públichs, y tal com han anat passant centuries pot hom havèr observat que aquella arquitectura romana y bizantina de la qual parlarem en la anterior ressenya anà transformant-se, fins a arribar a desaparèxer del tót, substituint-la gradualment la nomenada gótica, tudesca o ogival, veritable romanticisme de la art, producte d'inspiració continua, séns la qual les obres que imaginaven los artistes no pendríen la gran volada que ostenten llurs proporcions, no seríen sòlides essent per demés atrevides, ni vessaríen d'ornaments y riquesa, veritable espressió de la més alta poesía. Aprés d'havèr vist los monuments bizantins de Ripoll, de Sant-Pau de Barcelona, de Sant-Pére de Galicans, de Sant-Cugat del Vallés y de la esglesia de Poblet, podrà ún regonèxer lo tránsit contemplant la esglesia de Sant-Feliu de Giróna, y la catedral de Tarragona; visitant tantost la catedral de Barcelona y Santa-María de la Mar, hom regonexerà en llurs construccions la época culminant y més rica del goticisme, y aprés de recordar les obres d'infinides esglesies alçades a les darreries del segle XV, ón no roman d'aquella arquitectura sinó la fórma general, desprovista de riquesa y poesia, es a dir, ja decadent, posant esment en lo preciós fróntis de Sant-

(1) Veure lo vol. XXVI de la *Colección de doc. ined.* del Arxiu de la Coróna d'Aragó; la novela catalana del autor d'aquesta Historia, *La Orfaneta de Menarguens*, al capitol *La Llibreria del rey En Martí*: y al mencionat Arxiu, los registres 1934, foli 45; 1955, foli 86; 1122, folis 67 y 74; 1123, foli 9; y 2355, foli 34.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Miquel, adorsat are a la esglesia de la Mercé de Barcelona, se veurà la darrera eczistencia del goticisme, cedint lo lloch, a un nou orde, a la arquitectura pseudo-clàssica del Renaximent, qui s'ha de descapdellar en lo periode ón anam a entrar.

Poch nos cal afegir respécte d'esculptura aprés de les particulars descripcions fétes dels famosos panteons de Poblet, al final de quiscun dels regnats qui-s comprenen en aquest período. Séns les obres en marbre, qui són, per dissort, les desaparegudes del nostre sol, se-n consérven en fusta encare algunes d'antiguitat molt respectable, com són la imatge de la Verge de Mont-serrat (que ja-ns ocuparèm al seu degut témps), les dels Sants-Crists, de Balaguer, de Piera, de Salomó, y sóbre-tót la nomenada Magestat de Caldes, digne d'ésser molt particularment estudiada. Agegantada és aquexa figura, grollers los tochs de sa fesomía, y fins nos atreviríem a dir que n'és excessivament terrenal l'aspécte, emperò la espressió de dolor y conformitat ressalten en lo sagrat rostre qui, per tal com és en estrém varonívol, produu a aquell qui-l contempla respécte y compasssió ensémps. Llargues ne son les barbes y veritablement de Natzareu la cabellera, cenyint lo seu cap alta coróna, que pot creure-s vérament Reyal, per ésser sa fórma la més semblant a les que usaren en témps posteriors los sobirans y magestats. Cobreix tot lo còs de la imatge, fins a la arrencada dels peus, una túnica de color fósca, ben colocada en los seus plechs com a treball esculptòrich de tanta antiguitat, y mirant part dessóta, és d'observar que la fórma de les cames és perféta, com si hagués d'ésser visible, fins als genolls. Es nomenat semblant crucifiu per la gent de la terra *la Magestat*, y si fós aquesta imatge talment singular per la faysó còm està representada, podríem meravellar-nos de la venerable antigalla: mas, apart que n hi hà de consemblants en diferents parts del món, séns moure-ns de Catalunya, trobarèm una altra imatge quasi igual a la de Caldes, y ab la particularitat de ésser també coneguda per *la Santa Magestat*, qual és lo Sant-Crist de Baget, que segóns tradició estigué anteriorment *assentada en lo puig de Bestracà*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

No-ns atreviríem nosaltres a assegurar fins a quin segle remunta-s la Magestat de Caldes, y quantes races y gents de diverses terres y crehences atraversaren per davant de la antiguisima imatge, y quant menys, per una congectura que reposa en una observació histórica, devèm creure que fóu portada a la nostra terra al témps de les Crohades, puix recompten que el tornar de Jerusalèm alguna de les multituts que s'hi agombolaren de totes regions, feyen-ho en fórma de tribu ambulant, portant per senyera y guía un immens crucifiu. Ignorants de totes les rahons que havèm alegades, persones hi ha hagut qui, ab gran formalitat, han dit nesciament si podía ésser un ídol, com si no fóssen prou a desenganyar-ne lo veure la creu, los claus y les cinch plagues; y ab tót que no és de creure se-n sien fét ressó persónes ilustrades, mereix observar-se que precisament en aquests témps hagen abolit la coliment particular que abans tenía, y és permesa sols la contemplació del Sant-Crist per la part interior del seu propri camaril, axicom ho faría un profà cicerone per ensenyar un obgécte arqueològich, més digne de figurar en un museu, que no en una esglesia.

Tocant a la pintura, no pot certament Catalunya ostentar museus (que no n'hi havía encare als temps ón son arribats), ni envanir-se d'escoles, qui freturaven del venidor Renaximent de les arts; no obstant, durant los segles que comprèn lo período que historiam, abunda aquest ram del geni artistích a Catalunya d'una manéra véramient envejable per l'immens nombre de pintures que consérva en ses esglesies, en les sales de ses antigues confraríes, en algunes de les cases consitorials y fins en capélles y cases de particulars. Eren ací produhides, com gayre-bé a tots los pahissos, semblants obres generalment ab espontania senzillesa, y séns la vanitat moltes vegades confósa ab la gloria, puig donant-se per satisféts los de la Edat-mijana ab la percepció de la valua material, del preu que donaren a les concepcions llurs, comptant ab preferencia lo treball manual, ni basquejaren de consignar llur nom, ni menys curà de perpetuar-lo la societat en què vivíen. Bé-s compendrà que aludim a la pintura nome-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nada vulgarment gòtica, per la metéxa rahó que axi van nomenar la arquitectura y la lletra d'imprempta d' aquell témps.

Durant los segles mijancers dés d'En Ramon Berenguer IV a En Ferran II, la pintura feya-s sóbre taula de fusta, y en alguna temporada participava la representació de pintura y esculptura, ja presentant com un baix-relleu les figures, ja, y és lo mès comú, gordant-se aquesta fantasía sols per los obgéctes de més relleu qui sortíen més que la figura, com una espasa, una escarcela, y sóbre-tót per los ornaments sobreposats o dels vestuaris, com brodats, franges, joyells, corones, etc. D'aquests darrers podèm citar una magnífica taula de la Adoració dels Reys, que guarda la Comissió de monuments y aquella qui representa Jesus caminant vers lo Calvari (al museu d'En Baldiri Carreres), en lo qual destaquen les ferramentes que porten los sayons, y dels primers, ço és, de simples taules pintades, n'hi ha prou ab recórrer los punts demunt indicats, per persuadir-se de la abundor y riquesa de les metéxes, atrevint-nos a assegurar que bastaríen a fer una esposició retrospectiva de pintures de la Edat-mija, qui esbalahiria los de la tera y aquells de fóra qui la contemplassen; y si no pensà en crear museus la capital de Catalunya, fóu per la degeneració de sa importancia en los témps qui seguiren a la centralització realitzada per la dinastía Austríaca o per la poca favor que conseguí de llavors ençà tot céntre provincial per fomentar tan utils establiments.

Dés de la època que acabam de citar mudaren en gran part alguns dels costums públichs qui més servíen de passatémps y distracció entre los estaments alts d'aquella edat. Com a principal entre aquells, desaparegut ben prompte per causa de la invensió de la pólvora y fins per la transformació del esperit cavalleresch, és la fésta dels torneigs. La organització del braç militar de Catalunya, qui éra un dels tres de sa Diputació, contribuí molt al espandiment de la dita fésta en la capital ón s'hi tenien les justes ab lo metéix apartat que recompten de diferents ciutats d'Alemanya ón tinguéren llur començament. Patró especial éra del braç militar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y també de tota la Diputació, Sant-Jordi, y aqueste en la diada del Sant la celebraven regularment ab un torneig, que-s verificava a la plaça del *Born*, ón s'hi traslladaven los Diputats y Ohidors, acompanyats de gran musica, precehits dels mantenidors senyalats per sostenir la lluyta, ab gran comitiva de cavallers, autoritats y corporacions, y portant uns patges, en riques açafates, los premis repartidors, essent aquest l'orígen, y no d'altre, de celebrar-se encare a la Audiencia la fésta de Sant-Jordi; car al desaparèxer les antigues institucions, fóren los tribunals de justicia los hereus del edifici propri de la antiga Diputació, y com que hi havía la capélla del patró cavaller, se perpetuà fantasiosament lo costum de tolerar al pati del edifici la fésta de flors que de témps molt anteriors venía celebrant-se ab motiu de la justa Axí, insensiblement, fins arribà a semblar que éra Sant-Jordi lo patró de la Audiencia, ignorant ben segur tots los magistrats no catalans, qui de Felip V ençà vinguéren a administrar justicia a Catalunya, l'orígen y significat d'aquella fésta, la representació d'aquell Sant, referent als nostres antichs costums, y los perjudicis que a aquests irrogaren ab la nova planta y despòtich sistéma del primer Borbó en aquesta part.

Ajudá a la importancia de les justes lo bon gust o entussiasme d'un rey *Cerimoniós*, d'En Pere, qui instituí en lo 1371 la Confraría de *Mossén Sent-Jordi* o *de la Cavalleria*, especia de mestratge ón s'hi prescrivíen les obligacions que tenien los cavallers qui la formaven, lo vestuari e insignies qui-ls havía de distingir, y la participació que devíen pendre en les féstes que-s féssen lo díe del Sant patró, pauta certa dels estatuts y ordenances que-s féren ampliament en 1596, ón s'hi engruna ab gran minucia tot quant atany a les justes y torneigs, curiosa nova qui si bé enclou un ensenyament per lo esdevenidor, çò és, per un témps en que lo torneig més que exercici del còs y prova de la destresa d'un campió, havía d'ésser no-més cerimonia y ostentasió de lucse y riquesa, com que les prevencions d'aquell reglament reposen en la esperiencia dels segles anteriors, per élles pot un hom conèxer lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

carácter del costum, qui correspon al período que venim historiant (1).

L'incident de parlar de musiques en la fésta de Sant-Jordi, nos obliga a deturar-nos en aquest punt per tractar d'una materia, sóbre la qual escassegen certament les noves. ¿Podèm creure que no abundassen les creacions musicals durant la Edat-Mitjana? Bé podría ésser, y encare més que lo art de la musica, llevat de la eclesiàstica, qui per son caràcter especial obehía a una veritabla tradició, o en altres térmens, que la musica profana vingués a ésser, com a estímul y profit, una art molt més ínfima que la de la pintura anònima de la qual havèm parlat; car si quelcom ha perpetuat o conservat la tradició oral, com podría molt ben ésser la tonada o ayre dels nostres cants populars, ni sabèm de quin témps arrenca ni qui-n fóu l'inventor. Per fer-se càrrech de què podría éssér la musica a la època a la qual nos referim convé donar ací una idea d'aquells qui la practicaven: lo nom de *joglar* té dues accepcions, lo de graciós o mimich y lo de musich. Alguna molt comptada vegada l'havèm vist citat sóts la primera; mas la segona accepció se troba per molt témps a Catalunya, com a sinónim de musica, acreditant-ho axí les *Ordinacions de la casa Reyal* d'En Pére *lo Cerimoniós*. En regnats anteriors, en lo d'En Jaume II y d'En Alfons III (IV del antich reyalme), segóns és de veure en lo Montaner, s'hi menciona devegades los juglars com a cantors. No duptant, ab tót, que molts dels juglars éren versificadors y musichs ensémps, reposant en aquesta opinió la abans manifestada de que a élls se deurien los ayres dels cants populars. En les metéxes *Ordinacions* y en altres documents s'hi fa sinònima de *joglar* la paraula *trompador*, tal vegada per ésser la trompa l'instrument mès abundant en la orquestra, y ja en témps d'En Joan I *l'amador de la gentilesa*, y qui be pot-ser lo rey dels musichs, dels poetes y dels fal-

(1) Fóren reproduhides les dues ordenances a les quals aludim, en lo primer volum dels *Condes de Barcelona vindicados*, per En Prósper de Bofarull, ón avinentment podrá assaborir-les lo curiós, séns la pena de fer cap als Arxius.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

coners, quasi que-s substituexen del tót oquelles antigues veus per la de *ministril*. Eren los *ministelli* o *ministrelli*, segons lo Ducange, «certs homens qui tenien per ofici alegrar los prínceps y cantar-los-hi féts memorables,» jatsía a la nostra terra éra açò més propri dels joglars anteriors, ja substituits per poetes en lo darrer terç del XV.ên segle.

Es en aquesta ocasió que hi hagué moviment de ministrils en totes les córts d'Europa, perçó com los uns reys los presten o compren als altres, y és a-les-hores con a la de Barcelona hi sonen los noms de molts ministrils y los dels instruments que toquen. Eren los més celebrats Colinet y Everli, solicitat aquest per lo rey de França, per lo de Castélla, lo de Navarra y lo comte de Fóix. Aquest potentat arribava a oferir en cambi d'Everli los dos millors que ell tenía, Huelin y Johan, per més que aquests tocaven ab instruments de *vella guisa*, entant que l'Everli anava dret a Flandes per la compra dels de *novella guisa*; y la metéxa oferta feya al nostre rey En Joan lo duch de Borgonya prometent que li enviaría En Joan *dels orguens*, ensémps ab lo germà d'En Gilabert, qui portaría ab sí lo seu tan celebrat instrument apellat *exaquier*. Colinet y Matadança, tocador *séus parió de corna-musa*, fugiren per fi cap a França y entraren al servey del duch de Torena; cosí d'En Joan. Oltra los nomenats, resulta per los registres, de *Sigilli secreti* del rey En Joan, que éren coneguts En Pére de Bas, pare y fill, Johani Nicolau *lo dels orguens*, Martinet *lo de la arpa*, Bendicho la *trompeta*, Galter, Canche, Jaquet, Pifet y alguns altres (1).

Apart d'aquests instruments, devèm calcular que n'usaría lo poble d'aquella época d'altres que posteriorment són estats coneguts, tals com lo *sach-de-gemechs*, conegut en altres regions d'Espanya per *gayta*, y que tal vegada també també se-n digué en la antigor *brama-sachs*, y encare la *dol-*

(1) Sots lo títol de *Juglars*: publicarem anys enrere, al periódich *El Arte*, diferents articles, qui són lo resultat d'un llarch estudi sòbre aquesta mena de musichs, y dels quals n'és una part quant dihèm en aquesta ressenya, articles qui fóren reproduhits en lo *Diccionario de música* del senyor Saldoni.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gayna, més conegunda y usada en tot Catalunya nova, sóbretót al camp de Tarragona y endemés comarques envers lo Ebre y Valencia, de ón crehèm que té procehencia aràbiga, puix que, adhuc vuy en díe és també coneguda a les costes del Marroch. Dónen nom de *gayta* a Catalunya a una mena de clarinet, pot-ser una de les flautes del sach-de-gemechs, ron axí ho és la *tarota* o *tenora* que toquen al Gironès: plana de Vich, Empordà, Rosselló y Cerdanya.

Quant a féstes públiques no podém ometre que Catalunya y especialment la seua capital, va sabèr tóts-témps distingir-se per l'aparat y magnificencia d'aquelles, ja fós ab motiu de la entrada o regoneximent del seu sobirà, ja per causa d'algun triumfe o victoria, y adhuc per la espressió de gratitut al Altíssim al cessar alguna calamitat pública. De les primeres n'havèm ja parlat en la narració general dels féts cada vegada que és esdevingut una nova successió en la dinastía, y de les altres també en lo lloch oportú, con la dita fésta ha sobresortit per alguna circumstancia. Noresmenys per que sía conegut le caràcter del nostre poble, y sos antichs costums, reproduhirèm del *Libre de coses assenyalades* un acte qui participa alhora de pública fésta y d'especial institució, tot espressants los sentiments dels nostres avant-passats: «Dilluns, a XII d'Abril del any M.DVII, devallant lo Concell de C. jurats, tingué per consideració de la gran pestilencia, la qual de present ès en la present ciutat, fóu posada la primera pédra en lo lloch desliberat e assignat de fer la sglesia o capélla a honor e gloria de N. S. Déu e de la gloriosa Verge Madona Santa-María mare sua, e del gloriós Sant Sebastià; la qual se construeix en la plaça que és entre la casa de la Lotja a font del Angel de la present ciutat, per introducció de la qual són stades fétes les coses e cerimonies següents: çò és, que preses les mides del llarch e ample de la dita sglesia, és stat fét gran vall, comprenent o circuint lo dit pati, segóns mostra per lo fonament. E perçò, lo díe abans fonch féta crida pública, que per sguart de tanta devoció... fóssen per lo dit díe tancades les portes e acompanyar la professó entrevenint-hi en lo divinal ofici e

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sermó se devía fer en lo dit lloch. Lo qual és estat envelat de veles de naus e molt empaliat, ab un bell altar en lo cap vers la ribera de la mar, ab un bell dosser de brocat... e molts poms de roses e rams de flors, tot entapiçat per terra e enramat. E isqué la professó de la Seu, çò és, primer dues bandéres dels improperis de la passió de Jesu-Crist, en aprés, un ermità qui aportava un gran crucifici, e immediatament un personatge de Sant Sebastià, ab arch en la mà e fletxes, e travessat per lo cors, çò és, en la vestidura d'aluda moltes fletxes, e aprés una flóta d'infants en camisa e descaços, disciplinant-se. E girava-s lo dit personatge als dits infants, dihent: Què demanau? E responent, deyen: No muyram axí prestament ab tanta furia de tan greu pestilencia; supliquèm tóts N. S. Déu e digam: Senyor Déu, misericordia. E axi tóts agenollats e los qui allí éren cridaven ab plors e crits tan alts e agres, que los coratges dels cridants e ohints staven per a rompre... Poch aprés arribà la dita professó de la Seu, ab la bandera de Santa-Eularia, ganfanons e creu. E en senyal d'alegría de la dita edificació, fonch rebuda ab moltes trompetes e trons de bombardes... A la fí de dita professó eren mestre Joan Torres, canonge, e domer, e vicari e official del Rvnt. senyor bisbe de Barcelona, ab sos assistents, aportant una reliquia, çó és sageta, de Sant Sebastià, e féu l'offici.

En aprés, venien los honorables Concellers ab llurs vergues; e fóu fét l'offici a cant d'orgue, e solemne sermó, en tanta devoció... qui alçant lo *Corpore domini* fonch tan gran lo crit e ab los trons de les bombardes, que paría lo mon hagués de finir. E acabat lo dit offici, la professó isqué defora, e la bandera, creu e ganfanons. E lo qui havía dita la missa, se posà en lo cantó del dit vall ón tenía ésser mesa e posada la primera pédra per fundar dita sglesia, la cual pédra stava sòts una cabria gornida ab tres ternals, sculpida de les armes de la ciutat, e molt enramada al entorn:.., e Mossèn Guillèm de Sant-Climent, com a conceller en cap, sperà ésser féta la següent cerimonia... que lo dit mossén Torres, stant tot-hom en gran silenci, dix tres vegades: A

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

honor, gloria e lahor de N. S. Déu Jesu-Crist e de la humil Verge Maria, e del gloriós màrtir Sant-Sebastià, a honor del qual ès edificada dita sglesia. E posada la primera pédra intercedesca are per totstèmps, é sía revocada la pestilencia. E responía tot-hom, ab grans veus, *Amen*. E sonaven les trompetes e desperaven bombardes. E lo dit Mossèn Guillém de Sent-Climent empengué la pédra; e afluxáts dits ternals e corrioles, dita pédra fonch posada a honor e gloria de Sant-Sebastià, cantant *Te Deum laudamus*, e se-n tornaren.»

Per la manéra especial que-s feyen les professons, apart del obgécte y la solemnita religiosa, merexen ésser comtades entre les féstes pùbliques: car, molt abans del segle XV, se troba que precehía a les del Còrpus, a Barcelona, algun gegantaç, cavallets, la vibria o brivia, representació simbólica de la humiliació de tots los sers de la terra davant lo rey dels cels, més desenrotllada en segles posteriors, y costum especial de les ciutats de la Coróna d'Aragó. En algunes professons hi assistien les comunitats religioses d'abdós secses, essent lo notable que hi figurassen alguna vegada fins les monges de clausura.

De temps molt antich són les nomenades féstes majors, que celebren los pobles lo díe del Sant patró, y ab tot que és induptable que participaven de civil y religiós, no-ns costen minucies de costums qui han durat fins als nostres témps, y qui anaren comparexent en época posterior a la de aquesta ressenya. Alguna semblança, no gayre, per ésser lo seu obgécte comercial, ténen ab les dites féstes les fires que es ténen en determinades poblacions, instituides aquelles per concessió Reyal, o practicadés per immemorial tradició. Lo nostre annual calendari ja marca los pobles qui gaudexen aquesta privadesa o costum, per qual rahó, axicom per ésser los privilegis en aquesta part de diferents segles y donats per diversos reys, no-ls circumstanciam en aquesta ressenya. De un carácter especial és la de Verdú, per ésser fira de bestiar cavallar, a la qual fan cap de tot-arreu de Catalunya y de les comarques limítrofes d'Aragó, com aximetéix gran nómbre de giptans y ramblers o traficants en cavalleríes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Puix havèm parlat de les diversions y féstes públiques, correspon al present indicar quelcom de certs solaços particulars qui són desapareguts, per efecte d'avenços esperimentats a les darreries del segle XV. Tal és la caça al vol valènt-se de falcons y altres aus de rapinya, deport que en gran escala practicaven per simple gust, no menys que la caça de montería o selvatgina, los nobles y grans senyors. Calía perçò que los falcons fóssen ensinístrats, çò és, habituats a enlayrar-se en direcció de la au qui passas, y a baxar ab élla entre les urpes, o sía ab la presa a la metéxa mà del senyor qui la etgegà. Generalment lo falcó portava lo cap cobert ab un caparó, per que no-s distragués, y anava llígat a una cadeneta o cordill, tenint-ne l'altre cap a un bracelet o a la cinta del caçador, y al moment oportú de gitar-lo al ayre, no calía sinó llevar-li lo caparó, ab lo qual tornavenlo a cobrir tan bell punt com depositava la presa en les mans del senyor. Diguérem que exercitaven devegades aquest deport en gran escala, perçò com albora que solíen mólts entendre en aquesta mena de caça, tots sols, axicom are ab la escopeta—de manéra que al viatjar a cavall, alguns portaven lo falcó lligat al arçó de la sélla,—axi los senyors com los reys y princeps exien també a caça de falconeria, portant gran comitiva de patges y criats, los quals duyen unes llargues barres plenes de falcons de tota mena que distribuíen a aquells y als demés assistents, qui formant un gran cercle anaven concentran-se a un punt donat, ón se recollíen totes les preses. Si haguéssem de donar compte de les infindes sorts o menes de falcons mencionats en les diverses cartes que enclouen los registres de la Regia Cancillería, y en especial los corresponents a En Joan I, fóra immens lo nostre treball: falcons de Noruega, astors de les montanyes de Ansó, milans de Mosquerola, qui donaven caça a grulla, a perdiu, a corb y a garça, mudats, no mudats, etc., y axí no consignarém sinó lo referent als documents ón se conténen (1).

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 536, 8, 58, 82 y 84; 1954, foli 184; 1952, foli 20.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Entre los principals oficials da la servitut de la Reyal Casa, hi havía lo cárrech de Falconer major, y éra tal la estima d'un bon falcó, que devegades se-n donaven grosses sumes, no havènt-hi mutual obsequi entre reys, que entre los presents no hi hagués alguns falcons celobrats, car és de sabèr que-ls hi donaven nom, y en havènt-n'hi una singular especialitat en lo dit ram, éra coneguda fins en llunyadanes córts. Tan important éra la falconería a la Edat-Mijana, que fins tenien coneximent, per los esperts, de totes les qualitats sobressortints dels falcons, dels mijans que calía adoptar per ensinestrar-los, de les prevencions y cura ab què havíen de èsser tractats, de les malaltíes que patíen, a tant havíen estudiat y progressat en aquell punt, que arribaren fins a escriure-n tractats especials, essent-ne autor d'un molt celebrat un antich comte de Fóix, segóns resulta d'una lletra escrita per lo nostre rey En Joan I, demanant, ab gran volença, copia d'aytant important llibre (1).

Quelcom devèm dir de prostitució, puix en la Historia tot hi cap. No cerquèm la historia del vici, car aquesta va nàxer ab l'home y ab ell morirà, emperò val la pena, sóbretót escrivint en lo XIX.én segle, de consignar que a la nostra terra, com a totes les ciutats de la Coróna d'Aragó, ja en aquells llunyans témps tant los reys com los governs municipals tractaren d'ordenar la prostituciò, convençuts séns dupte, de que no podía esquivar-se del tót. En algunes poblacions principals de Catalunya ni havía públich bordell, y a Barcelona hi éren en nómbre prou regular, adorsats generalment a un hostal, circumstancia indispensable en alguns témps per les rahons que aleguen les diferents y culioses ordenances que referents afs bordells se publicaren en distinctes èpoques. L'hostaler qui tenía bordell éra nomenat *arlot* (que n'ignoram la etimología), y havèm vist documents dels nostres reys, per los quals és creat lo càrrech de *Rey d'Arlots*, com si fós un comissari regi, a Barcelona a favor de En Bernat de Santa-Engracia, en lo 1294, càrrech estingit

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 1854, foli 194.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

més tart per lo rey En Pére, en lo 1337. Al *Arxiu de la Corona d'Aragó* abunden los documents, altament curiosos, tocants a tan arduosa materia, emperò apart de quant hi hà inèdit, a les Constitucions de Catalunya podrà trobar-hi lo qui ho desig diferents ordenaments y estatuts per los quals s'estableix lo mou còm s'han de conduhir tant les *àvols fémbres*, com los arlots, y fins los qui freqüenten los bordells o tinguen gordada alguna dona (1). Eren coneguts vulgarment en la nostra terra los bordells ab tots aquests altres noms: *hostal*, *bon lloch*, *jaç*, *palomar* y pot-ser ab altres que n'ignoram, y generalment, en los més principals, s'allogava davant la porta una caraça de pédra, representaut, Bàcus o Medusa, de les quals ne resta encare algun recor en lo carrer Ample y en altres de Barcelona

Com a antichs deports o jochs del poble, poden citar-se lo trinquet o joch de pilota y de barra, y segons una relació del dietari d'En Comes, se celebrava en aquesta ciutat, no sabèm si en determinat dia del any, o per una causa estraordinaria, lo git de la ballesta, qui tenia son local estramurs y tocant del portal de Junqueres, nomenat *foch de la ballesta*. Acredita aquest costum un ban, datat lo 24 de Juliol del 1456, per lo qual se fa assabèr als qui vullen pendre part al joch, que hi facen cap lo diumenge següent 37, y s'hi descriuen les joyes que-s donaràn en premi y llur valua. Encare n'anomena En Capmany, ab motiu d'esplicar la utilitat d'estar agremiats los menestrals, d'altres, com són la *sortija* les *bitlles*, *pilota*, la *rodella*, la *esgrima* y la *dança pública*, autoritzada y vigilada per la policia.

La institució gremial, a la qual acabam d'aludir pot dirse que està en lo caràcter dels habitants d'aquesta terra, que per llur metéxa situació favoreix l'espandiment de les arts, com axí ho prova la memoria que-s consérva d'antichs monuments, s'hi consigna la eczistencia, ja en témps dels Ro-

(1) Veuse *Constitucions de Catalunya*: pragmàtica del rey En Pére, donada a Lleyda lo 24 de Juliol del 1375. Ordinacions d'En Joan I, en l'*Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 1924, foli 73, registre 894, foli 23; y en l'*Arxiu Municipal* de Barcelona, la colecció de Crides.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mans, de colegis o corporacions d'artesans, entre altres la làpida endreçada a Minerva que reprodueix lo Capmany. Aquest autor, en les *Memorias históricas de Barcelona*, y adhuc abans, sóts lo pseudònim de Ramon Miguel Palacio, en son *Discurso Económico-Político en defensa del trabajo de los Menestrales*, és lo qui ab més abundor de noves y estudi ha esplicat la utilitàt de la institució gremial, basa indispensable per lo qui voldrà tractar, en aquests témps, de la associació d'oficis sóts un punt de vista més modern. En la societat d'aquells segles no sols éren indispensables los gremis, sóbre-tót portant tots-témps ab si l'avantatge del Mont-de-pietat (principal y ans bé únich obgécte dels estatuts primitius), per agermanar los indivíduus d'un metéix ofici, acostumar-los a certa disciplina y formalitat, y donar-los un estímul per assolir la honra que proporcionava respectivament la organització de quiscun ab les categories y títols que donava als seus prohomens, sinó que convenía fins per lo foment de les institucions municipals ab què-s distingí Catalunya ans que molts altres pobles d'Europa, podènt molt ben dir que, com a corporació, la municipalitat catalana tenía mútua correspondencia ab Emperadors, Soldans, Monarques, Repúblíques, y puix l'artesà tenía cabuda y representació en los Concells, sa firma o son nom sonava aximeteix en representació més o menys parcial d'una veritable potencia. Lo qui resuscità la industria a Catalunya, restablint les associacions gremials qui a la primería porten ans bé lo nom de confraríes, fóu séns dupte En Jaume I. Aprés d'En Jaume I, al qual regnat corresponen les dates de les primeres ordinacions d'alguns gremis, los altres privilegis generals que aquests conseguiren dels successors d'aquell gran rey, fóren d'En Jaume II, en lo 1319, d'En Pére III en lo 1337, d'En Joan I en lo 1390 y finalment d'En Ferran *lo Católich* en lo 1506. Sols com a mostra de quant representaven los antichs gremis a Barcelona, ne citarèm alguns, quasi tots ab ordinacions y estatuts propris, y tenint aximetéix representació en la Municipalitat Barcelonina: texidors de llí y de cotó, pellayres y adobadors velluters, gerrers, velers, corders de cànem, davantelers, ar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

genters. perayres, texidors de llana, tintorers, candelers de cera, candelers de seu, canters y mestres-de-cases, pintors, veyners, cuyracers, galoners, fusters, batifullers, çabaters y tapiners. capelayres, cordoners, boters, espasers, torners, vidriers, ferrers.

Tocant a la agricultura no hi hà, en los témps als quals nos referim, necessitat, com anteriorment, d'observar açò que la mà del home adóba tras la reconquésta del patri sol, assolat per les guerres sostingudes per los antichs invasors, per no perdre son usurpat domini: dés de Luduvicus Pius a En Ramon Berenguer IV, la Catalunya antiga tingué temps de refer-se, y ses terres, ab lo favorable sistéma d'emfiteusi primitiu, ab la distribució feudal per la una part, ab les riqueses que anaren adquirint los monestirs per la altra, ab lo propòsit de les grans poblacions de possehir dominis propris, y constantment ab la seguretat general de no tornar ja més en mans de gents estranyes, l'espandiment de la pública riquesa hagué d'anar de costat ab la agricultura, y ningú no desconeix que al travers dels segles durant los quals arribà a constituir-se la nació catalana, lo proprietari y l'agricultor enlayraren lo conreu de les terres al major grau de perfecció: y en quant a la Catalunya nova, o sía del estrém del Penadés al Ebre, com que la reconquésta verificada per En Ramon Berenguer IV obehía a un savi sistéma per lo qual los alarbs d'aquestes comarques se trobaren impensadament vensuts, tant que-ls calgué retre-s acorralats a les montanys de Prades y Ciurana, y llurs terres passaren a mans dels vencedors en lo nou repartiment, de pensar és que, ab l'afany del proprietari natural, havía de donar lo resultat que ja de lluny vé admirant-se, car del dits territoris, en especial del Priorat, exíen gavellaments de richs vins que transportaven los nostres vaxells als mercats forasters, séns altres fruyts que seguexen conresant-se fins are, y llegums molt estimades, especialment los fasols del camp de Tarragona, ja coneguts per sa bondat en témps dels romans sóts lo nom vulgar de *phaseolus*.

Les mides de terra que-s coneguéren durant la Edat-mit-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jana a Catalunya són les metéxes qui han anat perpetuantse fins als nostres témps, y tan variades, en ses distintes comarques, que fóu prou difícil assegurar llur justa comprensió respectiva, y donar per clar si una metéxa denominació pot representar diversa cabuda segóns la comarca, tant més quant al mencionar-se en algunes escriptures, s'espréssa que la mida sía la del poble immediat, o d'un altre que hom prèn com a regulador en aquesta part. Nos limitam, donchs, a recordar que entre les moltes mides que-s nomenen en los antichs documents són principalment conegudes les següents: *jornals*, *jornals de bous*, *parellades*, *migeres*, *mojades*, *vessanes*, *quartans* o *cortans* y *corteres* (aquestes de sembradura).

Alguna vegada, durant aquells segles, se troba que lo Reyal Patrimoni, per mijà del Procurador dels feus de la Coróna, vèn o cedeix lo dret d'esplotar tals o quals mines; mas generalment no-s fa la esplotació per compte sol del Estat, séns dupte per estar la major part en terres de particulars, y considerar-se la proprietat d'aquests tant les mines eczistents com les qui anassen aparexent, segóns ho acrediten les escriptures de traspassos, en les quals, al clausular la cessió de drets y demés anecses, s'hi afig comunament *cum minis trobis*, etc.

La moneda que s'encunyava y corría a Catalunya en témps dels Comtes-reys éra de diverses sorts. Conservaven-se, en part, algunes monedes del témps dels Comtes com éren los *maneusos*, y fins al primer terç del XIII.ên segle, se-n encunyaren unes de poch conegudes que-n deyen *bussanes*, *brunes*, *de quart* y *dóbles*. Dés de la época citada, Barcelona tenía la privativa de la encunyació de la moneda dels seus reys, qui éren de tern, coneguda en témps més moderns per reyals de velló d'argent y or (denominació castellana), si bé, a prim mirar, no són sinó los *crohats*, per la creu que porten, encunyats en témps dels primers Alfonsos, Jaumes y Péres, acceptant-se alhora los *denarios comitales*, que encunyaven los comtes d'Urgell, y les *jaqueses*, d'iqual valua qne aquells, procedents de Jaca, les *pugeses* de Lleyda, *timbres* de Perpi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nyà. *paeifirhs* de Catalunya, en témps de Joan II y del conestable de Portogal, *maçmudines* d'or, y altres d'estrangeres, que ab tot y les prohibicions se cambiaven y corríen en lo comerç. Hi havía aximetéix morabetins d'or y Alfonsins, coneguts ja aquells en témps d'En Ramon Berenguer IV, y abdós corrents en los segles immediats y següents. Per sabèr l'origen, valor y diferencia de totes aquestes monedes axicom los noms de les poblacions de Catalunya qui les encunyaven, recomenam la lectura de la *Historia ds los Condes de Urgel*, per Monfar, lo *Tratado de monedas* de Salat, y molt particularment lo *Memorial numismático Español*, dirigit per los senyors Campaner y Pedrals.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Reys d'Espanya

ENTRAM dins una època del tót nova per Catalunya. Dés lo témps de la reconquésta, çó és, dés de les primeres albors de la constitució civil de la nostra terra, cada centuria qui passa és un nou grahó en bé de sa constitució política, y millor diríem en bé de sa independencia, de sa autonomía. La nostra regió, ab la ajuda dels seus naturals y la protecció dels reys franchs, tórna a la vida antiga que li llevaren los alarbs, la valor d'aquells se desempallega de aquests, y sabènt sos cabdills sotstrare-s al patronat franch, traspunta la veritable nació catalana, exercint-ne la sobiranía los gloriosos comtes de Barcelona: ajustats, per dret hereditari, los Comtes lo dominí del reyalme d'Aragó al llur, alça ben alt lo cap, entre totes les testes coronades d'Europa, aquella noble rabaça dels Comtes-reys, aquella dinastía catalana d'Aragó; los Péres, los Jaumes y los Alfons, qui sémpre amadors del lloch del llur breçol, de Catalunya, ab élla compartiren la gloria de llurs prohomenies, abocant los catalans y aragonesos a dificultoses y perçò meteix heroyques empreses, lo resultat de les quals fóu esténdre la Confederació Catalano-aragonesa fins a Valencia y Mallorques, agregar a la metéxa les illes de Sicilia, Sardenya y Còrcega,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y lo reyalme de Nàpols, refrenar la ambició dels seus rivals o enemichs en totes mars y terres, y acreditar en suma, que éra l'agregat dels seus dominis una nació poderosa en les armes, exemplar en sos costums, un model per ses institucions y, séns ningun dupte, de les més avançades en la carrera de la general civilització. Si les institucions decauen, si les costums se pervertexen, si les armes catalanes o aragoneses descansen, no per cansament sinó per veure-s postergades, y si és oblidada aquella germanor antiga que constituíen los diversos Estats de la Coròna d'Aragó, y en conseqüencia s'afebleix lo llaç qui unía fermament los pobles y reys en la gloria comuna de la patria, no-n ténen pas la culpa ni los desviats sotsmesos, ni aquells prínceps dels quals fóu la dinastía natural posposada a Casp per una altra de forastera, y no-més deu cercar-se la rahó de tants mals ab què-s tanca la època anterior, y que no són sinó lu preludi de la vergonyosa realitat que havèm de descobrir en la present que començam, en la pintura dels féts y complicacions que esposades havèm al tractar dels monarques descendents del proclamat a Casp.

No obstant açò, entre tots los deféctes que aquests poguéssen tenir, algun se-n assenyala, com En Alfons, lo conqueridor de Nàpols, qui acredita ésser tan gran capità com politich consumat, y jatsia d'altres, com En Joan II, porten al estrém llur refinada tiranía, bons o dolents, magnànims o tirans, són al cap-devall, los reys de llur nació, y no consenten la postergació d'aquesta, que fóra l'anoresament del llur propri nom, ni abandonen lo soli llur, ni lo centre predilecte de llurs dominis, propósit que bé haguéra mantingut totstémps la famosa Coróna a la alçada ón la colocaren los reys de la primera rabaça. Solament lo qui menyspresas d'ésser rey d'Aragó y Comte de Barcelona podía ocasionar la decadencia d'Aragó y de Catalunya que venim lamentant, y l'instrument de tan gran fatalitat bé sabèm que és En Ferran *lo Católich*, lo barba-mech rey de Sicilia, qui casat ab la eventual hereua de Castélla, ab Na Elisabet, havía d'ajustar ab aquesta ensémps con ell heretas los Estats d'Aragó y ella

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'assegués al soli que legalment corresponía a la Beltraneja, sóts la seua mà, tots los Estats de la Península Hispànica, podent axí fer reviure lo nom d'Espanya, qui finí en témps de Roderich *lo Gót*, emperò dexant en situació secundaria y arraconada, si axí podém dir-ho, per que no tingués més iniciativa propria, la fins a-les-hores celebrada Coróna de Aragó.

Los successors d'En Ferran y Na Elisabet s'han d'intitular ja, donchs, reys d'Espanya, lo nou céntre guvernamental y politich, dés de ón han de girar llur prepotent mirada per ovirar los llunyadans oritzons fins a ón enténen esténdre llur ambiciós afany d'universal domini, està enivelat en regions qui ni són aragoneses ni catalanes, y per tant l'ùnich rey de la monarquía espanyola respirant en una admósfera esclussiva de la regió ón viu y té sa córt, de la nacionalitat ab los costums de la qual s'identifica, de la raça que-n pren lo carácter com a propri, genuí y comú de tots los seus sotsmesos qui-s nomenen indistinctament espanyols, no basqueja de conèxer les radicals diferencies entre los seus diversos dominis qui un segle abans fóren nacions independents, considerant cascuna d'aquestes sols com a una agregació a la Coróna de Castélla, o com a una colonia llunyana que son sceptre regeix per mijà de lloch-tinents.

No són res comparativament ab la nacionalitat preferida y afortunada los mèrits originaris d'Asturies y Galicia, ni de llur immediata successora la nació lleonesa, absorbida per la prepotent castellana, lo nom de Navarra no-s recorda sinó per vigilar lo territori que-n podría usurpar lo francès, lo reyalme primitiu d'Aragó és mirat com un obstacle, per ses institucions y son Justicia, a la màquina política y guvernamental del céntre de la Coróna d'aquell nom. Catalunya, no és ni més ni menys que una de les grans provincies qui fórmen l'agregat de la nova nació espanyola, igual a Valencia o a Mallorques, puix esborrada la diferencia que a aquestes de molt de témps merexia com a mare comuna. y pot-ser mestra en los llurs costums, éra dóble l'isolament ón se veya, posat que dexava d'ésser córt, d'ésser lo nucli influyent

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'una gran Confederació, y no ja mare, sinó que ni tan sols germana podía ésser d'aquelles qui ab la seua amor visquéren llargues centuries, tant que de llavors ençà cada germana viurà dins sa propria casa, aténta no als avisos y exemples que abans li donas Catalunya, mas vigilant axicom Catalunya, a les ullades que-s dignas endreçar-li la nova córt d'Espanya ans bé per governar-la o corregir-la, que per amanyagar-la, puix que éra mester havèr d'assimilar-se tots los antichs Estats al central.

Catalunya, de tót-en-tót deslligada d'Aragó y de Valencia, séns esgordar de prop lo breçol y lo trònus dels seus reys, governada per un lloch-tinent qui éra satèlit indiscrepant dels moviments del gran planeta únich, del Rey y la córt de Madrit, vehent cessar per un may més, com si cayguéssen en menys-preu, ses poderoses flotes, escassament visitades per los monarques, qui no calciguen lo seu sol sinó moguts de fretura estréma, no cridada al socórs d'Espanya sinó con són necessaris grans sacrificis, emperò séns intervenir ja may los seus varons en ningun afer públich de la alta política, y aplicada esclussivament a la agricultura, al comerç, a les arts, agregat de sa major celsitut en aquests temps ab la qual ha sabut suplir la altra grandesa de què abans fóu despullada, no pot ja confóndre sa historia ab la historia dels reys, sa vida, especial, ab la vida pública y política del govern del qual depenja, y puix no és, d'aqui-avant, sinó una part de la estesa monarquía Espanyola, no-més pot correspondre-li en la Historia general d'aquesta quant ab élla particularment se relaciona: car, per lo romanent, poch li ha de fer que Madrit estiga bé o mal ab Roma, que hi governen flamenchs, o que flamenchs vagen a lluytar castellanes, o que abdós plegats se disputen ab francesos a Italia o llà ón-se-vulla, puix al cap-devall no són tots aquests féts altra cosa que esplotacions qui obehexen les més de les vegades a la fantasiosa ambició del monarca, no a les savies mires del benestar general per tot Espanya.

La nostra declaració revela, d'una manéra ben esplícita, lo sistéma que ha de seguir la *Historia de Catalunya*, sóts lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

domini dels reys d'Espanya. No obstant, com-se-vulla que ún no pot compendre devegades una conseqüencia séns espondre los antecedents necessaris, per no apartar-nos del costum que havèm practicat de bell començament, procurarem què, al produhirse-n l'efécte, vaja aquest lligat ab la seua causa més bréument. Axí, a cada muda del successor al trònus, donarèm una idea del seu regnat, que serà com una rabent esposició dels principals féts que hi síen esdevinguts, y que servirà com a més fàcil camí per enllaçar-los la hora que convinga, ab los particulars de Catalunya, podènt molt bé fer-se que en alguna ocasió los nostres féts particulars síen lo mòvil d'altres de generals, y encare de trascendencia més estesa en çò del polítich, cas especial en què los nostres estudis seran més detinguts, perçò com serà dever nostre refutar moltes de les assercions que han degut consignar-se en les histories generals per no desplaure a vencedors afortunats y a cortesans prepotents.

Apliquèm, donchs, lo referit sistéma, seguin per lo seu ordre cronològich, lo seguici dels reys d'Espanya immediats successors d'En Ferran d'Aragó y de Na Elisabet de Castélla.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL I

JOANA I

(muller del arxiduch Felip, aclamat rey a Castélla y no regonegut a la Coróna d'Aragó.)

ensémps ab

Carles I (V d'Alemanya)

Dés del any 1516 al 1529

Idea general del regnat. Catalunya séns reys propris: actitut de sa capital. Tres governadors alhora: prudencia del Concell de Cent en aquesta complicaciò. Vinguda de don Carles a Catalunya: son jurament a Lleyda; sa entrada a Barcelona, y magnifiques féstes ab què-l rebéren, son jurament a la plaça de Sant-Francesch, pas dels gremis ab entremesos y altres representacions, visita a la Catedral y present de la municipalitat al Rey. Noticia de la mort del emperador Macsimilià, y funeralies que li féren a Barcelona. Capítol del Orde del Toisó d'or a la Catedral: sóts quin carácter lo celebrà Carles. Actitut del Rey vers la noblesa. Altres juraments del Rey, y presa de posesió del canonicat. Corts, en les quals se verifica la jura mútua, errors del Feliu, tocant a aquelles, proposiciò del Rey, y donatiu que li fan. Rahó de dreçar-se la convocatoria del braç Eclesiastich al bisbe de Tortosa. Don Carles és elegit emperador d'Alemanya: obsequis de Barcelona al Cèssar, ab tal motiu. Se-n va lo Rey de Catalunya, y tantost d'Espanya. Los antichs richs-homens se nomenen magnats d'Espanya: privilegi per lo qual són considerats com a tals los Concellers de Barcelona. Questions feudals, bàndols y commocions: obgécte que aquestes poguéssen tenir. Lloch-tinent o virrey a Catalunya: contra-rahó de nomenar-se tal l'arquebisbe Cardóna. Preludis de rompiment ab França. Nova organitzaciò del exèrcit: intervenció dels catalans en lo fét d'Italia. Estima que fa lo Rey dels dos virreys de Sicilia y Nàpols Mont-cada y Cardona, y grans serveys de aquests personatges. Los francesos a Pamplona, defensa del castéll per Ignasi de Loyola, qui pasa tantost a Mont-serrat y Manresa per fundar la companyia de Jesus, y complascença del Cèsar. La mort de Lleó X, y és elegit en successor lo bisbe de Tortosa, qui prén lo nom d'Adriá VI: entra aquest a Barcelona, y se-n va a Roma, ón se mor al cap d'un any. Los Turchs a Rodes; defensa de fra Uch de Copons. Cabdills dels exèrcits imperial y francès, gosadia dels francesos y rompiment

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de la guerra a Italia. Batalla de Pavía: ineczactitut historica en l'episodi que-n atribuexen la pintura a Velazquez. Francesch I. fét presoner per lo catalá Aldana. Féstes a Barcelona per lo triumfe de Pavía. Entrada de Francesch I, presoner a Barcelona, obsequis que li tributen, y son anament cap a Valencia. Tractat ab Francesch, durant sa presó, promogut per sa germana Margarida: arribada de aquesta senyora, y després de duch del Borbó a Barcelona, y pompa ab que son obsequiats. Matrimoni del Emperador ab una princesa de Portogal: singular intervenció en aquest del duch de Calabria. Alteracions dels Moreschs, y com se sossegueu are com are.

Idea general del regnat

LARGH fóu lo regnat de don Carles, tant que durà més de coranta anys, y en ells no cessaren les guerres y los conflictes, aquelles fora d'Espanya y aquests al interior de la Península algunes vegades. Lo qui abraça tan estesos dominis, puix a més d'ésser rey d'Espanya, aplegà en lo seu front la coróna del Imperi, hereu com li tocà ésser alhora dels ambiciosos resguarts dels seus respectius avis, d'En Ferran d'Aragó y de Macsimilià d'Austria, no podía estar-se de promoure o comportar tan grans tempestats; car lo nét dels conqueridors d'Italia havía d'ésser per precisió enemich de francesos y continuador de les guerres que contra élls sostinguéren los seus gloriosos antecessors, y lo fill del arxiduch Felip, alemany d'educació y per temperament, febel al propósit de mantenir la supremacía del podèr reyal, havia de desvetllar, per precisió, planys y avalots al pahis que devía regir per la preponderancia de privats forasters, entre los metéixs qui, en témps de don Joan Manuel, tantes felicitats esperaren dels flamenchs, y ab tal fatlera van demanarlos, menyspressant lo Rey Catòlich, y no palanquejaríen en comprometre municipalitats y pobles, fent-los alçar una banderá qui fóra nacional y patriòtica, si llur mà egoista no la empunyas.

Ab tót que don Carles vingué a Espanya com a príncep, per tal com vivía sa mare, la reyna Joana, vertadera proprietaria, prompte fòu regonegut com a rey, y si durant la triga de sa vinguda, qui no fóu gayre-aprés de mort En Ferran,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'encapsalaven los despatxs en nom sols de la reyna Joana, tantost figurà ensémps ab aquest lo del seu fill lo Rey, qui acabá per ometre l'altre, sonant únicament lo de Carles, rey d'Espanya.

Com que tindria prou confiança en la regencia qui governava la nació, no-s donà brasa lo successor al trònus per fer cap á la Córt, y poch aprés d'havèr la visitada semblant que préstas homenatge a la memoria del seu avi matern—esterioritat qui pot-ser obehía a causes polítiques y mòvils molt diversos que ignoram,—passà don Carles a Aragó, y tot seguit a Catalunya, ón s'hi deturà prou témps, tal com si aquest estrém de la Península li fós a-les-hores més convinent als seus càlculs, que no qual-se-vol altre y adhuc la metéxa Córt. Encare ans d'arribar-hi lo Rey, la preponderancia Flamenca o Alemanya éra coneguda com a revellit abus, y los fums de certs nobles per disputar no alló que flamenchs temien, mas quant gaudíen altres nobles espanyols, tals sedicions produhiren, que sols l'afinat tacte del cardinal Ximèneç de Cisneros podía apaybegar-les. La espectativa la qual l'obligas per ventura la resolució de semblants complicacions, podia molt ben ésser la causa de la detenció de don Carles a Catalunya, y per altra part, la coincidencia d'haver rebut, fent-hi estada, la nova de la mort del seu avi Macsimilià y d'ésser-li successor en l'Imperi, per més necessitat que tingués lo nou rey d'Espanya de tornar a la seua Córt, ab no menys urgencia li convenía al nou emperador anar-se-n al céntre del seu imperi, y resoldre la actitut que degués pendre en esguart de França, atenent a que son antecessor en aquell havía sots-signat les paus ab lo rey Francesch, lo qual tractat de pau, que-s fermà a Noyon, éra altament damnós a don Carles, y bé éra sabut que aquest, només que príncep a-les-hores, hagué d'admetre-l per necessitat, y respectant la voluntat del seu avi, de manéra, que, posat ja en lo seu lloch lo metéix perjudicat, séns empatx podém dir que-s rompía de nou, originant-se-n les guerres que senyalam.

Tals antecedents expliquen per que don Carles, més que tots los seus successors, apar recordar y regonéxer la impor-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tancia de la regió qui ab ses armades facilità més als seus successors lo domini d'Italia, y que-s mostra respectuós y considerat ab Catalunya, y que-s valga d'algun dels seus fills ilustres. Mas, apart d'aquesta observació nostra, los metéixs antecedents seran prou a fer compendre que lo regnat del monarca d'Espanya, alhora emperador d'Alemanya, sía una complicació contínua, un moviment incessant qui crida a totes bandes lo cabdal prohom dels granats aveniments qui-s descapdellen, volant soptadament Carles d'Alemanya a Espanya, tornan a aquella, dexant la una y la altra pér Italia, y que son podèr omnímode ordesca y rompa lligues, sospenga y remoga guerres, y tan prompte influesca per la elecció pontificia, esperant contrarrestar lo Luteranisme, com debata ab la metéxa Roma y contra élla vagen los seus estols, en los quals no dexen de figurar ensémps ab espanyols y altres cristians los mètéixs luterans.

N'esplicarèm una de les alusions sus-are fétes. Essènt mort lo papa Lleò X, favorable conjunctura per l'afortunat Cèsar, resultà nomenat successor al soli Pontifici ¡quína coincidencial lo mestre e instructor del metéix Carles, aquell Adrià Florenti, cardinal y alhora bisbe de Tortosa, qui restà governant Espanya ensémps ab Ximéneç de Cisneros. Tan propici succés havía d'ésser lo senyal d'altres molt gréus, iniciats per don Carles, y és de compendre per la següent nova que-n dóna lo Mariana: «Aparellaven tot-d'una llur partida lo Pontífech y lo Cèsar, aquell per arribar d'hora a Italia, cuydant ordenar les seues coses, y lo Cèsar aprés de donar orde en les d'Alemanya, per tornar-se-n a Espanya.» Apaybegades aci les sedicions dels Comuners, obstacle secundari per lo qui-s disposava a fer anar en renou tot lo món, prompte donà-s a conèxer la lliga entre lo Cèsar y lo Pontífech ab altres Estats contra francesos, prompte sonaren les desfétes d'aquests a Italia, y un colp empresa la lluyta, difícil fóu aturar-la.

La galivança de Carles s'aygalí instantaniament, car lo pontificat d'Adrià fóu molt curt, tant que no-més durà poch més d'un any, y de la elecció del successor depenjava la ree-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

xida més o menys sortosa del plan que don Carles hagués concebut: mas, fét ja públich lo propòsit de guerra, ja no-n tornava enrere lo Cèsar, tant si lo nou papa s'inclinas més a favor del francès, com si, per esperit de pau, cuydas refrenar les ambicions d'uns y altres. Axí hagué de succehir. Dehades tractà lo nou pontífech Climent VII, de fer la pau entre França y lo Cèsar: tras les instants volences d'una y altra banda, y alternant en pèrdues y triumfes, donaven la memorable batalla de Pavía, ón restà presoner lo rey Francesch, y amenat tantost a Espanya, la Lliga antiga fóu substituída per una altra, entrant hi lo Papa contra Carles, y per més que tantost mijançaven conferencies entre abdós, que-n fóu lo resultat proporcionar espay al Cèsar per concórrer a certes espedicions contra turchs, no perçò s'esmortuí l'esperit de guerra general, perçò com atéses les pretensions de França sóbre l'estat de Milà, los estols de Carles penetraren dins França y assetjaren Marsella.

La menaça del Turch contra Italia, lo perill crexent del Luteranisme, axicom la aparició del Calvinisme a França, pot, per bréu espay, fer cedir úns y altres contendents, establint una tréva, mas la actitut de Carles, qui tornà ab la idea d'emprendre una nova guerra contra Africa, aparellant espedicions contra Alger, qui tinguéren dissortada reexida, donà peu a una nova aliança moguda per lo francès contra l'Emperador, y Flanúes, lo Piamont y Saboya s'inflamaren en embregada lluyta, les costes de Galicia presenciaren un combat naval eotre les dues armades francesa y espanyola, y si los francesos gosaren assetjar Perpinyà, en cambi recobrava Carles la provincia del Luxemburg, essent indispensable a-les-hores establir definitivament la pau.

Segon intermedi fóu aquest a la general tragedia, durant lo qual l'Emperador fóu tingut aplicar-se a una altra mena de lluyta, perçò com entant que començava a obrar lo concili de Trento per proporcionar la pau a la Esglesia, apart d'alguns avalots a Italia, que no fóu possible apaybegar, hagué d'entretenir-se Carles a Alemanya per escarmentar lo duch de Saxonia y altres princeps, aprés de la qual cosa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

véu-se los prínceps de Flandes confederats ab la França contra l'Emperador, qui forçosament tingué de fer pau a Alemanya, emperò séns que perçò minvas la guerra a les fronteres de Flandes y a Italia. En axò, que ja éra a les darreríes del any d'aytan bulliciós regnat, se mor la infortunada mare de don Carles, 11 d'Abrií del 1555: y fadigat lo Cèsar de tantes ambicions passatgeres per lo benestar del món, com que son germà don Ferran, dés lo 1531, éra estat nomenat rey de Romans, y son fill don Felip, dés lo 1528, havía ja rebut jurament a Castélla com a hereu d'aquells reyalmes, essent ja posteriorment, en lo 1543, nomenat per lo seu pare governador d'Espanya, regoneguda la capacitat de tals prínceps, per regir en proprietat quant abans tinguéren encomanat, renuncià don Carles a favor del primer l'Imperi, y del segón los dominis d'Espanya y las restants que li pertanyíen, y baratant éll la coróna per la cogulla, va recollirse en lo 1555, lo metéix any de la mort de sa mare Joana, al monestir de Yuste, del orde de Sant-Geroni, ón al cap de dos anys clogué los ulls a la llum, apartant-los per sémpre més de tota mundanal miseria.

Grans va-y-véns caracteritzen lo regnat de don Carles, car difícil éra podèr agermanar certs interessos, con estan en pugna sentiments religiosos ab devèrs de lleyaltat y és la ambició móvil de tantes inconstancies; emperò, com nos apar sémpre que-s sobreposa al món un gran geni, que tal éra don Carles, tan venturós hagué d'ésser en sa estela, que fins véu-se favorejat ab la desaparició de certs personatges qui podíen ésser obstacle a sa carrera o als drets del seus successors; tals fóren, entre altres, los destronats reys de Navarra, que lo Francés patrocinava, y febelment servit per altres qui no tenien res que agrahir a sa dinastía, com lo duch de Calabria, darrer rebrot de la també destronada casa de Nàpols. Encare més, tingué la sort de pendre muller digna de sa grandesa, Na Elisabet de Portogal, filla del rey don Manuel y de Na María filla dels Reys Católichs, y adhuc en les seues distraccions amoroses, que-n tingué don Carles

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

abans y aprés de casat, dexa entre sa successió bastarda homens tan ilustres com lo nomenat don Joan d'Austria.

En la nova vida, en la nova situació que té de gordar Catalunya sots lo domini dels reys de Espanya, és semblant a una vídua poderosa y honésta qui, conformant-se ab sa desventura, no oblida perçò los hàbits de grandesa y sumptuositat als quals estava acostumada, mostrant-se, per efécte de ses metéxes virtuts, generosa, espléndida y prudent en estrém, emperò escrupulosa més que gelosa en quant toca a les consideracions que li son degudes y en apartar-se ni un punt de tot alló qui constitueix cerimonia o etiqueta. Sía-ns perdonada la metáfora en gracia de les observacions positives que anirèm fent, car adicta la capital del Principat a tot quant significa institució Reyal, conformant-se ab la desaparició dels seus monarques naturals, ab perdre lo títol de córt y lo de sa alta intervenció en los afers públichs una centuria enrere, se complau y alégra esperant tot quant prové del nou podèr, al obsequi del qual se disposa de grat y generosa, vivint pacífica y tranquila entretant, vigilant de ferm lo major monument que li resta de sa celsitut passada, les seues benvolgudes institucions, qui la fan, alhora que económica, ricosa, emperò tan tocada y posada en lo compliment dels seus devèrs y en la conservació dels seus costums, que fins arriba al cap-demunt de puntosa, per no donar ni rebre més ni menys, d'açó que li correspon fins en los actes de pura cerimonia, méntre que corriba a ésser pròdiga la hora que com a cavallerosa ha d'assenyalar-se o con ha de acreditar al podèr Reyal que no ha tingut en oblit los exemples y les glories d'aquell témps en què éra gordadora de la coróna dels seus reys. Axi, al venir lo cas de veure menyspressades ses virtuts, calcigats los seus privilegis, Catalunya sabrá donar als seus escrúpols la força de la altivesa més noble, y recordant-se de çò que fóu un jorn, de que sos fills, lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

seu diner y ses galères contribuisen més que ninguns a la metéxa gloria que tantost frueix la nova nació espanyola, sabrà aferrar la llança y embraçar l'escut per defensar-se de la tiranía, resolta, adhuc sabènt-ho, a morir anegada en sa propria sanch.

Semblant actitut, aquestá heroyca resolució no correspon encare al témps y al regnat que historiam; cenyim-nos, donchs, fins que vinga lo cas, a justificar solament lo gest y portament qui la assenyala entretant, seguint-la en tots los seus actes com a especial y atònem govern, y en tots los aveniments ón hi figuren alhora governants y governats catalans.

Ja consignarem a la fi del regnat anterior les dificultats qui s'oposaren a acceptar com a governador de la Coróna de Aragó, y per tant de Catalunya, l'arquebisbe de Çaragoça, fill natural d'En Ferran, segóns aquest havía disposat en lo seu testament. Les rahons que llavors s'alegaren seríen sens dupte les que més tart féu mester repetir, con fóu donat per cosa certa que lo príncep Carles, veritable governador general d'aquests reyalmes, designant per lo seu avi, venía a pendre possessió del seu càrrech, qui-s mudaria ben prést en lo de rey e de senyor. Sabut és que donant-se aquest prou brasa, y certament fent valdre lo testament d'En Ferran havía nomenat governadors d'Espanya, ínterim no vénía, lo Cisneros y l'Adriá Florentí, aquell de Castélla y aquest de la Coróna d'Aragó: resultava, donchs, ab açò que Catalunya anava a tenir tres governadors generals, lo qui ja ho éra a la mort d'En Ferran, y que may per may no-s prevenía que degués cessar al entrar un nou successor a la coróna; lo de la Coróna d'Aragó designat en lo testament del últim rey, y finalment lo nomenat príncep, immediat hereu de la reyna Joana y millor diríem ja veritable rey d'Espanya.

Personificada la opinió de Catalunya, més per son prestigi que per sa categoría, en lo Concell de Cent de la ciutat de Barcelona; és curiós lo veure com a aquesta savia y poderosa corporació s'endreçen ab impaciencia los dos governadors qui-s creyen estar en dret, emperò no estaven en exer-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cici del càrrech llur, respécte del Principat, l'arquebisbe de Çaragoça y lo cardinal Adrià. D'ún y altre se-n consérven les lletres (1) ab les quals alhora de recollir llur dret, recorden als Concellers de Barcelona lo devèr de feheltat que ténen, respécte del Príncep y lo de respécte als representants de son podèr suprem, durant sa absencia. Poch ni molt no freturaven los nostres prohomens del recort, y puig sabíen lo significat e intenció de tan efectuoses epístoles, complint élls com a lleyals con ne vingués lo cas, y ja tenint governador lledesme, essent lo cambi de persóna atenció secundaria pagaren ab bones rahons al ún y al altre pretendent, y no fóu tan dolent llur procehir, con lo metéix príncep ans de embarcar-se, de Mediamburg estant, y al acostar-se a Espanya, dés de Villaviciosa d'Asturies ón desembarcaría, y per fí dés de Madrit y altres punts, anà donant compte dels seus passos y propósits a la venerable corporació catalana, tractant-la com a amiga preferida, séns que ùn advertesca en ses lletres (que-s conserven ab les anteriorment citades) lo menor plany per lo desconeximent dels governadors, y si ans bé agradosa aprobació de son procehir, y sémpre ferma confiança en sa lleyaltat.

Lo qui repassará la clàusula testamentaria d'En Ferran, veurà que tots teníen rahó per efécte de la ambigüitat que resulta; perçò que si éra cert que En Ferran havía dit «*nombramos y señalamos al dizo Arzobispo de Çaragosa nuestro fijo en nombre del dicho primogénito para que administre, provea y govierne los dichos nuestros reynos de la Corona de Aragon fastu tanto que el dicho Ilustrisimo principe provea, como dicho es.*» posat que don Carles va sabèr donar-se préssa en *provehir*, çó és, que nomenà ab témps governadors séus, éra l'arquebisbe de Çaragoça lo qui menys rahó tenía de doler-se-n, emperò éra tal sa impaciencia, que un colp en la dita ciutat, pretengué que lo Justicia d'Aragó lí rebés solemnement lo jurament de Governador, negant-s'hi aquell magistrat, a conseqüencia de la qual cosa, passejaves tot lo díe lo prelat per davant la

(1) Arxiu municipal de Barcelona. *Llibre de coses assenyalades*. Totes aquestes lletres porten ja la signatura de YO EL REY.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Seu, parlant del seu afer a quants per allà passaven per mor d'aparellar la opinió pública en favor séua (segóns esplica lo Blancas en ses *Coronaciones)*, noua que retrahèm, com a anàloga, per provar ab un document més lo bon seny dels nostres Concelllers en no fer cabal del impacient arquebisbe.

Altres proves dels seus cagitats escrúpols ensémps que dels seus costums esplèndits y generosos donà la municipalitat de Barcelona la hora de la vinguda del cardinal Egidi, legat apostòlich, qui entrà a Barcelona vers lo Juny del 1518 (que-n tractarèm especialment a la part eclesiàstica), en ocasió en qué estava lo rey Carles a Çaragoça, celebrant córts y prenent la jura als aragonesos. Emperò allà ón fóu un va-y-tot de sa esplendidesa la capital catalana, a provar que éra molt positiva sa grandesa moral y material, y que lluny de promoure obstacles al successor d'En Alfons y d'En Ferran (los grans batalladors a Italia contra francesos), volia assenyalar-se entre totes les ciutats en lo mou d'espressar sa lleyaltat y en regonéxer lo nou comte de Barcelona, fóu en certanitat de que don Carles anava endret la capital del Principat; car, activa, entussiasta y despresa com és aquesta, imagina la recepció més sumptuosa que hom puga figurar-se, pintura gràfica de la importancia de Barcelona, sóts los concéptes; en aquella època, y que no podèm dexar d'estractar, per les noves que s'hi revelen (més espressius que la simple cerimonia), del famós *Llibre de coses assenyalades* del Arxiu Municipal.

Avisats los Concellers per lletra del llur síndich, de 27 de Janer del 1519, ón feya a sabèr que don Carles éra estat jurat com a rey a Çaragoça, y que lo díe 24 éra ja partit vers Catalunya, tinguéren encontinent les sessions necessaries per activar l'obsequi, y prompte véu-se la plaça de Sant-Francesch, ón solíen jurar los Reys, del tót entoldada, havènt-hi en son céntre lo gran catafal o empostiçat, ón teníen de verificar l'acte.

Segóns que després resulta, apar que don Carles, al deturar-se a Lleyda, semblant que no volgués calcigar la nova terra, de la qual anava a cenyir-se-n la comtal coróna, sens

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

complir lo pacte per los antinchs reys establert, y més aviat devèm creure mal consellat, ja prestà en aquella ciutat limítrofe a Aragó lo jurament de gordar libertats y privilegis als catalans, gelosa o maliciosa bestréta que en altres cassos consemblants ocasionà desplahers y protéstes. Ja veurèm con ne sía hora les conseqüencies originades de semblant acuytament.

No sabèm si per efécte de quant s'esdevingué a Lleyda, o perçò que algun assessor jurídich de la municipalitat li ocorreguéssen justes cavilositats sóbre lo mou com devía d'éssar rebut lo Príncep, sorgiren certes dificultats y tot éren coloquis a casa de la Ciutat, entravessant-se los diferents parèrs dels doctors allà convocats per resoldre lo dupte, con lo diumenge 13 de Febrer (y tinga-s en compte que don Carles éra ja arribat a Molins de Rey lo dilluns, díe 7), se presentà en la referida casa als Concellers lo reverent *senyor Cardinal de Tortosa* (axí lo nomena lo Dietari), y oposant argucies a argucies, acabà per sossegar los escrupulosos, podènt dir-se, en térmens més senzills, que tot restà endegat y tots tinguéren-se per contents, provant-ho la observació que-s consigna de que acompanyaren lo Cardinal fins a la porta. No sabèm si fóu lo metéix diumenge, puix no ho marca lo Dietari, o si lo dilluns següent, com apar més probable, que s'aplegaren los Concellers, lo Veguer, los Cònsols de la Llotja y alguns prohomes, de tots estaments, per anar a fer reverencia y besà la mà al monarca; y exint a cavall de casa la Ciutat anaren dret a la albereda que hi havía més enllà de la riera de Sans, ón los hi diguéren que s'hi trobava lo Rey envers Prohençana, y de fét lo trobaren que s'entretenía fent voltejar lo cavall, méntre que esperava la arribada dels representants de la ciutat.

Vestía lo Rey una capa de brocat, anava precehit d'un guió o estandart, y estava environat de numerosa comitiva de cavallers flamenchs y espanyols, romanent tots encavalcats. Al ovirar don Carles, a comitiva dels Concellers, séns descavalcar, anà al seu encontre, y al estar enfront del Rey, fent aquells reverencia, abaxaren lo cap fins al coll de les

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mules, besaren-li la mà, y entremesclades abdues comitives, amblaren dret a Barcelona, o ans bé al monestir de Valldoncélla, de ón isqué una professó a rebre lo regi hoste.

Al aribar al referit, axicom ja s'éra previngut, despará-s la artillería, essent los tréts o espetechs de grans canons y morterets, salve que-s repetí, ab gran efécte, al entrar lo Rey a Vall-dozella.

Havíen aximetéix previngut los Concellers que-s féssen lluminaries, per espay de tres díes, y que restassen tancades les botigues, com ay també que en les places s'encenguessen grans foguéres y s'hi féssen balls, y que en determinats punts y carrers fós lo paviment regat y escombrat, y paramentats los fróntis de les cases. Eren aquests carrers per los quals havia de passar aquella metéxa nit don Carles, en acabat de sopar, per veure l'efécte de la lluminaria, podént per tant deduhir-se que hi entrà d'incognit y a peu.

Tot ordenat y previngut per la entrada solemne, se verificà aquesta lo dimars 15 de Febrer del 1519, al mig-díe, essent d'observar que, séns ningun dupte, fóu don Carlos lo primer rey qui, en venint de Vall-donzella, no entrà per lo cap de la Rambla, puix que senyalen com a punt de recepció un portal de Sant-Antoni, qui ha d'ésset lo metéix conegut en la darrera linia de muralles, perçò com, segons los Dietaris, la Regia comitiva seguí per lo carrer del Hospital, fins al portal de la Boquería, y allà tombant Rambla avall, entrà finalment per lo portal de Fra-menors, enfront de la Draçana, y Dormitori enllà no aturà fins a la plaça de Sant Francesch. Observam aquesta novitat, tant per esclariment d'alguns duptes sóbre l'ambit de la antiga fortificació, com per calcular la major importancia de Barcelona en aquella época, puix que, ab tót y havèr-hi la linia de fortificació de la Rambla, se consideraven los arrabals com a part integrant de la metéxa ciutat, exint al seu estrèm, per rebre llur rey, los qui la representaven.

Demunt lo dit portal s'hi éra alçada una complicada decoració, qui representava la porta del cel, la qual, oberta al moment de la arribada del monarca, dexava veure tres ar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cades, al cim de les quals hi havía Déu, ab la verge Maria a sa dreta y Sant Joan a la esquerra, y a major distancia Elies y Enoch. A les arcades laterals s'hi oviraven agregats d'àngels qui sonaven diversos instruments de corda y entonaven certa lletra en llatí y en lo d'en mig s'hi veya una gloria, qui pujava y baxava per mijà d'una cabuia, en mig de la qual hi havía aximeteix quatre àngels, l'un d'ells encarregat d'endreçar un discurs, en la metéxa llenga que-ls anteriors, qui no déxa d'espressar envidés l'esperit de la terra.

Per diverses relacions s'és pogut combinar lo conjunct de la comitiva Regia, que n'obría l'amble un gran nómbre d'atzembles y de caçadors (ignorant nosaltres quin significat cal donar a aquesta paraula), als quals seguíen per llur orde cinquanta grosses llances, diferents patges, ricosament abillats y encavalcats en excelents cavalls, gran fólla de ballesters y altres ab llances curtes (pot-ser monters), encavalcats axi matéix en ayrosos cavalls, essent los genets d'alçada verament gigantesca, doscents alabarders, los vuytanta flamenchs y los cent-vint restants espanyols, en lo céntre dels quals hi anava don Carles, muntant un afanós alesan, cobert ab una rica capa de brocat turquesch llis, folrada de tafetà, ab lo cap cobert d'un casquet ab orelleres, y demunt un berret negre, precehit no-més del seu cavalleriç, flamench, qui li portava le espasa.

La comitiva dels Concellers qui exí de casa la Ciutat, anava en lo següent orde: precehíen disset trompetes, y los joglars o musichs qui les tocaven, portaven sobre-véstes y penons ab les armes de la Ciutat, tot nou y flamant, seguíen molts prohomens de tots estaments, cavallers y comerciants, y darrera hi anaven los Concellers portant un rich talem de brocat de seda carmesí, fabricat a propòsit.

Al arrencar la comitiva, allà vers mig-día, partí aximetéix lo corrèu de la Ciutat, per avisar don Carles que aquella feya-s avant, y a tres hores aprés mig-díe presentà-s aquest ab la séua, ferint l'ayre gran repich de campanes y etzegant la artillería.

Arribat que fóu al portal don Carles tingué de deturar-se

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per mor de les alegories que hi havien de maniobrar, y en acabat d'entonar los àngels y d'havèr-li endresat lo referit discurs, passà la porta, y posat dejus lo talem, seguí l'agregat de les dues comitives per lo carrer del Hospital. Al arçó de la sélle del Rey lligaren a-les-hores dos llarchs cordons de seda y or, al qual posaren la mà, tot caminant, les següents persónes: Carles Bella-fila, Pére Lull, Joan Berenguer Aguilar, Francesch d'Assis Marimon, Arnau Dusay, ciutadans; Pére Joan Rosés, comerciant; Ceroni Mas, cirugià; Esteve Pujol, apotecari; Joan Pereler, fuster; Pére de Sant-Climent, Joan Bernat de Marlès, cavallers; Baltasar Romaguéra, Carles Bruyó, Francesch d'Assis Bret, mercaders; Joan Vilana, notari; Antoni Comte, pelleter, y Jaume Fonolleda, pellayre.

A la porta del Hospital, dalt un catafal estaven allogats los *innocents e orats*, ab mitres y altres arreus. Res no-s consigna, tocant al Rey, al passar per davant aquella jocosa miseria.

Seguí la comitiva lo curs indicat fins arribar al entarimat y catafal de la plaça de Sant-Francesch. Aquell éra llistat de teles roges, grogues y blanques, y en aquest hi havía un magnífich dosser de brocat, ab frontal de raç, cobricelant la cadira de la ciutat, ab coxins de vellut vert.

Al peu del catafal descavalcà la comitiva, y voltat lo monarca los concellers y prohomes, muntaren plegats al empostiçat, ón aquell s'assegué. Al metéix témps isqué de la propera esglesia de Sant-Francesch la comunitat, ab tres diaques y un subdiaca revestits portant la Véra-Creu, entre dos escolans ab canalobres y los ciris encesos, y tan bell punt com estigué en lo catafal, l'arquebisbe de Tarragona, que ún no sap ab quina comitiva anas, prengué un missal que hi havía previngut, y estengué la Véra-Creu demunt, y a-les-hores, alçant-se lo Rey del soli, ficà abdós genolls en terra, y en aquesta actitut, posades les mans sóbre lo missal, jurà gordar constitucions privilegis, usos y costums y demés libertats qui-s fóssen otorgades per los reys successors séus; acostaren-se al moment los Concellers manifestant llur gra-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

titut per la jura, y com en regoneximent y compliment del pacte de témps antic establert, li besaren la mà, y en aprés ocupant Carles de nou lo soli, restà contemplant fins que pasat haguéren per davant sa presencia totes les confraríes de la ciutat, ab llurs respectius penons, y alguns entremesos.

Al passar per davant la córt o tribunal del Veguer (a la antiga presó, tocant de la plaça del Angel), los presoners cridaren en altes veus, ¡Misericordia! ¡Misericordia! y ohint-ho don Carles, disposà que los qui estiguéssen encarcerats séns instancia de part, fóssen deslliures, com axí ho féren tot-seguit.

Tombà la comitiva de la plaça de Sant-Jaume al palau episcopal, ón lo Rey descavalcà per tal com ovirà la clerecía de la Catedral, ab la creu, la bandéra de Santa Eularia, los ganfanons o penons, y lo bisbe de gracia, revestit aquest y ab ses insignies, qui exíen a rebre-l per lo portal major. A la dreta d'aquest hi havía una cadira coberta de drap d'or, y enfront, sus lo sol, un coxí ón ficà los genolls lo monarca, séns exir dessota lo tàlem, per adorar la Vera-Creu, que la hi presentà lo bisbe, y continuant després, per lo mig del chor, no aturà fins a trobar-se al altar major, ón adorà per segóna vegada la Vera-Creu; devallant tot seguit a la cripta de Santa-Eularía, aturant-s'hi Carles, una estona, en oració.

Complida aquesta cerimonia a la Catedral, cavalcà de nou lo Rey, seguint lo metéix orde d'abans, y s'encaminà dret a la posada, que éra la casa del arquebisbe de Tarragona, al carrer Ample: un colp allí, a la llum d'infinides atxes que portaven los individuus de les confraríes, regressaren los Concellers y demés acompanyants, precehits dels trompeters a casa la Ciutat, ón se desajustá la comitiva.

Preludi d'altres no menys solemnes fèstes vingué a ésser la entrada a Barcelona del nét d'En Ferran *lo Católich*, y per que un veja que no fóu simple compliment de costum y fórmula axó que la ciutat feya, sinó que volgué alhora mostrarse espléndida envers la persóna de Carles, n'hi hà prou ab sabèr que pochs díes aprés de la solemne entrada, lo concell

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ordinari de la Municipalitat resolgué fer un present a Carles, consistint en una rica vaxella, que li fóu portada, en nom de la Ciutat, per mossèn Miquel Setantí, major, cavaller, y mossèn Galceran Fivaller, ciutadà y clavarí, elegits abdós per lo metéix Concell. Curiosa és la descripció dels obgéctes regalats, qui-s troba als Dietaris, no calènt sinó dir que pesava l'argent sol dos-cents-sis marchs, sis ónces y ónze argensos, y éra sa valua, en aquell tèmps, dos mil dos-cents setanta-set lliures, dinou sous y nou diners.

Per més que sía minuciosa aquesta descripció, lo lllegidor hi podrà veure per élla quant podía donar de sí, en aquell témps, la ça-enrere capital de la antiga Corónо d'Aragó, y estada preferida dels seus reys, no solament sóts aquest carácter, mas com a ciutat dotada d'exemplars costums, d'institucions municipals la bondat dels quals produheix veritable meravella en los esperits qui-s díuen democràtichs de vuy en díe. Bé hi poden cabre, per tant, dins una historia crítica les relacions minucioses de costums, con aquelles per sí soles oferexen lo juhí d'una època, la pintura d'un poble, y lo reflecse de sa moralitat, de sa riquesa y de tots los seus avensos y jahents.

La pintura de satisfaccions y de festivitats solemnes que acabam de presentar havia de mudar-se ben prompte en una altra pintura de tristors y fúnebres pompes, qui no perçò déxa de portar lo metéix segell de grandesa que la primera, per ésser la ciutat de Barcelona lo lloch, casualment destinat, ón lo nou rey havia d'esperimentar un sobtat desconsol, que los més propers sotsmesos havíen d'aminorar en lo possible, per més que no participassen sinó en aparença o oficialment de la dolor que a Carles afligía. ¡Qui ho diría! Con ab tal solemne pompa Barcelona cenyía sa garlanda comtal al rey d'Espanya, considerant-lo successor dels Pére y los Jaume: s'éra eclipsada la estela qui resplandía al soli imperial d'Alemanya, éra ja mort l'avi patern de Carles, lo emperador Macsimilià; y axi propera haguè d'ésser a la satisfacció la mala nova, que pochs díes aprés d'aquella col-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

guéren-se a la Catedral, per orde del afligit alhora que venturós nét, les més solemnes funeralies que hom puga imaginar. Aquest pompós alhora que fúnebre acte és una altra pintura qui serveix de testimoni de la importancia de Barcelona en lo primer terç del XVIén segle, que no-l descriurèm en aquest punt, reservant-lo a la part eclesiàstica. Aximetèix continuarèm en aquell punt la descripció de les exequies manades fer per la ciutat, apart de les ordenades per lo Rey.

Dos díes no-més éren passats de les funeralies de Macsimilià, qui duraren fins al 3 de Març, con lo Rey Carles ordenà celebrar capítol general del Orde del Toysó d'Or, lo primer y únich que s'és tingut a Espanya; y li dihèm tan solament al qui-l convocava, per delir d'una vegada una errada que molts havèm comesa parlant de tan notable assamblea, que-s creu generalment congregada per l'emperador Carles V, essent axí que llavors no éra Carlos emperador ni encare tan sols rey de Romans. Ni adhuc com a príncep ó rey d'Espanya feya Carles aquella solemnitat, y si sols com a successor d'aquell qui fundà l'Orde, Felip II duch de Borgonya, y sóts aquest caràcter lo convocaría, com ja-l convocà a Bruseles en lo 1516, ans de venir a Espanya, per augmentar lo nómbre de cavallers fins a cinquanta-hu. L'obgécte del capítol de Barcelona l'ignoram, y per ventura podríem esplicar-lo si inspeccionassem detingudament los dos còdechs o llibres manuscrits qui-n tracten, recondits en lo rich arxiu de la Catedral: és probable, no obstant, que l'objécte ne fós també funerari, axicom veurèm, per ésser mort lo cavaller de major gerarquía, l'Emperador, y per éll y per los restants cavallers morts d'ençà del anterior capítol s'ajusticíen, ja civilment, per reemplaçar llurs vacants, ja religiosament, per lo bé de llurs ànimes. Les inscripcions a les quals aludim, les unes en llatí y les altres en francès, estan a dreta y esquerra de la porta, a manera de retaules, y sols consignen que Carles, com a sobirà en l'Orde; le havía presidida durant los díes 5, 6 y 7 de Març, y que l'Emperador de Romans, Macsimilià, éra mort *trespassé*, única paraula, aprés del

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nom y dels títols, qui-s troba al peu, y que-s repeteig o llig també al peu d'altres noms. Aquets y los dels concorrents y absents estaven distribuits en les diferents cadires del chor, tenint quiscun, endemés, magnificament illuminat l'escut d'armes del cavaller qui l'ocupava o deuría haverlo ocupat en vida.

Los noms d'aquells qui llavors rebéren la insignia sòn lo de Cristern rey de Dinamarca; Segimón rey de Polonia, don Frederich de Toledo duch d'Albe, don Diega Pacheco duch d'Escalona, don Diego Hurtado de Mendoza duch del Infantatge, don Inyigo Hernàndez de Velasco duch de Frías y conestable de Castélla, don Alvaro de Zúnyiga duch de Béxar, don Antoni Manrique duch de Nàxera; don Frederich Enríquez almirall de Castélla, En Ferran Folch duch de Cardona, lo princep de Visinyano del reyalme de Nàpols, don Esteve Alvarez Ossorio marquès d'Astorga, Pére Antoni duch de Saint-Mary, Adrià Croy senyor de Beaurainy; Jacob de Luzimburch comte de Gautre y Filibert de Xalon príncep d'Orange. Fóu aquesta funció, óltra les sus-dites pintures, fóu paramentat lo chor de vellut carmesí, la cabira del emperador Macsimilià éra coberta de vellut negre, ab dosser del metéix, y la del Rey al lloch oposat, tambe ab dosser y estrada de brocat: la esglesia estava empaliada de richs draps y tapiços, y al presbiteri, al costat del Evangeli, s'alçava la capélla Reyal ab magnifichs ornaments. Començà la fésta ab celebració de véspres y completes, a les quals hi estigué Carles ab gran comitiva, composta de dos reys d'armes, dels mestres de cerimonies, dels cavallers catalans y d'altres de forasters, y finalment dels cavallers del Orde, los quals vestíen de vellut carmesí, inclusa la gorra, y lluhint sengles cadenes d'or; e més del collar del Toysó. Anaven tots a cavall, y a la tornada restaren en palau los del Orde per sopar ab lo Rey. Lo díe 6, tornà lo metéix acompanyament a la catedral, a ohir l'ofici que celebrà lo bisbe de Vich, y la oració panegírica, y al ofertori don Carles oferí una joya (pot-ser lo preciós collar que abellía la custodia), y los cavallers un ducat quiscun, regressant tantost al palau

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

major antich; a la sala gran del qual fóu donat un altre convit. Los díes 7 y 8 se repetí l'acte, ab la diferencia d'ésser la funció de dol, vestin-se-n per tant los cavallers del Toysó, com que éra l'aniversari dels difunts del Orde, si bé cap al tart al concórrer a vèspres, se vestiren de damasch blanch, y axí com a les funcions del matí se-n tornaven al palau, per menjar ab lo Rey, lo darrer díe, pot-ser per indicar que donaven fí a les féstes, regressà Carles a sa posada, axicom diguéssem, éra la casa del arquebisbe de Tarragona.

Per més que apar secundaria la importancia d'aquest acte, no ho és per quant la Historia general d'Espanya y al paper que hi representa lo principat de Catalunya. Alguns autors moderns qui-s son ocupats de les Comunitatt de Castélla, han volgut suposar que lo govern, çò és, don Carles hagué de veure-hi lo mal cami que portava en lo mou de tractar aquelles, per observar «que la clerecía d'Espanya tornava contra les sobergueríes dels flamenchs (algun bisbe castellà, envejós de que algun flamench agavellas les millors mitres), que les municipalitats armassen lo poble, y que molts cavallers s'honraven d'ésser-ne cabdills,» y fins tractaren de pintar-nos com a nulls y de ninguna valor l'ascendent d'Adrià Florentí al propinch enlayrament d'aquest al soli pontifici nos convencerà de que no estiguéren lluny de conèxer lo supost desprestigi del govérnador flamench y company de Cisneros los dits historiadors; y en quant al requeriment de llur propria error per Carles, del qual diuen que «per molt que repugna-s al seu despòtich instint, li fóu forçós gitar-se en braços de la noblesa,» sía-ns premès que ho espliquém altrement: axò que véu lo príncep austriach al trepitjar lo sol espanyol, al tractar los volubles e infatuats magnats de la córt d'Espanya, fóu que élls, dés lo témps dels Enrich, en lo dels Reys Catòlichs, y en los desplahers d'En Ferran ab lo seu gendre Felip: éren estat lo germen y causa de tots los mals y desordens, los esplotadors constants del poble, y per tant, éra altament polítich, per que semblants avalotadors no suscitassen aci destorbs a les grandioses empreses que lo nét d'En Ferran d'Aragó y de Mac-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

similià concebés, atraure-ls e illaquear-los ab quant afalagas llur vanitat y desarmas la llur volubilitat, per que fent-se en axí servidors fehels del Rey, fóssen alhora instrument de sa voluntat con s'atemptas sofocar tota rebelió en les ciutats y pobles de Castélla.

Axò y no res més pot significar lo «gitar-se en braços de la noblesa,» que, altres térmens, equival a enganyar los nobles ventolans, per tal que no avaloten y síen fehels servidors de la fantasía reyal. Veja-s sinó quins éren los condecorats ab lo Toysó d'or al capítol de Barcelona: llevat de tres o quatre forasters, tots los altres éren magnats castellans, duchs gayre-bé tóts—tant que llavors ja-s comptaven a Castélla més duchs que en tots los demés reyalmes d'Espanya plegats,—y no més un duch català, lo de Cardona, figura entre aquells, cosa que no és de meravellar per lo valiment que la familia d'aquest cognom va sabèr conquerir-se, com axí ho venim observant d'ençà del regnat d'En Joan II. Entre los condecorats castellans observe lo llegidor que hi hà Inyigo de Velasco y Fadrich Enríquez: conestable lo primer y almirall lo segón de Castélla, los metéixs qui fóren nomenats per Carles «governadors, qui reforçassen ab llur ascendent l'escas crèdit del Cardinal Adrià.» Si Catalunya hagués mantingut una induptable rebelió, si los seus bisbes, com lo de Çamora, muntassen a cavall y empunyassen la llança per defensar lo benestar del pable, en compte dels Patxeco, Mendoça, Velasco y Enríquez, por-ser hauríem vist figurar al capítol del Toysó d'Or los Mont-cada, Cervellò y Rocabertí; emperò Catalunya estava quieta y pacífica séne donar algun mal-témps al futur Cèsar, ni formiguejaven ací los flamenchs que envejaven los magnats de la córt: ni-s planyíen los seus bisbes, ací que; acompararant valiments y equiparant los perills que-n resulten, veu-se ben clar com no hi figura entre tots los condecorats sinó aquell magnat català qui estava més de moda dés lo regnat anterior, y la desobediencia del qual podía ésser lo més trascendental y fatal exemple del pahis. Semblants afalachs y altres que sap inventar y tributar Carles mès endavant veu-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rèm, per als qui prompte s'han d'intitular *grandes de España*, són recursos de fónda política, que-n recull lo fruyt lo metéix Rey durant ses ocupacions bèliques a Italia y demés terres que commogué llur ambiciós afany (1), alhora que contribuiren a fer ressortir la estesa monarquía.

Cinch setmanes éren tan solament transcorregudes aprés de la fésta del Toysó, con tingué lloch la costumada jura, com a Comte, en córts o en la sala gran del palau major. Lo Feliu y altres historiadors catalans han partit del principi de que hi hagué dificultats per aquest jurament, y que no-s verificà fins que fóren vençudes, de manéra que venen a senyalar aquelles com a caùsa de la triga. Nos gordarèm nosaltres d'assegurar-ho, car si bé havèm vist que hi hagué dificultats paregudes al Concell de Cent ans de la recepció o entrada de Carles, sabèm aximetéix que lo bisbe Adrià va sabèr vencer-les, y si haguéssen continuat després per la jura en palau o en córts, poch ho compendríem, con ab tanta magnificència y pompa havíen-lo rebut tractant-lo de Comte-Rey y Magestat, y acompanyant-lo a la plaça de Sant-Francesch, ón prestà un altre jurament, *per les illes*, que ningú no pot prestar a Barcelona si no és considerat com a successor dels reys, y per tant comte y senyor de Catalunya.

Obsérva algú que Carles no jurá en la Catedral, cosa que també nos gordarém d'assegurar, car si be no-s consigna axó a les relacions dels Díetaris, podrà ésser omisió involuntaria y, com a exemple de paritat, deuría deduhir-se que la Esglesia tampoch no regonegué lo representant de la potestat civil, fins vençudes les dificultats que li ocorreguéssen; donchs axí com aquest acte no-s verifica fins al darrer moment de la

(1) Los víncladiços magnats als quals aludim, al cansar-se dels tributs que per les guerres los eczigia Carles, més d'nn colp se féren advocats dels *llauradors* als quals, deyen, arruinaven los tributs, y clamaven per ajustar-se ab los procuradors del reyalme. No fa riure poch al veure lo metéix conestable de Castélla clamant «que tórnen les coses tal com éren en témps dels Reys Catòlichs,» com si no fós estat En Ferran l'avalotador d'Italia, y com s'ignorassen los desplahers y menys-preus qne comportà lo rey d'Aragó dels magnats de Castélla qui-l foragitaren del reyalme, y s'impacientaven fins a introduhir a Castélla los Flamenchs.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

estada reyal a Barcelona, aximetéix, a parèr nostre, la tardança de jurar lo Rey en palau podria ésser efécte de les grans ocupacions qui afexugaven don Carles de bell començament, y de que no hi hagués tanta préssa en eczigir la jura per part de la ciutat, tan obsequiosa ab lo seu Comte, fins que aquest se trobas en repos. Lo Dietari de la Deputació apunta aquest acte de la manéra més senzilla:—En aquest die (16 d'Abril del 1519) jurà lo senyor Rey en la sala major del palau.—Aquesta apuntació fóra l'únich document qui pogués fer força per creure l'acte que suposen, emperò tal vegada ab aquella gagen volgut donar noticia d'un altre acte més solemne, per aclaració del qual es precis que-ns deturèm aci un moment desemboyrant-la confusió introduhida per lo Feliu en sos Annals al parlar del referit jurament y de les córts qui s'aplegaren a Catalunya, assumpte que, per l'orde general, correspon esplanar en aquesta ocasió.

Es lo Feliu qui consigna que, *vençudes les dificultats*, jurà lo Príncep com a Comte en lo Palau major lo dissapte 16 d'Abril del 1519, y, seguint lo curs propri d'annals, al any immediat, 1520, esplica que lo Rey celebrà corts, que l'any anterior també éren estat cridades, en nom de la reyna Joana y del príncep don Carles, *enviant les convocatories* y *fent lo 16 de Febrer la proposició lo Príncep*, al qual responguéren lo braç eclesiàstich y Reyal, *tractant-lo d'Altesa*, y que havènt-hi dissentiment y *donat per nulles les convocatories* y *proposició*, convingué lo Príncep, lo 16 d'Abril, y *declarà nulles les convocatories* y *proposicions fétes, oferint convocar a córts novament, com axi ho féu aquest any, aprés del jurament*, y *les prorogà..: com és de veure en lo procés d'aquestes corts al Arxiu de la Diputació*. Molt de préssa veuría lo procés l'Annalista, puix no hi hà les tals córts del any 20, ni-s troba l'anulació de les del any anterior, veritables, y quant fés a dir d'aquelles pertany a aquestes, convocades dés de Çaragoça ans de la vinguda de don Carles, qui féu sa proposició en lo metéix díe que que citen, emperò no del any 1520, mas del 1519, y en lo metéix, que senyalen com lo del jurament en palau, se verificà en lo sí de les corts, ab tota formalitat y solemnitat, lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mutual jurament del Rey e dels Catalans, çò de, que aquell jurà gordar-los totes llurs constitucions, y privilegis y libertats, y los darrers lo juraren com a Comte y senyor ensémps ab sa mare Na Joana. Allò de la jura en palau no pot ésser, per tant, sinó una errada involuntaria del escrivà de la Diputació, o, a no ésser errada, indicaría quant més, que lo metéix d'havér jurat lo Rey en les córts, jurà també, a major abundament, en palau, que no-ns hi podém inclinar.

En aquesta ocasió de la jura mútua y solemne, fóu con féren memoria de la jura de Lleyda, emperò tot se reduhí a protestar envidés lo síndich d'aquesta ciutat, en vindicació de ses prerogatives, dihent que lo Rey podía jurar llà ón bò li semblas, y que molts dels seus antecessors havíen també jurat en Lleyda, y a protestar, per altra banda, lo síndich de Barcelona, alegant que éra aquesta la ciutat propria per aquest acte, y que no éra res fahedor qui atemptas a ses preeminencies.

La somniada anulació y noves convocatories són efècte d'una preocupació, puix lo *quid* d'aquelles corts per part del Rey, al qual no li venía mal lo compliment de semblant formalitat y cerimonia ab los catalans, per profitar de la ocasió de trauren òpim fruyt, éra lo donatiu que li féssen, per lo metéix estil que lo-n tragué a Castélla, axicom veurèm: ab la indomptable impaciencia d'aquell qui aplegava en son pit la ambició dels seus avis, y qui no veya la hora d'acreditar-se digne net d'En Ferran a Italia, bullint sa pensa en progéctes y més progéctes, a la execució dels quals feya-li mester axó que-n diuen lo *nirvi de la guerra*, çò és, immenses sumes, tras los ponderats obsequis ab que-l va rebre la ciutat de Barcelona, no podía esperar que, al trobars'hi ajustats los representants de tot Catalunya, en llurs diversos estaments o braços, havíen d'amostrar aquests tanta circumspecció, tan escrupulosa formalitat y cerimonia, y la legalitat que aspiraven per hábit los catalans aplegats en córts éra certament un entrebanch y embaraç insuperable per lo qui no-s creya sinó que sa veu havía d'imposar obediencia, y, més clar, per

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo qui freturava de diner y prompte, no entretinguts espectacles de purificades institucions.

Les ocupacions de les córts en ses primeres sessions, com les admissions d'individuus, revisió de podèrs y demés formalitats, donaven peu tot sovint a magallades del Canciller o president delegat, originant-se-n protéstes de part dels braços, y pròrogues indegudes, malgrat aquelles, de part del delegat regi, empatxaments que si bé anaven vencent-se aprés d'assistir lo Rey, no dexaven de perllongar la durada de les sessions més que no ho voldría l'impacient monarca, qui no-més hi éra ab l'obgécte de traure prompte lo fruyt positiu que desijava: y separadament d'aquestes inescusables dilacions, convé recordar que, per més que fós costum a Catalunya jurar lo Rey en córts, no s'aplegaren ja may aquestes per l'esclussiu obgécte de la jura, com a cerimonial, sinó que tots-témps, profitaren la ocasió per que aquelles obrassen confórme a llur institució, és a dir, que les córts per la jura éren alhora córts legislatives, y tots los afers endarrerits penjants o progectats, y que gordava en son memorandum la Diputació d'ençà de les darreres y anteriors córts que-s fóssen celebrades, devíen en les de la jura proposar-se tractar-se y subgectar-se tantost al *placet* Regi, motiu de nova y més trascendental dilació, que no podrà menys de consentir lo monarca, y més si éra la seua única mira traure un donatiu. Açò y no més crehèm que tindría aborrit don Carles, que trobam una temporada, durant la celebració de les córts fora de Barcelona, puix no-mes consta en lo Dietari de la Diputació que *tornà de son deport*: emperò tan degué crexer sa impaciencia y tan urgents poguéren ésser los afers qui-l cridaven a una altra part, que, efectivament, lo 12 d'Octubre del metéix any 1519, lo vehèm fóra a Molins de Rey, dés de ón, per carta (signada de sa propria má y qui és agregada al procés de córts, manifésta son desplaher, y revela, envidés, la resolució que va a pendre, si no accedexen al seu desig.

Plany-se Carles en lo seu escrit de les interminables dilacions de les córts, y vagarosament fa recaure lo plany en lo poch profit d'abdues parts, per tant, retreu als catalans lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

abús comès, y lo perill que córre sa vida, car, ab la pésta que hi hà, tenint de romandre a Catalunya per terminar les córts, està cansat d'anar d'un lloch al altre; per que no vol jamés prórogues, donantlos la darrera y definitiva de deu díes, dins los quals convé que resolguen tots los afers penjants y finesca la llegislatura; altrement ell se-n anirà llà ón los afers urgents lo criden, y de les córts será la culpa y lo càrrech de tal crevant, restant-ne encarregat lo canciller de complir aquest manament, y donant per null tot quant féssen passat aquell termini.

¿Què podía fer la desarmada Catalunya contra lo prepotent senyor, al qual ab tants estréms de lleyaltat havía obsequiat, en aquest nou cas tant en pugna ab ses lleys y ses habituts? Que podía fer ho ignoram, y fins ignoram què-s féu; emperò ben segur que en la alternativa trametría protéstes y seguretats de compliment prompte al seu Rey, o intervindríen bones persones per conjurar lo conflicte, favorint a inclinar lo coratge de Carles per regressar a Barcelona en la nova estació ón anaven entrant, puix may no són les pestes tan rigoroses al ivern. Axó havèm de creure vehent, en primer lloch, que, séns limitar-se les córts al determini irrevocable de deu jórns, continuen resolent fins a la fi d'any, albergant-se novament a Barcelona, y no anant-se-n Carles fins al 23 de Janer del següent any, aprés de concloses y tancades les córts, acte que tingue lloch pochs díes abans.

Compendrà are lo llegidor en què consisteix la confusió del Feliu y de quants l'han seguit, y a què-s reduexen les nulitats de convocatories y *prorogacions*, y la convocació de noves córts en lo 1520, que consigna, puix mal podíen eczistir aquestes córts, si les del 1519 se donaren per concloses a la primería del Janer d'aquell any, y en lo metéix mes partí Carles de Barcelona y de Catalunya séns tornar-hi de molt témps, y séns que no consta ni-s té noticia en lloch de córts tingudes en lo 1520. Séns dupte l'Annalista s'embolicà en aquest embull, lluytant ab la autoritat d'un llibre respectable, puix, mancant al costum los ordenadors de les Constitucions de Catalunya impreses, tinguéren la humorada de no-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

menar córts del 1520 les qui finiren aquest any, y puix hagué de creure que don Carles estigué a Barcelona durant lo dit any, malgrat tot quant li diguéssen les histories qui parlen del emperador Carles V, no tingué altre remey sinó compendre-ho còm pogué, de ón ne resultaren los següents anacronismes, soposar la aclamació de Carles en emperador abans de les córts, essent axí que aquesta alegre nova arribá méntre aquexes se celebraven, perllongar un any més la estada de Carles a Barcelona, ab motiu d'unes córts qui no eczistiren, y en conseqüencia (y açò és lo més notable), fer-lo exir d'aquella ciutat vers Alemanya en lo Janer del 1521, en lloch del 1520.

Resumim are, en confermació de quant havèm alegat, y valènt-nos del procés original de les còrts del 1519, que havèm tingut a la vista, dihent que fóren celebrades aquelles a Barcelona, al monestir de Fra-menors o de Sant-Francesch, ón féren la jura solemne lo díe 16 d'Abril del dit any (1), que fóren les convocatories sémpre en nom de Joana y Carles, y als dos se dirigíen los memorials y cèdules que hi figuren, que lo díe 16 d'Abril hi acudí personalment Carles, que per lo seu protonotari Miquel Vilasques Climent féu llegir la seua proposició, escrita en castellà, reduhida a evocar la memoria del seu avi Ferran, a llohar la lleyaltat dels catalans, a manifestar quant disposat estava a fer en llur obsequi açò que més convingués de justicia, y recordant, de passada y com aquell qui no hi toca, que lo reyalme d'Aragó, ón també hi havía tingut córts, li havía fét lo donatiu de dues-centes mil lliures jaqueses, y que Castélla li havía donat «doscents comptes, que és lo major servey que ja may en aquells reyalmes sía fét als reys nostres predecessors a la primería

(1) Immediat a la nova de la jura, dóna Feliu la de les grans féstes; emperò lo Dietari qui les esplica no-n diu l'obgécte, limitant-se a consignar que lo 23 féu-se ab gran solemnitat la professò del Corpus, ón lo Rey hi portava una vara del tàlem, que lo 24, diada de Sant-Joan, hi hagué joch de canyes, ón justá Carles ab gran nómbre de duchs, comtes y marquesos, y que lo 26 los Concellers ordenaven una gran fésta de castélls y entremesos, davant la posada del Rey. La propinquitat de la data fa creure que de fét se farien aquelles féstes ab motiu del jurament.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de llur nova successió,» acabava declarant que estava prompte a prestar lo jurament de costum y a aceptar lo dels naturals, als quals encarrega que'l servesquen ab un donatiu, per subvenir a les grans despeses que li cal fer: fóu semblant proposició contestada per lo bisbe de Lleyda, qui, ab la ambigüitat de fórmula usada en tals cassos, vingué a dir que les córts teníen esperança en sa Reyal Magestat tocant al benestar de Catalunya, y que en lo restant s'hi pendría acort; que en lo metéix díe féu-se la solemne jura; y finalment que, malgrat la lletra de Molíns-de-Rey, continuaren séns interrupció, séns parlar-ne més, y com si ninguna crisis no hi hagués, les sessions, consistents en repétir-se la pròroga en nom del Rey, y en persistir cada vegada les córts en les llurs protéstes, fins al díe 18 de Janer del 1520, en què hi concorregué lo Rey en persóna, tenint la espasa davant les mans, *mucronem pre manibus tenens*, en lo qual jórn se donaren per finades, havènt aprovat Carles les constitucions lo díe 14 y fét les córts lo donatiu al rey llur de dues-centes-cinquanta mil lliures moneda barcelonina, que s'encarregà de percebre lo tresorer y conseller general Lluis Sanxez.

Com a pinacle de la important aclaració sus-are féta, apuntarèm una informalitat curiosa que havèm observat en les convocatories, les quals, com a exemplar o fórmula, sémpre solen dreçarse als presidents dels Braços, y aquesta vegada Carles se limità a dirigirla del braç eclesiàstich al bisbe de Tortosa, séns preveure lo gréuge que infería al Metropolità arquebisbe de Tarragona. Emperò ja no se-n estranyará lo llegidor si-s recorda que aquell bisbe éra lo mestre del Rey, interpretador dels seus desigs, y fins pot-ser éra *in pectore* lo futur Papa del futur Emperador.

Reculant are un xich, per no ometre una important referencia que havèm féta en la metéxa relació de les córts, podèm assegurar ab comprovants de sobres que durant aquelles tingué lloch la elecció de Carles en Emperador d'Alemanya. Fóu la elecció a Francfort, lo díe 28 de Juny del 1519 avant-posant-se Carles als presuposits, malgrat los esforços de Francesch I per empatxar-ho, y ab tot y la dificultat que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ofería l'ésser rey de Nàpols, qui-n tenía prohibició, més avant, ab un cens annual de set mil escuts y una hacanea blanca, de què seguiren fent-ne present en l'esdevenidor al Papa. Lo 6 de Juliol (y no 7 com diu lo Feliu) arribà la nova a Barcelona, y trobant-s'hi Carles, és de calcular los alegroys que hi hagué per part de la córt, y com sabría demostrar-ho y participar-ne la ciutat qui havía tingut d'ésser lo primer y més immediat testimoni de tanta alegría. Segóns los Dietaris, les córts y totes les corporacions y autoritats correguéren a donarne la en-hora-bona a Carles y a besar la seua mà la ciutat féu també ostentació dels seus nobles sentiments, ab lluminaries, féstes militars, balls y altres deports, dels quals restà força complagut lo Cèsar.

Lo díe 23 de Janer del 1520, segóns la nota del Dietari de la Diputació, partí de Barcelona la Magestat Cesaria, ab tota sa córt, dret a Lleyda. Lo Mariana diu que atraversà la Espanya per embarcar-se a la Corunya, emperò la data en què ho féu prova que no fóu travessia son viatge, sinó que tornà a la córt ho a Castélla, ón de fét hagué d'entretenir-se fins a dexar un xich pacificats los Comuners, y con li vingué de grat, tornà a empendre la anada vers la Corunya en lo qual port s'embarcà per llà lo mes de Març (y algú diu de Maig), trigant algun temps a tornar a Espanya. L'obgécte d'aquella absença éra la coronació, que no-s verificà fins al 22 d'Octubre a Aquisgran, y principalment dispondre-s per lo rompiment ab què havía d'atronar lo mon la guerra de Italia, rompiment qui precipità la França en lo metéix any 1521, axicom tantost veurèm.

Com a recordança de la estada de Carles a Catalunya, poden citar-se algunes provisions, en diferents destinacions, a favor tots-témps de naturals distingits, de manéra que no s'infiltrà ací may per may lo Flamenquisme, y endemés la celebrada estenció del privilegi per lo qual concediren als antichs richs-homens transformats en magnats d'Espanya la facultat de cobrir-se davant lo Rey a favor dels Concellers de Barcelona, distinció que-s confermà més amplement en lo regnat de Carles II, y que en los anteriors fóu origen d'al-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gunes diatribes que esplicarèm al seu témps. Vérament pacífica va mantenir-se Catalunya durant la absença de Carles, perçò com ab tót que lo Feliu cita alguns insignificants avalots en alguna població entre diversos agregats, no teníen altre caràcter que lo de plany per questió de dret, o resultat de les fantasioses divisions que, en tots segles, si són observades en alguns pobles, com éren los nomenats bàndols de Lleyda entre Pou y Riquer.

Fóu una de les questions la de Cambrils, provinent de que En Alfons *lo Magnánim* havía ja agregat la vila a la Corónа, emperò Joan II, séns aténdre no-més que al seu profit, havía cedit a la casa de Cardóna los rédits d'aquella población fins que-s reintegras d'una quantitat que li devíen ínterim lo Cardona tenia lloch de senyor, y no volènt-ho més comportar los de Cambrils, alçaren los penons Reyals com desconexent lo particular senyoriu, seguint d'un metéix ayre altres pobles de la comarca, qui veníen compresos en lo metéix abus. Mont-brió, los Tegells y la Plana, y havènt tramés comissionats a Barcelona, Barcelona, cercant la favor dels Concellers, aquests ne nomenaren altres de llur part per mijançar, y-s compongué la questió, séns dir-ne còm, emperò en esguart d'una salva-guarda que l'Emperador donà als de Cambrils, crehém que la transacció consistiría en regonèxer com de reyalench la vila pledejant, emperò consentint que continuas entretant lo Cardona fins a restar reintegrat del seu deute.

Tal és la questió de dret: no obstant, com en témps de guerra y de maquiavelisme polítich trauen profit de la menor causa o pretest per introduhir zizanya, y percaçar axí fácil triumfe sóbre los pobles que-s dividexen, sospitam que tal vegada la questió de Cambrils, la esplotava algú per perjudicar don Carles, méntre lo francès imaginava fer irrupcions per algun punt del Pirineu, car «lo desgrat entre los conradors de Barcelona y alguns ciutadans,» que senyala lo Feliu en aquest metéix any, ab referencia a un manuscrit antich, no és sinó la relació dels Annals Consulars sóbre aquest afer, per lo qual és de veure, primer, que los de Cam-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

brils enviaren uns comissionats, solicitant ésser carrer de Barcelona, y que l'endemà, qui éra lo 9 de Maig, *per alguns homens fóra de partit* (séns dupte los conradors del Feliu), ab gran avalot, tocant un tambor y portant una bandéra y seguits de gent jóve, voltaren per la ciutat, cridant sémpre *¡Visca lo Rey e muyra lo mal Concell!* La multitut *séns ocasió ni propósit ningun... fent l'orat*, arribà a casa la Ciutat: no-n féren cabal de prompte los Concellers, emperò aplegats després ab lo governador (tinga-s present que ho éra un Cardona lo arquebisbe), lo veguer y altres oficials ordinaris, tractaren de reprimir aquell escàndel, y empresonant-ne alguns, méntre altres procuraren escapar, remetent lo cas *a juhy de prohomens*, ne penjaren dós. Lo batlle, qui éra a-les-hores lo mercader Macià Julià, contrastà a la disposició de les restants autoritats, no permetent que-n penjassen un altre; emperò anant los Concellers al Emperador, aquest ordenà que-s complis la sentencia, que tolguéssen lo bastó al batlle y se-n nomenas un altre qui ho fóu d'aqui-avant lo ciutadà Tomas Des-puig, possant lo veguer aquell a la presó. Que rumie lo cas lo llegidor y veja si és eczagerada la nostra sospita.

Lo metéix Annalista consigna que lo 9 d'Abril l'Emperador havía elegit per son lloch-tinent al Principat l'arquebisbe de Tarragona, que havèm vist figurar fins ací com a governador y jatsía aquest ascens apar natural, l'apuntarèm ab certa desconfiança, puix ab data posterior, la hora del anterior car dels de Cambrils figura lo Cardinal no-més com a governador, y al any següent vehèm elegit un virrey: no obstant, en un document molt important del any immediat, produhit per lo Capmany, firma lo prelat *Lo archabisbe Lochtinent y Capitá General*, y en les relacions d'algunes solemnitats del metéix témps se nomena virrey al arquebisbe, de ón conceptuam que durant algun período abraçaría lo Cardona tots los alts càrrechs referits, y que lo poble li donaría lo nom de virrey, per més que oficialment no fós ideada aquesta denominació fins al any 1522, en què l'Emperador elegí per aquest especial y sobirà càrrech don Joan de Zunyiga, prior de Sant-Joan.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo document al qual incidentalment nos havèm referit és una prova envidés de les intencions que portava la França, y per éll hom descóbre una de les guspires de la tempestat bèlica qui anava a esclatar, perçò que acompanyant unes galéres franceses lo gran Mestre de Rodes, encontraren una nau catalana qui éra del virrey de Nàpols Ramon de Cardona, la viatjava de Barcelona cap a Italia ab un carregament, y séns consideració a la plena pau que corría entre França y Espanya, la apresonaren, apoderant-se de les mercaderíes y capturant les persónes qui hi anaven, vassalls tóts del Emperador, fét que especifica en lo dit document lo Cardona dés de Barcelona al rey Francesch, per manifestar-li cortèsment que tinga a bé ordenar la indemnització y esmena; altrement, se veurà en la necessitat, per obrar ab justicia, de concedir als sotsmesos de la Magestat Cessaria licencia per apresonar igualment les persónes y béns dels vassalls y sotsmesos de la Magestat Cristianíssim, fums que, ben segur; no haguéra amostrat, l'arquebisbe lloch-tinent de Carles a Catalunya, si no hagués rebut per endavant d'aquest amples facultats e instruccions per con ne vingués lo cas.

Les diferents indicacions que havèm fétes referents a un proper rompiment ab França, y los plans que havèm atribuit al Emperador avisaran lo llegidor de que és arribada la hora de verificar-se esdeveniments generals que no correspon engrunar minuciosament en la *Historia de Catalunya*: mas com en aquesta havèm de compendre quant ab Catalunya tinga relació o servesca per enaltir la fama d'algun dels seus fills ilustres, a prevenció, y ans no-s presente la oportunitat indicada, recordarèm que en les guerres que anaven a empendre-s no dexà Carles de profitar la espertesa y valor de dos cminents catalans, qui fóren lo virrey de Nàpols, En Ramon de Cardona, y lo de Sicilia En Uch de Mont-cada. Com observa molt bé lo Feliu, «ja en les guerres d'aquest témps no concorría per sí ni al seu sou la Nació Catalana, sinó ab les demés d'Espanya a sou del Emperador,» de manéra que hi havía llavors la organització militar, que s'és anat desenrotllant tantost en tot Europa, oblidat del tot l'enrenou feu-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dal; y axí, séns havèr-hi ninguna de les nacions d'Espanya qui esclusivament ni per preferencia ajudas lo Rey en ses campanyes, pot no obstant dir-se que l'exèrcit éra espanyol, sesvint a sou soldats y oficials, o messionejant lo particular qui pogués fer-ho cossos de trópa, n'hi havía també de catalans, que-n donarèm particularment los noms en alguna acció gloriosa, o per algun fét gencrós y patriótich, com lo de Lluis d'Oliver, vescomte de Castéll-bò, del qual diuen que comanava quatre-cents catalans, pagant-ne lo sou del seu bolsich. Los dós que citam ab especialitat, merexen esser-ho, primer per llurs alts càrrechs, y segonament per la lleyoltat y zel que manifestaren dés lo metéix instant de la mort del Rey Catòlich a favor del immediat successor o sia de la dinastía que representaven Joana y Carles, y endemés per llur talent y valor per desbaratar les manyes del francès, essent indispensable que-n dongam ací clara idea d'un y altre, com a nova oportuna per açò qai-s preparas.

Tot-just mort En Ferran, incapacitada com estava Joana, y lluny Carles a Alemanya, volguéren donar-se brassa los francesos, y profitar la ocasió de complicar ab sublevacions o intrigues les illes subgéctes a Espanya y la capital de Nàpols, puix que no ho podíen fer obertament, per havèr-hi lo tractat de Noyó. Los dos ilustres catalans burlaren tan gran perfidia, perçò que, gonyant-se lo Cardona, ab lo sou bon tracte, les simpatíes del poble napolità, deturá algun de aquells nobles bulliciosos que sémpre estaven aparellats a variar de domini; y acredità bé sa seguretat, con, tan bell punt com sabé que-s sublevaven a Sicilia, trameté séns triga trópes suficients, cinch mil infants y dos-cents cavalls lleugers, governats per lo comte de Potencia y Ferran d'Alarcon, ab les quals forces conseguiren aquietar la illa y poguéren ésser castigats los culpables com merexíen. Hi hagués hagut un altre gran capità a Nàpols, feble o traydor, pot-ser Francesch I començaría lo rompiment del tractat dé Noyó ab la entrada a Nàpols, qui, sublevada, l'aclamas y proclamas rey; y n'hi hà prou d'aquesta prova per conèxer la estima que faría Carles del virrey català a Nàpols y de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que no li llevaría aquell càrrech en tot lo témps que li restà de vida. La recomanació que porta lo Cardona honra no menys al Mont-cada a Sicilia, contra lo qual fóren més actius los promovedors de disturbis, venuts a la França, car tantost com se morí En Ferran, ab lo fútil pretést de que havía cessat en son càrrech lo virrey, s'alçaren los comtes de Camarata y Golissano, avalotant y acabdillant lo poble, de fórma que lo Mont-cada ab altres autoritats tinguéren de amagar-se y fugir.

Nos admira que lo senyor Minyana, continuador del Mariana, seguint a Pàulus Jovi (1), diga que «les veritables causes del odi de Sicilians, contra lo Mont-cada éren ses rapinyes y tiranies, en què imitá a Verres,» y donga al Mont-cada sols lo títol de governador, cavaller de Sant-Joan, y atribuesca lo mèrit del reforç tramès per lo Cardona a la vigilancia de Pinyatelli y al consell donat per aquest a Carles (qui éra ben lluny d'allà y no hi havía témps per avisar-lo), car en los documents eczistents als nostres arxius, que ja repassaren altres autors més antichs, veuría que los virtuosos aristòcrates qui alçaren lo populatge contra lo nou Verres, havíen tramès a França a Francesch *de Imperatore*, ab cartes del cardinal de Bolterra per retre la Sicilia al rey Francesch y que Pinyatelli, qui no és altre que lo comte de Monteleó, fóu no-més mijancer per la composta o avinença, ínterim se feya justicia per les forces que trameté lo Cardona, y no governador ni virrey en lloch del Mon-tcada: y fóu deguda la elecció del Pinyatelli, féta per Carles dés de Gant, a la sola qualitat d'ésser italià, per que fós menys repugnant als dos bàndols qui estaven en lluyta, en los quals hi havia alhora espanyols y Sicilians.

Al témps de les lluytes a Alger entre Homich y Benche, favorejat lo darrer per Espanya, lluytes qui crearen una munior de pirates, los qui acometíen instantment los pobles

(2) Ja observà ab oportunitat lo Feliu, que «va errar Sandoval la derrota de Diego de Vera; sóbre Alger, judicant que s'hi trobava En Vch de Mont-cada, qui a-les-hores tenia prou feyna a Sicilia.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de nostres costes. Amposta entre als, qui-s véu saquejat y destruit cruelment, lo Mont-cada fóu ja escolit per don Carles per dirigir una armada, contra Alger, ab la idea d'escarmentar aquells barbres, y si en sa primera temptativa no pogué conseguir son obgécte (2), contrariat per los elements, acredità tantost sa gran mestria, perçò que, refét a Iviça, y navegant per Italia ab vuyt galéres, fóu acomès prop de les penyes de Sant-Pére qui s'esténen per les costes de Sardenya, per trétze vaxells Turchs, y no obstant lo major nómbre y d'ésser la brega de nit obscura, tingué la manya de deslliurar-se-n, séns altre aperduament que una galera estabellada. Bé acredità semblant aptesa lo nostre prous, al ésser tramès no gayre après a subgectar la illa dels Gelves, ón abans s'hi éra desconfit García de Toledo, y ab un xich més se destrueix encare Diego de Vera, qui comanava la reserva emperó no solament conseguí lo Mont-cada desconfir l'enemich, mas encare salvar lo Vera, refugiat a les galéres, y ajustat ab ell, aprés de infóndre-li nova valor, posar en fuyta per complert los barbres, en la qual prohomenia va rebre lo nostre prous una ferida a la espatlla, emperò ab la satisfacció de subgectar lo règol de la illa a les seguents condicions «Que romangués d'aqui-avant tributari d'Espanya, y pagas quiscun any dótze mil escuts; que en los seus ports no donaría entrada a ningun corsari o pirata; y que trametria embaxadors a Alemanya per obtenir la confermació del Princep.» Ab tals antecedents no és de meravellar que la hora de la entrada dels francesos a Flandes, y lo setge de Tornay ordenas lo Cèssar al Mont-cada que ab una part del exèrcit se-n anas, a Italia, a posar-se en les vores dels rius per empatxar lo pas al enemich, com axí ho conseguí, segóns que-n dónen testimoni les cartes honorifiques del Cèsar al propri Mont-cada, que de llavorsençà figur lo nostre compatrici en tots los grans féts d'armes y de major confiança, y que témps a venir succehesca en lo viç-regnat de Nàpols al català qui

(1) En Morery podrà veure-s la poca fé que merexien los escrits d'aquest autor, qui, per altra part, percebia una pensió del rey de França.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

durant sa vida l'havía exercit ab tanta honor per Espanya com per la raça de ón procehía, per Catalunya.

Complida aquesta ressenya incidental, tornèm a reanusar los féts. Les manyes del Francès per ocasionar destórbs a Carles, tant penetraren dins los Estats defora la Península com en aquesta, y si los avalots d'Espanya no éren obra séua, podèm dir de cer que favorejaven los seus intents, per tal com más d'una vegada havèm observat, y en témps molt acostats, que les sublevacions al Mig-jórn coincidexen sovint ab guerres al Nort, ajudant aquelles a la millor reexida d'aquestes. Axí hagué de pensar-ho Francesch I, y pretestant de bell començament que les forces qui a la frontera de Navarra anaven arrimant-se éren per ajudar en ses pretensions lo rebrot de la familla destronada de Ladrit, qui reclamava lo setial dels seus pares, de tal manéra esvahiren los Francesos, méntre los Comuners distreyen la atenció del govern del Rey, que prompte s'apoderaren de Pamplona, abandonada per lo virrey don Antoni Manrique. Lo castell éra la única fortalesa qui mantenía, defensada per l'ilustre guipuzcoà Inyigo (Ignasi) de Loyola, al qual una pedra que arrencà una bala li trencà una cama, restant alhora ferit de la altra, féta qui pogué contribuir al propòsit d'aquest capità de retraure-s del mon, passant a aytal obgécte al Montserrat y a Manresa, lla ón (conforme s'esplica a la part eclesiastica) va concebre lo plan de fundar la Companyia de Jesus o sía l'Orde dels Jesuites. La ferida del Loyola facilità aximeteix la entrada dels francesos al castéll, emperò, per més que enorgullits avançaren, fóren destroçats a Noayor, séns tenir altre recórs sinó tornar a passar la frontera. La passada augmentà la ira del rey Francesch, qui, séns molt esperar, provà una altra irrupció per l'indret de Vizcaya; emperò ab tót que l'almirall francés arribà a apoderar-se de Fuente-Rabia, fóu doble la burla, car també aci fóren batuts los soldats de França, perdent quant havíen adquirit, y obligats a desfer lo camí que fet havíen.

Tinguéren lloch aquests féts d'Espanya dins l'any 1521, con lo César se trobava a Alemanya. Al arribar a noticia de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Carles, és d'imaginar lo goig que esperimentaría, no solament per havèr-ne exit burlats los francesos, sinó per lo camí que, ab tals imprudencies, li donava lo rey Francesch per fer-li retréts com éra éll lo qui havía fallit als tractats, y per fer-li guerra a tota ultrança a Italia, si és que s'hi atrevis ab ses armes, com éra d'esperar. Emperò aquéstes noves coincididiren ab una altra que, si no pogué alegrar lo cor del Cèsar com a cotólich, bé pogué asaltar se xardorosa imaginació com a conqueridor, puix per élla feyen-li avinent lo gran camí per dominar més desempatxadament a Italia, posat que esclatas la guerra. Fóu la nova que a Roma, lo díe 2 cífich, malgrat ésser Médici, y per les moltes relacions que tingué ab França, per rahó del Concordat de Bolonya, jatsía no s'inclinas a aquesta nació, podía no obstant estalviar injusticies y sobergueríes d'un y altre contendent. ¿Qui és apte a endevinar açò que, en esguart de tan sobirana vacant, imaginaria, mouría y posaría per obra l'Emperador desijós de tenir un papa qui fós a sa faysó? No fa mester calcular-ho, y atenent-se al resultat, faça lo llegidor los judícis que bons li sapien.

Lo díe 9 de Janer del segúent any 1522, lo conclavi havía elegit successor a Lleó, y tot-just éren transcorregudes cinch setmanes de la mort d'aquest, con tota la Cristianitat proclamava papa ¿a qui? al qui fóu mestre del metéix Carles, el Gobernador d'Espanya, lo cardinal Adriá, bisbe de Tortosa, ocupat en aquella hora a Victoria en donar calor a la guerra contra Francesos, y qui, com observa un ilustre historiador (per més que sa observació sía un pobre argument), ni éra estat may a Italia ni menys sabía, parlar italià. Enllumenat per tan venturosa estela (jatsía no fóu mes que passatjera), no li calía al Cèsar sinó empunyar la espasa y aparellar-se a lluytar ab lo seu contrincant, posat que lo fastig conduhis aquest al camp ón don Carles l'esperava. Emperò méntre arriba la hora del rompiment, tornèm a la residencia del pontífech electe, per quant interessa a la historia que escrivim.

Adrià VI, que aquest nom prengué com a papa, séns

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mudar lo séu, no dugué préssa, cas ben singular per cert, en anar pendre possessió del seu alt cárrech, devent creure-s per tant, que exercía d'aqui estant, durant los mesos que aturà en Espanya, o que la curia romana espatxaría per vía de correu. No podèm duptar d'aquesta estranyesa, vehent les dates del viatge d'Adriá, y que eran molts autors d'acort al dir que no arribà a Roma fins molt endins del estiu. Sa entrada a Barcelona conferma aquesta asserció, car arribà lo 15 d'Agost ab onze galéres, quatre bergantins y moltes naus, venint de Tarragona, ón s'éra embarcat, y deturant-se poch a la capital, per mor de la pésta (de fórma que tant com estigué a Barcelona portà sémpre un drap amarat de vinagre, que obrava instantment), y tornà anar-se-n tan bell punt com cessà una terrible tempestat qui feya del tót impossible la reembarcada.

Ningun autor, que sapiam, no ha posat esment en la inesplicable triga de la anada d'Adrià a Roma ni ha manifestat interés en esbrinar-ne la causa. Nosaltres crehèm trobar-lo en lo retórn de Carles a Espanya, interposant per consegüent que lo Papa- a faysó del Emperador, no devía anar-se-n a Italia séns portar les instruccions convinents del seu antich senyor, y més antich dexeble o nodriçó. Vejau sinó, com Carles, aprés de dexar lo seu germá Ferran a Alemanya com a Vicari del Imperi. desembarca a Santander lo 16 de Juliol, y aprés d'havèr vist personalment Adria a la córt, se posa en moviment envers la nostra terra, realitzant lo viatge del qual abans parlarem.

En lo curt tèmps que aturà en Roma lo nou Pontífech, donà proves de recordar-se d'Espanya, o millor, de volèr favorir los seus reys en afers qui no éren bèlichs ni políticbs, emperò qui no havía dexat de ocasionar alguns desplahers en lo regnat anterior: tal fóu la privativa per podèr administrar lo monarca los mestratges dels tres ordens militars, y, sóbre-tót, la de podèr nomenar y presentar los qui haguéssen d'ésser bisbes d'aquests reyalmes, butlla aquesta que esbrinarèm ab més detenció a la part eclesiàstica, y qui fóu espedida molt a témps, puix porta la data del 6 de Setémbre

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del 1523, y sis díes després, o sía lo 12, se morí Adrià, carregat segóns díuen de penes y mals-de-cap, en particular per havèr-se apoderat los Turchs, l'any anterior, de la illa de Rodes, aprés d'un setge qui durà vuyt mesos. Algunes histories, al parlar d'aquesta pèrdua, fan especial menció del català fra Huch de Capons, qui, entre altres proheses, conseguí recobrar lo baluart que-n diuen d'Espanya, y havèntse pogut escapar lo Mestre (no sabèm si lo metéix que havèm vist amenat anteriorment per les galéres franceses qui apresonaren la nau catalana), y alguns cavallers, los cedí Carles en feu les illes de Malta y del Gozzo, qui, com sabèm, pertanyíen a la Coróna d'Aragó.

Un altre Mèdici, lo cardinal Juli, cosí-germà de Lleó X, substituí Adrià, que ja-n veurém lo comportament bentost. Per de prompte la novitat pogué afectar lo Cèsar, emperò lo rompiment ab França éra tan determinat per úna y altra part, que ja no-s podíen esquivar los mals qui menaçaven.

En ocasions com aquella, sémpre los prepotents genis saben trobar a grans mals grans remeys, y s'esperimenten cambis y novitats que ningú no pot esperar: si al estol de França serví un Pére Navarro, que ja coneix d'abans lo llegidor, véu-se conduhint ab gran esforç les Osts Espanyoles tot un Carles de Borbó, fill del duch de Montpensier, y per substituir en un càrrech de tanta confiança com éra lo vireg-nat de Nàpols. En Ramon de Cardona, qui-s morí en lo 1522, la hora que millors serveys podía retre a sa patria (1), elegí l'Emperador lo seu gran cavalleriç, Carles de Sanoy (2), y no havèm de trigar molt en veure Doria manant la armada imperial. Mijans son aquests de guerra, que hom dóna per bons, ab tal que los elegits síen tan aptes com adictes. La

(1) Fóu traslladat lo seu cadavre a Catalunya, y soterrat a la vile de Bellpuig, en un sumptuós mausoli, que gordave lo convent de menors fundat per lo metéix Cardona.

(2) Lanoy, ab cognom de fórma francesa, éra Flamench, y lo Minyana suposa que lo seu mèrit consistía en què sa muller havía donat la primera llét al Emperador; emperò per aquesta sola circunstancia, qui per sí sola ja gayre bé esplica lo llinatge de la dida y del marit, no crehèm que Carles li hagués confiat, en temps tan perillosos, un virregnat com lo de Nàpols.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

bona elecció de cabdills y les encertades combinacions de Carles conseguiren, malgrat d'inesperats contra-témps, gran gloria per les armes Espanyoles; car, tras los fracassos de Navarra y de Vizcaya, van veure-s los Francesos obligats a retraure-s d'Italia vergonyosament en lo 1524, y entrant-se-n per França tot-d'una lo de Borbó, assetjà Marsella (ón s'hi assenyalà lo català En Felip de Cervelló, celebrat per Sandoval), y conquerí Tolon, essent en aquella memorable jornada lo nostre Uch de Mont-cada lo qui dirigie, com a general de la armada, les nostres galéres y vaxells, aquelles en nómbre de vint, en les quals éren transportades la artilleria y endemés provisions.

Francesch I qui véu tanta minva, fóra de sí, y puix tenía aparellat un poderós exèrcit, ramunta los Alps y s'aboca resolut sóbre Milan, que volía fer-se séu. En aquesta ciutat y a Pavia recollí-s de prompte l'exèrcit de Carles, esperant majors reforços que li anaren arribant de Nàpols, d'Alemanya y d'altres punts, y tras una varietat de contingencies que no-ns atany engrunar atenent lo nostre particular obgécte, y malgrat havér conseguit los francesos de quasi tot l'estat de Milàn, lo die 24 de Febrer del 1525 donà-s la memorable batalla de Pavía, o millor diríem la darrera y decisiva de les moltes que allà s éren donades en l'espay d'un mes, y en la qual, ab la paciencia apurada d'una y altra banda, jogaren, com vulgarment sol dir-se, lo tót per tót, posat que d'aquell triumfe penjava si Milan fora francesa o de aquell qui l'Emperador designas. De Carles fóu lo triumfe, tant que los francesos restaren derrotats y presoner lo rey llur y cabdill, contingencia notable que no podèm ometre per sa alta importancia, y que per altra part tenim interès en consignar, per la gloria que recau a Catalunya d'aquell fét, y per donar peu a la descripció de çò que la Historia general d'Espanya hagué de suprimír, emperò que és devèr nostre relatar. Són los féts als quals nos referim, y qui corresponen a la Historia de Catalunya, l'acte material de la presó del rey Francésch, y sa vinguda, com a presoner a Barcelona, ans de gordar-lo lo nomenat castéll de Madrit.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Parlarèm d'un y altre, y en quant al primer, puix és lo nostre treball crítich, tractarèm d'esbrinar a qui de fét correspon la gloria d'havèr fét presoner lo monarca de França. Espongam, donchs, per orde l'esbrinament que indicam, y després la pintura de la estada del rey francès a Catalunya.

Com a monument del triumfe d'Espanya sobre França, si bé millor deuría dir-se del Emperador sóbre son antagonista y rival, perpetua la imaginació espanyola, donant-li força de tradició, una sublim pintura atribuida a Velàzquez, ón s'hi representa lo rey Francesch aferrant ab la una mà l'estrep del marquès de Pescara, Napolità, y ab la altra retent-li la espasa, ostentant lo vencedor altivesa y compassió ensémps. Inspirat davant aquella obra del genî, un altre geni, lo poeta Arriaga, canta lo fét cenyint-se a la espressió del pintor, y afegint-hi un toch més viu, puix que estampa aflicció en la cara del reyal captiu, y en lo de Pescara marca més que lo sentiment de compassió l'esforç per reprimir la ardor guerrera. ¿Es axò verament històrich? Bé comprenèm que la concepció artística no deu aténdre-s sémpre al realisme dels féts, y que li és mester devegades donar preferencia a la part simbòlica, la qual, interpretant la intenció del pintor, consistía en fer a mans lo gran enemich del Cèsar sa espasa a un dels principals capitans d'aquest, ja-s digués Pescara, Lenoy, Leyva o Jordi d'Austria; y açò representaría la sotsmissió del ja vençut rey, emperò no l'acte material, veritable gloria per lo vencedor, de caure presoner tot un monarca de França d'un soldat espanyol, la figura del qual en la pintura, axicom lo seu nom en lo cant poètich, no devía ometre-s, adhuc donada la necessitat simbòlica (1). Lo Minyana, al relatar lo fét, no passà per alt la principal circunstancia, la persóna a la qual fóu deguda la captura del

(1) Se retrau aquesta pintura en la traducció de la Historia d'Espanya per Romey; nosaltres no la conexèm, y són molts los artistes, los quals havèm consultats, qui no-l conexen, creient alguns que pot ésser obra d'algun dexeble de Velàzquez d'altres que és confusió del fét històrich qui representa la rendició de Breda (no la pintura dita *de les lances*), y d'altres, que pot-ser sia una errada nascuda d'alguna pertorbació involuntaria del autor, del traductor o del encarregat per aquest d'ajudar-lo a la traducció.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rey Francesch, y, referint-se a Garivay (que advertim éra natural de Bizcaya), diu que fóu fét presoner per Urbieta Vizcahí, soldat del escodró de cavallería de don Diego de Mendoça, afegint que Lanoy corregué a besar-li la mà y féu-se càrrech de sa persóna en nom del Cèsar.

No-ns creyem nosaltres que, al tractar d'aquest afer, que podrà semblar secundari al qui no li-n toch la gloria, haguéssem de donar-li tanta preferencia; emperò al veure que-ns n'atany la gloria com a Catalans, per ésser català lo vencedor del rey Francesch, no hi haurà compatrici qui no se-n alegre, per més que lo principal mèrit de la vindicació no sía rigorosament nostre. Llum y guía n'és estat un paragraf del Feliu, paragraf tant més important quant que l'autor lo reposa en documents autèntichs, y ja hi espréssa l'Annalista català una opinió pareguda a la que anam produhint: «Aprés de la presó del rey de França, s'hi arribaren alguns, *com és costum*; y han volgut les Histories oblidades de la nostra Nació fer-los participants d'aquesta gloria, emperò séns prova ni evidencia, com la que lo metéix Cèsar y son fill Felip referexen.» A satisfacció dels nostres compatricis, y atenent l'obgéctes qui-ns guía, correspon, donchs, que consignèm les referencies que lo Feliu annota, y ab tót que a axò nos limitam, serà prou que-n amostrèm lo camí al curial qui tinga oportunitat de comprovar-ho, segur de que trobarà la veritat del fét, a la llum dels dispesos documents allà citats (1). D'aquests se-n desprèn que Felip II d'Espanya fén certa concessió y gracia en l'Escorial, lo primer de Juliol del 1580, a En March Antoni Aldana, fill d'En Joan Aldana çoloner català, natural de Tortosa, qui fóu lo qui conseguí la gloria de la presó del rey Francesch, que féu lo rey a mans d'aquest cavaller sa espasa, punyal, collar d'or y un llibre d'hores, y que d'aquestes quatre penyores féu present lo dit March al fill de Carles V de les dues primeres, obgécte de

(1) *Divers. sig. com.* II, foli 168, en lo Sobirà d'Aragó. *Diversorum Valentiae.* 20, foli 34.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la gracia otorgada per Felip en la citada data (1). Més deuríem havèr fét per dexar séns un borrall de dupte semblant veritat axí gloriosa per Catalunya, emperò ja curaran de fer-ho los historiadors generals, qui tenen més mijans d'inspecció, sóbre-tót si no-ls encéga l'esclusivisme de raça.

Lo 5 de Març ja arribà la nova a Barcelona de la victoria conseguida per les armes de Carles a Pavía, y tantost la celebrà la ciutat ab solemne *Te-Deum* y altres féstes civils y religioses, essent de notar que en la gran professó que féren hi anaven gents de tots estaments, portant en les mans en compte de ciris rams de llorer. Ja observarem de bell començament que Catalunya, en lo regnat de Carles, hagué de viure molt pacificament, y que en especial Barcelona estigué destinada a presenciar continuades féstes o per los triumfes que-s conseguíen o per rahó de les visites que va rebre dels més notables personatges de la època. D'una d'important l'avisaren ben tart, perçò com passats quatre dies arribà la nova de venir a Barcelona lo rey presoner, per havèr volgut Carles tenir Francesch a la córt d'Espanya.

Tot li anava a aquell a cor que vols, cor què desiges. puix esvanides les Comunitats, ja no hi havía bisbes ni magnats qui-s planyéssen de Flamenchs, y en veritat éra ja minvat lo nombre dels qui tenien càrrechs ací, ans bé, vista la gran prepotencia d'aquell qui rey y emperador, dirigía lo món ab sa mirada, tot éra protéstes de lleyaltat, que més d'una vegada éra cortesanía. En la questió de la destinació que calia donar al regi presoner, va veure-s ben clar; car, donant los millors consells lo prudent bisbe d'Osma, y assentant que la magnanimitat éra la millor arma per reduhir l'enemich, s'hi oposà lo duch d'Alba, advocant solament

(1) A justificar la procedencia dels obgèctes que gordava la familia d'Aldana, cita endemés lo Feliu un privilegi de Carles V (que-n crehèm la date errada), en lo qual se refereix lo cas, y no fa 25 anys que a casa lo canonge Altadill, de Tortosa, se conservave un preciós llibre d'hores que, per tradició de familia, asseguraven havèr pertanyut a Francesch I de França. No-res-menys, a la *Adarga Catalana* y altres obres heràldiques s'hi veurà que l'escut d'armes de la familia Aldana lo volta un collar d'or, cosa que no déxa d'ésser significativa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per l'interés privat del Rey, y en conseqüencia, les condicions que-s tractaren d'imposar llavors al presoner fóren més dures que de bell principi no s'imaginaren. Ja veurèm lo resultat a què aquest mal sistéma conduhí ab lo témps.

Tantost com restà presoner Francesch, segóns se consigna en los Dietaris y demès paper del Arxiu municipal de Barcelona, lo virrey de Nàpols, çò és, Lanoy y no lo Pescara, encomaná sa persóna al capità espanyol Alarcon, qui lo gordà per de prompte al castéll de Pisiguiton. Resolta la seua traslació a Espanya, l'Emperador avisà los Concellers y altres autoritats de Barcelona, encarregant-los que rebéssen Francesch ab igual obsequi que si fós sa persóna, y sóbre lo 17 de Juny, ja arribà un berganti, enviat del virrey de Nàpols, ab la nota de que s'atansava la armada conductora. En conseqüencia lo governador En Pére de Cardona, qui representava lo virrey, manà fer una crida prevenint que ningú no gosas cometre la menor descortesía ni proferir ninguna espressió ofensiva contra los francesos y endemés persones de la servitut del rey Francesch, y que no-s portas a la cinta altres armes que la espasa: los Concellers féren construir séns triga un pont davant la Llotja, emperò ni élls ni los Diputats no figuraren a la rebuda, per venir lo dit rey com a presoner, per més que un colp albergat lo visitaren molt cortesment. Lo díe 19, de matí, arribà de fét, tocant del Besós, la armada conductora, composta de vint-y-dues galéres, y nou bergantins, a la qual s'acostà un bergantí nostre ón hi anava En Bernat Sever Çapila; com a embaxador dels concellers al virrey de Nàpols, per tractar del cerimonial que calgués concertar, consultant-se ab-dós tot-seguit ab lo metéix rey Francesch, qui volgué que-s llevassen ornament y li féssen ningun obsequi, tant perçò que venía com a presoner, com per tal que portava dol del seu conyat, lo duch d'Alençon. Hi concorregué també l'arquebisbe de Tarragona qui feya de virrey, y estigué ab lo de Nàpols y lo rey ensémps fins que verificà la entrada. Fóu aquesta á les quatre aprés mig-díe, acostant-se, ab gran pausa, la Capitana, tota empavessada y engalanada ab moltes ban-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

déres, al pont, dés del qual s'estenía per tota la platja una immensa gentada, y en aquell moment despararen totes les galéres y la escopetería féu grants descárregues. La comitiva qui anà éxint per lo pont servava lo següent orde: hi anava primer una companyia o *bandéra* de la guarda del rey Francesch, darrere aquella la guarda del virrey de Nàpols, després gran nómbre de cavallers y gentils-homens, lo governador de Catalunya, lo virrey de Nàpols, lo rey de França, y per -í lo capità Alarcon. Passat lo pont, la guarda féu una descàrrega, y sóts lo metéix orde, la comitiva prengué l'amble, dirigint-se per lo carrer Ample a la Rambla, fins a arribar al hort del Arquebisbe qui éra lo lloch destinat per allotjament de Francesch, ón hi romangué una forta guarda dels seus soldats.

Lo dimars, díe 20, la comtesa de Palamós, ab unes altres vint dames, molt ben abillades, a cavall, a la llum d'infinitat d'atxes, anaren fer visita al presoner, la qual se verificà sens descavalcar élles, y trahent Francesch lo cap a uns archs que-n deyen lo *corredor* del dit hort, consistint la conversació en corteses dances, perçò que-ls hi arribà a dir lo rey, que lo captiveri que més pena li donava éra lo que élles li ocasionaven, *que la major presa que sentia éra la que elles li donaven.* L'endemà, 21, la metéxa comitiva conduhí Francesch a la Seu, en lo presbiteri de la qual ocupá, al costat de la sagristia, una cadira daurada ab coxins de seda, y en los banchs darrere si asseguéren lo virrey y l'Alarcon. Romangué lo Rey, durant l'ofici, quasi sémpre agenollat, y en acabat de la funció, passà a la sala del Capítol, qui estava aximetéix paramentada e illuminada com tota la catedral, y allà, llevantse la capa, *senya y féu oració a molts porcellanosos*; exint després per lo portal de les Vergens, cavalcà Francesch de nou en la metéxa mula ab la qual hi éra anat, y se-n tornà al hort del Arquebisbe, ón hi estigué tot aquell díe y nit.

Finalment, lo díe 22, a set hores de la nit, ans de la oració, per ordens que va rebre lo virrey de Nàpols de la Magestat Cessaria, fóu embarcar novament lo Rey, restablintsʼhi aquest, dihent que més s'estimava anar per terra, y que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

no sabía ón la portaven; emperò no hi hagué altre remey, y entrant altre colp per lo pont, tots los qui éren desembarcats en la galéra capitana, fóu la rota ab tota la armada vers lo Ponent, dret a Valencia.

No fóren aquelles les darreres féstes que-s féren aquell any a Barcelona: durant aquell y l'immediat hi haguéren motius de sobres per assenyalar-se en semblants solaços la capital de capital de Catalunya, y alguus d'élls, si bé indirectament, éren en part resultat del concert que-s treballava a la córt d'Espanya entre lo Rey vencedor y lo vençut, naximent tantost de nous rompiments. Passèm per alt la esposició dels mòvils polítichs y engranalls diplomàtichs revifats en aquella ocasió, axi per les dues córts enemigues com per altres potentats qui palanquenjaven índecisos, y per temor de la inconstancia dels quals pot-ser, axí com de la informalitat de França, tinguérense eczigencies, y limitant-nos al fét, digam no-més a què conduhí la presó del rey Francesch.

Durant la absença d'aquest, governava lo reyalme Lluisa, mare del presoner, qui, impacient per veure son fill en libertat, envià una de los seues filles, Margarida, vidua del duch d'Alençon, la qual tal vegada portà lo consell secrét de que acceptas Francesch proposicions que havien de repugnar, ab la esperança de poguér anular-les, puix que és veritat constant la de que los témps cambíen. Fós axí o no, o que la dificultat en concertar portas la indecisió, lo cert és que passaren aquell any en la composta, y havènt-ho fermat los plenipotenciarís, qui éren, per la part del Cèsar, Carles de Lanoy, En Uch de Mont-cada y En Joan Alemany, aquests dós catalans, y per la de França l'arquebisbe de Ebrun, Joan de Salvà y Felip Chabot, fèren ratificades y fermades també per los reys les condicions lo 13 o 11 de Janer del vinent any 1526. Lo més principal d'aquest tractat éra: Que d'aquí-avant los flamenchs no poguéssen apelar los reys de França; que lo francès desistis de les pretensions de Milà; Génova y Asta; que restituis Borgonya al Emperador; que Francesch prengués per muller la vídua de Portogal, ger-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mana del metéix Carles, a la qual per dot li senyalaven doscents mil ducats; que perdonas Carles de Borbó—consistint lo seu delicte no en servir contra lo rey de França, en preténdre) per dret d'heretatge, lo ducat del seu nom y los Estats que abans possehíen los duchs d'Anjou dins lo territori de França, de manéra que per aquest títol podía alegar dret de successió sóbre Nàpols:—y finalment, que en fermança del compliment, dexas Francesch en son lloch y en ostatge los seus dos fills. Francesch, qui èra lo Daufí, y lo segón nomenat Enrich.

Continuèm are la tanda de féstes en la tranquila Barcelona, que fà poch indicarem, ab espressió dels motius, méntre que-s comença a sentir per altres parts la sórda remor de la tempestat qui menaça, y que esclatarà ab tabustoll en lo següent any.

Lo darrer día d'Agost va rebre la ciutat de Barcelona avis de que anava a arribar Margarida d'Alençon, acompanyada del Mestre de Rodes y d'altres cavallers, y encare que hi aturà pochs díes, perçó com venía en questa de son germà y aquest ja éra a Madrít, hi hagué ocasió per dexar acreditat fins a ón arribaven la cortesia y nobles costums de la capital catalana. Per endavant ja previnguéren los Concellers lo del pont y endemés que disposat havíen per lo rey Francesch, emperò no poguéren retrassar la entrada per ferla més pomposa; per mor de que la viatgera estava marejada y tenía brasa en desembarcar encontinent. Anaren a rebre-la a la galéra los Concellers, lo Governador y lo Virrey, qui éra lo bisbe de Siguença (1), y ab élls isqué Margarida, a peu, acompanyada del Mestre y seguida de dótze dames franceses, endolades, ab la cara coberta, *al mou que van a França*, de manéra que no serviren les hagues que hi havia previngudes. Al hort del Arquebisbe, que éra ón posava, van rebre-la les senyores de Palamós, Cardona, Erill y altres les metéxes qui la acompanyaren l'endemà al monestir de

(1) Fóu lo bisbe de Sigüença, durant lo seu virregnat, ascendit a arquebisbe de Caragoça, y sóts aqest títol lo mencionen alguna vegada, cosa que fa a advertir per que parega que sien dos virreys o dues persónes distinctes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Jerusalèm, y l'endemà passat, ab molts cavallers ensémps, a la Seu, llà ón Margarida ohí l'ofici, al presbiteri, darrera unes cortines negres y agenollada en uns coxins de la metéxa color. Lo metéix die, dissapte, vers mig-jórn, la visitaren totes les autoritats y endemés barcelonines, les quals obsequià Margarida ab un molt senzill refresch, y lo diumenge anà ohir missa a la Mercè, motivant açò una lluhida cavalcada de dames com may no s'éra vista, y jatsia declarà que no concorrería a justes per mor del dol, fóu-ne tal la volença que haguéren de fer-se; y a la mija-nit començà lo gran tabustoll d'atabals y trompetes, descobrint-se innombrables antorxes en tots los carrers de la ciutat.

Lo dilluns següent parti Margarida, acompanyada del Virrey, lo comte de Quirra y lo Governador, ab més de cent cavallers, dels més principals, fins a Lleyda, ón la esperava lo Justicia d'Aragó ab igual nómbre de cavallers.

Tot-just havíen cessat aquests obsequis a la representant d'una nació ab la qual éra estat en contínua guerra Catalunya per moltes centuries, con fóren los Barcelonins tinguts de prevenir-se per uns altres. Haguéren ardit de la propinca arribada del duch de Borbó, que-s verificà lo díe 14 d'Octubre, essent desembarcat primer a Palamós, fent açò que vingués per terra, entrant per lo Portal-Nou, seguit d'una guarda d'alabarders y de molta gent de cavall. Isquéren a rebre-l totes les autoritats, adevançant-se los Concellers en cavalcada fins molt enllà, y al entrar anava entre lo Virrey y lo Conceller en cap. Aprés dos díes d'estar en la ciutat donaren-li aquells un magnífich refresch a la sala de Cent, al qual convidaren moltes dames, improvisant un gran ball, durant lo qual ocupá lo de Borbó la cadira d'en mig de les tres que hi havía sóts un dosser de brocat. Los dolços que-s repartiren fóren ab tanta profusió, que n'hi havía més de cent plates, servides per dótze gentils-homens, vestint *robes lombardes de seda*, y a majór abundor, l'endemà los Concellers, ne trametéren dótze plates al capità dels alabarders, per que les compartis entre la seua guarda, y altres tantes a les dames, en mostra d'agrahiment per tal com havíen honrat ab llur

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

presencia y pomposos arreus la ciutat. Fóu també allojat lo de Borbó al hort del Arquebisbe, y aprés d'avèr visitat quant hi hà que veure a la ciutat, y d'havèr presenciat diferents festeigs que li endreçaren, isqué dret a Mont-serrat, lo díe 20, cuydant passar a la córt, ón l'Emperador havía-l cridat.

Lo 16 de Desémbre, tornà entrar a Barcelona, regressant de Madrit, la princesa Margarida, y si espléndides fóren les festives demostracions de la ciutat al rebre-la, gens no desmeresquéren en aquest comiat, qui tingué lloch l'endemá.

Lo 23 del dit mes van rebre los Concellers y la Diputació cartes del César, ón los feya sabedors com anava a contraure matrimoni ab sa cosina, la infanta Elisabet de Portogal, filla del rey don Manuel y dona María, qui tinguéren per pares los Reys Catòlichs. Si bé dés l'Octubre estaven fermades les esposalles, y lo matrimoni no s'efectuà fins entrat l'any següent, tant que Elisabet no arribà a Castélla fins al 7 de Janer del 1526, abastà al barcelonins lo goig que sentiren per la deferencia que merexíen del Emperador, tant que encontinent resolguéren entonar solemne *Te-Deum* en la Catedral, y ab igual motiu se celebrà ofici y fins presencià la ciutat una lluida professó. De passada recordarèm, com revifant la memoria de passats fets, que al anar a la frontera de Portogal a rebre la Emperadriu los tres comissionats de la Córt, portava la principal veu lo duch de Calabria En Ferran d'Aragó, aquell representant de la dinastía de Nàpols derrocada per En Ferran *lo Católich*, qni tingué aquell empresonat, fins que Carles, al seu adveniment li donà la libertat. Fèm aquest recort per que hom veja còm van les humanes vicisituts, sóbre tót en intervenint-hi la ambició o la política dels reys; car lo primogènit de Nàpols, lo qui deuría legítimament ésser rey d'aquell Estat, se contentava en portar sols lo títol de sa progenitura tal com si fós resultat d'una gracia sobirana, y a honra tenía lo representar lo seu cosí y senyor, l'emperador Carles: y a major admiració del llegidor, és ací d'afegir que lo duch de Calabria destinat a figurar ab tanta distinció en lo matrimoni del rey d'Espanya

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y de Nàpols, estava molt proper a contraure també lo séu, havènt escullida per nuvia ¡qui ho diríal talment la vídua en segones noces del duch de Brademberg, aquella reyna Germana qui abans fóu segona muller d'En Ferran *lo Católich*, senyora de raça catalana y bé prou coneguda al pahis que historiam. ¿Sería pensar malament si al resignar-se Ferra de Calabria a ésser marit de la vídua d'En Ferran d'Espanya, mantenía una galivança recòndita tocant al seu arrapat setial del qual tants ne volíen ésser senyors? La ilusió hi podía ésser, emperò fóra debades contra tan poderosos competidors, y en honor de la veritat havèm de dir que Ferran de Calabria comportà-s bé ab l'Emperador y donà proves d'ésser lleyal a sa causa combatent en Flandes.

Durant aquest any no-s mogué Carles d'Espanya, y aprés d'obsequiar Francesch con la deslliurança d'aquest y lo lliurament dels ostatges, y de finides les féstes públiques que motivà lo matrimoni ab Elisabet, se traslladà a Granada per restablir, deyen, les coses sagrades y polítiques, alterades per causa de la morisma, negoci que arrodoniren, malgrat les facultats donades a la Inquisició y de moltes disposicions preventives, percebent lo César dels Africans d'Espanya dos-cents mil escuts, y los seus cortesans altres tants, camí poderós a produhir clemencia y tapar les bóques d'aquells qui tot ho desvirtuaven.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Continuació del anterior

Dés del any 1529 al 1535

Complicacions a Italia e informalitats de França y Roma: propósit d'assetjar aquesta ciutat per l'exèrcit imperial, que-n governa la avant-guarda En Ucb de Mont-cada. Vindicacion que-s propasaren fer los nostres historiadors sobre lo barreig de Roma. Naximent del infant don Felip. Manifést de Carles. Peripecies singulars, complicacions generals y trabicions inesperades durant dos anys. Moros corsaris a Barcelona. Aparences pacífiques de Carles, y conseqüencies notables d'élles. Afany per amuntegar grans sumes. Córts generals a Monçò, pot-ser no concloses per desafurs. Gran armada a Barcelona, encarregada a Andréu Doria Corts a Barcelona. Duptes sóbre la fórma còm ha d'ésser rebut l'Emperador, y paraules notables d'aquest tocant al titol de Comte. Proposició del Rey en les córts, afalachs als Catalans, y gran donatiu que aquesta li fan. Descripció de la armada, y castich d'un culpable en vistes d'ella. Dominació de Carles a Italia, sa coronació per lo Papa, la seua anada a Alemanya, sos triumfes sóbre los turchs y nous motius de pau. Féstes y pésta a Barcelona, Crema de quatre fatilleres per los Inquisidors, y diatriba d'aquests ab los Concellers y la Diputació. Singular relació de la entrada de la Emperadriu a Barcelona: van arribant notables personatjes Humiliació d'un cortesà per los Concellers. Primers vaxells de la armada ab trópes: baralles entre soldats y pescaters, mal esplicades per lo Feliu. Se presenta lo Cèsar de sópte y d'una manéra estranya a Barcelona: inusitades féstes, qui proven los avenços de la època: justes, balls, professons, y anada del Emperador cap a les córts de Monçò.

ENTRETANT que a Italia y França anaven aparellant ocultament nova tramoya per burlar lo Cèsar o per encéndre-l en nova y major ira, com axí fóu, lo Sforcia, qui per benvolença de Carles possehía Milán, féu-se sospitós d'infeheltat y fóu per les gents del César foragitat d'aquell senyoriu: en açò, lo pontífech Climent, pretestant una ofensa d'Espanya y volèn favorejar l'espulsat Sforcia, assentà lliga

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ab França y ab Venecians, inclinà de part séua l'Anglès y adhuc cuydà atraure-s lo de Pescara, qui éra governador de Milan, ab la galivança de fer-lo rey de Nàpols, realizant se tot axò méntre que Francesch feya declarar per lo seu Parlament que éra impossible complir lo tractat de Madrid, y que lo rey de França no-s podía despendre de la Borgónya séns voluntat dels estaments. ¿Què més podía Carles esperar per revifar altre colp la guerra contra França? Ja sabría éll que, ab lo caràcter del rey Francesch, les aparents disculpes legals se cambiarien ben tost en vives destemprances, y axi lo millor éra parar lo colp diplomàticament, al qual efecte envià lo duch de Sessa d'embaxador a Roma, per que lo Papa desistis dels seus plans y confederacions, esforç que fóu inutil. De fét no trigaren en donar la metexa nulitat a la concordia de Madrit que d'abans a la de Noyon, se manifestà Francesch a mancar a la obligació que devía a Carles, véu-se moviments d'exèrcits per tot-arreu, y encare hi afigen alguns autors nostres, poch autoritzats, que estant Lanoy a Paris no-l dexaven passar per anar a Nàpols, y que cuydaren pendre En Uch de Mont-cada, qui hagué de passar dissimulat y disfreçat per França, per executar la orde del Cèsar en la embaxada estraordinaria al Papa; cosa que, si fóu possible no apar probable, ja perçò que en tal estat de rompiment fora imprudencia trametre a Paris dos cabdills com los nomenats, ja per tal com, de tenir lo caràcter d'embaxadors, que no ho éren, no seríen axí maltractats per lo rey Francesch o lo seu govern, ja, per fí, perçò que no éra Paris lo millor camí per anar a Nàpols o a Roma los qui tenien a llur disposició tantes y tan bones galéres.

Aquesta darrera nova, que refutam, esplicada altrement pot-ser donga per clar la actitut qua Carles prengué. Al notificar lo de Sessa lo desengany que acababa de rebre del Papa, tractà Carles d'enviar una altra embaxada que obras ab més decisió, presentant a Climent camins de pau, que, si no-ls acceptava, seríen motiu suficient per rompre la guerra; y perçò escollí lo nostre Uch de Mont-cada, lo qual, tal vegada, per arribar tart a Roma, hagué d'atraversar per en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mig d'enemichs qui ja-s dirigíen a Italia, a donar lo gran colp. No fóu més fortunat lo Montcada que lo de Sessa, y al tenir ferma seguretat de que no podría temprar lo coratge del Pontífech ni reduhir-lo a concordia, isquéren abdós de Roma, y lo primer ab les instruccions que tindría de Carles per la hora que arribas aquest cas, donà la senyal convingut séns triga, y al punt s'improvisà un exèrcit entorn seu, exèrcit que-s componía d'infantería y cavallería trameses per lo virrey de Nápols (qui ho éra encare lo Lanoy, y no lo metéix Uch de Mont-cada, com diu erradament lo Mariana en lo sumari de sa Historia), y d'altres trópes alçades a la campanya de Roma per lo cardinal Pompeu Colona y per Vespasià Colona (cognom fatal entre cardinals, contra determinats papes, y refractari al cognom de Mèdici); fóu aquesta avant-guarda suficient a aparellar lo camp ón havía de cometre-s lo gran sacrilegi dels segles, per oposar al colp mestre que combinaren Climent y Francesc un altre de més maestrívol, suprèm e impensat, en suma, per assetjar la ciutat eterna, residint-hi lo Vicari de Jesucrist, terrible prohomenía que devía verificar tantost lo gran exèrcit que acabdillava lo duch de Borbó, en lo qual anaven plegats espanyols, italians y alemanys, o, en altres térmens, catòlichs y luterans, per venjar lo burlat per França y un Mèdici.

Méntre s'aparella semblant catàstrofa, vejam què féu lo cabdill de la avant-guarda, y què-n recompten d'aquest compatrici nostre y dels seus soldats. De primer moment, pot assegurar-se que molt abans del assalt de Roma, disposat per lo de Borbó, hi entraren altres trópes, aprés d'una poca resistencia, les quals s'apoderaren del barri o arrabal del Vaticà y del Sagrat Palau, robant y basquejant séns mirament. Los escriptors romans o italians contemporanis y testimonis de les vecsacions dels Imperialistes no dónen en aquesta ocasió com a reclós encare lo Papa dins lo castéll de Sant-Angel, fins al precis moment de la arribada del Borbó, ans bé suposen ajustada una tréva ab un virrey (pot-ser lo de Nàpols, qui no podia estar-hi encare) lo qual manifestava al efécte especials podèrs de Carles V, segóns les quals conver-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sións lo Papa devía restar neutral. Donchs, puix lo Mont-cada éra lo darrer plenipotenciari y cabdill sobirà del exèrcit improvisat qui havía de servir d'avant-guarda al de Borbó aplegat a les montanyes vehines de Bolonya, no hi hà dupte que lo primer qui entrà ab una part de tròpes dins Roma, donant lo mal exemple de saquejar lo Sagrat Palau, sería lo Mont-cada: y dihèm ab una part, perçò com ab tót y regonéxer los dits autors l'odi dels Coloma als Orsini y Mèdici; y encare més de ponderar en estrèm los sacrilegis y malvestats dels assetjadors, no senyalen la entrada del Cardinal fins molt posteriorment al assalt, y adhuc fan justicia a la humanitat y nobilíssims sentiments d'aquest enemich, puix diuen que esmenà y estalvià molts mals, donà alberch y seguretat en sa posada als cardinals perseguits, féu tornar la libertat a molts d'empresonats, y apagà la fam d'una infinitat de devalguts, en térmens que arriben a proferir admirats: «Als grans crims los han succehit moltes vegades grans virtuts!»

Sols la partida acabdillada per lo Mont-cada hagué d'ésser, donchs, la primera qui donà mal exemple en Roma, y los seus soldats, espanyols o napolitans, són los primers culpables. Farà pot-ser estrany que-ns deturèm en aquest incident, emperò, amadors de la veritat, ni consentim calumnies ni acceptam glories que no-ns pertanyen. Comprenèm que la fatlera del Mont-cada éra obrir lo camí per allò que després calía fer, emperò al metéix temps, ab la idea d'estalviar mals veure si ab l'aparat de força conseguía induhir Climent a acceptar les condicions de pau; que, un colp entrat, y méntre éll en persóna anava a veure lo Papa, los seus soldats féssen de les seues, y ni negarèm ni defensarèm que cuydassen saquejar lo témple de Sant-Joan; emperò just és observar que los salvadors nostres, qui (segóns lo Feliu) conseguiren gordar y defensar la dita esglesia, se-n recordaren tart, posat que juncts anaven la hora del barreig del Sagrat Palau, ón no-ls ocorregui deturar los profanadors, y que és en molt reduhit nómbre lo d'aquells per servir d'aturador a aquests, qui encegats e impacients, se sentíen vigorosos ab la ilusió del pillatge. Es lo primer qui dóna aquesta nova eu

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

prò dels catalans qui anaven ab lo Mont-cada, lo tarafa, al qual seguí lo Corbera, qui ho esplicà en la Historia de Santa-María del Socós, donant peu lo darrer a que los Mercedaris repetissen lo fét en pintura, segóns éra de veure a la portería de la Mercè de Barcelona, y assegurant lo dit autor que la nova n'éra deguda al ardíaca En Francesch Sant-just, persòna de tot crèdit y coneguda. La recomanación personal dels subgectes als quals nos referim, no la contrariam, emperò lo llegidor compendrà que, en lo camp històrich no tenen força ni la simple dita d'una persòna recomanable, ni una pintura qui no mes té per basa la relació d'un historiador qui ni féu sino copiar açó que-n digué un altra, conegut per fácil de sobres en aquesta mena de vindicacions.

Acceptas o no lo Papa de prompte les condicions que li presentaría com a *ultimatum* En Uch de Mont-cada, car en açò hi hà discordança entre los autors, la veritat és que aquest, ab la seua gent, se retragué de Roma, anant a Nàpols; que entretant s'alçá un Oraci Ballón al obgécte de acabdillar gent; que començà a córrer la veu d'ésser lo duch d'Urbina (al qual los Romans tractaren tantost de *cobart)* lo encarregat de defensar per fora la ciutat de Roma, y, per fí, va sabèr-se que lo qui devía defensar-la dedins, per manament de Climent, éra lo cèlebre Renzo di Ceri, qui obligava tot-hom, sóts pena de mort, a defensar-se, anant a les muralles, de manéra que-s veya resolució per abdues parts a lluytar; en tal disposició fón con, lo 25 de Maig del 1527, aprés d'havèr vençut al d'Urbina y a Janetí Mèdici tocant del Mincio, arribà davant los murs de la ciutat Santa lo conestable de Borbó, al qual mataren dés de les muralles, en lo primer moment, uns arcabucers dirigits per l'esculptor Benvingut Cellini, segons confessió del meteix artista en ses Memories, y a-les-hores lo seu exèrcit ab lo nou motiu de la mort del seu cap, verificá l'assalt del qual tantes plómes, y ab tanta diversitat, s'ocuparen, entretenint-se quasi per dos mesos en lo barreig y endemès ferestegueses que-n recompten, escàndel qui pot-ser fós avis providencial per ajustar y perfeccionar més y més la Esglesia menaçada en aquella sahó per los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

reformistes, y compromesa ben segur per aquell qui no donava sémpre lo millor exemple de caritat y de pau.

Cinch díes abans de penetrar los imperials dins Roma, lo 21 de Maig, esperimentá Carles, estant a Valladolit, una satisfacció immensa, car la emperadriu Elisabet donà a llum un robust infant, al qual posaren per nom Felip, com lo seu avi, y fóu l'immediat successor a la coróna d'Espanya. Públiques féstes fóren fétes ab tal motiu a les principals ciutats y Barcelona ne pogué agregar a la tanda de les que venía celebrant d'altres no menys dignes, puix fóren aparatoses les demostracions que féu, durant per espay de tres díes, ab posterioritat al 29 de Maig, en lo qual jórn rebéren los Concellers carta del Emperador ón los feya assabèr lo seu goig. Bé va pujar de punt aquell que n'esperimentas lo pare venturós al rebre la nova d'un triumfe de ses armes; emperò éra Carles lo rey Catòlich d'Espanya, éra l'Emperador tenint los seus sotsmesos d'Alemanya dividits en Catòlichs y Luterans y l'efécte que produis lo barreig de Roma, si podía contentar los darrers, ben segur que desplauría als primers y a tots los cristians del mon, podènt molt bé fer-se que tal fatal colp perjudicas de prompte més que la Esglesia lo metéix Emperador. Presenten los uns historiadors en conseqüencia, contristat Carles méntre que altres lo tracten d'hipòcrit per ésser aparent sa tristor, emperò nosaltres, séns donar sentencia en tan difícil dupte, no-més dirèm que la sobergaría comesa per les legiòns del Borbon hagué de fer-li pensar molt formalment en les conseqüencies que podíen portar, y que per tant hagué de dissimular sa política, donant envidés satisfacció al món, com axí ho verificà, publicant un manifést endreçat a tots los prínceps cristians, als quals assegurava que séns orde, y contra son dictamen y voluntat, s'éra saquejada Roma y desplagut lo Papa.

Açò que entretant tramas Carles ho ignoram, y malgrat aquesta sortida de sa cavallerositat, no-ns conjuraren los mals eféctes de la gran falta comesa per l'Emperador Catòlich; car ni lo Papa se'n donà per content y los francesos cobraren major coratge, creguts de tenir majors simpatíes a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Italia. Sols un perill comú, que ja'l conseguirèm tantost, podría unir, ab més o menys aparença de pau, tans poderosos contraris, y endemés lo mijà de recollir grandíssimes quantitats, afany que manténen constantment ab los impensats contra-témps que-n surten, apagant devegades la estela més relluhent, y donant la rahó al qui solament la sort o l'etzar favorejà, essent per ventura lo contendent més injust. Veja-s donchs, còm se descapdellaren los féts en lo restant del any 1527 y en los següents; tots los punts, com a Florença, ón imperaven Mèdici, van veur-es aquests burlats; lo rey d'Anglaterra—lo metéix qui fóu marit d'Agna Bolena y Catarina Howard, y més contribuí després a la declaració del Protestantisme,—féuse partidari del Papa y de la Lliga; Francesch I desafià don Carles, mijançant entre abdós rahons y no més que rahons; lo general Odet, senyor de Lautrech, passà a Italia, y ajustat ab los venecians, s'apoderà al estat de Milan, d'Alexandría y de Pavía (revenja de la batalla d'aquest nom); y après d'havèr axivernat a Bolonya, lo metéix Lautrech, en l'Abril del 1528, se dexà caure sóbre Nàpols, assetjant la plaça, que En Uch de Mont-cada defensá valerosament, ab tót que hi prengué mort exint per mar a combatre l'enemich destroçat tantost per los soldats que guiava lo nostre entrèpit català, qui féren presoner lo cap enemich, lo traydor espanyol Pére Navarro, que ja conexen los nostres llegidors, colp terrible qui desbaratà les traces dels confederats ab França, y al qual ajudà fins la metéxa naturalesa ab la terrible pésta qui caygué sobre los ufanosos assetjadors.

A curullar la mesura, van rebre los enemichs de Carles un colp terrible ab la deserció dels seus renchs d'un dels primers cabdills y més notables personatjes de la època qual fóu talment lo cèlebre genovès Andréu Doria, general sobirà de la armada francesa,

En les Memories y Dietaris del Arxiu Municipal de Barcelona, s'hi esplica lo motiu que tingué Doria per rompre ab França, si bé al nostre mou de veure, no fóu açò sinó lo pretext, car la veritable causa no havèm de cercar-la sinó en la manya del Emperador y sos diplomàtichs y en lo caràcter

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del metéix Genovès. Ben segur que fóu Doria lo qui més dany nos havía fét primer a Sardenya y darrerament a Nàpols, puix en la lluyta marítima ón morí lo brau Mont-cada, apresonà sis de ses galéres, y com lo rey de França volgués dispondre de tots los presoners que havía féts, entre los quals hi havía grans capitans, Doria s'hi negà, no-s diu per quina rahó, y d'aquí vingué lo disgust. Entre élls hi havía lo flamench senyor de Baury y lo català En Felip de Cervelló, als quals atribueix lo Dietari lo mèrit d'haver sabut temptar l'almirall; y la veritat és que, concertat ab élls, los envià en dos bergantins a Barcelona, ón entraren lo die 30 de Juliol del 1528, comanats per Erasme Doria, nebot del altre, essent los tres personatges nomenats, segóns apar, los qui desembarcaren a Catalunya per anar al encontre del Emperador y fer-li la proposta, que fóu acceptada, restant de llavors ençà transformat lo gran almirall de França, sóts lo govern del qual hi anaven bé una corantena de galéres de Gènova y solament nou de França, en Capità general de la Mar, al servey de Carles.

Durant los dos anys que comprèn la anterior ressenya, ninguna participació ne tingué Catalunya ni en los conflictes ni en les satisfaccions generals provinents de la guerra, donant prova del seu bon seny, perçò que, si ostentà particular goig celebrant lo naximent del primogènit, malgrat sa propensió a festes en aquella època, ni una sola apuntació no acredita lo menor cabal per triumfes y batalles, y molt menys per l'assalt de Roma, en lo qual pogué alhora revelar son sentiment catòlich y complaure lo Rey, qui donava l'exemple sentint o aparentant desgrat. En cambi les costes catalanes sofriren particulars fracassos, primera espurna d'una futura guerra en la qual no dexaríen de pendre revenja los nostres compatricis, y fóu que lo 13 de Juny del 1527, embestiren catorze fustes de mauritans la platja de Badalona, y aprés d'havèr saquejat la Segrera, matant molts homens y dones, se-n duguéren entre los presoners lo general del Orde dels Franciscans, nomenat fra Francesch dels Angels, per la rehemçó del qual eczigiren quatre-cents du-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cats, que-s pagaren lo 20 del metéix mes, ab intervenció del virrey, acudint al obgecte en vistes de la ciutat, dos díes abans, vuyt fustes de les catorze corsaries. Lo virrey al qual aludexen no sabèm qui sía, com no fós l'arquebisme Cardona qui-n feya les veus; car lo veritable virrey, don Frederich de Portogal, bisbe de Sigüenza, no fóu elegit per l'Emperador fins al any següent, 1528, essent entrat a Barcelona y havènt jurat lo privilegi del Regiment del rey En Ferràn y endemés privilegis lo 28 de Juliol del dit any (1).

Tornant are als féts generals, pot dir-se que li anava al Emperador tot vént en pópa; no obstant a la entrada del nou any 1529, semblà que prenía ell la iniciativa de la pau, y si creguéssem que la vanitat pot ofegar la ambició, interpretaríem la actitut de Carles per l'afany de coronar-se emperador per mans del seu metéix enemich; reservant-se tornar tantost als seus propòsits bèlichs, per més que les concessions a les quals se perferí fóssen tals, que, o proven la veritable disposició de Carles a la pau, o sa indiferencia en otorgar açò que estava en interès dels seus enemichs, ja sabènt que temps a venir podía anular quant a-les-hores s'acordàs. No façam congectures y anam als féts. Malgrat de tants de gréuges y ofenses, van veure-s tantost reconciliats Carles y Climent; va tractarse matrimoni entre Margarida, filla natural del primer, ab un nebot del segón; fóren considerats novament los Medici, y renovà-s a Cambray la confederació ab França, fóren tornats los fills del Rey qui éren en ostatge a Espanya, pagant-ne Francesch a Carles dos milions d'or; Lionor, germana del Cèsar, anà ajustar-se ab son marit Francesch I; Flandes restà lliure del domini Francès, contentant-se ab lo ducat de Borgonya, y a coronar l'aspécte pacífich qui començava a meravellar tot lo món, fins arribà a transigir Carles ab Portogal, en la qüestió de les illes Moluques—que pretenien los Castellans, no los Espanyols,—si bé cobrant l'Emperador tres-cents cinquanta mil ducats

(1) Aquest virrey ho sería per segona vegada, puix que-l vehièm ja figurar com a tal con arribà a Barcelona Margarida d'Alençon, germana del rey de França.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

(¡sémpre diner!), suma que qui sap per què la volía, al fons del seu cor, lo per aquella ocasió condescendent capità y conqueridor.

Quant significava tot allò ho ignoram, puix fins a-les-hores aparexía lo perill comú, llevat de que-s com a tal lo setge posat sóbre Viena per lo gran turch Soliman, qui fóu valentment espetlit per Felip comte Palatí, séns la qual cosa tal vegada la irrupció passara tantost contra Italia y aquests estrems d'Europa; la veritat ès que Carles continua per algun témps condescendent y fent avenir úns y altres, y sèmpre valèntli les avinences milions y més milions, com veurèm, al entrar al següent any 1530; y l'agombolar tant de diner no podia ésser sinó o per escampar-lo profusament al verificar-se sa pomposa coronació a Italia, o per atendre a una gran guerra que-s temía, n que tant podría ésser contra lo turch, com en contra los reformistes d'Alemanya, cada díe més eczigents, o, avinguts aquests, contra l'enemich antich y de tots-témps, y que ja sabía éll que no fóra constant en sa paraula y en les transaccions que llavors se feyen.

En les Histories de Catalunya, de què sén recopilació los Annals de Feliu, s'hi troba un buyt notable, tocant als primers passos que dona l'Emperador ab l'obgécte d'aplegar noves quantitats. Tal és la omissió de quant s'esdevingué a unes córts generals de tota la Coróna, que manà convocar lo Cèsar, en lo 1528, a Monçó, de les quals hi hà en los nostres arxius distincts exemplars. Ja venim esplicant de lluny lo desempatx ab què los reys procehíen a la època de què tractam, per conseguir lo llur obgécte, precindint del tót de formalitats filles de costums, furs y privilegis. De semblant fórma procehí Carles al considerar les córts com a mijà per recollir donatius, puix entoçudit en què lo duch de Calabria don Ferran éra prou a presídir en nom seu unes córts generals, y cometent la indiscreció de fer concórrer a la presidencia lo Justicia d'Aragó—la autoritat e institució del qual no tenien res que veure ab catalans y valencians,—donà lloch axó al aborriment que comportaven ¡sémpre los impacients percebidors de donatius, car ab protéstes y mès pro-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

téstes dels qui no éren aragonesos, y resultant-ne pròrogues y més pròrogues séns arribar a la fí desijada per part del Rey, tenim que vinguè a ésser efímera aquella assamblea de curtíssima durada (segóns se desprèn dels processos, qui no acaben), y que, per fí, hagué de preferir Carles, o donar-li entenent de que més li convenía celebrar córts a quiscun dels Estats, y en especial a Catalunya, per ésser les seues costes y capital més propries per les relacions que anava entaulant y devía seguir a Italia, entant que ell residis a Barcelona. Simptomes fóren d'aquestes ralacions la tramesa del català Miquel May, com a embaxador, a Roma, anant-se-n'hi lo 10 de Desémbre del 1528, acompanyat de diverses naus catalanes de Barcelona estant, y per altra part la arribada continua al metéix port de diferents vaxells y capitans de la antiga armada del Doria, entres altres, durant lo metéix any, les galéres sóts govern de Joanot Doria, parent del altre, y finalment les trétze qui acompanyaren lo propri almirall Andréu, qui arribà a Barcelona lo 12 de Juliol del 1529, les quals galéres, ensémps ab unes altres vint que-s gordaven a les Draçanes, y qui éren *reliquies de les armades catalanes*, y dues que se-n vararen a propòsit, formaren un imponent conjunct, sóts la direcció del gran marines genovès, qui tornà exir tantost ab elles vers Italia, dexant-ne sols dues per guarda d'aquestes costes (1).

Méntre a Barcelona romanía lo Doria, y profitant l'Emperador la ocasió, aprés del desengany de les córts generals,

(1) Lo Capmany, al consignar la *Cessassió dels subsidis uavals*, s'acuytà quelcom, per ignorar, séns dupte, quant encare apromptaren los arsenals catalans en aquest regnat y en lo següent, méntre que conféssa havèr subministrat «sols la vila de Sant-Feliu de Guixols al Emperador un *nómbre prodigios* de capitans y pilots de galéres per les seues espedicions a Italia y Africa.» Aludím al següent paragraf que consigne per donar compte de quant nosaltres referim: «No-més trobam que vers los anys 1515 encare mantenía Catalunya una esquadra de nou galéres, un galiò y una nau a les costes de Berberia. Ab aquesta espiraren los aparells marítims y armades catalanes, de les quals reliquies encare usà Carles V en lo 1529 vint buchs de galéres de ses Draçanes, per passar a Italia, les quals agregà a la esquadra d'Andréu Doria.» Con lo César y lo Doria profitaren aquells *buchs*, de pensar és que serien servíbles, altrament fóra follia embarca'hi los llurs soldats.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

convocà les de Catalunya a Barcelona, lo 19 de Març, per aplegar-se lo 15 d'Abril del any darrerament citat (y no 15 de Maig com diu lo Feliu), al lloch de costum, que éra lo convent dels frares Menors. Tal com altres vegades s'esdevenía de no recordar-se los reys de les obligacions que-ls hi imposaven les lleys pactades, o d'entretenir-se en assumptes d'alta importancia, no acudí aquesta vegada Carles ab puntualitat; y com lo canciller En Joan de Cardona hi donas principi séns estar present la Magestat Cesaria y Catòlica (que axí-s denomina lo Rey oficialment en lo successiu), se prestà per quiscun dels estaments, admetent les prorogacions séns perjudici dels furs y costums, y perllongat-se aquelles fins al 4 de Maig; en que-s presentà lo Rey e feu sa proposició o discurs, puix verificá sa entrada lo díe 30 de Abril.

Los Dietaris del arxiu municipal, y d'acort ab élls un dels més antichs historiadors de Carles V, era en lo seu *Epitome*, consignen unes notables paraules que val la pena perpetuar. L'esperit cerimoniós que amostraven llavors les nostres corporacions (ilusió que-ls resta als pobles transformats a mida que s'apaga llur antiga vigoría), suggerí als nostres Concellers, o ans bé als llurs assessors, lo dupte y escrúpol de cóm havíen de rebre aquella vegada Carles, puix que éren entrats en la ciutat moltíssims reys, emperò may ningun Emperador, y com aquells senzills magistrats, al sabèr que ja éra Carles a Molins-de-Rey lo 28, li enviassen embaxadors per donar-li la benvinguda y consultar-li tocant al nou cas, respongué als delegats lo Cèsar, dihent: «Que estimava les lleys y costums de la Ciutat, que-l rebéssen com als Comtes los seus antecessors y com éra ús y costum, *car més s'estimava ésser comte de Barcelona, que Emperador de Romans.*» Al contestar la Magestat Cesaria al comissionats de la ciutat ón hi havía lo setial dels Comtes-reys, y qui fóu rich y constant arsenal per llarchs segles de les més vencedores galéres, recordant per ventura en aquell moment los perills als quals l'esposaven en terres del Imperi per la una part Luterans y rebetles, y per la altra les legions del Gran Turch qui

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

esvahíen alhora la Austria y la Ongria, obligant-lo a distraure-l de les guerres d'Italia, de segur no volgué dir sinó que —més m'estime ésser nét d'En Ferran, que nét de Macsimilià,—puix que les armes y terres que-n representas lo domini lo comte de Barcelona, rey d'Aragó, li proporcionaven ajuda y gloria, mantenint-se en lleyaltat y seguretat, y que lo nom de la gran ciutat vers ón s'endreçava éra lo qui donava lo primer títol als ilustres predecessors lo llinatge dels quals havía clos En Ferran, renaxent de llavors ençà la nació d'Espanya, essent-ne verament los primers monarques Joana y son fill Carles.

Aclarades les famoses paraules del Cèssar a la seua entrada, y tornant are a les córts, podèm dir que quant indicam d'élles y del llur obgécte, y encare dels propòsits més o menys palesos de Carles, qué a donar-se per clar y confermarse al discurs o proposició que manà llegir aquell per Joan de Comalonga, lloch-tinent del proto-notari regi. Era lo discurs escrit en llenga catalana (com axí ho fóu també lo de les córts generals de Monçò del any anterior), y ab tót que en aquella ocasió podía ja donar-se com a assentat y resolt tot quant anava fer a Italia l'Emperador, com axí també avançades, si no adoptades les bases del tractat de Cambray, no vacilà Carles en tocar, si axí pot dir-se, la corda sensible dels catalans per traure-n axò que desijava (1), recordant quant ja havía dit en Monçó, tornà dir, séns mirament, «que lo rey de França y sos adherents li feyen a éll y a ses terres y vassalls contínues guerres y vecsacions, per més que Nostre Senyor Déu, qui és jutge dreturer, no li haja consentit la fí, per éll desijada, de ses malèvoles intencions y empreses,» y

(1) Refermam aquesta sospita en la següent nova qui consta en los Dietaris de la Diputació «Lo die 29 de Juny anà a misa a la Catedral l'Emperador, acompanyat del nunci de Sa Santedat, d'Andreu Doria y del embaxador del rey d'Ongria, ón se llegí públicament la concordia y aliança fermada entre aquests personatges, donant al rey de França *deu dies* de témps per entrar-hi.»

Lo llibre que acabam de citar porta encare que ab tal motiu féren-se públiques féstes, y recorreguéren los carrers diverses colles de musichs o joglars, verificant-se la professó del Còrpus ab gran solemnitat, en la qual l'Emperador, qui hi anava ab lo cap descobert portava una de les vares del talem.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ab aquest recort y accentuant molt los mals que maquinava lo dit rey, los perills de la Cristianitat, les menaces del Turch enemich de la Fè Católica, y la necessitat per la endreça de tót y consecució de la pau universal, com també a seguretat del comerç d'aquesta terra y guarda y defensa de les costes catalanes, afalaga l'Emperador los representants de les córts dihent-los que, jatsía alguns li concellaven que s'embarcas a Cartagena, no havía volgut fer-ho séns visitar abans Catalunya, preferint la embarcada a Barcelona: per què feya a les córts tres encàrrechs l'obgécte y contingut dels quals éren com segueix: 1.er Que *puix a les anteriors córts de Monçó no havia pogut donar lloch a les coses de la justicia y bon govern del Principat y Comtats*, procurassen aplegats al present donar-lo en tot quant contribuis al benestar de tóts y a la pau universal: 2.n Que puix los conflictes y guerres no éren desaparegudes, y convenía estar previnguts a qual-se-vol succés respécte de la defensa del pahis, cogitassen los mous y camins com millor hom pogués dur-ho a cap, per recaure-n gran benifét al pahis; y 3.er Que puix los catalans se podíen fer cárrech dels grans sacrificis e despeses que li havíen procurats les guerres passades y éra de pensar que no seríen menors d'aquí-avant si no conseguía establir la pau que desijava, contribuissen y ajudassen a sufragar les distes messions en quant fós possible y-ls suggeris la llur lleyaltat no desmentida, esperant que no faríen *menys* ab éll de quant féren ab lo seu molt gloriós avi lo rey En Ferran.

No podèm donar nova puntual del curs que seguiren les córts de què tractam, per no ésser complert l'exemplar de llur procés recòndit al Reyal Arxiu, de manéra que, no obstant de llegir-s'hi algunes apuntacions de gréuges—entre los quals n'hi hà ún contra Aragó per confiscacions de mercaderíes fétes a mercaders catalans a la fira de Daroca,—y altres súpliques qui apar que ténen obgécte legislatiu, ignoram la fí y reexida que açò pogué tenir, devent fer notar, ab tal motiu, que en lo nostre venerable còdech de les Constitucions de Catalunya, no solament no hi trobarà apuntades lo curial les que-s poguéren fer en les córts del dit any 1529,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sinó que ni les córts d'aquest any ni les anteriors de Montçó no figuren a la llista de les celebrades per la Magestat Cesaria. No serà aventurat, donchs, que alló anà de correguda, y que en compte de resoldre-s *les coses de la justicia y bon govern del Principat y Comtats*, com deya don Carles en la seva perorata, tot se reduhí al capdevall a complaure-l, puix les córts éren finides lo díe 27 de Juliol, y Catalunya generosa havía fét lo donatiu, que fóu aquesta vegada de dues-centes cinquanta mil lliures.

Lo metéix díe en què-s dónen per tancades les córts, s'embarcà Carles, partint ab la gran armada, lo següent, 28 de Juliol, a cinch hores del matí. Durant aquest mes anaren arribant al port de Barcelona vaxells y més vaxells, lo díe 8, venint de la part de Màlaga, setanta-tres naus entre carraques, barques y altres embarcacions; los *Annals Consulars* consignen que de les 26 galéres que hi havía a la Draçana, ne fóren varades en los mesos de Maig y Juny disset, altres tres després y quatre a Tortosa: emperò prescindint de sa distribució y atenent-nos a la ressenya que aquest llibre fa de la armada imperial qui partía vers Italia, podèm dir que passava de cent-cinquanta veles entre naus grosses, urques de Flandes, carraques, galions, caraveles portogueses y vaxells Sicilians, séns dir lo nómbre de galéres, que lo Dietari de la Diputació consigna ésser trenta-quatre ab setanta-tres naus, grosses algunes d'aquestes. La nau Imperial tenia sis gavies y no sabèm si sería la metéxa galéra Capitana, ón anaven lo Cèsar y Doria, la que féu aquell cobrir al moment de la embarcada ab damaschs carmesí, blanch y groch, essent-ne aximetéix vestits los galiots de damasch. A les galéres o naus vingudes de la part de Castélla hi anaven vuyt mil infants, dels quals ne fóren embarcats dos mil, de prompte, essent lo conjunct dels Espanyols dotze mil, ab mil siscents cavalls y vuyt-centes adzembles. Gran fóu lo nómbre de cavallers Castellans, Aragonesos, Catalans y Valencians qui hi féren cap, ab bon acompanyament, emperò a mólts, qui volien participar d'aytal honor, los consellà l'Emperador que no-s moguéssin.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Al moment de la partida manà Carles passejar en una barca, a sò de trompetes, un sodomita de les galéres de Portundo que havía batut lo Turch, y després, a vistes de la armada, penjat d'un pal fóu cremat. Semblant nova farà meravellar algú, emperò lo conexedor de les ordenances navals, si considéra que entre los remers de la gran armada podía haver-hi captius procedents de diverses nacions, de costums y climes molt distincts dels nostres, ¿no podrà interpretar aquell aparat de càstich al precís moment de pendre veles los vaxells de la Magestat Catòlica com un avís y lliçó saludables per estalviar en l'esdevenidor la aplicació de certs articles d'aquelles metéxes ordenances relatius a la part més moral de la disciplina en los vaxells de guerra?

Prop de quatre anys romangué llunyat d'Espanya l'emperador Carles, deturant-lo primer a Italia lo venturós compliment dels plans que traçats havía, y cridant-lo després a Alemanya les qüestions religioses y la guerra contra lo Turch. Voluntaries o obligades se fermaren de fét les paus entre los ja nomenats y endemés lo rey de França, y tan avançat estaría l'afer al partir lo Cèsar de Barcelona, que ja lo 29 d'Agost les celebrava aquesta ciutat ab públiques festes: lo presoner de Sant-Angel, lo papa Climent, per sí o per son delegat (que en açò estan discordes les opinions), vehent la prudencia de Carles en fer-se coronar fora de Roma, y que escollí la ciutat de Bólonya, per aytal acte; no tingué dificultat en colocar en lo front del seu antich enemich la dóble coróna de ferse com a rey dels Lombarts y d'or com a emperador: féu y desféu d'aquí-avant don Carles a Italia, ja obligant, a foch y a sanch, la ciutat de Florença a acceptar de bell-nou los Medici,—méntre que secrétament y malgrat les paus lo rey Francesch favorejava los assetjats,—ja restituint Milan al Sforcia, qui al morir dexà lo ducat en testament a Carles, ab tót y havèr donat en vida al seu favoridor nou-cents mil ducats, ja distribuint Màntua, Ferrara y Mòdena al qui més li vingués en grat, en térmens que éra àrbitre dominador en tot Italia, com no ho fóu abans que éll príncep algun.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Segur d'aquella terra, si bé durant encare lo setge de Florença, ja abans d'Abril del 1530 partí Carles cap a Alemanya, ón lo díe 8 del metéix mes tenía convocada dieta de prínceps, essent-ne lo resultat per en aquella hora la confessió Augustana de Felip Melancton; y ocupat en féts anàlechs tot aquell any y lo següent, convocà en lo 1532 la dieta de Ratisbona per gorir un gran mal qui havía d'esser camí per sa major gloria, car donant libertat de consciencia als Luterans, y cridant contra lo Turch menaçador tant a aquells com a tots los Catòlichs amichs o enemichs, com si-s reviscolàs la ardor de les Crohades, vinguéren socórsos d'Italia, Portogal y Espanya, qui ensémps ab los Alemanys formaren un poderós exèrcit del qual féu-se cabdill lo metéix Emperador en persóna; y no-més al nom d'aquest fugí Soliman, dexant en sa fuga més de sexanta-mil combatents, entant que Doria ab ses galéres a la Morea arrabaçava als Turchs les ciutats de Coron y Modon.

Ben purgat y rehemut del saqueig de Roma va restar Carles als ulls de la Cristianitat, puix havía destroçat los més aferreiçats enemichs de la Fè, y tant aquest bonifét com la seua empenta com a capità rebaxaven fins al cap més baix la força y lo prestigi de França, tapaven la bóca a la autoritat suprema de la Esglesia, a Climent, qui per necessitat havía d'amostrar-se agrahit, malgrat les seues aficions íntimes, com a home, a la França, y donava envidés garanties per que tot-hom confiàs en la pau universal, garanties qui semblaven més fermes, vehent, ja regressat de Cèssar a Italia, fer nova lliga ab Climent contra los Turchs, y tractar, per remey de les heretgíes, de la convocació d'un concili general, conformitat que s'interpretava com a remey per que no tornassen entrar los Francesos a Italia. La senceritat d'aquestos tractes fóra prou per la dólça ilusió de la pau, emperò hi fallí Climent, car tot-just embarcat lo Cèsar vers Espanya, s'ajustà aquell secrétament ab lo rey Francesch a la ciutat de Marsélla, y no hagués la Providencia dispost saviament que aquell acabàs los seus díes, succehint-li lo 15 d'Octubre del 1534 un home vérament pacífich y concilia-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dor, lo romà Alexandre Farnesi, qui prengué lo nom de Paulus III, pot-ser que-s repetís l'escàndel de rompre los Francesos per quarta vegada les paus, Catalunya hauría regonegut la gran previsió del Emperador, con en les darreres córts de Barcelona encarregà la endreça de fortaleses y la gran vigilancia en les fronteres, y no durare, com durà, la pau per espay d'alguns anys.

Ab los aveniments que acabam de ressenyar veja lo llegidor los sobrats motius que tingué la esplèndida y lleyal ciutat de Barcelona per continuar sos habituals festeigs, ab tót que, en lo 1530, amargà sa felicitat lo major desenrotlle de la contagió, tant que en dos mesos, dés lo 10 de Març fins al 16 de Maig, moriren de la pésta més de sis-mil persónes: la publicació de les paus de Cambray, la coronació del Emperador, los triumfes d'aquest contra lo Turch, lo nou part de l'Emperadriu, y altres consemblants motius ho fóren per acreditar més y més la participació que tenía la capital de Catalunya en tot quant proporcionava gloria y satisfacció a la patria general Espanyola y al seu Rey. Monòtone fóra descriure quiscuna d'aquestes féstes, mas entre totes merexen especial menció los celebrats ab motiu de la vinguda de la Emperadriu a Barcelona, y les que s'originaren de la seua estada, essent aquella indici cert del retórn de la Emperadriu al metéix port de ón éra partida anys abans envers Italia y Alemanya; mas ans d'ocupar-nos d'aquest agradós recort dels nostres antichs costums urbans, volèm, de passada, consignar un fét que apunten los nostres historiadors, per lo qual se vindrà en coneximent de la superstició dominant en aquella època, superstició mantinguda per la metéxa legislació e infiltrada en lo cor dels magistrats representants de la pública justicia, axí com de la dignitat dels nostres Concellers, en l'esperit dels quals tan arrelada estava la amor y respécte a la lley, que no consentíen trencar-la mal tinguéssen de lluytar ab les corporacions més fortes y qui gaudissin major valiment.

Lo díe 21 d'Octubre del 1534 la ciutat de Barcelona presencià un *auto* general de la Inquisició, y les víctimes de les

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quals la estúpida multitut anava a presenciar la cremació no éren heretges ni enemichs de la Fè, sinó quatre malaventurades dones acusades de fatilleres. Procehent o no d'aquest acte, solicità la Inquisició assistencia de part dels Concellers, y, prevehent aquella per l'esdevenidor, perfidiejà en que la municipalitat barcelonina fins se lligàs per tots-témps ab solemne jurament de donar-li assistencia con lo-y requerissen (1). Atenent l'esperit de l'època, no podíen los Concellers negar-se a assistir lo Sant-Ofici, mas lo subgectar-se la una jurisdicció a l'altra éra ja assumpte diferent, y en conseqüencia declararen aquells que no devíen anar a jurar davant lo Tribunal dels Inquisidors, sinó que, en tot cas, teníen aquests obligació d'anar a rebre lo jurament a la sala de casa la Ciutat. Abdues parts fóren toçudes, y no volènt los Concellers doblegar-se, accediren no-més a jurar, com axí ho verificaren en podèr del oficial del Bisbe, fent-lo-hi assaber abans per mijà dels síndichs y veguers. Dóna-s a compendre que en aquesta questió la generalitat estaría a favor dels Concellers, car no satisféts los Inquisidors féren llavors igual requeriment a la Diputació, y aplegant aqueste consell, deliberaren per éll no obehir, limitant-se, posat que poguéssen eczigir-li lo jurament, a anar a la Seu, y allà prestar-lo demunt l'altar, emperò no de la manera fantasiosa que reclamava l'altiu y poderós tribunal.

La Emperadriu, qui éra romasa de regenta y governadora de Carles, éra cayguda gréument malalta de tercianes l'any anterior, arribant a témbre-s per sa vida, y con prenía la resolució de dexar la córt y venir-se-n a Catalunya, podía donar-se com a prova certa de que no trigaría la tornada del Emperador, al qual volía rebre la muller tantost com calcigàs lo sol Espanyol. Viatjava Elisabet en unes andes de vellut carmesí, que portaven dos cavalls encobertats d'un encerat per mor de la pluja, y ab élla anava l'infant don Felip

(1) Los *Annals Consulars* suposen que los Inquisidors s'amparaven en una constitució de córts, y com no éra aquella data principi de ningun nou govern, havèm de creure l'aferrament originat del fét immediat, que descrivim, puix que-s compongué la questió a mijans Novembre.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y la infanta Joana, aquells d'edat de 5 anys, assegut sóbre los genolls de la mare, portant a la mà un ram de roses: la infanta, com a molt nina, éra portada per la seua dida, y seguía darrere en unes altres andes. Per la rebuda a Vall-donzella, s'éren previngudes totes les autoritats, y los Concellers, no-resmenys d'estrenar per l'acte gramalles de ras carmesí, folrades de vellut, havíen disposat un gran concurs, y fins l'alçament d'un arch de triumfe, si bé no pogué tenir l'obgécte desijat per la continua pluja que queya, axí que-s limità l'obsequi per aquella nit, 26 de Març del 1533, a donar la benvinguda y a besar la mà, que paraven, per la porteta de les andes, los dos regis personatges, als quals isquéren a rebre les monges en vistosa professó.

Aprés d'havèr deliberat que no-s verificaría la entrada fins al 28, puix seguíen les plujes, fóren avisades totes les confraríes, per que-s trobassen en tal díe aplegades a la plaça de Fra-menors; y percaçat lo desig, entrà en andes lo Príncep, en mig de gran nómbre de cavallers, portant a la mà un ram de cireres. Dues hores més tart, y ja en havènt dinat, entrà la Emperadriu, vestint una falda de vellut negre a la Portoguesa, y al cap un xipellet de pel de seda negre. Cavalcava en mula, coberta també de vellut negre, ocupant uns anganells coberts de planxes d'argent, y la precehía un patxe portant del frè una haca blanca també ab montures y ornaments negres. Van rebre llur senyora los Concellers a peu, portant les vares d'un tàlem de brocat, y ún colp aplegades les dues comitives, la de la córt y la de la ciutat, lligant un llarch cordó a les regnes de la mula, posàren-hi la mà com éra costum, infinitat de persónes elegides per los Concellers d'entre tots los estaments y categories, alternant ciutadans, mercaders, artistes y menestrals. Fabricaren al portal de Sant-Antoni un artifici, en lo qual figuraven uns nins vestits d'àngels, qui féren a mans de la Emperadriu les claus de la ciutat (1). Seguíen aquesta senyora trenta dames

(1) Al llibre de *Coses assenyalades* hi és copiada la lletra del Emperador, datada a Bolonya lo 2 de Janer del 1533, ón recomana als Concellers la Emperadriu los avisa de la seva propinca retornada y del seu intent de convocar noves córts a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

totes a cavall, les qual ja may no descavalcaren, ni a la plaça de Sant-Francesch, ni a la catedral, fins al moment d'arribar a la posada qui éra la coneguda casa del arquebisbe, y endemés portava com a guarda dos-cents de cavall y cinquanta alabarders tots vestits de lliureya. Lo curs fóu lo metéix de costum fins a arribar a la plaça de Sant-Francesch, ón descavalcà la Emperadriu, y ocupant lo soli al catafal, voltada dels Concellers y prohomens, y dels molts duchs, comtes y cavallers qui la acompanyaven, presencià l'ordenat pas dels gremis ab llurs bandéres, jochs y entremesos que descrits havèm en altres ocasions consemblants: aprés d'açò, s'encaminà ab tot lo concurs a la catedral, ón orà y adorà la véra-creu, que li presentà lo bisbe, y d'allà, finalment, se recollí a sa posada.

Les continues noticies de la propinca arribada del Emperador, y la vinguda, ab tal motiu, de distincts personatges, mantenien en incessant moviment les autoritats y la metéxa córt de la Emperadriu, donant un aspécte a la ciutat de fésta y alegría. L'endemà de la entrada d'aquella senyora, entrà per lo Portal-Nou lo cardinal Zúnyiga, qui venía de Roma; y en aquesta ocasió succehí un cas, qui envidés esplica lo caràcter dels nostres Concellers y l'ergull y altivesa d'un cortesà d'aquella època, poch escrupulós al tractar ab una ciutat que-l seu més insignificant timbre valía més que tots los títols de son llinatge, y fóu que exint los Concellers a rebre lo cardinal, entrà alhora y en sa companyía, séns que un sabès per què, lo comte de Benavent, lo qual se feya precehir per uns macers, tenint la pretensió de que los seus se mesclassen ab los dels Concellers, y adhuch que anassen detras, a major honra; emperò no consentint-ho may per may aquells, hagué d'abaxar los seus fums lo vanitós cortesà, y subgectar-se a la voluntat dels magistrats, la jurisdicció dels quals ningú no tenía dret a rebaxar. Fogarades són aquestes

Monçó; y noresmenys, al ssplicar l'acort près per la Municipalitat, a conseqüencia de la dita lletra, consigna que convinguéren en aparellar l'obsequi «seguint la fórma y ordenació que gordaren per la entrada de la reyna Elisabet, muller del rey En Ferran de gloriosa memoria.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui ja donaren lo seu fruyt ab lo témps. L'endemá, lo 20 de Abril, entrà per lo portal de Sant-Antoni un embaxador del rey de Tremicen, a cavall, a la ginetía, vestint capuç de grana y *entocat al estil moresch* acompanyat de gran nómbre de mauritans. La arribada d'un monge del monestir de Roses, lo díe 21, per avisar la Emperadriu que s'ovirava en alta mar multitut de veles, lantost fóu sabuda com se traslladà aquesta senyora, en solemne professó, a la esglesia de la Mercè, per retre gracies a la Verge per la bona nova, y participant de la joliua galivança la ciutat, manaren desparar en la metéxa ocasió tóta la artilleria de la plaça.

Lo metéix die arribaren 22 naus carregades de de soldats, y a-les-hores en comptes d'ésser açò una satisfacció, per poch com no-s veu la ciutat plena de consternació y dol; y és aquesta una altra espurna de futures tempestats qui aniran abocant-se ab lo témps entre los nostres pacífichs hatants y la soldatesca costumada a obrar a sa fantasía en terres conquestades. Lo Feliu, en los seus *Anales*, per l'orde ab què va donant compte dels féts sus-are apuntats, revela que copiá quasi al peu de la lletra les relacions dels metéixs que conserva lo *Llibre de coses assenyalades*; mas al arribar al darrer, tergiversà un xich lo tést, puix dóna a enténdre que «al desembarcar los soldats, no volíen pagar als paysans la desembarcada; abrahonaren-se úns y altres: entraren los mariners al baluart del moll empatgant lo desembarch: envià la Emperadriu a apaybegar la batuça; y s'asserenà lo temporal.» Obscura n'és la descripció, car no-s comprèn que les trópes del Estat haguéssen de pagar per ésser desembarades y que les naus de la armada no tinguéssen llanxes o barques per efectuar-ho, ni que los mariners sols volguéssen empatxar dés d'un baluart la desembarcada de tanta gent armada. La veritat fóu que los cinch mil homens, y encare creuen que-n passaven, no desembarcaren com a còs d'èxèrcit, sinó que ho verificaren alguns, anant y tornant de la ciutat, y que disputant l'un dels esbarts qui-s traslladaven ab uns pescadors, sía per lo preu del passatge o per altra causa, acabaren los soldats per matar un pescador, cosa que ve-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hent los seus companys d'ofici s'avalotaren sobremanéra: los soldats llavors la donaren en dir que la ciutat éra enemiga, y desijant fugir de la ira dels pescadors, no podènt reembarcar-se ab promptitut, anaren dret al baluart, que n'estaven les portes tancades, y trencant-les a la força. s'hi aplegaren dins séns dexar-hi acostar los oficials ni persóna alguna, cessant per fí lo conflicte per efécte d'una crida que manà publicar la Emperadriu, ón s'hi ordenava que ningú no pogués exir armat al carrer, y sóts pena de la vida, y fent que los soldats tornassen a les embarcacions tot-seguit.

Aquest fét, preludi d'un altra que esplicarèm tantost, pot interpretar-se en defensa de la ciutat; per la mala disposició de la soldatesca, sóbre-tót sabént l'entusiasme al qual s'éren donats tots los estaments, per rebre lo seu monarca qui tornava vencedor, y disposant-se, ab tal motiu, tant les corporacions y autotitats com los particulars a fer quant fins a-les-hores may no s'éra fét a Barcelona. La esposició d'aquest esforços fills de la lleyaltat del poble catalá, no deu ometre-s tant per donar una alta idea d'açò què éra en aquella època anterior a la importancia de la córt de Madrit, com per revelar les metéxes obres que-s duguéren a cap, que éra Barcelona un céntre d'arts y de bon gust, empori de riquesa y escola de cavallerositat y cortesía. Si no tenía lo Cèsar noticia de tan llohables ostentacions en son obsequi, podia esperar-ne, recordant cóm lo van rebre y festejar los catalans cada vegada que entre élls estigué y axicom arribaría a ohida séua la mala nova de les soberqueries de la soldatesca, pogué arribar aximetéix alguna lletra de la Emperadriu qui-l fés sabidor de la satisfacció ab què l'esperaven, jatsia per les dates és de veure que no havía de restar tèmps suficient per açó que anam a divulgar, com no sía que l'Emperador, venint per terra, se trobas sorprès ab les dues noves, la bona y la mala, y-s resolgués instantaniament a acuytar la seua vinguda, per tallar a témps qual-se-vol mal que sobrevenir pogués: dihèm qual-se-vol mal, car ignoram si llengues cortesanes o eczagerades pintures de la commoció per despòtichs militars arribaren a preocupar lo Cèsar, com és

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de pensar al veure lo mou com se presentà a la ciutat, de la qual a tanta honor tenía l'intitular-se Comte. Donques, malgrat tants preparatius, car ni la ciutat ni la metexa Emperadriu no había rebut la costumada carta d'avis, a deu hores del matí del díe 22, lo següent e immediat al de la commoció, començà a agombolar-se la gentada per los carrers qui seguexen en direcció de la porta del Angel; al obgècte de contemplar deu cavallers qui venien a la posta, y sobre-tot de cerciorar-se, puix los ulls vegen y la rahó duptava, si lo personatge qui-ls precehía éra, en persóna, reyal y positivament l'Emperador. Ben tost l'espasme fèu-se convicció, y méntre Carles y son reduhit seguici esperonaven los cavalls tallant per lo camí més curt per arribar a la posada, s'escampà ràpidament la nova, les campanes al vol per una part y les salves d'artillería per la altra donaven ferm testimoni al tal vegada congoxat monarca, de la assiduitat y vigilancia dels seus més fehels sotsmesos, qui corresponíen a una sorpresa ab una altra sorpresa de goig y eníussiasme. Ja veurèm ben prompte com pogué la Magestat Cesaria convèncer si metéix de qui-ns éren los lleyals y quins los ruins, y entretant passèm a la descripció promesa, veritable pintura de antichs costums.

Tocant de la mar s'hi éren construits infinitat de ponts per la desembarcada, y en especial un de molt bell, detras la posada de la Emperadriu, consistent en un entarimat qui tenía trenta passes d'ample y vint de llarch, ab unes grades qui-s perdíen en la ayga, amples aquestes de cinch passes, tot entapiçat de drap vermell, y cobert d'un cobricel de tela de diferents colors.

Davant l'edifici que tenía prop de la mar lo General o Diputació fóu alçat un gran castéll o *colisseu a la Romana*, tot de fusta, cobert de tela y pintat: éra circular ab setze portes, al segón còs setze archs, y demunt setze finéstres, tot d'una metéxa proporció. Cada pilar intermijà sostenía la estatua d'un profèta, de mida natural, y les lligendes que respectivament tenien al peu totes les estàtues estaven escrites en Llatí, Grèch, Hebréu, Caldèu, Castellà, Flamench, Francès,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Català y altres idiomes, y totes en llahor de Sa Magestat Cesaria. Formaven l'ornament de les obertures superiors, y en especial al voltant de les finéstres, creus de Santa Eularia, y en totes aquelles s'hi oviraven llinternes de colors, que tant se veyen de fòra com del interior, produhint per abdues bandes un molt bell efécte. Segóns los comptes de la Diputació costà aquell colisseu passats de 800 ducats.

Aquesta metéxa corporació manà construir davant sa casa un castéll giratori plè de llums; la Municipalitat un gran pavelló de llinternes, y tocant de la casa de Mossèn Salvà, qui estaría per aquells encontórns, s'hi ovirava un arbre o *radix Jacal*, ab vint-y-quatre branques, quiscuna de les quals tenía un rey, ovirant-se a la soca un emperador, quiscuna de les figures ab son corresponent títol, tot molt ben concertat y enllumenat ab profusió; y per fí, al reyal palau hi havía un joch de llums, giratori, formant creus, de bellíssim aspecte.

Aquests éren los grans aparats de públich abelliment, puix consten en documents oficials, y si a açò hi afegim los dels edificis particulars, de les cases y palaus dels magnats, qui vivíen o habitaven a Barcelona, en los quals estaven albergats los tres cardinals qui llavors s'hi trobaven y la multitut de duchs, comtes y marquesos de la córt de la Emperadriu y de la comitiva de Carles, un hom tindrà justa idea del espectacle sorprenent que ofería la capital catalana (¡la ex-rival de Venecia!) durant los tres primers díes de la nova estada del Cèsar, transformats de nits en díe clar, y díe y nit en constant Edem, animat per contínues musiques ressonants per tot-arreu, y per lo variat espectacle de balls, jochs y entreteniments de tota mena qui a cada pas embadalíen los ulls.

La idea qui-ns guía al consignar aquestes curiositats en general, perçò que-n fóra molt prolies l'engrunament, no-s limita a un simple recort de costums, sinó que tira a espóndre un testimoni patent de gran civilització, tant que acredita, per los conexedors y amadors de les sciencies y de les arts, la primacia que solia portar la nostra culta capital en tota

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sort d'avenços, y lo qui estudie en los Dietaris demunt dits les inscripcions y gréugues y los perféts y clàssichs versos llatins que hom llegía en diverses carteles dels simbólichs monuments, lo paper que, en diferents representancions, se fa jogar a les nou muses, alternant ab Homèrus, Virgili, Lucànus y altres poetes, lo qui pos esment en la fórma del *Coliseu a la Romana* y en la d'altres ornaments per l'istil, se convencerà de que positivament la Edat-mijana és acabada, que comença una nova època per les arts y les lletres, y que sí lo Renaximent s'és desenrotllat a Italia, no séns profit la havíen visitada los nostres antichs, tant que l'havíen transportat del tót a la nostra patria donant-ho a enténdre Barcelona d'una manéra indelible en les féstes que combinades havía en obsequi del nét d'En Ferran *lo Católich* y del successor d'En Alfons *lo Magnánim*.

Apart d'aquest testimoni, per nosaltres preferent y per los engins catalans estimable, devèm acabar la pintura esplicant la participació en les públiques féstes, axí dels naturals com dels prínceps y demés personatges qui llavors en la nostra ciutat s'albergaven.

Lo díe 25 d'Abril devía arribar la armada, y per presenciar la entrada de les trenta-cinch galéres al port, se transformà lo pont envelat en tribuna per SS. MM., car colocant-hi un doser ab guarda-pols de brocat, ocuparen-lo aquelles, tenint als peus lo Príncep y la Infanta, y entorn, a regular distancia, tota la córt. Feya les honors; per la recepció, lo fill del duch de Saboya, nebot de la Emperadriu, y tant volgué l'Emperador honrar aquell acte, que-s llevà lo bonetet, restant ab lo can descobert. Al desembarcar l'almirall Andréu Doria, fóu abraçat per Carles, qui manifestà gran alegría, y després plega's al sò de grans musiques, se recolliren al palau.

Vers lo 6 de Maig la Emperadriu ab lo Príncep y totes les dames y cavallers de la córt s'embarcaren per donar un tóm entórn de la armada y visitar-la; al arribar davant la capitanía, compareguéren trenta cavallers ab sengles açafates plénes de dólços que compartiren, fent-se un gran refresch,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y a la tornada, desembarcaren en parelles, anant ab la Emperadriu un cardinal, y donant la mà Andréu Doria al Princep. Al pont s'hi improvisà un ball, y ab les dames ballà algunes vegades la Emperadriu. S'escaygué per aquells volts la fésta de Sant-Jordi, y féu-se ab tota la pompa de costum, acudint los Reys y la córt a presenciar tot quant solía dispondre la Diputació ab tal motiu.

Es de notar ací una interrupció en les féstes, tant, que los veritables obsequis de la ciutat no comencen fins un mes més tart, cosa que pot provar o de que hi havia algun motiu per interrompre les féstes, o fóren aquestes més espressives con s'esbargiríen les calumnies que pot-ser s'alçassen contra la ciutat. Lo primer, al qual ja abans aludirem, serà lo probable, car, segóns relació del Feliu, «lo díe 28 se sublevaren los soldats de la armada del Cèsar, no satisféts de la paga que-ls féu donar; armà-s la ciutat contra élls: podía témbre-s alguna desventura de no temperar los soldats la presencia del Cèsar.

Lo 25 de Maig li entrà en cor de messionejar unes justes de guerra al Born, acreditant en açò que sabía fer córrer lo diner de valent; a despeses séues s'alçà un magnífich rench enfront la casa de mossèn Bisbal, en les finestres de la qual hi havía l'Emperador ab la Emperadriu, y separadament a una altra lo princep don Felip ab lo príncep de Saboya, qui tenía a-les-hores deu anys, les dames de la córt estaven aplegades a un pòrtich proper, y les demés repartides en diferents cases vehines. Dótze éren los justadors, tots de nobles llinatges, castellans e italians, y sols entre élls lo català En Antoni d'Erill, als quals seguíen dótze padrins, tots acabdillats per lo marquès, y axí lo vestit d'aquest, com lo dels altres y los paraments, y gualdrapes dels cavalls éren de tela d'or y d'argent, y de vellut vermell. Verificaren la justa —ignorant-se les menudencies de sa reexida,—y en acabat, a quatre hores d'aprés mig-díe, compareguéren per lo carrer dels Flassaders sis patges ab altres tantes taules de tisora que allogaren al pórtich, dos mestres de sala ab gran cerimonia, seguits d'uns servents ab açafates ón hi havía tots

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los arreus per la taula, y després, l'un darrera l'altre, cent-sexanta-un passatgers, quiscun ab una plata d'argent portant lo menjar, consistent en tota sort de volateria, potatges, dólços y fruytes.

Devallaren al pòrtich SS. MM., y a mida que anaven participant del obsequi, s'enviaven y distribuíen per les cases vehines ón hi havía convidats a la festa, dames o cavallers, varietat de presents.

Aprés del menjar reyal lo marquès mudà d'abillament, vestint llavors de brocat sobre-brocat molt rich, y cavalcà en una mula, presentant-se de sópte, per enllumenar la comitiva, dos-cents criats ab antorxes, que féu l'Emperador retraure, per no ésser encara de nit. Muntà Carles en un cavall de molt bella estampa, la Emperadriu en una haca blanca, y-ls precehíen los dos principals, muntats també en haques, y les dames de la córt portaven en llurs cavalcadures anganells d'argent y sillons a la portoguesa. D'aquesta manéra partí la córt vers lo palau, seguida del marquès y sos justadors, als quals convidà aquell a la casa de mossèn Sent-Just, del carrer de Mont-cada, ón los doná un sopar abundós. Alternà aquest obsequi d'un particular ab los de la ciutat, qui no començaren a ostentar-se, com ja diguérem, fins a aquesta data, y que-s realitzaren per semblant orde: lo 27 de Maig donaren un gran ball y convit a la Llotja, la qual estava ornada ab gran magnificencia, havènt-hi entre altres coses fonts de vi blanch, y essent de notar que ballà la Emperadriu no ab cavaller sinó ab una de ses dames, dona Felipa Enríquez, muller d'En Pere de Cardona, y fóu allà lo refresch en estrém abundós; lo 7 de Juny, messionejada per la ciutat, hi hagué la fésta dels castélls, qui partí de la plaça de Sant Francesch, y s'executà davant lo Palau, la casa de la Ciutat y la Diputació, consistint les dites féstes en uns castélls portàtils, defesos per àngels y assaltats per dimonis, o al contrari, si bé sémpre vencedors los primers: lo 10 partí l'Emperador vers Monçó, aprés d'haver rebut a besa-mans los Diputats; y malgrat aquesta indispensable resolució, no cessaren perçò les féstes, car, ab motiu d'ésser

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'endemà lo Corpus, hi hagué la professó, que contemplà dés lo seu palau, ab los prínceps ensémps, la Emperadriu, a la qual a la vétlla li enviaren un ventall, magnífich y molt ricós, y en algun dietari fins s'hi consigna que los síndichs qui anaven a les córts de Monçó se-n portaren un altre de molt superior per lo Cèsar y alguns altres per determinats indivíduus de la córt.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL II

Dés del any 1535 al 1543

Pregaries a Barcelona por la salut de la Emperadriu. Què n'espera Carles de les córts de Monçó, sa propociò o discurs, cèdules presentades per los Braços dels catalans, privilegi mal interpretat, y donatiu al Rey sóts condició. Fortificacions a Barcelona y altres punts, Organitzaciò de la Coronela, y construcció de galéres. Origen y obgécte de la guerra contra lo Turch: y preferencia donada a Barcelona per organitzar la gran armada: curioses apuntacions dels Dietaris qui la acrediten y magestuosa pintura del embarcament. Cogitacions sóbre la importancia de Barcelona. Curioses noticies sobre encunyació de noves monedes, no catalanes, a Barcelona, reunió en élla de totes les Ceques d'Espanya, y digne comportament dels Concellers en aquest afer. Ecsit y noticies de la empresa naval a la Goleta y Túnic, danys ocasionats a Minorca per Barba-roja, y retorn de la armada, qui prèn una nova ruta. Compromisos de Carles qui-l porten altre colp a Italia y a enverinar-se contra França. Construcció del edifici per l'Estudi general o Universitat de Barcelona, reformes en la de Lleyda, y colegi de Cordelles. Tornada de Carles, proheses de la armada y aliança de francesos y maures. Prevencions de defensa a Barcelona y novelles y curioses noticies sóbre la Coronela. Córts a Monçó, discurs del Rey en català: contestació en castellà d'un representant de Valencia. Donatiu de Catalunya al Rey, Planys en les córts sóbre mala venda de fustes de la terra per los vaxells de la armada y desordens causats per la soldatesca. Entra lo César d'incògnit a Barcelona, celebra les funeralies de sa germana, la duquesa de Saboya, y se-n va dret a la frontera, ab lo propòsit d'inspeccionar les fortaleses. Inutil assentada de comissionats, y vistes dels reys y lo Papa, de les quals se resulta una tréva. Carles a Italia. Destrucció de pirates a Salou. Defuncions de personatges ilustres y de la Emperadriu, Francesch de Borja, virrey de Catalunya. Carles se-n va a Gant passant per França. Idea del concili de Trent. Nova espedició fracasada: a Africa. Noves acomeses de francesos per Flandes y Catalunya: roman justificada la desconfiança dels catalans, tocant a les tréves y pau. Noves córts a Monçó, per conseguir donátius. Francesos contra lo Rosselló, y llur necia confiança: judicis eczòtichs de llurs historiadors sóbre aquesta guerra. Lo duch d'Alba encarregat de la defensa del Principat y, forces naturals del Empordá: son plan de defensa. Lo Concell de Cent desaprova la idoa de donar l'establiment de Barcelona a soldats. Los francesos lleven lo setge Perpényà y són coltellejats, Retórn de Carles a Barcelona. Treballs legislatius de les córts de Monçó, y jura per los catalans, del princep den Felip, com a successor a la coróna, tocant al comtat de Barcelona, repetida després a aquesta ciutat. Bandolers.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

APRÉS d'ésser exit l'Emperador vers les córts generals de Monçó, un inesperat contra-témps mudà les féstes de Barcelona en una altra mena d'ostentacions qui, si bé de distinct caràcter, no dexaven perçò de mantenir en constant y viva animació lo ciutat. Lo díe 14 se dolgué la Emperadriu de mal de quexal, lo 15 se li declarà una gran fébra, y regonexent los metges que li havíen recruhades les tercianes, qui tant la féren patir a Castélla, tot fóu congoxa y alarma: féta assabèr la novitat a Carles, tornà corrent a aquesta ciutat, ón va entrar lo 20, aprés mig-díe, aturant-hi fins al 13 de Juliol, que torná exir per lo seu obgécte preferent, la ràpida conclusió de les córts que tenía aplegades, y a les quals havía ja endreçat sa proposició o discurs.

Entretant, y ab tan nou y lamentable motiu començá de aquí-avant a Barcelona una tanda interminable de pregaries, professons, públiques penitencies, sufragis, visites a les set cambres angelicals y fins peregrinatges a Santuaris, tót per demanar al cel que tornas a la Emperadiu sa perduda salut, essent la més notable d'aquestes la que féren cinquanta pelegrins al Mont-serrat, als quals acompanyaren fins al portal de Sant-Antoui, rebent-los després al metéix punt a la tornada, lo bisbe, los Concellers; la clerecía y convents de tots los ordens y confraries que a Barcelona s'albergaven; tanda de devots actes qui-s termenaren venturosament, per havèr la Emperadriu recobrada la salut, ab lo repetit cant del *Te-Deum*, que manaren entonar da primer a la catedral lo 2 de Juliol, ab assistencia y per orde del Emperador y dels Concellers, després per quiscuna de les comunitats religioses, y finalment per totes plegades en pública y solemne professó.

Malgrat los obstacles que pogué regonèxer l'Emperador en les anteriors córts de Monçó, és de creure, per açò que anirèm observant, que prefería aquell la forma de córts generals de tota la Coróna d'Aragó a les de quiscun dels seus Estats, pot-ser per que fós més avinent per lo monarca, que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

axí no li calía anar del un altre punt dels seus dominis, ni esperar d'ún a ún lo consentiment que li fés mester, con los podía conseguir al plegat: no-res-menys, com lo prestigi de Carles éra tan gran en aquella ocasió, bé podía pensar que sos vassalls d'aquests reyalmes se mostrarien més flecsibles y disposts a prescindir de la estricta observancia de certes pràctiques consuetudinaries, posat que, al capdevall, si convenía a quiscun dels reyalmes la celebració de córts per l'obgécte legislatiu, no éra per élls tan apremiant la necessitat de tenir-les tan espessament, ans éra lo Rey qui les promovía, y tan ocupat com lo monarca estava, en lo simple fét de destorbar-se per celebrar-les, senyal que n'havía de traure algun profit, al qual no podríen negar-se los assistents, puix que tan generosos sabíen mostrar-se en féstes y obsequis al llur sobirà. No tenía, donchs, aquella celebració de córts més significat que un nou donatiu, y a la afable súplica del Rey no podíen mostrar-se sórts los qui gallejaven de lleyals y qui, per altra part, gaudíen una pau octaviana, en llurs territoris, méntre que en altres terres éra devastadora y contínua la guerra; y puix éra imprescindible socórrer lo monarca cada vegada que ho demanava, ¿a què perdre témps en formalitats qui havíen d'ésser sémpre antipàtiques al qui no tenía altre obgécte sinó cobrar y de préssa?

Se convencerà de la nostra observació lo qui sapia que a les darreries de Desémbre éren ja concloses les córts generals, que Catalunya per la seua part, havía fét a Carles igual donatiu que en les anteriors, dues-centes-cinquanta mil lliures catalanes, y que l'Emperador, un colp conseguit lo seu obgécte, se-n anà ab sa muller y fills (qui éren ja fòra de Barcelona dés lo 17 de Juliol) (1), a Castélla, per aténdre a altres dependencies o per realitzar les traces, a la execució de les quals aplicava pot-ser les grans sumes que replegant anava. Confermat resta endemés quant observam per la lec-

(1) Als *Anales Consulares* s'hi refereix que, al arribar la Emperadriu a Molins-de-Rey, tornà emmalaltir-se, calènt-li deturar-se tres dies, que d'allà anà a Martorell, ón hagué de romandre prop d'un mes, que després paszà a Montserrat, y finalment a Monçó.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tura de la proposició o discurs del Rey: és senzillament la narració o esposició dels alts féts en què és intervingut Carles durant aquell entreval, çò és, entre la celebració de les córts anteriors y la de les actuals, servint de mòvil, y millor diríem d'espantall aquesta vegada la guerra contra lo Turch, qui podía venir a molestar-nos en les nostres terres si no-s facilitaven recórsos al Emperador per combatre-l.

Entre los memorials o cèdules presentades per los Braços dels Catalans, fereix la atenció entre altres lo qui proposa que-s trega de Catalunya l'abus de donar certs càrrechs, especialment dignitats eclesiàstiques, a forasters, y que d'aquí-avant tingués lo Rey la mira de repartir-los entre fills lledesmes *y séns frau* del pahis.

Fa notar lo Feliu que en aquesta ocasió «concedí l'Emperador a Barcelona aquell *gran privilegi*, que no-s poguéssen cloure les córts, per més que hi convinguéssen tots los Estats, si Barcelona dissentía», no essent açò cert, com no podía esser-ho séns alçar una tempestat lo ponderat y millor diríem imaginar-hi privilegi. Açò que n'hi hagué fóu, que cometent continuats abusos la Inquisició contra la Diputació y los Concellers, com a trabeta al moment de fermar los capítols de córts, entre los quals hi havía lo del donatiu de les dues-centes-cinquanta mil lliures al Emperador, los síndichs de Barcelona hi dissentiren, proposant a aquest que dó orde «al bisbe de Barcelona que procehesca sóbre los gréuges féts per l'Inquisidor Louzes al General de Catalunya y a la ciutat de Barcelona (1), y sía servit consentir y otorgar dos capítols, l'un sóbre los flastomadors y l'altre sóbre la tréta de blats de Sicilia, etc.;» altrement, dónen com a

(1) No sabèm si tindrà alguna connecsió ab aquest assumpte lo plany continuu que fan per que donguen libertat al mestre en Sacra Teología fra Rafel Moner, lo s'és conduhit carregat de cadenes, per mar, a Xàtiva, y ténen-lo allà tancat en una sitja, privat de tota comunicació, essent axí que és vèll, accidentat, de feble témpsa, y nodrit dés la infantesa en la religió.

Probablement aquesta víctima és lo fra Moner del qual parla l'Amat en son *Diccionario de escritores catalanes*, jatsia lo fa de distinct orde; y si és la metéxa persona, per l'article biogràfich pot deduhir lo llegidor la causa d'aytal inhumanitat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

null tot lo otorgat y consentit, fins a tant que los dits síndichs hagen consultat ab la Vintiquatrena, y reservant-se, per tant, donar per vàlit lo fét per les córts, sols en lo cas que aquesta junta ho consenta.

Aprovà Carles la condició, y anant-se-n los síndichs ab lo dissentiment, trigaren a donar la aprobació definitiva a tots los actes de les córts fins entrat ja lo mes de Janer del 1534, per havèr-ho axí volgut la Vintiquatrena. A aquesta darrera data que porta la conclusió en alguns dels exemplars del procés, és deguda pot-ser (com axí ho notam en altres ocasions) la errada del nostre Còdech, qui consigna córts de 1534 en lloch de 1533.

Es d'observar, ja dés les penúltimes córts en què l'Emperador recomanà als Catalans la construcció de fortaleses y la deguda previsió en les comarques límitrofes a la França, que fins la metéxa capital realitza grans treballs de fortificació, car d'aquí-avant comença la construcció de nous baluarts, donant-hi bona empenta durant lo seu govern lo virrey don Frederich de Portogal: al elegir-se los síndichs per les darreres córts de Monçó, se nomena aximetéix una junta per discórrer y obrar lo que conduhis a la conservació de la ciutat, y entrat l'any 1534, estant ja a Castélla lo Rey, y començant a sonar lo perill de la invasió de Barba-roja, segóns relació del Feliu, com «ja a Catalunya no hi havía armada per defensar-se, va prevenir-se la ciutat de Barcelona, per la banda de mar, ab una gran trinxera forta y molt assegurada (1), y lo 29 d'Agost passaren mostra general de la gent que hi havía a la ciutat, per si de cas arribava l'enemich.»

(1) La trinxera de què ací-s parla no éra treball de fortificació estable, sinó temporer, tant que éra de tapia y pédres. Per construir-la ab promptitut, manà lo Virrey, per vía de pregó, que contribuissen al treball tota lley de persónes, y que alhora féssen cap a la Rambla tots los habitants séns distinció, armats. Açò darrer éra certament arbitrari, puix los cavallers no podíen ésser cridats per un nunci del Virrey; y si bé hi féren contrast los ofesos, en quant a la construcció de la fortalesa interina, hi ajudà tot-hom, y aquells qui no hi treballàven personalment, hi trametien los llurs servidors. Certa fóra la alarma, puix entrà en la traça d'aquest resguart alçar un mur al cap de la Rambla y tapiar lo portal de Fra-menors.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Bé podía ésser aquesta previsió contra lo Turch, emperò al nostre parèr, ab lo pretést del Turch, volía Carles tenir previngut lo territori per llà ón solía fer ses irrupcions la França, y témps a venir éra possible que lo Francès cuydàs substituir lo Turch, y que aquest y aquell féssen causa comuna contra lo poderós enemich d'un y altre.

Ans no-s descóbra aquest darrer cas se regoneix la utilitat de les previsions de Carles, y còm van posant-se per obra sos rumiats plans. La alarma que tingué lo Virrey, vers lo mes d'Agost, con ordenà construir la trinxera y aplegar la gent armada, éra molt fundada, puix havía l'Emperador avisat que Barba-roja estava a la platja romana, fent aygues a Ostia. A la citada data, podèm dir que-s veu per primera vegada justificada la organització del la cèlebre Coronela, més cèlebre en los témps venidors, puix que-s consigna als *Anales Consulares* que-s féren moltes capitaníes (guardes?) y centinélles ab llurs *coroneles*, y les confraries, de dues en dues, teníen llur capità, y passaven mostra o revista cada díe, portant llurs penóns, pifres y tambors, havènt fét gran despesa en lo vestuari, de manéra que per aquesta banda pot considerar-se la guarda ciutadana de Barcelona organitzada militarment y adhuch ab uniforme al metéix témps que açò-s realitzava, s'assentaven carenes per vint galéres a la Draçana, aumentant axí lo nómbre de les qui ja eczistíen, nova que retrahèm de grat, no tant per confermar les grans previsions que-s prenguéren, com per acreditar encare una altra vegada que si éra passat lo témps de les grans armades catalanes, y Barcelona en sa importancia naval semblava com relegada o proscrita, éra solament perçò com volíen los Reys y no per tal que desaparegut haguéssen los elements qui tanta celebritat li proporcionaren en los segles anteriors, inclus lo més immediat.

Apar estrany que parlant-se tant del Turch en les histories d'aquell témps, y havènt de venir lo perill de la part de Orient, se fassen tots los aparellaments, que prompte esplicarèm, per ana a la Africa, y per més que-s prenga com a oficiositat, crehèm del cas aclarir, o lo motiu en bréus parau-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les. Anys enrere, la hora de les empreses contra Oran, un pirata originari de la illa de Lèsbos, al qual nomenaven les nacions llatines Barba-roja (Aruch o Horuc), ajudant de bell començament lo rey d'Alger contra los Espanyols, acabà per matar-lo y apoderar-se del seu reyalme, al qual agregà tot-seguit lo de Túniç. Lo Barba-roja del qual ací tractam éra germà del altre, y-s deya Cheredin, Aradin o Arandin, que axí indistinctament se troba escrit lo seu nom, y succehint a Aruch al Alger, lo succehí aximetéix en l'ofici de pirata, y com a tal s'apoderà de Constantína, féu infinitat de reyetons tributaris séus, aventà de les illes properes als seus dominis los establiments espanyols, y passejant-se agosarat per la Mediterrania, especialment a les mars de Sicilia, causa cruels estralls a les costes d'Italia y dels diferents Estats de la Coróna d'Aragó, y per lo tant del domini del rey d'Espanya. Volènt profitar lo concurs del barbre pirata per favorejar l'Islamisme en ses invasions, lo gran Turch, Soliman II, nomenà a Barba-roja general dels exèrcits navals de Turquía, y axí vingué a ésser la Africa l'arsenal o catau de tots los vaxells Mahometans, corsaris o no, qui havíen d'ajudar al propòsit del temible invasor; y axò esplica, per tant, la justesa del pensament de Carles, con, a imitació del metéix Soliman, procurà combinar una formidable armada convidant per formar-la a algunes nacions cristianes—acte que's mirà la França ab la major indiferencia, malgrat lo nomenar-se son rey cristianíssim,—y destruint ans que tót la terra ón se forjaven les pirateríes e invasions qui havíen de facilitar lo triumfe de les forces turques o otomanes a Europa, s'obría un camí y-s donava un exemple, que havíen de seguir los successors de Carles fins a conseguir llur obgécte a Lepant o llà ón fós.

La una de les víctimes dels Barba-roja éra lo rey de Túniç, Muley Hassen, tributari o amich d'Espanya: al metéix any 1535, en què-s féu la conquésta, cercaren lo pretést o la rahó, que no falleix may en tals cassos, d'havèr-se apoderat definitivament de Túniç, ón exerciría domini o aparentaría exercir-lo Muley, y alegant sa defensa, que fóra ben fútil

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

motiu per la grandiosa empresa traçada per Carles, combinà aquest la formidable armada a la qual aludim, y ab élla volà en persóna, per tornar al seu lloch lo rey tributari, y més principalment per desbaratar les maquinacions del pirata africà y del seu senyor lo gran Turch.

Un plan tan espayós, per lo polítich y estratègich, y materialment per lo grandiós aparat que requería, freturava de un teyatre no menys espayos per dispondre-l; y esplica bé la importancia de Barcelona en aquella centuria (malgrat les postracions de què-ns venim lamentant), con la perspicaç ullada del Cèsar la escollí entre tots los ports y ciutats dels seus dominis. Açò que a partir d'aquesta tan assenyalada honra s'esdevé a la capital de Catalunya no és per ésser omès dins una historia patria, ni la tindría en oblit, de segur, la de ninguna regió espanyola, si n'hi correspongués la distinció, y tal és l'interès que inspira tot l'engrunament dels preparatius navals y bèlichs dés lo moment que l'Emperador tórna establir-se a la nostra ciutat per complir lo seu progécte, que no-ns decidim a ressenyar-los, tot gordant l'orde rigorós que en los Dietaris s'obsérva, com a camí més avinent de regonèxer l'anament y avenç successiu de la gran empresa, fins al moment precís de la exida de la armada.

Veus-ací, donchs, la tanda cronològica de les curioses apuntacions a les quals nos referim.

—Dissapte, 3 d'Abril del 1535. Entrà la Magestat del Emperador a Barcelona, isquéren a rebre-l los Concellers, Cònsols, Diputats, Clerecía, gran nómbre de senyors de diverses nacions e immensa gentada de tots estaments. Desparà la artillería al moment d'entrar per lo portal de Sant-Antoni, y don Carles, seguit de sa guarda de cavallería e infantería, anà per la Rambla dret a la Draçana per veure les galéres, qui éren 32 entre dins y fòra, çò és, entre acabades y començades. A treballar-les eren vinguts de Gènova y Biscaya 150 fusters de ribera, *mestres d'axa*, y éra tanta la préssa que, per carretejar la fusta, s'aplegaren totes les carretes d'Urgell y-s compraren totes les cordes de Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Dues mil persónes, de diferents oficis, éren les aplicades en aquests treballs, contínuament y séns parar los diumenges y demés féstes.

—Dimecres, 28 d'Abril. Arribà, al cap-véspre, la armada del rey de Portogal y gità àncores al cap-véll, acostant-se a la platja, vers hora tarda del endemà: la componíen vint caraveles, un galió gran y una nau ab vitualles, anaven totes plenes d'estandarts y banderes, quiscuna ab la divisa del rey de Portogal, qui éra una creu y aquesta lligenda: *Ja hoc signo vincis*. Era lo general d'aquesta armada Antoni de Saldanya, de la casa del rey de Portogal, molt valent y espert en guerres marítimes. A mida que anaven acostant-se les embarcacions alçaven aquestes llurs bandéres y desparava la artillería, a la qual responía la de la ciutat, séns que no cessava entretant la musica.

—Divendres, 30 d'Abril. Quatre hores aprés mig-díe desembarcà lo General de la armada portoguesa ab los capitans de les caraveles ensémps. Quiscun d'aquests exía de la seua ab sa gent dins una barca y-s dirigía al galió: con totes les barques estiguéren plegades, isqué en la séua lo General, y dirigint-se totes, vint-y-dues en nómbre, al costat de la tórra, anaren acostantse a la platja, oferint un vistós espectacle, car anaven les barques totes cobertes d'alfombres, y la diversitat de les colors de les distinctes lliureyes o uniformes y lo moviment de les bandéres produhía un magnífich efécte, que animava més y més la musica de la platja, los incessants tochs de trompetes y tambors dels qui veníen y lo contínuu espetech de la artillería. Desembarcaren primer los capitans y després lo General, seguit de 25 alabarders, desparant-se en aquesta ocasió a les barques descàrregues d'arcabucería. A la platja esperaven molts de senyors principals y cavallers, qui-s féren avant per rebre los Portoguesos, per orde de S. M. qui éra allà present, lo duch de Cardona y lo duch d'Alba. Colocat entre aquests Saldanya, y precehits dels seus capitans y llurs gents, anaren Rambla avall, com axí ho féren també quants s'esperaven, fins a arribar al hort del Arqrebisbe, que ocupava llavors l'Empera-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dor, y allà donà-ls aquest a besar la mà, fent bon acolliment al General, tornant a embarcar-se després ab la metéxa solemnitat y alegría.

—Dissapte, 1.er de Maig. Aprés de mig-die arribà lo capità Andreu Doria ab 17 galéres y dos bergantins, molt ben armades, plenes de bandéres y totes ornades de ramatge: entraren de dues en dues, saludant ab la artillería, a les descarrregues de la qual corresponguéren ab la llur sis galéres que hi havía allà comanades per don Alvar d'Almazan, altres naus soltes de guerra, la armada de Portogal y la ciutat ab los canons del baluart Nou.

—Dijous, 6 de Maig. S. M. manà fer una crida, prevenint que totes les persónes, de qual-se-vol estament y condició que fóssen, qui volguéssen inscriure-s per la armada, deguéssen fer-ho ab sos criats y cavalls dintre dos díes, passats los quals, no serien ohits: a aytal fí allogaren-se a la Draçana grans taules, en les quals s'inscrivia incessantment, y no apuntaven ningun nóm que no hi estigués personalment l'enllistat, y que no-n regoneguéssen sa aptesa, com aximetéix la del cavall o cavalls que presentas. Se prevenien igualment los oficials que-s provehissen d'armes de guerra, piques, arcabuços, etc.

—Dissapte, 8 de Maig. Una altra crida per que los grans senyors, cavallers y endemés, qui, ab criats y cavalls, devíen anar a la armada, se presentassen lo dimars següent, durant tot lo díe, per mor d'escollir, del qual resultat los ne donaríen avís un díe per endavant.

—Diumenge, 9 de Maig. Solemne professó igual a la del Còrpus, anant-hi totes les parroquies, ordens y confraries, per suplicar Déu y la Verge que-s servisen encaminar Sa Magestat y sa Reyal armada contra los enemichs de la Santa Fè Catòlica.

—Dimécres, 12 de Maig. Nova crida, acompanyada de quatre trompetes a cavall, per prevenir tots los grans cavallers qui devíen anar a la armada, que lo divendres vinent, al sentir, a tres hores de la matinada, un toch de trompeta, s'armassen y fóssen armar los llurs criats y cavalls de ma-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

néra com si deguéssen entrar en campanya, al sonar una altra trompeta a cinch hores, se-n anassen al portal de Perpinyà, o sía de Sant Daniel, y en aquell punt complissen les ordens que-ls trametria una altra trompeta allí allogada.

—Divendres, 14 de Maig. Complíen quant se prevenía en la crida, jatsía no feu mester alçar-se a la hora marcada, ningú no dormí aquella nit ab tant anar y venir per dexar enllestides tantes lliureyes com calia fer; y acostant-se al portal, a cinch hores, tots los grans senyors y cavallers, armats, ab llurs respectius criats o comitives, essent dels primers qui hi acudiran S. M. armat de guerra, seguít del seu guió y de sa guarda de cavall, qui portava sa costumada lliureya, emperò nova d'aquell díe. Esperava ja al Emperador, al portal, sa guarda d'infantería, composta d'espanyols y flamenchs, cascuna companyía ab son capità respectiu, y éra son uniforme groch fósch y morat, y los gipons de vellut. Aplegat tot-hom, sonà la trompeta, qui continuà llarga estona, cridant tantost que tot-hom seguis S. M. Esperonà Carles son cavall, y fent-li pas tot lo concurs, va rompre l'amble y tots seguiren detras per llur orde. Al arribar la comitiva més enllà del mas d'En Ortoli, va aturar-se, y Sa Magestat manà traçar una ratlla a terra, endret la mar, fent al altre costat de la metéxa tota la força qui-l seguía, y restant part deçà l'Emperador ab sa guarda d'alabarders y tota la gentada qui éra acorreguda por contemplar tan bell espectacle. Acostat de Carles hi havía una taula, ón hi escrivía o apuntava un dels seus secretaris, y en tal disposició, venint a ésser aquell acte una veritable revista personal, manà que anassen passant los concellers d'ún a ún, davant sa persóna, que verificar-ho, tan bell punt com lo passant havía fét reverencia a S. M. y-s deturava, lo contemplava Carles de cap a peus, li eczaminava les armes y lo cavall, y admés, donant lo nómbre, lo segretari apuntava son nom. Acabada la revista, prengué l'Empetador una bandéra rotllada, y fent-se en avant, passant o no la ratlla, en altes veus pronuncià paraules de samblant estil:—Senyor: Puix havèu deliberat passar ab aquesta nostra armada, veus-ací la imat-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ge d'aquell qui ha d'ésser lo nostre capità major, lo qual, per nosaltres volguí morir. N'hi hà prou d'aquesta rahó per que en defensa de la seua Santa Fè Catòlica vullam oferir-nos tots nosaltres, si fés mester, a morí per élla.—Desplegant a-les-hores ab ses imperials mans y ab gran solemnitat la bandéra, veu-se que hi havía pintada la imatge de N. S. Jesucrist crucificat, y al altre costat les columnes ab aquest lema *Plus Vltra* (1), y la mogué de manéra que tot-hom pogués contemplar-la, y encomanant-la després a un cavaller, manà que tots se posassen en orde per tornar-se-n, com axí ho féren, entrant de nou per lo portal de Sant-Daniel a Barcelona. Fóu calculat que hi havia, en conjunct, passat de mil tres-cents homens d'armes, y anant-se-n del portal per la ribera y carrer Ample a la Rambla, fins a dexar l'Emperador a sa posada, que éra l'hort del Arquebisbe, llà ón passá tota la cavallería part davant S. M. féren-li reverencia, com a comiat.

—Dissapte, 15 de Maig. Crida, acompanyada de les trompetes de S. M. per avisar tots los senyors y cavallers qui, per triga o absença, no-ls fóu possible concórrer a la revista general, y teníen en cor d'anar en la armada, qui compareguéssen lo dimécres vinent, a quatre hores després migdíe, armats de guerra, a la Rambla, per ésser inscrits.

—Dimécres, 17 de Maig. Vinguéren y s'aplegaren a la Rambla, davant lo carrer de Sant-Pau tots los senyors y cavallers qui no éren estats a la revista general, armats y arreglats com los altres, ab llur gent y cavalls, assenyalant-se entre élls lo comte (no lo marquès) d'Aguilar qui-n duya coranta de cavall y cent de peu, tots armats, y vestits de seda, lo comte de Nieves, ab trenta dels primers y cent-trenta dels segons, y altres cavallers, procehents de totes nacions, entre los quals n'hi havía molts de Barcelona, formant un agregat de més de tres-cents homens d'armes. S. M. los contemplà

(1) No sabèm si ans de la unió dels reyalmes usaven lo *Plus Ultra* com a símbol heràldich, emperò no hi hà dupte que a la primería del segle XVI se troba *Non plus*, y que lo *Non* desapareix tantost, atribuint-ho alguns al descobriment d'América.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del panexador o porxo de sa casa estant, ón tenía vora seu lo secretari ab sa taula, y a mida que anaven passant feya axò metéix que féu ab los altres, y feyals apuntar. Lo díe abans, qui éra dimars de Cingogesma, passà també revista en lo metèix punt a la guarda d'alabarders de S. M., tots molt ben armats ab capells, cosselets, braçals y cópa-gorges, portant les alabardes, y caminant al só dels tambors. Eren un centenar d'espanyols y cent-cinquanta Flamenchs, tots de molt bon aspecte.

—Lo metéix die 17, arribà a la platja la armada de Ponent, que S. M., havía ordenat aplegar a Màlaga: hi havia vuytanta naus grosses, en conjunct cent-cinquanta vaxells, y una gran nau que li deyen la Capitana, la qual tenía sis gavies y estava destinada a hospital de la armada. Hi havía en aquests vaxells, qui anaren entrant de dos en dos, deu mil soldats, moltes municions y artillería, qui disparà al penetrar en lo port.

—Dijous, 19 de Maig. (1) Crida per que tots los senyors inscrits portassen l'endemà llurs cavalls a les naus o navilis que designats los haguéssen.

—Divendres, 20 de Maig. Entrà a Barcelona l'infant de Portogal, qui éra germà de la Emperadriu, y-s deya don Lluis: venia, aposta, de Portogal, acompanyat de molts cavallers, ab los quals se perfería a passar allà ón fós l'Emperador, al qual oferí també, de part del seu Rey, la armada, qui ja éra ací, de ón li-n manifestà Carles estréma gratitut obsequiant-lo de grat ab molts donatius que li féu. L'endemà los Concellers visitaren l'Infant oferint-li quant li fés mester de la Ciutat

—Dijous, 27 de Maig. Com éra diada de Còrpus, S. M. volgué seguir la professó, e informant-se que lo tàlem, sóts lo qual devía anar la custodia, tenía vuyt vares, disposà que

(1) Observarà lo llegidor que hi hà alguna pertorbació en l'orde dels díes o que no van confórmes los del mes ab los de les setmanes respectives: al seu bon criteri dexam la esmena d'aquesta error, qui no proceheix sinò d'una distracció del escrivà, y que és secundari per la importancia del fét histórích, sóbre-tót vehent la ordenada continuació de les dates successives.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la primera de la dreta la portas lo duch de Cardona, la segona l'infant de Portogal, la tercera éll en persóna, la quarta lo duch de Calabria, y de les quatre de la esquerra se-n encarregassen los Concellers; mas com los Concellers éren ciuch, ningun no volía privar-se de tan alta honor, y portant-se la questió al Emperador per dirimir-la, pregunta l'Emperador si éren los cinch d'estaments distincts, y resultant que n'hi havía dos de ciutadans, disposà que-s retragués lo Conceller tercer, qui éra lo més jóve, prestant axí respecte al de major edat, per que hi estiguéssen representats tots los estaments (1). Seguíen tots los cortesans en gran nómbre ab atxes y ab devoció estréma.

—Divendres, 28 de Maig. Crida fent assabèr que lo diumenge vinent qui èra lo díe senyalat per embarcar-se S. M., restassen embarcats tots quants s'éren inscrits.

—Diumenge 30 de Maig. S. M. ab son conyat, l'infant de Portogal Andreu Doria y molts grans senyors y cavallers, séns guarda alguna, y a peu, anà a Santa-María de la Mar, ón colguéren solemne ofici e hi hagué sermó. Estiguéren lo Emperador y l'Infant, séns dosser ni cerimonia alguna, al presbiteri, agenollats sóbre coxins de seda. Després la clerecía ab creu alta, cobricelant l'Emperador ab lo talem, cantant lledaníes y contestant en lo respost *Ora pro eo*, acompanyaren Carles fins al portal, dés de ón s'encaminà ab tota sa comitiva vers la mar. A ran de la mar esperava lo batell del Doria, molt paramentat y a punt, y entrant-hi tot seguit lo Emperador, ab l'Infant, Andreu Doria, lo duch d'Alba y tres o quatre magnats més, se traslladà a la Capitana, desparant tota la artilleria al moment d'entrar-hi, e inclinant-se per tres vegades seguides les banderes y estandarts, com saludant, llevat de tres que n'hi havía de fermes a la popa de dita galéra. A la metéxa popa hi havía la taula parada, y com éra passat mig-díe, S. M., se posà a menjar, y entretant anaren embarcant-se tots los qui devien partir.

(1) Eren los Concellers d'aquell any Miquel Setanti, militar, Guillèm Ramon Des-oller, ciutadà, Ramon Marquet, ciutadà, P. Armengol, mercader y Joan Coll, hortelà.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ja de nits, la Capitana ab 15 o 16 galéres féren-se a la mar dret al cap de Besós, ón desembarcà lo Cèsar, ohí missa y passà lo díe a la tórra de Mossén Vilaró. Entretant s'hi anaren agregant altres galéres, naus y demés vaxells, perçò que durant tres díes anaren exint consecutivament de Barcelona are unes, are altres embarcacions, y cap-al-tart del metéix díe, prengué la armada la ruta envers Mallorca. Recompten que la formaven en conjunct 250 veles, y se-n hi agregà un altre gran nómbre qui esperava, dos díes hà, a Càller, ón hi arribaren aquelles lo díe 14 de Juny; y éren les embarcacions qui s'agregaren d'una altra gran armada que Carles havía manada prevenir a Nàpols y tot Italia, composta de 110 veles, entre les quals s'hi comptaven 50 galéres, a sabèr, les del Papa, de Nàpols, de Sicilia, de la Religió (de Sant-Joan) y de Mònech. Cinch hores no-més se deturaren a Càller les forces marítimes qui venien de Barcelona, y d'allà estant, unes y altres ensémps, traversaren directament envers Africa, y l'endemà, 15 de Juny, ja-s trobaren enfront de Túnic.

Les senzilles apuntacions dels nostres Dietaris que acabam de reproduhir, apart de la amenositat que oferexen, séns dexar d'ésser veritables noves històriques, són un monument indelible qui acredita la antiga grandesa de la capital catalana, un espressiu testimoni de quant valía sa anomenada entre totes les ciutats del món, monument y testimoni qui induheix a gréus reflecsions, aprés de les quals a ningú ja no vindrà de nou les justes y honroses llahors que, anys a venir, li endreçà lo més excels enginy y millor Espanyol, Cervantes. Y si éra, com és sémpre estada Barcelona la gran mare de totes les altres poblacions y comarques catalanes, ¿no podrèm deduhir, per les qualitats de la mare, los timbres d'aquexa gran familia qui ocupa la noble regió obgécte especial de la Historia que escrivim?

Emperò no passèm avant en quant atany a la reexida de la gran empresa combinada y aparellada a Barcelona per l'emperador Carles, séns donar compte d'un fét qui esdevingué durant lo metéix período de preparació, y qui no déxa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'ésser justificatiu d'alguna de les opinions sus-are emeses. Indica lléument lo Feliu en los seus Annals que vers les darreríes d'Abril, arribà a Barcelona l'or y argent de la Flota, y que-s batéren d'aquells metalls les monedes dites corónes y miges corónes, de valor 22 sous quiscuna d'aquelles, y la mija unça, com axímetéix moneda d'argent ab les dues columnes, y que pretenent l'Emperador admetre la dita moneda per pagar los soldats, la ciutat hi dissentí perçò com obstava als seus privilegis, y etenent Carles a les rahons que-s retraguéren portaren la nova moneda fóra de Catalunya. La nova en substancia ès certa, emperò demana major esclariment.

Ab tót y les progressions de les conquéstes d'Amèrica, qui fóren ja molt positives en aquest regnat, les veritables flotes, çò és, la esplotació dels richs minerals conduhits a Espanya per augmentar la omnipotencia dels seus monarques, pot-ser no s'éren verificades fins are, y si no fóu la primera la que va rebre a Barcelona l'emperador Carles, sería, almenys una de les primeres, la remesa de la qual, si fóu instada per lo monarca, fóu un altre confermatiu de sa gran previsió, y si fóu casual o la primera d'importancia, quasi deu pendre-s com a providencial, puix tant a propòsit pogué servir-se del *nirvi de la guerra.* lo qui anava a empendre-la tan terriblement contra los infehels y enemichs del nom cristià. Era, donchs, la flota procehent, segóns que espréssen los Annals Consulars, *de les illes trobades del Perú*, y consistía en catorze *càrregues* d'or y argent, y en algunes *cetres* (sic) tan altes com una persóna, cosa de gran valua: lo tést, un xich confós, qui proporciona aquesta nova, apar indicar com si abans la flota fós estada a Sicilia, y séns esbrinar nosaltres la rahó d'aquesta apartada escala, sabènt ja Carles que éra a un port de la Mediterrania allò que esperava o que li vingués séns esperar-ho, tingué prou témps per fer-ho traslladar a Barcelona, puix que allà s'aparellaven tots los preparatoris de la armada, y un benifét de la metéxa aplicar tantost lo rich fruyt de les colonies, transformant-lo en moneda nova y corrent. A aytal fí activà Carles la fabri-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cació o encunyació de moneda, aplegant (no diuen si fóu abans o aprés d'estar ací la flota, qui arribà lo 20 d'Abril) totes o almenys les principals mestrances y seques (1) d'Espanya a Barcelona, les quals se constituiren a una casa del carrer de Baseya, qui donava enfront la mar, construint-se al efécte diferents estancies y departaments, quiscun ab lo seu títol respectiu, y separat dels altres per una rexa de fusta, ón s'hi batía la moneda, produhint axò un estrepitós soroll (2). Los títols, per los quals és de veure lo nómbre de seques aplegades éren: Pamplona, Búrgos, Çaragoça, Toledo, Perpinyà, Cuenca, Fuentes y Barcelona, y éren fins a cent-vint persónes les aplicades entre totas per la fabricació. Lo dietari qui-ns serveix de guía espréssa que les monedes que-s fabricaren éren escuts d'or, reyals, corónes, y menuts, y llur valua éra: los escuts d'or, vint-y-dos sous barcelonins; los migs-escuts, o corónes, ónze sous; corónes d'"argent qui valíen onze sous, y les miges corónes, cinch sous, sis diners; reyals equivalens a vint-y-dos diners, y molts menuts y menudets, tenint totes aquestes monedes, tant les d'or com les d'argent, al anvers la creu de Jerusalèm, y al revers les colónes ab lo Plus Ultra.

A continuació d'aquesta primera nova ja s'indica que «aquesta moneda *corregué poch* y *casi no gens* a Barcelona, car tota serví per pagar la armada que S. M. progectava fer, y axí féu-se de fét.» emperò axó vé consignat d'nna manera més positiva a una apuntació corresponent al díe 29 de Maig (lo díe abans de fer-se a la vela la armada), ón s'hi refereix que S. M. manà fer una crida, per la qual «se feya assabèr la encunyació de la nova moneda, prevenint que

(1) La casa de moneda a Catalunya tinguè sémpre nom de Seca. Sa etimología pot ésser auâloga, per en aqesta llengua *silekaton*, significant lo tipus que marca la moneda, emperó ans bé és la llatina, de *secare*, qui manifésta la acció de tallar o escapçar la moneda,

(2) La casualitat nos ha proporcionat una nova, per la qual pot-ser s'acreditaría que, a les derreries del segle XVIII, se conservava encare a Barcelona la memoria del establiment que Carles organitzà, y és un senzill anunci d'una dida, que-s troba al «Diari de Barcelona» del 9 de Desémbre del 1730, ón, al referirse a la persóna qui n'ha de donar rahó, espréssa que «*vive en la calle de Basea, frente del* Tall *antiguo*,» equivalent aquest *tall* a *seccis*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

degués ésser acceptada *per tot-hom*, séns excepció, valént l'escut 11 reyals dels que s'éren fabricats y cada reyal vint-y-quatre diners; emperò com semblas a la ciutat que la lliga éra baxa, hi corregué molt poch la dita moneda, de manera que la se-n portaren tota, y corregué sols al campament, llà ón l'assentaren, y no serví sinó per pagar la armada.

En aquell segle ón, malgrat ésser reaparegut lo nom d'Espanya, y d'haver-hi un sol sobirà, per totes les diferents nacionalitats qui la constituíen, no havíen aquestes atès, per més que ún diga, a refundirse o identificar-se axi-com van cuydar-ho violentment en témps dels Borbons; satisfét com se mostrava encare Carles d'intitular-se Comte de Barcelona, y agrahit com havia d'estar a la ciutat qui tant havia coadjuvat al percaçament de sa gran empresa, per més que de prompte, y pot-ser mal consellat, ordenas en una crida la rebuda de la moneda que acabava d'encunyar: no podía menys d'abaxar lo cap davant la lley que jurada havía y mostrar-s respectuós ab los qui la exhibissen per no donar compliment a la nova ordinació prescrita; car ja d'En Pére *lo Gran* ençà (1282) hi havía una pragmàtica no derogada, que hom podrà veure a les Constitucions, en virtut de la qual se facultava a la ciutat per encunyar en la seua Seca la moneda de que afreturas, senyalant la lliga y la valua que devía tenir, y si a aquestes prescripcions no corresponía la novament encunyada d'orde del Emperador, tant que ni tenía les armes de la terra ni adhuc les d'Espanya, teníen lo dret y fins lo devèr de rebujarla los fehels vetlladors de la pública administració, los Concellers, lo dret per no renunciar a un privilegi que, un colp eludit, podría ocasionar en l'esdevenidor greus conflictes, y lo devèr per tal com no podíen consentir un manifést perjudici al públich mercat, com axí ho fóra si alternas ab la moneda de la terra una de menys quirats, emperò de igual válor, de la qual cosa no teníen exemple los catalans, per més que recordassen per tradició lo cas paregut que esdevingué a Constantinoble con los llurs avant-passats senyorejaven la córt dels Porfirogenets.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

La reexida d'aquella empresa, per la qual s'éren fets tan grans preparatius, no fóu desfavorable per les armes de Carles, emperò si molt distant d'ésser tan immensament gloriós com éra d'esperar y com, ab rahó, se forjas la impressionable fantasia dels espanyols de totes les regions, afalagada molt témps há ab crides y convits per la gran Crohada, armaments y construccions navals, aplech d'armades de diverses potencies, eczacions de tributs o donatius a les córts dels diferents Estats, y endemés actes més o menys aparatosos ab los quals anava revifant-se l'entussiasme de senyors y vassalls.

Conferma semblant asserció les noves que va apuntant cronológicament lo llibre qui-ns serveix de guía—y que és séns dupte lo metéix *Manuscrit* al qual se refereix l'analista Feliu,—car d'élles resulta que no anà la cosa tan de préssa com s'afiguraven los conqueridors, y si s'apoderaren de la Goleta y assaltaren Túniç, conseguint profitosos benifèts y tornant al seu setial lo tributari d'Espanya Muley Hassen, no animà aquell victoriós principi per la prossecució constant de la guerra contra Africa, ni fou lo complert descalabre de les forces marítimes turques, que la hora més impensada podíen traspuntar per qual-se-vol altre estrém de la Mediterrania.

Barcelona, no mancant al seu costum, a sa Fè y a sa lleyaltat, no cessà, durant la permanencia de la armada al Africa, de fer pregaries y peregrinacions, y a cada nova, grata o desfavorable, que rebia, espressava sa satisfacció, lo seu espasme, y adhuc lo dupte o desconfiança que sentís. En confermació de quant acabam de consignar, acomparen-se les dates dels féts y observarèu la diversitat de les noves qui s'hi refereixen:—lo 7 de Juliol arribaren dues galéres per conduit de les quals sabéren que la armada éra arribada davant Túniç lo 15 de Juny, que tenía assetjada la Goleta, que cada díe teníen escaramuces, que los Maures estaven molt ben fortificats, que éra mort en un combat lo castellà Marquès de Mandèjar y molta gent, y que prompte donaríen l'assalt; y aquestes galéres se-n tornaren lo díe 15, puix éren

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vingudes per recollir la moneda que seguíen encunyant, de la qual se-n portaren quatre quintars, y vuytanta bales de drap per vestits del rey de Túnic, profitant aquesta ocasió per anar-se-n'hi molts cavallers catalans:—lo 8 d'Agost, arribà un cavaller, tramès per Carles a la Emperadriu, lo qual féu assaber que lo díe 14 de Juliol s'éra presa la Goleta, ón havien trobat trescentes péces d'artillería, ab molta pólvora y municions, y que al estany havíen apresonades coranta-sis galéres y altres fustes de Barba-roja;—lo díe 9, arribà un bergantí, per lo qual sabéren que la diada de Santa-Magdalena havíen près y saquejat Túnic, fent més de tres mil presoners entre moros y mores, y rescatant mès de vint mil captius, emperò que Barba-roja, ab sis mil Turchs de cavall y de peu éra fugit a Bone, ón hi tenía quinze galéres, ab les quals fugí a Alger, nova que celebraven los Concellers manant ventar al vol les campanes en totes les esglesies;—pochs díes després arribà una altra galéra ab cartes del Emperador per lo Virrey, los Concellers y los Diputats, y a conseqüencia de les metéxes, féu-se una professó, lo díe 22, portant en les mans tots los qui hi concorreguéren branques d'olivera y llorèr, y los dos dies després féren-se balls, fochs e illuminacions, «emperò les lluminaries no fóren gayre belles, per tal com la gent no ho trobava bé fins que S. M. estigués en terra ferma o que Barba-roja fós près, y aquesta opinió triumfà en lo Concell per dos vots;—lo 5 de Setémbre arribà una barca de Menorca, portant la nova de que lo capità Barba-roja, al fugir de Túnic, refèu-se al Alger, y arribant a Menorca ab vint-y-dues galéres y vuyt fustes, s'éra apoderat de Mahó, ón ocasionà grans mals y matà molta gent, inclus lo governador de la illa, mossèn Galceran Oliver, ciutadà de Barcelona (1), si bé es veritat que l'havèr-se apoderat de la vila fóu per trahició del batlle, notari y altres, los únichs que Barba-roja dexà, dubent-se-n tots los demés habitants; per

(1) Lo Minyana confón ab lo batlle, qui féu la trahició, lo governador, dihent que capitulà sa libertat y la de sa familia, y que deslliurant-lo Barba-roja, fóu tantost castigat ab un cruel suplici lo virrey d'aquelles illes Martí de Gurrea; emperò com no-l nomena, és fácil que s'errà, puix sabém que morí Oliver en la defensa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

què fóren després aquells traydors sentenciats a Ciutadella: —y finalment (éssent aquesta la darrera nova del any 1535), que lo 8 de Setémbre arribà la armada de Portogal, qui tornava de Túniç ab captius y captives, de ón lo General o Diputació y la Lleuda féren assabèr per mijà de crida, que qual-se-vol pogués desembarcar captius o mercaderíes, pagant los drets, emperó no si no-ls pagaven; y axi vingué a establir-se un mercat de captius y captives entre la Llotja y la casa del General, y jatsía que de fét se-n compraren alguns, mólts tornaren a ésser embarcats, y dos jórns aprés la armada se-n tornà a Portogal.

Los més reputats historiadors espanyols al descriure la empresa d'Africa, han fugit de consideracions, emperò per algun fet que han consignat, se comprèn lo poch fruyt de tan costosissima preparació; car, ja ans de perdre-s Túniç manifestaren al Emperador quant inutil no éra prosseguir la conquésta, al entrar a Túniç per retre-la a Muley, contra la voluntat de Carles, féu-se lo saqueig, que demanaven los soldats, especialment alemanys, y ab tants de vaxells com hi havía no sabéren empatxar la ocupació de Bona per l'escapat Barba-roja, y Doria ab tota sa armada, *per havér-lo seguit tart*, no conseguí apresonar-lo ni tan sols empatxar los mals que féu a Menorca; de manéra que, al cap-de-vall, se desféu allà metéix aquell immens vol de vaxells de totes les nacions, tornant-se-n primer la armada de Portogal, y fent-se a la vela lo principal nucli vers Italia, arribant primer a Sicilia, ón lo Cèsar arrencà de les córts de la terra un donatiu ben bé de cent-cinquanta mil escuts, símptome fatal d'altres exemples anàlechs que pot-ser no trigarà en repetir Carles als nostres ja massa exaugats pahissos.

Emperò no culpem absolutament Carles per lo passatger resultat dels seus grandiosos pensaments, no portant altre mal sinó lo no preveure prou los obstacles igualment grandiosos qui s'alçaven en diferents extréms a la acció general de tan extès dominador, car la grandiositat del plan que Carles imagínas per una empresa cem la de destruir lo Turch, no deixaría de correspondre-hi en resultats si la em-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

presa fós única; mas com tenía que fer cap al-hora a altres empreses o complicats negocis, entant que Carles posava tot lo seu esforç en aventar de son cau africá lo gran pirata, gran almirall de les armades del Turch, ¿còm podía tenir força ni podèr suficient per contindre o desbaratar les avançades del Luteranisme a Alemanya, lo desenrotllo del Protestantisme a Anglaterra, per atemplar les alteracions qui començaven a Flandes y los Pahissos-baxos, per deturar lo pas de les osts franceses qui s'internaven per lo Piamont, o per conjurar los perills als quals l'esposava, y millor diríem los obstacles que-n reportaría sa ambició y esperit bèlich, del coratge sobrerament pacífich del nou pontífech Pàulus III, la velledat y virtut del qual no aspiraven sinó a donar remey als gréus mals que patía la Esglesia y a donar la pau al món fent transigir los qui constantment lo revolucionaven.

Plè d'ira havía d'estar certament Carles, al veure que li calía dexar los infehels y tornar al teyatre constant de les lluytes, a Italia, y puix altre remey no hi havía perçò com lo rey de França, tot passant los Alps, acabava d'arrabaçar la ciutat de Turin al Duch de Saboya, cruel havía d'ésser la revenja que prengués, si la sort lo favorejava; y axí-s comprèn que no regressas a Espanya, ans bé complis lo seu propòsit, que fóu, aprés d'arribar a Roma y confiar sos planys y congóxes al Pontífech, fer ab Francesch I axò que acabava d'atemptar ab Barba-Roja, cercarlo y perjudicarlo en sa meteixa terra, penetrar ab lo seu exèrcit dins França, com axí ho féu, a la primería del vinent any 1536, arribant fins a Marsélla, emperò no conseguint efecte, ja per la contrarietat de la pésta qui flagellava les legions, qui s'estengueren per Picardía, ja per altres obstacles que trobassen a Provença, y adhuc en lo metéix setge d'aquella ciutat, lo resultat fou tenir que tornar-se-n al teyatré de la guerra, a Italia, que no se-llunyarà fins a les darreríes del metéix any, per tornar a Barcelona ón lo trobarèm con ne será hora.

Plasent és observar, a mida que-s van esposant aquests féts generals, lo contrast que ab aquests ofereix la vida

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

íntima del nostre poble. Per Turchs o per Cristians, y sempre per ambicions, afligits han de contemplar constantment certs pahissos com s'inunden de sanch llurs camps y ciutats, y Catalunya, axicom altres Estats Espanyols, gaudeixen pau octaviana; mas la capital de la nostra ínclita nació sap profitar-se d'aquest benifét, provant al món qne l'oci de les armes, al qual l'han relegada d'ençá que los Estats de la antiga corona d'Aragó són provincies espanyoles, no ha de conduhir-la jamés al oci de les sciencies y dels avenços ab que aquell segle convida. Encare que Catalunya, axicom havèm provat dés dels primers regnats dels Comptes-reys, havía tingut famoses universitats literaries o *Estudis*, segons llavors ne deyen, l'esperit reformador y avançant de la época indicà als nostres prohomens, que calía donar a aquells tota la importancia que requería, axí en çò del moral com en çò del material, una ciutat com Barcelona; y axí vehèm que, méntre per ventura mólts dels naturals de Catalunya, per lleyaltat al Emperador o per la natural antipatía a Francesos, prenien mort als encontorns de Marsélla, o a les portes de Milà, que n'era llavors senyor, per testament y heretatge, Carles, la capital catalana tractava d'alçar un edifici digne y capáç ón s'hi albergas la sciencia en totes ses ramificacions (1). Hi havía llavors encara l'Estudi o universitat de Lleyda, no menys famós que lo de Barcelona en la antigor, y precisament en la metéxa ocasió en què aquesta s'esforçava per alçar un gran edifici, qui ajudas a la magestat del principal céntre d'ilustració de Catalunya, s'esdevenía a la universitat lleydatana quelcom gréu que no encertam a esplicar; car, séns tenir gens d'acompanyança ab les aspiracions de Barcelona, comportava aquella una reforma, en sentit restrictiu y per manament del seu protector l'emperador Carles. Aquest, donchs, ab lletra, donada en la galéra Imperial lo 30 de Maig del 1535, prevenía lo seu cosí, lo

(1) *Llibre de les coses assenyalades*, al parlar del nou edifici progectat, s'hi consigna que «éra abans la Universitat literaria a les cases que vuy posseheix En P. Aymerich, davant la volta de micer Ferrer, carrer qui trau a la riera de Sant Joan.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

virrey don Frederich de Portugal (que d'algun témps ençà observam que ja no s'intitula bisbe de Sigüença, sinó arquebisbe de Çaragoça), que «essent molt necessari establir de nou y redreçar l'Estudi general de Lleyda, lo qual per sa antiguitat y per quant importa al bé y utilitat de tots los reyalmes y senyorius, y dels catedràtichs y estudiants qui hi residexen, y essent sa voluntat que no solament fós conservat, sinó augmentat, com axí ho acreditá per una provisió donada en Toledo lo 20 de Maig del 1534, cometent al metéx lloch-tinent general plena autoritat y potestat per la visita, refórma y redreç del dit Estudi, etc.; » y havènt sabut per altra part que no éra estat possible efectuar lo dit manament, solicitat al metéix témps per los síndichs, capítol y Estudi de la dita ciutat, los quals «desigen en gran manéra que s'enténga en reformar les lectures del dit Estudi especialment en Arts y Teología, molt convinents al servey de Déu Nostre Senyor y nostre, *majorment en concorrença de tantes heretgies com en la actualitat formiguejen en algunes parts;*» que pas, per tant, lo dit virrey a fer la visita a ell comesa, y suprimesca la càtedra de Teología, «per considerar que *l'orde antich de les dites lectures observat en lo dit Estudi, éra inútil e infructuós*» tal com díes enrere fóu suprimida la càtedra d'arts, aplicant los emoluments d'abdues càtedres de manéra que los cursos y exercissis necessaris, axí d'arts com de Teología, se tinguen y puguen fer *ab tot effécte*, y complint tot lo demés que convinga tocant al redréç, reforma y bon estament del dit Estudi general y Colegi de doctors *tant respecte del cap com dels membres* (1).

De tal manéra coincidía aquest fét ab l'afany que demostrava Barcelona per pujar un edifici propri per Estudi y ampliar l'antich establiment d'ensenyança, tant que, un any aprés de la data que porta l'anterior document, s'era conseguit augmentar los cabals per l'obgécte que los Concellers se proposaven; y és aquesta circunstancia molt digna de la atenció del llegidor, car per més que lo Rey no dexaría

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 3923, foli 362, revers.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'ésser patró o protector de la universitat de Barcelona axí-com ho éra de Lleyda, les grans millores que anaven a proporcionar-se a aquella, no éren degudes al govern del Rey ni de sa cort, puix que n'era la iniciativa de la Municipalitat y la messió de particulars de la ciutat convidats per aquella. Axí vé consignat aquest molt honrós recort per Barçelona en los seus *Anales Consulares*:— En aquest any, mogudes per l'esperit Sant algunes persones devotes y letrades, féren oferta al Consellers, ja d'algunes rendes, ja de diner comptant per construir un Estudi General en la present ciutat, y comprent aquells aquest gran benifèt per la cosa pública, féren elecció de persónes de tots estaments per que concertassen lloch, mestres y lliçons y recoreguéssen la ciutat en questa de majors donatius; y tal fóu lo resultat, que axí com la ciutat tenía antigament sols 150 lliures de renda per l'Estudi, lo die de Sant Llorenç, qui és lo 10 d'Agost, ja trobaren que la renda pujava a 500 lliures, séns comptar altres mil lliures qui havíen de servir per la edificació del Colegi; de ón, s'aplegà lo concell de cent jurats, y per éll fóu senyalat local per l'Estudi o Colegi, que fóu al cap de la Rambla, ón pesaven la palla, entre lo portal de San Sever (Canaletes) y lo punt ón s'allogaven los bracers, al qual punt començaren a aconduhir encontinent pédra y endemés necessari per la fabricació, y avançà aquesta ab gran activitat, dés la diada de Sant Bartoméu.

La solemnitat ab que fóu colocada la primera pédra, va descrita en diferents dietaris, construhiren un altar en lo qual figurava una imatge de Santa-Eularia, d'argent, que la Municipalital facilità, la de Santa-Agna, propria de la esglesia d'aquest nom, y pot-ser una creu, puix que sóts la advocació de la Creu y d'aquelles dues santes s'alçà l'edifici; obriren una gran vall'ón devía asseure-s la primera pédra, tot açò dessóta un espayós envelat, y aplegats allà los Concellers, ab totes les restants autoritats y convidats, lo bisbe de gracia En Joan Miralles colocà la pédra, benehi lo local y la obra, y s'hi donà principi, lo die 18 d'Octubre.

En aquesta ocasió hi hà qui parla del Colegi d'En Cor-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

delles, qui s'encomençà en aqueix metéix regnat (1), havènt-ne perpetuada la memoria la *Academia de ciencias naturales y artes*, qui sóts aquest nom subsisteix encare, y per la relació que pogués tenir ab lo nou Estudi lo mencionat colegi, no crehem sobrer reproduhir quant ja escriguérem en una altra obra histórica, anys enrere, sóbre Barcelona, al tractar de sa Universitat literaria: «D'aquesta institució nasquéren ben prompte consumats y profundes savis qui éren la honor de la ciutat; féren-s'hi cèlebres per llurs debats los dexebles de En Cordelles, en llurs certamens literaris e improvisacions; y en élla, per fí, trobaren socórs y vida los desvalguts als quals la sort concedía talent, mas no fortuna, puix, a dispeses de la Universitat se mantenía cert nómbre d'estudiants pobres, qui trobaren durant llurs estudis certa propina ferma que anaven a recollir diariament al Hospital de la ciutat. Se componía lo claustre de quatre facultats majors, a sabèr, teología, dret canònich y civil, medicina y arts, distribuhides en les següents càtedres: 6 de teología, 6 de dret, 5 de medicina, 6 de filosofía, 3 de gramàtica, una de retórica, una de cirurgía, una d'anatomia, una altra d'hebreu y una altra de gréch. En la dita universitat En Francesch Escobar, métge, varó eloqùent, y En Pére Joan Núnyeç, valencià, ensenyaren gayre-bé vint anys en profit dels llurs ohints, la filosofia y abdues llengues.»

L'edifici que-s bastí en témps del emperador Carles éra grandiós y capaç, tenint en son centre un immens pati, y jatsía senzill en son esterior puix no presentava sinó uns immensos finestrals séns ningun ornament, l'únich y principal arreu del seu fróntis, les armes d'Espanya, per la faysó còm éren representades bé revelaven ensémps que la época

(1) Lo Feliu, valènt-se d'un Dietari del metéix Colegi al qual nos referim, s'espréssa en pareguts térmens: «Dic primer d'Abril (1538), posà la primera pédra lo César, per la fàbrica del Colegi d'En Cordelles, que ab privilegi del Emperador, any 1531, havia fundat En Joan Cordelles, trobant-s'hi aquest any present En Jaume fill seu, lo qual, l'any 1572 dotà liberalment lo dit colegi sóts la Reyal protecció del senyor rey don Felip I.» Per aquesta nova podèm quasi donar per cosa ben distincta lo Colegi de la Universitat d'*Estudi*, séns defugir que los dexebles d'aquell se distingissen en aquest.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del sobirà regnant, lo gust del Renaximent, y fins, poch o molt, la justificació del aveniment més sóbrexint d'aquell segle, lo descobriment d'Amèrica; car comprenien la generalitat de tots los corters qui, ab més o menys proprietat, han representat de llavors ençà l'agregat dels escuts dels diferents Estats antichs espanyols y d'altres dominis sotsmesos al rey d'Espanya, anava acompanyat l'escut general per dues àligues imperials, éra la coróna del cim no oberta com les que anteriorment se troben, sinó tancada y quasi pot dirse de fórma imperial, y les dues colónes qui s'alcen al costats porten lo *Plus Ultra*, çò és, lo *Plus* séns lo *Non*, particularitat ab la qual s'assenyalava aquell edifici pot-ser abans que ningun altre dels qui de llavors ençà s'alçaren a Espanya. Seguí aquell importantíssim establiment, fecunde sementer de tantes notabilitats scientífiques, fins al any 1717 en què los àulichs del prímer Borbó concebéren la eczótica pensada de traslladar-lo a la erma Cervera, y l'edifici, que-l destinaren a caserna d'artillería, se conservà fins al any 1843 en lo qual tinguéren la idea de proporcionar una nova y avinent sortida a la ciutat per lo cap de la rambla, obrint en aquell punt lo portell que-n diguéren d'Elisabet o *Isabel* II.

La alternativa de triumfes y dissorts que anaven esperimentant los dos grans competidors al Piamont y a la Provença, qui éren los dos fócus principals de la guerra, llevaren tota esperança de pau y benestar a quants la desijaven, y lluny de veure-s la fi de tants desastres, encare feyen a esperar major complicació y conflicte per no cessar lo Turcb en sos propòsits, vehent-se la ómbra de Barba-roja traure per tot-arreu lo cap, y per la temor endemés de la aliança que aquell pogués contraure ab qual-se-volgués nació cristiana, axicom de públich deyen. Carles, qui éra personalment concorregut a la guerra de Provença, imaginaría nous plans y combinacions, que fóra difícil endevinar, y regressant a Italia, per allà s'entretingué fins a les darreries del any, en què Barcelona, segóns apunten los Dietaris, va rebre la nova de sa embarcada a Sahona lo díe 25 de Novémbre, essent arribat de fét a la capital catalana lo 6 de Desembre, aprés d'ésser desembarcat lo díe abans a Palamós o Cadaqués.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Durant la nova estada del Cèssar a Espanya, y méntre pot-ser que-s feyen los fonaments de la pau general, la armada de Doria no dexà de vigilar la Mediterranía, internant-se per Orient, tant que desbarata a Corfú un gran nómbre de galéres Turques, de ón la provincia d'Otrant restà lliure de invasió; y en les nostres propries mars, segons lo Feliu, ab referencia al Vera, davant Coblliure ahurtaren les galéres de Espanya, governades per don Alvar de Baçan, ab deu galiotes d'Alger, qui-s prenguéren a fugir al veure-s acomeses emperò dexant alguns vaxells en podèr dels nostres: e «importà aquesta victoria per provar la amistat dels francesos y mauritans,» apreciació molt escahent del Annalista, que no cauríem en admetre-la, per qual rahó callen les histories tocant de tan perversa lliga, si no la vehéssem confermada per un document irrecusable al qual bentost nos caldrà fer referencia.

No sabèm lo témps que estigué lo Cèssar a Barcelona, crehent no-més que se-n anà a Castélla y tornà a Aragó, ón lo trobam tantost, per tenir noves córts generals a la Coróna; emperò consta bé que méntre hi estigué recomanà al virrey y demés autoritats la constant vigilancia per la possibilitat d'invasió del francès combinat ab lo Turch: per açò tals preparatius d'armament y defensa féren-se a Barcelona, que a élls, séns dupte algun, deu atribuir-se en gran part la major organització de la Coronela, ja portas o no aquest nom encare, confermant-se, per tal, axò que congecturam fà poch tocant d'aquesta importantíssima institució militar urbana, no coneguda en la majoría de les ciutats espanyoles, y que molt los sabría bó de possehir los senyorius més lliures d'Italia y les més populoses ciutats estrangeres.

Consignen aquesta important nova los *Anales Consulares*, y per son contingut veurà hom provat certament quant acabam d'espondre: «... y arribà a S. M. nova certa de que lo dit rey de França havía fét lliga ab lo Gran Turch, y tingué molts avisos com aquest havía combinat y estava combinant una gran armada de moltes galéres, naus, asquirasos *(sic)* y diverses fustes de rems, la qual havía de venir menys que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sabéssen per què ni per ón; la qual cosa vista per S. M., com a persóna savia y pròvida, féu passar avis a totes ses terres marítimes y fronteres de França per que s'aparellasssen y posassen en armes, ab la fí de que no-ls arreplegassen desprevinguts los llurs enemichs, qui éren lo rey de França y lo Turch; y tan bell punt com aquest avis va rebre lo senyor virrey a Barcelona, va comunicar-lo als Concellers, qui, aplegant-se encontinent, féren elecció de diverses persónes per que-s constituissen en consell de guerra per tal de consellar quant convinguès en arribant-ne lo cas, y la faysó còm devíen dispondre-s. Primerament elegiren alguns cavallers, qui ab los prohomens de les confraríes ensémps éren tinguts passar una visita a totes les cases, en companyía dels Concellers y lo virrey; deliberaren que totes les confraries passsasen revista de dos en dos, çó és, la úna numerosa y la altra reduhida, ab son alfereç, bandéra, sargento, tambors y pifres.»

Seguint aquest orde, durà molts díes la revista, séns dupte per aplicar-se més especialment a la organització de quiscuna (1) de les companyíes, y espréssa una altra nota, continuació de la anterior, la decisió y escalf ab què-s dugué a efécte la crexent institució en consemblants paraules: «Molt diner esmerçaren les mencionades confraríes en lo vestuari, invertint-hi una gran suma, per ésser tants los arreus de seda, y alguns de brocat, y los brodats d'or, que arribava *en gran follía*, y féren-se bandéres de guerra y tambors. Les persónes elegides nomenaren un capità per cada dues companyíes, y *coloner* o *coronel* de tótes En Felip de Cervelló; y després se partí la muralla a troços, encarregant sa custodia a diferents cavallers.»

(1) Veus-ací l'orde sóts la qual féren mostra les confraríes: «15 de Març; la dels Blanquers, y la dels Corders; 27, Assahonadors y Flassaders; 18, Julians y Ollers: 20, Freners y Espasers; 1, d'Abril, Teixidors de llana y de lli; 2, Çabaters de S. Mach y de S. Crespí; 3, Hortolans y Matalassers; 4, Fusters y Boters; 3, Sastres y Garbelladors; 7, Mariners, Barquers y Pescadors; 8 Calçeters y Esparters; 12, Texidors de vels y Corredors de bestiar; 14, Carreters y Daguers: 22. Carnicers y Mestres-de-cases; 12 de Maig, Ferrers del Regomir y altres ferrers; 13, Pellers y Taponers: 20, Perayres y Pellicers: 22, Corredors-de-coll y Rejolers; 24, Forners y Taberners; y 30, Argenters y Cotoners.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Arribada la ocasió que li semblaría oportuna a Carles per la celebració de les córts, aprés de feta la convocatoria de costum, se traslladà personalment a Monçó, per que lo resultat ne fós tan eficaç com se proposava. Féu-se aquella en nom de Carles y Joana, datant-la a Valladolit lo 16 de Juny del 1537, y senyalant per la reunió lo díe 27 de Juliol, en lo qual probablement donaríen principi: emperò la presencia del Cèsar no fóu fins al 13 d'Agost. La proposició o discurs dè la Coróna, que Carles féu llegir per son proto-notari y conseller Miquel Climent, éra escrita en catalá, y son contingut és una ressenya tan minuciosa com curiosa de tot quant li éra esdevingut al Emperador dés de les anteriors córts, una revelació dels enganys e inconseqüencies polítiques que s'esperimentaren, una descripció de les batalles y combinacions de guerra que-s verificaren, una apuntació engrunada de tots los afanys y contra-témps que-s comportaren, indicant, en conseqüencia, les temors de quant podía sobrevenir, de tórma que pot ésser considerat lo dit rahonament com a una plana de memories íntimes del metéix personatge qui ho dictas o manas escriure. En aquest document al qual sus-are aludirem, al parlar de la aliança del Francès ab lo Turch, car séns embuts y ben clarament diu Carles aprés d'espondre los motius qui pricipitaren lo seu retórn: «... y sabènt que lo mencionat rey de França, tenint ab lo dit Turch contínua y estreta inteligencia, confederació y correspondencia, com és notori per los embaxadors y demés persónes que-s tracten l'ún al altre tots-jórns, y ho ha demostrat clarament la companyía que mantenien les galéres del dit rey de França, l'any passat, ab les dels Turchs, compartint-se entre sí les robaríes que feyen dels Cristians, les quals galéres son estades tot aqueix ivern y estan encare entretingudes a Marsélla, y per altra part la vinguda del embaxador que, díes enrere, envià lo Turch a la República de Venecia per declarar-li espréssament la germanor y unió que té ab lo rey de França, y sa deliberacio de venir en persóna contra Nós y los nostres reyalmes, etc.»

Ab tal motiu, prevehent més la possibilitat de la invasió,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que no lo perill, y recordant que sols per ses combinacions dexà ja d'esvahir lo rey de França per Perpinyà, emperò que ho podía verificar la hora més impensada, esplica lo Rey les mides que a près en tots indrets per burlar aquella unió y progécte, essent-ne úna (diu) «la gent que havèm fét venir de Castélla y que vista havèu passar per les fronteres de Perpinyà;» y com tanta urgencia y tantes combinacions noves per salvar la Cristianitat y les terres qui córren lo primer perill reclamen noves messions, d'aquí prèn peu lo monarca per requerir de nou tots los Estats de la Coróna d'Aragó, suplicant-los que facen axò que tots-témps solíen, fent compte, confiat en llur amor y zel, que l'han d'ajudar y socórrer *ab la major quantitat que puguen y en lo més breu témps possible*, per qué, ensémps ab la ajuda dels altres reyalmes, hom puga provehir lo necessari, al qual obgécte sols los préga (prometent-los, com sémpre, que-ls hi farà tot lo bé que-s merexen) que no permeten que sia ell tingut deturar-se gayre en les dites córts, y que ab la major brevitat procuren que-s vinga a la conclusió de les metéxes. Lo procurador y vicari general del arquebisbe de Valencia, Joan de Gays contesta ab la fórmula bréu y costumada que la conexèm, y convé ací notar que aquesta és la primera vegada que vehèm contestar en castellà per un representant de Valencia, ab tót y no ésser aquesta la llenga de la terra, y d'ésser lo discurs del Rey en català, çó és, la llenga oficial y més parlada en tots los Estats de la Coróna d'Aragó, llevat del primitiu reyalme d'aquest nom, qui podía contestar en sa llenga, con a algun dels seus fills li tocava respondre al discurs reyal en les córts de Monçó.

Donaren-se aquestes per concloses lo die 19 de Novémbre, y ab tót y la recomanada préssa del Cèssar, no dexaren d'ésser profitoses en quant al obgécte legislatiu; car, respécte de Catalunya, se dictaren les constitucions, que lo curial trobarà en nostre venerable còdech, y per quant toca al monarca, no pogué restar descontent, puix que Catalunya sola, *com a donatiu gratuit y voluntari*, oferí a la Sacra Catòlica y Reyal Magestat de Carles de dues-centes-deu mil lliures ca

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

talanes (en algun dietari, no sabèm si per errada o per un altre motiu; se-n hi consignen dues-centes-cinquanta mil). Suposam que los demés Estats fariên consemblants donatius, y con un hom contempla tan grans sacrificis, y considera la organització dels antichs Estats qui constituíen los dominis del Rey únich en aquell témps, diversa de la que donaren al unificat reyalme d'Espanya, molt posterior, admira certament y cor-prén, no sabèm si dir la lleugeresa o l'esclussivisme de certs autors d'histories generals qui no senyalen més Nort a la brúxula Reyal, que Castélla, y que tractant de córts, com a gran mijà per obrar ab desempatx y encertadament lo monarca, mencionen solament les de Castélla, com si fóssen úniques y representants de tota la monarquía espanyola.

En los processos de les de Monçò que-s conserven al Reyal Arxiu; havèm escorcollat, en aglevat, apart del llur anament general, los incidents secundaris que comprenen, sistéma que havèm seguit dés del començament, ab la pruhija de descobrir féts curiosos que-s són escapats als investigadors, y que no obstant són devegades camí per esclarir importants veritats, o preludis d'aveniments qui tantost se desenrotllen ab major proporció; y la nostra perseverancia no és estada aquest colp infructuosa, car nos havèm trobat ab dos planys si l'ún curiós, l'altre més, per les noves que respectivament enclouen. Es lo primer relatiu al mal comportament dels comissionats de S. M. per la talla de fustes als vescomtats de Cabrera y de Bas, especialment al térme de Mont-palau, per la construcció de les galéres que darrerament se construiren a Barcelona per la gran armada; car apart de no fer-se la talla tal com s'éra pactat, excedint-se y abusant los dits oficials, tallant de manéra no deguda, y fent servir los arbres per lo llur ús particular, venien arbres qui valíen quatre ducats per un ducat, pins avaluats en un ducat quiscun per sis sous, y les alzines que-n solíen vendre la fusta per quintars, les concertaven per pécés: y lo segón se descóbre per lo nomenament de mossèn Tomas de Boxadors, senyor de Ivarts, per posar-se en contacte ab los pahers de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lleyda, ab la fí de *rebre certes informacions sóbre los desordens causats per los soldats qui passen per lo Principat de Catalunya.*

Lo primer document, que-s presentà, a la sessió del primer de Setémbre, a les córts com en apelació, per no havèrlo volgut admetre a la Reyal Audiencia, lo signava lo síndich del térma de Montpalau en nom de tots los habitants dels vescomtats que-s nomenen; y lo segón, produhit a la sessió del 25 d'Agost, lo signaven, en representació dels tres estaments del Principat, tals personatges com los següents: lo bisbe de Vich, lo duch Almirall (probablement En Ferran de Cardona almirall de Nàpols, qui éra en aquella ocasió lo degà o president del Braç militar), y en Francesch Terrer, conceller y síndich de la ciutat de Barcelona. La importancia que atribuim a aquests documents la compendrà tan prést lo llegidor: per lo primer se justifica que encare en lo XVI segle les fustes dels vaxells catalans prestaven la metéixa utilitat per les galéres, que lo fustam portat després d'Amèrica, y, jatsía incidentalment, que los oficials reyals sabíen abusar y propassar-se dels llurs càrrechs, introduhint de semblant fórma, si axí-ns és donat dir-ho, la antipatía que-ls va tenint lo pahís, costumat a tractar fins a-les-hores ab comissionats de la Diputació, que-ls sabía aquesta castigar ab severitat com no cumplíen; per lo segón, axicom ja venim planyent-nos dés lo temps d'En Ferran *lo Catòlich* y de la creació del exèrcit permanent, se veurá l'agregat més o menys numerós y precipitat de gotes que van cahent aquest colp dins lo vas de les nostres angóxes, ón no hi dexaran de caure més avant altres gótes còm aquestes, y ab tanta insistencia, que acabaran per fer-lo vessàr, inundant les libertats patries.

Finides les córts de Monçó, traspuntaren alhora símptomes de pau y de guerra, no sabènt-se quins prevaldríen a la fi: se publiquen a Catalunya, axicom en tota la cristianitat, Jubileu, per suplicar Déu la reconciliació tan desitjada entre los prínceps cristians y que-s confederassen contra l'enemich comú y de la Fè, y al metéix témps se veyen anar y venir de la frontera comissionats, séns resultat posi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tiu, fentse aquest més duptós, en vista de la arribada soptosa del Cèsar, qui entrà com d'incògnit, o almenys séns ostentació ni preparació, a Barcelona lo díe 31 de Desémbre, no movent-se de la ciutat (ón colgé les funeralies de la duquesa de Saboya, germana de la Emperadriu, lo díe 28 de Janer del 1538), fins al 12 de Febrer, precisament per anar a visitar les places de Giróna, Perpinyà y Salses, com axí ho féu, anant acompanyàt de molta gent d'armes.

La inutilitat de la assentada dels comissionats a la frontera, de la qual tantost parlarèm, la fallença de noves generals, y lo viatge del Cèsar a les fortaleses qui éren les principals ciutadelles per empatxar tota avançada d'un invasor per la part de França, havíen d'omplir de recels los amadors de la pau, qui no sabíen conèxer si les prevencions de guerra éren desigs de pau,—com devegades s'és interpretat *si vis parem para bello*,—o si éra previsió molt adevençada, tenint de venir forçosament la pau, de conservarho tót a punt per la hora que aquesta se trencas, com de fét axí tingué de succehir. Ja veurèm quin éra lo veritable fóns d'aquestes aparences en acabat que hajam esplicat, de passada, tal com prometérem, la singular assentada dels comissionats.

«Vers lo 4 de Desémbre del 1537, partiren de Barcelona monsieur de la Gran-pela (*sic*), flamench, y lo senyor Cóbos, comanador major, acompanyats de molts cavallers y gentilshomens, los quals S. M. trametía a la frontera, entre Salses y Leocata, ón s'éra concertat que hi estaríen, per part del Rey de França, lo gran mestre de França y lo cardinal del ..., ab podèr per establir la pau entre abdós reys: s'albergaren en tendes al referit lloch, a un trét de ballésta los uns dels altres, y cada díe s'aplegaven tots quatre sols, fent cap quiscun de per sí a un punt ón està marcada la ratlla de la frontera dels dos reyalmes, y allà asseguts en cadires, romanent sémpre los Francesos un xich apartats, duraren los lluts parlaments per espay de trenta díes consultant continuament úns y altres ab les respectives Magestats, y fent-se alhora mutuals presents: emperò va dirse que no havíen conseguit establir ningun concert, ans bé jaquiren-se enemis-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tats, y sols després fóu sabut que s'era donada tréva al afer.»

Preveuría semblant resultat l'Emperador si ún observa la data en què arribà a Barcelona, y tenint en compte la de la anada dels comissionats y los trenta dies de durada de llur inútil assentada, emperò algun nou resort calgué tocarse, o potser profitaren la estada del Cèsar a Perpinyá per resoldre millor, con lo díe 27 de Febrer ressonaren per tots indrets de la ciutat trompetes dels *pregoners*, fent assabèr que s'éra establert tréva fins al primer de Juny vinent, y lo metéix díe que Barcelona va saber aquesta novitat, hi entrava, a hora tarda, l'Emperador de tornada de Perpinyà y Salses. No passava alló d'un simple preludi: lo fóns, com diguérem, d'aquelles aparences éra un altre, y anam a esplicar-ho. L'ancià Pontífech, amador de la pau y considerant los perills de la Esglesia, volía de totes les passades posar-hi remey: per la Esglesia, escollint nou cardinals qui estudiessin tot quant freturava reformació, y més que açò aparellant lo camp per un concili general; y per los mals qui afligíen tot lo món, procurant que los dos irreconciliables enemichs transigissen, y s'aliassen contra l'enemich comú, lo Turch, al qual obgécte consellava o reclamava una assentada personal, ón hi concorrería ell en persona, senyalant-se com a punt de reunió la ciutat de Niça.

Alguns autors nacionals, inclus lo Mariana en lo *Sumario* de sa Historia d'Espanya, espliquen d'una manera confósa aquesta assentada, puix diuen que «ni menys se-n pogué sortir de que lo Francés y lo César se vehéssen,» cosa que faría duptar de la realització d'aquella, si no esclavissen lo dupte les apuntacions dels nostres Dietaris, axi com tantost veuràn. Que allà féren cap los tres personatges és innegable, y prescindint, com alguns asseguren, de si lo motiu de no convenir-se fóu per la questió de Lombardía, que no se-n volíen despendre ni Carles ni Francesch, proposant lo Papa donar-la a un tercer, qui éra parent séu, la veritat és que la pau definitiva no-s pogué conseguir, limitant-se no-més a fermar tréves per deu anys, período que altres autors han cregut com de veritable pau o quietut, y axí ho assevéren,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de fórma que ometen del tot los féts qui s'esdevénen a Perpinyà pochs anys després, dels quals nos ocuparèm molt particularment, per provar que la pau o quietut no durà lo dit periode, com se creuen, y que obrà lo Francès tal com solía sempre obrar, ja del tractat de Noyó ençà.

Lo Mariana, qui dóna lloch al dupte tocant a la entrevista de Noyó, diu, no obstant, que de camí, a la tornada del Emperador a Espanya, se vehéren los dos reys, y que la cosa de major importancia que-s conclogué fóu que lo rey de França perdonas y rebés en sa gracia l'Andréu Dória; y ací és ón anam a estractar en aglevar les apuntacions dels nostres Dietaris, per dexar esclarits tots los duptes y omissions, y veure de fét qué eren les aparences a les quals demunt aludirem. Segóns aquelles, donchs, lo díe 25 d'Abril, l'Emperador s'embarcà a Barcelona, en la galéra capitana del Doria, y acompanyat de vint-y-vuyt galéres y altres vaxells, partí a les sis aprés mig-die envers Niça, ón «hi aturaren lo Papa l'Emperador y lo rey de França, *quiscum en lo seu alberch, separat l'un del altre, y aprés de molts debats no-més pogué conseguir-se tréva per deu anys*, puix que la pau final no pogué conseguir-se;» y que al tornar-ne Carles costejant *davant Fransa, que venia terra a terra*, a un punt que no-s nomena (l'Aygues Mortes del Mariana?), vehent lo rey de França passar la Capitania, s'hi dreçà un baxell, y digué al Emperador que fós servit desembarcar, y sopar ab éll; y havént acceptat Carles, baxà ab alguns cavallers, y-s trobà voltat de la Reyna, germana de la Emperadriu, de la Delfina ab sa fillastra, y d'altres persónes de la familia Reyal. En companyía d'aquestes sopà l'Emperador, y a una altra sala, ab lo duch d'Angulema segón-génit del rey de França, soparen mesclats los cavallers Francesos, Espanyols y Flamenchs; y l'endemà, ab igual orde, féren un gran àpat, aprés del qual aplegaren-se tóts a una altra sala, y davant tota la cort tractà Francesch a Carles de bon germà *bon frére*, y li penjà al coll la cadena d'or que portava, corresponent-hi Carles fent-li aximetéix present de la séua, y donant després grans joyells a sa germana, la Delfina, a *Madama filla del*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Rey y a les demés dames, embarcant-se de bell-nou, ab la major alegría, dret a Espanya. Entretant lo die 28 de Juny, se publicava a Barcelona la tréva de deu anys (qui éra començada a córrer dés lo primer del metéix més, o sía al finir la tréva anterior), y lo díe 20 de Juliol tornava a desembarcar l'Emperador, qui éra arribat ab una armada de trenta galeres. Tant sols sis díes aturà Carles a Barcelona, puix partí de nou lo díe 26, a quatre hores del matí, segóns diuen, dret a Castélla.

L'endemà de la sortida del Emperador, Barcelona escoltà en totes ses places y demés paratges públichs una crida Reyal, per la qual se feya assabèr que, si bé s'eren fermades solament tréves, constava de fresch que lo Cèsar y lo rey de França *éren ja amichs y estaven avinguts de fer pau final*, per ésser mitjançades entre élls diverses prometences y compostes: a conseqüencia d'això féu se a la ciutat solemne professó com en diada dèl *Còrpus* per retre gracies a Déu de *tanta concordia* y per que fós servit *volér mantenir-la y augmentar-la*. Si lo fét éra cert ¿per que feren la crida ans de partir l'Emperador? ¿éra potser un mitjà inventat per sossegar la descofiança que aquell hagués observada en la ciutat durant sa nova y curta estada? Ho ignoram; emperò la veritat, axicom tantost veurèm, és que ni les tréves fóren tréves, car ans de quatre anys pogué regonèixer lo Cèsar que no éra infundada la desconfiança de Barcelona, posat, com és possible, que n'hagués sentida la dita ciutat.

Romangué aquesta vegada per alguna temporada Carles llunyar de la nostra terra, ja residint a Castélla, y sóbre tót a Madrit, segóns és de veure per los darrers documents que signa ans d'absentar-se de la Península, eczistents en los arxius, ja per mor del viatge que li calgué empendre vers Alemanya, ón l'ocuparen molt gréus afers.

Durant la absença de Carles, y ab la confiança de pau, Catalunya no isqué de son costum, y llevat d'una prohesa de mariners qui tingué lloch a Salou en lo restant, res de particular no s'ofereix digne d'atenció, com no sía una continuació d'ostentacions funeraries que la capital se véu en lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

devèr de complir per la inesperada mort de notables personatges. La prohesa fóu que una gran embarcació de maures —y açò séns ésser espurna dels nous fums de Barba-roja, prova quant menys que los pirates africans sabíen profitarse de la absença del Doria, qui batallava debades contra los turchs de Castell-nou de Sefavonia,—s'apoderà d'algunes naus y bastiments de mercaders, carregats d'oli, blat y altres mercaderíes. Axí que ho sabéren a Barcelona, isquéren sens triga dues fialéres que hi havía al motl, y encalçant lo pirata en les aygues de Salou, retéren-lo, fent-li vuytanta esclaus moreschs, libertant los captius que duyen, y restituint los buchs apresonats als llurs senyors.

S'escaygué aquesta fèta l'any 1538, y la tanda d'ostentacions funeraries tingué començ en lo prop següent, axicom anam a veure: la primera defunció notable fóu la del virrey don Frederich de Portogal, arquebisbe de Çaragoça, qui-s mori lo díe 6 de Janer del 1539 (y no a l'anterior, com s'hi erra lo Feliu:) la segóna fóu la d'un infant que la Emperadriu parí ja mort, nova qui arribà a Barcelona lo 7 de Maig del metéix any; y la tercera fóu la de la metéixa Emperadriu qui s'esdevingué a Toledo no gayre aprés d'aquell desventurat part, lo díe 1.er de Maig del 1539— també errat per lo Feliu.—Per aquest orde se celebraren les competens funeralies a Barcelona, y si fóren molt caracteristichs los del virrey, s'assenyalen per cerimoniosos los del infant qui no arribà a veure la llum, y per altament sumptuosos los de la Emperadriu, de la qual tan plasents recorts la capital del Principat conservava.

No sabèm la data justa del nomenament del nou virrey per lo Cèssar, si bé crehèm que fóra molt immediat, car als Dietaris de la Diputació s'hi consigna que lo díe 14 d'Agost del 1539 (nova comprobació de que lo Feliu en los seus Annals aplicà los féts d'aquest any al anterior), jurà a Tortosa, y després, lo díe 23, féu sa entrada pública a la capital, y prestà, ab la formalitat y cerimonia de costum, lo degut jurament, en presencia dels Concellers, Diputats y demés autoritats. Era lo nou elegit Francesch de Borja, duch de Gan-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

día y marqués de Lombay—lo metéix qui mes tart entrà en la Companníà de Jesus, y que-s venéra, canonitzat, com a sant.—Per més que alguns biogafs atribuexen lo desengany del món que tingué Francesch de Borja, a la contemplació del cadavre de la Emperadriu, perçò com pogué convèncer-lo aquella vana ómbra de les miseries d'aquesta vida, crehèm que més alts mòvils tingué sa resolució; car lo seu nomenament de virrey, com indicarem, és posterior a la mort de la Emperadriu, y-l vehèm seguir en lo càrrech polítich y militar alguns anys, intervenint en lo següent com fóu posada lo primera pédra, lo 14 de Juny, per lo nou baluart del ví, jurant al príncep Felip a les darreríes del 1541, y en altres actes als quals tindrèm ocasió de referir-nos. Havèm tingut punt en senyalar aquestes noves, per estalviar la errada a ón podía menar la llista dels llochs-tinents generals o virreys de Catalunya, que reproduhí lo Campmay en un dels seus apèndechs, ón no s'hi dona sinó un any de durada al viç-regnat de Borja, del 1539 al 1540, advertint de passada que no és aquesta la sola errada notable que conté la dita llista, presa no sabèm de ón y copiada ab la major bona fè.

L'any 1540 fóu séns dupte lo de l'anada del Cèsar a Gant. Tingué l'Emperador una rauxa tan venturosa com perillosa, puix travessà per França, menys de sabèr ningú per quines fronteres començà lo viatge, constant no més que a aquestes féren cap los fills del Rey, y que dés d'Orléans a Paris l'acompanyà lo metéix rey Francesch en persona.

Ans d'un any li reexí a Carles sossegar Flandes, y passant a Alemanya, per concórrea a la dieta de Ratisbona, que no donà resultat en quant a enténdre-s pacíficament ab los Luterans, baixà de nou lo Cèsar a Italia, ón se vegé, en lo mes de Setémbre del metéix any, a Luca ab lo Pontífech, resultant d-aquella assentada, y vehènt los efectes de Ratisbona, la idea de convocar definitivament lo concili de Trent, durant los quals preparatius li saltá a Carles lo pensament de anar altre colp a Africa, esvahint Alger; mas tant li con-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

trastà a ses traces la naturalesa, que de poch li anà com no-s trobà séns armada y sénse gent, essent arribada aquella a Cartagena, segóns consta per lletra autèntica endreçada als Concellers barcelonins, retent-los mercès per lo zel que manifestat havíen trametentli socorsos y assistencies.

Més d'una vegada havèm indicat que les guerres d'Africa éren pretests ab la fi d'estar previnguts per unes altres. Ja se-n temés o no lo rey Francesch, o sía que lleus motius li bastassen a aquest per rompre de nou, la hora que lo Pontífech ja senyalava los legats per presidir l'important concili que tant devía influir en la pau general, de sópte veuen-se acomeses de nou per un exèrcit francès les fronteres de Flandes, y les de Catalunya sénten la petjada d'un altre estol comanat per lo metéix delfí Enrich en persona, lo qual menaça talment a posar setge a Perpinyà. L'Emperador pogué recordar y regonèixer aleshores la desconfiança de Barcelona, con pochs anys abans los trompeters Reyals, ab pública crida, volguéren convencer la gent catalana, tan conexedora del caràcter francès, de que les tréves éren ja amistat entre abdós monarques, y que prompte se transformaríen aquelles en concordia y pau durable.

Ne dexà Carles d'atalayar ab témps lo perill, y a esquivar-lo cercà lo camí, com sempre, convocant noves córtt a Monçó. Bé pot lo llegidor afigurar-se açò que lo Cèsar desitjava con, al traspuntar noves estretors, anava a entretenir-se en un afer qui éra tots-temps mirat ab fastig per los reys d'ençà que aspiraven a fer-se absoluts, llevat de que-ls fós productiu: ajuda o socórs, paraula ambígua qui podía significar feheltat y entusiasme, soldats, queviures, galéres, cavalls, diner, emperò generalment se traduhía per la darrera, çò és, un donatiu com sémpre. Era apremiant lo perill y ninguna ocasió com aquella per que lo rey demanàs y los súbdits accedíssen a les seues indicacions, sóbre-tot per part dels Catalans, puix que l'enemich trucava a la porta. La convocatoria datada del 12 d'Abril, éra per lo 15 de Maig; mas com per préssa que-s donassen, havíen de durar les córts alguns mesos, y per altra banda, dés de Monçó, podía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Carles envidés donar les disposicions bèliques que fessen mester per resistir l'invasor, ocupèm-nos d'aquestes per de prompte, reservant per després la descripciú de tot açò pertanyent a les córts.

La primera disposició de Carles fóu nomenar capità general per la guerra contra los francesos lo duch d'Alba, de antecedents militars ben coneguts, qui naturalment hagué de traslladar-se al principal céntre organitzador per la defensa a Barcelona; recomanà a aquesta y a tot Catalunya, ab major instancia, que tingués vigilancia, si bé poch calía amonestarne la nostra térra, moguda per son propri interès, y, segons certes histories generals, vinguéren com éra indispensable socórsos d'altres punts, a les armes dels quals ténen la gracia d'atribuir esclussivament lo merit del triumfe, séns fer lo més petit esment dels esforços dels nostres compatricis. Vejam lo córs que anaren seguint en la aplicació de les disposicions Reyals, segóns les importants apuntacions del *Llibre de coses assenyalades*, y còm se comportaren los nostres fins a la venturosa reexida d'aquella guerra imminent, tenint encare davant, per la deguda justificació, la Historia del Rosselló, escrita per l'historiador francès M. J. Enry. Aquest autor d'esperit més francès que no rossellonès—y los nostres llegidors bé compendran semblant diferencia, con fa a tractar de un pahis qui és are França y ans fóu inespugnable baluart contra élla,—parlant dels dos exèrcits qui s'aparellaren, l'un per obrar contra lo Brabant y Lucsemburch, y l'altre contra lo Rosselló, en brevíssima frasa, ans de referir-se a contemporanis, diu: «la *fortuna* fóu tan contraria al ún com al altre.»

En tractant de nacions tan aguerrides com França en aquella època, de reys tan ilustres, política y militarment, com Francesch I, es fer poca favor remetre a la fortuna la mala reexida de les empreses, puix no depénja aquesta d'aquella si la dissort és filla de la imprevissió y falla de tacte, tant més no essent aquesta la primera vegada que los francesos havíen provat fortuna a Perpinyà, y sabíen lo pà que s'hi donava. A disculpar aquesta indisculpable error, jatsía séns

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

confessar-ho, s'arramba l'autor modern a altres d'antichs, als Dubellay, qui dona a Francesch I aquest consell. «Si és fable l'estol qui anirà al Rosselló, serà destroçat, y si és numerós se morirà de fam:» donchs, puix l'un estrém y l'altre del dilema, dihèm nosaltres, són fatals, és cosa clara que havía d'exir malament la empresa, y la infalibilitat francesa no pot esplicar la tabollería, sinó per vía de la fortuna. Influit per los metéxos autors antichs, o de compte séu, nos esplica lo modern que la empresa ab tot que la volien gordar secréta, la conexíen al Piamont, parlant-se-n públicament, y si a Italia la sabíen, és de calcular si la sabríen també los nostres fronteriços y vigilants, y que élls y lo metéix Carles, qui éra a Monçò, tindríen bons espíés qui-ls referissen quant anava França aparellant, com axí ho vé a comprovar les ordinacions de defensa y vigilancia que l'Emperador constantment trametía a Barcelona y a tot Catalunya, inclus Perpinyà, molt abans del apropincament del estol francès a aquesta ciutat del Rosselló.

Confermaría més la lleugeresa de juhí del govern francès, si donassem importancia a les instruccions que lo dit autor suposa com a donades al inespert Delfí (jatsia portas com a consellers àulichs lo mariscal d'Aunebaut y lo senyor de Montpezat), consistents en introduhir-se de colp y volta y *séns deturar-se davant les fortaleses* (!) una part del exèrcit francès, per que en axí, ocupada o acomesa la plaça, fós impossible tot socórs, prometent lo Rey que aniría seguint de prop lo metéix estol, ab la esperança de trobar-se cara a cara ab l'Emperador, puix devent Carles precisament fer cap en ajuda de la plaça que éll, Francesch, se creya desprovehida de tot mijá de defensa, la batalla éra inescusable, y havènt de ésser decisiva, ab élla decidiríen naturalment la intermenable questió de sémpre. Semblant manéra de resoldre imaginariament lo difícil afer, d'acabar totes les questions d'Italia o pot-ser de predomini a Europa per mijà d'una sola batalla que donassen en Rosselló o Catalunya, no la concebèm sinó calculant la malvada idea de donar mort a Carles en cas de fer-lo presoner; car, no essent axí, ¿se figuren los francesos

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que los defensors de la causa del Emperador y rey d'Espanya havien d'estar-se plegats de braços, no tenint qui-ls acabdillas per venjar lo Rey que assassinat haguéssen?

L'Henry no-s pren la pena de fer ningun comentari a les ridícules assercions del Dubellay, y-s limita a tancar lo período ab una altra brevíssima espressió, com té per costum: *il se trompa; Charles avait calculi autrement.* Y és natural que Carles discorregués altrement, y que ans no obras Francesch y-s mogués lo Delfí ab sos concellers y son exércit, hauría previst açò que pogués esdevenir, tant per terra com per mar, y perçò havía procurat axecar l'esperit públich de tot Cataluuya, y resgordar Barcelona y establir la ciutat de Gióna com a camp general, méntre que lo rey Francesch no bé preveure que axí obraría son despert enemich, ni sabé contestar a Dubellay que son numerós exèrcit no podía morir-se de fam, tenint a dues passes a Marsella, vaxélls qui portarien provisions a la costa, y con no, la armada del Turch, que pogués acostar-se per empatxar que la de Doria favorejas los acomesos. Lo cas és, que, quant més preténen disculpar la torpitut del Francès, més s'engrosseix, car diuen que, ja a la fí de Juliol, lo duch d'Alba havía fét entrar a Perpinyà vuyt mil homens de *tercis* antichs espanyols, ab tota la artillería y municions qui s'éren salvades de la desastrosa espedició contra Alger, que havía manat destruhir un ull del pont del Tet, y diferents edificis públichs arrabals y cases particulars, y talat tots los arbres dels voltants, alçant fóra de les muralles grans terraplens y baluarts plens de numerosa artillería, de manéra que la població que-s creyen avinent *sorpendre, se trobava, en contra, en un formidable estat de defensa*, y per fí de fésta que tot l'Empordà anava omplint-se de gents de guerra, sóts govern del duch d'Alba.

Séns entretenir-nos en rebujar la part ridícola, com és, entre altres, la ocurrencia que serví per Perpinyà tota la artillería salvada d'Alger (1), y posat que fins al 21 d'Agost

(1) Si-s fós aplegada a Perpinyà tóta la artillería quo serví per Alger, poch li haguéra calgut a Barcelona fer a Carles l'espléndit present que li fóu: segóns és de veure per aquesta curiosa nova que dóna lo Feliu: «Féu, en açó Barcelona

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

no pasaren la frontera los primers destacaments del exèrcit francès—axí ho consigna l'Henry,—¿a ón éren los ulls per veure y ón està la previsió del rey Francesch que no tingué un mal espía, per lo qual sabés a témps que açò que anava a sorpendre no éra un castéll de cartes, sinó una ciutadella en fórma, capaç de burlar ses confiances? La disculpa, com diguérem és pijor que no la falta; los francesos se sorprenguéren de veure allò, y crehent molt al contrari, pensaven élls soptar la vila ficant-s'hi de colp y volta, y malgrat aquella necia confiança, lo metéix qui-ns consigna aquesta asserció nos fa assabèr que la avant-guarda francesa componía-s de set o vuyt mil cavalls italians, y que dos díes desprès arribà lo Delfí ab coranta-vuyt mil homens, entre francesos, italians, suiços y albanesos, los quals atendaren en Castéll-Rosselló y encararen ses bateríes contra los diferents reduyts, entrades y fortificacions de la placa, la qual (segóns espressió del ja citat Dubellay) estava tan establida o eriçada de canons; que *semblava un porch espí.*

Les menuderíes qui acompanyen aquesta nova general descobren tants de contra-témps particulars, que podèm ben dir que són inescusables conseqüencies del gran contra-témps en conjunct; car referint-se a una nota d'un registre de la esglesia Reyal, din l'Heny que durant lo setge, los gascons recorreguéren lo pahis per merodejar (1), y no trobant res, car no havíen res dexat los italians robant-ho tot, en revenja, incendiaren los pobles, de manéra que *restaren destruits tots los llochs, llevat de Perpinyà, Salses. Elna* y *Cobliure*; y després per empatxar que arribas socórs a Perpinyà lo Delfí havia tramès forces al Portus governades por lo se-

al César un notable servey ab dótze canons grans de batre, de bronze, per defensa de la plaça. Féu-los la ciutat benehir, y esculpir en élls, per orde, los dótze apóstols y-ls donà al Emperador, qui menà portar-los al castéll de Perpinyà, ón s'hi trobaven encare l'any 1639.»

(1) Los francesos, per disculpar-se de faltes que no poden negar, o per sotstraure-s al ridicol, tant en la Historia com en lo teyatre, se valen sémpre del garcó, axicom los castellans del galiá, séns pensar que no és aquest lo camí de fomentar l'esperit nacional, y menys la ponderada unificació que-s miren com a basa indispensable de les grans nacions modernes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nyor de Thermes, qui *arriva trop cart*, puix que ja éra passat lo duch d'Alba ab dos mil homens, dels trenta mil que havía replegats al Empordà, traversant de nits per mig dels ports francesos—y açò prova que no arribà tart lo general francès, sinó que no sabé veure com passava prop d'éll l'enemich (1)—e introduhint-se en la plaça; com aytambé que cuydant los assetjats apoderar-se de la artilleria dels assetjadors, tant que ja començaven a portar-se-n les peces, lo senyor de Brissac s'abocá demunt la trópa espanyola y féu-li abandonar la presa, si bé aquella temeritat li costà al coronel francès una ferida. Com si aquests desenganys no tinguéssen ningun significat, en comptes de confessar que ells féren obrir los ulls al rey Francesch, qui s'estava a Salleles, prop de Narbona, ón rebía contínues noves del poch fruyt de la campanya, diuen no-més que com lo setge de Perpinyà requería molts esforços y no treya cap a res, y atribuint a la propinquitat de la estació de les pluges (axicom abans a la fortuna) lo motiu de la reculada, volgué lo rey Francesch la amor propria del seu fill, y ordenà que llevassen lo setge y se-n tornas lo seu exèrcit a França.

Com a coronament grotesch d'aquesta burlada empresa, apuntarèm ací una anècdota que-ns refereix l'Henry. Diu que, al llunyar-se de Perpinyà los soldats italians (ja may francesos), robaren y se-n duguéren ab sí tres-centes dones y minyónes, alegant per rahó que ho feyen en reprssalíes. per havèr donat l'exemple d'aquestes violencies los espanyols a Italia, y que reclamant-les los marits y pares, Françesch pagà la rehemçó ab diners de sa butxaca particular, y fóren totes les presoneres tornades a llurs families. Segóns los informes donats per lo comte de Sant-Pol y l'almirall de Brion, que lo Rey trameté per fer llevar lo setge, aquest era més inutil llavors per pendre la vila, que al assentar-lo, y

(2) Al témps que açò poguè esdeveniri lo duch d'Alba ja estava a Barcelona, y axí és de creure que lo qui burlà lo senyor de Thermes, entrant-se-n a Perpinyà, no fóra lo Duch en persóna, mas un cap tramès per són orde, car qual-se-vol compendrà que la presencia del Capità general éra més necessaria fóra per dirigir y ordenar, que no dins una població assetjada.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

com, per altra part, nos diu l'historiador al qual impugnam, que totes les poblacions del Rosselló, llevat de quatre, restaren incendiades, nos bé lo proguntar; ¿de ón robaríen les tres-centes dones o minyones los burlats assetjadors? No-ls anà pas tan bé l'afer per entretenir-se en caçar dones a darrera hora, óltra de que los marits y pares no éren tan curts que no les haguéssen posades a salvament ab témps, sóbretót suposant que no éren restats sinó quatre pobles al Rosselló, ó si hi entrassen los raptors, de segur que-ls costaría la presa molt cara; y buix no éra ocasió d'assajar la repressalia a darrera hora, havèm de calcular que la verificaríen ja de bell comencament, ans de la aparició dels gascons, que no trobaren res per robar, de manéra que les pobres captives hauríen de romandre en podèr dels llurs raptors tot lo témps del setge, séns que lo rey Francesch se recordas de la rehemçó llur fins que fóren a França, méntre que n'hi havía prou d'una orde de sa excolsa justicia per delir tan prést una taca tan deshonrosa per lo seu exèrcit, y li estalviaría lo diner del seu bolsich particular, car donat que sa generositat rehemés les persónes, no-ls hi tornaría l'ultratge que ab élles haguéssen comès los desenfrenats soldats. Cau aquesta anècdota per son propri pès, y al referir-la un francès, lluny d'enaltir un dels seus mès grans reys, lo degrada a éll y a sa autoritat. Recomparèm are.

Ab tót que molt témps hà que preveyen a Perpinyà quant podía esdevenir, y no hi mancava vigilancia tant per part de la municipalitat y demés autoritats populars com dels comissionats y oficials del Emperador, no pot donar-se com a fét tot lo preparatiu de defensa, ja a les darreríes de Juliol, per lo duch d'Alba; car la primera vegada que aquest personatge, designat per Carles, entrà a Barcelona, en venint de Monçò, per traslladar-se tantost a Perpinyà, fóu lo 24 de Juliol, de ón se-n deduheix que la formidable defensa *com un porch espí* que tant esbalahí los francesos al arribar ja no eczistía. Axò que faría lo Duch sería inspeccionar-ho, y ordenar quant fós convinent, car encare que portava lo títol de Capità general d'aquella frontera, son càrrec, en rigor,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

éra lo de curar de la defensa de tot lo Principat, inclús Barcelona, fitó del principal reguart del Emperador, perçò que donat que lo numerós exèrcit francès s'hagués apoderat de Perpinyà, atenènt les ilusions del rey Francesch, qui pensava trobar-se tantost *cara-a-cara* ab lo Cèsar, éra de presumir que l'intent d'aquell sería apoderar-se de la capital per lo efécte que hagués produhit en aquella ocasió veure un monarca de la sanch dels Valois, senyor de la ciutat ón tinguéren son breçol los Péres d'Aragó.

Qal-sevol regonexerà ab açò que tota la terra, çò és, los naturals, estaría en armes, y ja lo Feliu, ab referencia a les córts que llavors se tenien a Monçó, diu *que-s preferí tot lo Principat*, com també, al parlar del acost dels Francesos a Perpinnyà, que «ans d'arribar a la plaça, solicitaren destorbar-los l'anament los paysans y milicies catalanes,» cosa que consignam tan per que ún no donga lo mèrit d'aquella jornada esclusivament als soldats forasters, com per que no sorprenga lo moviment del Duch, lo qual tan prompte està a Perpinyà com al Empordà, céntre de reunió de tota la gent armada de la terra, cóm a Girona, céntre d'operacions o atendament general, y a Barcelona, fitó de les ilusions del rey Francesch.

Fóu, donchs, a les darreríes del Juliol per primera vegada con lo d'Alba isqué de Barcelona envers Perpinyá, y tan ben disposta trobaría aquesta vila, que just fins al cap d'un mes, lo 24 d'Agost, tornava entrar en la capital, prova de la gran seguretat que tindría en la defença del Rosselló, posat que quatre díes abans, pot-ser al metéix témps de la seua anada a Barcelona, lo 21 d'Agost, los Francesos passaren la frontera. De segur que no li mancaríen al Duch ni a les demés autoritats ardits contínuus de quant allà s'esdevenía, y no obstant, lo capità general escollit per l'Emperador no-s mou de la capital y en sa defença concéntra tota sa atenció.

Con axí obravén, molta confiença tindríen en lo pahis lo general y son senyor, segurs de que la gent congregada al Empordà sabría complir ab son devèr en venint-ne la ocasió;

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y prova que es aquest lo pensament del Cèsar, con lo díe abans del regrés del Duch, lo 23 d'Agost, calgué celebrar Concell de cent jurats, per ohir un especial comissionat que Carles trametía ab instruccions de Monçó estant, lo mestre Francesch Des-plà y de Gralla, ab plens poders per resoldre en coses de guerra, y pochs díes després, com si no n'hi hagués prou de la competencia del comissionat, lo 31 d'Agost, lo metéix presentava un plano de defença de la capital, que adoptaren en part, sénsque per açò tinguéssen en oblit los representants de la ciutat quan convenía a la defenció general de la terra, axicom veurèm.

Ja de molt temps havèm observat la previsió de Barcelona, sos treballs de fortificació, organització de la Coronela y eczistencia d'un concell de guerra. Aquest, segons apar, lo constituya la *vuytena de guerra*, secció de la Municipalitat ab altres individuus a ella agregats, y davant lo metéix concell, qui-s tenía en presencia dels Concellers, crehèm que-s llegiríen y discutiríen les traces o instruccions que teníen los comissionats als quals aludirem. Lo primer, ço és, lo mestre racional Des-plá, manifestà que S. M. determinava enviar dos mil homens per guarda y defença de Barcelona; emperò lo Concell estimant la oferta, se negà a acceptar aquell destacament de soldats, alegant que *massa carregada que estava la ciutat, y no volíen carregar-la més*. Antipatía és no més açò al contacte ab la soldatesca, y no deslleyaltat y irriverencia; y la prova n'és que lo metéix díe, donant a conèxer que los naturals éran prou a gordar-se, tractaren de fer capitaníes y revisió d'armes ab tota prestesa; y a una altra secció del día 30 acordaren escriure, en nom de la ciutat, al magnífich Jofre de Vilarix, resident al Empordà, perque escrigués diariament quantes noves adquiris sobre Perpinyà, Coblliure, Elna y altres punts; a mossèn Francesch de Llupià de Perpinyà, al veguer de Puigcerdà, als jurats de Giróna, als barons y senyors de llochs, y a tots los batlles y demés autoritats locals per que tinguéssen disposta tota la gent de llurs districtes, ab armes, per acórrer ab vitualles a la capital, la hora que-ls cridassen; se nomenaren dos comissionats

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per que acompanyassen al Empordà don Francesch de Beamunt, capità de la guarda del Emperador, per que ab élla, qui éra a-les-hores a Barcelona, se-n anassen a aquella comarca; van passar comunicació a totes les comunitats religioses per que donassen compte de tota la gent que tinguéssen disponible, per aplicar-la; y per semblant estil se prenguéren altres acorts utils.

Lo treball llegit davant lo concell per lo duch d'Alba, és un veritable memorial de guerra, y és de veure puntualment copiat al *Llibre de coses assenyalades*. Revela aquell escrit l'eczàmen més minuciós de la ciutat, sots lo punt de vista militar, y en conseqüencia indica, entre consell y eczigencia, les majors obres de fortificació que cal fer en determinats punts, les restauracions convinents, les forces qui han de residir per la defensa, lo nombre de canons que la plaça deu tenir, d'arcabuços y altres armes y la necessitat de provehirse de quant facilita lo manejament d'aquestes: « . . . *és menester para la dicha ciudad y guarda della* CL *piezas de artillería de bronze, entre cañones y culebrinas, medias culebrinas y medios cañones y falconetes: son menester doce mil hombres extranjeros para la defensa y guarda de esta dicha ciudad, ocho mil castellanos, cuatro mil Tudescos y mas los de la ciudad. Es menester tengais dos mil arcabuzes, mil mosquetes y diez mil picas y mas cuatro mil coseletes y celadas. Mas que tengan pólvora y balas para la artillería sobredicha a razon de C. pelotas por cada pieza gruesa y* C, C. *por las medias culebrinas, sacres y falconetas. Mas mechas de arcabuzes. Mas plomo para los arcabuzes y esmeriles.*»

Lo concell, obrant ab l'aplóm de costum, tingué diverses sessions per adoptar açò que convingués del memorial del Duch, fent no-res-menys per sa part allò que més útil paregués, com fou armar no solament les confraries, sinó tota la gent apta per portar armes, nomenar comissionats per que anassen ab igual obgécte a totes les poblacions circumvehines, y per exhortar a que, a un cas, tóts féssen cap a Barcelona, y a altres per que prenguen apuntació de tots los cavallers y ciutadans qui puguen servir per la defensa etc., etc., complint-se tót segóns *l'orde establert per los Concellers y per lo*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

concell (de guerra?) séns may mencionar quant toca a establiment o vinguda de soldats. Ni durant la estada del Duch a Barcelona ni després, fins a la reculada dels Francesos y tornada del Emperador, no-s troba ninguna apuntació qui indich la arribada de trópes, provant açò certament que ab les que hi hagués a Perpinyà y los naturals armats qui s'aplegaven al Empordà ho considerarien suficient a repetlir lo Francès, posat cas que cuydas avançar o internar-se, y qui sap si Carles les reservava per millor ocasió—com per exemple si realment hagués convingut trobar-se *cara-a-cara* ab lo rey Francesch;—y conferma aquesta observació la asserció del Feliu con digué: «Los socórsos que hom esperava de Castélla, Aragó y Valencia van trigar; sols ab les milicies de aquesta provincia y sometent general partí lo Duch d'Alba a encontrar l'exèrcit francès, qui ja no tan numerós y altiu, escusà d'arribar a les mans ab la nostra gent.» No senyala l'Annalista la hora d'aquesta anada del Duch, qui, al nostre concépte, llevat de sa primera visita a Perpinyà, que ja-n parlarèm, poch abans d'entrar lo francès, no crehèm que hi tornas, limitant-se, com a més convinent, puix que sabria que Perpinyà estava ben defensada, a organitzar lo pahis en general, y sóbre-tót la gent aplegada al Empordà: emperò les apuntacions que anam seguint nos aclarexen aquest dupte, puix trobam que lo die 11 de Setémbre isqué de Barcelona cap a Giróna y ab cor d'establir lo camp a Vila-bertran, ab dos-cents homens armats de punt en blanch, a cavall, resolució que pendría pot-ser ja sabènt que lo Francès anava a mal-borras y fóra bò escarmentar-lo en sa reculada o per ventura per donar-li una empaytada y obligar-lo a llevar lo setge més prompte d'açò quen tindria ganes. No arribà aquest cas, car al fer-se aquest esforç, a Barcelona lo setge estava ja quasi alçat y los francesos se recollien a Clayrà, ón aparentaven volèr mantenir-se forts, segóns que ho sabéren per noticia arribada lo 25 de Setémbre (catorze dies aprés de ésser partit lo Duch), y encare per un presoner, En Lluis de Cardona, qui fóu barat en lo dit poble y-s trobava a Barcelona lo die 27 del metéix.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Apart de les consideracións que fem sóbre lo mou de obrar del Duch, no déxa d'ésser una singular casualitat que la primera vegada de tornar a Barcelona, en venint d'inspeccionar la vila de Perpinyà, arribas la nova de que los francesos havíen passat la frontéra, cap ençà, y que la única vegada d'exir ab coratge, segóns apar, d'anar al llur encontre, arribas, no gayre aprés, la de que havíen llevat lo setge, pasant de bell-nou la frontéra part dellà. Si passà més enllà de Giróna, ab sa gent, lo Duch ho ignoram, y sols podèm assegurar que lo díe 13 d'Octubre, tornava entrar en Barcelona, espressant no-més los Dietaris que «regressava de Giróna, ón hi éra anat com a capità general, per socórrer Perpinyà.»

Tocant a aquesta baladronada francesa, que n'havía de ésser, segóns apar, lo camí *sorpendre* Perpinyà, avançar després fins que lo rey Francesch (qui vindria a-les-hores de Narbona per acabdillar los vencedors) s'encontras *cara-a-cara* ab l'Emperador, al qual donaria una batalla *decisiva*, apoderar-se tantost de Barcelona, y acabar-se, en conseqüencia, totes les questions pendents, qui pertorbaven lo món, en benifét de França, nos es vinguda al pensament la observació qui segueix; si los metéixs historiadors francesos conféssen que les osts invasores se vehéren burlades, çò és, que en compte de *sorpendre* Perpinyà restaren élles *sorpreses*, si ja dés los primers moments freturaren de queviures en lo pahis, si ja als primers díes del setge féren los Perpinyanenchs sortides tan importants com aquella en que percaçaren apoderar-se de la artilleria, per més que la recobras lo senyor de Brissac costant-li una ferida, si finalment hi hagué savis qui pronosticaren al rey Francesch que lo seu exèrcit essent numerós se morís de fam, y convencéren-lo tantost de que lo setge costava *molts esforços y no treya cap a res*, preguntam nosaltres ¿quin havía d'ésser l'estat dels cinquanta-sis mil assetjadors aprés de nou setmanes d'estar séns profit davant una plaça-fort, ab l'empatx endemés dels morts y ferits, que no n'hi hauríen pochs, començant ja a sentir-se lo fret en aquelles comarques, y menaçats com estaven ab la multitut armada qui formiguejava al Empordà, desijosa d'escarmentar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los fugitius burlats? Si no pobresa d'esperit, que devegades la ocasionen los soferiments, pobresa física o de còs havíen d'esperimentar los francesos, con se resolguéren a llevar lo setge y a anar-se-n, y los nostres qui no ho desconexeríen, pot un hom pensar que profitaríen la ocasió, almenys per anar picant la rera-guarda, y axí ho esplica lo nostre Annalista: «alçaren llur camp ab gran afront y damnatge, en la reculada, seguits dels catalans, qui *conseguiren honra y profit per los richs y nombroses despulles.*» Los historiadors francesos no déxen de confessar les pérdues que comportaren en la reculada, y ho atribuexen solament a les pluges.... emperò de segur que entre los qui no-s salvaren n'hi hauría no solament d'afogats, mas encare d'acoltellejats (1).

Tan bé prengué la mida dés de Monçó l'Emperador a la reexida de tots aquests aveniments, com que hi percaçà quant desijava, y-s presentà a Barcelona la hora que major efecte podía fer sa vinguda, concorrent-hi alhora certes forces que pot-ser haguéra estat imprudencia, per la temor que revelaven, fer-les arribar ans de llevar-s lo setge de Perpinyà. Justififlueu la nostra apreciació les tres següents apuntacions:—Diumenge 15 d'Octubre, arribaren d'Italia les galéres del Doria qui portaven vuy mil alemanys, en cinch naus, envers Perpinyà;—Dilluns, 16. Entrà lo príncep Doria ab vint de cavall, qui venía de Palamós a la posta.—Y lo metéix díe entrà S. M. qui venía de les corts de Monçò, essent rebut per una gran gentada y ab la cerimonia de costum.

Recularèm are, segóns lo nostre sistéma, per parlar d'un altre afer coincident ab lo que acabam d'esposar, parlarèm de les córts de Monçó, en les quals, apart del llur significat

(1) Lo Feliu proporciona una llarga llista dels catalans de major anomenada en aquestes guerres; y a continuació hi afig: «emperó singularitzant-se en servey del seu Rey, En Miquel de Boera, general qui fóu a la batalla de Ràvena per lo Rey *Católich*, y de les galéres d Italia per Carles V.» Nos param en aquesta indicació, per recordar que lo sepulcre d'aquest famós veterà del César és lo que se conseva a la esglesia de Santa-Agna, ab un honrós epitafi qui especifica los serveys y mérits d'aquell qui hi descansa, si bé no consignant lá dáta en que mori.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y obgécte, no dexarém de trobar algun comprobant o justificatiu de quant havèm atribuit a Catalunya en quant se refereix a la guerra provocada per los Francesos.

Conegudes les dates de convocatoria, no resta sinó espondre are que fins al díe 23 de Juny no-s presentà personalment Carles a les córts, ab l'obgécte de fer la proposició o discurts qui éra escrit *in lingua materna Cathalonica ut moris est*, y-l llegí lo proto-notari com de costum. Tal com lo llegit en les córts anteriors, fóu també aquesta vegada lo rahonament del monarca una veritable plana de ses memories, perçò com s'entretinguè en resenyar tot quant li éra esdevingut dés de les córts anteriors fins a-les-hores, ab la particularitat de que al acostar-se a la fí, o millor al perill més immediat y latent, a la guerra ab França, en lloch d'especificar y recarregar la atenció. que semblaría lo més natural a aquells qui, com nosaltres, no apregonen l'*intringulis* diplomàtich, parla en general dels perills qui menacen, y seguint aquest camí per arribar al principal obgécte, fineix eczactament ab los metéixs planys, súpliques y recomanacions que en lo discurs anterior, reduhits a assentar que per la guerra hi cal diner, que li valguen ab un donatiu, y que ho ressolguen ab la major brevetat possible. La contestació que donà en aragonès, lo bisbe d'Osca, fóu bréu, per cenyir-se a la fórmula vaga y ambígua de costum. Durant les sessions qui seguexen, com si fós cosa convinguda, tot-just si s'hi consigna alguna referencia a quant s'esdevé a Perpinyà (no significant açò que verbalment no-s conferencias molt sobre l'afer), ans bé dónen curs a una infinitat de negocis de públich interès, de fórma que en res no manquen aquesta vegada les córts al llur obgécte legislatiu.

Encara no éra transcorregut un mes, a la sessió del 20 de Juliol; que estant lo Rey a la sagristia de la esglesia ón s'hi teníen les córts, feu avisar d'allà estant que aquestes li trametéssen tres persónes, de qual-se-vol estament qu fóssen, y elegits a aquest obgécte lo bisbe de Vich, l'abat del Estany y lo síndich del capítol eclesiastich de Tarragona, passaren a veure lo Rey ensémps ab altres elegits per dife-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rents braços, los quals, ab llur retórn de la assentada ab lo monarca, féren a mans del proto-notari una cédula d'aquell per que la llegis públicament; y en son contingut se descobría ja clarament lo perill de la invasió francesa—que los historiadors francesos creuen que éra cosa tan secréta,—per lo qual bréu motiu recomana lo Rey la rápida expedició dels afers, jatsia que promet romandre allà *tot lo temps que bonament pogués*. Axí està espressat lo motiu: «y perçó com are S. M. ha entès per avisos de tots indrets que-s confórmen molts aparells de guerra y de qualitat e importancia contra les fronteres d'aquests reyalmes, en que fa mester enténdre a la resistencia y prést remey, axicom fan, y ab tota prestesa y no ab poca despesa, y per tal que seguint açò que hom entén, y sap podría ésser necessari que S. M. no pogués ací més deturar-se; per tant, etc.»

Al parlar lo monarca del enllestiment dels afers no-ls individualitza, per referir-se séns dupte als qui son d'interès del pahis, y no-n menciona sino ún, d'interès seu, que és la jura del príncep. Es de pensar que los estaments tractaren de complaure lo Rey, y tocat al fet de la jura, a la sessió del 15 de Setémbre, prestaren los tres Braços de Catalunya lo jurament que les córts generals prestaren al primogènit don Felip com successor en los comtats de Barcelona, Rosselló y Cerdanya, emperò ab la condició de que no podía exercir jurisdicció en los metéixs, durant la vida del seu pare o aprés dels seus díes, si visqués la reyna Joana, portat que no cessas la incapacitat d'aquesta senyora, y protestant que sols per aquesta vegada ho consentien, y que no calía pendre-s com a exemple en l'esdevenidor, per ésser la obligació de jurar dins la ciutat de Barcelona; y a la sessió del 16, ab iguals salvetats y protéstes, y en atenció al setge que ténen los Francesos a Perpinyà, y que és tingut acórrer la Magestat Imperial a tants de reyalmes, consenten per aquesta sola volta, per estar en contradicció ab lo previngut per les lleys, en la habilitació del príncep don Felip, per presidir aquelles córts y concloure-les la hora que convingués, y també qual-se-vulgués altres qui se-n convocassen, axí

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

generals de la Corona d'Aragó com particulars del Principat de Catalunya. En aquest consentiment, aludexen, donantlo ja com a fet, lo donatiu complit per los Catalans a la S. C. y R. Magestat, lo qual, axícom altres vegades, ascendeix a dos-centes-cinquanta mil lliures: y prova aquest metéix consentiment solicitat per lo monarca, con tan avançades estaven les córts, y s'éra complert lo més principal que a aquell interessava, la prevenció de Carles per posar ben segur lo peu al estrép a la millor ocasió que convingués, de manèra que havènt conseguit quant volía, y ab la atenció ferma a Perpinyà, s'hí haguéra abocat tal vegada si sa presencia hagués importat per aventar los assetjants, y de segur que esperava sols pochs díes a veure com se resolía aquest afer per resoldre-s ell. Emperò, renovant ací dates citades, la del 25 de Setémbre, en la qual Barcelona ja sabé la reculada dels Francesos, és de compendre clarament la innecessitat de separar-se de Monçó l'Emperador y adhuc de la facultat donada al Príncep per presidir y concloure les córts, puix Carles pogué folgadament continuar allà uns quants díes, tant que no entrà a Barcelona fins al 16 d'Octubre. Ab tot y aquesta detenció, és de veure que li convindría a Carles passar a la nostra ciutat, puix per uns quants díes podía fer-ho ab lo seu fill ensémps, emperò don Felip no arribà a Vall-donzélla fins al 7 de Novembre, verificant-se sa entrada oficial, si axí pot dir-se, a la ciutat, lo díe 8.

Fóu ab solemnitat y la acostumada cerimonia la entrada del primogènit, jatsía apar que no fóu considerada com a primera de príncep o rey ans d'ésser jurat. perçò com ja ho éra estat, encare salvant la infracció del costum per aquella vegada, en les córts de Monçó. No obstant, a major força, van repetir la jura, com a primera y especial a Cotalunya, verificantla don Felip, lo metéix díe de sa arribada, en la Seu, y prestantli, l'endemà, lo jurament de feheltat los Concellers, en la gran sala del palau Major. Complida aquesta formalitat, romanguéren plegats pare y fill uns quants dies a Barcelona, y partiren dret a Valencia lo 21.

Als Annals de Catalunya, d'aquesta data en avant, s'ob-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sérva que s'hi anoten juraments prestats per virreys y altres autoritats qui ja exercíen llur respectiu càrrech témps ha, y havíen jurat a la llur entrada, axicom aquesta vegada lo de Francesch de Borja, prestat lo 2 de Desémbre y del governador Cardona, lo 4; mas, perque no li vinga de nou al curial llegidor qui acompar, y per estalviarnos nosaltres en l'esdevenidor la consignació d'actes consemblants, convé fer present que essent estat lo primogènit y successor jurat a Catalunya, tant que éra *Alter-Nós* del Rey, éra aximetéix *Alter-Nós* o Virrey en lo Principat, y com per tant cessava lo virrey de nomenament, desaparexent lo Primogènit, calía ésser l'altre novament nomenat, y puix la lley prevenía que tot virrey novell devía jurarse a sa entrada, d'aquí vé la repetició de jurament al que aludím.

Entrat ja lo nou any 1543, apunta l'Annalista un fét, qui apar secundari, emperò que nosaltres crehèm utilós repetir, per ésser si no fét principal, nebulós preludi de fatalitats generals que témps a venir ha d'esperimentar lo Principat. En tants de segles de vida militar y fórma feudal que comportat havía la nostra térra, ja may no s'éra esperimentat ningun jahent a bandositats armades; car en tornant d'una guerra, cada home qui havía seguit la meynada del seu senyor, de sa municipalitat o del seu rey, y adhuc de soldat de taula o assoldajament y l'almogavar, crehent-se honrat per quant havía contribuit a la gloria de la patria, tornava gaudir del goig de familia, e hi residía tranquil fins que de nou tornava ésser cridat per aferrar la arma qui éra símbol de sa honra.

D'ençà que cessà aquest costum d'ençà que la invenció de la polvora facilità als traydors lo mijá de venjar-se de lluny d'aquell que mà-a-mà los venceria, y més que tót (digam-ho d'una vegada) d'ençà que Catalunya véu traversar per son territori estols de soldats, fotasters a la terra, y per tant inconsiderats ab la metéxa, va sentir-se ferida per un desconegut vici que fomentaren los vagabundes de tots los pobles, aquella purria de la societat catalana qui, séns amor a sa patria y a sa familia, més s'estimaren que no la pau y la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

obediencia, la vida lliure y desenfrenada, militar en aparença, per servar requets d'organitzacions militars anteriors, emperò bandolera per ésser salta y contraria a tota lley y moralitat. Lo peresós qui prengué afició a la vida de soldat, perçò com lo cridaren a combatre una temporada, finida la guerra, no sabía adherir-se de nou al treball, y solía continuar fent ús de la seua arma y de quant aquesta li procuras: mas com mancant de sou de rey o universitat, cal inventar lo camí de suplir-lo, d'aquí vé que lo roba-soques o gallífol se transformas en bandoler, y que, acaçat per los crits de la gent honrada qui aborría en ost al crit de *Sometent general*, fós tingut a la fí retre-s per espiar les seues malifétes a un castell. Con tals bandoleríes prenien alguna proporció (y aquest és lo cas de les fatalitats generals a les quals demunt aludirem), havía d'ésser o que-ls encoratjava algun enemich o mal vehí, per descompondre lo pahis, o que aquest se trobava en algun campament ab lo govern del céntre, y-s confoníen fàcilment aquestes manifestacions vicioses de criminals ab los moviments políticbs de determinats pobles; emperò aquesta vegada éra sols lo primer, segóns que-s desprèn de la següent relació del Annalista, en lo qual se veurá gue ab tót y la proporció presa per los baddolers, lo esterminà fàcilment lo bon seny y desig de la pau de tots los habitants honrats: «Per aquest témps inquietava lo poble de Catalunya *gran nómbre d'aquells qui en mancant la guerra romanen séns ocupació, y la cerquen en detriment d'altre:* y com s'esdevinguéssen escàndels tots jórns, encarregà lo servey a En Miquel Bosch de Vila-gayà que alças gent per perseguirlos; y fent-ho axí, arribà lo 13 d'Abril, ab sexanta dels seus soldats a Caldes de Mont-buy, en la qual vila trobà alguns dels delinqüents: volgué agafar-los, s'embregaren, ne moriren alguns d'abdues parts, y entre altres mossèn Bosch. Arribà l'avis del Virrey, isqué de Barcelona, seguit del sometent, persegui los vagabundes, fins o traure-ls del Principat. Se recolliren la major par a França, morirenne alguns en los encontres, y-ls que apresaren los del sometent pagaren llurs errors ab la vida en les forques de Barcelona.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ja en lo procés de córts del any anterior s'hi troben alusions a àquest mal qui menaçava, y si lo virrey d'aquella època (que no sabèm si éra encare Francesch de Borja, com és probable) tingué la prudencia, lo tacte y la energía suficients per acabar ab aquest gérmen de desastres; en cambi altres dels seus successors, oblidant aquelles virtuts, axicom veurèm, desconexent les veritables causes del mal, y confonent situacions y atribucions, en lloch de combatre la bandolería, la fomentaren agreujant aquells metéixs qui teníen major interès en estirpar-la, per tal com igualaren los bandolers als agreujals polítichs.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

TAULA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Taula

ACABAMENT DEL ANTERIOR CAPITOL

y mort d'En Ferran lo Catòlich

DÉS DEL ANY 1512 AL 1516

Planes

Lo Rey favoreja los venecians y lo Papa li concedeix la investidura de Nàpols: los francesos esma-perdut. La Lliga Santíssima, de la qual és Capità General o nou *Gran Capitá* En Ramón de Cardona. Conquésta de Tuniç pertanyent a la Corona d'Aragó; córts generals a Monçó, a aytal obgécte, y llagoteries del Rey a catalans y aragonesos. Gran donatiu de les córts al Rey. Privilegis de ciutadans honrats de Barcelona y Burgesos de Perpinyà. Batalla de Ravena y proheses del Cardóna a Italia, ab que-s justifica sa elecció. Céssa la guerra a Italia y comença la de Navarra. malvats pretésts per empendre-la, desbostament de sa dinastía, assolament del pahís y agregació ilegal del Reyalme conquerit a Castélla, no a Espanya. Córts confoses. Presó del duch de Calabria y mort del almirall Vilamarí. Moviment d'enemichs a la frontera. Tractats y progèctes de matrimonis ab reguarts polítichs. Córts a Aragó, oposant-se al contra-furs del Rey: burla e ira d'aquest. Satisfacció passatgera de triumfes per lo Rey, menaçat de mort. Lo degà de Lovayna (futur papa) y lo Rey senyalen la manéra de succehir del príncep Carles. Córts a Lleyda! obgécta d'elles e informalitats y contra-furs que-s cometéren. Testament d'En Ferran: estudis sóbre tan important document. Fills lledesmes y naturals. La mort del Rey, trasllació del seu cós a Granada, indiferencia dels magnats y sentiment del poble. Epitafi d'En Ferran y Elisabet. Com

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

deu ésser comtat En Ferran entre los del seu nom: los seus vicis y virtuts. Compliment del anatema de Benet contra la progenie del coronat a Casp. 5

†

Construcció de la capélla de San Sebastiá a Barcelona, y de la esglesia de N. S. de Brugués en lo metéix territori. Fundació de menors a Bell-puig, ón s'hi estoja lo sepulcre del fundador Cardona, y de Mínims a Barcelona. Fundacions de santuaris, de N. S. del Camí, del Tallat, de Grassolet, etc. Juli II: desplahers que la França li ocasiona, de ón s'origina lo conciliabul de Pisa, qui cuyda demetre lo Papa. Congrega Juli concili a Roma, y roman escomunicat lo rey de França. Catalunya no s'aparta del venerable Pontífech, Virtuts de Lleó X. Volença del rey de que sía abadessa de Pedralbes una seua filla natural, contra la costum legal, de què-n comporten entredit diferents parroquies de Barcelona. Nomenament d'inquisidor català. 41

CAPITOL LXII

Ressenya general de costum

Diferencies que fan a observar entre aquesta ressenya y la anterior del témps dels comtes. Legislació: augment de la primitiva ab les constitucions, capítols de córt y estatuts. Estaments socials: remences. Gerarquía militar: barons, nobles, cavallers, donzélls, generosos, homes de paratge, etc. Significat de la paraula gentil-hom. Ciutadans honrats y burgesos. En, mossén y don. Organització militar com ofici de guerra, compliment feudal y milicia d'assoldejament. Lo senescal substituit per lo capità general. Meynada Reyal, cossos, esponeres o batalles, tactica de cavallería e infantería, almogavars, habillaments militars, armadures y armes, instruments bélichs, máquines, bombardes y mosquets y artilleria: Sometent. Escut de Catalunya y de la dinastía, ab ses procehencies en altres estats. Bandéra de Santa Eularia, y Reyal. Heráldica: ses fantasíes en los escuts de particulars y de poblacions, Oficials Reyals y tribunals. Antiga marina, diversi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tat de estaments y noms de vaxells y armada de guerra. Consulat de mar: ses famoses lleys. Abillaments de tota mena, d'homens y dones, calçat, capells y gorres. Joyells. Abillament eclesiàstich. Riquesa natural en diners y mobles. Espandiment de la llengua catalana: son jahent y caràcter, son ús com a llengua escrita, ses circunstancies gramaticals, diferencia entre élla y lo Provençal y llengua d'Oc, y la llengua dels Trobadors: prosa, llenguatje de les cròniques, poesía, jochs florals, Ausias March, perfecció literaria y filològica en los cants d'aquest poeta, universitat y unitat de la llenga en la Coróna d'Aragó, denominacions ab què aquesta es coneguda e improprietat de nomenar-la llemosina, y primería de sa decadencia com a llenga escrita. Poesía popular: son jahent, sa riquesa y primeres coleccions d'aquesta mena. Imprempta. Llatí de la Edat-mitjana: poetes imitadors dels clàssichs. Paleografía: caràcters y abreujatures. Biblioteques. Varons ilustres y savis. Arts: Arquitectura, esculptura (La majestat de Caldes) y pintura (taules gòtiques). Justes: confraría de Sant-Jordi. Música: cançons populars, joglars, ministrils, musichs e instruments antichs. Féstes públiques y cerimonies. Professons. La de Corpus, y obgectes simbólichs qui la precehíen, Festes majors y fires. Caça: Acetrería, montería. Prostitució; bordells, arlots y reys d'arlots, àvols, fémbres y ordenances per la llur endreça. Jochs y passa-témps, trinquet, git de ballesta, sortija botxes, etc. Associacions gremials o confraríes. Agricultura: causes del seu descapdellament, y jahent particular qui la distingex en la Catalunya nova. Mesures de terres. Mines. 49

CAPITOL I

JOANA I

(muller del ar xiduch Felip, aclamat rey a Castélla y no reconegut a la Corona d'Aragó)

ensémps ab

CARLES I (V D'ALEMANYA)

DÉS DEL ANY 1516 AL 1529

Idea general del regnat. Catalunya sens reys propris: actitut de sa capital. Tres governadors alhora: prudencia del Concell de Cent en aquesta complicació. Vinguda de don Carles a Catalunya, son jurament a Lleyda; sa entrada a Barcelona, y magnífiques festes ab què-l rebéren, son jurament a la plaça de Sant-Francesch, pas dels gremis ab entremesos y altres representacions, visita a la Catedral y present de la municipalitat al Rey. Noticia de la mort del emperador Macsimilià, y funeralies que li féren a Barcelona. Capítol del Orde del Toisó d'or

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a la Catedral: sóts quin caràcter lo celebrà Carles. Actituts del Rey vers la noblesa. Altres juraments del Rey y presa de possessió del canonicat. Córts, en les quals se verifica la jura mútua, errors del Feliu, tocant a aquelles, proposició del Rey y donatiu que li fan. Rahò de dreçarse la convocatoria del braç Eclesiastich al bisbe de Tortosa. Don Carles és elegit Emperador d'Alemanya: obsequis de Barcelona al César, ab tal motiu. Se-n va lo Rey de Catalunya y tantost d'Espanya. Los antichs richs-homens se nomenen magnats d'Espanya: privilegi per lo qual són considerats com a tals los Concellers de Barcelona. Questions feudals, bàn-lols y commocions: obgecte que aquestes poguésssen tenir. Lloch-tinent o virrey a Catalunya: contra-rahó de nomenar-se tal l'arquebisbe Cardóna. Preludis de rompiment ab França. Nova organització del exèrcit: intervenció dels catalans en lo fèt d'Italia. Estima que fa lo Rey dels dos virreys de Sicilia y Nàpols Mont-cada y Cardona, y grans serveys de aquests personatges. Los francesos a Pamplona, defénsa del castéll per Ignasi de Loyola, qui passa tantost a Mont-serrat y Manresa per fundar la companyia de Jesus, y complascença del César. La mort de Lleó X, y és elegit en successor lo bisbe de Tortosa, qui prén lo nom d'Adrià VI: entra aquest a Barcelona y se-n va a Roma, ón se mor al cap d'un any. Los Turchs a Rodes; defensa de fra Uch de Copons. Cabdills dels exércits imperial y francés, gosadía dels francesos y rompiment de la guerra a Italia. Batalla de Pavía: ineczactitut historica en l'episodi que-n atribueixen la pintura a Velazquez. Francesch I fèt presoner per lo català Aldana. Fèstes a Barcelona per lo triumfe de Pavía. Entrada de Francesch I, presoner a Barcelona, obsequis que li tributen, y son anament cap a Valencia. Tractat ab Francesch, durant sa presó, promogut per sa germana Margarida: arribada de aquesta senyora y després del duch de Borbó a Barcelona, y pompa ab que són obsequiats. Matrimoni del Emperador ab una princesa de Portogal: singular intervenció en aquest del duch de Calabria. Alteracions dels Moreschs, y com se sosseguenare comare. 107

CONTINUACIO DEL ANTERIOR

DES DEL ANX 1529 AL 1532

Complicacions a Italia e informalitats de França y Roma: propòsit d'assetjar aquesta ciutat per l'exèrcit imperial, que-n governa la avantguarda En Úch de Mont-cada. Vindicacions que-s proposaren fer los nostres historiadors sobre lo barreig de Roma. Naximent del infant don Felip. Manifést de Carles. Peripecies singulars, complicacions generals y trahicions inesperades durant dos anys. Moros corsaris a Bar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

celona. Aparences pacífiques de Carles, y conseqüencies notables de élles. Afany per amuntegar grans sumes. Córts generals a Monçó, potser no concloses per desafurs. Gran armada a Barcelona, encarregada a Andréu Doria. Córts a Barcelona. Duptes sóbre la fórma d'ésser rebut l'Emperador, y paraules notables d'aquest tocant al títol de Comta. Proposició del Rey en les córts, afalachs als catalans, y gran donatiu que aquests li fan. Descripció de la armada d'un culpable en vistes d'ella. Dominació de Carles a Italia, sa coronació per lo Papa, la seua anada a Alemanya, sos triumfes sóbre los turchs y nous motius de pau. Féstes y pésta a Barcelona. Crema de quatre fatlleres per los Inquisidors, y diatriba d'aquests ab los Concellers y la Diputació. Singular relació de la entrada de la Emperadriu a Barcelona: van arribant notables personatges. Humiliació d'un cortesà per los Concellers. Primers vaxells de la armada ab trópes: baralles entre soldats y pescaters, mal esplicades per lo Feliu. Se presenta lo César de sópte y d'una manéra estranya a Barcelona: inusitades féstes, qui proven los avenços de la época: justes, balls, professons, y anada del Emperador cap a les córts de Monçó. 157

CAPITOL II

DÉS DEN ANY 1535 AL 1543

Pregaries a Barcelona per la salut de la Emperadriu. Què n'espera Carles de les córts de Monçò, sa proposició o discurs, cedules presentades per los braços dels catalans, privilegi mal interpretat y donatiu al Rey sóts condició. Fortificacions a Barcelona y altres punts. Organització de la Coronela, y construcció de galéres. Origen y obgécte de la guerra contra lo Turch: y preferencia donada a Barcelona per organitzar la gran armada: curioses apuntacions dels Dietaris qui la acrediten y magestuosa pintura del embarcament. Cogitacions sóbre la importancia de Barcelona. Curioses noticies sóbre encunyació de noves monedes, no catalanes, a Barcelona, reunió en élla de totes les Ceques d'Espanya, y digne comportament dels Concellers en aquest afer. Ecsit y noticies de la empresa naval a la Goleta y Túnic, danys ocasionats a Menorca per Barba-roja, y retorn de la armada, qui prèn una nova ruta. Compromisos de Carles qui-l porten altre colp a Italia y a averinar-se contra França. Construcció del edifici per l'Estudi general o Universitat de Barcelona, reformes en la de Lleyda, y colegi de Cordelles. Tornada de Carles, proheses de la armada y aliança de francesos y maures. Prevencions de defensa a Barcelona y novelles y curioses noticies sóbre la Coronela. Córts a Monçó, discurs del Rey en catalá: contestació en castellá d'un representant de Valencia. Donatiu de Catalunya al Rey, Planys en les córts sóbre mala venda de fustes de la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

terra per los vaxells de la armada y desordens per la soldatesca. Entra lo Cèsar d'incógnit a Barcelona, celebra les funeralies de sa germana, la duquesa de Saboya, y se-n va a la frontéra, ab lo propósit de inspeccionar les fortaleses. Inutil assentada de comissionats, y vistes dels reys y lo Papa, de les quals ne resulta una tréva. Carles a Italia. Destrucció de piratas a Salou. Defuncions de personatges ilustres y de la Emperadriu. Francesch de Borja, virrey de Catalunya. Carles se-n va a Gant passant per França Idea del concili de Trent. Nova espedició fracasada: a Africa. Noves acomeses de Francesos per Flandes y Catalunya: roman justificada la desconfiança dels catalans, tocant a les tréves y pau. Noves córts a Monçó, per conseguir donatius. Francesos contra lo Roselló, y llur necia confiança: judícis eczótichs de llurs historiadors sóbre aquesta guerra. Lo duch d'Alba encarregat de la defensa del Principat y, forces naturals del Empordà: son plan de defensa. Lo Concell de Cent desaprova la idea de donar l'establiment de Barcelona a soldats. Los francesos lleven lo setge Perpenyá y son colltellejats. Retorn de Carles a Barcelona. Treballs legislatius de les córts a Monçó, y jura per los catalans, del princep don Felip, com a successor a la corònа, tocant al comtat de Barcelona, repetida després aquesta ciutat. Bandolers 187

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

University of California
SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
305 De Neve Drive - Parking Lot 17 • Box 951388
LOS ANGELES, CALIFORNIA 90095-1388
Return this material to the library from which it was borrowed.

Fl

Form L

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
AA 000 809 483 1

DP
302
C61B6
v.21-22

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA